

અનુક્રમણિકા.

મુખ્ય પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
૧ ચૈત્ર માસ	૧
૨ વૈશાખ માસ	૧૬
૩ જ્યેષ્ઠ માસ	૨૫
૪ આષાઢ માસ	૩૫
૫ શ્રાવણ માસ	૫૩
૬ ભાદ્રપદ માસ	૮૧
૭ આશ્વિન માસ	૧૩૫
૮ કાર્તિક માસ	૧૫૩
૯ માર્ગશીર્ષ માસ	૧૭૨
૧૦ પૌષ માસ	૧૮૭
૧૧ માઘ માસ	૧૯૫
૧૨ ક્રાશ્વિન માસ	૨૧૧
૧૩ એકાદશીનાં વ્રતો	૨૧૭
૧૪ વ્રતોનું પરિશિષ્ટ	૨૫૬

તે તે મુખ્ય પ્રકરણમાં વ્રત તથા ઉત્સવની સંખ્યા.

પ્રકરણ	સંખ્યા.	પ્રકરણ	સંખ્યા.
૧ ચૈત્ર માસ	૧૩	૮ કાર્તિક માસ	૧૧
૨ વૈશાખ માસ	૭	૯ માર્ગશીર્ષ માસ	૧૦
૩ જ્યેષ્ઠ માસ	૬	૧૦ પૌષ માસ	૪
૪ આષાઢ માસ	૧૧	૧૧ માઘ માસ	૬
૫ શ્રાવણ માસ	૨૨	૧૨ ક્રાશ્વિન માસ	૩
૬ ભાદ્રપદ માસ	૨૭	૧૩ એકાદશીનાં વ્રતો	૨૬
૭ આશ્વિન માસ	૧૫	૧૪ પરિશિષ્ટ	૫૬

કુલ સંખ્યા ૨૨૦

પ્રસ્તાવના.

સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વરની સત્તાથી સદ્ભાવપામેલા આ સંસારચક્રમાં સમસ્ત સહૃદય પ્રાણીઓને સર્વ દુઃખોના અત્યંતાભાવપૂર્વક અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ અભિશપ્તિત હોયછે. પણ તે ઇષ્ટપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટની અપ્રાપ્તિ ઇચ્છામાત્રથી થતી નથી. જો એ સધળું ઇચ્છામાત્રથી થતું હોય તો કાષ્ઠપણુ પ્રાણી સધળાં વ્યાવહારિક તથા પારમાર્થિક સાધ્યકાર્યોનાં સાધનોમાં પ્રવૃત્તિ કરેજ નહિ. તેથી અનુભવરૂપ પ્રમાણુજ સર્વને ખાત્રી કરી આપેછે કે, દુઃખના અભાવમાટે અને સુખના ભાવનેમાટે દેશ, કાળ, જાતિ, બુદ્ધિ, અધિકાર, યોગ્યતા અને સાધનસંપત્તિવગેરેનો વિચાર કરી યત્ન કરવો જોઈએ. એ યત્ન સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ લોકોએ પોતપોતાના સ્વ-ભાવને તથા અનુકૂળતા પ્રતિકૂળતાને અનુસરીને અનેક પ્રકારે નિર્દેશિત કરેલો છે; પણ તે અસર્વજ્ઞપ્રણીત હોવાથી અને જમ તથા પ્રમાદવગેરે અપ્રમાણ્યનાં કારણોથી અગ્રાધિત ન હોવાને લીધે વસ્તુતઃ પ્રમાણુકોટિમાં આવી શકેતો નથી. તેથી સર્વજ્ઞ તથા જમપ્રમાદ વગેરે અપ્રમાણ્ય-તાની સામગ્રીના અનધિકરણ હોવાથી સત્ત્વરૂપ પરમાત્માએ પ્રકાશિત કરેલા વેદ તથા વેદાનુયાયિ શાસ્ત્રો પ્રમાણુ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થોને મેળવવાનો યત્ન કરવો જોઈએ. તે યત્ન કેવળ પોતાની બુદ્ધિથીજ ગોઠવી લેવામાં આવે તો તેમાં પણ જમ થવાનો સંભવ રહે છે. તેથી તે યત્ન પણ આગ્નિક આત્મ પુરુષોએ આપેલા ઉપદેશપ્રમાણુ કરવો એ યોગ્ય છે.

સતત પ્રવૃત્તિમાંજ લાગી રહેલા લોકોને એકદમ નિવૃત્તિ માર્ગમાં લઇ જઈ શકાતા નથી અને તેથી તેઓને માટે પુરાણશાસ્ત્રોના મિત્રસંમિતો-પદેશની જરૂર પડેછે. કારણકે વેદના પ્રભુસંમિતોપદેશ તથા કાવ્યોના કાંતા-સંમિતોપદેશકરતાં આ ઉપદેશ એવા લોકોપર વધારે અસર કરેછે. એની અંદર પ્રાચીન ઇતિહાસોના પ્રસંગો જતાવી એવી ઉત્તમ અને રાચક પદ્ધતિથી ધર્માદિ પુરુષાર્થોની પ્રાપ્તિનાં સાધનો જતાવ્યાં છે કે જેની ઉપમા બીજા કોઈને લાગુ પડી શકતી નથી. સદાચારમાં લોકોની પ્રવૃત્તિ થવામાટે એ મુરારણુ શાસ્ત્રોમાં ધાર્મિક વ્રતોનો તથા ધાર્મિક ઉત્સવોનો ઉપદેશ કર્યો છે. યોગ્યાયોગ્ય વિચારવગર યથેચ્છ પ્રવૃત્તિ કરતાર મનુષ્યને અનુક્રમથી યોગ્ય માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર અંતરંગ તથા બહિરંગ સાધનો વ્રત શબ્દોનો અર્થ છે, વ્રતોમાં ઉપવાસ, ફલાહાર, એકબ્રુક્ત તથા નકતબ્રુક્તવગેરે

અનેક પ્રકારો છે. બીજી રીતે સકામ અને નિષ્કામ એવા બે પ્રકારો પણ છે. કામનાથી પણ કરવામાં આવતાં વ્રતો ધાર્મિક પ્રવૃત્તિના બોધની સાથે અનેક શ્રેયઃસાધનની તથા મનુષ્યજન્મની સરળતા કરવાની રચિદારા ધણા ઉત્તમ સંસ્કારોથી અંતઃકરણને સંસ્કારવાળું કરે છે. ઉદ્યોગીની તથા અંતઃકરણની અસન્માર્ગથી નિવૃત્તિ એ વ્રતનું મુખ્ય ફળ છે. તેતે વ્રતોના આચરણથી તેતે મનુષ્યોને થયેલા ઇષ્ટ ફળનો ઇતિહાસ સકામ પ્રાણીઓને તેતે વ્રતાચરણમાં રૂચિ ઉપજાવનાર છે. એજ પ્રમાણે ઉત્સવો પણ અચાત જનવર્ગને રચિ-પૂર્વક સત્પ્રવૃત્તિને દેખાડનારા છે. પ્રવૃત્તિપ્રધાન જનવર્ગને નિરંતર ધાર્મિક વ્રતોમાં પણ અરૂચિ થવાનો સંભવ હોવાથી અમુક અમુક સમયે તેતે વ્રતોનાં ઉદ્ધાપનો કહેલાં છે. તેઓમાં ધનના સદુપયોગમાટે શક્તિના પ્રમાણમાં ધનનો સદ્વ્યય બતાવેલો છે. ઉપદેશ, સંકલ્પ, પવિત્રતા, પૂજન, નિયમ અને સમાપ્તિ એ વ્રતોનાં અંગો છે.

શ્રીકૃષ્ણજન્માષ્ટમીવગેરે વ્રતોત્સવો છે, શિવરાત્રિવગેરે કેવળ વ્રતો છે અને રથયાત્રા વગેરે કેવળ ઉત્સવો છે. એ સર્વ પ્રકારો આ પુરતકમાં આવી જાય છે. જૂઠાં જૂઠાં પુરાણોમાં, જૂઠા જૂઠા ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં અને જૂઠા જૂઠા તંત્ર ગ્રંથોમાં જે જે વ્રતો તથા ઉત્સવો બતાવેલા છે તેઓને સંપ્રદ કરી તથા તે સંપ્રદને સુવ્યવસ્થિત કરી સર્વ લોકોને ધાર્મિક સંસ્કારો અવિચ્છિન્ન રહે એવા હેતુથી આ વ્રતોત્સવ ગ્રંથ ગુર્જર ભાષામાં રચવામાં આવેલો છે. તેમાં ચૈત્રમાસથી આરંભી શાશ્વતમાસપર્યંત બાર માસોમાં જે જે તિથિઓનાં જે જે વ્રતો આવે છે તે તે વ્રતો તથા કોઇ વખતેજ આવતાં સોમવતી અમાવાસ્યાવગેરે વ્રતો તેમજ વાર વ્રત વગેરે પ્રજાણી વ્રતો પણ આપેલાં છે. પ્રથમ તે તે વ્રતોની ઇતિહાસવ્યવસ્થા તથા તે પછી તે વ્રત કરવાથી કેને શુભ ફળ થયું અને વ્રતભંગ કરવાથી કેને અશુભ ફળ થયું તે પણ યથાશક્તિ આપવામાં આવેલ છે જે વ્રતો તથા ઉત્સવો શાસ્ત્રોમાં નહિ હતાં જગનમાં શિષ્ટપરંપરાથી ચાલે છે તેનો પણ ખુલાસો આપેલો છે. જે વ્રતો તથા ઉત્સવો જે પુરાણોમાંથી સંગૃહીત કરેલ છે તેઓનાં નામ તેતે વ્રતોત્સવની સમાપ્તિમાં આપેલાં છે. જે વ્રતોનો અને ઉત્સવોનો જે જે દેશોમાં વિશેષ પ્રચાર છે તે તેમજ કોઇ કોઇ વ્રતો અને ઉત્સવો પૂર્વ સમયમાં કેવા રૂપમાં હતાં અને વર્તમાન સમયમાં કેવા રૂપોતરને પામેલ છે એ વિષય પણ યથાવશ્ય આપવામાં આવેલ છે. અને પ્રચારમાં નહિ એવાં કોઇ વ્રતની ઇતિહાસવ્યવસ્થા વગેરેનો ચિતાર નહિ કર્યો તેનો નામજાવથી પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ અંચમાં બ્રાહ્મણવગેરે વર્ણોને, બ્રહ્મચારીવગેરે આશ્રમીઓને, તથા સધવા અને વિધવા સ્ત્રીઓને ઉપયોગી મતો, ઉત્સવો અને ધાર્મિક વિશેષ કૃત્યો દર્શાવેલાં છે તેથી તે સર્વને ઉપયોગી છે. મતવગેરે ધાર્મિક કૃત્યો શ્રદ્ધાથી કરવામાં આવે તોજ તે સફળ થાયછે, પણ દેખાદેખી કરવામાં આવે તો સફળ નથી થતાં એમ કેટલાએકનું માનવું છે પણ તે પૂરી રીતે પ્રમાણુકોટિમાં આવી શકતું નથી. કારણકે યોગશાસ્ત્રમાં હઠયોગ અને રાજયોગ એમ બે પ્રકાર વર્ણવેલા છે. તેથી પ્રથમ હઠયોગ કરીને પણ ધાર્મિક કૃત્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી એ કોઇ અંગે બાધક નહિ પણ સાધકજ છે. મતો પણ યોગનુંજ અંગ છે.

આમાંનાં ધણાં મતો વખતોવખત જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં છપાઇ બહાર પડેલાં છે, તેમાં તે લોકોને પસંદપડતાં ધણાએકની સૂચનાઓ થવાથી કેટલોક વધારો કરી આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે.

મતોમાં આવતા ઉપવાસની અસર આરોગ્યઉપર ધણી ઉંચા પ્રકારની થાયછે. ઉપવાસથી શરીરસંબંધી દોષો ઓછા થાયછે અને માનસિક વિકારોનું બળ અવસ્થા હટેછે, તેથી ઉપવાસ એ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં અગત્યનો ગણાય છે. બ્રાહ્મણોને દાન દેવાનું પણ અગત્યનું ગણેલ છે તે પણ મનુજેવા મહાત્માઓએ વિદ્યા, તપ, ઉપદેશઘાતૃત્વ વગેરે ગુણોથી ઉપયોગી ગણેલા એ બ્રાહ્મણોને જે કાંઈ મદદ આપવી તે આખા દેશનું અને પોતાનું પણ કલ્યાણ કરવા બરાબર છે. આ ઉપરથી દેનારે જેમ બ્રાહ્મણોની પાત્રતા જોવાની જરૂર છે તેમ બ્રાહ્મણોએ પણ પોતાનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઇએ, એ પૂરીરીતે ઓળખના જમાનામાં લક્ષપર લેવાની જરૂર છે. દાનના પ્રસંગમાં ધણે ઠેકાણે વંશપાત્ર આવેછે. તે હાલના જેવી નકામી છાબડીઓ નહિ પણ પેઠી કે ટુંકની અરજ સારે એવા નેતરના કરંડીયા જેવું વંશપાત્ર હોવું જોઇએ. કારણકે દાનમાં દેવાતી સ્ત્રીનેપર વિચાર કરવામાં આવે તો તે સધળા જેને દેવાય તેના બ્યવહારનો નિર્વાહ થાય તેવીજ દરેક હોવી જોઇએ એમ જણાયછે.

રમયાત્રા તથા ન્યાપાર્વતીના મતની નીચે આપેલી કુટુંબોટ (ગુપ્તો ૫૪ ૩૭ તથા ૪૫) ઉપરથી મતો તથા યાત્રાના મૂળ બ્યવહાર તથા હાલના બ્યવહારમાં ધણું અંતર પડી ગયેલું વિવેકી વાંચનાર જાણી શકે તેવું છે. મતો તથા યાત્રાને નામે દંભ તથા અનીતિની પ્રવૃત્તિ તો અવસ્થા અટકવીજ જોઇએ.

આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરતાં તે પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે, અમારી જગત્પ્રસિદ્ધ આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ (જુવો શક્તિ-વર્ધકમ્પ ૫૪ ૯૦ તેમજ બીજાં પણ તેવાં સ્થળો) વગેરે દિવ્ય ચમત્કારિક ઔષધીઓ જેમ હૃદયરૂપાથી સર્વ લોકોને સર્વ દુઃખોથી મુક્ત કરી અખંડ સુખોનું પાત્ર બનાવેછે તેમ આ અમારો વ્રતોત્સવગ્રંથ પણ સર્વ લોકોને સદાચારદ્વારા સર્વ અનિયોની નિવૃત્તિ કરાવી સર્વ હૃદયસ્થાના પાત્રરૂપ કરે.

જામનગર.
સં. ૧૯૧૮ શક્તિક શુક્લ એકાદશી.

}

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

ॐ અખૂટ ॐ

કોવત આપનારી

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

કિંમત-ગોળી ૩૨ ની ૩૫ ૧ નો રૂપિયો ૧

તદન વનરૂપીની જ બનાવટ હોવાથી કોઈ પણ બંતની
પરેજ પાત્રની પડતી નથી.

કોઈ પણ બંતની કમવાકાનને ધમ્મી સકાદમી થોડા જ
દાંવસોમાં સહ તર નાખુદ કરે.

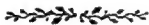
અખૂટ કોવત આપનારું અપૂર્વ સાધન છે, દક્ષ સાધકોને,
પાયનરાજિને સુધારેછે અને રમરજીરાજિને વધારેછે.

ત્રીસ વર્ષો થયાં વધારે વધારે મજાતી દુત્તેડ અને લાખો
સદાચારીઓ એની પ્રાર્થના મજાત રતે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,
જામનગર-કાઠિયાવાડ.

વ્રતોત્સવ.

ચૈત્ર માસ.

વર્ધારંભ.

ત્ર શુક્લ પ્રતિપદને દિવસે નવા વપનો આરંભ થાયછે તેથી એ દિવસે સુગંધિ તેલનું શરીરે મર્દન કરવું. પ્રત્યેક ગૃહોઉપર ધ્વજઓ તથા પતાકાઓ ચઢાવવી, મગલગ્નન કરવું, ગુરૂજનોની તથા દેવોની પુષ્પોસહિત પૂજા કરવી, નવા વસ્ત્ર ધાગણુ કરવાં અને લાંબાંશનો

ભજ પાંદડાં તથા મરી, હીંગ, લવણ, અજમોદા અને છૂડે એઓનું ચૂર્ણ ૧૧થે મેળવી પ્રથમ તેનું ભજણ કરવાથી ગેગની શાંતિ થાયછે, તેમજ મથાન ભોજન કરવું, આઠાણાદિ સુપાત્રોને યથાશક્તિ દાનં દેવું. મંગીતકુશળ રૂપોથી ઉત્તમ ગીત વાદનું શ્રવણ કરવું, ધાર્મિક નથા નૈતિક વાર્તાઓ કંચી

અને રાત્રિએ પણ જેમ આનંદમાં અભિરુદ્ધિ થાય તેવી કીડાઓ તથા વિહારો કરવા. જે ચૈત્રમાસે અધિક હોય તે પ્રથમ ચૈત્રમાસના પ્રતિપદમાંજ વર્ષારંભ નિમિત્તે તેજ મહાન તથા સંકલ્પાદિમાં નવું વર્ષ મેળવું. અને શુદ્ધવજારોપણ, લીંબી વગેરેનું ભક્ષણ તથા નવરાત્રારંભ ખીજા ચૈત્રના પડવાને દિવસે કરેલું. તે દિવસે જલે ભરેલા કુંભનું દાન કરવું અને વિગેય સન્નિ હોય તો જલનું પરમ સાર કરવું તેથી ઘણું પુણ્ય થાયછે. આ પ્રતિપદ કલ્પાદિ તિથિ તથા મત્સ્ય-જ્યેષ્ઠી કહેવાયછે. એ પ્રમાણે ચૈત્ર સુદિ પાંચમ, વૈશાખ સુદિ ત્રીજા, કાર્તિક સુદિ સાતમ, માર્ગશીર્ષ સુદિ નવમી, માઘ સુદિ તેરસા અને શ્રાવણ વદિ ત્રીજા એઓ પણ કલ્પાદિ તિથિઓ ગણાયછે. એઓમાં શ્રાદ્ધથી ઘણું પુણ્ય છે. આ વર્ષારંભ દિવસે ઉપર કહેલ વિધાન કરવાથી આખું વર્ષ શારીરસ્વાસ્થ્ય તથા મનસ્વાસ્થ્ય અખંડિત રહેછે. જેમ પ્રાતઃકાલ એ દિવસનું મુખ્ય છે અને શુક્રપ્રતિપદ અથવા દિતિયા એ માસનું મુખ્ય છે તેમ, આ દિવસ વર્ષનું મુખ્ય છે. મુખના યોગ્ય તથા અબીષ્ટ સુધરવાથી તે સર્વાંગે સુધરેછે. તે દિવસે પંચાંગવેળા પાસેથી નવા વર્ષના રાગન મંત્રી વગેરે શ્રદ્ધાવસ્થાના શ્રવણથી પુણ્યપ્રાપ્તિ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે. મર્થ જે ખગોલના પ્રદેશથી ગતિને આરંભ કરેછે તે પ્રદેશમાં જ વર્ષપર્યંત ભ્રમણ કરી ફરી પ્રાપ્ત થઈ આ દિવસે પુનરાટિતિને પ્રારંભ કરેછે. મામાન્ય વિશેષાત્મક કાલ-ચક્ર સૂર્યની ગતિઉપરથી જ ચાલેછે. આ ઉત્તમવ કેટલાંએક કારણોથી દૃષ્ટાર્થે અને અદૃષ્ટાર્થે પણ છે અને વાર્ષિક નિત્ય છે. નવીન વર્ષપ્રવેશ, સંક્રાંતિપ્રધાનતાદિઓના મતમાં મેષસંક્રાંતિને પ્રવેશ થાય ત્યારથી પણ થાયછે. વસ્તુગત્યા વિચાર કરતાં ચાલિવાહન રાગનએ ચક્ષાવેશા શકનો મેષસંક્રાંતિથી અને વિઠ્ઠભરાગનએ ચક્ષાવેશા મંવતનો કર્કસંક્રાંતિથી આરંભ થાયછે. આ વાત જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં અષ્ટોતરી વગેરે મહાકથાઓ કરવામાં તત્પ્રધાન વ્યવહારથી પ્રચલિત છે.

નવમાસના શુક્ર પ્રતિપદને દિવસે જલ્લાહએ જગતને ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય આરંભેલું છે તથા કાલની રહુના પણ તે દિવસથી જ ચક્ષાવેલી છે. શરૂને, મંવતરને, ઋતુઓને, માઓને અને પક્ષોને પાતપેતાનુ કાર્ય તે દિવસે જ જલ્લાએ બતાવેલું છે તેથી તે દિવસે જ મર્ચ દુઃખોના નાશમાટે તથા સર્વ મંપતિઓની પ્રાપ્તિમાટે શાંનિકર્મ કરવું; તેમાં મુખ્યત્વે શ્રી જલ્લાની પૂજા કરવી તથા ખીજા દેવોની પણ પૂજા કરવી. ત્યાર પછી જલ્લાને, દામદેબને

ધત્રીના દેવને, મૂર્હત્તના દેવને, રાત્રિના દેવને, દિવસના દેવને, પશ્ચના દેવને, માસના દેવને, ઋતુઓના દેવને, અયનોના દેવને, પાંચ પ્રકારના એકેયે સંવત્સર, પરિવત્સર, હયાવત્સર ઇત્યાદિ નામવાલા સંવત્સરના દેવને, સત્યયુગ વગેરે યુગોના દેવને, નવ ઋષોને, અઠ્યાધીશ નક્ષત્રોને, બાર રાશિઓને, સાત ચક્ર કરણોને અને ચાર સ્થિર કરણોને, વ્યતિપાતને, પ્રસિદ્ધ મનુષ્યોને, અનુચરયુક્ત કુલ નાગોને, સર્વ દિશાઓને, દિશ્પાલોને, ચૌદ મનુષ્યોને, ચૌદ ઈન્દ્રોને, સુભદ્રા દેવીને, ૯૫ દેવીને, ઉત્તમ શાસ્ત્રોને, છુદ્ધિને, ટદ્ધિને, નિદ્રાને, કુબેરને, તેના પુત્રને, શંખ તથા પદ્મનામના નિધિઓને, ભદ્રકાલી દેવીને, કામદુધાને, વેદ, વેદોનાં અંગો અને વેદાંતશાસ્ત્રને જાણનારા મહાત્માઓને, ગરુડને, માત સમુદ્રોને, ઉત્તર કુરુ દેશને, મેરુ પર્વતને, સર્વ ભૂકોને, સર્વ દીપોને, સાત પાતાલોને, નગ-દાને, કાલાગ્નિને, રૂદ્રોને, હરિને, ક્રોધને, મહાબૂતોને, પ્રકૃતિને, પુરુષને, અભિ-માનને, હિમાલયવગેરે પર્વતોને, ગંગાજીવગેરે પવિત્ર નદીઓને, સમર્પિ-ઓને, પુષ્કરવગેરે તીર્થોને, ધાતાને, વિધાતાને, સર્વજ્ઞોને, ઐરાવત હાથીને, ઉચ્ચૈશ્રવા નામે દેવના અશ્વને, ધ્રુવજીને, ધન્વંતરિ ભગવાનને, શસ્ત્રોને, અશ્ત્રોને, ગણપતિને, કાર્તિકેયસ્વામીને, ચૌદ વિદ્યાઓને, રોગાધિપતિ ભવરને, વાલ્મીકિ-ઋષિઓને, કેશવને, અગસ્તિઋષિને, નારદને, વ્યાસાદિ મુનિઓને, અપ્સ-રાઓને, સોમપાન કરનારાઓને, બાર આદિત્યોને, તપસ્વિઓને, અશ્વિનીકુ-મારને, આગણપત્યાશ મહર્ષિઓને, બાર સાધ્ય દેવોને, સર્વપુરાણોને, પિતૃ-ઓને અને મહાપુરુષશાસ્ત્રીઓને નમસ્કાર કરવા. પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્ત-રાભિમુખ બેસી સર્વ ઉપચારોથી ઈષ્ટદેવ તથા માતાપિતાનું અને ગુરુ વગેરે પૂજ્ય લોકોનું પૂજન કરવું. બ્રાહ્મણોને તથા દીન અનાથ વગેરેને દક્ષિણા ભોજન તથા વસ્ત્રાદિ આપી તેમજ ગાયને ખડગવગેરે નાખી તેઓનો આશી-ર્વાદ લેવો, હોમ કરવો, બ્રહ્મભોજ કરવો અને દાનમિત્રોમાથે મિત્રાન્નભોજન કરવું.

ગૌરીવ્રત તથા બાલેન્દ્રવ્રત.

ચૈત્ર માસમાં દહાનો, દુધનો, ધીનો અને મધનો ત્યાગ કરવો તથા માંમંપર્ષત બ્રાહ્મણ સ્ત્રીપુરુષનું ઉમામહેશ્વરશ્રુદ્ધિથી પૂજન કરવું તે ગૌરીવ્રત,

૧૧૧ ઐશ્વપાત્રિપતિ આતકનિઝદ ઐશ્વધને પાતુ નમન કરવાથી આખું વર્ષ આરો-ગ્ય આપી રહેશે

કહેવાય છે. તેથી સ્ત્રીપુરુષનું અખંડ સૌભાગ્ય રહે છે. ચૈત્ર સુદિ પીઠને દિવસે રાત્રિના આરંભમાં ઉદય પામતા બાલચંદ્રનું પૂજન કરવું તે આવેંદુત કહેવાય છે. ચૈત્ર સુદિ ત્રીજાને દિવસે ઉમામહેશ્વરનું પૂજન કરી હીડોલામાં બેસાડી માસપર્વ ત કસવ કરવો તથા રમચંદ્રનો પથુ તેવો જ કસવ કરવો. આ ત્રીજા મન્વાદિ નિધિ છે તેથી મન્વાદિતિથિએ કરવાનું શ્રાદ્ધ વગેરે ધાર્મિક કૃત્ય તે દિવસે કરવું. મન્વાદિ તિથિઓમાં શ્રાદ્ધ કરવાથી બેહજાર વર્ષપર્વ ત પિતૃઓને ગમી ગહે છે તેથી તે અવશ્ય કરવાનું છે.

આરોગ્ય પ્રતિપદ્.

ચૈત્ર શુક્લ પ્રતિપદના દિવસથી કરવાનું ‘આરોગ્ય પ્રતિપદ’ એ નામનું ઋતુ વિષ્ણુ ધર્મોત્તર નામના મંથમાં કૃત્યું છે. આગસે દિવસે કપવાસ કરી પ્રતિપદના પ્રાતઃકાલમાં સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ આરોપી લઈ સૂર્ય નારાયણનું પૂજન કરવું, વિચિત્ર રંગોથી કમલ કરી તથા તેમાં સૂર્યનું આવાદનાદિ કરી ચર્કરા, હાંઈ, દૂધપાક તથા બીજા સાકપત્રાદિ પદાર્થોનું નૈવેદ્ય ધરાવવું. દિવસના ચોપા પ્રહરમાં આજ્ઞાણને જમાડી પેાતે બેઠાન કરવું. તેમાં ધીવગરનો દોષપણ પદાર્થ આવે નહિ. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક માસના શુક્લ પ્રતિપદમાં ક્ષત કરી પાછા આવેલા ચૈત્ર શુક્લ પડવાને દિવસે આ ઋતુની ગમામિ કરવી. રજોનું, સિરખનું અને અન્નાદિનું દાન દેવું. આ ક્ષત કરવાથી ગમે તેવા રોગોનો નાશ થાય છે, શરીરમાં આરોગ્ય થાય છે અને સર્વ મનોરથો પૂર્ણ થાય છે.

વિદ્યા પ્રતિપદ્.

ચૈત્ર સુદિ એકમને દિવસે વિદ્યાવ્રત કરવાનું મદનરત્ન મંથમાં લખ્યું છે. તે દિવસે સ્નાનાદિ કર્તવ્યને પડોંગી લઇ વિદ્યાની કાચાવાળા દિકરે વિચિત્ર રંગોથી અપ્પપત્રકમલ કરી મધ્ય કર્ણિકામાં અન્નાનું, પૂર્વ પત્રમાં કાગ્ગેદનું, દક્ષિણ પત્રમાં યજુર્વેદનું, પશ્ચિમ પત્રમાં સામવેદનું, ઉત્તર પત્રમાં અથર્વવેદનું, અગ્નિદેવના પત્રમાં વ્યાકરણાદિઅંગોનું, નૈર્ઋત્ય પત્રમાં ધર્મ-શાસ્ત્રોનું, ધાયુમેજ્ઞના પત્રમાં પુરાણોનું અને કશાનદેવના પત્રમાં ન્યાય-

શાસ્ત્રનું આવાહન કરી પૂજન કરવું તથા ઉપવાસ કરવો. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રતિપદ્માંત્રન કરી છેવટ મંવસરને અંતે ગોદાન તથા બ્રાહ્મણુભોજનાદિકરી વ્રતની સમાપ્તિ કરવી. આ વ્રતથી વેદવગેરે વિદ્યાની પ્રપ્તિ થાય છે. જો આ વ્રત બાર વર્ષપર્યંત કરવામાં આવે તો બ્રહ્મલોકને પમડે એવી વિદ્યા મળે છે.

તિલકવ્રત.

ચૈત્ર સુદિ પ્રતિપદને દિવસે તિલકવ્રત કરવું એમ ભવિષ્ય પુરાણમાં કહેલું છે. તે દિવસે આનાદિ કર્મ કરી લઘુ નદીને તીરે, તળાવને કાંઠે અથવા પોતાના ઘરમાં ગુદ્ધ કરેલી પૃથ્વીઉપર ગુણાલયી સવંસરની પુરુષાર્થ મૂર્તિ આજેખવી. પછી ચંદન પુષ્પાદિ ઉપચારથી તેનું પૂજન કરવું. તેમાં બાર નામ, છ ઋતુઓ, પક્ષા અને દિવસોનું પૂજન કરવું. મયાધિકાર વેદોક્ત તથા પુરાણોક્ત મંત્રોથી પૂજન કર્યા પછી મોઢક વગેરે નૈવેદ્ય ધરાવી પ્રાર્થના કરવી કે “હે ભગવન્! તમારા પ્રમાદથી મંવસરપર્યંત હું સુખી રહું તેમ કરજો.” પ્રાર્થના પછી બ્રાહ્મણને દક્ષિણા દેવી અને મૂર્તિ ઉપર ચંદાવેલા ચંદનમાંથી પોતાના કપાલમાં તિલક કરવું તેથી સર્વ ભૂત-પ્રેતાદિ દૂર થાય છે. વર્ષપર્યંત તે જ ચંદનમાંથી હમેશ તિલા કરવું.

આ વ્રતવિધેનું આખ્યાન આ પ્રમાણે છે કે, પૂર્વકાલમાં શત્રુજય નામે એક રાજા હતો. મતી ચિત્રલેખા નામની તેની રાણી હતી, તે રાણીએ બ્રાહ્મણના ઉપદેશથી આ તિલકવ્રતનું આરાધન કર્યું હતું તેથી તેના ઉપર વિષ્ણુ દેવ પ્રસન્ન થયા હતા તેથી જે કોઈ તેનાથી પ્રતિકુલ ચાલતા તેનો પ્રસન્ન થતો હતો. એક દિવસે દૈવયોગે અગ્નિના કોપથી તે રાજા તથા તેનો પુત્ર ધણા દાઝી જવાથી મરણાવસ્થામાં આવી પડ્યા ત્યારે તેઓના જીવને લેવા માટે યમરાજ્યના દુતો આવ્યા પણ રાણીના કપાલમાં તિલકને દેખી ત્રામ પામી દૂર ગયા. રાજા તથા રાજકુમાર બન્ને અયુષાશમાંથી મુક્ત થયા. આ કથા અકૂરણએ શ્રીકૃષ્ણપાસે કહી હતી અને શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિર રાજાને કહી હતી.

સૌભાગ્યશયનવ્રત.

ચૈત્ર સુદિ ત્રીજીને દિવસે “ સૌભાગ્ય શયન ” એ નામનું વ્રત કરવું એમ મત્સ્યપુરાણમાં કહેલું છે. સૌભાગ્યની દૃષ્ટાવાણી સ્ત્રીએ એ ત-

ત્રીપાને દિવસે પૂર્વાન્દકાશમાં તિલથી સ્નાન કરવું. તે દિવસે શ્રી પાર્વતીજી વિવાહનિમિત્તે એ પર્વતકે પર ચઢેલાં છે તેથી મહાદેવસહિત પાર્વતીજીનું ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય અને પુષ્પોથી પૂજન કરવું. પંચામૃતથી સ્નાન કરાવવું તથા પાટલાયે નમઃ એ મંત્રથી દેવીના તથા શિવાય નમઃ એ મંત્રથી મહાદેવના ચરણનું પૂજન કરવું. જ્વાલેયે નમઃ એ મંત્રથી દેવીના તથા ત્રિગુણાય નમઃ એ મંત્રથી શિવના મુક્તે (છુટી)નું પૂજન કરવું. મવાન્યે નમઃ એથી દેવીની અને રુદ્રશિવાય નમઃ એથી મહાદેવની જંઘાઓનું પૂજન કરવું. ગર્વાયે નમઃ એથી દેવીના અને હરિકૈશાય નમઃ એથી શિવના જાતુ (ગોઠણ)ની પૂજા કરવી. વરદાયે નમઃ એથી દેવીના અને હૃદાય નમઃ એથી શિવના ઉર (સાથલ)ની પૂજા કરવી. રુચે નમઃ એથી દેવીની અને શંકરાય નમઃ એથી શિવની કટિની પૂજા કરવી. કોટયે નમઃ એથી દેવીની અને જ્વલપાણયે નમઃ એથી શિવની કૃક્ષિનું પૂજન કરવું. મંગલાયે નમઃ એથી દેવીના અને સર્વાત્મને નમઃ એથી શિવના ઉદરનું પૂજન કરવું. હૃદાયે નમઃ એથી દેવીના તથા વેદાત્મને નમઃ એથી શિવના કુચ-હયની પૂજા કરવી. હંદ્રાયે નમઃ એથી દેવીના અને ત્રિપુરમાય નમઃ એથી શિવના કંઠની પૂજા કરવી અને બાહીનાં અંગોનું ત્રિપુરમાય નમઃ એ મંત્રથી પૂજન કરી વસ્ત્રોનું, આભરણોનું તથા પુષ્પાદિ માલાઓનું અર્પણ કરી સૌભાગ્યાદિક નામથી ઓળખાતા ઘૃત, કસુંબો, ક્ષીર, શર્ક, તાલદ્રણ, ગેરડી, લવણ અને કોથમરી એ આઠ પદાર્થો પાસે ધરવા. આ વ્રત ચૈત્ર મુદિ નૃતીપાથી આરંભી પ્રત્યેક માસની સુદિ ત્રીજે કરવાનું છે. તેમાં ચૈત્રમાં માતુજન્ય ગાયના મુંગોઠકનું, વૈશાખમાં ગોમખનું, જ્યેષ્ઠમાં મંદારના પુષ્પનું, આષાઢમાં નિલવ પત્રનું, માઘમાં કાળા તિલનું અને ફાલ્ગુનમાં તથા બીજા માસોમાં પંચ ગધ્યનું બદલણ કરી બૃથ્યા કરી શુભું. વ્રતને દિવસે આઘણુ-આઘળીનાં જોડાંને પૃથ્થ બીજે દિવસે પારણ કરવું. આઘણુ બોજન તથા દાન અનાથોને દાન દેવું, વ્રતની મહાપ્રિમાં વસ્ત્રાદિસહિત વાપન (વાંશનું પાત્ર) દેવું તથા એક મુંદર સમ્યાકપર શિવની અને પાર્વતીની મુવળની પ્રતિમા બેસાડી ગોદાનપૂર્વક તે સમ્યાનુ દાન આઘણુને દેવું. આ વ્રત જે સ્ત્રી બાર વર્ષપર્યંત કરે તે કોઈ જન્મમાં સૌભાગ્યથી શુદ્ધ પડતી નથી તથા ધનધાન્ય પુત્ર પરિવાર અને મહાકીર્તિનું પાત્ર થઈ દેશામની ગતિ પામે છે.

મનોરથતૃતીયાવ્રત

ચૈત્ર સુદિ ત્રીજને દિવસે “મનોરથતૃતીયા” એ નામનું વ્રત પણ થાયછે. મહાદેવજીએ પાર્વતીને કહ્યું છે કે, આ ત્રીજને દિવસે જે મનુષ્ય તમારું વ્રત કરશે તેના સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થશે. પ્રવે પુલોમ દૈત્યની પુત્રી ઉત્તમ પતિની પ્રાપ્તિના મનોરથથી મોહોટી તપશ્ચર્યા કરતી હતી પણ તપશ્ચર્યાનું ફલ ન દતાં તેણીએ અપૂર્વ ભાવથી મહાદેવનું તથા પાર્વતીજીનું પૂજન કર્યું અને સુંદર ગાયનથી મહાદેવજીને પ્રસન્ન કર્યા, મહાદેવજીએ વર માગવાનું કહેતાં તેણીએ માગ્યું કે, જે આપ પ્રસન્ન થયા હો તો મારા મનોરથને સિદ્ધ કરો કે જે દેવોમાં શ્રેષ્ઠ હોય અને યજ્ઞ કરનારાઓમાં ઉત્તમ હોય તે મારો પતિ થવા જોઈએ. તથા મને ઇચ્છા પ્રમાણે આયુષ આપો. વળી હું પતિના સમાગમનુ સુખ ભોગવી પૂર્વ દેહને છોડી નવીન દેહને લઈ ચઢું. કદાચ પૂર્વનો પતિ નષ્ટ થાય તો પણ મને વૈધવ્ય ન થાય. આ પ્રમાણે વરની માગણીને મહાદેવે સ્વીકારીને કહ્યું કે તમે મનોરથતૃતીયાનું વ્રત કરો તો તેથી તે કાર્ય થશે. ભારે પુલોમજીએ તે વ્રતવિષે સર્વ વિધિ પૂછતાં મહાદેવે કહ્યું કે, ચૈત્ર સુદિ ત્રીજને દિવસે પાર્વતીનું પૂજન કરવું. તેમાં ચતુર્ભુજ પાર્વતીનું ધ્યાન કરવું, તેની પાસે આશાવિનાયકનું પૂજન કરવું, આગ પાલવના દંતધાવનાદિ આવસ્યક ક્રિયાઓ કરી લઈ વિશ્વભુજ નામથી પાર્વતીનું પૂજન કરવું. આહાર કર્યાવગર સાયંકાલે સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર ધરી ગૌરીની પૂજા કરવી. પ્રથમ ગણપતિની પૂજા કરી તેને ઘેરવવું નૈવેદ્ય ધરાવવું, ભાર પછી વિશ્વભુજ પાર્વતીનું અશોકના પુષ્પોથી અને અગુરના ધૂપવગેરેથી પૂજન કરવું. ઉત્તમ ઘેવર વગેરે અન્નોનું નૈવેદ્ય ધરાવી પોતે એકભુક્ત કરવું. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક ત્રીજનું વ્રત બાર માસપર્યંત કરવું. તેમાં પ્રત્યેક માસે દાતણ, ચંદન, પુષ્પ, નૈવેદ્ય તથા એકભુક્તનું અન્ન એ જુદાં જુદાં હોયછે. ચૈત્રથી અનુક્રમે આશોપાદવનુ, જનંબુનું, અથેડાનું, ખેરનું, જાંબનું, આંબાનું, કદંબનું, પીપરનું, ઉખરાનું, ખજુરીનું, ખોરડીનું, અને દાંડીનું દંતધાવન કરવું. તે પ્રમાણે ચૈત્રથી સિંદૂર, અગુર, કસ્ટૂરી, ચંદન, રક્ત ચંદન, ગોરોચન દેવદાર, પદ્માક્ષ, હળદર, દારૂ હળદર અને બાકીના જે માસમાં યજ્ઞકર્મ એઓનું અનુક્રમે અનુલેપન કરવું. જે ભાગ કસ્ટૂરીના, જે ભાગ કેસરના, તથા ભાગ ચંદનના અને એક ભાગ કપૂરનો એઓને એકઠા કરવાથી થતું અનુલેપન

દમનકારોપણવગેરે વ્રતો.

ત્રેવ્ર મુદિ ઓથને દિવસે મધ્યાહ્નસમયે શ્રી ગણપતિનું પૂજન કરી મોહકનું નેવંદ્ય ધરાવવું તથા દમનક એટલે ડાંગે એ નામના ડોહનું આર્પણ કરવું તેથી સર્વ વિત્તોનો નાશ થાયછે અને મર્વ છટ સિદ્ધિ થાયછે. તે પ્રમાણે ત્રેવ્ર મુદિ પાંચમને દિવસે અર્નતવગેરે નાગોની પૂજા કરવી. દંધનું તથા પીનું નેવંદ્ય ધરાવવું તથા તે દિવસે શ્રીવદ્મીનું પૂજન કરવું તેમજ ઉષ્ણેશ્વરા નામથી પ્રખ્યાત દેવતાઈ ધોડનું પૂજન તથા વ્રત કરવું. મુદિ છઠ્ઠે દિવસે દાર્નિકેશ્વરામીને, માતમને દિવસે સૂર્યને અને નવમીને દિવસે દેવીને તથા પૂર્ણિમાને દિવસે સર્વ દેવોને દમનકારોપણ કરવું.

ત્રેવ્ર મુદિ અષ્ટમીને દિવસે શ્રી બચાનીમાતાની ઉત્પત્તિ યોગેલી છે તેથી વાનીમાતાની પૂજા તથા ઉત્સવ કરવો. તે અષ્ટમીને દિવસે પુનર્વસુ ક્ષત્ર ઢોય નો ગોકના નાસમાંટે આશુપાલવના રક્ષાની આઠ ઠલીઓનું ધાણ કરવું. તેમાં બુધવારનો યોગ ઢોય તો પ્રાતઃસ્નાનથી “વાજાગેય” કરવું જ જાયછે.

રામનવમી.

આપણે જોઈએ છીએ કે, જે દિવસ પરમ આત્મ ઉત્સવનો ઢોયછે દિવસ દર વર્ષે ભોક્ષામાં પર્વરૂપે પગાતો આવેછે. ધર્મને દુબનો બચાવનાર અને અધર્મને વધનો અટકાવનાર જેઓ અવતારી પુરુષ કહેવાયા છે તેમની જન્મમાંડનો દિવસ દર વર્ષે એક પવિત્ર તહેવાર તરીકે આર્પભોક્ષામાં મનાતો આવ્યો છે. હયા, દાન, આત્મમંથમ અને પ્રભુભક્તિનેમાટે એવા દિવસો જનુ અમનના મહુવામાં આવેછે. જોકે વિંરકી મનુગે હયા, દાન, આત્મમંથમ અને પ્રભુભક્તિનેમાટે દેવી મુજોનુ એવન નિરતર કરવાનું છે તોપણ મંમાર બાવદારની જન્મમાં પડેલા મનુષ્યો પોતાના વિરમરજીવાળા સ્વભાવને તોપે વિવ્રિષ વમેરે આગરજોથી એઓનું સેવન પારંવાર બુધના જનપડે તેઓને તેની યાદ અપવશમાંટે આવે દિવસો જનુ અમનના છે. માત્રિકા જનિ રદેવાનરે અથવા દિવસોનું નિશાદાર અથવા આપાદાર રદેવાનું ઇચ્છેનું છે. કારણ કે માત્રિકા જનિ ઢોય નો જ દયાદાન વમેરે મુજોનું એવન હપ્પે છે.

રાવણ વગેરે રાક્ષસોને મારનાર અને દેવમુનિ તથા યજ્ઞ વગેરેનું રક્ષણ કરનાર પરમાત્મા શ્રીરામચંદ્રજીનું નામ પૃથ્વીપરની કોઈપણ પ્રાણી અજ્ઞપ્યું રહ્યું નથી. નિતિ, ધર્મ, પરાક્રમ અને મર્યાદા વગેરે ગુણો એમનામાં એવી તો પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યા હતા કે આજ હજારો વર્ષો થઈ ગયા છતાં રામનામનો પ્રભાવ એવોને એવો જળવાઈ રહ્યો છે.

શ્રીરામચંદ્રજીનો જન્મ ત્રેતાયુગના પાછળના ભાગમાં અયોધ્યાના મુર્ધવંશી રાજા દશરથની રાણી કૌસલ્યાને પેટે ચૈત્ર શુદ્ધ નવમીને રોજ મધ્યાહ્ન સમયે થયો હતો અને તેથી ચૈત્ર શુદ્ધ નવમી તે રામનવમી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રીકૃષ્ણ જન્માષ્ટમી, વામન દ્વાદશી અને વૃષિહં મતુર્દશી એ ત્રણ તિથિઓ જેમ જન્મંતી કહેવાયછે તેમ, આ રામનવમી પણ જન્મંતી કહેવાયછે. જો ચૈત્ર માસ અધિક હોય તો પ્રથમના ચૈત્રમાં નહિ પણ બીજા ચૈત્રની શુક્લ નવમીમાં આ વ્રત કરવાનું છે. અગસ્ત્યસંહિતાપ્રમાણે તે નવમી પુનર્વસુ નક્ષત્રથી મધ્યાહ્ન સમયમાં યુક્ત હોય તો મોહોટા પુણ્યને દેનારી કહી છે. આષ્ટમીવિદ્યા એટલે આઠમ ઉપરાંત આવતી નવમી વ્રતમાં લેવી નહિ; નવમીને દિવસ યથાશક્તિ ઉપવાસાદિ કરવું, રાત્રિનું જાગરણ કરવું અને દશમીને દિવસે પારણા કરવી. કાલમાધવ નામના ધર્મગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, આ વ્રત જન્મમરણાદિ સંસારમાંથી મુક્ત કરનાર છે. ઐદિક તથા આમુખિક શુભ ફલોને આપનાર છે, નિત્ય એટલે કંઈપણ ફળની ઇચ્છાવગર કરવાનું છે તથા કામ્ય એટલે ફળની ઇચ્છાથી કરવામાં આવે તો ધારેલા ફળને આપનાર છે. તે દિવસે બ્રહ્મચર્ય, ક્રોધાદિ છ શત્રુઓનો ત્યાગ, સત્સંગ, રામનું પૂજન, બજન અને ધ્યાન કરવું. શાલિગ્રામ શિલાનું તુલસીદક્ષોથી પૂજન પણ અત્યુત્તમ છે. તે દિવસ જે દાંઈ વ્રતદાનાદિ શુભ કર્મ કરવામાં આવે છે તે અક્ષય થાયછે. રામ શબ્દ પાણિનિના વ્યાકરણ પ્રમાણે ‘રમ્’ ધાતુ ઉપરથી અધિકરણ અર્થમાં ઘટ્ટ પ્રત્યય થવાથી થાયછે. જેમાં યોગીઓ ધ્યાનાદિદ્વારા રમેછે તે રામ; અથવા રા શબ્દથી જગત્ અને મ શબ્દથી ઇશ્વર કહેવાયછે એટલે જગત્ના ઇશ્વર તે રામ; અથવા રમા સાથે રમેછે તે રામ; અથવા રા શબ્દ લક્ષ્મીવાચક છે અને મ શબ્દ ઇશ્વરવાચક છે તેથી રામ એટલે લક્ષ્મીના પતિ. રામ નામના પ્રભાવ ખાટે કહ્યું છે કે, રા એટલો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે ત્યારે મુખ દ્વારે આવેલા લીધે અનંતકરણમાંનાં

પાપો બહાર નિકળી જાય છે અને તે પાપો ફરીને અંદર પેસી આવવાના બધથી મ એમ ખોલનાં મુખ ખીલઈ દરવાજે બધ થવાની પેઠે થાય છે. “બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણમાં “ખીજા અવતારો અશાવતાર તથા કલાવતાર છે અને શ્રીકૃષ્ણાવતાર તથા શ્રીરામાવતાર પૂર્ણાવતાર છે” એમ કહ્યું છે. વેદવ્યાખ્યે બ્રીમ્પિતામહને કહ્યું છે કે, શ્રીકૃષ્ણાસર્મા એક મમથે પોતાના નિત્ય નિયમો પૂર્ણ કરી મહાદેવજી ભોજન કરવા બેઠા ત્યારે પાર્વતીજીને કહ્યું કે, તમે ભોજન કરવા બેસો. પાર્વતીએ કહ્યું કે, શ્રીરામના સહજ નામોનો જપ કરીને હું ભોજન કરીશ. પાર્વતીની તેવી રામભક્તિ જોઈ મહાદેવે કહ્યું કે તમે ધન્ય છો. હુપશ્ચ રકારાદિ નામનું શ્રવણ કરી છો ત્યાં રામનામના રમરણથી માર મન અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. તે રામાવતાર પૃથ્વીમાં ધર્મની નિષ્ઠિત અને અધર્મની વૃદ્ધિ થવાથી શ્રીભગ- વદ્ભીતાના ચક્રાવરણમંથ્ય એ વામ્ય પ્રમાણે ત્રેતાયુગના પાછલા ભાગમાં અયોધ્યાનગરીમાં દશરથ રાજાને ત્યાં કૌમલ્યાથી થયેલો છે. તે વખતે મધ્યા- ન્દ મમથ હતો. મેપના સૂર્ય હતા, રૂઈ લગ્ન હતું અને પાંચ ગ્રહો ઉચ્ચના હતા લક્ષ્મણ, બરત અને શત્રુઘ્ન પણ એના અંશરૂપ હતા શ્રીરામચંદ્ર દશરથ રાજાને વૃદ્ધાવરણમાં પ્રાપ્ત થયા હતા. તેઓ જન્મથી જ સુશીલ, વિનીત અને પિતૃભક્ત હતા પદરમે વર્ષે ગમચંદ્ર જનક રાજાને ત્યાં મહાદેવજી તુ ધનુષ કે જે ત્રણમે માખસોથી પંચ ધણી મુરલેલીથી ઉપડી શક્ય હતું તેને એકદમ મનન કરી ત્રેડી નાખી ટાંકથી પણ ન બને તેવું પરાક્રમ કરી લક્ષ્મીના અવતારરૂપ સીતાજીને પગપા દતા. અને ત્યાર પછી બાર વર્ષસુધી અયોધ્યામાં રહ્યા હતા મત્યાપીસમે વર્ષે કૈકયીએ હાલવેલી ખટપટથી થયેલી પિતાની આજ્ઞાપ્રમાણે રાજ્યાધિરાહજીને દિવ મે જ વનજામાધિરાહજીમાં કોઈપણ જાતની શકાવગર પ્રવ્રત થયા. લક્ષ્મણજી તથા મીતાજીની માથે વનવાસમાં ૧૨તાં ધણા દુષ્ટોનું દમન કરી પોતાની ગેરહાજરીમાં રાવણે હરેલા મીતાજીના ગોધમાટે ધજો પરિશ્રમ તથા ઉદામ કરી તુઝીવ તથા દનુમાનજીવગેરે વાનરોને મહાવનમાં લઈ સમુદ્રમાં પાગ બાંધી લક્ષ્મી પદોત્તી પત્નીની લાવસાથી થતું દુષ્ટ દુષ્ટ રાવણસરખા મહાસમર્થ શક્તિમંત્રને પણ દેખાડી આપ્યું. એ પ્રમગમાં પોતાના દાખતાથી અકરમાત આવતું કપ, મિત્રોની પતીમાં, સામર્થ્યનો ઉપયોગ, ઉસાદથી અને મહાવનમાંથી થતું અ

પૂર્વ કામ, મત્યવાદીનો જ્ય અને અનીતિવાગીનો અતમા પરાજય થાય-
છે વગેરે ઘણી બાબતોનું જગતને શિક્ષણ આપેજ છે. રામનામના મહિમાથી
કોઈ પ્રાણી જ અમરણ્યો હશે રામચંદ્રવિષેનું અદ્ભુત અને ચિતા
કર્ષક વર્ણન અમારા ‘ રામ અને રાવણ ’ એ નામના ગ્રંથમા
છે તે વાંચવાથી અનુભવ થશે. રામનું ચરિત્ર શનકોટિ મહ્યાવાળું છે
તેમાંથી કેવળ ચોનીશકમ્બર સ્તોત્ર પૃથ્વીઉપર છે. એ પ્રમાણે અપૂર્વ મહિમા-
વાળા શ્રીરામચંદ્રના જન્મની તિથિ દોવાથી રામનવમીનું નવ મર્વોત્તમ છે.

શ્રીકૃષ્ણ દોલોત્સવવગેરે વ્રતો.

ચૈત્ર સુદિ એકાદશીને દિવસે શ્રીકૃષ્ણનો દોલોત્સવ કરવો. તે દિવસે
દોવારૂદ શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી મનુષ્ય મર્વ દુઃખોથી મુક્ત થાયજે
ચૈત્ર સુદિ બારસને દિવસે વિષ્ણુનો અને ગૌદશને દિવસે શિવજીનો
દમનકોત્સવ કરવો.

ચૈત્ર સુદિ તોરણને દિવસે કામદેવનું પૂજન, નત તથા ઉત્સવ કરવો.

અશોક વ્રત.

શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરના પૃથ્વા ઉપરથી કહ્યુંછે કે, ચૈત્રમાસના દુક્કનપક્ષની
ત્રયોદશીથી નણ રાત્રિનું અશોકનત છે. ગવણને મારી અયોધ્યામા
પધારેલા રામચંદ્રના પત્ની સીતાજીએ વમિદ્ધનિને આ નતવિગે
પૃથ્વુ હવુ કે, મુનીશ્વર ! જ્યારે દુકકારવ્યમાંથી મારું હરણ કરી
રાવણે લકામા મને અશોકવાડીમા ગળી ત્યારે હું અલન શોકમા પડી તે
સમયે મારી ચોકીમા રટેલી ત્રિજટા નામની રાક્ષસીએ મને કહ્યું હવુ કે,
સીતા ! અશોકનતનું આરાધન કરો. તેથી તમે શોકથી મુક્ત થશો. તેના વચ
નથી મે અશોકવ્રતનું આરાધન કર્યું. એ વ્રતના પ્રતાપથી શતયોજન વિસ્તીર્ણ
મહાસમુદ્રને ઠેકી હનુમાનજી લકામા આવ્યા અને રામના શુભ મમાચાર
મને આપ્યા તથા લંકાનો દાહ કરી મારા સમાચાર રામને આપ્યા. આવા
પ્રત્યક્ષ પરચાથી તે નતઉપર મને ઘણો વિશ્વાસ બેડો. ત્યારપછી પણ તે
નતને ચાનુ રાખવાથી રામચંદ્રનો મમાગન થયો અને રાવણનો વધ થયો.
હે વમિદ્ધ ! હરે મારૂ વક્તવ્ય એ છે કે, એ નતનો એવો પ્રભાવ શા કારણથી

થયો ૧ વમિષ્ટો કહ્યું કે સીતા ! પૂર્વ જ્ઞાસુરને મારી, ઇન્દ્રેવે જગત્તની મર્યાદાનુ રક્ષણ કર્યું પણ જ્ઞાસુરને આહણે ઉત્પન્ન કરેલો હોવાથી ઇન્દ્રને તેના વધથી બ્રહ્મહત્યાનું પાપ લાગ્યું. એ બધથી ઇન્દ્રેવ માનસસરોવરમાં કમળના નાલમાં જઈ રહેતો હતો ત્યારે પાછવથી નહુપ રાત્રીએ સ્વર્ગનું રાજ્ય દગાવ્યું હતું તે વખતે અપત ખેદાતુર થયેલી ઇન્દ્રાણીએ નંદનવનમાં આવી નપથર્થા માંડી. જૃહસ્પતિને એ ખગર મળતાં ત્યાં આવી નેત્રે કહ્યું કે, હે દેવિ ! શામાટે આ ઉગ્રનપ કરેલો ? ઇન્દ્રાણીએ કહ્યું કે ઇન્દ્રેવ ક્યા છે ? તેનો પત્તો મળતો નથી અને હું તે વગર રહી શકીશ નહિ. માટે પતિની પ્રાપ્તિમાટે તપ કરું છું. જૃહસ્પતિએ કહ્યું કે, તપના પ્રભાવથી સર્વ સિદ્ધિ થાય છે તોપણ એક વ્રતનો હું ઉપદેશ કરું છું, કે જેના પ્રભાવથી તમારું મર્વ કદ મટશે. એ વ્રત સાવિત્રીના પુછવા ઉપરથી બ્રહ્માએ અગોક નત એ નામથી કહેલું છે. અગોકના વૃક્ષમાં મહાદેવજીનો નિવાસ છે. અગોકની પૂજાથી મહાદેવજી પ્રમદ થાય છે. એ વૃક્ષને મહાદેવજીએ ઉપન્ન કરેલું છે. ચૈત્રમાસના શુભપક્ષની ત્રયોદશીથી આરંભ કરી ત્રણ રાત્રિપર્યંત અગોકવૃક્ષના મળ નીચે જ રહેવું. આ વ્રત સ્ત્રીએ કરવાનું છે ત્રણ દિવસે એકમેઆઠ પ્રક્ષિણાઓ ક્રમે લઈને ૧૨૩૧ ત્રીજે દિવસે ઉમામહેશ્વરનું પૂજન કરી વાંસનાં પાત્રોનું દાન કરવું અને બ્રાહ્મણ ભોજન કરવું. આવી રીતે જૃહસ્પતિના ઉપદેશથી ઇન્દ્રાણીએ આ વ્રત કરું હતું તેથી તે પતિને મળી શોકરહિત થયા હતાં.

શ્રીકૃષ્ણે પુષ્પિરને કહ્યું છે કે, અશોકવૃક્ષમાં મર્વ દેવો રહે છે. તે વૃક્ષની પામે આ વ્રતમાં સીતા, લક્ષ્મણ અને હનુમાનજીસહિત રામની પૂજા કરી. ત્યારપછી અગોકની સ્તુતિ કરી, કે હે અશોક ! પાર્વતીએ, લક્ષ્મીએ, ઇન્દ્રાણીએ, અંધતીએ, અનુચલાએ, દેવદીએ, દ્રૌપદીએ, સત્યભામાએ, દમયંતીએ, સાવિત્રીએ અને ગીતાએ તમારી આરાધના કરી છે અને તે સર્વને તમેએ અગોક કરેલા છે તેમ અને પણ અગોક કર્યું. એમ કહી અર્ધપાંચઆદિ પૂજન કર્યું. પૂર્વે પુત્રની ઇચ્છાવાર્તા પાર્વતીએ અગોક વૃક્ષને પુત્ર કરેલ છે માટે હમેશ આ કથાનું શ્રવણ કરવું. વનની મમાભિમાં રૂપાનો અગોકવૃક્ષ અને સુવર્ણની મહાદેવની, સીતાની તથા રામની મૂર્તિ દસવડી અને મંડલમાં તેનું પૂજન કરવું તથા અગોક વૃક્ષની આઠ ક્ષવીઓનું ભક્ષણ કરવું. તે દિવસે બધવારનો અને હસ્ત નક્ષત્રનો યોગ આવે તો ધાતુ ઉત્તમ મળાય છે.

શ્રીનૃસિંહદોહોત્સવવગેરે વ્રતો.

ચૈત્ર સુદિ ચૌદશને દિવસે શ્રી નૃસિંહજીનો દોહોત્સવ કરવો.

ચૈત્ર સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે શ્રી હનુમાનજીનો જન્મ થયો છે, એમ પરંપરાપ્રાપ્ત વ્યવહારથી જણાય છે. તેથી તે દિવસે શ્રીહનુમાનજીનો જન્મોત્સવ કરવો તથા આ પૂર્ણિમા મન્વાદિ તિથિ છે તેથી પણ ઉત્સવરૂપ છે. આ દિવસે ચિત્રા નક્ષત્ર હોય તો વિચિત્ર વસ્ત્રોનું દાન કરવાથી સૌભાગ્ય મળે છે તથા પૂનમથી વા-એકાદશીથી વૈશાખ-સ્નાનનો આરંભ થાય છે.

ચૈત્ર વદિ તેરશને દિવસે વાયવ્યપતિનિબંધનપ્રમાણે શનિવાર હોય તથા શતભિષા નક્ષત્ર હોય તો તે “મહાવાણ્ણી” એ નામનું પર્વ કહેવાય છે. તે પર્વમાં જે ગંગાસ્નાન થાય તો તે સર્વ પાપોને હરનાર છે તથા ગંગામાં શ્રાદ્ધ થાય તો તેથી ત્રણ કોટિ કુળોનો ઉદ્ધાર થાય છે. એ ત્રયોદશીને દિવસે કેવલ શતભિષા નક્ષત્ર હોય તો ‘વાણ્ણીપર્વ’, સાથે શનિવારનો યોગ હોય તો મહાવાણ્ણી પર્વ અને ખીજા શુભ યોગો હોય તો મહા-મહાવાણ્ણી પર્વ કહેવાય છે. આ પર્વ ધર્મસિંધુના મતથી પુનમીયા-માસ પ્રમાણે કરવું એટલે અર્ધાંત અર્ધાંત અમાવાસ્યાને દિવસ પૂરા થતા માસને દ્વિમાસે શ્રાગણ વદ તેરશને દિવસે કરવું. ચૈત્ર વદિ ચૌદશમાં મંગળવાર હોય તો શિવના સમીપમાં ગંગાસ્નાન કરવાથી પિશાચત્વની નિવૃત્તિ થાય છે.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓનો આદર કરવો, એ તનદુરસ્તીને નિમંત્રણ કરવા બરોબર છે.

થયો ? વમિયે કહ્યું કે સીતા । પૂર્વ દ્વાસુરને મારી, ઇન્દ્રેવે જગતની મર્પાંત્રાનુ રક્ષણ કયુ પણ વૃજાસુરને આહારે ઉત્પન્ન કરેલો હોવાથી ઈન્દ્રે તેના વધથી બ્રહ્મહથાનું પાપ લાગુ એ બધથી ઇન્દ્રેવ માનસસરોવરમાં કમનના નાનમાં જઈ રહેતો હતો ત્યારે પાઠનથી નાનું રાગએ સ્વર્ગનું રાજ્ય દમા-યુ હતું તે વખતે અપત ખેદાતુર થયેથી ઈન્દ્રાણીએ નદનવનમાં આવી તપશ્રયા માડી જુહમ્પતિને એ ખબર મળતા ત્યાં આવી તેજે કહ્યું કે, હે દેવિ સામાટે આ ઉમનપ કરોછો ? ઈન્દ્રાણીએ કહ્યું કે હન્દેવ ક્યા છે ? તેનો પતો મળે નથી અને હું તે વગર રહી શકીશ નહિ માટે પતિની પ્રાપ્તિમાટે તપ કરું જુહમ્પતિએ કહ્યું કે, તપના પ્રભાવથી સર્વ સિદ્ધિ થાયકે તોપણ એક નતનો હું ઉપદેશ કરું કે જેના પ્રભાવથી તમારું મર્વ કંઈ મટશે એ નત સાવિત્રીના પુત્રા ઉપરથી બ્રહ્માએ અગોક નત એ નામથી કહેલું છે અગોકના વૃક્ષમાં મહાદેવજીનો નિવાસ છે અગોકની પૂજાથી મહાદેવજી પ્રમત્ર થાય છે એ વૃક્ષને મહા દેવજીએ ઉપન્ન કરેલું છે ચૈત્રમાસના પુનમપક્ષની ત્રોદશીથી આરંભ કરી ૧૭ રાત્રિપર્યંત અશોકવૃક્ષના મૂળ નીચે જ રહેતું આ નત સ્ત્રીએ કરવાનું છે નહીં નિવસે એમ્મોઆઠ નક્ષત્રાઓ પુરો લઈને ૨૨મી ત્રીજે નિવસે હિમામહેશ્વરનું પૂજન કરી વાસના પાત્રોનું દાન કરવું અને આહાર્ય બોજન કરવું આવી રીતે જુહમ્પતિના ઉપદેશથી ઈન્દ્રાણીએ આ નત કયું હતું તેથી તે પતિને મળી મોહરહિત થયા હતા

શ્રીકૃષ્ણે સુધિષ્ટિને કહ્યું છે કે, અશોકવૃક્ષમાં મર્વ દેવો રહે છે તે જમની પામે આ નતમાં સીતા, લક્ષ્મણ અને હનુમાનજીસહિત રામની પૂજા કરી ત્યારણે અગોકની મુનિ કરતી, કે હું અગોક । પાર્વતીએ, લક્ષ્મીએ, ઈન્દ્રાણીએ, અર્ધધતીએ, અનસલાએ, દેવકીએ, દ્રૌપદીએ, માતૃભાભાએ, દમયંતીએ, સાવિત્રીને અને મીનાએ તમારી આરાધના કરી છે અને તે સર્વને તમેએ અશોક કરેલા છે તેમ અને પણ અશોક કરતે એમ કહી અર્ધધતીઆદિ પૂજન કરી. પૂર્વે પુનઃ ઈન્દ્રાણી પાર્વતીએ અગોક વૃક્ષને પુન કરેલ છે માટે હમેશા આ મ્થાનુ શ્રવણ કરવું જનની મમાપ્તિમાં રૂપાનો અશોકવૃક્ષ અને સુવર્ણની મહાદેવની, સીતાની તથા રામની મૂર્તિ કરાવવી અને મંત્રમાં તેનું પૂજન કરવું તથા અશોક વૃક્ષની આઠ દશીઓનું ભજન કરવું. તે દિવસે મુખવારનો અને હરન નખનનો યોગ આવે તો ધાતુ ઉત્તમ ગણાયશે

શ્રીનૃસિંહદોહોત્સવવગેરે વ્રતો.

ચૈત્ર સુદિ ચૌદશને દિવસે શ્રી નૃસિંહજીનો દોહોત્સવ કરવો.

ચૈત્ર સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે શ્રી હનુમાનજીનો જન્મ થયો છે, એમ પરંપરાપ્રાપ્ત વ્યવહારથી જણાય છે. તેથી તે દિવસે શ્રી હનુમાનજીનો જન્મોત્સવ કરવો તથા આ પૂર્ણિમા મન્વાદિ તિથિ છે તેથી પણ ઉત્સવરૂપ છે. આ દિવસે ચિત્રા નક્ષત્ર હોય તો ત્રિચિત્ર વસ્ત્રોનું દાન કરવાથી સૌભાગ્ય મળે છે તથા પૂનમથી વા-એકાદશીથી વૈશાખ સ્નાનનો આદંબ થાય છે.

ચૈત્ર વદિ તેરશને દિવસે વાયવ્યપતિનિબધત્રયપ્રભાણે શનિવાર હોય તથા શતભિયા નક્ષત્ર હોય તો તે “મહાવાણ્ણી” એ નામનું પર્વ કહેવાય છે. તે પર્વમાં જે ગંગાસ્નાન થાય તો તે સર્વ પાપોને હરનાર છે તથા ગંગામાં આદ્ય થાય તો તેથી ત્રણ કાટિ કુળોનો ઉદ્ધાર થાય છે. એ ત્રયોદશીને દિવસે કેવલ શતભિયા નક્ષત્ર હોય તો ‘વાણ્ણીપર્વ’, સાથે શનિવારનો યોગ હોય તો મહાવાણ્ણી પર્વ અને ખીજી શુભ યોગો હોય તો મહા-મહાવાણ્ણી પર્વ કહેવાય છે. આ પર્વ ધર્મસિંધુના મતથી પુનમીયા માસ પ્રભાણે કરવું એટલે અમાંત અર્થાત્ અમાવાસ્યાને દિવસ પૂરા થતા માસને દિસાખે દ્વાગણુ વદ તેરશને દિવસે કરવું. ચૈત્ર વદિ ચૌદશમાં મંગળવાર હોય તો શિવના સમીપમાં ગંગાસ્નાન કરવાથી પિશાચત્વની નિવૃત્તિ થાય છે.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓનો આદર કરવો, એ તંદુરસ્તીને નિમંત્રણ કરવા બરોબર છે.

વૈશાખ માસ.

વસંત પૂજા.

વૈશાખ માસમાં પ્રાણ આન કરી તિર્થાધી તપશ્ચ કરવું
 તથા દમય, જગ દુખનું ઘન દેવું. આ માસમાં ગ્રહ-
 યોગે શ્રાવણની 'વસંત પૂજા' કરી એકદે મહન,
 પૂજામાં, તામુવ, દહવીડમ (કિર્ણ) તથા દશિણાથી શ્રા-
 વણોને મનુ કરવા. જે કે આ વસંત પૂજા વૈશાખ-
 માસમાં વિહિત છે તોપણ હાલમાં તો ગમે તે મમલમાં વસંત પૂજા થાય છે. તેમાં
 એવી પરતિ આશંકે કે, મુદ્દમ પોતાને ઘેર પવિત્ર મથળમાં ઉત્તમ એક
 મોઢી શ્રાવણોને નિર્મલ કરી ગતિ દોષ નો દાખલા મોઢી પૂજાને
 ઉપહાર તંપાર કરી પોતાના મિત્રમંડળને તેમની આવેલા શ્રાવણોમાં પ્રથમ
 શ્રગવંદીઓને ત્યારપછી મનુવંદીઓને ત્યારપછી મામવંદીઓને અને ત્યારપછી
 અથવંદીઓને એકાદી અનુક્રમથી પૂજા કરે છે તથા તે શ્રાવણો અમુક
 મન્ત્ર બોલે છે. તે પછી પડિનો તથા શાન્તીઓ તે અમ્ભસામાં અમુક
 વિાપનો શાઆર્ય કરે છે પોતામુકે પ્રાત્નાવિક મેમિ માન દાધી બણી
 અર્પ મમનવંતે, ઉપર મર્વ આમીવાંદ આપે છે આ પ્રચાર દાગીમાં

સર્વોત્તમ રીતિથી તથા મુંબઈમાં, જામનગરમાં અને બીજા પણ વિદ્વાન ગૃહસ્થોવાળા ગામોમાં ચાલુ છે. જન્મદિવસના પ્રસંગમાં તથા વિવાહવગેરે પ્રસંગોમાં વસંતપૂજા ચાલેછે તે પણ હિતમ છે.

વિષ્ણુપૂજનવગેરે સાધારણ કૃત્યો.

વૈશાખમાં અથવા જ્યેષ્ઠમાં જ્યારે ઘણી ગરમી પડે ત્યારે પ્રાતઃકાલમાં નિત્યપૂજન કરી લઈ મુગધી જલમાં વિષ્ણુમૂર્તિને બેસાડી પૂજન કરવું અને સર્પાર્સ્તપર્વત તેને જલમાં રાખી રાત્રિએ પૂજન કરી તેને મૂળ સ્થાનકે બેસાડી અને તે જલથી પોતાના સર્વ મનુષ્યોઉપર અભિષેક કરવા. આ વિધિ બારસને દિવસે ન કરવા. આ માસમાં ઘોળા તથા લીલા રંગનાં તુલસી-પત્રોથી વિષ્ણુની પૂજા કરવી તથા પ્રાતઃકાલમાં સ્નાન કરી પીપલાને જલ-સેચન કરવું તથા પ્રદક્ષિણા દેવી. એથી અનેક પૂર્વજોની સદ્ગતિ થાયછે તેમજ ગાયોના શરીરમાં ખજવાલ કરવાથી પણ પુણ્ય થાયછે. વળી એક બુક્તાદિ વ્રતો કરવાં તથા જલનું પરણ બાંધવું અને છત્ર, પગરખાં તથા મુગધિ ચંદનનું દાન દેવું.

અક્ષયતૃતીયા અથવા અખાત્રીજ.

વૈશાખ સુદિ ત્રીજને દિવસે ગંગાસ્નાનથી, યવના હોમથી, દાનથી તથા બક્ષણથી સર્વ પાપોનો નાશ થાયછે. આ તિથિ 'અક્ષયતૃતીયા' કહેવાયછે, આ વિષેની કથા આ પ્રમાણે છે. શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે, પૂર્વકાલમાં મહોદય નામના નગરમાં અત્યંત નિર્ધન દશાવાસો એક વૈશ્ય હતો તે સત્યવાદી તથા દેવગ્રાહણોનો બક્ષત હતો. તેણે એક દિવસે અક્ષયતૃતીયાની કથાનું શ્રવણ કરી પોતાની સકિતપ્રમાણે ગંગાસ્નાનવગેરે શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાઓ કરી અને ઘેર આવી સ્ત્રીએ ના પાડી તોપણ અન્નસહિત જલકુંભોનું દાન કર્યું તથા સર્વ ધનિકર્તવ્યતા કરી અને દિવસમાં ઉપવાસ કરી રાત્રિએ ભોજન કર્યું. વ્રતના પ્રભાવથી બીજા જન્મમાં તે કુસાવતી નગરીનો રાજા થયો, ઘણી સંપત્તિ પામ્યો અને ઘણા યજ્ઞો કરી કીર્તિનું પાત્ર થયો. આ વ્રતનો એવો પ્રભાવ છે. તે દિવસે જે કંઈ દાન, જપ, હોમ વગેરેધાર્મિક

કૃત્ય કરવામાં આવે છે તે ક્ષય પામતુ નથી તેથી તેનું અપયનતીયા એ નામ અન્વય છે તે દિવસે મુનવાર અને રાહિણી નક્ષત્રનો યોગ આવ તો વિશેષ પુણ્યકારી ગણાય છે આ તિથિ સત્યયુગની આદિ તિથિ છે તેથી યુગાદિ તિથિ છે તે દિવસે દેવોના ઉદ્દેશથી તથા પિતૃઓના ઉદ્દેશથી, નીતન જળથી ભરેલા તથા ફળ અને અત્યંત યુક્ત ધાનનું દાન અવસ્ય કર્તવ્ય છે તે દિવસે વિષ્ણુની મૂર્તિને સુગંધવાતા, સુદર અને સરસુદા ચંદનથી અનુ લેપન કરવું જે આજ્ઞાના ચંદનવાદા ઉદ્દેશાય છે તથા ધરાય છે આમ કરવાથી પુણ્યભાગી થવાય છે આ દિવસે તથા બીજા પણ જે યુગાદિ દિવસો છે તેઓમાં સસુદ્રમ્નાનથી ઘણું પુણ્ય થાય છે જે વૈશાખ માસ અધિક હોય તો યુગાદિનિમિત્ત ગ્રાહ બનને માસમાં કરવું અને મીઠા ઉત્સવો બીજા વૈશાખમાં કરવા આ દિવસે ઘણા દેવોમાં જનનો કુલ ભરી ઉરના પાત્રમાં સાકર દલ અને શીતલીર્ય પદાર્થો સાથે પાંચો તથા વસ્ત્ર મુખી ગ્રાહ્યોને તથા દેવમંદિરોમાં દેવામાં આર્પણ તેમજ ભોજનમાં પણ તેવા શીતતાજનક પદાર્થો દેવામાં આવે આ સમયે મહાદેવની મૂર્તિ ઉપર ગનતિમા (ગનતી) ક જેમાંથી અવિચ્છિન્ન વલધારા મહાદેવજી ઉપર પાંચા કહે છે તે રાખવામાં આવે છે

આ તૃતીયા પરશુરામ જન્મતી પણ કહેવાય છે તે દિવસે પ્રગોડ સમયમાં શ્રી પરશુરામનું પૂજન કરવું ઘણા દેવોમાં સાપકાને વર્ષ વ યશે? એ માટે ગામખજાર જઈ વાયુની પરીક્ષા કરવામાં આવે છે, તેમાં એક કીણુ વસ્ત્ર ૪૨કળ રાખી સુખ્યત્વે કંઈ દિશામાંથી વાયુ આવે છે અને કંઈ દિશામાં જાય છે તથા સૂક્ષ્મ છે મધ્યમ છે કે તોફાની છે તેની કોમિ પરીક્ષા કરે છે નૈર્ઝત્ય ખુણામાંથી વિશેષતાએ પવન વાનો હોય અને તે ક્ષોભક તથા તોફાની હોય તો તેનું પરિણામ સારું નથી એમ ધારણ પશ્ચિમમાંથી સૂક્ષ્મ તથા મધ્યમ પવન વાતો હોય તો તે જ છે અને વાયુ ખુણામાંની વાતો હોય તો તે મધ્યમ છે વોડે લૌકિકપરપરા આવે છે, તેમજ તેજ દિવ મની રાત્રિએ ગામના આમુક પાત્ર ભાગો ક પી તેઓમાં આરાદ આવણુ, બાદપન, આશ્વિન અને આશુ વર્ષ એઓની પના કરે છે અને એક અથવા બે પુરુષો તે તે માસરૂપે કલ્પેના તે તે ગામના ભાગોના ધરના પાઠના ભાગમાં અથવા ગમે તે માર્ગઉપર સુપ્ત રીતિથી ઉના રહી ધરમાં તથા માર્ગમાં સ્વાભાવિક આવતી, મારી તથા નશરી દાદાવાણી

ઉપરથી એટલે બોલ્યાકઉપરથી તે તે માસમાં તથા આખા વર્ષમાં તેવું ફલ થશે એમ પણ કહેછે. આ દાદાવાણીનો સાંભળવાપ્રમાણે એક દાખસો એવો બન્યો હતો કે, બખરમાંથી બે ખેડુતો હટાણું કરી આપ્યા આવતા હતા તેઓમાં એક ખેડુન બીજાને પોતાના નિર્બલ થઇ પુછલી ગયેલા બે બળદના ઉદેશથી કહેતો હતો કે, જો બેડો છે તે તો નહિ જ ઉઠે અને જો તેની આગળ ઉભો છે એવું પણ કહી શકાતું નથી. તે વખતે દાદાવાણીસાંભળનાર એક માણસ લઘુશંકા કરવા બેડો હતો તથા બીજો માણસ તેની આસપાસ ઉભો હતો અને ત્રીજો તેથી ઘણું છેટે ઉભો આ સર્વ બનાવ જોતો હતો. તે ખેડુતે બલદના ઉદેશથી કરેલ એ વાત પાસેના બંને માણસોએ સાંભળી પોતાઉપર ધારી લીધી અને તેથી તેઓને બાસ્તુ' કે, આપણેમાટે જ આ ખેડુત બોલ્યો છે. દૈવયોગે તેમ જ થયું કે, એક અકવાડીઆમાં પહેલો પ્રથમથી તથા બીજો ત્યારપછી મરફીથી સપડાઈ મરણ પામ્યો. એ સંઘર્ષ ત્રીજા માણસે જાહેર કરવાથી સર્વને વિદિત થયું. આથી દાદાવાણી સાંભળનાર માણસ ઘણો મજબૂત મનવાળો, નિઃશંક કલ્પનાવાળો અને ખબરદાર હોવો જોઈએ, નહિતો તેને જ હાનિ થાયછે. તેથી તે રાત્રિએ નળગા મનવાળા કેટલાએક લોકો જાહેર પણ નિકળતા નથી.

ગણેશચોથ.

આપણા દેશના ઘણા ભાગમાં વૈશાખ માસના શુક્લપક્ષની ચતુર્થી ગણેશ-ચોથ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તે દિવસે સર્વ ગૃહસ્થો યથાશક્તિ ગોળના મોદક કરી ગણપતિને ધરાવી ગણપતિનાં વાહનરૂપ મૂર્ખકોને માટે ઘરના ચારે ખુણા-ઓમાં જરા જરા નાખેછે અને પછી પોતે બોજન કરેછે. ધર્મસિંધુ, નિર્ણય-સિંધુ તથા ત્રતરાજ વગેરે ધર્મત્રતના નિર્ણાયક ગ્રંથોમાં વૈશાખગુદિ ચોથ તે જ ગણેશચોથ માનવી એવું લખ્યું નથી. તેઓમાં તે આપણુ માસના કૃષ્ણ પક્ષની ચોથ સંકટ ચતુર્થી, કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની ચોથ ગણે-શોત્પત્તિચતુર્થી, માર્ગશીર્ષ માસની રમાચતુર્થી, આવણ અથવા કાર્તિકની શુક્લચતુર્થી દ્વર્વાગણપતિચતુર્થી, બાદ્રપદ શુક્લચતુર્થી સિદ્ધિવિનાયકચતુર્થી, આશ્વિન કૃષ્ણ ચતુર્થી દશરથલલિતાવ્રત ચતુર્થી મત્યાદિ ચતુર્થીઓમાં

પ્રાપ્ત ગણપતિના ઉદ્દેશથી જ કામનાપરત્વે નતો દલ્લા છે તેવા વિગેષ
પ્રમગમા વૈશાખ માસની ચોથવિધે ઉદ્દેશ્ય લેવામા આવતો નથી માત્ર
જૃહત્રારદીય પુરાણમા તથા બલિષ્ઠ પુરાણમા પ્રત્યેક મામની શુક્રન ચતુ
ર્થીના દેવ ગણપતિ છે માટે મર્વ વિગ્રોના ઉચ્છેદવાનતે તેચતુર્થીને દિવસે
નિત્યવ્રતની પેઠે ગણપતિના પૂજનપૂર્વક નનની આગા છે એમ કહ્યુ છે
નારદીય પુરાણમા સર્વ વ્રતોની આતાર્પ ચતુર્થી કહી છે તેટલા ઉપરથી
મામાન્ય રીતિથી વૈશાખ સુદિ ચોથ તે ગણેશચોથ માનવી એ વિશ્વદેવથી
પણ વચનપ્રાપ્ત છે પ્રથમ મામે ચતુર્થીવ્રત ન બનવાના કારણથી એક
વૈશાખની માન્યચતુર્થીને ગણેશચોથ માની તોય એવી ઉપપત્તિ કદ્દપી શકાય
કે, ગણેશચોથનુ વ્રત સર્વ વિગ્રોના નાશને કરનાર છે, હા સ પતિએને
આપના છે અને પ્રાચીનકાળમા પણ મનુષ્યોએ, દેવોએ, તથા દેવીઓએ
કરેનુ છે આપણા જાણવામા છે કે મર્વ ગુહકર્મોના આરભમા ગણપતિનુ
જનન પ્રથમ ચાચકે તેના પુત્રનવગર મહાપણુ ગુહ કર્મ થતુ નથી તેથી
તેનો મદિમા મર્વાતમ કે એ સાલમિદ્ધ છે સિંહપુરાણના ઝોત્રીશમા અધ્યા
યમા મહાદેવજીના વચનપ્રમાણે કાર્તિક મામના દૃષ્ટપત્ની ચતુર્થીને દિવસે
અદ્રોહ્યમમયે ગણપતિનો જન્મ કલ્પો છે તે વિરે કાર્તિક્યશ્વામીએ મનહુમાગને
કહ્યુ છે કે, ઈલામમા વસતા મહાદેવજીએક દિવસે ભોગવતી નદીમા સ્નાન કરવા ગયા
હતા, તે દિવસે પારતી અબ્ધગળ્લાન કગવા બેઠા હતા તેજે સરીરનો મેલ ઉતારો
તેમાથી એક મર્તિ બનાવી તેને જીવવાનો દરીપછી દે પુત્રા એવા સમ્બધી તેને
ભોલાવના પુત્ર થઈ બદ્ધવ એવા નામને મદલુ કરી તે હાજર થતા પાર્વતીએ તેને
આગા કરી કે, હુ જ્ઞાન કંઈપુ માટે હારમા ચોખી કરજે અને મારી આગાવગર
પગની અદર મહને પણ આવવા હધિ નહિ તે પુત્ર માતાની આગા
પ્રમાને હા મા મુર્ફે કાથમા સધ એમે હતો તેવામા જ્ઞાન કરી વિભૂતિથી
દર્શિત દરીગંગા મહાદેવજી આવી પરની અદર જવા લાગ્યા ત્યાગ તે
હારપારે નિરોધ કરતા મેપાકાન ચણેવા મહાદેવજી રમણી તેનુ મરન
જગદી હા અદર નવા મહાદેવજીને મેપાકાન લેઈ પાર્વતીએ જીવાથી
મેવ ચોલ કરો એમ મારી પાવત્રવગેરે અગ્રથી બે પારો પૂર્ણ કરી
દલાર કરતા મહાદેવજીએ પૂછ્યુ કે, પાર્વતિ ! આ જે પારો શામા
આપેલા છે તારે બળથી તથા દર્શીયુષ્ત પાર્વતીએ કહ્યુ કે, આજ જ્ઞાન
નમયે દારીજમાથી એ એમ પુત્ર ઉત્પન્ન કરો છે અને તેને મે હાર

દેશમાં સ્થાપેલો છે તેના ભોજનમાટે આ બાબતું પાત્ર છે. પાર્વતીનું વચન સાંભળી ક્ષોભવાળા મહાદેવે કહ્યું કે, તેને તો મેં મારા આવવાનો અટકાવ કરવાથી મારી નાખ્યો છે. તે સાંભળી પાર્વતી મૂર્છાથી પડી જતાં મહાદેવે પાર્વતીને ઉઠાડીને કહ્યું કે, મૃતકવગરના તમારા પુત્રને હું જીવતો કરીશ માટે શોક ન કરો. એમ આશ્વાસન કરી હારપ્રદેશમાં જઈ ક્રોધ મૃત્યુ પામેલા હાથીનું મસ્તક કાપી તેના ધડ ઉપર ચોટાડી જીવતો કરી પાર્વતીને દેખાડ્યો. તેને જીવતો બોધ હર્ષનાળાં પાર્વતીજીએ તેનું ગળનન નામ પાડી, સર્વ વિદ્યોને તેના કબજામાં સોંપી વિદ્યારાજ વગેરે નામો પણ આપ્યાં અને ભારપછી સર્વેએ ભોજન કર્યું. ગણેશચોથના વ્રતવિગે પ્રજનનો અને ઉદ્યાપનનો ધણો વિધિ બિન્ન બિન્ન પ્રકારનાળો છે તથા કથાઓ પણ તે તે પ્રસંગની બિન્નબિન્ન છે.

ગંગાસપ્તમી.

વૈશાખ સુદિ સપ્તમીને દિવસે ગંગાજની ઉત્પત્તિ થઈ છે તેથી મધ્યાહ્ન-વ્યાપિની મપ્તમીમાં ગંગાનું પૂજન કરવાથી ધણું પુણ્ય થાયછે. પૃથ્વીચંદ્રો-દયમાં અક્ષપુરાણનું વચન છે કે, વૈશાખની શુક્લ સપ્તમીએ જન્મુ રાત્રએ પ્રથમ ક્રોધથી પાન કરાયેલાં ગંગાને પાછલથી પોતાના જમણા કાનમાંથી બહાર કાઢ્યાં હતાં તેથી તે દિવસ ગંગાનું પૂજન તથા સ્નાન કરવું. આ સાતમથી એક વર્ષપર્યંત ગંગામાં પ્રાતઃસ્નાન કરી હજાર કુબોનું દાન કરવું તથા આછામાં આછા દસ આછણોને જમાડવા અને સક્ષમ વસ્ત્રોનું દાન દેવું. આથી એકવીસ પેઢીનો ઉદ્ધાર થાયછે.

પાશાભિધા દ્વાદશી.

વૈશાખ માસની શુક્લદ્વાદશીને દિવસે મધુસૂદન એવા નામથી વિષ્ણુનું પૂજન કરવાથી અગ્નિશોભનું રણ થાયછે અને કર્તા મોમ લોકની ગતિ પામેછે. જે આ દિવસે બૃહસ્પતિ તથા મંગલ મિંહરાશિના હોય, મૃગ મેષરાશિના હોય, વૃત્તીપાત હોય અને હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો તે દ્વાદશી પાશાભિધા કહેવાયછે. તે દિવસે ગાય, પૃદ્ધી, વઝ્ર અને સુવર્ણ તથા અનનું દાન દેવાથી મર્વ ખાંચોની નિવૃત્તિ થાયછે.

નૃસિંહચતુર્દશીવગેરે.

વૈશાખ મસની નુ ચતુર્દશી એ 'નૃસિંહ ચતુર્દશી' કહેવાય છે અને તે માં જ્યોતીઓમાની એ જ્યોતી છે હેમાદ્રિમા નૃસિંહપુરાણના વચન પ્રમાણે જે દિવસે ચતુર્દશી પ્રોપમન્દ્યાપિની હોય તે દિવસે આ વ્રત કરવાનું છે અને દિવસે પ્રોપમન્દ્યાપિની હોય તથા અશ્વથી મમાન વ્યાપ્ત હોય તો બીજે દિવસે વ્રત કરવાનું છે એમ ત્રયોચ્છીવિદ્યા ચતુર્દશી નતમા ન લરી એવો નિર્ણય છે વિરમતાથી વ્યાપ્તિ હોય તો જે દિવસે અધિક વ્યાપ્તિ હોય તે દિવસે નત મરુ આ નતમા લે શનિવારનો ગ્રાંતિ નમ નો મિદ્ધિગમનો અને જલિજ કરખુનો મોગ હોય તો તે અસત કલ્યાણ કરત તથા રક્ષય મળાય છે તે મર્વના મોગનાનું નત કરવાથી રક્ષા પામેનો નાશ થાય આ નતમા મર્વ વર્ણોને આગમર છે માશીખડમા નૃસિંહ ચતુર્દશીને નિસ શ્રીએમરેશ્વર મહાદેવની યાત્રા કરવાથી નાક પુખ્ત કરે છે એમ લક્ષ્મી મા જોના તીર્થો છે તે મરના તીર્થો વૈશાખ માં ચતુર્દશીને દિવસે એમરેશ્વરના દર્શનમા આવે છે આ વ્રત નિત્ય કે તથા માન્ય થયું છે ત્રયોચ્છીને દિવસે એ વખત બોજન કરી, ચતુર્દશીને દિવસે મધ્યાહન સુધી નીવગેરે જનાશયમા મસ્તિમા, મોમય તિન અને આમ તાથી મરપૂર્વક નૈમિષિ સ્નાન કરી નૃસિંહનું ધ્યાન કરી, હિપવાસાદિ યથા શક્તિ વ્રતનો મક પ કરી, આચાર્યનું વરણ કરી, સાયકાલે મપમા મોમયથી નિમ પ્રેશમા તનના અન્નવક્રપર હરયાપન કરી હપરના પૂર્ણપાત્રમા મુનાડુની લક્ષ્મીનૃસિંહની મસ્તિનું આપન કરી તેની યથાધિ । પૂજા કરી નાનનું જગણું કરી પ્રાગકાલે પૂન જગન પત્રી મોલન કરી ગ્રાપિન નર્તિનું અચાર્યને હાન દેવુ અને ચતુર્દશી હાતમાં પછી માદ્યાલુભો નત મરની પાવણા કરી જે વળુ નદગથી અધિક ચતુર્દશી હોય તો પૂર્વાહણ મળ નાક મરી તનુ અંતે ત્યાગ પત્રી તે બગવન । આત વશ તેને તથા અને મર્વ પાપોથી મુક્ત કરવા મા નત આને અર્પણ કરું ' એવી પ્રાર્થના મરી

શ્રી નૃસિંહચતુર્દશી કા ખુર્ધમહિન વર્ણન વિષ્ણુ ભાગવતના સમમ મધમા ધણુ અમમન્દ્યાગ રમેનુ છે નેનો મગ્નિત માર એ પ્રમાણે છે કે, એ દિવસે રવેચ્છાથી શ્વેતાના ઉર્ધ્વ તીર્થવાળા મનમદિ આર પુત્રો બગ-

વદર્શનની ઈચ્છાથી વૈકુંઠ લોકમાં ગયા ત્યાં દોઢીઉપર બેઠેલા જય વિજય નામના અનુચરોએ જવાનો અટકાવ કરવાથી ક્રોધાકાંત થયેલા સનકાદિ મુનિઓએ તે બન્નેને પદબ્રષ્ટ થવાનો શાપ આપ્યો. આ વૃત્તાંતની ખબર પડતાં વિષ્ણુએ ત્યાં આવી મુનિઓને શાંત કરી પોતાના અનુચરોને ત્રણ જન્મોથી જ વૈકુંઠપ્રાપ્તિ યશે એમ કહી નિજમંદિરમાં ગમન કર્યું. તે બન્ને પ્રથમ અવતારમાં કસ્યપ ઋષિથી તેની દિતિ નામની સ્ત્રીમાં હિરણ્યકશિપુ તથા હિરણ્યાક્ષ નામથી પ્રસિદ્ધ દેવો થયા. તેઓમાં હિરણ્યકશિપુ વિષ્ણુનું વૈર-ભાવથી બજન કરતો હોવાથી પોતાનો પ્રજ્ઞાદ નામનો પુત્ર કે જે ગાર્ભિક સંસ્કારથીજ વિષ્ણુનો પરમભક્ત હતો તેનો દ્રેષ કરતાં છેવટ સભામાં પ્રજ્ઞાદને મારવામાટે તૈયાર થયો અને પ્રજ્ઞાદે કહેલા વિષ્ણુના સર્વ વ્યાપકપણાને મિથ્યા માની સ્તંભમાં સુડી મારી કે તુરત ભક્તના રક્ષણમાટે થી વૃસિંહરૂપે વિષ્ણુ પ્રકટ થયા અને હિરણ્યકશિપુને મારી પ્રજ્ઞાદની રક્ષા કરી.

વૃસિંહપુરાણમાં કથા છે કે, પ્રજ્ઞાદે વૃસિંહને પછયું કે ભગવન! પૂર્વજન્મમાં મેં શું કર્મ કર્યું હતું કે જેથી આપની ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ? વૃસિંહ-ભગવાને કહ્યું કે પ્રજ્ઞાદ! પૂર્વ જન્મમાં તું અવંતીપુરમાં રહેનારા બ્રહ્મકર્મ-તંત્રપરશુશર્મા નામના બ્રાહ્મણની સુસીલા નામની પત્નીથી વાસુદેવ નામનો પાંચ પુત્રોમાં કનિષ્ઠ પુત્ર હતો. તું બાલ્યથી જ વેસ્થાનો સંગી, દુરાચારી અને પાપી હતો. વેસ્થાને ત્યાં જ બોજનાદિ કર્મ કરતો હતો. એક દિવસે ક્રોધ પ્રસંગથી વેસ્થાસાથે મોહોટો કવેશ થવાથી તે બોજન કર્યું નહિ તથા વેસ્થાએ પણ બોજન કર્યું નહિ. તે દિવસ વૃસિંહચતુર્દશીનો હતો તે તારા જાણવામાં નહતો તોપણ તે દિવસ તુંને હિપવાસ થયો તથા વિલાસના અભાવથી રાત્રિનું જાગરણ પણ થયું. તે પ્રમાણે અત્યંત વ્રતના પ્રભાવથી પણ મોહોટું પુણ્ય થયું તેથી તુંને આ જન્મમાં મારી ભક્તિ થઈ છે અને વેસ્થા પણ મારી ભક્તિમાં પરાયણ થઈ અપ્સરા થઈ છે. આ વ્રત સૃષ્ટિની સિદ્ધિમાટે બ્રહ્માએ કરેલું છે, મહાદેવે ત્રિપુરાસુરને મારવામાટે કરેલું છે તથા બીજા પણ મુનિઓએ અને ઋષિઓએ કરેલું છે. આ વ્રતના પ્રભાવથી સર્વ લોકો સિદ્ધિને પામ્યા છે. જે ક્રોધ મનુષ્ય શ્રદ્ધાથી આ મારું વ્રત કરશે તેઓની જે જે શુભેચ્છા હશે તે તે સર્વ પૂર્ણ થશે.

કેટલાએક ગામોમાં વૃસિંહ ચતુર્દશીને દિવસે આપકાળે વૃસિંહજીના મંદિરમાં મોહોટો ઉલ્લવ કરી એક મનુષ્ય હિરણ્યકશિપુ થાય છે, બીજાને

પ્રજ્ઞાદ થાયછે અને એક નસિંહનું ૩૫ ધરી દિરપ્પકસિપુને મારી પ્રજ્ઞા-
દની રક્ષા કરવાનો દેખાવ કરેછે અને મોહોટા વાદિત્રના શબ્દોસાથ તેનું
પૂજન કરેછે તથા લોહાનાં આનદોત્સવ ચાલે.

વૈશાખ મામની પૂર્ણિમાને દિવસે પકવાનસહિત જલકુંબના દાનથી
ગોદાનનું દૂધ થાયછે અને મુવર્ષ તથા નિવયુક્ત જલના બાર ધણના
દાનથી બ્રહ્મહત્યાના પાપથી મુક્ત થવાયછે. આ દિવસે કાગા મૃગચર્મના
દાનથી મર્વ પાપોનો નાશ થાયછે. વૈશાખ સુદિ બારસમાં વા પૂનમમાં
વૈશાખઆનનું ઉદ્યાપન કરવું. આ પૂર્ણિમાથી આરંભી જ્યેષ્ઠ સુદિ એકા-
દશીપર્યંત વિપ્લવને જલમાં પધરાવી ઉન્નત કરવા. વૈશાખની અમાવાસ્યા
'બાકુકા દર્શ' કહેવાયછે તથા તે પછીનો પંચમ 'કરિદિન' કહેવાયછે. એ
જાને દિવસે શુભકાર્યમા ત્યાગ્ય છે.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ ખલ, વર્ણ, ઉત્સાહ
તથા આરોગ્યસંપત્તિ આપવાનો અપૂર્વ
ચમત્કાર બતાવે છે.

જ્યેષ્ઠ માસ.

કરવીરવ્રત તથા રંભાવ્રત વગેરે.

જ્યેષ્ઠ સુદિ પડવાને દિવસે કરવીરવ્રત કરવું એમ ધર્મ-
સિંધુમાં જણાવેલ છે પણ તેમાં તેની કશી ઇતિ-
કર્ષવ્યતા જણાવી નથી. સુદિ ત્રીજાને દિવસે રંભાવ્રત
કરવાનું છે. આ રંભાવ્રતમાં પચાગ્નિ કરી તાપવાનું,
પાર્વતીની સુવર્ણપ્રતિમાનું પૂજન કરવાનું અને શાસ્ત્ર-
પ્રમાણે હોમાદિ કરી છેવટ ઉપસ્કરસદિત ગૃહનું
દાન દેવાનું છે. જ્યેષ્ઠ સુદિ ચોથાને દિવસે ઉમા (પાર્વતી) નો અવતાર
થયો છે તેથી ઉમાનું પૂજન કરવું તથાવ્રત કરવું અને સુદિ અષ્ટમીને દિવસે
શુક્રા દેવીનું પૂજન કરવું અને નવમીને દિવસે ઉપવાસ કરી અર્ધ દેવીઓની
પૂજન કરવી એથી અભીષિદિ થાય છે.

ગંગા દશહરા.

ગંગા દશહરાના વ્રતનો આરંભ ગ્રેહ સુદ એકમને દિવસે થાય છે
અને દશમને દિવસે તેની સમાપ્તિ થાય છે. એ દશમને દિવસે ગંગાજીનો
જન્મ થયો ગણાય છે. તે દિવસે ગંગામાં સ્નાન કરવાથી હિંસા, ચોરી
અને વ્યભિચાર એ ત્રણ કામિક પાપો; આદી, ક્રોધ વચન, અસત્ય વચન
અને અસંજલ વચન એ ચાર વાચિક પાપો તથા ક્રોધનું ભૂદું કરવાનો

વિચાર મર્મની ચાલી જોઈ દ્રા કરવો તથા નાસ્તિકપણું એ ત્રણ માન મિત્ર પાપો, એમ દશ જ્ઞાતના પાપોનું હરણ ચાલે તેથી તેનું નામ દશહરા એ પ્રમાણે કહેવાય છે ગંગામાં સ્નાન કરવાની મગવટ ન થાય તો છેવટ તે દિવસે ગંગાજળનું પાન કરે તો તેમજ ગંગાનાં સ્તોત્રનો પાઠ કરવો ૧ જોકમાંસ, ૨ ગુરુપક્ષ ૩ દશમી, ૪ મુધવાર, ૫ હસ્ત નક્ષત્ર, ૬ વ્યતિપાત ૭ ગર નામનું કરણ ૮ આનંદ નામનો યોગ, ૯ કન્યા ગણિના ચંદ્ર અને ૧૦ વૃશચિના નર્ધ આ પ્રમાણે દશ યોગ હોય તો તે દશહરા અત્યંત ઉત્તમ ગણાય છે

ભીમઅગિયારસ.

ભીમએકાદશી એટલે જે સુ. અગિયારસ એને નિર્જલા એકાદશી પણ કહે છે એ દિવસે સ્નાનમાં તથા આચમનમાં માત્ર જલ વાપરે પણ તેસિવાય એકાદશીના મુર્ચ્છિકાથી આરબી હાદશીના મુર્ચ્છિકાથી જળના ત્યાગપૂર્વક ઉપવાસ કરવાથી જારમામની એકાદશીઓના નતનું દુષ્કર્મ મળે છે આની રીતે આમાં મુખ્યત્વે જલનો ત્યાગ આવવાથી તે નિર્જલા કહેવાય છે આ એકાદશીના મહિમાવિશે મહાવૈવર્તપુરાણમાં એવી કથા છે કે, ઘડીપણ જૂખ નહિ પેઠી શકનારા ભીમસેને આમમુનિની પ્રાર્થના કરી કે મારા ઘરના બીજા બધા માણસો અદ્યપૂર્વક એકાદશીના ઉપવાસ કરે અને તેમ કરવા મને પણ ત્યાગ કરે છે, પણ મારાથી તેમ જનનું નથી તમારા દયાનમાં છે કે, મારા ઉદરમાં જલ નામનો અગિ. છે જેને લીધે મેં । મને જુકોદર કહે છે તેથી જૂખ વધી શકતો નથી બ. થાય તો વળી મારાથી આમાં વનમાં એકાદ ઉપવાસ માં આ મર્તિશન તેથી । એવી એક જ એકાદશી પતાવે જે એના જ ઉપવાસથી બધા એકાદશીઓના ઉપવાસનું રા. મળે વ્યાસમુનિએ તેને જે સુ. અગિયારસનું નત કરવા કહ્યું અને તે તેણે કર્યું તેથી તે તેના નામથી એટલે ભીમ એકાદશી એ નામથી પ્રખ્યાત થઈ કહ્યું છે કે, આ એકાદશીનું નત કરેનાગની સામે યમદત્તા નજર પણ કરી શકતા નથી આ દિવસે જલશાપી મૈનારાપણનું પૂજન કરે તથા જલધેનુનું દાન કરે તો જલધેનુનો પ્રમર વારાહપુરાણમાં આ પ્રમાણે જણાવેલો છે કે “ગાયર્મમાન એને ગાયનું

આખું ચામડું પથરાઈ રહે એટલી જગ્યામાં છાણથી લીંપી વચમાં કાળિ-
યરમૂગનાં ચામડાંઉપર કપૂર, અગર અને ચંદનની સુગંધીવાળું જળ
ભરેલો કુંબ મૂકવો અને તેમાં ગાયત્રી કથ્થના કરવી. તેમાં તેના મુખને
સ્થાને સુવર્ણ, શીંગડાને ઠેકાણે કાળું અગર, કાનને ઠેકાણે આમુપાલવ કે
આંબાનાં પાન, નેત્રને સ્થાને મોતી, પીઠને ઠેકાણે ત્રાંખાનું પતરું, દોહોવાના
વાસણતરીકે કાંસાનું કાંધપણ વાસણ, રૂવાડાંને ઠેકાણે દર્ભ, મત્રમય પૂંછડું,
કંઠનાં ઘરેણામાં ટાકરી, ગળાંની ધાબળીને ઠેકાણે ટુલની માળા, મુખને ઠે-
કાણે ગોળ, દાંતને ઠેકાણે છીપ, જીભને ઠેકાણે સાકર, આંચળને
ઠેકાણે માંખણ, અને પગને ઠેકાણે શેરડીના સાંધા; અથવા તે ન
મળે તો ફળ સહિત કેળના ચામડા; એમ સઘળી વસ્તુઓ તથા
તેની પાસે ઝુલ્લનું લુગડું મુકી ચંદન પુષ્પથી પૂજા કરી તથા તેની બાજુમાં
ધીથી ભરેલું એક વાસણ મુકી તેમાં તેના વાછડાની કથ્થના કરી તેની
પાસે નાગરવેલનાં પાન, દૂર્વા અને પુષ્પમાળા મૂકવાં. પંચરત્ન એટલે સોનું,
હીરો, લીલમ, માણિક અને મોતી તથા જટામાંશી, વાળો, કઠ, વગેરે
ને જલકુંબમાં નાખવાં. તેની પામે સાત ધાન્ય મૂકવાં. આ ધીના વાસણની
પામે એક દહીંથી ભરેલું, એક મધથી ભરેલું અને એક સાકરથી ભરેલું
વાસણ પણ મૂકવું અને પછી આ સઘળાંની પૂજા કરાવી શાસ્ત્રચ, સદા-
ચારી અને કુટુંબવાન બ્રાહ્મણને તે સઘળું આપવું. આ જલધેતુનું દાન
મોહોટા પ્રભાવવાળું છે. ” ઘણે ઠેકાણે આ દિવસે બ્રાહ્મણોને શલાહારનું
દાન કરવામાં આવેછે. આ વ્રત કરીને બીજે દિવસે એટલે બારસને દિવસે
મોનું, સાકર, પાણીનો ઘડો અને ગાયનું દાન કરવું તથા બ્રહ્મબોજન
કરાવ્યા બાદ પોતે પારણા કરવી.

ત્રિવિક્રમપૂજન.

જ્યેષ્ઠ સુદિ બારસને દિવસે સુવર્ણ અને ચર્કરાસહિત જલકુંબનું
દાન સર્જીતિમાટે દેવું. આ બારસના દિવસરાત્રિમાં નિરંતર ત્રિવિક્રમ
વિષ્ણુના પૂજનથી ‘ ગવામયન ’ એ નામના યજ્ઞનું ફલ થાયછે.

વટસાવિત્રી.

પાશ્ચિમાત્મ લોકો જ્યેષ્ઠની અભાવાસ્થાને દિવસે વટસાવિત્રીનું વ્રત કરેછે. હેમાદિવગેરે ગ્રંથોમાં આદ્યદ્વાદશ માસની પૂર્ણિમાને વટસાવિત્રી માનેછે. પણ મુખ્યમાગે જ્યેષ્ઠમાસની પૂર્ણિમાએ જ વટસાવિત્રીનું વ્રત કરવામાં આવેછે. જ્યેષ્ઠમાસના શુક્લપક્ષની ત્રयोदशीને દિવસે દંતધાવનપૂર્વક આવસ્થક નિયમો કરી સર્વ અપરાધજી સમયમાં નદીવગેરે જલાશયમાં તિલ તથા આમળાના બ્રહ્મધી સ્નાન કરી, પવિત્ર વસ્ત્ર ધરી, વડા વૃક્ષને શુદ્ધ જલનું મેથન કરવું તથા ચંદન, પુષ્પ, ફળ, દીપ, નેવેલ અને અક્ષતથી પૂજન કરવું. સુનકવગેરે અત્યુચ્ચ હોય તો જ્વાલજીદ્વારા સર્વ દામ કરાવવું. મધવા સ્ત્રીએ તથા વિધવા સ્ત્રીએ, સપુત્રાએ અને અપુત્રાએ તથા ઔદિક પારશ્વદિક સુખ માટે તે પ્રમાણે ત્રણ દિવસ પૂજનાદિ કરવું. પ્રાર્થનામાં કહેવું કે “તમારા મુળમાં જ્વાલા, મધ્યમાં વિષ્ણુ અને અગ્રમાં શિવજી સ્થિત છે તેથી હું વટ । તમોને શુદ્ધ જલથી મેથન કરીશું તથા સુત્રથી બેંદન કરીશું.” સુત્રબેંદનમાં સુત્રનો તંત્ર તુટવો ન જોઈએ. એ પ્રમાણે કરી પોતાને ઘેર આવી, હરિદ્રા તથા ચંદનથી ગૃહના મધ્યમાં વટવૃક્ષનું ચિત્ર આલેખવું. ત્યાં પણ તે પ્રમાણે પૂજન કરવી. “દૃઢ ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરી ચોથે દિવસે જ્વાલજીને મિથાન્ન ભોજન કરાવી ભોજન કરીશ.” એવો નિયમ સદા કલ્પકાંડ પર વાંસનું પાત્ર અને તેઉપર વજ્ર મુદ્રા તેઉપર વેળીની માવિત્રીમહિત જ્વાલાની મૂર્તિનું સ્થાપન કરવું અને પૂજન કરવી. યથાવિધિ પૂજન કર્યા પછી શુવાસિત્રી સ્ત્રીઓનું પૂજન કરવું અને વાંસની હાથડીનું શન કરવું. આ વ્રતની કથા મહારેવજીએ સતરક્રમારને આ પ્રમાણે કહી છે કે, મહારેશ્વરે મર્વમુળમપત્ર, અશ્વપતિ નામનો રાજા હતો તેને સંતાન ન હતું તેથી તેણે માવિત્રીકાંડ પર તપશ્ચર્યા કરી. તપશ્ચર્યાને પરિણામે સાવિત્રીએ પ્રત્યક્ષ યાત્રા દર્શન આપ્યાં. રાજાએ દંડવત નમસ્કારપૂર્વક સ્તુતિ કરી. તેથીએ વપ્રદાનનું કહેતાં રાજાએ આગ્રહ્યું કે, મારે બીજી મર્વ સમૃદ્ધિ પાણી છે, પણ હું અપુત્ર હોવાથી પુત્રની માગણી કરીશું. રાજાની માગણી માંબળી તેથીએ કહ્યું કે રાજા ! તમારા પ્રાર્થનામાં પુત્રનું તો સુખ નથી પણ એક પુત્રી યગે અને ને એવી યગે કે, જે જન્મે કૃતોનો હ્રદય દરશે. તેનું નામ મારા નામ પ્રમાણે (માવિત્રી) રાખજો. એ પ્રમાણે કહી માવિત્રી અંતર્હિત

યયાં. રાજાએ સર્વથા સંતાનના અભાવકરતાં એક પુત્રી યશો તે પણ
 ઠીક છે એમ મનનું સમાધાન કરી આનંદ માન્યો. સમય પૂર્ણ થતાં રાણીએ
 પુત્રીને જન્મ આપ્યો અને તેનું નામ સાવિત્રી રાખ્યું. યોગ્યાવસ્થામાં આવતાં
 વર શોધવામાટે તેને વૃદ્ધ અમાત્યોસાથે પૃથ્વીમાં ફરવા મોકલી. તે દેટલેક
 દિવસે ડરીને આવી તેટલામાં નારદમુનિ ત્યાં આવ્યા. તેનો યોગ્ય સત્કાર
 કરી આસન આપ્યું. સાવિત્રીએ પિતાના ચરણમાં આવી વંદન કર્યું તથા
 નારદને પણ વંદન કર્યું. નારદે કહ્યું કે, આ કન્યા વરને યોગ્ય થઈ છે
 તેથી તેનો વિવાહ કરો. રાજાએ કહ્યું કે, એ માટે જ મેં તેને પ્રવાસમાં
 મોકલી હતી, હવે તેને પૂછો કે તેણે કોને પતિપણાથી સ્વીકાર્યો? નારદના
 પૂછવાથી સાવિત્રીએ કહ્યું કે, બુભત્સેન રાજા કે જેનું રાજ્ય રૂકિમનામના
 તેના શત્રુએ છીનવી લીધેલું છે તથા જે પોતે નેત્રોથી અધ છે તેના પુત્ર
 'સત્યવાન' ને પતિરૂપે હું વરી છું. તે રાજા હાલ રાજ્ય જવાથી પતિ-
 મહિત વનમાં વસે છે. સાવિત્રીના વચનનું શ્રવણ કરી નારદે કહ્યું કે, મહારાજ!
 તમારી પુત્રીએ બહુ મૂર્ખતાનું કાર્ય કર્યું છે. જોકે સત્યવાન વિદ્યાવગેરે
 મહુશુણનું પાત્ર છે તોપણ તેનું આયુષ્ય હવે પછી માત્ર એક વર્ષનું જ
 અવશેષ છે. તો પછી મર્વે શુણે શા કામના? અશ્વપતિ બોલ્યો કે પુત્રિ!
 તમે બીજા વરને વરો, કારણ કે આયુષ્યવગરના વરને વરવાથી વૈધવ્ય
 થાય છે. સાવિત્રીએ કહ્યું કે પિતા! એ શું કહો છો? હવે મનથી પણ બી-
 જા પતિને વરીશ નહિ. જેને પતિરૂપે સ્વીકારેલ છે તે જ મારો પતિ છે.
 શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે 'રાજા તથા પતિ જે બોલે તે એકવાર જ બોલે
 છે એટલે બોલીને ડરી જતા નથી તથા કન્યા પણ એકવાર જ પતિને વર-
 છે, બીજો પતિ કદાચ ઇંડ હોય તોપણ મારે અગ્રાહ્ય છે. વરેલો પતિ
 દીર્ઘાયુ હો કે અપાયુ હો તેવિષે હું કશો વિચાર કરતી નથી. સાવિત્રીનાં
 વચનોનું શ્રવણ કરી નારદમુનિએ કહ્યું કે, ત્યારે તેમણે વિવાહ કરો,
 જે ભાવિ હશે તે યશો. નારદની મંમતિ મળતાં અશ્વપતિરાજા પોતાના
 મામાન્ય પરિવારસાથે તથા સાવિત્રીસાથે તે વનમાં ગયો કે ત્યાં અધ
 રાજા બુભત્સેન, વૃદ્ધનીએ પર્ણકુટીમાં બેઠો હતો. ત્યાં જઈ તેના પગમાં
 પડી નમસ્કાર કર્યા. અધરાજાએ આવવાનું કારણ પૂછતાં અશ્વપતિ રાજાએ
 સાવિત્રીવિષેની સર્વ હકીકત કહી. અધરાજાએ કહ્યું કે, હું રાજ્યબ્રષ્ટ
 થઈ વનમાં રખડું છું તથા મારો પુત્ર કંદમુલ ખાધને રહે છે તેથી શા રીતે

તે વાત બનશે ? અશ્વપતિએ કહ્યું કે, એ સર્વ વૃત્તાંતને જાણ્યા છતાં સાવિત્રી તમારા પુત્રને વરી છે, માટે હવે એમાં શંકાસમાધાનજેવું કશું રહ્યું નથી; તારે અંધરાજાએ તેનો સ્વીકાર કર્યો તેથી સસલાનનો તથા સાવિત્રીનો વિવાહ કરી અનેક પ્રકારનાં ધનધાન્ય આપી રાજા અશ્વપતિ પોતાના શત્રુમાં આવ્યો.

સાવિત્રી તથા સસલાન એ બન્ને વનપ્રદેશમાં સાંસારિક સુખેનેા અનુભવ કરવા લાગ્યાં પણ નારદમુનિના વામ્પને સ્મરણ કરતી સાવિત્રીએ પોતાનું વટસાવિત્રીનું તત્ત્વ ઓળખ્યું નહિ. દિવસેને ગણતારાં જે દિવસે પતિનું મરણ હતું તેને જાણી, તથા રાત્રિથી તત્ત્વને લીધે ઉપવાસવાળી સાવિત્રી પ્રાતઃકાળમાં સમિધ લેવામાટે જતા પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે “સ્વામી ! આજ તમારે વનમાં જવું નહિ. જો અવસ્ય જવું હોય તો આજ હું તમારી સાથે આવીશ. મને વન જવાની ઇચ્છા છે.” આમ કહી પૂજ્ય લોકોની રજા લઈ સાવિત્રી પતિસાથે વનમાં ગઈ. ત્યાં કંઈમૂલ, કુલ, તથા કાળેનો બારો બાંધી, શ્રાંત થયેલો સસલાન એક વરના ઝાડ નીચે બેઠો; તેટલામાં તેના મન્ત્રકમાં આકસ્માત્ બધા થવા લાગી. તેણે સાવિત્રીના બોળામાં શયન કર્યું. સાવિત્રી તો પ્રથમથી જ સાવચેત હતી તેથી તેણે ચોમેર દૃષ્ટિ કરતાં એક કૃષ્ણપિંગલ વર્ણવાળો મહા બધકર પુરુષ તેની નજરે પડ્યો. સાવિત્રીએ કહ્યું કે, તું કોણ છે ? મારા પરાબવ માટે આવ્યો હો તો હું કોઈથી પરાબવ પામું તેમ નથી. સાવિત્રીનાં વચન સાંભળી તે પુરુષે કહ્યું કે, સાવિત્રી ! આ તારા પતિનું આપુલ કામ પામેલું છે નેથી તેના હવને લેવા માટે હું યમ આવેલો છું. આ સસલાનું ધર્માત્મા તથા વિદ્વાન છે તેથી તેના હવ લેવામાં મારા દ્વેશની શક્તિ નથી એટલે મારે પોતાનેજ આવવું પડ્યું છે. એમ કહી તે યમરાજાએ મલવાનતા દેહમાંથી અંશુકમાત્ર હવને બહાર ખેંચી દહાડ્યો અને તેને બાંધો દક્ષિણ દિશાતરફ ચાલવા માંડ્યું. પતિના દેહને ગતપ્રાણ જોઈ મહાસતી સાવિત્રી દુઃખાર્ત થઈ યમની પાછળ ચાલવા લાગી. તેને જોઈ યમરાજા બોલ્યા કે, સાવિત્રી ! તું પાછી જ. શા માટે મારી પાછળ આવે છે ? તારા પતિનું ઔર્ધ્વદૈદિક કાર્ય કર, આટલા યનયો તું પતિના શ્રવણમાં સુકા થઈ છે. સાવિત્રીએ કહ્યું કે, જ્યાં મારા પતિને લઈ જશો ત્યાં હું આવીશ. તપોબલ્લથી કોઈ રથે મારી ગતિ અટકતી નથી. શાસ્ત્રમાં મિત્રતા ‘મામપદીન’ કહેવાય છે એટલે જેની સાથે

સાત રાખ્દેથી બાપણુદ્વારા સજ્જ થાય તેસાથે મિત્રતા થાય તે આપસાથે મારે પણ મિત્રતા થઈ તેના હકથી મારા વચનનું શ્રવણ કરે. આ જગતમા ધણા વિદ્વાનો કેવલ ધર્મનેમાટે જ તપવગેરે અનેક અસહ્ય કષ્ટો સહન કરેછે અને પોતે ધર્મનો ઉપદેશ કરેછે એ ધર્મથી હું કશા પદાર્થને અધિક માનતી નથી. સાવિત્રીનું વચન સાંભળી યમરાજ બોલ્યા કે તમારાં હેતુગર્ભ વચનોથી હું પ્રસન્ન થયો છું, માટે આ તમારા પતિના શ્રવિતવગર જે કંઈ બીજું માગવું હોય તે માગો. સાવિત્રીએ માગ્યું કે, પોતાના રાજ્યથી બ્રહ્મ થયેલા તથા અધ થયેલા મારા શ્વશુર સપૂર્ણરીતે જોઈ શકે તેમ કરો. યમરાજએ તથાસ્તુ એમ કહી હવે તમને પરિશ્રમ પડે તે માટે પાછા વળો એમ પણ કહ્યું. સાવિત્રી— “પતિના નિમિત્તથી મને કશો પરિશ્રમ નથી, કારણ કે પતિની ગતિ એ જ મારી ગતિ છે. જ્યાં મારા પતિને લઈ જવો ત્યાં મારે આવવું પડશે.” યમરાજ — “તમારી દૃઢતાથી તથા કુશળતાથી હું પ્રસન્ન છું તેથી સત્યવાનના શ્રવિતવગર બીજું વરદાન માગો.” સાવિત્રી— “મારા શ્વશુરનું શત્રુ-ઓએ હરી લીધેલું રાજ્ય તેને પાછું મળે અને તે અધર્મથી બ્રહ્મ ન થાય.” યમરાજએ તથાસ્તુ કહ્યું. વળી પણ સાવિત્રી કહેવા લાગી કે, તમે સર્વ પ્રજાનું નિયમન કરોછો તેથી “યમ” કહેવાયાછો. સર્વ પ્રાણીઓઉપર દયા, અનુકરણ અને દાન, એ સત્પુરુષોનો ધર્મ છે તેથી મારીઉપર આપે દયા કરવી જોઈએ. યમરાજ— “તૃપાતુર જેમ જલથી તૃપ્ત થાય તેમ તમારા વચનથી હું તૃપ્ત થાઉં છું તેથી સત્યવાનના શ્રવિતવગર બીજું વરદાન માગો.” સાવિત્રી— “મારો પિતા પુનવગરનો છે તેથી તેને એકમો પુત્ર થાય” યમરાજએ તથાસ્તુ એમ કહી વળી પણ જણાવ્યું કે, હવે તમે ઘણું દુર આવ્યા છો માટે પાછા ફરો. સાવિત્રીએ કહ્યું કે પતિની પાછળ આવવામા કશું દુર છેજ નહિ. તમે સૂર્યના પુત્ર છો અને જગત ઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખોછો તેથી ધર્મરાજ એવું અલભ્ય નામ તમોને મળેલું છે લોકોનો વિશ્વાસ તમારાઉપર એવો દૃઢ છે કે, જેવા પોતાઉપર પણ ન હોય, તેથી તમને ધન્યવાદ છે.” યમે વળી પણ કહ્યું કે, તમારા સહેતુક અને ગાયક વચનોથી હું જહ્નુ પ્રમન્ન થયો છું માટે સત્યવાનના શ્રવિતવગર ચોથું વરદાન માગો. સાવિત્રી— “સત્યવાનથી મારામા પરાક્રમી એકસો પુત્રો થાય.” યમરાજએ તથાસ્તુ કહી જણાવ્યું કે હવે તમે પાછા

વળા. છતાં સાવિત્રીએ તેની પાછળ ચાલવા માંડ્યું કે, તમારા જેવા મત્સ્યરોના માહાત્મ્ય અર્થે કંઈક છે. સત્યુદ્યોગના માહાત્મ્યથી જ સૂર્ય, પૃથ્વી અને મેઘવર્ગે, લોકોનું પ્રકાશન, ધારણ અને પોષણ કરે છે.

યમરાજનું હૃદયથી બોલી ગયા કે, હું જેમજેમ તમારાં વચનોનું શ્રવણ કરું તેમતેમ તમારા ઉપર મને ઘણો પ્રેમ આવે છે. માટે ઇચ્છાપ્રમાણે પાંચમું વરદાન માગો. સાવિત્રીએ કહ્યું કે ચોથા વરદાનમાંનું આપનું વચન સત્ય કરવાના હેતુથી જ હું આ વરદાન માગું છું કે, મારા પતિ સત્યવાન જીવતા થાય કે નેથી હું પણ જીવતી રહું, હું પતિવગરના સ્વર્ગને, લક્ષ્મીને તથા જીવિતને ઇચ્છતી નથી. યમરાજનું કહ્યું કે સાવિત્રિ ! તમારા વટસાવિત્રી નતના પ્રભાવથી પ્રમત્ત થઈ તમારા પતિને હું મૃત્યુથી મુક્ત કરું. તે આરસાં વર્ષોનું આયુષ્ય પામી તમારી સાથે આનંદ ભોગવશે. જેમ કહી યમરાજ અતર્હિત થયા. સાવિત્રી ત્યાંથી પાછી વળી, વટલક્ષ્મી નીચે પડેલા પતિને જોળાયા લઈ બેઠી. તેટલામાં સત્યવાન જેમ નિદ્રામાંથી ઉઠે તેમ ઉઠી બેઠા થયા. એમરે બેઠે સાવિત્રીને કહ્યું કે, પ્રિયે ! મેં એક સ્વપ્ન જોયું. જેમ કહી યમરાજના સાથે જનરે સાવિત્રીનો સર્વ સવાલ તેણે કહી બતાવ્યો, પણ સાવિત્રી કંઈ જ બોલી નહિ.

સૂર્યાસ્ત થયાપછી, સત્યવાનનો પિતા હુમત્યેતરાજનું કે જે આધિજો હતો તેણે તથા તેની પત્નીએ સત્યવાનને આશ્રમમાં નહિ આવે એ બાબત ઘણી બેઠા બેઠા કરવા માંડ્યા, તેટલામાં અકસ્માત્ તે રાજા આંખે દેખતો થયો તે જોઈ તપસ્વી મુનિઓએ કહ્યું કે રાજા ! આ લક્ષણ ઉપરથી અમે કહીએ છીએ કે તમને પુનઃમાથે અનસ્ય તરતમાં સંયોગ થશે. આ વખતે સાવિત્રીસહિત સત્યવાન સા આવ્યો અને તેણે માતાપિતાને વદન કરી સર્વે મુનિઓને વદન કર્યું. સત્યવાને કહ્યું કે, મારા પિતાના અધત્વની નિવૃત્તિ અને માંડ દીર્ઘ નિદ્રામાંથી પાછું કરવું એ સંધ્યું સાવિત્રીનો પ્રભાવ છે. એ મમયમા મર્વ પ્રજાએ આની રાજને કહ્યું કે, તમારા શત્રુને તમારા મત્રીએ મારી, રાજ્ય સ્વતંત્ર કર્યું છે. માટે સુખેથી તમારા રાજ્યમાં પધારો અને આમારું પાલન કરો. રાજા મર્વ પરિવારમાં રાજ્યમાં જઈ મોહોટા આનંદથી રાજ્યકર્તા થયા અને સાવિત્રી તથા સત્યવાન અપૂર્વ આનંદનું પાન થયાં.

મહાવેળાએ મનકુમારને કહ્યું કે, પ્રત્યેક માંમે ત્રણે દિવસ ઉપવાસ

નક્તમોજન અથવા એકબ્રુક્તથી વ્રતનુ આરાધન કરી વર્ષ પૂર થાય ત્યારે ત્રણે દિવસના ઉપવાસ કરી પૂર્ણિમાને દિવસે રાત્રિએ ચંદ્રનું અર્ચપ્રદાન-પૂર્વક પૂજન કરવું. પછી યથાશક્તિ બ્રાહ્મણોનાં જોડલાંને મોજન કરાવી વસ્ત્રાદિ દાન દેવું. એક પાંચનું પાત્ર લઈ નીચે પ્રથમાત્ર વાલુકા ભરી, ઉપર ખીજ પાત્રમાં સમ ધાન્ય ભરી બે વસ્ત્રોથી વીંટી દઈ તે ઉપર બ્રહ્માની તથા સાવિત્રી દેવીની તેમ જ સત્યવાનની અને સાવિત્રી સતીની રૂપામાંથી બનાવેલી મૂર્તિઓ સ્થાપવી. સત્યવાનની પાસે એક રૂપાનો કુહાડો તથા પાત્ર સ્થાપવું, રજોથી, પુષ્પોચાં તથા ખીજ ઉપચારોથી તેઓની પૂજા કરી બ્રાહ્મણને તેઓનું દાન દેવું. સતી સ્ત્રીઓને કંઈસૂત્રનું દાન દેવું અને હમેશાં સાવિત્રીની આ કથા સાંભળવી અને વટ વૃક્ષનું પૂજન કરવું. ચોથે દિવસે સોળ જોડલાં જમાડી આચાર્યનું પૂજન કરવું અને વ્રતની સમાપ્તિ બ્રાહ્મણના મુખથી કહેવરાવવી અને ઉદાપન કરવું હોય ત્યારે તે પશુ શાત્તોકત પદ્ધતિથી કરવું. આ વ્રત અવધધન્યને આપનારૂં તથા સર્વ ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરનારૂં છે.

જલયાત્રા.

પ્રત્યેક વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસની પૂર્ણિમાને દિવસે વિષ્ણુમંદિરવગેરેમાં “જલ-યાત્રા” એ નામનો ઉત્સવ કરવામાં આવેછે. રકંઠપુરાણમાં ઇંદ્રદ્યુમ્નરાજાનો તથા જૈમિનિમુનિનો સંવાદ છે તેમાં જૈમિનિમુનિએ બાર પ્રકારની યાત્રા કહેલી છે. વૈશાખમાં ચંદનયાત્રા, જ્યેષ્ઠમાં જલયાત્રા, આષાઢમાં રથયાત્રા, શ્રાવણમાં શયનયાત્રા, ભાદ્રપદમાં દક્ષિણપાર્શ્વયાત્રા, આશ્વિનમાં વામપાર્શ્વ-યાત્રા, કાર્તિકમાં ઉત્થાનયાત્રા, માર્ગશીર્ષમાં છાદનયાત્રા, પૌષમાં પુષ્પાભિ-ગેકયાત્રા, માઘમાં શાઘ્યોદનયાત્રા, શલ્યુનમાં દોલાયાત્રા અને ચૈત્રમાં મદન-ભંજિકાયાત્રા. એ પ્રમાણે યાત્રાઓમાં જલયાત્રા તથા રથયાત્રા વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. જ્યેષ્ઠ માસની પૂર્ણિમાને દિવસે વિષ્ણુભગવાનનો જન્મદિવસ છે તેથી તે દિવસ અત્યંત પૂજ્ય છે. તે દિવસે વિષ્ણુને, બ્રહ્માને, જલભદ્રને તથા સુભદ્રાને મહારનાન કરાવવું એ વૈકુંઠની ગતિ આપનારૂં જણાવેલ છે. મહારનાન એ શાસ્ત્રમાં “જ્યેષ્ઠાભિષેક” એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રવાળી જ્યેષ્ઠ માસની પૂર્ણિમામાં ભગવાનઉપર જળનો અભિષેક કરવાનું ધર્મ્યુપદ્ય લખેલું

છે. સદાચારપ્રમાણે વિશેષે કરી પુટિ સંપ્રદાયના મંદિરોમા આગને દિવસે માયકાને સ્નાન કરી પવિત્ર ઉત્તમ બે વસ્ત્રો ધારણ કરી ઘણા વૈષ્ણવ પ્રાહ્મણો રૂપાના તથા ત્રાપાના પાત્રો લઈ જળ ગળવાના સ્વેતસ્વચ્છ વસ્ત્રો તેનાપર વીંચી તે જમણા ખભાપર રાખી યોગનો પણ સ્પર્શ ન કરતા કીર્તન કરતા કરતા ઘણા માણુઓસાથે જલાશયને કિનારે જઈ ત્યાં વચ્ચુંદેવનું આમ નથુ તથા પૂજન કરી પાનમા જલ ભરી મંદિરમા આવેછે અને ત્યાં તેનું અધિવાસન કરી પૂનમને દિવસે તે જલથી વિપ્લુપર અભિષેક કરેછે આ જલ જ્યારે ભરી લાવવામા આવે ત્યારે પવિત્ર કાકના મચ્છોપર તે ઝૂંપી મચ્છોને પુષ્પાન્કિથી મુશોમિત કરેછે તથા જલને પણ ચંદનાદિ દ્રવ્યોથી વાસિત કરેછે અદ્વરશિના સમયમા આહણાદિ ભક્તો ભગવાનની મૂર્તિને તે જ નવાળા મચ્છોપામે પધરાવી અધિપરમાણે પૂજપસૂકાના મચ્છોથી, સગ્ગેદના પવમાન સૂકા કે સ્વર્ણ પર્થવાક એ નામના અનુવાકથી ઉક્ત જ નવડે અભિષેક કરેછે, તેમજ પચામૃતથી, નાગિયેરના જ નથી, વીતજ નથી, દૂધ તથા કર્પૂરવાસિત જલથી, યવજલથી, પુષ્પોદકથી અને શુદ્ધોદકથી પણ અભિષેક કરેછે અને અભિષેકના સમયમા ધરાનું પૂજન કરી તેનો નાદ કરતા રહેછે કહ્યું છે કે, જેઓ આ પ્રમાણે અભિષેક કરાતા વિપ્લુનું દર્શન કરેછે તેઓ સમારસમુદ્ધને તરી જન્ય છે મહાદેવના મંદિરમા પણ જલયાનાનો ઉત્સવ કરવામા આવેછે અને શિવ નિમ અદસ્ત ધર્મ જન્ય તેટલું જ તો ભરવામા આવેછે માનવામા આવેછે કે શિવલિંગ જતમા અદસ્ત રહે તો ચોખાસામા ધણો વચ્ચમાદ થાયછે પણ જે જતાધારી બરોગર બધ ન થવા વગેરે કારણથી જલ ઓધુ થઈ જઈ શિવલિંગ બહાર દેખાવા પામે તો તેટલી વરસાદની તાણુ રહેછે. જોઈ માત્રની પૂર્ણિમાને દિવસે મિદ્ધવન્નત કરવાનું પણ કહ્યું છે.

આપાઠ માસ.

એકલુક્ત અને છત્રવગેરેનું દાન.

પાઠ માસમા હમેશાં એકલુક્ત વત કરવાથી ઘણા ધન
ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાયછે. આ માસમાં છત્રનું, પગરખાનું,
લવણનું અને આમળાંનું દાન શ્રી વામનપ્રીતર્થ દેવાનું
મોટોકું ફળ લખેલું છે.

રથયાત્રા.

દર વર્ષે આપાઠ શુદ્ધ ખીજને દિવસે વિષ્ણુ ભગવાનનો રથયાત્રા નામનો
ઉત્સવ કરવામા આવેછે. એ દિવસે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય તો વધારે ઠીક
ગણાયછે પણ કદાચ પુષ્ય નક્ષત્ર ન આવતું હોય તોપણ માત્ર ખીજમાં પણ
આ ઉત્સવ થઈ શકેછે. કારણ કે આપાઠશુક્લદ્વિતીયાયાં પુણ્યયુતાયાં
કેવલાયાં વા. એટલે આ ઉત્સવ પુષ્ય નક્ષત્રવાળી આપાઠ શુદ્ધ ખીજને
દિવસે અથવા કેવળ આપાઠ શુદ્ધ ખીજને દિવસે થાય. આ ધર્મસિંધુના
વચનપ્રમાણે રથયાત્રાનો ઉત્સવ તિથિપ્રવાન મનાયછે. રથયાત્રાના કર્તવ્ય-
વિષે તથા મહિમાવિષે સ્કંદપુરાણમાં વિષ્ણુએ કહ્યું છે કે, આપાઠ સદિ ખી-

જને દિવસે બલબદ્ધ, શ્રીકૃષ્ણ તથા સુભદ્રાની મૂર્તિને જુદા જુદા ત્રણ રથોમાં બેસાડી રથયાત્રાને હસવ કરવો. શ્રીકૃષ્ણના રથઉપર ગરુડની નિ-
સાનીવાળો પ્વજ ચડાવવો તથા બલબદ્ધના રથઉપર હજીની નિસાનીવાળો
અને સુભદ્રાના રથઉપર કમળના કાષ્ઠમાંથી કરેલા સાતવણ નામના વૃક્ષની
નિસાનીવાળો પ્વજ ચડાવવો. ત્રણે રથોને અત્યંત ચળકતા રત્નોથી, સુવર્ણથી,
મોતાથી, મુંદર પુષ્પમાળાઓથી, વસ્ત્રોથી અને રંગોથી સુશોભિત કરવા
તથા ઘોડાઓને પણ શણગારવા. સવારમાં ગીત, નૃત્ય અને વાદિત્રના શબ્દોથી,
બ્રાહ્મણોના વેદશબ્દોથી તથા શ્રુતિવાક્યોથી, મોહોદરા આનંદની સાથે
ત્રણે મૂર્તિઓને આનાદિથી, અર્ધકારોથી તથા વસ્ત્ર અને મુગંધી પદાર્થોથી
સુશોભિત કરી તે રથોમાં પધરાવવી; અને જ્યારે વાદિત્રોના શબ્દોની સાથે
એ રથોને ચલાવવામાં આવે ત્યારે જય શબ્દોના ઉચ્ચારપૂર્વક ભગવાનનાં
દર્શન કરવાં અને રથની છાયામાં આવવું. રથની છાયામાં ચાલવાથી
મોટાં પાપો પણ નાશ પામે છે. ચામરવાળાએ રથની બન્ને બાજુ રેદી ચા-
મર ઢોળવાં, છડીદારે આગળ ચાલવું અને મૌભામવતી સ્ત્રીઓએ પાછળ
મંગળગીત ગાવા. નદીના કિનારાઉપર પ્રથમથી જ એક મંડપ ગોઠવી
ગળેય હોય છે કે જેના મધ્યભાગમાં એક મોહોટી વેદી તૈયાર કરેલી હોય છે,
જેને પ્વજપતાકાઓથી અને જુદી જુદી જાતના રંગોથી શણગારેલ હોય છે
તથા જેની નીચેના બામની જગ્યા માફ કરી હોય, છાયા પણ પૂરતી હોય
અને વૃક્ષો તથા લતાઓવગેરેથી સઘળું દેદીધ્મગાન કરી મહેલ હોય તે
તરફ રથોને ચલાવવા. રત્નામાં માથે ચાલનારા લોકોએ પોતાની શક્તિ
માણે દાન કરવું તથા રથોને ત્રણ, ચાર કે માત્ર વખત પ્રદક્ષિણા કરવી
મંડપમાં પહોંચી ત્રણે મૂર્તિઓને વેદીપર પધરાવી મુગંધી જલથી સ્નાન
કરી ચંદનવું લેપન કરી તેમની પાસે જુદી જુદી જાતના ફળો અને
દ્રવ્યોમાંથી બનાવેલા પદાર્થો ધરાવવા તથા સાંજ વખતે મંડપમાં દીવાઓ
કરવા. એ પ્રમાણે માત્ર દિવસમુદી ત્યાં પૂજા કરવી અને આકામે દિવસે
પૂજા કરી રથોમાં તે મૂર્તિઓને બેસાડીને રથોને દક્ષિણતરફ ચલાવી
ગાડતે વાડતે ગામમાં આવવું.

જ્યાં પશ્ચિમ આ પ્રમાણે છે, પણ હાલમાં દરેક વિપ્લવ દિરમાં કાલ-
ગોત્રમાં બનાવી રાખેલા હોય છે તે જેડી મદિરના દારપાસે જ ગિર ૨
ખેતા રથમાં નિષ્ણની મૂર્તિ પધરાવવામાં આવે છે. ઘોડાઓને અવંધારે

વસ્ત્રો તથા પુષ્પોથી શણગારવામાં આવેછે તથા તેમની પાસે નૈવેદ્યતરીકે જુદા જુદા ફળો ધરાવવામાં આવેછે.

આ યાત્રા ઉપર જણાવેલા વિધિપ્રમાણે મુખ્યત્વે શ્રીજગન્નાથજીમાં થાયછે.^૧ ખીજે ઠેકાણે તેનું અનુકરણ ચાલેછે. આ દિવસે શ્રીકૃષ્ણ બ્રહ્મવાન, કસે તેડવા મોકલેલા અકૂરજીની સાથે રથમાં ગિરાજ વૃદ્ધાવનથી મથુરામાં પધાર્યા હતા તથા પુષ્ટિમ પ્રદાપના આચાર્ય શ્રીનક્ષત્રાચાર્ય આ દિવસે જ મુરને ઘેર વિદ્યાભ્યાસનો આરંભ કર્યો હતો. ઘણા દેશોમાં વિક્રમ વત્ ૧૬૬૯વાનો પણ આ દિવસ જ મનાયછે.

આશા દશમી.

આપાદ સુદિ દશમીમાં અથવા ગમે તે મામતી શુક્લ દશમીમાં આશા

૧ જગન્નાથ ક્ષેત્રનોરે તીર્થ રથોના સબધમાં પ્રસંગને લીધે અમારો ઇચ્છે. એક અનુભવ જાહેર કરવાની જરૂર પડેછે કે, સાત્રમાં પરિત માનેના આશા સ્થાનો કે ત્યાં ભરતખટની ભક્તિમાનનાણી શ્રદ્ધાળુ મંત્ર દમરો ગાઉ દરથી પાંચ યાત્રા રવા માટે આવેછે તેમને ત્યાંના પંચા કે ગોરના ખાસ માણસો પ્રથમ તો ઘણા આદરથી ત્યાં તેડી લયછે પણ જ્યારે આવેજ યાત્રાળુ પાસેથી પોતે કપાવવા ધારેજ પેરાની પ્રાપ્તિ થતી નથી એવું જુએછે ત્યાં તેના તરફ સખન અનાદરનાળા બની નયછે પણ તેના યાત્રાળુઓ ઉતારા પાગચામાં પણ સખત હેરાન થાયછે નિરક્ષર પંચા કે ગોરનોકો જ્યોને પૂરો સકંપ પણ કરાવતા આવડતો હોતો નથી તેઓને લોગતો પૂજનામાં આવે કે, તમે શું બણ્યા છો ? તો તેનો જવાબ ધણો ખેદભરક અને નિરાશા ઉપજાવે તેવા મંત્ર અને તેમ રજ્યો પણ છે તેવા ગોર કે શુક સખદના અપભ્રંશરૂપ ગોર કહેવાયછે અથવા ખરી રીતે ગવા વાળ્યા રાન્તિ શ્રેય । એટલે વાળીથી કહ્યાણ આવેછે તેઓ ગોર ગેમ મ્હેનાયછે એ મળ્ની વ્યુત્પત્તિપ્રમાણે શુણના અસા મનાળા પણ ન હોવા છતાં મોહોળા આડબચી પોતાની પૂજ કરાવે છે અને તેની પાસે શ્રાદ્ધ સંસ્થાનિક ગમગારી અમુક અમુક મોહોટા મોહોટા મકે ટપો થયા છે એમ મ્હી તેના નાણા એકાવવાની ખતરી દરેક તળવીજ કરેછે યાત્રાળુઓ ધારિદી રકમ ન આપી શકે ત્યાંની તેને જવાની ગત દેતા નથી અને યાત્રા પૂરી રવાનું કહેતા નથી મ્ની પ્રેષ તેની દરકાર ન કરે તો તેને નાસ્તિક વગેરે રાખ્હો કહીને બને તેટલી પીડા કરેછે કેટલાએક મોહોટા મ્હેવાતા રથનો એવા પણ છે કે, ન્યાયી તેવા તીર્થરથવા મુખી તરફની સત્તાવાર રત્નવીડીવગર યાત્રાળુઓ તે રથાન છોડી નય શકતા નથી આશા અનેક પ્રકારના જુઓ તીર્થમાં ધણે ઠેકાણે થયા કરેછે આથી લોકોને ધર્મની શ્રદ્ધા મગી નયછે અને જે કુતસાહમી યાત્રાળુઓ મેળી નીકળ્યા હોયછે તેવા નિરાશ અને ખિન્ન થને તેઓ પણ ફરેછે

દશમીનું વ્રત ચાલે. શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહેલું છે કે, ક્ષત્રિયે રાજ્યની આશાથી, ખેડુ લેદરેએ ધાન્યની આશાથી, વૈશ્યે વ્યાપારની આશાથી, ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પુત્રની આશાથી, ગૃહસ્થોએ ધર્મ, અર્થ અને કામની આશાથી, કન્યાએ ઉત્તમ વરની આશાથી, દિગ્ગેએ યજ્ઞ કરવાની આશાથી, યોગિએ યોગ મળથી ઈશ્વારની આશાથી, વિદ્યોગિની સ્ત્રીએ પતિના સંયોગની આશાથી અને બાલકને દાત આવવા વગેરે અનેક પીડાઓની નિવૃત્તિની આશાથી તથા સર્વ ઇંદ્રિયોની આશાથી આ આશા દશમીનું વ્રત કરવું જોઈએ. પ્રાત કાલે આ રનાન, દેવપૂજન વગેરે કરી મતનો નિયમ લઈ શત્રિએ પોતાના નરતા આગણાઆગળ ગુદ્ધ પૃથ્વીઉપર ગોમયથી દ્વિત મહાભા વાહન, શસ્ત્ર તથા ભૂપણ્ણથી યુક્ત દ્યોદિદ્ધાઓની મૂર્તિઓ ગુલાબથી આળેખવી (ધનવાન મનુષ્યો એ મૂર્તિઓ સોનાની કે રૂપાની પણ કરી શકે.) પછી દીપમાલા કરી ચંદનપુષ્પાદિથી પૂજન કરવું ઘતયુક્ત નૈવેદ્ય તથા દ્વોતુ નૈવેદ્ય આપવું અને પોતાની જે આશા હોય તેની સિદ્ધિમાટે દિશાઓની પ્રાર્થના કરવી કે, હે પૂર્વ દિશા ! તમારા દેવતા રાજા ઇંદ્રનો નિવાસ છે અને તમે સર્વમાં પ્રથમ છો તેથી હું તમોને નમસ્કાર કરું છું. હે આગ્નેયિ ! અગ્નિદેવ તમારા અધિષ્ઠાતા છે અને તમારી શક્તિ ઉત્તમ છે, હું તમને નમસ્કાર કરું છું, હે દક્ષિણ દિશા ! તમારા દેવતા યમરાજા છે અને તમારી શક્તિ સર્વથી ઉત્કૃષ્ઠ છે તેથી હું તમોને નમસ્કાર કરું છું હે નૈર્ઋતિ દિશા ! તમારા નિર્ઋતિ દેવતા છે અને તમારા હાથમાં ખર્જૂ છે, હું તમોને નમસ્કાર કરું છું તેથી તમે પ્રસન્ન થાઓ. હે પશ્ચિમ દિશા ! તમારા અધિષ્ઠાતા વરુણદેવતા છે. હું તમને નમન કરું છું. તમે મારી આશાને સંરક્ષ કરો. હે વાયુ દિશા ! મને શક્તિમાન વાયુદેવ તમારા અધિષ્ઠાતા છે, હું તમને વંદન કરું છું તેથી તમે મને શાંતિ આપજો હે ઉત્તર દિશા ! તમારા અધિષ્ઠાતા કુબેરજી છે, હું તમને નમસ્કાર કરું છું. મારા સર્વ મનોરથને પૂર્ણ કરજો. હે ઐશાની દિશા ! તમારા અધિષ્ઠાતા મહાદેવજી છે, હું તમને નમસ્કાર કરું છું. મારી આશાને સિદ્ધ કરજો હે અધો દિશા ! નાગવોજ તમારા દેવતા છે. હું તમને વંદન કરું છું, મને મિદ્ધિ આપજો. હે બૃહસ્પતિ દિશા ! બ્રહ્મા તમારા દેવતા છે, તમે મર્વથી ઉચ્ચ રહેલ છો, હું તમને વંદન કરું છું, તમે પ્રસન્ન થાઓ. એમ પ્રાર્થના કરી ચંદન પુષ્પોથી પુન પૂજન કરવું ગત્રિનું જાગૃણ કરવું પ્રાત કાલે સર્વ ઉપસ્કર આલમને આપી સ્વબોજન કરી પોતે બોજન કરવું આ પ્રમાણે એક વર્ષ

સુધી પ્રત્યેક દશમીએ કરવાથી સર્વ આશાઓ સફળ થાયછે. આ વ્રતમાં આશાઓને પૂરતાર આશાઓ એટલે દિશાઓ છે, એટલે ફળ આપનાર અને ણ એ બન્નેમાં આશા શબ્દ હોવાથી આ વ્રત આશાદશમી કહેવાયછે. આ કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં કહેલી છે. આ દશમી મન્વાદિ તિથિ પણ કહેવાયછે.

શયનોત્સવ.

આપાઠ સુદિ એકાદશીને દિવસે વિષ્ણુ ભગવાનનો શયનોત્સવ કરવામાં આવેછે. વામન પુરાણમાં પુલસ્ત્યમુનિએ નારદમુનિને ઉપદેશ કર્યો છે કે, સૂર્ય મિથુન રાશિમાં હોય ત્યારે આપાઠ માસના શુક્લપક્ષની એકાદશીને દિવસે વિષ્ણુનો શયનોત્સવ કરવો. ભગવાનની ચલ પ્રતિમાને સર્વ ઉપરકરોમદિત, સુંદર પર્વક ઉપરશયન કરાવી ચરણ આગળ ચરણુસેવા કરતાં લક્ષ્મીજીની મૂર્તિને એસાડવી. પાસે શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મ એ આયુધો ધરવાં, પછી ચંદન પુષ્પ વગેરેથી પૂજા કરી પીતાબરથી આચ્છાદિત કરી પ્રાર્થના કરવી કે “ હે જગન્નાથ ! તમારા શયનને લીધે સર્વ જગત્ સુતેલા જેવું થશે અને તમે ન્યારે નિદ્રાનો ત્યાગ કરશો ત્યારે જગત્ પણ જાગશે. ” એમ પ્રાર્થના કરી એકાદશીનો ઉપવાસ તથા જાગરણ કરવું, બ્રાહ્મણોને દાન દેવું, ગાયોનું પૂજન કરવું અને વિષ્ણુમંદિરમાં કંઈબનાં પુષ્પોની કુલમંડલી ભરાવવી. રાત્રિએ દીપમાલા, ગીત, વૃત્ત, તથા વાદિત્ર વગેરે ઉત્સવ કરવો. કદાચ આપાઠ અધિક માસ હોય તો બીજા આપાઠમાં આ વ્રત કરવું. તે દિવસે અથવા કૌસ્તુભના મતપ્રમાણે ઠાદશીને દિવસે સાયંકાળે ચતુર્માસમાં પાળવાનાં વ્રતોનો સંકલ્પ કરવો તેમાં છીપ તથા હાથીદાંતનો ચુનો, ચામણમાં રહેલું જળ, ગોદડીયાં લીંબુ, બીજેર, વૈશ્વદેવ કર્પાવગરતું તથા વિષ્ણુને અર્પણ નહિ કરેલું અન્ન, સંધતાં દાઝેલું અન્ન, મસૂરની દાળ, વાલ, વટાણા, ચોળા, રીંગણાં વગેરે પદાર્થો ચોમાસામાં ખાવા નહિ. વિશેષમાં શ્રાવણ માસમાં શાકનો, ભાદરવામાં દહીંનો, આસુમાં દૂધનો અને કાર્તિકમાં ગમે તે ધાન્યની દાળનો ત્યાગ કરવો. તેજ પ્રમાણે તેલ, ગોળ, આડક વગેરે તમામ પદાર્થોનો પણ ત્યાગ કરવો.

બની સહે તે પ્રમાણે હમેશ દેવર્ચન તુનમીજન, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા^૧ વગેરેનો પાઠ, બ્રાહ્મણ પૂજન વગેરે કરવા બોલન કરતા મૌન રહેવાનો, એક વખત જમવાનો કે રહાહારનો અથવા એકાતંગેપવાસનો, અથવા એક જ જાતનું અન્ન જમવાનો, અથવા દૂધ પીનેજ ગહેવાનો, ક્ષારવગરનાં ભોજનનો કે દવિયાન્ન બોજનનો નિયમ લેવો ચોખા, મગ, તન કાગ, કમળાઠાકડી, સામો અને વડ એ દવિષ્ય બોજનમાં ગણાય છે ધોળા મૂળા, સૂગંધુ વગેરે કદ, સિંધાનુષુ તથા મસુદ્રથી થતું મીઠું અને ગાયના દૂર દહીં અને ધી એ પણ દવિષ્ય ગણાય છે કનમ, આના અને નાળિયેર એ રૂણો દવિષ્ય છે હરદે, પીપર, ડુ, સુ, આમલી, કેળા, આમળા, સાકર, ખાડ તથા તેનમાં નહિ રાંધેના પદાર્થો પણ દવિષ્ય છે ચતુર્માસમાં અપાયિત બોજન એટલે પાનમાં પીરમાય તેટલું જ જમવું, માગતું નહિ એવો નિયમ પણ લેનામાં આવે છે

નિયમના ફોના પ્રકણમાં જણાવ્યું છે કે, ચતુર્માસમાં ગોગનો ત્યાગ જવાથી મધુર મર થાય છે, નેનના ત્યાગથી શરીરની મુદરતા થાય છે, નાગરવૈનના પાનનો ત્યાગ કરનાથી ઉત્તમ સુખભોગ મળે છે, ધીનો ત્યાગ કરવાથી શરીરગ્નિગ્રધ થાય છે, શાના ત્યાગથી પકવાનભોજન થવાય છે તથા દહી, દૂધ અને જાસના ત્યાગથી વિપ્લવોદકની પ્રાપ્તિ થાય છે આ સમગ્ર કામ્ય નિયમો હોવાય છે

આ એ બંધીને જિવિસે તુનમીનુ વૃક્ષ રોપવાનું યજ્ઞ માહાત્મ્ય છે ઘર આગળ શુદ્ધ પ્રદેશમાં તુનમીને વાડી હમેશ જગસિચન પૂર્વક તેનું પૂજન કરવું અને કાર્તિક માસની પ્રમોદિની એમદલીને દિવસે તેનો વિપ્લુની માથે વિનાહ કરવો તુનમીનુ વૃક્ષ દર્શનથી, સ્પર્શથી તથા મુગધીથી પવિત્ર કરનાર છે તુનમીપત્રવગર વિપ્લુનું પૂજન તથા નંધવ ધર્મશકતું નથી

૧ અમા : વાડી શુદ્ધ મુગગળી અથ તથા સફા : રમ્ય : વ્યખ્યાનસહિત શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા બહાર પેદ છે જેનું મ્દ લખ્યું ૮૦ ઉપરાંત ફારમનું પૃ. ૩ પાક અને કિમ્બ ૨ ૪ છે ત્ય માત્ર અર્પરહિત નવ પીતા પણ છે જેનું મ્દ પચ્ચીશ : રમનું છે તેની કિમ્બ ૨ ૧ એક છે બળેમાં મેકનર એરી તેો માગ : થી શુદ્ધ તથાસેવ છે કે પાક કરનારાને માટે તે જનુ ૪ અષ્ટે આરાધર્મ પુત્ર પનો પાક અશુદ્ધ ૩ ૧ તે અતિ અચામ્ય ગણાય છે મૂળ જાડા નહિ જાડાનારનો તરફથી માત્ર ઉવરા કરી જાનનામાં આવેલ આમ પુરતો ધરે બો અશુદ્ધ હપારેલ હોય છે

આ એકાદશીનો મહિમા દક્ષિણ દેશમાં ધણો પ્રસિદ્ધ છે. આ એકાદ-
શીથી જ ચોમાસાનો આરંભ થાયછે. કહેવાયછે કે, જો આ એકાદશી રવિવારે,
રવિવારે કે મંગળવારે આવતી હોય તો તે વરસાદમાં કાંઈ નડતર કરેછે
અને મેંધવારી કરેછે; પણ લોકોમાં આ એક કહેવત જાણીતી છે કે “પુણ્યથી
પાપ ઠેલાયછે” એટલે કાંઈ અનિષ્ટ પ્રસંગ આવતો હોય તો તે પુણ્ય કર્મોથી
નબળો પડી જાયછે, અને તેથી બ્રાહ્મણ વગેરે વર્ણોએ પોતપોતાના અધિકારને
અનુમરી અને સક્તિનો પણ વિચાર કરી દાન, વ્રત, નિયમો વગેરે પાળવામાં
તત્પર રહેવું એ કર્તવ્ય છે.

ગોપદ્મ વ્રત.

આપાદ સુદિ એકાદશીને દિવસે ‘ગોપદ્મવ્રત’ થાયછે તે દિવસે સ્ના-
નાદિ નિત્યકર્મ કરી ચતુર્થજન, જાનનદ સુવર્ણસમાન કાંતિવાળા શખ,
ચક્ર, ગદા અને પદ્મને ધરનારા, લક્ષ્મીજીએ મેવેલા અને ગરુડવાહન એવા
વિષ્ણુનું ધ્યાન કરી આવાહન, આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમનીય, પચા-
મૃતસનાન, શુદ્ધોદકસ્નાન, વસ્ત્ર, યજ્ઞોપવીત, આભૂષણ, ચદર, પુષ્પ, ધૂપ,
દીપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ, દક્ષિણા, નીરાજન, પુષ્પાંજલિ, પ્રદક્ષિણા, નમસ્કાર
અને પ્રાર્થના તથા ક્ષમાયાચન એટલા ઉપચારોથી વિષ્ણુનું પૂજન કરવું.
ત્યાર પછી કર્મની તથા વ્રતની સાંગતાસિદ્ધિમાટે કાંચ પાનવાળા તથા
સુવર્ણવાળા વાંસના પાત્રનું દાન દેવું.

આ ગોપદ્મવ્રતની કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં આ પ્રમાણે છે કે, હાપર-
યુગમાં હારકાની અંદર એક દિવસે નારદમુનિ શ્રીકૃષ્ણના દર્શનમાટે આવ્યા.
શ્રીકૃષ્ણે નારદને પૃછ્યું કે, દેવર્ષિ ! જગતમાં તમે જે કંઈ આશ્ચર્યજેવું દીઠું
હોય તે કહો. નારદે કહ્યું કે, હું ધર્મરાજની સભામાં ગયો હતો ત્યાં ચીંક
ઇંદ્રો, અગિયાર ઇંદ્રો, બાર સૂર્યો, આઠ વસુઓ તથા નાગો, યક્ષો વગેરે
બેઠા હતા અને ધર્મરાજ મિંદામનહર બેઠા હતા. ત્યાં ગાયન કરનાર તથા
વાદિત્ર વગાડનારાઓએ વિનંતિ કરી કે, અમારા વાદિત્રકર મહાયાગે મનુ-
ષ્યોનું આગડું બોધએ માટે તે કયાથી લાવવું ? ધર્મરાજએ કહ્યું કે, ચાતુર્માસ્ય
વગેરે વ્રતોને નહિ કરનારી સ્ત્રીઓનું આમહું લઈ તમારૂં કાર્ય કરે. તેનું
વચન સાંભળી ગોકવલ્લુપ્રમાણે ધર્મરાજના દૂતો પૃથ્વીઉપર આવ્યા. તે વાત

માભગીને શ્રીકૃષ્ણે દ્વારકામાં ૪૯લી સ્ત્રીઓ નતનિયમાદિ કરનારી છે અને ૪૯લી વ્રતનિયમોવગરની છે તેનો તપાસ કરાવતા એક પોતાની બેહેન સુભદ્રા જ નતનિયમો નથી કરતી એમ જાણવામાં આવ્યું તેથી શ્રીકૃષ્ણે સુભદ્રાને કહ્યું કે બેહેન! નત નિયમો નહિ કરનારી સ્ત્રીઓના વિનાશમાટે યમના દૂતો પૃથ્વીપર આવ્યા છે તમોએ કાઠ નત નિયમો પાળ્યા છે ? સુભદ્રાએ કહ્યું કે, એ જો પૂર્વ જન્મમાં નો કે નિયમો ન કર્યા હોતે તો હું તમારી બેહેન, અર્જુનની પત્ની, અને અભિમન્યુની માતા ઇમ થતે ? શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, એ ખરૂં પણ આ જન્મમાં તમે નત કર્યું નથી તેથી તુરત જ મારા કહેવા પ્રમાણે 'ગોપક' એ નામનું નત કરો એ નત આપાઠ માસના શુક્રપક્ષમાં એકાદશીના દિવસથી આરંભી અધિક સપ્તિ હોય તો હમેશા નહિ તો પ્રત્યેક એકાદશીએ કાર્તિક માસની શુક્રદ્વાદશી પચત કરવાનું જે પ્રાતઃકાળમાં નિત્યકર્મ હોય તે સૌભાગ્યવગેરે શુભ ફોનોની પ્રાપ્તિમાટે તથા યમ દૂતોના ભયની નિવૃત્તિમાટે સંક્રમણ કરી સ્ત્રીએ ગાયોના ગોઠમાં (જ્યાં ગાયો ઉભતી હોય તથા બેસતી હોય તે સ્થાનમાં) જઈ ગોમયથી મહા હરી મુદર શુનાયથી તેત્રીશ અટલ કમળો આજેળવા તેના પ્રત્યેક ફોનોમાં વિચિત્ર રંગો ભરના અને તેઓની અદ્ભુત પુષ્પાદિથી ગાયોનું ધ્યાન હરી પૂજા કરી આ નત પાચ નર્ પર્વત કરવાનું છે તેમાં પ્રથમ વર્ષે તેત્રીશ માનપુવાનું નૈવેદ્ય ધરાવવું તથા વાણના પાનનું દાન દેવું બીજે વર્ષે દ્વિધ પાકનું નૈવેદ્ય ધરાવવું, ત્રીજે વર્ષે મલાઈનું, ચોથે વર્ષે પૂરણપોળીનું, અને પાચમે વર્ષે ધારીપુરોનું નૈવેદ્ય ધરાવવું ઉદાપન કરવામાં એકાદશીને દિનએ અગ્નિગર્હસ્થ સ્નાન હરી, કમળા સ્ત્રોતથી મુરોભિત મહા કરી, તેમાં મર્ચતોભદ્ર મહાન ભરવું અગ્નિવાચનવગેરે કરી મુવર્ણન મૂર્તિમાં લક્ષ્મી નાગપણનું પૂજન કરવું શાલજોનું વરણ હરી દક્ષિણ દેવી, રાત્રિના ચારે પ્રહરમાં ગોપકની પૂજા કરવી અને જગરણ કરવું. વળતે દિવસ સ્નાનાદિ કરી આચાર્યનું વરણ કરી દોમ કરવો. તેમાં તિતોની, મમિધોની અને ધોની વિષ્ણુના દાદરાનામોથી આહુતિ દેવી અને પાચમની અગેતર રાત આહુતિ દેવી મવતસા ગાયનું દાન દેવું, પાચ શાલજોને સ્ત્રીમહિત બોજન કરાવવું અને વસો દેવા ત્યાં પહોં મળધિઓમાંથી પોતે બોજન કરવું આ નતના પ્રભાવથી સર્વ મ મિદ્ધ થાય છે અને યમના દૂતોનો ભય રહેતો નથી શ્રીકૃષ્ણના વચનપ્રમાણે સુભદ્રાએ એ વ્રત કર્યું પૃથ્વીમાં ફરતા

કરતા યમદૂતો મુબદ્દાની પાસે આવ્યા પણ તેટલામાં વિપ્લુના દૂતોએ આવી વ્રતનો પ્રભાવ કહો યમદૂતોને ત્યાંથી હાંકી કહાડ્યા. તેઓ ભયથી નાશી જઈ યમરાજ પાસે ગયા. ગોપદ વ્રતનો પ્રભાવ સાંભળી યમરાજ પણ આશ્ચર્ય પામ્યા. વિપત્તિમાં પડેલી દમયંતીએ પણ આ વ્રત કર્યું હતું તેથી સર્વ સુખ પામી હતી. આ વ્રત સર્વ સિદ્ધિ દેનારું છે અને યમરાજના ભયને દૂર કરનારું છે

જ્યાપાર્વતી વ્રત. (મોળાંઅક્રાંત)

લક્ષ્મીજીએ ભગવાનને પ્રાર્થ્યું છે કે, હે જગન્નાથ ! સ્ત્રીઓના વૈધવ્ય-દુઃખનો નાથ થવામાટે કોઈ અપૂર્વ વ્રત કહો ભગવાને કહ્યું કે, આપાઠ માસના શુક્લપક્ષની ત્રયોદશીથી આરંભી આપાઠ વદિ ત્રીજપર્યંત પાંચ દિવસનું જ્યાપાર્વતીનું વ્રત છે કે જેના આચરણથી સ્ત્રીઓનું સૌભાગ્ય અખર્ણિત રહેશે. ત્રયોદશીને દિવસે પ્રાતઃકાલમાં ઉડી શુધ્ધિના કાષ્ઠનું દાનણુ કરી નિત્ય આના દિ કરી લઈ મહાદેવની રૂપાની તથા પાર્વતીની મુવર્ણની મૂર્તિ પોઢિયાઉપર બેઠેલી કરવી અને તેને પોતાને ઘેરથી મોહોટા ઉત્સવસાથે ગાયોના વ્રજાંગાં, દેવાલયમાં અથવા બ્રાહ્મણને ઘેર પધરાવીને રાખવી. પાંચે દિવસ તેની તથા સમર્પિઓની યથાશક્તિ પૂજા કરવી. તેજસ્વમાં થતા પુષ્પોથી તથા દૂર્વાથી પૂજન કરી સમર્પિઓને યજ્ઞોપવીતનું અર્પણ કરી, શ્રીશલ, દ્રાક્ષા, દાડિમ તથા બીજા સારાં ફળોનું અર્પણ કરવું. છેવટે તે મૂર્તિનું દાન બ્રાહ્મણને દેવું. લક્ષ્મીજીએ પ્રાર્થ્યું કે, આ વ્રત કોણે કર્યું હતું ? ભગવાને કહ્યું કે, પૂર્વે સત્યયુગમાં કૌંડિન્ય નામના નગરમાં એક વામન નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો કે જે વેદાધ્યયન કરનાર, સત્યવાદી અને જિતેન્દ્રિય હતો. તેની સત્યા નામની સ્ત્રી હતી કે જે રૂપ વગેરે ગુણોથી યુક્ત હતી. દૈવયોગથી ધનધાન્ય છતાં પણ તેને સંતાન ન હતું તેથી તે જાને ચિંતાતુર હતાં. એક દિવસે નારદમુનિ તેને ઘેર આવ્યા. કૌંડિન્ય બ્રાહ્મણે અર્ધ પાંચાદિથી નારદનું પૂજન કરી પ્રાર્થના કરી કે, દેવર્ષે ! તમે સર્વજ્ઞ છો તેથી કહો કે, માંહે દુઃખ શીગંતે નષ્ટ થશે ? તેવું કોઈ વ્રત હોય, દાન હોય, તપ હોય, નિયમ હોય કે તીર્થ હોય તેનો ઉપદેશ કરો. કૌંડિન્ય બ્રાહ્મણનાં વચનોનું શ્રવણ કરી દયા લાવી નારદે કહ્યું કે, બ્રાહ્મણ ! તારે ઘેર સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય તે

ઉપાસ કરું છું તેનું અવળું કર. આ ગામની બહાર વનના દક્ષિણ ભાગમાં
 ત્રિવેણીના જળમાં નીચે જ્યાં ગયેલું ભવાનીસંહિત એક શિવ-
 લિંગ છે તે ધણી કાળ થયાં અપૂજિત છે તેની પૂજા કરો અને તે શિવ-
 લિંગને પ્રસિદ્ધ કરો. અપૂજિત શિવલિંગની પૂજાથી તથા અનાથ પ્રેમના
 મસ્કાર કરવાથી અપુત્રને પુત્ર થાયછે તથા દ્રોહિ યગનું રક્ષ થાયછે
 એવું શાસ્ત્રનું વચન છે. એમ ઉપદેશ કરી નારદમુનિ અંતર્હિત થયા.
 ત્યારપછી કૌટિલ્ય બ્રાહ્મણ તથા તેની સ્ત્રીએ વનમાં જઈ મિત્રવના જળમાં
 જ્યાં ગયેલા શિવલિંગને પ્રકટ કરી અસપામના પ્રદેશને સાદ કરી શુદ્ધ
 જલથી તથા પંચામૃતથી વેદમંત્રાવડે શિવને અભિષેક કરી અંદન પુષ્પા-
 દિથી મહાપૂજા કરી. તે પછી હમેશાં તે બ્રાહ્મણ તે શિવલિંગનું પૂજન
 કર્યાવગર જલપાન પણ કરતો નહોતો આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં પાંચ વર્ષ
 થયા. એક દિવસે બ્રાહ્મણ પુષ્પોભાટે વનમાં ગયો ત્યાં દેવયોગથી તેને
 અર્ધદંશ થયો અને તેથી તે પૃથ્વીકપર પડી ગયો. ધણે સમય થવા
 છતાં પોતાના પતિને ઘેર નહિ આવેલો જાણી વનમાં તપામ કરતાં પતિ ।
 તેવી ગિરિવલ્લો જોઈ તેની સ્ત્રીએ ધણે શોક કરવા માંડ્યો અને વનની દેવ-
 તાઓની સ્તુતિ કરવા લાગી. તેથી તેકપર ઈશ્વરે લાવી પાર્વતીએ ત્યાં
 આવી તે સ્ત્રીને શાંત કરી અને અમૃતકરતા પોતાના હાથથી બ્રાહ્મણને
 સ્પર્શ કર્યો. મૃત્યુ પામેલો તે બ્રાહ્મણ તેથી તુરંત જ જીવતો થઈ ઉભો થયો.
 તે ત્રીપુર પાળે પાર્વતીના ચરણ કમલોને પકડી સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં. પાર્વ-
 તીએ કહ્યું કે, શિવલિંગના પૂજનથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. વર માગો. બ્રાહ્મ-
 ãનીએ કહ્યું કે, તમારા પ્રસાદથી મારો પતિ જીવતો થયો પણ મારે કશું
 મનાત નથી એ મોહોડું કંઈ છે તેને દૂર કરો. પાર્વતીએ કહ્યું કે,
 'બ્રાહ્મણ ! મારાં નામથી એટલે જ્યાંપાર્વતી એ નામથી પ્રસિદ્ધ એક
 વ્રત છે તે તમે કરો. આપાદ માસના શુક્લપક્ષની ત્રયોદશીથી પાંચ દિવ-
 મનું એ વ્રત છે તેમાં સ્વાદિનાનું અને લવણવિનાનું અન્ન એક વખત
 ખાવાનું છે. પ્રથમના પાંચ વર્ષનું તે વ્રત લઈના જોજનથી કરવું, તે
 પછીનાં પાંચ વર્ષપર્યંત ધનના અજથી, ત્યાર પછીના પાંચ વર્ષપર્યંત
 જોગવગેરે મિત્ર પદ્ધતિના મિત્રજનવગર મોખાના અજથી. ત્યાર પછીના પાંચ
 વર્ષપર્યંત મનના અજથી તે વ્રત કરવું. એ પ્રમાણે વીસ વર્ષનું આ વ્રત છે. વીસમે
 વર્ષે ઉગાપન કરવું. પ્રત્યેક વર્ષે સુવામિની અંજોને યથાશક્તિ જોજનનું

તથા વન્નેનું દાન કરવું. કુંકુમ, કાજલ તથા ખીજાં સૌભાગ્ય દ્રવ્યો પણ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને આપવાં અને રાત્રિઓમાં જાગરણ કરવું. આ વ્રતના પ્રભાવથી સૌભાગ્ય, સંપત્તિ, દીર્ઘજીવન અને પુત્ર પરિવારનું સુખ મળેછે એવો ઉપદેશ કરી પાર્વતી અંતર્હિત થયાં અને બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ એ વ્રત કરવાથી તેને ઉત્તમ પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. આ વ્રત ઉપર પ્રમાણે છે છતાં હાલમાં કેટલાએક દેશોમાં આ વ્રતોના દિવસોમાં કુમારિકાઓ તથા સ્ત્રીઓ રાત્રિએ શેરીઓમાં તથા ચોવટાઓમાં સાથે મળી રેવાનું તથા ફૂટવાનું દામ કરેછે. અમગલ શબ્દોનો શોર મચાવેછે. મોઢોટી સ્ત્રીઓ કુમારિકાઓને તેવું રેવું ફૂટવું શીખવેછે તથા ખેલેછે. આ વ્રતમાં આવો દુરાચાર કદીપણ ન થવો જોઈએ. આ વ્રત મોરકેત એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.^૧

વામનપૂજા તથા શિવશયનોત્સવ.

આપાદ સુદિ હાલશીને દિવસે શ્રીવાગનજીનું પૂજન કરવાથી યજ્ઞ કરવાનું ફળ થાય છે. પ્રદોષવ્યાપિની આપાદ સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે મહાદેવનો શયનોત્સવ કરવો એટલે જન્મ એકાદશીને દિવસે વિપ્લવનો શયનોત્સવ કરવો છે તે પ્રમાણે કરવો.

વ્યાસપૂજા અથવા ગુરુપૂજા.

આપાદ માસની પૂનમને દિવસે “વ્યાસપૂજા” એ નામનો ઉત્સવ કરવામાં આવેછે. એ જાતે “ગુરુપૂજા” એ નામથી પણ પ્રસિદ્ધ છે. મનુ-સ્મૃતિ વગેરે ધર્મશાસ્ત્રોમાં બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને મન્યાસી એવા ચાર આશ્રમીઓને વર્ણવેલા છે. તેઓમાં સન્યાસી હોય તેણે આ પૂર્ણિમાને દિવસે ક્ષૌર કરાવી લેવું. કારણ કે તે પછી ચોમાસામાં સન્યાસીથી

૧ આવા ઉત્તમ વ્રતમાં આના પ્રકારનો હલકો ગીવાજ દાખલ થવાનું કારણ એ હોયું જોઈએ કે, ધાત્રી યજ્ઞના મંત્રપ્રસંગે સ્ત્રીઓ ડાકે દૂટે, નેમાં કેટલીક સ્ત્રીઓને દૂધથી નેમ કળા આવડતું નથી એટલે સ્ત્રીમંડળમાં તે હાંસીનું પાત્ર બનેછે. આથી નાહાની કુમારિકાઓને તેમની અજાણ માતાઓ પેતાના ઘરમાં આવેા પ્રકાર શિખવી ન શકે એ દેખીતું છે તેથી તેઓએ આવેા હલકો પ્રકાર આને પ્રસંગે ગોઠવી દીધો જણાય છે આથી સ્ત્રીજન્યનીની કેમલી જરૂર છે તે ધ્યાનમાં આવેછે.

દ્વૈત દરાનુ નથી દ્વૈત એ યથા પદી રનાનથી ગુદ્ધ થઈ પ્રાણાયામ
 વગેરે પોતાના કર્તવ્ય કર્મો કરી નેલે વ્યાસપૂજા કરવી અને ગામના ગૃહસ્થોએ
 મ યામીની પાસે પ્રાર્થના કરવી કે મહારાજ ! જોમાસાના ચાર માસ આ
 મનમાન બિરાજે અને અમારી ઉપર રૂપા કરી અમોને વેદાત શાસ્ત્રને
 ઉપદેશ કરે. યાસ દીર્ઘવિ સચિત એટલે સન્યાસ આશ્રમ સર્વ
 આશ્રમોમા ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો છે એ શાસ્ત્રીય વામ્વથી સન્યામન્યશ્રમ
 મર્વોરિ છે તેથી જોમાસામા જલદટિવગેરે અ ચલોને લીવેત. માર્ગ. ૧
 પશુ નેન સૂન સુદ્ધ પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ થવાથી દિસાના સભવને લીધે
 સન્યામીને માટે એ સ્થાનમા રહેવાનું શાસ્ત્રકારોએ દરાવ્યું છે તેમા બે
 પદો છે ૧ જોમાસાન ચારે માસ એ ઠેમલો રહેવું અથવા બીજો મામ
 એ એક ઠેમલો રહેવું શ્રીભાગવતના પ્રથમસ્કંધમા નારદમુનિના પર્વ
 જન્મની પામા હ્ય શરત્પ્રાવૃષ્ઠિકાવૃત્ત એટલે એની રીતે નાટ અને શર
 એ મે નુતુ મુખી તેઓ એ ઠેમલો રહ્યા ઇત્યાદિ સન્યાસીઓ ચાર માસ સુધી
 એ ઠેમલો રહ્યા હતા એમ કહ્યું છે પણ ત્રિગે. ૪૬ ન હોય તો વર્ષાનુતુના
 બે મામ જ તેઓએ એક ઠેમલો રહેવું નેધએ મન્યાસીએ આજ દેશમયના
 ઉચ્ચારણપૂર્વક ૧ ચતુર્માસ પવિત્ર અગી નિવાસ કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણ વ્યાસ
 માને મપતિવાર બાધ્યકાર શ્રીશ કરાચાર્ય એઓનું પૂજન કરીશ એમ સંક પ
 મરી એ ગુદ્ધ નેશમા મન કરી મધ્યમા શ્રીકૃષ્ણનું અને તેની પૂર્વમા
 વાગુપે, મનિષુ પુમ અગે અનિરુદ્ધ ગેઓનું આવાહન તથા સ્થાપન
 કરવું તેથી જિજ્ઞુ ભાગમા શ્રી વ્યાસનું, તેથી પૂર્વ ભાગમા સુમતુ જમિનિ
 વૈશ રાયન અગે પૈવ એ વ્યાસ કંડવાતા મુનિઓનું તથા શ્રીકૃષ્ણથી વામ
 ભાગમા બા નકાર શ્રી શકરાચાર્યનું, તેથી પૂર્વમા તેના શિષ્ય પદ્મપાદ
 ચાર્ય, ત્રિશ્રગપાચાર્ય, મોટમચાર્ય અને હસ્તામનમચાર્ય એઓનું આવાહન
 કરવું શ્રીકૃષ્ણની નાજુમા જાતા તથા રૂદ્રનું, પૂવવગેરે ચાર દિશાઓમા
 મનમદિ ચાર મુનિઓનું શ્રીકૃષ્ણની આગળ ગુરુ, પરમ ગુરુ, પ મેદિગુરુ,
 જાતા, વમિ, શક્તિ, પરાશર, ન્યામ, ગુપ્તદેવ, જાન્યા અને મોવિદ્યા
 એઓનું આવાહન મરી તથા અગ્નિગણમા મહેસનું, ઇશાનમા દેવપલનું,
 વાયવ્યમા દુર્ગાનું, નૈઋત્યમા મરુતતીનું અગે આઠ દિશાઓમા આઠ દિ
 પાતોનું આવાહન કરી ૬૧ પુષ્પ વગેરેથી તેઓનું પૂજન કરવું પડી નેઓ
 મન્યામની દીમાવગે પોતાના મરતા ગુદ્ધ રોય એવા મન્યામીઓને તેલો

નમન કરતુ અને ગૃહસ્થોએ એ મન્યાસી તથા બીજા પશુ મરગા મન્યા
ગીઓનું પૂજન કરી તેઓને પ્રણામ કરના અને કાઠાય વસ્ત્રો તથા કાટના
પાત્રો દેવા મન્યાસીને અન્ન, વસ્ત્ર, કમલડું અને નિવામમાટે સ્થાન એ
સિવાય દ્રવ્યવગેરે બીજું કશું આપનામાટે શાસ્ત્રમા આજ્ઞા નથી હાનમા
તો ષ્ટનાએક ગમે તે જાતના સંતોષિયા સન્યાસીઓ પંચોલેવામાટે પડાવ
મારેછે અને પેટ ભરવાખાતર પાળડી તમામ અગ્રાસ્ત્રીય વેદ લઈ
પગમા છૂટ, માથે છરી, માથાઉપર બામરી, અખઉપર રેક માટે જ અશમા
તથા હાથમા લાકડી લઈ વૈદિક ધર્મના મત્ય જાનનો છાગે પશુ નહિ જતા
ખોટો ડોળ ઢરી ભોળા પ્રાણીઓને ભરમ વી એવા કુટુંબો કહેતે, જેનું
વર્ણન પણ આપી શકાય નહિ એવા મન્યાસીઓના પૂજનથી કશું ફળ નથી

પૂર્વકાગમા અત્યંત મદ સ્થિતિમા આવી પડેના સન્યાસાશ્રમનો
પૂજ્યપાદ શ્રીશકગચારે ઉદ્ધાર કરેલો છે. તેઓએ કરગ પરાપકારમાટે જ
આર વર્તી અવસ્થાએ યજ્ઞોનીત સસ્કાર પત્રી 'બ્રહ્મચર્યાદેષ પ્રમજેત
'બ્રહ્મચર્ય પછી જ તુરંત સન્યાસ કરના એ શ્રુતિપ્રમાણે સન્યાસી
થઈ વ્યાસસૂત્રઉપર, ઉપનિષદોઉપર અને ત્રીમદ્ભગવદ્ગીતાઉપર અપૂર્વ
યથાર્થ બાધ્યો કરી જગતમા મનાતન ધમને પણ બચારી લીધેનો છે
હાલમા જે દડી મન્યાસીઓ છે તે શ્રીશકરાચાર્યની પરપરામા છે જે શ
કરાચાર્યનો અસ્તાર ન થયો હોત, તો આ સમયમા સનાતન વેદધર્મ કદ
ચિત્તિએ હોત તે મમજનું બહુ મુશ્કેલ નથી અને તેથી તેઓ જગદ્ગુરુ
કહેવાયછે માટે તેમની પરપરામા આવેના મન્યાસીઓનું આજના આ ગુરુ
પૂજનને વિવેકે પૂજન કરતુ એ ઉચિત છે

વ્યાસપૂજનને વિવેકે ધણા ધાર્મિક તથા વિદ્યારસિક ગામોમા વિવાહ્યાસ
કરનારા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિયોપદેહા શુરની આ નોતાજનો વ્યાખ્યાતા
ગુરુની પૂજા કરેછે અને મોડોટો ઉત્સવ કરેછે વૈદિક બ્રાહ્મણો વેદચર્યા કરેછે
અને મદ્ધ વિદ્વાનોને જનિટ નિવાનો અભિનાદન કરેછે આ કાર્ય પરપરા
પ્રાસશિટાચારનું સ્મારક છે તથા અદિ અને પાગલૌકિક કયાણું સાધન છે
આ પૂર્ણિમા મન્ત્રાદિ વિધિ પણ ગણાય છે

કોકિલા વ્રત.

આ વ્રત માસની પૂર્ણિમાથી શરૂ થઈ નતનો આરંભ થાય છે આ નવ

સ્ત્રીજાતિએ કરવાનું છે. તે દિવસે નિત્ય કર્મ કર્યાપણી મહાદેવનું તથા પાર્વતીનું ધ્યાન કરી “ સર્વેષ્ટ સિદ્ધિર્ધર્વક પતિના સર્વદા સયોગમાટે એક મામનું ઔગીરૂપ કોકિયાનું વ્રન કરીશ ” એવો સંકલ્પ કરી પૃથ્વી-માના દિવસથી મવારમા સ્નાન કરવું અને રાત્રિએ એકવાર ભોજન કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પૃથ્વીઉપર ચપન કરવું, આખા દિવસમાં ગમે ત્યારે એકવાર કોકિયા (કોયલ) નું દર્શન અથવા કોયલના શબ્દનું શ્રવણ થાય તો જ ભોજન કરવું, નહિતો ઉપવાસ કરવો. કોઈપણ નાના મોટા પ્રાણીની હિમા ન કરી. પ્રથમના આઠ દિવસસૂધી સ્નાન વખતે રૂરીરે તિલનો તથા આમવાનો ભૂમે ચોળવો, ત્યારપછીના આઠ દિવસસૂધી સર્વોપધિ એટલે કે, જટામાળી, હાદર, દાદરહાદર, કચુરો, સિવાજિત, ચદન, વજ, ગોરોચન અને મોચ એઓના ચૂર્ણપુક્તના જલથી, ત્યારપછીના આઠદિવસ સુધી વજના ભૂકાથી અને ત્યાર પછીના ૮ વિમોસુધી વજ તથા સર્વોપધિ મિશ્ર કરીને સ્નાન કરવું. સ્નાન પછી સર્જને ચર્ચ દેવો અને તે પછી સુવર્ણની પાળોવાળી, રૂપાના પગ વાળી, મોતીના નેત્રોવાળી, કાતૂરીથી સુકત દેહવાળી, પ્રવાયના મુખવાળી અને રત્નજડિત પૃથ્વીવાળી કોયલની પ્રતિમા એક આમાના વૃક્ષઉપર અથવા ચપકના વૃક્ષઉપર બેઠેલી હોય એવું ચિત્ર આજેખવું વિશેષ સપત્તિ હોય તો વૃક્ષમહિત કોયલની પ્રતિમા સુવર્ણવસ્ત્રે ધાતુની બનાવવી અને તેની પૂજા કરવી. આજના પ્રાર્થના કરવી કે, ઔરીના અવતારરૂપ કોકિયે ! તમે આ મર્તિમા આવી સન્નિહિત થાઓ અને મારી પૂજનને ગ્રહણ કરો તથા પ્રમત્ત થાઓ. એ પ્રાર્થના કરીને પછી આવાહન, આસન, પાદ, આર્ચ અને આચમનીય ૬૪ પંચામૃતથી એટલે દૂધ, દહીં, ગૂત, ચર્કરા અને મધથી સ્નાન કરાવી ગંગાજલનગરે તીર્થોદકથી સ્નાન કરાવવું. ત્યારપછી વજ્ર, કમ્બુક, કદમ્બન, ભૂરાણ, ચદન, અક્ષત, સૌભાગ્ય કમ્બ, કુંકુમ, સિંદૂર, કર્કણ, પુષ્પ, મૃપ, દીપ, નૈવેદ્ય, સુગંધિ જલપાન, આચમનીય, કનોર્તન, રૂપપ્રદાન, મુખવાસ, દત્તિણા, નીજન પુષ્પાન્જલિ, પ્રદક્ષિણા, નમસ્કાર, પુનરર્ચ, પ્રાર્થના અને વિમર્જન એ ઉપચારોથી પૂજન કરવું અને વ્રનની સમાપ્તિમા તે પ્રતિનાનું દાન આજીવ્યને દેવું આ વ્રનની દયા સુધિહિર અને શ્રીદેવ્યના મંવાદરૂપે વારાહ પુરાણમા એમ વર્ણવેલી છે કે સુરિહિર શ્રીદેવ્યને પુછ્યું કે, હે ભગવન ! એવું કોઈ વ્રન બતાવો કે જેથી સ્ત્રીના મર્વ મનોરથ મિદ્ધ થાય તથા પોતાના પતિમાટે

વિયોગ થાય નહિ. ધીમૂંછે કહ્યું કે પાર્થ ! પૂર્વે યમુનાનદીને તીરે મથુરા નગરીમાં રઘુકુળના યતુષ્ઠ નામના રાજા હતા. તેની કીર્તિમાલા નામની રાણી હતી તેણે પોતાના કુલગુરુ વસિષ્ઠ મુનિને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે, સ્ત્રીઓને અખંડ સૌભાગ્ય રહે એવું કોઈ વ્રત કહો. વસિષ્ઠે કહ્યું કે રાણી ! શ્રવણ કરો. પૂર્વે દક્ષ પ્રજાપતિએ યજ્ઞનો આરંભ કર્યો તેમાં સર્વ દેવતાઓનો ભાગ હતો પણ એક મહાદેવનો ભાગ ન હતો તેને દેખી મનમાં કચવાયેલા નારદમુનિએ શાસોઽધ્વાસથી બરપૂર ઘઉં કેલાસમાં જઈ મહાદેવને પ્રણામ કર્યા. મહાદેવે પૂછ્યું કે નારદ ! આમ વ્યાકુલ કેમ છો અને ક્યાંથી આવ્યા છો ? ત્યારે હાથથી શિખાનો સ્પર્શ કરીને નારદે કહ્યું કે, દુષ્ટ સ્વભાવવાળા દક્ષના યજ્ઞમાં સર્વ દેવોને તથા ઋષિઓને દીક્ષા, પણ આપનાં દર્શન નહિ થવાથી મને ઘણો ક્રોધ થયો. તેથી હું વ્યાકુલ છું. તમારા વગર કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ નથી મારે દક્ષનો યજ્ઞ નિષ્ફલ થવો જોઈએ. નારદનાં વચન સાંભળી ક્રોધયુક્ત થયેલા મહાદેવજીને ગૌરીએ કહ્યું કે દેવ ! હું પોતે જ જારા પિતા દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરીશ. તેણે મને પણ જોલાયી નથી. મહાદેવે તેને જવાની ના પાડી તો પણ ગણપતિને સાથે તેડી નારદમુનિસહિત ગાંડી ન્યાં દક્ષનો યજ્ઞ ધતો હતો ત્યાં પધાર્યા. યજ્ઞના દક્ષિણ દ્વારમાં આવી તે ગિરાન્યાં પણ કોઈએ તેણે સન્માન કર્યું નહિ તેથી તેને ધણું અપમાન લાગવાથી દક્ષને બપોરે શાપ આપી યજ્ઞના કુંડમાં પડી બરમ થયાં. તે સમયમાં ક્રોધયુક્ત થયેલા ગણપતિએ પ્રતિપક્ષિઓને પાસથી જાંધી મારવા માંડ્યા ત્યારે દક્ષે મોકલેલા દેવોએ તેઓની સામે આવી યુદ્ધ અચાબધું તે દેખી નારદમુનિએ કેલાસમાં આવી મહાદેવને ખબર આપ્યા. ત્યારે મહાદેવે જટાને છોડી તેમાંથી એક વીરબદ્ર નામના ગણને ઉત્પન્ન કરી આજ્ઞા કરી કે યજ્ઞસહિત દક્ષનો નાશ કરો. ઇશ્વરની આજ્ઞાને માથે ચઢાવી ત્યાં જઈ તેણે દુષ્ટને ઢંડ ઢઈ પૂષાદેવતાના દાંતો પાડી નાખ્યા, ભગદેવતાનાં નેત્રો કાઢી લીધાં અને દક્ષનું મસ્તક કાપી નાખ્યું અને પાછા મહાદેવપાસે આવી સર્વ સમાચાર કહ્યા છતાં પણ મહાદેવનો કોપ શાંત ન થવાથી વિષ્ણુ વગેરે સર્વ દેવતાઓએ આવી મહાદેવની સ્તુતિ કરી ત્યારે મહાદેવનો કોપ શાંત થયો. મહાદેવને પ્રસન્ન થયેલા જોઈ બહાએ ! કહ્યું કે, જે જે દેવોનાં અંગો તુટી ગયાં છે તેઓને સાજાં કરો અને દક્ષને જીવતો કરો તથા યજ્ઞને પૂર્ણ કરો. દુષ્ટને જોઈએ તેવો ઢંડ મળી ચૂંકો છે,

હવે કૃપા કરો. આ પ્રમાણે દેવાની પ્રાર્થનાનું અવશ્ય કરી પ્રસન્ન થએલા રા
દાસિવે સર્વ દેવોને સાન્ન કર્યા અને દક્ષને જીવતો કર્યો.^૧ આ સમયે વિદ્યેષ તથા
યદનો વિધ્વસ મારી આગને નહિ માનતા ગૌરીએ કરાવ્યો છે, એમ વિચારી
મહાદેવજીએ દક્ષવગેરેની સાથે જીવતા થયેલા ગૌરીને શાપ આપ્યો કે, તમે પક્ષીની
જાતિમાં અવતરી ભૂત-નમા ફરશો ગૌરીએ કહ્યું કે, મહારાજ ક્ષમા કરો. જો કે
આપનું વચન મિથ્યા થશે નહિ તોપણ એટલું માણુ કે, પક્ષીમાં મૈકિના
પક્ષી ધર્ષને અવતરૂ તથા મારો અર ધણો મધુર સાથ કેમકે સ્વર એ કોયલ
રૂપ છે, મતીપણું એ સ્ત્રીઓનું રૂપ છે વિદ્યા એ કુરૂપ મનુષ્યોનું રૂપ છે અને ક્ષમા
એ તપસ્વીઓનું રૂપ છે વળી જ્યાં હું રહું ત્યાં જલ, આગાતા વૃક્ષો તથા
વનસ્પતી ધણી હોય એમ કરે અને આપને અતે મોટોટો કુગમા અવતરી આપને
જલઈ અર્ધાદાવગરની સ્ત્રી, નદી જેમ જાને જોતે (કિનારાઓને)
પાડે છે તેમ જાને કુતોને પતિત કરે. આ પ્રમાણે સામળી પ્રમત
થયેલા મહાદેવે કહ્યું, દક્ષદંતર વર્ચસુધી તમે મેળવને રૂપે તમારી મુઝા
પ્રમાણે નદનવનવગેરે પ્રદેશોમાં ફરશો અને ત્યાર પછી હિમાલય પર્વતના
અધિજાતા દેવની મેના નામની સ્ત્રીમાં અવતરી અને પામશો. તમારા મૈકિલા
રૂપનો મહિમા જગતમાં ધણો વધશે જેમ દેવોમાં વિષ્ણુ, વૃક્ષોમાં આબો
અને તીર્થોમાં ગંગા મુખ્ય છે તેમ સર્વ પક્ષીઓમાં મેળવ મુખ્ય થશે આમ
કહ્યું કે તુરંતજ ગૌરી મેળવનું સ્વરૂપ લાઈ ફરવા લાગ્યા. મેળવ ગૌરીનો
અવતાર દોવાથી પવિત્ર તથા પૂજ્ય છે અને તેથી જ તેનું આ વ્રત અવસ્ય
કર્તવ્ય છે જે સ્ત્રી આ મૈકિલા નવ કરે છે તેને વૈધ-વનું કુળ કદી પણ
વેદનું પુત્ર નથી માટે દે કીર્તિમાતા । તમે પણ આ વ્રત કરો કે જેથી
સર્વદા સુખ રહે વસિષ્ઠના વચનપ્રમાણે તે નતના આચરણથી તે યનુષ્ઠની
સ્ત્રી ધણું સુખ પામી આ વ્રતના વિષયમાં નતરાજકતા કરે છે કે 'ન્યાયે
આપાદમામ અધિક આત્રે ત્યારે જ આ વ્રત કરવું' પણ તે મતને ધર્મસિદ્ધ
કાર ઠાઈનાથ ઉપાધ્યાય નિર્મૂલ કરાવી પ્રત્યે વર્તના આરાદ માસમાં
મૈકિલાવ્રત કરવાનું કહે છે અને તે મત ચોગ્ય પણ જણાય છે આ નત પૂર્વે
મીનાજીએ દક્ષમુખમાં ગોલાવરીમાં જ્ઞાન કરી કરેલું છે તથા નતરાજની
પ્રાપ્તિમાટે હમયતીએ પણ આ વ્રત કરેલું છે શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિમાટે રૂકિમ
જીએ પણ આ વ્રત કરેલું છે વધ્યા સ્ત્રીને પુત્રનો, કાકવધ્યાને અનેક

૧ આ કથા સાંગ ફેરફારસાથે શ્રી જાનવળના અનુર્થ રકથમાં વિરોધ વિગતથી
આપવામાં આવી છે

પુત્રોનો અને મૃતપુત્રોનો જીવતપુત્રનો લાભ આપનાર આ વ્રત ત્રણ વર્ષ-
સુધી કરવાનું છે. ત્રીજો વર્ષ ઉઘાપન કરવું. પ્રથમ વર્ષથી ધનપ્રાપ્તિ, બીજા
વર્ષથી પુત્રનો લાભ અને ત્રીજા વર્ષથી સૌભાગ્યનો વિશેષ લાભ થાય છે.

અશૂન્યશયન વ્રત.

અંદ્રોદયઆપિની આપાઠ વદિ બીજને દિવસે “અશૂન્યશયન વ્રત”
થાય છે. તે દિવસે અંદ્રોદય થાય ત્યારે અંદ્રમાતું વિધિપ્રમાણે અધ્યાદિ
પૂજન કરી ઉત્તમ પક્ષંગ ઉપર લક્ષ્મીજસહિત વિષ્ણુની મૂર્તિને પધરાવી “સર્વ
જન્મોમાં પતિના વિયોગથી અન્ય ચાઉં નહિ તે માટે તથા પુત્રપૌત્રાદિ સંતાનો-
નો લાભ થવામાટે આ વ્રત કરીશ” એવો સંકલ્પ કરી તેનું યથાશક્તિ
પૂજન કરવું અને તે પછી એકવાર બોજન કરવું. એ પ્રમાણે ચારે માસોમાં
કૃષ્ણપક્ષની બીજને દિવસે વ્રત તથા પૂજન કરી સમાપ્તિમાં તે શય્યાસહિત
વિષ્ણુની મૂર્તિનું દાન બ્રાહ્મણને દેવું અને યથાશક્તિ બ્રાહ્મણબોજનાદિ
કરવું. આ વ્રત ત્રીઓએ કરવાનું છે.

દીપપૂજાવ્રત અથવા દીવાસો.

આપાઠ માસના કૃષ્ણપક્ષની અમાવાસ્યાને દિવસે દીવાસો અથવા દીપ-
પૂજાવ્રત કે જે એવ્રતજીવ્રત કહેવાય છે એ નિર્ભયનિર્ગલિતાર્થ નામના અંથના
પરિશિષ્ટમાં કહેલા શિષ્ટાચારપ્રમાણે ચતુર્દશીઉપરાંત અમાવાસ્યા હોય તે દિવસે
એવ્રત અને અમાવાસ્યા ઉપરાંત પ્રતિપદ્દ હોય તે દિવસે જીવ્રત કરવામાં આવે છે
અથવા એક અમાવાસ્યાને દિવસે જ બન્ને વ્રતો તંત્રથી યજ્ઞ શકે છે. વિવાહિતા
ત્રીઓ પોતાના અખંડિત મૌભાગ્યમાટે તથા પુત્રધનાદિ સંપત્તિ-
માટે આ વ્રત કરવાનું છે. અમાવાસ્યામાં રાત્રિસમયે પ્રથમથી શેપેલા
યવાંકુર (જવારા) નું પૂજન તેમાં હાથમહેશ્વરનું ધ્યાન અને તેપાસે તેના
ઉદેશથી દીપદાન કરવામાં આવે છે. ધૃતના દીપદાનથી જ આ વ્રત દીપપૂજા
તથા ‘દીવાસો’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં અંદન પુષ્પાદિથી પૂજને કરી
ત્રીઓ ફલાહાર કરે છે તથા કેટલાએક દેશોમાં બોજન પણ કરે છે અને
રાત્રિનું જાગરણ કરે છે તથા પડવાના દિવસનું પણ જાગરણ કરે છે તેથી
આ જાગરણ અમાવાસ્યાનો દિવસ રાત્રિ અને દિવસ એ ત્રણે મળીને

બાર પ્રહરનું મણ્ડાપછે. અમાવાસ્યાના પશ્ચિમ પ્રહરમાં ઉમા-
મહેશ્વરની ચિત્રલિખિત મૂર્તિઓ અથવા મૂર્તિદામય મૂર્તિઓનું એક
પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં સ્થાપન કરી બ્રાહ્મણો બેસેછે ત્યાં વ્રતવાળી સ્ત્રીઓ
દર્શનમાટે જાયછે અને શ્રીરણ તથા દીપપુષ્પવગેરેથી પૂજા કરેછે અને
રંગીન નહાનાં મોઢોટાં પારણાં અર્પણ કરેછે કે જેથી પુત્રપ્રાપ્તિ થાય.
પડવાને દિવસે પણ જાગરણ હોવાથી ગામના અમુક ભાગમાં લોકોનો મેળો
તથા ઉત્સવ ચાલુ રહેછે. આ ઉત્સવ ગુજરાતમાં તથા વિશેષથી કાઠિયા-
વાડમાં પ્રચલિત છે. વ્રત પાંચ વર્ષપર્યંત કરવામાં આવેછે અને કેટલીએક
સ્ત્રીઓ સર્વદા પણ કરેછે. આ વ્રતવિષે ધર્મસિંધુવગેરે ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ
જોવામાં આવતો નથી તથા પુરાણાદિમાં પણ કથાવગેરે પ્રસંગ ઉપસબ્ધ
નથી પણ પરંપરાપ્રાપ્ત છે. કેટલાંએક તેવાં વ્રતો દક્ષિણાત્મ લોકોમાં પ્રચ-
લિત હોયછે. વ્રતો અને ઉત્સવો કેટલાંએક સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ હોયછે અને કેટલા-
એક અમુક અમુક દેશમાં પ્રસિદ્ધ હોયછે, કેટલાંએક જાતિવિશેષમાં જ પ્રસિદ્ધ
હોયછે અને કેટલાંએક અમુક વર્ગમાં જ પ્રસિદ્ધ હોયછે. શ્રીમદ્ભાગવતના
દશમસ્કંધમાં શ્રીગોવર્દનોત્સવપ્રસંગે થતા અનકુટ ઉત્સવની શરૂઆત-
પહેલાં શ્રીજન્મમાં ઈન્દ્રદેવનો ઉત્સવ ચાલુ હતો. તે પ્રસંગે શ્રીકૃષ્ણજગવાને
શ્રીનંદરામજીને પૂછ્યું હતું કે, આ ઉત્સવ શાસ્ત્રીય છે કે પરંપરાપ્રાપ્ત છે? ત્યારે
શ્રીનંદરામજીએ કહ્યું હતું કે ઇન્દ્ર મેધાધિષ્ઠતા દેવ છે તેથી આ ઇન્દ્રના ઉદ્દેશથી
કરવામાં આવતો ઉત્સવ અમો પરંપરાપ્રાપ્ત હોવાથી કરીએછીએ. ત્યારે
તેનું ખંડન કરી તેથી અધિક કલ્યાણકારક શ્રીઅનકુટનો ઉત્સવ શ્રીકૃષ્ણ-
જગવાને ચાલુ કર્યો. એમ શાસ્ત્રીય ન હતાં પણ અમુક મહાત્માની તથા અમુક
કારણની યોગતાથી પણ વ્રતો તથા ઉત્સવો ચાલુ ચાપછે. આર્ચ લોકોની
પ્રાચીન પદ્ધતિનો તથા તદનુકૂલ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનો, વ્રતાદિકનો અને ઉત્સવ-
વગેરે કાર્યોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એવો છે કે, વિશેષ જ્ઞાનવાળાઓની સત્પ્રવૃત્તિ,
દીકરણ તથા મામાન્ય વર્ગના લોકોની અસત્પ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિપૂર્વક મત્સ-
ર્ગમાં રૂચિપૂર્વક પ્રવેશ થાય. સર્વદા પ્રવૃત્તિપ્રધાન લોકોને અમુક અમુક
સમયમાં વ્રતોત્સવાદિપ્રસંગે મન્માર્ગપ્રવૃત્તિનું બ્યવહારદ્વારા પ્રદર્શન,
અદિકપારલૌકિક કલ્યાણનાં સાધનોનું જ્ઞાન અને હઠયોગથી પણ ધાર્મિક
કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવી એ જ શાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ છે. તેવાં સૂક્ષ્મ કારણોનો પૂર્વા-
પર વિચાર કર્યાવગર જ કેટલાંએક અર્હદગ્રંથ મિથ્યાભિમાની આધુનિક લોકો
ધાર્મિક દૃત્યોઉપર આક્ષેપ કરેછે. મંદાધિકારી લોકોને સન્માર્ગમાં દાખલ
કરવામાટે કેટલાંએક રોચક ધર્મોની પણ જરૂર છે, તેથી સિદ્ધપરંપરા
પ્રાધાન્યવાળાં વ્રતો તથા ઉત્સવો જો શાસ્ત્રવિરુદ્ધ તથા શાસ્ત્રનિષિદ્ધ -
હોય તો તેના પચારમાં કશો દોષ નથી.

શ્રાવણ માસ.

એકલુકતઆદિ નિયમો, શાંતિકર્મ તથા
ગૌરી પૂજા.

વષ્ટુ મામમા હમેશાં એકવાર ભોજન અથવા રાત્રિભોજન
અને વિષ્ણુઉપર તથા મહાદેવઉપર જલનો શાસ્ત્ર
પ્રમાણે અભિષેક કરવાથી સર્વ પાપોનો ક્ષય થાયછે.
શ્રાવણ માસમા સિંહસ ક્રાંતિ એટલે સિંહરાશિના સૂર્ય
હોયછે, તે સિંહમક્રાંતિમા જન્મે ઘેર ગાયને
પ્રસવ થાયછે તેનેમાટે તે અશુભ ફળ દેનાર છે.

તેથી હોમવગેરે યથાશાસ્ત્ર શાંતિ કરી તે વીધાયેલી ગાય બ્રાહ્મણને દાનમાં
આપી દેવી. તેમજ મધ્યરાત્રિએ ગાયો ભાંભરતી હોય તોપણ મૃત્યુજન્ય
હોમથી શાંતિ કરવી. શ્રાવણ માસમાં દિવસના ભાગમાં ઘોડી વીધાય તોપણ
તેના ધણીને અનિદ્ર છે તેમજ માધમાસમા તથા પુષ્કવારને દિવસે બેસ
વીધાય તોપણ તેના ધણીને અનિદ્ર છે માટે તેમા પશુ યથાશાસ્ત્ર શાંતિ
કરવી. શ્રાવણ માસમાં સોમવારતુ વ્રત તથા શિવપૂજન કરવાથી દીર્ઘઆ-
યુષ મળેછે તેથી શ્રાવણના સોમવારે શક્તિવાળાએ ઉપવાસ કરવો અને
ખીજાએ પ્રદોષ ભોજન કરવું. એ પ્રમાણે શ્રાવણ માસના મંગલવારને દિવસે
ગૌરીપૂજા કરવાથી સર્વેષ્ટમિદિ થાયછે.

રોટક વ્રત.

શ્રાવણ સુદિ પડવાને દિવસે સોમવાર હોય તો તે દિવસથી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિમાટે આચારપ્રાપ્ત “રોટક વ્રત” અથવા બિલ્વરોટક વ્રત કરવાનું છે. તેની સમાપ્તિ કાર્તિક સુદિ ચૌદશને દિવસે થતી હોવાથી તે વ્રત સાડાત્રણ માસનું છે. એ નવત્ર ઉઘાપન પાંચ વર્ષે થાય છે. વ્રતના આરંભમા “હું આ લોકમબધી તથા પરચોકસબધી સર્વ સૌખ્યપ્રાપ્તિપૂર્વક લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિમાટે ત્રિવરોટક વ્રત કરીશ” એવો સંકલ્પ કરવો, ત્યારપછી ઉમા-મહેશ્વરની મોહશોપચારથી તથા અખંડિત મિલ્વપત્રોથી પૂજા કરી. પ્રત્યેક દિવસે કથાત્રવણ કરવું અને એકવાર ભોજન કરવું. ચોખાના લોટના પાંચ ગોટલા કરી તેઓમાથી એ રોટલા બ્રાહ્મણને દેવા, એ રોટલા પોતાને માટે રાખવા અને એક રોટલો દેવને નૈવેદ્યમા આપવો અને બીજા પણ અનેક પ્રકારનાં અન્નપાનો તેમજ ખજૂર, દ્રાક્ષા, નારંગી, અખોર, બીજોર, દારિમ તથા કાકડી વગેરે પદાર્થો ધરાવવા. વન-વામનાં કટોથી છટી રાખ્યસપત્તિના લાભમાટે યુધિષ્ઠિર રાજાના પૂજા-વાથી શ્રીકૃષ્ણે કહેલી આ વ્રતની કથા શિવપુરાણમા આ પ્રમાણે છે કે, પૂર્વે સૌમ્યપુરમા પ્રજાપાલનમાં અત્યંત કુશળ તથા વિદ્વાન સોમ નામે રાજા હતો. તેનો મની પણ તેજ નામનો અને ઉત્તમ સ્વભાવનો હતો. તે ગામનાં પાદરમાં મોમ એ નામનું એક સુદર સરોવર હતું જેમા સ્વચ્છ અને મીઠું જલ હોતેશું બરપૂર રહેતું હતું. તે સરોવરને કિનારે મોમેશ્વર મહાદેવનું એક મંદિર હતું. તે ગામમા વેદ વેદગોના પારને પહોંચેતો સોમશર્મા નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેની પુરત્રી નામની સ્ત્રી પતિનતા તથા સરળ ભાવણ કરનારી હતી. તે બ્રાહ્મણ કુટુંબના નિર્વાહમાટે હમેશા ભિક્ષાયર્થો કરતો હતો પણ દેવયોગથી આજીવિકા પણ બરેમાર આવતી નહતી. એ દુઃખથી વિચારમાં પડેતો તે બ્રાહ્મણ ગામને પાદર સરોવરના તીરકેપર મિરાજતા મોમેશ્વર મહાદેવકેપર તપ કરવા બેસે. જદા બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈ મહાદેવજીએ પૂછ્યું કે “બ્રાહ્મણ! વિદ્વાન છતાં શામાટે કષ્ટ વેડોછો? તમારું સર્વ દારિદ્ર્ય નહીં થવામાટે ત્રિવરોટકવ્રત કરો.” બ્રાહ્મણે એ વ્રતનો વિધિ પૂછતાં મહાદેવજીએ કહ્યું કે “શ્રાવણ માસના શુક્રપક્ષમા પ્રતિપદ્દને સોમવાર હોય તો ત્યાંથી નહિ તો પ્રથમના મોમવારે ત્રિવરોટકવ્રતનો આરંભ કરવો

અને તે સાગરણુ માસપર્યંત કરવાનું છે હમેશા અખટપાત્ર, સાતઅથવા ત્રણ બિંવપત્રોથી શિવપૂજન કરવું કાર્તિક સુદિ ચતુર્દશીને દિવસે તેની સમાપ્તિ કરની. તે દિવસે ઉપવાસ કરવો, ઉઘાપનમા એક રૂપાનો તથા બીજો સુવર્ણનો રાટલો કરવો અને સુવર્ણના બિંવપત્રથી પૂજનાદિ કરવું. ઘટસ્થાપન તથા મહાલયગેરે કર્મો શાસ્ત્રોપાત્ર વિધિથી કરવા, રાત્રિનું જાગ રણુ તથા ઉમામહેશ્વરનું પૂજન કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી ધનધાન્યાદિની મપત્તિ થશે” એમ કહી મહાદેવના અતર્હિત થયા બ્રાહ્મણે પણ તેપ્રમાણે નત કર્યું અને તેથી સર્વ સપત્તિને પામી પરલોકમા વૈવાસની ગતિ પામ્યો.

સ્વર્ણગૌરીવ્રત.

આવળુ શુ કલ્પતીપાને દિવસે ‘સ્વર્ણગૌરીવ્રત’ એ નામનું નત કરવામા આવેછે અને તે આચારપ્રાપ્ત છે આ નત કર્યાટક દેશમા ભાદ્રપદ શુકનવતીપાને દિવસે કરવામા આવેછે આરભમા “ઐહિક તથા પારલૌકિક સૌભાગ્યપ્રાપ્તિપૂર્વક પુત્રપૌત્રાદિ સતતિના અવિચ્છેદયુક્ત ધનધાન્યાદિ અશ્વર્થની પ્રાપ્તિ માટે ઉમામહેશ્વરની પ્રીતિના ઉદ્દેશથી આ નત કરીશ” એવો મંત્ર કરી સુવર્ણમૂર્તિમા થી ગૌરીદેવીનું આવાહન, આસન, પાદ, અર્ધ, આચમનીય, આન, વસ્ત્ર, કમ્બુકી, બીજા વખત આચમનીય, ચંદન, સૌભાગ્ય દ્રવ્ય, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, નૈવેદ્યાત આચમનીય, તામ્બૂલ, ફલ, દક્ષિણા, નીરાળન, નમસ્કાર પ્રદક્ષિણા, પુષ્પાબ્જનિ અને પ્રાર્થના કરી સુવાસિની બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓને તથા બ્રાહ્મણોને વસ્ત્રસહિત વાશના પાત્રોનું દાન દેવું. પૂર્વે કૈલાસ પર્વતના શિખરઉપર મિરાળતા પાર્વતીસહિત મહાદેવને વંદન કરી કાર્તિકેશ્વ સ્વામીએ પૂછ્યું કે કશ્ચાસાગર! સોમેના કલ્યાણ માટે કોઈ ઉત્તમ અને સુસાધ્ય નતનો ઉપદેશ કરો કે જેથી મનુષ્યે સર્વ ઇષ્ટ પદાર્થોને પામે મહાદેવે કહ્યું કે પુત્ર ! આવળુ માસના શુકનપક્ષમા ત્રીજાને દિવસે સ્વર્ણગૌરીવ્રત કરવાથી પુત્રપૌત્રાદિનો અવિચ્છેદ થાયછે તથા સપત્તિ મળેછે પૂર્વકાળમા સરસ્વતી નદીને કિનારે વિમલા નામની મોહોળી નગરીમા કુબેરથી પણ અધિક ધનવાન ચંદ્રલ નામનો રાજા હતો તેને તેની મહાદેવી અને વિશાલાક્ષી એ નામની બે રાણીઓમાથી મહાદેવી મરણ પામી કે જેનાપર રાજાનો ધણો પ્રેમ હતો આથી તે

ઉદાસ રહેતો હતો. કેટલેક દિવસે રાજ્ય મુખ્યાભાટે વનમાં ગયો હતો ત્યાં તુષ્ણાથી પીડિત થઇ શોધ કરતાં એક સુંદર સરોવર જોવામાં આવ્યું તેમાંથી નિર્મળ જલનું પાન કરી ચોમેર જોતાં તેને તીરે કેટલીએક અપ્સરાઓ ઉત્તમ ભક્તિથી ગૌરીદેવીનું પૂજન કરતી હતી તેને જોઇ રાજ્યએ તેઓને પૂછ્યું કે અપ્સરાઓ ! આ વ્રતનું વ્રતાંત કહો. અપ્સરાઓએ કહ્યું કે, અમે સર્વ સંપત્તિઓને આપનાડું સ્વર્ણગૌરીવ્રત કરીએ છીએ તેમાં તેની અધિ-ધારી દેવીરૂપ ગૌરીદેવીનું પૂજન કરીએ છીએ. મુઝા હોય તો તમે પણ તે વ્રત કરો. આવશ્યુભાસના શુક્લપક્ષની ત્રીજને દિવસે સ્વર્ણગૌરીવ્રતનો આરંભ કરવો. આ વ્રત સોળ વર્ષસુધી ચાલે તેમાં સોળ તંત્રીઓથી બનાવેલો એક દોરા જમણે હાથે બાધવો. આ સાંભળી રાજ્ય તે વ્રતનું અદ્યક્ષ કરી પોતાના ગામમાં આવ્યો. રાણીએ પતિના હાથઉપર દોરા દેખી શંકાને લીધે અરે આ દોરા ધાગા કેવા ? એમ કહી તે દોરાને ત્રોડી સામેના એક શુક્રવૃક્ષઉપર નાખ્યો, તે સમયમાં જ તે દોરાના સ્પર્શથી શુક્રવૃક્ષ નવપક્ષવ-શુકત થઈ સુશોભિત થયું. દોરાનો આવેશ અપૂર્વ ચમત્કાર જોઇ ચક્રાચાર્ય પામેલી રાણીએ તે ત્રુટેલા દોરાને લઇ પોતે ક્ષમાપનપૂર્વક પતિને આપ્યો પણ પતિએ તો ક્રોધ આવવાથી તેણે ત્યાગજ કર્યો. તેથી વનમાં ચોમેર ભટકતી તે રાણી જે જે આશ્રમમાં જતી હતી તે તે આશ્રમવાળા લોકો તિરસ્કાર કરી તેને ટકવા દેતા નહોતા. એ પ્રભાણે ધણું દુઃખ પામતાં તે એક સરોવરને તીરે પાર્વતીનાં દર્શનભાટે ઉપવાસ કરી બેઠી. દયાનિધિ પાર્વતીએ કૃપા કરી તેને દર્શન આપ્યું. રાણીએ ઉઠી દંડવજમરકાર કરી પાર્વતીને પ્રમુખ કર્યો. પાર્વતીએ તેને આ વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો. વ્રતાચરણના પ્રભાવથી વનમાં આવેલા રાજ્યએ દયાથી તે રાણીને મર્વ કંપોથી મુક્ત કરી પોતાના રાજ્યમાં પૂર્વ સ્થિતિમાં રાખી. એવી રીતે તે રાણી ઐદિક સુખ પામી અને પાછળથી પરલોકમાં કૈલાસની ગતિ પામી. મહાદેવના ઉપદેશથી દાર્શિકેયસ્વામી પ્રમુખ થયા અને પરાયકારભાટે તેણે આ વ્રતને જાહેર કર્યું. ઉદાપનમાં ગ્રાયર્થ માત્ર પ્રદેશને ગામયથી પવિત્ર કરી મંડપ કરી તેમાં અદાદિના સ્થાપનપૂર્વક અટલ ઉપર કલ્પ સ્થાપન કરી તેઉપર કાંઈમાત્ર એટલે એક તોલામાત્ર સુવર્ણની પાર્વતીની મૂર્તિ સ્થાપી યથાવિધ પૂજા કરવી. રાત્રિનું જાગરણ તથા ઉત્તમ દરવો, વળતે દિવસે હોમ કરવો, ગોદાનવગેરે દાનો કરવાં અને સોળ જાતની મીઠાઈ કરી સોળ વ્રાહ્મણોને જમાવવા, વાપનનું દાન દેવું અને તે પછી પોતે જાગૃત કરવું.

સુકૃત તૃતીયા.

મધ્યાહ્ન વ્યાપિની આવણુ સુદિ ત્રીજને દિવસે. “ સુકૃત તૃતીયા ” એ નામનું વ્રત કરવામાં આવેછે. સ્ત્રીઓને પરશોકમાં દુર્મતિમાં જન્મ. ન પડે તેમાટે શૌનકના પૂછવાથી સતે કહ્યું છે કે, શ્રીકૃષ્ણનાં ભગિની અને ગાંડીવધન્યા અર્જુનનાં પત્ની સુભદ્રા એવો ગર્વ રાખતાં હતાં કે, મારા જેવી કોઈ સ્ત્રી ભાગ્યશાળી નથી. દેવાધિદેવ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન મારા ભાઈ છે અને જગતમાં એકવીર ગણાતા અર્જુન મારા પતિ છે. આવા ગર્વથી તે કોઈ વ્રત કે નિયમ કરતાં નહતાં. આથી શ્રીકૃષ્ણે વિચાર કર્યો કે, અભિમાનવાળાં સુભદ્રા કશું ધાર્મિક કૃત્ય કરતાં નથી અને ધાર્મિક કૃત્યો કર્યાવગર પ્રાણીને સુખ મળતું નથી એ સિદ્ધાંત છે. પરમેશ્વરની કૃપા પણ ધર્મકર્મ કરનાર ઉપર જ થાયછે. માટે સુભદ્રાને સમજાવું. આમ વિચાર કરી શ્રીકૃષ્ણ સુભદ્રાપાસે ગયા અને કહ્યું કે, સુભદ્રા ! પારશ્વોદિક કલ્યાણમાટે તમે કશું સત્કર્મ કરતાં નથી માટે એક પરિશ્રમવગરનું વ્રત કરું છું તે કરો કે જેથી સર્વ વ્રતોનું ફલ થાયછે. સુભદ્રા ! કાલરૂપી વૃક્ષનું મૂળ ધર્મ છે, સ્કંધો ઋતુઓ છે, ઉપશાખાઓ પ્યાર માસ છે, કુલો ત્રણસોને સાઠ દિવસો છે અને પાંદરાં ઘટિકાઓ છે. તે કાલવૃક્ષ, સુકૃત કરનારને અભયરૂપ ફલ આપેછે અને દુષ્ટરૂપ કરનારને ભયરૂપ ફલ આપેછે. તેથી આવણુ સુદિ ત્રીજનું ‘સુકૃત તૃતીયા’ વ્રત કરો. તે તૃતીયાને દિવસે જે હસ્તનક્ષત્ર હોય તો તે યોગ ઉત્તમ ગણાયછે. તે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં ઉઠી દંતધાવનપૂર્વક નિત્ય કૃત્યો કરી લઈ હરિદ્રાપુક્ત જલથી સ્નાન કરી મધ્યાહ્ન સમયે ગોમયનું મંડલ કરી વચમાં એક હસ્તપ્રમાણું વેદી કરી તેના મધ્યમાં અક્ષતોચી અષ્ટદલ કરવું, તેના મધ્યમાં કલશઉપર લક્ષ્મીસહિત નાસયણની સુવર્ણમય મૂર્તિનું સ્થાપન કરી ખોરશોપચારોથી પૂજન કરવું. તેની પાસે ઘઉંના લોટમાંથી કરેલાં અંદર સાકર ભરેલાં ઉંખરાનાં ફલજેવડાં ત્રણસો સાઠ રજો વાંરાના પાત્રમાં ધરી બાલણોને ઘનમાં દેવાં, પછી બેહેને પોતાના ભાઈને બોલાવી તેને દૂધપાકનું ભોજન કરાવવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક માસની ત્રીજને દિવસે કરતાં કરતાં ત્રીજે વર્ષે ઉઘાપન કરવું. શ્રીકૃષ્ણનાં વચનપ્રમાણે સુભદ્રાએ આ વ્રત કર્યું અને તેથી સર્વ વ્રતોનું ફળ પામી બન્ને લોકમાં સુકૃતશાલી કહેવાયાં.

દ્વર્વાગણપતિ વ્રત.

આવણુ માસના શુક્રપક્ષની ચતુર્થીને દિવસે દ્વર્વાગણપતિ વ્રત કરવાનું કહેલું છે. આ વિષય સૌરપુરાણમાં નીચે પ્રમાણે છે.

કાર્તિકેશ્વરવામીએ સદાશિવને પૂજ્ય કે, ભગવન! મનુષ્ય અનેક દુષ્પ્રોથી છુટી જઈ પોતાના શ્રેયસાધનરૂપ કથા વ્રતની સેવાથી સૌભાગ્યને પામે ? શકરે કહ્યું કે 'પદ્મનન' એક 'દ્વર્વાગણપતિ' એ નામનું વ્રત છે કે જેના મેવનથી પાર્વતી, સરસ્વતી, ઇંદ્ર, વિષ્ણુ, કુબેર અને બીજા પણ અનેક મુનિઓ તથા ગધર્વાદિકાએ પોતાની ઇષ્ટસિદ્ધિ મેળવેલી છે. તે દિવસે હેમતા પીઠઉપર રક્તવસ્ત્ર વેષિત ગ્રાંભાના કલશમાથે સર્વતોભદ્ર મહલમાં મુવર્ણમય મૂર્તિની અંદર ગણપતિનું આવાહન કરવું તથા મુવર્ણની દ્વર્વા (દ્વાર) કરી ગણપતિને અર્પણ કરની. રાતા શુભધી પુષ્પોથી, જિન્નપત્રોથી, અપામાર્ગ (અથેડા) થી, શમીથી, દ્વર્વાથી અને હરિગ્રિયા એટલે તુલસીના પત્રોથી તથા ચંદન, ધૂપ, દીપ વગેરેથી પૂજા કરની. નૈવેદ્યમા મોદક તથા મળા શકતા હોય તો અર્પણ કરવું અને પછીથી એકશુક્ત કરવું આ પ્રમાણે પ્રત્યેક માસની શુક્ર ચતુર્થીએ વ્રત કરતા કરતાં ત્રણ વર્ષે અથવા પાંચ વર્ષે તેની સમાપ્તિ કરની ત્યારે ઉદ્યાપન કરવું તેમા પ્રાત કાલમા ધોળા તિલોથી સ્નાન કરવું અને ગણપતિને પત્યામૃત સ્નાન કરાની દશ દ્વર્વાઓ, દશ મંત્રોથી ચઢાવવી. આ વ્રતથી સર્વ સંપત્તિનો લાભ થાયછે અને મનુષ્યના સર્વ વિદ્યો નષ્ટ થાયછે. આ વ્રતનો આરંભ કાર્તિક સુદિ ચતુર્થીથી પણ થાયછે.

૨૦ દ્વપુરાણમા દ્વર્વાગણપતિનત આ પ્રમાણે કહેલું છે કે, પ્રથમ માસ-પક્ષાદિનો ઉત્તેષ્ઠ કરી આરા સર્વ પાપોના નાશપૂર્વક સાત જન્મેમાં રાજ્ય-વગેરે સૌભાગ્યની વૃદ્ધિમાટે, ઉમામહેશ્વરસાથે માયુજ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિમાટે તથા ગણપતિની પ્રીતિમાટે ૭ માસપર્યંત દ્વર્વાગણપતિ વ્રત કરીશ, એવો સંકલ્પ કરી ગણપતિનું યોગશોપચારથી પૂજન કરવું. આ વ્રતની કથા એ પ્રમાણે છે કે, સર્વ દેવોએ સેવેલા મનોહર ઢેલાસ પર્વતના શિખરઉપર એક દિવસે મહાદેવજી પાર્વતીસાથે અક્ષકીડા (ચાપાટ) રમતા હતા તેમા મહાદેવે કહ્યું કે પાર્વતિ ! તમે હારી ગયા, પાર્વતીએ કહ્યું કે ભગવન ! તમે હારી ગયા. એ પ્રમાણે વિવાદ થઈ પડ્યો ત્યારે પાસે બેઠેલા ચિત્રનેમિને પૂછ્યું કે તુ

કહે કે કોનો જન્મ થયો છે ? તેણે પણ મિથ્યા કહ્યું કે, મહાદેવજી જીત્યા છે. ત્યારે કોપ કરી પાર્વતીએ તેને ત્યાથી દૂર થવાનો શાપ દીધો. ચિત્રનેમિએ ક્ષમા માગી કહ્યું કે, હે જગદગ્રા ! મારા શાપનું નિરાકરણ કરો. પાર્વતીએ કૃપા કરી કહ્યું કે ચિત્રનેમિ ! તું પૃથ્વીપર ફરતા ફરતા જ્યારે અનંત સરોવરને તીરે જઈશ અને ત્યાં આવેલી સ્વર્ગની અપ્સરાઓને મળશે ત્યારે શાપથી મુક્ત થઈશ. આ પ્રમાણે કહ્યા પછી તે ચિત્રનેમિ કાળા માથાનો મનુષ્ય થઈ ફરવા લાગ્યો. ધણે કાળે અનંત સરોવરને કિનારે વ્રત તથા પૂજન કરતી અપ્સરાઓને દેખી નમસ્કાર કરી પૂછ્યું કે, હે મહાભાગ્યશાલિ અપ્સરાઓ ! તમે આ પૂજનવગેરે કોનું કરો છો ? અપ્સરાઓએ કહ્યું કે અમે દુર્વા-ગણપતિનું વ્રત તથા પૂજન કરીએ છીએ > જેથી જન્મે લોકમા સુખ થાય. ચિત્રનેમિએ કહ્યું કે, એ વ્રતનો મને ઉપદેશ કરો કે જેથી હું પાર્વતીના શાપથી મુક્ત થાઉં અપ્સરાઓએ ઉપદેશ કર્યો કે, ગમે તે માસના શુક્રપક્ષની રવિવારયુક્ત ચતુર્થીથી આરંભ કરી છ માસપર્યંત આ વ્રત કરવાનું છે. પ્રતિદિન ગણપતિના પૂજનમા છ દુર્વાઓ ચઢાવવી, છ નમ-સ્કાર કરવા, છ પ્રદક્ષિણાઓ દેવી અને શુક્રપક્ષની ચતુર્થીએ દુર્વા એકવીશ ચઢાવવી, એકવીશ નમસ્કાર કરવા તથા પ્રદક્ષિણાઓ પણ એકવીશ દેવી, હમેશાં એકમુક્ત કરવું તથા કથાનું શ્રવણ કરવું અને તરણ સૂર્યસમાન કાતિવાળા, સુવર્ણભરણોથી સુશોભિત, જટાકલાપથી ઉદાર, કુકુમ તથા સિંદૂરથી દેહીધ્મમાન બાલવાળા, વિસ્તીર્ણ વક્ષ સ્થલવાળા, ચાર ભુજાઓમા પાશ, અકુશ, વર અને અભયને ધરનારા, ગજસમાન મુખવાળા, સર્વ દેવદૈત્યોએ નમન કરાવેલા અને ભક્તના મનોરથોને પૂર્ણ કરનારા ગણેશનું ધ્યાન કરવું અને વિનાયક મંત્રનો જાપ કરવો. એ પ્રમાણે ■ માસ પૂર્ણ થાય ત્યારે ઉઘાપન કરવું. તે દિવસે ધવના લોટના ધણા ધૂત-વાળા અદાર મોદક કરવા, તેઓમાથી છ મોદક દેવને ધરાવવા, છ મોદક વેદાધ્યાયી તથા ધણા કુટુંબવાળા બ્રાહ્મણને દેવા અને છ મોદક પોતાને માટે રાખવા. છ દુર્વા વગેરે ઉપચારોથી પૂજન કરી મહાપૂજન કરવી તથા બ્રાહ્મણોનો જન વગેરે કરવું. આ સઘળા ઉપદેશપ્રમાણે ચિત્રનેમિએ ગણ-પતિનું વ્રત તથા પૂજન વગેરે કર્યું તેથી પાર્વતીના શાપથી મુક્ત થઈ દેલાસમા ગયો. મહાદેવે પૂછ્યું કે, ચિત્રનેમિ ! તું કોના પ્રભાવથી શાપ-મુક્ત થઈ દેલાસમાં આવ્યો ? ચિત્રનેમિએ

રમતનાં કારણથી રીસાઇ ગયેલાં પાર્વતીને પ્રસન્ન કરવાના હેતુથી તત પૂજનાદિ કયું. તેમ જ મહાદેવના કહેવાથી પાર્વતીએ પણ તેમત કયું, પાર્વતીના ઉપદેશથી કાર્તિકેયરખામીએ અને તેના ઉપદેશથી નંદિકેશ્વરે આ મત કરેલું છે અને સ્વામી લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

ગણપતિપૂજન.

આવળ સુદિ ચોથથી એકવીસ દિવસપર્યંત 'ગણપતિપૂજન' એ નામનું મત ચાલે છે. પ્રત્યેક દિવસે પોડ્ડોપચારથી ગણપતિનું પૂજન કરી દસ મોદકોનું નૈવેદ્ય ખરાવી પુનઃ પૂજન કરી કથાનું અવળુ કરવું. હમેશાં વાંશના પાત્રોમાં એક એક મોદક મૂકી દાન દેવું અને આઠાણુભોજન કરાવવું. શૌનકમુનિએ સૂતને પછયુ કે સૂત ! તમે પુરાણવિષયમાં વ્યાસના મુખ્ય શિષ્ય છો તેથી લોકોપકારમાટે પુછું છું કે, મનુષ્યોઉપર જ્યારે કોઇ સંકટ આવ્યું હોય ત્યારે કયા મતથી તે દૂર થાય ? સૂતે કહ્યું કે આવળ સુદિ ચોથથી આવળ વદિ દસમી પર્વત એકવીસ દિવસોનું ગણપતિમત છે, તે કરવાથી સર્વ કષ્ટો દૂર થાય છે. એક દિવસે મહાદેવ તથા પાર્વતી વૃષભ-ઉપર ગિરાજ નર્મદા નદીને તીરે પધાર્યાં. ત્યાં મુંદર વૃક્ષોની પંક્તિઓને આ-સિંગન કરી રહેલી બાલકતાઓના કુંવેરોમાં મધુર શબ્દો કરતાં કામલવગેરે પક્ષીઓના શબ્દોથી તથા પોતાના નિર્ભજ જલની અંદર કલ્પોલ કરતા હંસ તથા કારંડવગેરેના શબ્દોથી પોતાની સમીપમાં આવેલા પાંચવર્ગને વિશ્રામ લેવામાટે તથા સ્નાનદ્વારા પવિત્ર કરવામાટે બોલાવતાં હોય તેવાં તે રેવાનદીના મુંદર અને સર્વ કુંવેરોનું વિશ્વરણ કરાવનાર કિનારાને જોઇ પાર્વતીએ મહાદેવને કહ્યું કે ભગવન્ ! આ સ્થલમાં મને આપની સાથે અશક્તિ (પાશાની રમત-ચોપાટ) રમવાની ઇચ્છા થઈ છે. મહાદેવે કહ્યું કે પ્રિયે ! કોઇ ત્રીજા પુરુષની જય પરાજયની પરીક્ષામાટે યોજના કરી પછી રમીએ. પાર્વતીએ ઐરકા (પાન) નામના વૃક્ષવિશેષની મુદિ લઇ તેમાંથી બાલકની મૂર્તિ કરી તેને સચેતન કરી સાક્ષીરૂપે બેસાડ્યો અને મહાદેવસાથે અશક્તિ આરંભી. તેમાં પડેલી રમતમાં પાર્વતીનો જય થયો અને મહાદેવનો પરાજય થયો. સંકરે પૂછ્યું કે બાલક ! કાણ જીત્યું ? મહાદેવના પ્રભાવથી દબાઇ ગયેલા આજકે કહ્યું કે, મહાદેવ જીત્યા. વળી

રમત શરૂ થતાં પાર્વતી છત્યાં હતાં તોપણુ છેવટ પૃથ્વ્યું કે, કોણુ છત્યું ? બાળકે કહ્યું કે મહાદેવ છત્યા. હર્ષવાળા મહાદેવે એ પ્રમાણે વારંવાર બાળક-પાસે પોતાનો જય જાહેર કરાવ્યો તેથી પાર્વતીને કોપ ચઢ્યો અને તે બાળકને કહ્યું કે દુષ્ટ ! સાક્ષી થઇ મિથ્યા બોલેછે માટે પગવગરનો ચર્ધ આ નદીના કાંઠામાં પડી ધણું દુઃખ પામીશ. બાલક પગમાં પડી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે જગદંબ ! મેં બાલભાવથી અપરાધ કર્યો તેની ક્ષમા કરો અને મારા શાપનો અવધિ કરો. કૃપાવાળાં પાર્વતીએ કહ્યું કે પુત્ર ! જ્યારે આવણુ માસમાં નાગકન્યાઓ ગણપતિનું વ્રત કરી પૂજા કરવામાટે અહીં આવશે ત્યારે તેઓનાં તથા ગણપતિના દર્શનથી અને તે નાગકન્યાઓનાં દિવ્ય વચનોના અવણુથી તને ગણપતિઉપર ભક્તિ થશે અને તેના વ્રતથી તથા પૂજનવગેરે ભક્તિથી શાપમુક્ત થઈ તું મારા સાન્નિધ્યને પામીશ. એ પ્રમાણે કહી મહાદેવ તથા પાર્વતી અંતર્હિત થયા. જ્યારે આવણુ માસ આવ્યો ત્યારે શુકલપક્ષની ચતુર્થાંશ-દિવસે અનેક નાગકન્યાઓ ત્યાં આવી અને તેઓએ ગણપતિનું વ્રત તથા પૂજા કરવા માંડી તે જોઈ તે બાળકે પૃથ્વ્યું કે, આ વ્રત તથા પૂજા કયા દેવની કરાશે ? તથા તેથી શું ફળ થાયછે ? નાગકન્યાઓએ કહ્યું કે, આ ગણપતિનું વ્રત છે અને તેની જ પૂજા કરીએ છીએ તેથી સર્વ શુભ ફલોની પ્રાપ્તિ થાયછે. આવણુ માસની સુદિ ચોથથી એકવીશ દિવસનું આ વ્રત છે. હમેશાં મધ્યાર્દ્ર સમયે ગણ-પતિનું પૂજન કરવું, એકવીશ દર્વાઓથી, એકવીશ રાતાં પુષ્પોથી અને એકવીશ મોદકોથી એ પૂજા થાયછે. તેમાંથી દક્ષિણાસહિત દશ મોદક બ્રાહ્મણને દેવા, એક ગણપતિ પાસે મૂકવો અને દશ મોદક પોતાને માટે રાખવા. પૂજા તથા ભોજન મૌન રાખીને કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પૃથ્વી-ઉપર સુવું અને ગદ્રવગેરે નીચ લોકોસાથે બાપણુ પણુ ન કરવું. હવિ-પ્પાત્રનું ભક્ષણુ કરવું અને બાહ્યમાં તથા આભ્યંતરમાં પાવિત્ર્ય રાખવું. ઇત્યાદિ વિધિને ઉપદેશ કરી નાગકન્યાઓ ગયા પછી તે બાળકે પણ પાર્વતીનાં વચનોનું રમરણુ કરી આ વ્રતનો આરંભ કર્યો. નર્મદાને તીરે એકવીશ દિવસોસુધી યથોપદેશ તે વ્રત કરવાથી ગણપતિએ પ્રસન્ન થઇ તેને દર્શન આપ્યાં અને મયેષ્ટ વર માગવાનું કહ્યું. ગણેશનું વચન સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા તે બાળકે વર માગ્યો કે ભગવન ! મારા પગમાં બળ આપો અને કૈલાસમાં નિવાસ આપો, ગણેશદેવ તથાસ્તુ કહી અંતર્હિત થયા.

રમતનાં દારણથી રીસાઇ ગયેલાં પાર્વતીને પ્રસન્ન કરવાના હેતુથી વ્રત પૂજનાદિ કર્યું. તેમ જ મહાદેવના કહેવાથી પાર્વતીએ પણ તે વ્રત કર્યું, પાર્વતીના ઉપદેશથી કાર્તિકેયસ્વામીએ અને તેના ઉપદેશથી નંદિકેશ્વરે આ વ્રત કરેલું છે અને સારથી લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

ગણપતિપૂજન.

આવણુ મુદિ ચોથથી એકવીશ દિવસપર્યંત 'ગણપતિપૂજન' એ નામનું વ્રત થાય છે. પ્રત્યેક દિવસે પોડશોપચારથી ગણપતિનું પૂજન કરી દશ મોહકોનું નૈવેદ્ય ધરાવી પુનઃ પૂજન કરી કથાનું અવણુ કરવું. હમેશાં વાંશના પાત્રોમાં એક એક મોહક મૂકી દાન દેવું અને આલણુભોજન કરાવવું. શૌનકમુનિએ સતને પૃથ્વુ કે સ્ત્રી તમે પુરાણવિપયમાં વ્યાસના મુખ્ય શિષ્ય છો તેથી લોકોપકારમાટે પ્રહુલું કે, 'મનુષ્યોઉપર જ્યારે કોઇ સંકે આજ્યું હોય ત્યારે કયા વ્રતથી તે દૂર થાય ? સ્ત્રીને કશું કે આવણુ મુદિ ચોથથી આવણુ વદિ દશમી પર્યંત એકવીશ દિવસોનું ગણપતિવ્રત છે, કરવાથી સર્વ કષ્ટો દૂર થાય છે. એક દિવસે મહાદેવ તથા પાર્વતી વૃષભ ઉપર નિરાશ નર્મદા નદીને તીરે પધાર્યાં. ત્યાં સુંદર વૃક્ષોની પંક્તિઓને સ્પર્શિંગન કરી રહેલી બાલકતાઓના કુંજોમાં મધુર શબ્દો કરતાં દોપલવં પક્ષીઓના શબ્દોથી તથા પોતાના નિર્મળ જલની અંદર કલ્પોત્પન્ન કરતા ર તથા કારંડવવગેરેના શબ્દોથી પોતાની સમીપમાં આવેલા પાંચવર્ગને વિશ્લેષવામાટે તથા રનાનદ્વારા પવિત્ર કરવામાટે બોલાવતાં હોય તેવા રેવાનદીના સુંદર અને સર્વ દુઃખોનું વિરમરણ કરાવનાર કિનારાને પાર્વતીએ મહાદેવનું કશું કે ભગવનું આ સ્થલમાં અને આપની અક્ષકી (પાયાની રમત-ચોપાટ) રમવાની ઇચ્છા થઈ છે. મહાદેવ કે પ્રિયે ! કોઇ ત્રીજા પુરુષની જય પરાજયની પરીક્ષામાટે યોજના પછી રમીએ. પાર્વતીએ એરકા (પાન) નામના તૃણવિશેષની મુદિ તેમાંથી બાલકની મૂર્તિ કરી તેને સંચેતન કરી સાક્ષીરૂપે બેસાડ્યો. મહાદેવસાથે અક્ષકી આરંભી. તેમાં પહેલી રમતમાં પાર્વતીનો જય અને મહાદેવનો પરાજય થયો. શંકરે પૃથ્વુ કે બાલક ! ત્રણ મહાદેવના પ્રભાવથી દગાઇ ગયેલા બાળકે કશું કે, મહાદેવ હતા.

કર્પદિવિનાયક વ્રત.

આવશ્ય સુદિ ચતુર્થતી એક માસ પર્વ ત " કર્પદિવિનાયક " એ નામનું વ્રત કરવામાં આવેછે. હમેશાં એકબુક્ત કરી આ વ્રત કરવું. " ચતુર્વિધ પુરુષાર્થની સિદ્ધિમાટે હું આ વ્રત કરીશ. એવો સંકલ્પ કરી યથાધિકાર બ્રહ્મ-ખીજ એટલે ઝોંકારપૂર્વક અથવા માયાખીજ એટલે હોંકારપૂર્વક ચતુર્થત નામમંત્રથી પડગન્યાસ કરી પૂજનો આરંભ કરવો. પ્રથમ સકલગુણયુક્ત તથા આત્મશક્તિયુક્ત જૈનતયોગ પીઠનું નમસ્કારપૂર્વક પૂજન કરવું; ત્યાર પછી પીઠઉપર અષ્ટલ કરી તેમાં તીત્રા, જવાલિની, નંદા, નર્મદા, કામરૂપિણી, ઉગ્રા, તેજેવતી અને સત્યા એ શક્તિઓનું ખીજપૂર્વક યથાક્રમ આવાહનાદિ પૂજન કરવું તથા મધ્યમાં વિઘ્નવિનાશિનીનું પૂજન કરવું. ત્યારપછી એક દાંતવાળા, મોઢોટી કાયાવાળા, વિસ્તીર્ણ ઉદરવાળા, હાથીસમાન મુખવાળા અને બકતોનાં વિઘ્નોને દૂર કરનારા ગણપતિનું ધ્યાન કરવું. તે પછી આવાહન, આસન, પાદ, અર્ધ અને આચમનીય દઈ પથરુસ્નાન, દધિસ્નાન, ધૂત-સ્નાન, મધુસ્નાન અને શર્કરાસ્નાન એ પંચામૃત સ્નાન કરાવવું અને ગંગા-જલવગેરે તીર્થોદકથી શુદ્ધોદક સ્નાન કરાવવું. બે વસ્ત્ર, આભરણો, રૂપાનું યજ્ઞોપવીત, ચંદન, અક્ષત અને શ્વેત પુષ્પ અર્પણ કરવાં પછી અંગપૂજન કરી પંચાવરણ પૂજન કરવું. ત્યારબાદ ધૂપ, દીપ, નેવેલ, આચમનીય, ફળ, દક્ષિણા, નીરાજન, પ્રદક્ષિણા, નમસ્કાર અને મંત્ર પુષ્પાંજલિ કરવાં. છેવટ એક બટુકની પૂજા કરી મુદ્ધિમાત્ર છિદ્રવમરનું ધાન્ય તથા અ-હવાવીશ કર્પદિ એટલે કોડીયો આપવી તથા તાંદુલાન દેવું અને કથાનું શ્રવણ કરવું.

એક દિવસ પાર્વતીસાથે ત્રિરાજતા સદાશિવે પાર્વતીને કહ્યું કે, તમને ઘૂત રમવાની ઇચ્છા છે ? પાર્વતીએ કહ્યું કે, જો કાંઈ મઠ માંડીને રમો તો ઇચ્છા છે. મહાદેવે કહ્યું કે, તે પ્રમાણે કરીશ. એવો હરાવ કરી રમત ચલાવતાં મહાદેવે પ્રથમ પોતાનું ત્રિશલ મઠમાં મુકયું. પાર્વતીએ ત્રિશલને જીતી લીધું. ત્યારપછી રમર તથા શાર્દૂલચર્મવગેરે સર્વ પદાર્થો મુકાઈ ગયા ત્યારે મહાદેવે કહ્યું કે પાર્વતિ ! ખીજું તો હીક પણ શાર્દૂલચર્મ કે જે મારે પહેરવા માટે તથા ઓઢવામાટે અત્યંત ઉપયોગી છે તે પાછું આપો તો હીક. પાર્વતીએ કહ્યું કે, તમે પ્રથમ શું જોઈતા હતા તેનું રમરણ કરો. હવે કોઈ પદાર્થ પાછો નહિ

મળી શકે. પાર્વતીના વચનોનું શ્રવણ કરી ક્રોધ પામેલા મહાદેવશ્રીએ કહ્યું કે, તમારી સાથે બાર દિવસ બાપણુ નહિ કરું. એમ કહી તે અંતર્હિત થઇ ગયા. પાછળથી પાર્વતીને ઘણું દુઃખ થવા લાગ્યું અને મહાદેવનો શોધ કરવા વનમાં ફરવા લાગ્યાં, તેઠલામાં કેટલીએક દેવસ્ત્રીઓ વ્રતપૂજનાદિ કરતી હતી તથા ગીતાદિ ઉત્સવ કરતી હતી તેઓને જોઇ પાર્વતીએ પૂછ્યું કે સ્ત્રીઓ ! તમે શું કરો છો ? દેવાંગનાઓએ કહ્યું કે, સર્વ શુભફલોને આપનારું કર્પદિવિનાયકનું વ્રત, પૂજન તથા કથા શ્રવણ કરીએ છીએ. પાર્વતીએ પૂછ્યું કે, એ વ્રતની ઇતિહાસ-વ્યત્તા શી છે તે કહો. ત્યારે તે સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે “વ્યત્તિપાત યગેરે દોષોવગરની અને રવિવારયુક્ત શ્રાવણ સુદિ ચોથથી અથવા તેવી ગમેતે માસની ચોથથી એક માસનું આ વ્રત છે. આગલે દિવસે એટલે શનિવારે તૈથ, તાંમૂલ તથા વિપ્પભોગાદિના ત્યાગપૂર્વક એકજુક્ત કરી રવિવારને દિવસે પ્રાતઃકાલે ઘોળા તિથોથી સ્નાનયગેરે નિત્ય કર્મ કરી લાઇ ગોમયનું મંડલ કરી ઉપર કહેલા વિધિથી પૂજનાદિ કરવું. હિન્દવગરના યવના તથા તંદુલના ચૂર્ણ-માંથી પ્રથમને રવિવારે અર્ધઅંદ્રાકાર આઠ પૂડલા, બીજો રવિવારે પૂર્ણ અંદ્રાકાર આઠ પૂડલા, ત્રીજો રવિવારે દ્વિધપાક અને ચોથે રવિવારે દધિ તથા જાતનું નૈવેદ્ય ધનવનું. તેમાંથી એક અષ્ટાંશનું નૈવેદ્ય, એક વરાટક (કાડી) તથા એક મુદિમાત્ર તંદુલ બટુકને આપવા અને અવશેષ રહેલા સાત ભાગોનો પોતે આહાર લેવો.” એ પ્રમાણે પાર્વતીએ શંકરના દર્શન-માટે એ વ્રત કર્યું તેથી તુરત જ મહાદેવે દર્શન આપ્યા. મહાદેવે પૂછ્યું કે, પાર્વતિ ! તમે શું કહ્યું ? કે જોથી મારે તમારી ઉપરથી ક્રોધ ઉતરી ગયો. પાર્વતીએ કહ્યું કે કર્પદિવિનાયકનું વ્રત કર્યું તેથી આપનાં દર્શન થયાં. તે વ્રતનું શ્રવણ કરી મહાદેવશ્રીએ પોતે વ્રતનો અમરકાર જોવા માટે વિધ્યુના દર્શનનો સંદેશ કરી એ વ્રત કર્યું. તુરત જ મહાદેવે વિધ્યુનાં દર્શન થયાં. વિધ્યુએ આવી કહ્યું કે મહાશિવ ! તમારી પાસે મારે તુરત આવવું પડ્યું તેનું કારણ કહો. મહાદેવે વ્રતનો મહિમા કહેતાં વિધ્યુએ જાણના દર્શનમાટે એ વ્રત કર્યું. તુરત જ જાણનાં દર્શન થયું. તેણે પણ તેવિયે પૂછતાં આ વિધ્યુએ તેને આ વ્રતનો મહિમા કહી જાણાએ ઇન્દ્રના દર્શનના ઉદ્દેશથી આ વ્રત કર્યું. તુરત ઇંદ્રે અશ્વી નમસ્કાર કર્યા. તેણે પણ સર્વ ઇન્દ્રાંત જાણી વિક્રમાદિત્ય રાગના ઉદ્દેશથી એ વ્રત કર્યું. તુરત વિક્રમાદિત્ય રાગ ઇન્દ્રપાસે આવી હાજર થયા. રાગએ કહ્યું કે, શું પ્રયોજન છે ? ઇન્દ્રે સર્વ ઇન્દ્રાંત કહેતાં

રાજાએ પોતાની રાણીપાસે આવી કહ્યું કે, કપર્દિવિનાયકનું વ્રત કરી હું
 સર્વ રાત્રીઓને છતી લઈશ અને મોઢોટી ઉન્નતિને પામીશ. રાણીએ પૂછ્યું
 કે એ વ્રતમાં દાન શાનું ચાપછે ? રાજાએ કહ્યું કે એક વસાટકનું.
 રાણીએ એવા કુદ્રદાનનું અવણુ કરી એ વ્રતનો તિસ્કાર કર્યો.
 વ્રતના અનાદરથી તે રાણી કુદના રોગથી પીડિત થઈ. રાજાએ એ રોગના
 બચથી રાણીને દૂર કરી ત્યારે રાણી કદ પામીને વનમાં ગઈ, ત્યાં જઈ
 તપસ્વી ભોક્ષાની ધણી સેવા ચાકરી કરવા લાગી ત્યારે તેની સેવાથી દયા-
 વાળા મુનિઓએ કહ્યું કે તમે કપર્દિવિનાયકની નિંદા કરી છે તેથી આ
 મહારોગ થયો છે માટે તે કપર્દિવિનાયકનું વ્રત કરો તેથી તમારું કલ્યાણ થશે.
 એ પ્રમાણે મુનિભોક્ષાની આજ્ઞાથી તે રાણીએ તે વ્રત ધણી શ્રદ્ધાથી કર્યું. તેના
 પ્રભાવથી તેના કુદ રોગનો નાશ થયો અને દિવ્ય દેહ થયો; એ સમયમાં પાર્વતી-
 સહિત મહાદેવજી પોઢીયાઉપર ચઢી ફરતા હતા ત્યાં માર્ગમાં એક દરિદ્ર
 બ્રાહ્મણ રૂઢન કરતો હતો તેને દેખી પાર્વતીએ કહ્યું કે બ્રાહ્મણ ! શામાટે
 વિલાપ કરે છે ? બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હું દરિદ્રયથી ધણી પીડિત છું. દેવીએ
 કહ્યું કે શોક કરોમાં અને કપર્દિવિનાયકનું વ્રત કરો તેથી તમારું સર્વ
 દરિદ્ર્ય જશે. બ્રાહ્મણે કહ્યું કે વ્રત કરવામાં મારું સામર્થ્ય નથી. કેમકે યોહું
 પશુ દ્રવ્ય મારીપાસે નથી. દેવીએ કહ્યું કે તમે વિક્રમાદિત્ય રાજાના નગ-
 રમાં જાઓ અને ત્યાં એક વૈશ્ય તમને સર્વજાતની સગવડ કરી દેશે.
 કપર્દિવિનાયક વ્રતના પ્રભાવથી તમે ત્યાંના મંત્રી થશો કે નેથી સર્વ દરિ-
 દ્ર્ય નષ્ટ થશે. તે બ્રાહ્મણે પોતાને ઘેર આવી એ વૈશ્યની મદદથી સર્વ
 પદાર્થો લઈ કપર્દિવિનાયકનું વ્રત કર્યું તેથી તે મંત્રી થયો. મદદગાર વૈશ્યે
 પણ તે વ્રતનો ઉપદેશ લઈ “ મારી પુત્રીનો વિક્રમરાજ પતિ થશે ” એવા
 સંકલ્પથી વ્રત કર્યું તેથી રાજા વિક્રમાદિત્ય તે વૈશ્યની પુત્રીને પરણ્યો. ત્યાર
 પછી કેટલેક દિવસે રાજા ઘોડાઉપર ચઢી શ્રંગાર કરવામાટે વનમાં
 ગયો, ત્યાં મુનિઓના આશ્રમમાં જલપાન કરી શાંતાવસ્થામાં બેઠો હતો
 તેટલામાં કોઈ સુંદર સ્ત્રીને જોઈ મુનિઓને તેના સંબંધમાં પૂછતાં મુનિઓએ
 કહ્યું કે રાજા ! આ સ્ત્રી તમારી રાણી છે માટે તેને તમે તેડી જાઓ.
 રાજા પ્રસન્ન થઈને રાણીને સાથે લઈ પોતાના ગામમાં આવ્યો અને કપર્દિ-
 વિનાયક વ્રતના પ્રભાવથી સર્વ સુખને પામ્યો. પૂર્વે સગરરાજા કે જેને
 સાહસગર પુત્રો હતા તથા જે ઈદ્રપદને માટે સો અશ્વમેધ કરતો હતો તેણે

પણ અમરેધનાં વિદ્યોના નાશખાટે આ વ્રત કર્યું હતું. પ્રથમને રવિવારે પાંચવાર અને બીજે તથા ત્રીજે રવિવારે ૭ વાર કથાનું શ્રવણ કરવું. આ કથા રકંદુરણામાં સતના તથા શૌનકસુનિતા સંવાદથી લખેલી છે.

નાગપંચમી.

આવણુ માસના શુક્લપક્ષની પંચમી એ “ નાગપંચમી ” કહેવાય છે. હેમાદ્રિ કે જે ચતુર્વર્ગચિંતામણિ નામનો ગ્રંથ છે તેમાં ઉદ્ધૃત કરેલા પ્ર-
ભાસખંડના વચનપ્રમાણે મહાદેવજીએ પાર્વતીને કહ્યું છે કે, પદ્મીપુત્ર નાગપંચમીને દિવસે ગૃહના દારની બન્ને તરફ ગોમપથી સર્પો આજેખવા અથવા રૂપાના, સોનાના, કાંચના કે મૃત્તિકાના પાંચણવાળા સર્પો પરંપરા-
પ્રાપ્ત કુલાચારપ્રમાણે સ્થાપવા અથવા હરિદ્રાના ચંદનથી પાંચ નાગો આજેખવા. તારપછી તેઓનું યથાશક્તિ ષોડશોપચારથી પૂજન કરવું. શાકની ધાણીથી તથા પંચામૃતથી પણ પૂજન કરવું. કણ્ઠરનાં, જાંઘનાં અને કમળનાં પુષ્પો ચણવવાં અને યથાશક્તિ આહવાનજોગન કરવું. આ વ્રત બાર વર્ષનું છે. પ્રત્યેક માસમાં શુક્લપક્ષની પંચમીને દિવસે આ વ્રત કરવું. પ્રથમ માસથી અનંત, વાસુકિ, શેષ, પદ્મ, કંબલ, કર્કટક, અશ્વતર, ધૃતરાષ્ટ્ર, શંખપાલ, કાશિય, તક્ષક અને પિંગલ એ નામોથી બારે માસમાં જૂઠા જૂઠાનું પૂજન કરવું. ચતુર્થાને દિવસે એકજુત કરવું અને પાંચમને દિવસે નક્ત્ર જોગન કરવું. વ્રતને અંતે દૂધપાકથી આહવાનને જમાડવા, અને પાંચમના દિવસમાં તથા રાત્રિમાં પૃથ્વીને ખોદવી નહિ. એ પ્રમાણે સર્પના બપોની નિવૃત્તિખાટે નાગપંચમીનું વ્રત કરવાનું છે.

નાગદષ્ટવ્રત.

આવણુ સુદિ પાંચમને દિવસે “ નાગદષ્ટવ્રત ” કરવામાં આવે છે. આ વિષયની કથા ભવિષ્યોત્તરપુરાણમાં નીચે પ્રમાણે છે.

સુમંત આહવાને ચત્રાનીક રાજાને કહ્યું કે, સર્પદંશથી મૃત્યુ પામેલો મનુષ્ય અપીમતિમાં જાય છે અને ત્યાંથી સર્પનો અવતાર પામે છે. રાત્રાનીક રાજાએ પૂછ્યું કે, જેનાં પિતા, માતા, બાપા, દુહિતા, પુત્ર અને ભાઈવગેરે સંબં-

વ્રત કરવું. નાગપંચમીને દિવસે, દિવસનો ઉપવાસ કરી ઉપર પ્રમાણે નાગોની

પંચકલ્યાણી મૂર્તિ કરી પૂજન કરવું. દૂધથી સ્નાન કરાવી ધૂત, દૂધપાક તથા મોદકથી જ્વલજોજન કરાવવું. પ્રત્યેક માસમાં જુદા જુદા નામથી નાગપંચમીના પ્રકરણમાં જતાવેલ છે તે પ્રમાણે પૂજન કરવું, રાત્રિએ જોજન કરવું, વર્ષની સમાપ્તિ થાય ત્યારે બ્રાહ્મણોને તથા મંન્યાસીઓને અન્નદાનાદિ દેવું, છેવટ પૌરાણિક બ્રાહ્મણને નાગની મૂર્તિનું દાન દેવું તથા ગોદાન દેવું અને હાથ જોડી અન્નંતનું ધ્યાન કરી કહેવું કે, મારા કુળમાં જે કોઈ સર્પદંશથી મૃત્યુ પામ્યા હોય તેઓના મોક્ષમાટે આ વ્રત કર્યું છે તે આપને અર્પણ કરું.

શાકવ્રત અને શનિવ્રદોષ.

શ્રાવણ સુદિ હાદશીને દિવસે શાકવ્રત કરવામાં આવે છે. પ્રદોષવ્યાપિની શ્રાવણ સુદિ ત્રયોદશીને દિવસે શનિવાર હોય તો તે “ શનિપ્રદોષ ” એ નામનું વ્રત કહેવાય છે. આ વ્રતની સઘળા ઇતિહાસવ્યતી તેની કથાઉપરથી રપટ થાય છે. પૂર્વે ન્યારે દેવોને વૃત્રાસુરવગેરે દેત્યોસાયે મહાયુદ્ધ ચાલતું હતું ત્યારે દેવોના તીક્ષ્ણ પ્રહારોથી દેત્યોને પલાયન કરતા જોઈ ક્રોધાંધ થયેલો વૃત્રાસુર પોતે યુદ્ધમાં ચડ્યો. કાલાગ્નિજેવું ઉગ્રરૂપ ધરી યુદ્ધમાં આવેલા વૃત્રાસુરને જોઈ ઇદ્રવગેરે દેવો દિગ્મંદ થઈ ગયા ત્યારે તેઓએ પોતાના ગુરુ બૃહસ્પતિને પૂછવાથી તેણે કહ્યું કે આ અસુરે મહાઉગ્ર તપશ્વર્યા કરેલી છે તેથી તેને જીતવો અશક્ય છે. માટે તમે મહા પ્રતાપી સદાશિવનું આરાધન કરો. તેના આરાધનનો પ્રકાર ઇદ્રે પૂછવાથી ગુરુએ કહ્યું કે શ્રાવણ માસમાં અથવા કાર્તિકાદિ માસોમાં સુખ્યત્વે ગુરુક્ષપક્ષની શનિવારી ત્રયોદશી આવે તો દિવસે પ્રદોષ સમયમાં શિવલિંગનું પૂજન કરવું. મધ્યાહ્નસમયે તિલ તથા આમળાંના ચૂર્ણમુક્ત સ્નાન કરીને ચંદન પુષ્પાદિથી સદાશિવનું પૂજન કરવું. પ્રદોષસમયે સ્વયંભૂલિંગ, સ્થાપિતલિંગ, અરણ્યપરથલિંગ અથવા તપોવનસ્થલિંગમાંથી જેનો યોગ થાય તેનું પૂજન કરવું. ગામમાંના શિવલિંગકરતાં ગામજવારનું શિવલિંગ શતગુણ અધિક છે, ગામ બહારના શિવલિંગથી અરણ્યસ્થશિવલિંગ શતગુણ અધિક છે, તેથી પર્વતઉપરનું શિવલિંગ શતગુણ અધિક છે, પર્વતસ્થ શિવલિંગ કરતાં તપોવનસ્થ શિવલિંગ દશહજારગણ અધિક છે અને તેથી કાશી-વગેરે તીર્થમાંનાં શિવલિંગ અન્નંતગુણ અધિક છે. એ પ્રમાણે તીર્થોમાં પણ ન્યૂનાધિક્ય છે. ઘરકરતાં કૃષ્ણમાં, તેથી વાપીમાં, તેથી તલ.

તેથી દેવના નામથી જોળખાતા જલાશયમા અને તેથી નદીઓમા ઉત્તરો-
ત્તર શતગુણ અધિક ઉત્તમ સ્નાન છે અને ગંગાવગેરે તીર્થોમા અનત-
ગુણુ શ્વ દેનાર સ્નાન છે સ્વામીવાળા જલાશયમા સ્નાન કરવુ હોય તો
પાત્ર ખોળા જલ બહાર કાઢી નાખી પછીથી સ્નાન કરવુ એ પ્રમાણે
પ્રદોષમયે સ્નાન કરી મૌનનત રાખી મહાદેવજી આગળ સદસ્ય ધૃત
દીપોની માલા કરવી અથવા એકસો દીવા કરવા અથવા બત્રીસ દીવા
કરવા ધૂધી, ફલોથી, નૈવેદ્યોથી તથા યોગેશવયારોથી શિવપૂજન
કરવુ ત્યાર પછી શત નામોથી રૂદ્રને નમસ્કાર કરવા, તે નામો આ પ્રમાણે છે
રૂદ્ર, બીમ નીનકઠ, વેધસ, કપર્દિન, સુરેશ, વ્યોમરેશ, વૃષધ્વજ, સોમ,
સોમનાથ, દિગંબર, ભર્ગ, ઉમાકાત, તપોમય, વ્યાસ, શિપિવિષ્ટ, વ્યાસપ્રિય,
વ્યાસ વ્યાસપતિ, મહીધર, વ્યામ, પશુપતિ ત્રિપુરાતક, સિદ્ધ, શાર્દૂલ,
ઝન, મિત મિતનાથ, સિદ્ધ, પરમેશ્વિન, કામાતક, જુદ્ધ, જુદ્ધિપતિ, કપોત,
વિશિષ્ટ શિટ, પરમાત્મન, વેદગીન, ગુપ્ત, વેદગુણ, દીર્ઘ, દીર્ઘરૂપ, દીર્ઘર્થ,
મૃ, જગત્પ્રતિષ્ઠ, વ્યોમરૂપ, ગર્વકૃત, સુમહાદિત્ય, અધકાસુરભેદિન, નીલ
લાહિત, શુક્લ, ચંદ્ર પ્રિય, ભક્તિપ્રિય, દેવ, યાત, અયાત અવ્યય, મહેશ મહા
દેવ હર, ત્રિનેત્ર, ત્રિદેવ, વેદાગ, અર્થ, અર્થરૂપ, પરમાર્થ, વિશ્વરૂપ, વિશ્વ,
વિશ્વનાથ, શંકર, કાલ, કાલાવયવરપિન, સરૂપ, વિરૂપ, ચક્રમ, અસંક્રમ, રમ
શાનવાસિન, કૃતિવામન, શશાકશેખર, રૂદ્રભૂમિશ્રય, દુર્ગ, દુર્ગપાર,
દુર્ગાવયવ, સાક્ષિન, સિંગરૂપ, નિગ, નિગપતિ, પ્રભાવરૂપ, પ્રણવાર્થ, કારણ
મગણુ મૃત્યુજય, આત્મન, ભવ, સ્વરૂપિન, અબક, સિતકઠ, ગર્ભ, ગૌરીપતિ,
મગનહેતુ મહેશ એ શત નામોને સંસ્કૃત આકરણુપ્રમાણે અર્થર્થ વિ
ભક્તિમા બોલી નમન શબ્દથી નમસ્કાર કરવા ત્યાર પછી શત પ્રદક્ષિ
ણાઓ કરવી એ પ્રમાણે આ નત ઘુરત કરો કે જેથી તમારો જય થશે
છેને પૂછવુ કે જનાસુરે શરીરને મહાદેવનુ આરાધન કર્યું હતુ તથા તે પૂર્વ
જન્મમા ત્રણ હતો ? તે કહો ગુરુએ કહ્યું કે આ જન્માસુર પૂર્વ જન્મમા
ચિત્રરથ એ નામનો રાજા હતો અને તેણે પ્રથમ ગધમાદન પર્વતઉપર
તપશ્વર્થ કરી મહાદેવપાસેથી ઉત્તમ વિમાન મેળવ્યુ હતુ જે વનમા તેણે
તપશ્વર્થ કરી હતી તે વન તેના નામથી એટલે ચિત્રરથ એ નામથી
પ્રસિદ્ધ છે દેવતાજેવા વૈભવને પામેલો તે રાજા ઇચ્છાપ્રમાણે કરતા
શરતા એક વિશે દૈવાસમા આવ્યો ત્યાં વાગભાગ ઉપર પાર્વતીને બેસાડી

ઋષિઓની સભામાં મહાદેવજી બિરાજતા હતા તેનાં દર્શન કરી સપતિના નિશાથી ફાટી ગયેલા મગજવાળો તે રાજ સર્વ સભા સાંભળે તેવી રીતે હાંસીનો ડોળ કરી બકવા લાગ્યો કે, જગતમાં વિપાસકત અમ જેવા લોકો પણ સ્ત્રીઓનો પ્રસંગ એકાંત સ્થળમાં જ રાખેછે. હું ધણાં સ્થળોમાં જઈં છું પણ કોઈ સ્થલમાં કોઈ સાધારણ પુરુષ પણ સ્ત્રીને સભામાં લઈ બેસતો નથી. ત્યારે આ સદાશિવ કે જે વિશ્વેશ્વર છે તેને આ પ્રમાણે સ્ત્રી-યુક્ત સભામાં બેસવું યોગ્ય નથી. એ પ્રમાણે ચિત્રરથનું વચન સાંભળી સભ્ય લોકો ખોસ્તા કે, બીજા લોકોસાથે મહાદેવજીના ચરિત્રની તુલ્યતા કરી શકાતી નથી કારણ કે જગતના નાશને કરનાર કાલકૂટ વિષ કે જે સમુદ્રમથનમાંથી નિકળેલું હતું તેનું ભક્ષણ જ્યારે કોઈથી ન થઈ શક્યું ત્યારે અનંત શક્તિવાળા આ સદાશિવે જ તેનું પાન કર્યું હતું. મહાદેવનું ચરિત્ર લોકાતીત છે તથાપિ તમે જે મહાદેવનો ઉપહાસ કરોછો તે યોગ્ય નથી. સભ્યોનાં વચનોથી ઉત્તેજિત થયેલાં પાર્વતી પણ કહેવા લાગ્યાં કે, આ ચિત્રરથ દુરાત્મા છે. કારણ કે મારી સાથે રહેલા સદાશિવના ઉપહાસને કરનારો છે, તેમજ મહાદેવને પૂજનારા દેવોના, ઋષિઓના તથા સનઠાદિ સિદ્ધોના પણ અનાદરને કરનારો છે માટે ઉદારને આદર અને દુષ્ટને દંડ એ ન્યાયપ્રમાણે આને દંડ દેવો જોઈએ. એ પ્રમાણે વિચારી પાર્વતીએ શાપ આપ્યો કે, અરે દુષ્ટ ! 'જેવી મતિ તેવી ગતિ' એ ન્યાયપ્રમાણે તારો અસુર યોનિમાં અવતાર થશે. એ પ્રમાણે પાર્વતીના શાપથી ત્વષ્ટા દેવતાના અભિચારમાટે કરેલા હોમક્રંડમાંથી વૃત્ર એ નામવાળો અસુર ઉત્પન્ન થયો. મહાદેવની નિંદાથી તેનું વ્રતપુષ્પ વિકલ થવાને લીધે છેવટમાં તેનો પરાભવ થશે. ઈદ્ર ! તમે તે વ્રતનું આરાધન કરો કે જેના પ્રતાપથી શત્રુને મારી જપલક્ષ્મીને વરો. શુરનું વચન સાંભળી ઈદ્રે કમ્પું કે તે વ્રતના ઉદાપનનો વિધિ કહો. શુર કહે છે કે, આવશ્ય માસની અથવા કાર્તિક માસની શનિવારયુક્ત સુદિ તેરસને દિવસે ઉદાપન કરવું. તેમાં રૂપાનો પોઢિયો કરવો, તેની પીઠઉપર સુવર્ણમય મહેશ્વરની દશ બુજવાળી, પાંચ મુખવાળી અને અર્ધાંગમાં પાર્વતીવાળી મૂર્તિનું સ્થાપન કરવું તથા પંચ પક્ષ્વોથી સુશોભિત, પંચરત્નોથી યુક્ત, સુવર્ણનો, રૂપાનો, તામ્રનો અથવા મૃત્તિકાનો કુંબ લઈ તેનું પણ સ્થાપન કરવું. તેઉપર રૂપાનું અથવા વાંશનું પાત્ર મુકી તેમાં એક સુવર્ણની મહાદેવની જૂદી

મૂર્તિ સ્થાપની તેનું યથાશક્તિ પૂજનાદિ કરી અન્ન વસ્ત્રાદિના દાનપૂર્વક મોહોરો ઉત્સવ કરી પ્રદોષમયે ગીત નૃત્યાદિ ઉપચારોથી પૂજનોત્સવ કરી રાત્રિનું જાગરણ કરવું કુલમંડલી કરી તેમા મહાદેવને પધરાવવા, આગળ ચંદ્રવાગેરેથી મંડપને મુશોભિત કરવો ચતુર્દશીને દિવસે પ્રાતઃ કૃત્ય કર્યા પછી પૂજન કરી આચાર્યાદિનું વરણ કરી અગ્નિસ્થાપનપૂર્વક પાપસનો ઉમાસહિત રૂઢને માટે અષ્ટોત્તરચત હોમ કરવો, આચાર્યવગેરે બ્રાહ્મણોનો વન્ન, અન્ન તથા દક્ષિણાદિથી સત્કાર કરવો, પપસ્વિની ગાયત્રું દાન દેવું અને યથાશક્તિ બ્રાહ્મણોને ભોજન દેવું. દીન, અનાથ તથા વ્યગ્ર લોકોને સિદ્ધ અન્ન દેવું અને ત્યાર પછી વૃદ્ધોને તથા બાળકોને જામડી યજ્ઞ માને ભોજન કરવું જેને સત્તાનની ધૃત્ત્ય હોય તેણે ઉપર કહેલા માસોની શનિવારયુક્ત કૃષ્ણપક્ષની ત્રયોદશીથી, દરજભાંથી મુક્ત થવાની ઇચ્છાવાળાએ મંગલવારયુક્ત તે ત્રયોદશીથી અને આયુષ્ય તથા આરોગ્યની ઇચ્છાવાળાએ રવિવારયુક્ત તે ત્રયોદશીથી આ વ્રતનો આરંભ કરવો. નવો સોડોમા જોડસા તીર્થો છે તે સર્વે પ્રદોષ સમયમા મહાદેવના વૃષભના વૃષણમા રહેછે તેમાટે મહાદેવના દર્શન સમયમા પ્રથમ વૃષભના વૃષણનો સ્પર્શ કરી વૃષભના શૃંગમાંથી મહાદેવના દર્શન કરવા. તે પ્રમાણે દર્શનથી પ્રાપ્તી સર્વ પાપોથી મુક્ત થાયછે મહાદેવના પ્રદોષપૂજનમા અવસ્થા ગિલ્લવપત હોવા જોઇએ મહાદેવને ગિલ્લવપતથી બીજું કશું વિશેષ પ્રિય નથી એ પ્રમાણે રૂઢપુરાણમા શનિપ્રદોષનું વ્રત કહ્યું છે.

પક્ષપ્રદોષ.

પ્રત્યેક માસની પ્રદોષવ્યાપિની બન્ને ત્રયોદશીને દિવસે 'પક્ષપ્રદોષ' એ નામનું વ્રત કરવામા આવેછે. આ વિવેની ઇતિહાસિકતા તથા માહાત્મ્ય કયાઉપરથી નિર્મિત થાયછે સત્ર સૌનરૂને રહેછે કે, કોઈ બ્રાહ્મણની સ્ત્રી કે જોના એ પુત્રો હતા તે દારિદ્ર્યવગેરે દુખોથી પીરિત થતા તેણે ફરતા ફરતા કોઈ શિવાલયમા શિવજીના દર્શન પછી ત્યાં જોડેના શારિત્ય નામના મુનિનું દર્શન કરી પોતાના દુખોને નાશ કરવાનો ઉપાય પૂછ્યો. શારિત્ય મુનિએ કૃપાથી પુત્રસહિત તે બ્રાહ્મણીને શિવદેવતાક પક્ષપ્રદોષના વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો. બન્ને પક્ષોમા પ્રદોષવ્યાપિની ત્રયોદશીને દિવસે દિવસમા નિરાહાર રહેવું અને સ્પર્શરતથી પ્રથમ ત્રણ ઘડી નિવસ રહે ત્યારે સ્નાન કરવું શ્વેત વસ્ત્રો ધરી, મોન રાખી, સાયમધ્યા કરી શિવપૂજ

નનો આરંભ કરવો. ગોમયથી ઉપલિપ્ત સુંદર સુશોભિત મંડપમાં મધ્ય પીઠઉપર શિવલિંગનું સ્થાપન કરવું. પોતાના શરીરમાં ભૂતશુદ્ધ્યાદિ પ્રયોગ કરી પ્રાણાયામે કરવા, અંતર્માતૃકા તથા બહિર્માતૃકા ન્યાસો કરવા, વામ ભાગમાં ગુરૂને તથા દક્ષિણ ભાગમાં ગણપતિને નમસ્કાર કરવા. આધાર શક્તિથી આરંભી જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માનું શોધન કરી શુદ્ધ કરેલા નવ શક્તિ-વાળા, કરોડ ચંદ્રમા જેવા તેજસ્વી, ત્રણ નેત્રોવાળા, મુકુટમાં ચંદ્રવાળા, પિંગલ અને ગંગાશુક્લ જટાજૂટથી સુશોભિત ભસ્તકવાળા, વિપ્રાનને લીધે નીલકંઠવાળા, વરદ, અબય, ત્રિશુલ અને ડમરૂથી સુશોભિત ચારહસ્ત-વાળા, વ્યાઘ્રચર્મને ધારણ કરનારા, રત્નના સિંહાસનઉપર બિરાજતા અને વામાંગમાં ગિરિજાથી દેદીપ્યમાન સદાશિવનું હૃદયકાશમાં ધ્યાન કરવું. તે હૃદયવસ્થા સ્વરૂપનું ભૂતિમાં આવાહન કરી વેદમંત્રોથી ન્યાસ કરી “વેદો ભૂષા દેવં યજેત્” એ યોગતંત્રના સિદ્ધાંતપ્રમાણે તદ્દપ થઈ તેનું પૂજન કરવું. આ સિદ્ધાંત કામકોષાદિ પ્રાકૃત ભાવનાઓને દૂર કરી શુદ્ધ સાત્વિક જ્ઞાનાદિ આનંદમય દિવ્ય ભાવનાઓના અધિકરણરૂપ થવામાટે છે. પૂજનનું તથા પૂજકનું ગુણાદિ ભાવનાઓથી સાદસ્ય થયાવિના પૂજન સરલ થતું નથી એ સોપાનતિક સિદ્ધાંત છે. બીજો પૂજનો વિસ્તૃત અનુ-ક્રમ તંત્રત્રયોથી, જાણી લેવાનો છે. પોડશોપચારપૂર્વક પૂજન કે જે સર્વ સાધારણ તેથી પણ પૂજનની સાંગતા થાય છે. આ શિવપૂજનથી ધોર પાપોનો નાશ થાય છે. દરિદ્રતા, રોગ, ગ્રહ, પીડા, ભૂતાદિપીડા, શત્રુભય, રાજભય, અને કલંકાદિ સર્વ દુઃખો નષ્ટ થાય છે. હે બ્રહ્મણિ ! તમે આ પુત્રોસાથે એક વર્ષપર્યંત આ વ્રત કરવાથી સર્વ સુખોનું પાત્ર થશો.

શાંડિલ્યમુનિનું ક્ષન સાંભળી તે બ્રાહ્મણીએ કહ્યું કે, હે મુનિ ! આ એક મારો પોતાનો પુત્ર છે અને આ બીજો માતાપિતાવગરનો હોવાથી મારો કૃતક પુત્ર ક્ષત્રિય જાતનો છે. અમોને આ ઉપદેશથી અનુગ્રહીત કર્યો છે. એમ કહી ત્યાંથી એક સુંદર સ્થલમાં આવી બને પુત્રોસહિત તેણે પક્ષપ્રદોષ વ્રતનો આરંભ કર્યો. ચાર માસ વ્યતીત થયાપછી એક દિવસે રાજપુત્ર-વિના બ્રાહ્મણીનો પુત્ર એકલો સ્નાન કરવામાટે નદીને તીરે ગયો. ત્યાં જઈ નદીમાં ધણી રમત ગમત કરવા લાગ્યો. તેટલામાં નદીનાં ઝરણાંઓથી ખેદાઈ ગયેલા એક પ્રદેશમાં અંદર રહેલો એક સોનામોહોરનો કલશ તેના જેવામાં આવ્યો. તુરંતજ ત્યાં જઈ તે પ્રદેશને જરા ઉખેડી તે કલશ લઈ જઈ

તેણે પોતાની માતાને દેખાડ્યો. માતાએ કહ્યું કે, પુત્ર ! કરણાસાગર મહાદેવજી તારી ઉપર પ્રસન્ન થયા જણાય છે તેથી તને આ નિધિનો લાભ થયો છે. તોપણ આ ધનભાષી તારા બાઈને અર્ધ ભાગ આપજો. માતાનું એવું ન્યાયગર્ભિત વચન સાંભળી રાજપુત્રે કહ્યું કે, માતા ! તમારા પુત્રના પ્રારબ્ધથી આવેલા ધનમા મારી જરા પણ ઇચ્છા નથી. જે જેના નસીબનું હોય તે તેનેજ રચેપચે છે મહેશ્વરદેવ મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ મારા પ્રારબ્ધમા હશે તે મને આપશે. સારનાદ એક વર્ષ પૂર્ણ થયાપછી એક દિવસે બ્રાહ્મણપુત્રસાથે તે રાજપુત્ર વસતસમયમા વનોમા વિહાર કરતો હતો. સા કેટલીએક ક્ષીણ કરતી ગધર્વોની કન્યાઓ તેના જોવામા આવી. તેઓને દેખી દૂર ઉભેસો બ્રાહ્મણપુત્ર બોલ્યો કે, બાઈ ! આગલના પ્રદેશમા સ્ત્રીઓ વિહાર કરે છે એટલામાટે આપણે ત્યાં જવું નહિ, કારણ કે પડિત લોકો સ્ત્રીઓના સન્નિધિમા જતા નથી, સ્ત્રીઓ પોતાના વ્યામોહક સ્વભાવથી રસાયી છે તથા બ્રહ્મચર્યને ખડિત કરે છે. એમ કહી તે દૂરથીજ નિવૃત્ત થયો. રાજપુત્ર તો રાજમ પ્રકૃતિવાળો હોવાથી એકલોજ સા ગયો કે જ્યાં તે દિવ્ય સ્ત્રીઓ વિહાર કરતી હતી. તે ગધર્વ કન્યાઓમા એક નવધીવના અને જોનારના ચિત્તનું રૂપસીભાગ્યથી મથન કરનારી ભવ્ય કન્યા રાજકુમારને દેખી વિચાર કરવા લાગી કે, આ સર્વાંગ સુંદર બીજા કામદેવજેવો પુવાપુરુષ કોણ છે ? યુક્તિવાળા તે કન્યાએ પોતાની સખીઓને કહ્યું કે, અહિંથી જરા દૂર એક વિચિત્ર ચપક વન ॥ તેમાં તમે જઈ પુષ્પો લઈ આવો ત્યાસુધી હું અહીંજ રહીશ. એમ કહી સર્વને ત્યાં મોકલી પાછાથી એકલી રહેલી તે ગધર્વકન્યા તે રાજપુત્રસામે દૃષ્ટિ રાખી ઉભી રહી. રાજપુત્ર પણ તેના સ્વરૂપથી મોહિત થઈ તેપાસે આવ્યો. બન્નેના ગુણોથી બન્નેનું વચ્ચત્વ થયું. ધૈર્વ રાખી ગધર્વપુત્રીએ પૂછ્યું કે, હે સુંદર ! તમે કણુજો અને કયાથી અહીં આવ્યાછો ? રાજપુત્રે કહ્યું કે, હું વિદર્ભ દેસના રાજાનો પુત્ર છું, મારા માતા પિતા પરસોડ ગયા છે અને મનુષ્યોએ રાજ્ય પચાવી પાડ્યું છે સુંદર ! તમે કણુજો ? તથા તમારી શી ઇચ્છા છે ? કન્યાએ કહ્યું કે, એક વિદ્રવિક એવા નામથી પ્રસિદ્ધ ગધર્વોના રાજા છે તેની દુઃ અશ્વમતી નામની પુત્રી છું. તમને આવતા દેખી સખીઓને વિદાય કરી તમારે માટે એકલીજ સાવધાન થઈ ઉભી છું. સંગીત વિદ્યામા મારાથી કોઈ અધિક નથી આ સિવાયની બીજી બાબત હું અને

તમે હૃદયમાં જાણીએ છીએ. એમ કહી ગંધર્વકન્યાએ પોતાનો મુક્તાહાર સ્વયંવરની માફાતરીકે તે રાજકુમારના કંઠમાં પહેરાવ્યો. રાજકુમારે કહ્યું કે, પ્રિયે ! હું રાજ્ય તથા સંખ્યાધિવગરનો છું તેની ઇચ્છા કેમ કરોછો ? તથા તમારા પિતાશ્રીની આજ્ઞાવગર મારે સ્વીકાર કેમ કરોછો ? પિતૃમતી કન્યાથી પ્રજ્ઞા કરણોવગર પોતાની ઇચ્છાથી વિવાહ થઈ શકતો નથી. વિના પ્રજ્ઞામાદાય નિષ્કામતિ ” એટલે પિતાએ આપેલી કન્યાને લઈ વર નિકળેછે. આહું ધર્મશાસ્ત્રનું વચન છે. ગંધર્વકન્યા બોલી કે, તમારી ઇચ્છા જો તે પ્રમાણે છે તો હું તેમજ કરીશ, તમે તમારા સ્થાનમાં જાઓ અને પરમ દિવસે પ્રાતઃકાલમાં આ સ્થળમાંજ પધારજો અને હું પણ અવસ્ય આવીશ. એ પ્રમાણે સંકેત કરી જન્મે સ્વસ્થાનમાં ગયાં. રાજપુત્રે પોતાની માતાપાસે તથા બાતાપાસે સર્વ જ્ઞાંત કહ્યો. સંકેતપ્રમાણે જન્મે બંધુઓ વનમાં હાજર થયા અને ત્યાં પુત્રીસાથે ગંધર્વરાજને જોઈ યથાયોગ્ય સમાગમ કર્યો. ત્યારપછી ગંધર્વરાજે કહ્યું કે, રાજેન્દ્ર પુત્ર ! મધ્ય કાલે હું કૈલાસ પર્વતમાં ગયો હતો ત્યાં પાર્વતીસહિત મહાદેવનું દર્શન કરી ઉભો હતો તેટલામાં મહાદેવે શ્રીશુભથી મને બોલાવીને કહ્યું કે, હે ગંધર્વરાજ ! જૂતલમાં ધર્મશુભ નામનો એક રાજપુત્ર કે જે અકિંચન, રાજ્યબ્રહ્મ અને હતબંધુ છે તે શાંતિય ગુરના વચનથી પક્ષપ્રદોષનું વ્રત અર્પણિત કરેછે તેને તમે મહાપતા આપો, કારણ કે તે અનન્ય શિવભક્ત હોવાથી મહા ભાગ્યશાળી છે. એ પ્રમાણે મહાદેવની આજ્ઞા થવાથી હું અહીં આવ્યો છું તથા મારી પુત્રીએ પણ તમને વરવાની ઇચ્છા જણાવી છે તેથી આ કન્યા તમને પત્નીપણે આપું છું અને તમારા શત્રુઓને મારી તમારું રાજ્ય પણ અપાવું છું. તમે દશહજાર વર્ષોસુધી સાંસારિક સુખ ભોગવી આ જ દેહથી કૈલાસમાં જશો. ત્યાં પણ અમારી પુત્રી તમને અનુસરશે. એ પ્રમાણે કહી પોતાની પુત્રીને તેસાથે વિવાહ કરી તેના શત્રુઓને મારી તેનું રાજ્ય તેને અપાવી મોહોટી સંપત્તિવાળો કર્યો. એ પ્રમાણે ધર્મશુભ રાજ પોતાની આજ્ઞાથી માતાને તથા શાસ્ત્ર બાતાને અનુસરી જગતમાં અદ્વિતીય શિવભક્ત રાજ થયો.

પવિત્રારોપણાત્સવ.

શ્રાવણ સુદિ ચતુર્દશીને દિવસે મહાદેવને, જારસને દિવસે વિધ્યુને અને બીજા દેવી, ગણેશ વગેરે દેવોને ચૌદશ, ચોથ વગેરે તિથિઓમાં હું

લાયાર, દેશાચાર અથવા શિષ્ટાચાર પ્રમાણે પવિત્રાઓનું અર્પણ કરવું. આ પવિત્રારોપણ વર્ષપર્વેત કરેલી દેવપૂજના જે કંઈ વિચ્છેદ તથા અનાધિમ્ન થયું હોય તેની પૂર્ણતાપૂર્વક સંપૂર્ણતાની પ્રાપ્તિમાટે છે તેથી તે વાર્ષિક નિત્ય ઉત્સવ છે આવણ સુદિ જારસ, પૂર્ણિમા અથવા છેવટ કાર્તિકની પૂર્ણિમાસુધી પવિત્રારોપણનો ગાણ કાલ છે કપાસનું સૂત્ર લઈ તેમાથી નવ તટુઓ કરી નવે તટુઓને એકસો ને આઠ દેરા દઈ દેવના ગાંઠણસુધી તે પવિત્ર લાગુ કરવું તથા તેમા ચોવીશ ગાંઠો પાડવી આ ઉત્તમ પવિત્ર ગણાયછે નવ તટુઓને ચોપન દેરા દઈ કરેવું, દેવના માથલસુધી લાગુ અને જાર ગાંઠોવાળું પવિત્ર મધ્યમ ગણાયછે. નવ તટુઓને સત્ત-વીશ દેરા દઈ કરેલું, દેવની નાભિપર્યંત લાગુ અને આઠ ગાંઠોવાળું પવિત્ર કનિઠ ગણાયછે તે પ્રમાણે નવ સૂત્રના એકસોવીશ દેરાની અથવા સિત્તેર દેરાની ચરણપર્યંત લાખી અને એકસો ને આઠ અથવા ચોવીશ ગાંઠોવાળી એક વનમાના કંઠી તથા નવ સૂત્રીના જાર દેરાવાળું અને જાર ગાંઠોવાળું એક ગંધ પવિત્ર કરવું તથા નવ સૂત્રીના સત્તાવીશ દેરાવાળું એક શુક્ર પવિત્ર કરવું અને ત્રિસૂત્રીમાથી તે તે દેવોના અગ્રભૂત દેવોના પવિત્રા કરવા, મહાદેવને માટે તે તે શિવનિગના પ્રમાણમા પવિત્રા કરવા, તેઓને પચમ પોથી પ્રોક્ષણ કરી પ્રણમનથી ધોવા, ત્યાર પછી મૂલ મંથથી અદ્યોત્તરચત્ર અભિમંથલું કરી, અધિઓને કુકુમથી રંગી દેવી, ત્યાર પછી તે પવિત્રાઓને વાસના પાત્રમા સ્થાપી ઉપર શુદ્ધ શ્વેત વસ્ત્રનું આચ્છાદન કરી, સવત્સરપર્યંત દૂતની સંપૂર્ણતામાટે અધિવાસનપૂર્વક પવિત્રારોપણ કરીશ, એની પ્રભુની પ્રાર્થના કરી તેનું અધિવાસન કરવું દેવની મામે સર્વતોત્તર મંત્ર કરી તેમા કલશસ્થાપન કરી તેઉપર પવિત્રા વાળુ વાણનું પ્રાત્ર ગ્રાપનું તેપછી તત્કાલ દેવનું આવાહન કરી ત્રિસૂત્રી હોય તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્રનું અને નવસૂત્રી હોય તો પ્રણવ, સોમ, વદ્ધિ, બ્રહ્મા, નાગ, ઇશ, સર્વ સિન અને વિશ્વેદેવા એઓનું આવાહન કરવું. વનમાનામા પ્રકૃતિ દેવીનું આવાહન કરવું, ત્યારપછી મંદનાદિથી પૂજન કરવું અને ગંધપવિત્રને હાથમા લઈ દેવના ચરણમા અર્પણ કરવું ટેલાએક કહેછે કે દેવના હાથમા બાધવું આ ઉત્સવમા પ્રથમ દેવની પનોપચારથી પૂજન કરી તે રાત્રિનું જાગરણ, બગતકથાવગેરેથી કરવું. પ્રાતઃકાલે શુદ્ધ ચર્મ બન્નેની પૂજા કરી કનિઠ, મધ્યમ અને ઉત્તમ

એવા અનુક્રમથી ત્રણે પવિત્રાં દેવતા કંઠમાં ધરાવવાં અને પાખંધન કર્મ, નામ મંત્રથી ધરાવવાં તથા નીરાળન કરવું. સિવજગેરે જ્યોક્ત મંત્ર વનમાલા દેવી નહિ. પછી ગુરૂની પૂજા કરી પવિત્રાં દેવાં. અને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને પણ પવિત્રાં દેવાં અને પોતે પણ કંઠમાં પવિત્રાં પહેરવાં. મિત્રસહિત ભોજન કરવું, ત્રણ રાત્રિ બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમો પાળવા અને ત્રણ રાત્રિ પછી પવિત્રાં ઉતારી વિસર્જન કરવું.

ઉત્સર્ગોપાકર્મ અથવા બળેવના ઉત્સવ

અને

રક્ષાબંધન અથવા રાખડીનો ઉત્સવ.

પ્રત્યેક વર્ષે આવણમાસના શુક્લ પક્ષમાં અવળ નક્ષત્ર હોય તે દિવસે ગેદી બ્રાહ્મણોએ અને પૂર્ણિમાને દિવસે યજુર્વેદી બ્રાહ્મણોએ ઉપાકર્મ કે બળેવ અથવા જનોઇ બદલાવવાનું કર્મ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે કરવાનું આ કર્મ સામવેદી બ્રાહ્મણો બાદપદ માસના શુક્લ પક્ષમાં હરત નક્ષત્ર ય તે દિવસે કરે છે અને અથર્વવેદી બ્રાહ્મણો આવળની અથવા બાદપદની પૂર્ણિમાને દિવસે કરે છે. જે વેદવાળાઓને માટે જે દિવસ જણાવેલ છે તે વસે સંક્રાંતિ બેસતી હોય, ગ્રહણ હોય, સતક હોય અથવા વૃદ્ધિના અભાવને ધે ઓપધિઓવગેરે ધયેલ ન હોય; અથવા આત્રી કાંઈ ખીણ આડ્યણુ હોય તો વેદવાળાઓથી ખીજા વેદવાળાઓને માટે જણાવેલ દિવસે પણ આ કર્મ કરી શકાય છે. મનુસ્મૃતિના ચોથા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે અવળનક્ષત્ર ત આવળની પૂર્ણિમામાં આડ્યણુ હોય તો બાદપદ માસની પૂર્ણિમામાં તાના ગૃહસત્રમાં કહેલા વિધિપ્રમાણે ઉપાકર્મ કરી બ્રાહ્મણે સાવધાન થઈ સાડાચાર માસપર્યંત મુખ્યત્વે વેદાધ્યયન કર્યા કરવું. પારસ્કરાચાર્યે ગૃહસત્રમાં જણાવ્યું છે કે, પૌષમાસમાં રોહિણીનક્ષત્ર હોય તે દિવસ ઉત્તમર્ગ કર્મ કરવું, પણ હાલ કાલાદર્શ અંથને અનુસારે આવળની અથવા બાદપદ માસની પૂર્ણિમામાં કરી શકાય છે તેથીજ સિદ્ધ લોકે આવળની પૂર્ણિમાને દિવસેજ ઉપાકર્મ તથા ઉત્તમર્ગ તંત્રથી માયે કરી લે છે. જન્મે કર્મોમાં સંકલ્પનો ફેર છે, ઋષિપૂજન તુલ્ય છે અને ઋષ્યાદિતર્પણ તો ઉત્તમર્ગમાં જ છે એવો ધર્મસિંધુનો મત છે, બાકી ઇતિકર્તવ્યતા પ્રાપ્ત સમાન છે.

લાયાર, દેશાન સરકાર કર્યાપછી પ્રથમ આવેલ હિપાકર્મ તથા ઉત્સર્ગ આ પવિત્ર આત્મા, શુકના અસ્તમા મન માસમા તથા સિદ્ધસ્થ ગુરુમા નહિ ન્યાના આદ્રપદ માસની પાંચમ અથવા તેના હસ્ત નક્ષત્ર વગેરેમા કરવું.

આ કર્મમા સર્વ આહારો મળા ગામથી હિતર દિશામા જઈ નદીવગેરે જલાશયને તીરે ખેસી પ્રથમ વેદોક્ત મંત્રાથી આનવિધિ કરેછે તથા રના નામ તર્પણ કરેછે અને વિભૂતિ તથા રાક્ષ ધારણ કરી, અધ્યયન કરેલા તથા અધ્યયન કરવામા આવશે એવા વેદોના અશુદ્ધોચ્ચારણાદિ દોષની નિવૃત્તિમાટે અધ્યાત્માત્માપૂર્વક શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે હિપાકર્મ કરીશુ, એવો મંત્ર કરી અધેગના છોડસાથે ત્રણ ત્રણ દર્શનાકાઓનો એક એક ચતુષ્કલ્પ યિ બાધેતો એવા આઠ ચતુ કરો, પાટલાપર નવા ધોયેલા વસ્ત્ર ઉપર અક્ષતનુ અટકન કરી એ ચતુઓને પૂર્વાગ મૂકી તેમા સમર્પિઓ એગે ગૌતમ બારદાજ, વિશ્વામિત્ર, કશ્યપ જમદગ્નિ વસિષ્ઠ અને અત્રિ તથા વસિષ્ઠના પત્ની અરુધતી એઓનુ આવાહન કરી સાગોપામ પૂજન કરેછે તે પછી તર્પણ કરેછે તે પછી સ્થાપિત સપિઓનુ ચરણામૃત લેછે અને નવીન જનોઈ સપિઓને ધરાવીને ધારણ કરેછે તથા મન્તકદારા કહાડી જૂના જનોઈનો નદીમા ત્યાગ કરેછે ત્યારબાદ સપિઓના વશોનુ' વ્યાખ્યાન જણાવતાર આહાર્ય અથમાના ગધોનો પાઠ કરેછે છેવટમા વર્ષના ગુણાશુભ ફલમાટે ચક્રન જુએછે તેમા પ્રથમ વેદસહિતાના પુસ્તકનુ પૂજન કરી એક બટુકને અથવા ડુમારિકાને ખેસાડી તેનુ પૂજન કરી તેની પાસે સહિતાના અધ્યાયજેટલા ચોખાના ઢગલા કરી તેમાના એકઉપર તેની ઇચ્છા પ્રમાણે સોપારીવગેરે કાંઈ ફળ મૂકવેછે એથી અમુક અધ્યાય જોવો એમ નિશ્ચય થાયછે પછી તે અધ્યાયના જેટલા મંત્રા હોય તેટલા ચોખાના ઢગલા કરી તેમાના માછપર તેની ઇચ્છાપ્રમાણે સોપારીવગેરે કાંઈપણ ફળ મૂકવી અમુક મત કહાડવો એમ નક્કી થતા તે મત જોલે છે અને પછી ત્યા જે ગ્રામ પરિત કે ખાલી હોય તેની પાસે તેનો બાળા નુસાર અર્થ દરાવેછે એમા જે અભિપ્રાય નિકળે તેઉપર શુભાશુભ ફળ કહેવેછે આવી રીતે ચકીપાકન શ્લોકઉપરથી પણ ચક્રન જુએછે એ થયાપછી મંત્રાર્પિનુ વિસર્જન કરવામા આવેછે

આ વિગેજ વૈદિક આહાર્યો રક્ષાનધન કરેછે રક્ષાનધન વિધિ સંહિત પૂર્ણિમા જે નબ મુદર્તકરતા અધિમ, ઉદય મનયમા હોય તેમા

અપરાધી સમયમાં અથવા પ્રદોષ સમયમાં થાય છે. આ રક્ષાબંધન કર્મ, લોકોમાં રાખડી એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. રાખડી બાંધવાનો પુરાણોક્ત મંત્ર આ પ્રમાણે છે કે—

येन वद्धो बली राजा दानवेन्द्रो महाबलः ।
तेन त्वामभिवध्नामि रक्षे मा चल मा चल ॥

આ પુરાણોક્ત મંત્ર બ્રાહ્મણસિવાય બીજાઓને રાખડી બાંધતી વખતે બોલવામાં આવે છે. બ્રાહ્મણોને રાખડી બાંધતી વખતે તો વેદોક્ત મંત્રજ બોલાવ છે. બ્રાહ્મણોને આ રક્ષાબંધન તેઓ ઉપાકર્મ કરી રહે છે કે તરતજ કરવામાં આવે છે અને તે પછી તેઓ ગોળધાણી જે ઋષિ-ઓના પ્રસાદરૂપ કરેલા હોય તેનું જરા ભક્ષણ કરી શુદ્ધ તથા પૃથ્વગૈરે પૂજ્ય પુરુષોને ગોત્ર, પ્રવર, વેદશાખા અને પોતાના નામના ઉચ્ચારણપૂર્વક અભિવાદન કરવામાં આવે છે અને પૂજ્ય લોકો અભિવાદન કરનારને આ-શીર્વાદ દે છે.

અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણે આ દિવસે શિષ્યોસહિત હોમવગેરે કર્તવ્ય વિશેષે કરવાનું છે. બ્રહ્મચારીએ, સમાવર્તન કરનારે, ગૃહસ્થે અને વાનપ્રસ્થે આ ઉત્સર્ગોપાકર્મ અવસ્થા કરવાનું છે. જો તે ન કરે તો તેને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડે છે. સંન્યાસીએ આ કર્મ કરવાનું નથી, કારણ કે તેને જનોષ્ઠ બદલવાનું હોતું નથી.

સર્વ તેહેવારોમાં, ઉત્સવોમાં તથા પર્વોમાં બ્રાહ્મણોને માટે આ દિવસ ઉત્તમોત્તમ ગણાય છે.

હયગ્રીવજન્મ.

આવણુ સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે શ્રીહયગ્રીવ ભગવાનનો જન્મ થયો છે. મહાભારતના મતપ્રમાણે મધુકૈટભ દૈત્ય કે જેણે વેદોનું હરણ કરેલું હતું તેને મારવામાટે વિષ્ણુએ હયગ્રીવનો અવતાર લીધો હતો એમ છે. દેવી ભાગવતના મત પ્રમાણે હયગ્રીવ દૈત્યને મારવામાટે જ ભગવાને હયગ્રીવનો અવતાર લીધો છે. વિશેષ કથા દેવીભાગવતના પ્રથમ સ્કંધના પાંચ મા અધ્યાયમાં છે. શ્રીવિષ્ણુભાગવતના મતપ્રમાણે હયગ્રીવ નામનો દૈત્ય કે જે બ્રહ્માના મુખથી ત્રવણહારા વેદોનું હરણ કરી ગયો હતો તેને મારવા

માટે ભગવાને મત્સ્યાવતાર લઈ તે હવગ્રીવ દૈત્યને મારી બ્રહ્માને વેદ આપ્યા છે તથા સત્યવ્રત રાજાને મત્સ્યપુરાણનો ઉપદેશ કર્યો છે એ પ્રમાણે છે અને શાંખિજાપુરાણપ્રમાણે શ્રીમદ્દેવજીએ તે હવગ્રીવ દૈત્યને માર્યો છે એમ છે. એ સર્વ વિશેષોમાં ભિન્ન ભિન્ન કૃપાતરની કલ્પનાથી સમાધાન થઈ શકે છે તે દિવસે નતોત્સવાસાદિ બીજા ભગવદ્દાવતારોની તિથિ પ્રમાણે કરવાના છે.

શ્રવણાકર્મ અને સર્પબલિ.

શ્રાવણની પૂર્ણિમાને દિવસે રાત્રિના ભાગમાં ઋગ્વેદની આશ્વલાયન શાખાવાળાઓએ શ્રવણાકર્મ તથા સર્પબલિ કરવાનાં છે. તૈત્તિરીયશાખા કે જે કૃષ્ણ યજુર્વેદની છે તે શાખાવાળાને કેવળ સર્પબલિ કરવાનું કહ્યું છે કાત્યાયન શાખાવાળાને તથા સામવેદીઓને એ બન્ને કરવાનાં છે, એવિષેની ઇતિહાસિકતા પોતપોતાના શ્રાતરમાર્ત મુજબ જાણી લેવી.

તરણચતુર્થી અથવા સંકષ્ટચતુર્થી.

શ્રાવણ વદિ ચોથ સંકષ્ટચતુર્થી કહેવાય છે. ચ દ્રોહ્યના સમયમાં જે દિવસે ચતુર્થી હોય તે દિવસે આ વ્રત થાય છે. પ્રાત કાલે વિદ્યા, ધન, પુત્ર તથા પૌત્રાદિ અભીષ્ટમિદ્ધિમાટે હું સંકષ્ટચતુર્થીનું વ્રત કરીશ એવો સંકલ્પ કરવો. પછી આખો દિવસ ઉપવાસ કરી, રાત્રિએ રનાન કરી, શુદ્ધ બે વસ્ત્ર ધારણ કરી, સ્વસ્તિવાચન કરી, કલશાર્ચન કરી, સુવર્ણની, રૂપાની અથવા તામ્રની ગણપતિની મૂર્તિનું પૂર્ણપાનયુક્ત કલસઉપર આપન કરી પોતપોતપાસેથી પૂજન કરવું અને તેની સાથે અગપૂજન કરવું. તે પછી એકવીસ મોઢકો કરી દસ મોઢાંનું બીજા બ્રાહ્મણોને દાન દેવું, પાંચ મોઢક પૂજન કરાવનારને દેવા, પાંચ મોઢક દેવને ધરાવવા અને એક મહામોઢક મજ્જમાનમાટે રાખવો ચ દ્રોહ્ય ચાથ તારે રાહિયુસિદ્ધિત ચ દ્રમાનું અર્ધપ્રદાનવગેરેથી પૂજન કરવું તથા ચતુર્થી તિથિનું પણ અર્ધપ્રદાનવગેરેથી પૂજન કરવું. તે પછી વાચનનું દાન કરવું તથા ન્યૂનાધિક્યમાટે ક્ષમાપન કરવું અને “ નમો દેવ્ય મદમોદિત સર્વદુઃખિવારય નિવારય ” એ મૂળ મંત્રને વળાંકિધારપ્રમાણે પ્રમુવપૂર્વક અથવા માયાળીજીપૂર્વક એકવીસનાર જપવો. આ વિષેની કથા રક દ્વપુરાણમાં નીચે પ્રમાણે છે.

ઋષિઓએ કાર્તિકેયસ્વામીને પૂછ્યું કે, ભગવન! દરિદ્રતાથી, શોકથી, યત્નથી, રાજબાધથી તથા રોગાદિથી પીડિત મનુષ્યાદિકે કયું વ્રત કરવું કે જેથી તે સર્વ કષ્ટોથી મુક્ત થઈ સુખનું પાત્ર થાય. કાર્તિકેય સ્વામીએ કહ્યું કે. ઋષિઓ! સર્વ કષ્ટોનો ઉચ્છેદ કરનાર તો સંકટતરણ ચતુર્થાનું વ્રત છે કે જેનો ઉપદેશ વનવાસમાં રહેતા યુધિષ્ઠિરને માટે શ્રીકૃષ્ણે તથા પાર્વતીને માટે ગણપતિએ કરેલો છે. પૂર્વે સત્યયુગમાં હિમાચલનાં પુત્રી પાર્વતીએ મહાદેવની પ્રાપ્તિ માટે ઘણી તપશ્ચર્યા કરી છતાં પણ મહાદેવની પ્રાપ્તિ ન થતાં તેણે પૂર્વજન્મના યુગ ગણપતિનું સ્મરણ કર્યું. તેજઃશક્તિમાં ગણપતિને આવેલા દેખી પાર્વતીએ પૂછ્યું કે, ગણપતિ! મેં ઘણા કાલપર્યંત તપ કર્યું છતાં મહાદેવજીનું દર્શન નથી થતું માટે શું કરવું? ગણપતિએ કહ્યું કે, સંકટતરણચતુર્થાનું વ્રત કરો કે જેથી સર્વ કષ્ટોનો નાશ થાય છે. આ વ્રત ઉવિતપર્યંત કરવું, અથવા એકવીસ વર્ષ કરવું અથવા છેવટ એક વર્ષપર્યંત ઉપર કહેલા પ્રકારથી કરવું. આરંભની તિથિએજ ઉદ્યાપન કરવું. ઉદ્યાપનને દિવસે એકવીસ આઠણોને વસાવવા તથા હોમાદિ કરવું, હોમમાં તિલથી તથા પૂતથી યુક્ત એકહજાર ને આઠ અથવા એકસો ને આઠ મોહકોનો હોમ કરવો અથવા અઠવાવીસ મોહકો હોમવા, અથવા અચક્ર હોમ તેણે આઠ મોહક હોમવા. ગણપતિની મૂર્તિની ચોમેર પુલ્કમણી કરવી, એકવીસ આઠણોને જમાડવા તથા ગજસ્થ, વિમ્બરાજ, લંબોદર, શિવાત્મજ, વક્રતુંડ, ચર્પકર્ણ, કુબ્જ, વિનાયક, વિમ્બનાથ, વિકટ, વામન, સર્વદેવતા, સર્વાર્તિનાશિન, ભગવાન, વિમ્બહર્તા, ધૃમીક, સર્વદેવાધિદેવ, એકદંત, બાલચંદ્ર, ગણેશ અને ગણપ એ એકવીસ નામોથી તે આઠણોને જમાડવા. આ વ્રત છ માસસુધી કરવાથી પાર્વતીને મહાદેવનાં દર્શન થયાં. યુધિષ્ઠિરે ગયેલા રાજ્યના લાભ માટે, મહાદેવે ત્રિપુરાસુરને મારી જગતના નાશને મટાડવા માટે, ઉદ્દેહેવે ત્રેલોક્યના રાજ્યલાભ માટે, રાવણે વાલિવાનરના બંધનમાંથી છૂટવા માટે, રામચંદ્રજીના પરમભક્ત હનુમાને સીતાજીનાં શોધપૂર્વક દર્શન માટે, દમયંતીએ નલરાજના સંરોગ માટે અને અહમ્યાએ ગૌતમમુનિની પુનઃપ્રાપ્તિ માટે આ વ્રત કરેલું હતું અને તે સર્વે પોતપોતાનાં કાર્યોનો લાભ મેળવી કૃતકૃત્ય થયાં હતાં. આ વ્રતના પ્રભાવથી વિદ્યાર્થી વિદ્યાને, ધનાર્થી ધનને, પુત્રાર્થી પુત્રને અને રોગી આરોગ્યને પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રાવણુવદિ ચોથ, બોરચોથ તથા નાગપાંચમ.

શ્રાવણુમાસના રૂઢ્યુપક્ષમા ચોથના દિવસને બોરચોથ કહેછે ધર્મમિધુવગેરે ઋષોમા બોરચોથ નામ નથી પણ સકષ્ટચતુર્થી એવું નામ છે. તે દિવસે ચંદ્રોદય થાય ત્યારે ચંદ્રમાનુ પૂજન તથા ગણપતિનું પૂજન કરવાનું છે અને ત્યારપછી ભોજન કરાયછે. શ્રદ્ધાથી કરવામા આવતું તે નત મર્વ કષ્ટોમાથી મુક્ત કરેછે. વસ્તુમત્યા એમ છે તોપણ ગમે તે આધારને સહ પરપરાથી બોરચોથને દિવસ પુત્રની ઇચ્છાથી તથા પુત્ર હોય તો પુત્રના મગ્નશુની ઇચ્છાથી સ્ત્રીઓ આ નત કરેછે કેટલીએક સ્ત્રીઓ પ્રાતઃકાલે રાત્રી ગાય કે જે રાત્રા વાહ્યવાણા હોયછે તેનું પૂજન કરેછે અને કેટલીએક સ્ત્રીઓ પરપરાને અનુસરી સાયકાગે વનમાથી આવતી તેનીજ ગાયનું પૂજન કરેછે તે દિવસે ઘઉંનો, ચણીનો જુદા કરેલા શાકાદિ પદાર્થોનો અને ગાયથી ઉત્પન્ન થતા તમામ પદાર્થોનો સ્પર્શ પણ કરવામા આવતો નથી તેના કારણમા એવું કહેવામા આવેછે કે પ્રાચીન કાળમા બોરચોથના નતને દિવસે સાસુના વચનનો અભિપ્રાય ન સમજવાથી પુત્રવધૂએ ઘડને બઢેને ઘડેલા નામના વાહ્યની દિસા કરી હતી અને તે કર્તવ્ય ન હતું એમ ખતરપટતાતેનું પૃથ્વીમા ખનન કરી ઘણું પથ્થાતાપ કરી ધગ બધ કરી માસુવડ બન્ને બેઠી હતી ત્યાં સાયકાગે વનમાથી ગાય આવી. પૃથ્વીમાથી વાહ્યને ઊવતો સહ ધર આગળ આવી ઉભેલી ગાયને દેખી પૂજનારે આવેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે તમે ધર બધ કરી સામારે બેઠી છો ? તપામ કરતા ગાયને ઊવતા વાહ્યવાણા જોઈ. ગાયના મહિમાથી આશ્ચર્ય પામેલી તે સ્ત્રીઓએ ગાયને પ્રણામ કર્યા તે વખતે ગાયે અનુપ્પની વાણીથી કહ્યું કે આજથી મારા વનમા મોઢાંએ ઘડે આવા નદિ તથા સરોવરોગ કરવો નદિ અને મારાથી થતા દૂધ, ધી વગેરે પણ આવા નદિ. તેથી ભોમ તે દિવસે બેસના દૂધ, ધી વગેરે ખાયછે અને ધાન્યમા બાજરો તથા મગ ખાયછે. કેટલીએક સ્ત્રીઓ ઉપવાસ અથવા રક્ષાહાર પણ કરે છે એમ તે પ્રકારે ગાયનું પૂજન તથા તેનું નત વિગદ નથી મારે કરવામા દર્શી અગ્યણુ નથી.

શ્રાવણુવદિ પાંચમ નાગપાંચમી એમ ધર્મમિધુઆદિ ઋષોમા છે. રૂઢ સાએક ભોમ પરપરાને લીધે રૂઢ્યુપક્ષની પાંચમને નાગપાંચમ માનેછે. તે દિવસે ધરમાથી એક પુર. અથવા સ્ત્રી માલીથી પવિત્ર ભૂતકોપર

સર્પોની મૂર્તિઓ આજેજેઠે અથવા મૂર્તિકામાથી સર્પોની મૂર્તિઓ બનાવી તેઓની ચંદન, પુષ્પ, ધૂપદીપથી પૂજા કરેછે અને ચોખ્ખાના લોટના અથવા બાજરાના લોટના અપકવ લાડુ કરી નૈવેદ્ય ધરાવેછે અથવા દૂધશર્કરા પશુ ધરાવેછે. એ પ્રમાણે આ વ્રત સર્પજન્ય ભયની નિવૃત્તિને માટે પ્રત્યેકવર્ગે કરવામાં આવેછે. નૈવેદ્ય લઈ એકવાર તેનો આહાર કરેછે અને વળતે દિવસે પારણું કરેછે. આ વ્રત નિત્ય છતાં કામ્ય છે અને સર્પોનું પૂજ્યત્વ વેદમાં કહેલું છે તેથી આવશ્ય કર્તવ્ય છે.

શીતલાસસમી.

આવણુ માસના કૃષ્ણપક્ષની સાતમ શીતલાસસમી કહેવાયછે તથા આવણુ માસના શુક્લપક્ષની સાતમ ટ્રયમસાતમ કહેવાયછે. તે સમી મધ્યાહ્નવ્યાપિની હોય તે દિવસે શીતલા દેવીનું વ્રત કરવાનું છે અને તે મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓએ અવૈધવ્ય, પતિનો અવિયોગ તથા પુત્રાદિપ્રાપ્તિ-પૂર્વક તેઓના સંરક્ષણમાટે કરવાનું છે. તે દિવસે સોબામ્બવતી સ્ત્રીઓએ પ્રાતઃકાલમાં રંદના કરી શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી પતિની આજ્ઞા લઈ મામ પક્ષાદિના ઉદ્દમેષપૂર્વક 'મારા આ જન્મમાં તથા ભવિષ્ય જન્મોમાં અવૈધવ્યાદિ શ્રેષ્ઠ દુષ્ટોની પ્રાપ્તિમાટે શીતલાદેવીનું વ્રત કરીશ તથા યથાશક્તિ પૂજન કરીશ' એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી આહણુદ્વારા પીઠકેપર અક્ષતોતું અષ્ટદલ કરાવી તે ઉપર ઘટસ્થાપન કરી તેઉપર સુવર્ણથી બનાવેલી શીતલાદેવીની મૂર્તિ કે જે રાસભઉપર બેઠેલી, દિગંબર, માર્ગની તથા કલશયુક્ત હસ્તવાળી અને મસ્તકકેપર શ્રર્ષથી યુક્ત કહેલી છે તેનું સ્થાપન કરી નામમંત્રથી આવાહનાદિ પચોપચારથી અથવા પોડ-શોપચારથી પૂજન કરી પ્રાર્થના કરવી કે, હે શિવશક્તિ શીતલા દેવી! તમારું નામ શીતલા છે તેથી મારા વૈધવ્યાદિ સર્વ દુઃખોના તાપોને દૂર કરી મારું અંતઃકરણ શીતલ રહે તેમ કરશો. તેપછી શીતલ પદાર્થોથી સાત કુમારિકાઓને ભોજન કરાવવું તથા આહણુને દક્ષિણાયુક્ત દધિનું તથા દુધોથી ભરેલી વાંશની છાગડીનું અથવા શપડનું દાન દેવું, ત્યાર પછી કથાનું શ્રવણ કરવું. ભવિષ્યપુરાણમાં શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહેલું છે કે, પૂર્વે હસ્તિનાપુરમાં ઈન્દ્રુમ્નરાજ રાજ્ય કરતા તેની ધર્મશીલ

નામની સ્ત્રી હતી તે સતી ધર્મમાં આસ્થાવાળી હતી તેને મહાધર્મ નામનો પુત્ર હતો તથા શુભમતિસ્ત્રી નામની પુત્રી હતી તે પુત્રી મર્વ શુભ લક્ષણોવાળી દેવાથી રાજાએ કૌતુહલ નગરના રાજા મુનિત્રના પુત્ર શુભવાન માથે તેણીને વિવાહ કર્યો માગે જવામાં પુત્રીએ પિતાની આજ્ઞા માનતા પિતાએ જણાવું કે, પુત્રી વિવાહ થયાપછી સ્ત્રીએ અવૈધવ્ય કરનારૂં રીતસાનુ નન કંવાનું છે અને તે રીતસામાતમ આવી પહોંચી છે માટે તે નન કરી પગીથી મામરે જ તો સા પિતાના વચનની તેણી તેમ કરવામાં સક્ષમ કરી નતને વિશે મખીઓમાંથી પૂજનના ઉપચારો લઈ મરોવરને કિનારે પૂજન કરવામાં નિકળી વિનોદને લીને ધણુ જમણુ કરતા પપ્પુ મરોવર નહિ મળવાથી રીતના દેરીનું અમરણુ રતી ગાંડુમારી ખિત થઈ હતી હતી તેનામાં વૃદ્ધ સ્ત્રીનું અવરૂપ લઈ રીતના દેરી તેની પામે આન્યા અને સંદેશ દેખાડી તેની પૂજનો રીતકાં કરી વરતાન આપ્યું નનકન્યા ! મારા પૂજનથી તથા વ્રતથી તારો પતિ ચિરજીવ થશે તથા તું મર્વ મુખોવાળી થઈશ એમ કહી તે અતર્કિત થયા પાટી પેલી તે રાજપુત્રી જના વનમાં આવી ત્યાંએ કાલજી સર્પ દશથી મૃત્યુ પામી પડેલો હતો અને તેની પામે કાલજી વધુ કંઠાજનન ગતી હતી તેને દખી દયા આવવાથી રાજપુત્રીએ પણ રોવા માંડ્યું અને રીતસાનુ અમરણુ કર્યું ત્યારે રીતસાએ ત્યાં આવી કંડુ કે, આ સ્ત્રીએ માઈ વ્રત માર્ગ વિશે ક્યુ નથી તેથી આ દટ્ટા થઈ છે, માટે તારા નનનું પુણ્ય આ કાલજીને આપ તો તેનો પતિ જીવતો થશે તેમ કરવાથી કાલજી જીવેલો થશે અને કાલજીનું દન નન થયું ત્યારપછી સ્ત્રીના રોનેદને લીધે પાળજી આવેલા પોતાના પતિને વનમાં મર્વદશથી મરણ પામેલો લેઈ રાજપુત્રીએ મોઢા ગળા વગી પણ રીતસાએ ત્યાં આવી કંડુ કે, રાજપુત્રી આ તારા પતિનું મરણુ આવી ગીને ભવિષ્યમાં હતું પણ હવે મારા વ્રતનું પુણ્ય દઈ તું તેને જીવેલો કર તે પ્રમાણે કરવાથી પતિને જીવેલો કરી નનપુત્રી ચેર આવી અને મર્વ દટ્ટાત સંજનને કંડેતા મર્વ દેખી રીતસાના નનને ધણા પ્રેમથી કરવા લાગ્યા લોકલોકિથી જાને વિશે નાઈ માઈ અન સમી સાનમો વિશે મો યાદુ ખાયે, રીતસાના દર્શન કરે છે તથા મોના ઉપાના નેત્રો ચક્રવે છે અને માનમને વિવમ સનિએ ચૂના સાથે કરી તેમાં ધાન્યનો પાથીઓ કરે છે અને માને છે કે રીતજા નૂજામાં લેખવા આવડે માટે તેને રીતન ગમવો. રાજપુત્રી એમાં તથા નામનજોમાં આ નાનમનો પ્રયાગ ધણો ચાલે છે

શ્રાવણ વદિ અષ્ટમી-જન્માષ્ટમી.

પ્રત્યેક વર્ષે શ્રાવણ માસના કૃષ્ણપક્ષની આઠમ શ્રીકૃષ્ણજન્માષ્ટમી અથવા ગોકુલ આઠમ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીગિષ્ણુભાગવતાદિ ત્રયો-
ઉપરથી જણાય છે, પૃથ્વીઉપર અધર્મની વૃદ્ધિને દૂર કરવા માટે “યદા
યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત । બ્રહ્મયુથાનમધર્મસ્ય તદામાનં સૃજામ્ય-
હમ્” એ શ્રી ગીતાજીના વચનપ્રમાણે દેવોની, પ્રાર્થનાઉપરથી શ્રી જા-
નિયતા પરમેશ્વરે મથુરાનગરીમાં કંભસળએ કેદમા નાખેલા યાદવકુલો-
ત્પન્ન વસુદેવજીની દેવકી નામની ધર્મપત્નીથી આઠમા સતાનરૂપે શરીર
ધારણ કરી જન્મ લીધો હતો તે આ દિવસની મધ્યરાત્રિએ લીધો હતો
એમ જણાય છે. યદ્યપિ ભાગવતમાં આઠમ નિધિનો અષ્ટ ઉત્તેજ દેખાતો
નથી તોપણ “નિશીથે તમ ઢઢૂતે જાયમાને જનાર્દને । દેવક્યા દેવરૂપિણ્યાં
વિષ્ણુ સર્વેગુહાશયઃ ॥ આવિરાસીઘઘા પ્રાચ્યા વિર્શોદુરિવ પુષ્કલ ॥” એ વચનથી
આઠમને દિવસે જ મધ્યરાત્રિએ ચંદ્રોદય થવાનો સંભવ છે તથા
“યદ્યેવાજનજન્મક્ષ” એ વચનથી રોહિણી નક્ષત્રે તે અષ્ટ લખેલું છે તથા
ધણ કરી તે આઠમને દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર હોય છે. આ દિવસે આઠમનો,
રોહિણી નક્ષત્રનો, બુધવારનો અથવા સોમવારનો યોગ હોય તો તે ધણો શ્રેષ્ઠ
ગણાય છે. કેવળ અષ્ટમી જ હોય તો તે જન્માષ્ટમી અને રોહિણી નક્ષત્રનો યોગ
હોય તો ‘કૃષ્ણજયંતી’ કહેવાય એવો પણ મત છે. સ્માર્ત સોત્ર નિશીથવ્યા-
પિની અષ્ટમીઉપર આશ્રય રાખે છે અને વૈષ્ણવો સૂર્યોદયવ્યાપિનીઉપર
આશ્રય રાખે છે. આ વ્રત નિત્ય તથા કામ્ય છે અને ન કરવાથી દોષ
લાગે છે માટે સર્વ લોકોએ યથાધિકાર કરવાનું છે. પ્રાત કાળમાં નિત્યકર્મ
કરી પ્રાત્નુપ્પ એમી, “આજ શ્રીકૃષ્ણજન્માષ્ટમીનું ઉપવાસથી અથવા શ્લા-
હારથી વ્રત કરીશ.” એવો સંકલ્પ કરી કેળના સ્તભોથી સુશોભિત, આંખાનાં
પક્ષવોથી કરેલાં તોરણથી, જવપૂર્ણ કલગોથી, દીપોથી, પુષ્પમાલાઓથી,
અગર ચંદનના ધૂપોથી, અગ્નિથી, ખાંથી, કાચા બકરાથી, રક્ષામણિથી,
હારમાં રાખેલા મુમળથી અને પત્રી દેનીના સ્થાનથી યુક્ત એવું દેવ-
કીજીનું એક સતિકાચું કરવું અને તેમાં પલગ સ્થાપી દેવકીજીની તથા
બાલકૃષ્ણની યથાશાસ્ત્ર પૂજિત મૂર્તિને પધરાતી તથા તેની ચોમેર
પવિત્ર ભીતઉપર ખર્જૂધારી વસુદેવની, નંદરાયની, ગોપીઓની, ગોપોની
અને પર્યંકરથ યજ્ઞોદયજીમાંથે એક કન્યાની મૂર્તિ આજેખવી અથવા

સુવર્ણની કે મૃતિયાની મૂર્તિઓ કરી તેમાં ધ્યાન કરી પૂજન કરવું મધ્ય રાત્રિથી પહેલાં તે સર્વેનું પૂજન કરવું અને દેવકીના ઉવરથી પ્રકટેલા શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરવું તથા પચામૃતાદિથી પૂજન કરવું તે પછી ઉદય પ્રામેલા અદ્રતું પૂજન તથા અન્નદાન કરવું અને વાદિત્ર ગીત, નૃસવગે રેથી તે સમયે જન્મોત્સવ કરવો અને ત્યાં શ્રીકૃષ્ણની આપિત અથવા અર્યાપિત મૂર્તિ હોય ત્યાંપણ મોટોટો જન્મોત્સવ કરવો અને આરાધિક કરવું તે નતના મગધમાં આ ૧૨ શ' રજસ્વલા, પતિવ સતિકાવગેરેના રપર્ષી તથા ભાણાદિ કરવા નહિ માછની નિદા, બે કોષ લોભ, મોહ મદ, મત્સરવગેરે દોષોતો ત્યાગ કરવો મધ્યરાત્રિપછી શ્રીકૃષ્ણ જન્મની કથાનું શ્રવણ કરવું અને શ્રીકૃષ્ણમાલલીલાના શ્રવણોત્તર સર્વે વ્રતવાળા વૈષ્ણુ વોએ ફહી હમદર માખણુ દૂધ તથા દર્ભનું જળ મેગવી પરસ્પરમાં મગદમાટે છાટવું અને ભજન કરવું આ પ્રમાણે સંધ્યા રાત્રિ જગરણુ મ્પ્રી નવમીને વિવેકે યથાશક્તિ પૂજન મ્પ્રી બ્રાહ્મજીને જમાડી પોતે પારણા કરી અને નત શ્રીકૃષ્ણને અર્પણુ કરવું આ નત સર્વને સાધારણુ છે તોપણુ શ્રીવક્ષમાચાર્યના સન્નતયમાં જ્યાં જ્યાં હવેલીઓ છે ત્યાં ત્યાં આ વ્રતોત્સવ મોહોગી ધામધૂમથી તથા મોટોટાખચથી કરવામાં આવેછે તે સન્નદાપમાં ભક્તિપ્રધાન સેવાની પદ્ધતિ હોવાથી તેને તે કાવ્ય મુખ્ય છે બાર માસમાં પ્રાંત વ્રતને ન પ્રનાર પણ આ જન્માટમીનું નત ધણે બાગે કરેછે આ નત મર્વ પ્રકારના હુમ હતો આપેકે તથા પાપોને નત કરેછે શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ ચરિત્ર અમારા ' શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર નામના પુસ્તકમાં છટાંતર રીતિથી શુભર ભાષામાં લખાયેલું છે આ હસવને દિવસે ઉપવાસ શાખાટે કરવો ? એવી સઠા પ્રેટનાએ કરેછે તેનું સમાધાન એ છે કે, મનનો અને ઉત્ત્રિયોનો આત્માની સમીપમાં વામ પ્રસવવો એ ઉપવાસ શબ્દનો અર્થ છે, તેથી ભોજનાદિ વિચયવર્દક પવર્થના સેવનના અભાવથી બહિર્વૃત્તિ નહિ થતા પરમેશ્વરમાજ ચિત્ત રહે એ ઉદ્દેશથી ઉપવાગાદિ નિયમો છે

બુધિનિરાગ્રએ શ્રીકૃષ્ણને પૂજ્ય કે હે ભગવન ! જન્માટમીના નતનો અહિમાં તપ્પા ઉત્પત્તિ ખારી પાસે કટો કે જેથી માર તથા લોભનું કયાણુ થાય શ્રીકૃષ્ણ મ્પ્રત્યુ કે સુનિષ્ઠિ ! ત્યારે કાનનેમિ દેવતાના અવતારરૂપ કસ રાગ પોતાના દુષ્ટ દુત્યોના પરિપાત્રથી મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે શ્રીમથુરાનગરીમાં બંધનમાંથી છટેસ માં માતા પિતા દેવકીગેતથા વસુદેવે મને તથા બનભત્ને

ખોળામાં બેસાડી ઘણા દિવસો થયા દળાની રાખેલા વિયોગકટને બહાર કઢાડવા નેત્રોમાંથી ચાલતી અશ્રુધારાઓથી અમોને સ્નાન કરાવ્યું. સ-
બથી લોકોએ આવી પ્રાર્થના કરી કે દારાગૃહમાં આપનો જન્મ થયો તેથી
કશે પણ ઉત્સવ થયો નથી માટે કૃપા કરી અનુગ્રા આપો કે આપના
જન્મદિવસનો ઉત્સવ કરીએ. તેઓની પ્રાર્થનાઉપરથી મેં મારી જન્મ
તિથિવગેરેનો ઉપદેશ કર્યો કે આદ્રમાસપ્રમાણે શ્રાવણવદિ અષ્ટમી તથા
કૃષ્ણપક્ષથી શરૂ થતા પૂનમિયામાસ પ્રમાણે ભાદ્રપદવદિ અષ્ટમી એ શ્રીકૃષ્ણ
જન્માષ્ટમી કહેવાય છે તે દિવસે વિધિપ્રમાણે વ્રત કરવાથી સાત જન્મોના
પાપો નષ્ટ થાય છે. તે દિવસે શ્રીભગવદ્ગીતાનો, શ્રીભાગવતનો તથા વિષ્ણુ-
સહસ્રનામનો પાઠ કરવો. આ પ્રમાણે શ્રવણ કરી મથુરામાં મારા
જન્મદિવસનો મોહોટો ઉત્સવ થયો ત્યારથી તે જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

જન્માષ્ટમીની કથા આ પ્રમાણે છે કે, જ્યારે મહાભારતનું યુદ્ધ સમાપ્ત
થયું ત્યારે યુધિષ્ઠિર નામએ શ્રીકૃષ્ણને નમ્રતાથી કહ્યું કે, ભગવન્ આપની
સહાયતાથી અન્યાયી શત્રુઓને મારી અમે નિષ્કટક રાજ્ય પામ્યા છીએ
પણ યુદ્ધમાં અનેક સબધિઓના, બીજાપિતામહના અને દ્રોણાચાર્યના
વધથી મને અમુક અશે દોષ લાગ્યો હશે એમ હું માનું છું. યદ્યપિ
વ્યાવહારિક નીતિશાસ્ત્રપ્રમાણે તો યુદ્ધમાં વિનિગીયુ થઈને સામે આવેનો
પુરૂષ ગમે તેવો દોષ તોપણ તેને મારવામાં દોષ લાગતો નથી તથાપિ
પ્રવૃત્તિપ્રધાન વ્યાવહારિક છતાં અનિષ્ટ કરનારા કૃત્યો કે જોઓનું કારણ
અનાદિકાલપ્રવૃત્ત અજ્ઞાનમૂલક અહતા મમતા છે તેઓના આચરણથી
દોષનો અવશ્ય સંભવ છે ને માટે એનું કોઈ નત કહો કે જેથી હું સર્વ
દોષપાશથી મુક્ત થઈ આપની ભક્તિમાં ઉત્સાહી થાઉં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે,
યુધિષ્ઠિર ! એક ઉત્તમ વ્રત કહું છું તેનું શ્રવણ કરો. જ્યારે અધર્માદિ
કારણોથી પીડા પામેલી પૃથ્વી બ્રહ્માને શરણે ગઈ ત્યારે સર્વ દેવોસાથે
તેત દ્વીપમાં આવી બ્રહ્માએ મારી સ્તુતિ કરી. તે સમયે તેઓને પ્રત્યક્ષ થઈને
મેં કહ્યું કે પૃથ્વીના ભારને ઉતારવામાટે તમો આર્ચના છો તે બાળત
પ્રથમથીજ મારા જાણવામાં છે પૃથ્વીમાં વસુદેવે તથા તેની પત્ની દેવકીએ
મારું ભજન કરી મને પ્રસન્ન કર્યો ત્યારે મેં વરદાનનું કહેતા તેઓએ મારા
જેવો પુત્ર વર માગ્યો. મેં તથાસ્તુ કહ્યું છે તેથી તેઓની પ્રાર્થનાને સત્ય
કરવામાટે હું દેવકીથી પ્રકટ થઈશ અને દેવોની સ્ત્રીઓ આ

તતાર લીએ તથા દેવો પણ મોવાળીવારૂં અનતરે. મારી યોગમાયા દરાયની યગોદા સ્ત્રીમા ચાલ અને તે મારા ધામરૂં ગેપનામને દેવકીના દરમાથી ખેચી લઈ રોહિણી નામની વમુદેવની સ્ત્રીના ગર્ભમાં લઈ ગય. ખેડી આતા કરી નું અતર્દિન થયો. ત્યારપછી ઉઘમેન કે જે મયુગનગરીનો મજા હતો તેના મહાદુર કંમ નામના પુત્રે દેવકીના ઇ બાળમને વમને શરૂ કર્યા અને અનતનુ મકર્ષણ થયાપછી મેં શ્રાવણ વદિ અટમીને વિષમ રોહિણી નમત્રમા અર્દગમિને મમયે અનુનુ ભવપથી કારાગૃદમા અવનાર લમ માતપિતાને દર્શન આપ્યાં વમુદેવે કમન્ય બયથી મ્વરૂપ શમાવવાની પ્રાર્થના કરી ત્યારે “મને જોકુલમા નદને વેગ યગોદાના પુત્રરૂં મ્મી આપો અને તેની પુરીને લા આપો” એવી આતા કરી નું પ્રાકૃત પાનકરૂં થયું મ્મો તે પ્રમાણે થયાપછી પુરીના શમ્દથી જાગેલા કમતા હતોએ કમને જગાલ્યો એટલે તે એદદમ આરી પોતાની બગિનીના હાથમાથી તે છોકરીને ઝેડી લઈ એક સિયાઉપર પહાડવા ગયો કે તેના દાઢમાંથી છટકીને આક્રશમા મ્મેલી તે કન્યાએ દેવીનું કપ ધરી કલને પિત્તરીને હતું કે, મર્ષ ! તારૂં મૃત્યુ તો ક્યાંક મનનરી અશુ છે, મને મારવાથી શુ ફલ છે ? જેમ કહી દેવી આમ્મ ૨૬. પરી કમે પોતાના દેવપત્નીઓની સલાહથી એમરે આમંઓમાં બાવકોને મારવા માલ્યા. જોકુલમા રડી મે પૂતનાવમેરે અને ટોને માયાં. ઉત્ત મયુગમા જાઠ મદનગેરેને મારી, કમને તથા તેના બાકઓને પણ માર્યા અને માલેને પૂરે નિનિએ આપ્યા તે મમયે મવં પ્રત્વએ આરી મને હતું કે, હે બકાવલસવ ! દુષ્ટ કેસના બયવી અમેએ આપનો જન્મ દિવસ જાળ્યો નથી માટે તે જાણવો કે જેથી વર્દાપનને કિસા કરીએ. આ નિપે અમેને ઘણો કિસાક છે. એ પ્રમાણે તેઓનો ગ્રેમ લેઈ મારા જન્માટમીને દિવમે કરવાને સર્વ નિરિએ જાતાલ્યો. પ્રાત્ર મનમા રાનાદિ નિત્ય કર્મ કરી સદૃષ્ય કરવો કે, આજ કૃષ્ણજન્માટમીનું મન હિપવામથી અથવા રસાહારથી કરીસ અને નવમીને દિવમે મારણું કરીશ ત્યાર પછી એકે સુશોભિત મળમા સઘ પ્રસાદ દેવકીની બાનકૃષ્ણસજિત મર્ષિનું, બહદેનસુમ્મ રોહિણીનું, કન્યાપુત્રા યગોદાનું, વમુદેવનું, નદનું, જોકુલનું, યમુનાજીનું, ગોપોનું અને ગોપીઓનું, મુનર્ણોદિ મર્ષિઓમા અથવા વસ્ત્રકપર રંગોથી કરેલા ચિત્રરૂં સ્થાપન કરું શાસ્ત્રોક્ત પૂજન કરી, મર્ષિનું જાગમણું કરવું, મવાં

અહમોજ કેરાની પોતાને પારણા કરની અને દધિ, હલદર તથા દૂધને પરસ્પરમાં ઉણાવાં તથા ઉત્સવ કરવો. .

આવિષે એક એવો ઇતિહાસ છે કે મિનજિત નામના અંગ દેશના રાજાને મહા તેજસ્વી 'સત્યજિત' નામનો પુત્ર હતો તે પ્રજાપાલનવગેરે કર્તવ્યમાં તત્પર હતો. દૈવયોગથી કોઇ સમયે તેને પાખંડી લોકોનો ઘણા કાલસૂઝી સંગ થવાથી તે અધર્મતત્પર થયો અને દેવોનો, આહજોનો તથા યજ્ઞાદિ ધાર્મિક કૃત્યોનો દૂષ કરવા લાગ્યો. તે અધર્મને લીધે મરણ પછી યમદૂતોને વશ થઇ નરકમાં પડ્યો. કેટલેક સમયે ત્યાંથી નિકળીને પિશાચના અવતારને પામ્યો. તૃપાથી તથા ક્રુધાથી ખીલ પામતો તે પિશાચ ભ્રમતાં ભ્રમતાં મારવાડ દેશમાં આવ્યો. આ પોતાના સૂક્ષ્મ રૂપથી એક વૈશ્યના શરીરમાં પ્રવેશ કરી મથુરાનગરીપાસે આવ્યો. પણ મથુરાનગરીમાં તે પિશાચથી પ્રવેશ થયો નહિ તેથી તે બહાર જ રહી ચોમેર ફરવા લાગ્યો. દૈવયોગથી જન્માટમીનો ઉત્સવ આવ્યો તે પ્રસંગે તેણે વ્રત તથા મહાપૂજાવગેરેનું માહાત્મ્ય સાંભળ્યું. કથાશ્રવણની સાર્યે રાત્રિનું જાગરણ પણ કર્યું અને વ્રતવાળાઓનાં દર્શન પણ કર્યાં. પોતે પણ નિરાહાર રહ્યો. તેના પ્રભાવથી તે પિશાચયોનિમાંથી છૂટી મારા લોકની ગતિ પામ્યો. એ પ્રભાણે જે કોઇ શ્રીકૃષ્ણ જન્માટમીનું વ્રત તથા ઉત્સવ કરે તે સર્જીતિનું પાત્ર થાયછે. આ વ્રત પુરાણાદિકમાં સર્વદા કરવાનું કહ્યું છે, ન્યારે હજી થાય ત્યારે ઉઘાપન કરવું. પ્રાતઃ કૃત્ય કરી લઈ શક્તિના પ્રમાણમાં આચાર્યવગેરે આહજોનું વરણ કરી સર્વતોભદ્ર મંડલ કરી કઠલીના રતંભોથી, વસ્ત્રના વિતાનોથી, ધનજાઓથી, પતાકાઓથી અને પુષ્પોની માત્રાઓ તથા અશોકપત્રનાં તોરણોથી ચાર હારવાળા મહામંડપને સોભાવવો. મધ્યમાં કણ્ઠ શ્લાષ્પન કરી તેઉપર પૂર્ણપાત્રમાં સુવર્ણમય શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિનું સ્થાપન કરી પોડશોપચારોથી પૂજન કરવું તથા અંગ પ્રત્યંગોનું પણ પૂજન કરવું, ગીતગ્ત્યાદિ મહોત્સવ કરવો, પરિવાર દેવોનું પૂજન કરવું. દેવકીજીનું, વસુદેવનું, રોહિણીનું, જયભદ્રનું, સાત્યકિનું, ઉદ્ધવનું, અહરનું, ઉગ્રમેનનું, નંદજીનું, યશોદાજીનું, ગોવાળીયાઓનું, ગોપીઓનું, યમુનાજીનું અને કાવિયનાગનું નામમંત્રથી પૂજન કરવું. ચંદ્રનું અર્ચથી પૂજન કરવું અને નાવિકેરના ફલથી શ્રીકૃષ્ણને અર્ચ દેવો નવમીને દિવસે દૂધપાકથી, તિલોથી અને ઘૃતથી મૂલ્ય મંત્રદ્વારા અષ્ટોત્તર-

શન દોમ કરવો. પૂર્ણાહુતિ કરી આચાર્યને એક કપિલા ગાયનું દાન દેવું અને સર્વ ઉપકર આહારોને યથાવિભાગ દઇ દેવો તથા બ્રાહ્મણ ભોજનાદિ કરી પોતાના વ્રતની સમાપ્તિ કરી સધળું શ્રીકૃષ્ણને અર્પણ કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી મનુષ્ય સર્વ કષ્ટોથી મુક્ત થઇ સર્વ ઇષ્ટ દેવોને પામે છે. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

દશાક્ષ વ્રત.

આવળ ભાસના કૃષ્ણપક્ષની નિશીથઆપિની આઠમીને દિવસે 'દશાક્ષ' એ નામનું વ્રત કરવાનું કથું છે. તે દિવસે પ્રાતઃકૃત્યાદિ કરી લઇ ઉપવાસ કરી મધ્યરાત્રિએ શ્રીબાલકૃષ્ણનું પૂજન કરવું. શ્રીકૃષ્ણ, વામુદેવ, શેષશાયિન, તીર્થપાદ, ગંગાજનક, યમુનાવેગસંહારિન, નિત્યમુક્ત, શ્રીગોપાલ, પીતવાસમ્, યમપ્રિય, સર્વેશ્વર, અધોક્ષજ અને કમલાપ્રિય એ નામોથી આવાહન વગેરે ઉપચારો કરવા. આવિષેની કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં આ પ્રમાણે છે. સુન કહેછે કે, હે નેમિપારમ્પરવાસી મુનિઓ! પુર્વે હાપરયુગમાં શ્રીકૃષ્ણે ને પ્રમાણે 'દશાક્ષવ્રત' કહેવું છે તે પ્રમાણે હું કહીશ. જ્યારે કૌરવોએ કપટ કરી દ્રુતની રમતથી પાંડવોને વનવાસમાં કાઢ્યા પછી પાંડવોની માતા કુંતી બીજે આશ્રય નહિ હોવાથી વિદુરજીને ત્યાં રવાં ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ગરુડઉપર ચઢી ત્યાં પધાર્યા. વિદુરજીએ તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. કુંતીએ કથું કે, હું કૃષ્ણ! અમારાં દુઃખને તમે વળોડો છો ખાટે દુઃખનો અંત આવે એવું કોઇ વ્રત કહે, શ્રીકૃષ્ણે કથું કે, હે મિત્ર-રસા! પ્રારબ્ધ પ્રમાણે કાલવેગથી આવી પડતાં દુઃખોને આટકાવવા કોઇ પણ સમર્થ નથી, તથાપિ શુભકર્મોથી અશુભ કર્મોનો પરિપાક ઓછો થવાનો સંભવ હોવાથી વ્રત નિયમ વગેરે શુભકર્મોનું સાધક્ય અભાધિન રહેછે, તેથી તમે 'દશાક્ષ' એ નામનું વ્રત કરો કે જેથી સુખ-પ્રાપ્તિ થશે. આવળુ ભાસના કૃષ્ણપક્ષની આઠમીને દિવસે મધ્યરાત્રિએ વસુદેવની દેવડી ખતીયી-શ્રીકૃષ્ણનું પ્રાકટ્ય થયું છે તે તમારા વળવામાં લેશે. તે સમયે બગવાનનું પૂજન કરી દશ સ્તોત્રવાળો એક દોરો લઇ તેનું પૂજન કરી પોતાને કાચે બાંધવો અને સાંચી દશ દિવસોએ પૂર્ણ થવું એ વ્રત દશ વર્ષપર્યંત કરવું. દશે દિવસગુથી કૃષ્ણનું યથાસાસ્ત્ર પાંડેશ-પચારથી પૂજન કરી વિવિધ રંગોથી દશ રમણ આજેખવાં તથા હમેશાં

કર્તાનું શ્રવણ કરવું. કૃષ્ણવર્ણવાળાં દશ તુલસીપત્રોથી પૂજા કરવી. કૃષ્ણ, વિષ્ણુ, અનંત, ગોવિંદ, ગરુડધ્વજ, દામોદર, હંપીકેશ, પદ્મનાભ, હરિ અને પ્રભુ એ દશ નામોથી પૂજન કરવું. આદિમાં, મધ્યમાં અને અંતમાં એ પ્રમાણે ત્રણ વખત આ વ્રતમાં હોમ કરવાનો છે. તેમાં કૃષ્ણમંત્રથી ચરની અષ્ટોત્તરશત આહુતિ દેવી. હોમને અંતે આચાર્યનું ગોદાનવગેરેથી પૂજન કરવું. સુવર્ણના, તામ્રના, વાંશના અથવા મૃત્તિકાના પાત્રમાં સુવર્ણનું તુલ-
નીનું પત્ર મૂકી તથા તે સાથે શ્રીકૃષ્ણની સુવર્ણની મૂર્તિને સ્થાપી વસ્ત્રા-
લંકારોથી મુશોભિત કરી દાન દેવું તથા દશ પૂજાઓ કરી હોમવી. દશ પૂજાઓ પોતાને પારણામાં લેવી અને દશ દશ પૂજાઓ દશ બ્રાહ્મણોને આપવી. એ પ્રમાણે દશ વર્ષપર્યંત કરવાથી સર્વ સુખોની પ્રાપ્તિ થાયછે. ત્યારે કુંતીએ કહ્યું કે, મારી પાસે બિલકુલ ધન નથી માટે વ્રત શી રીતે થાય ? ભગવાને કહ્યું કે, તમને તેટલું ધન મળી જશે. એમ કહી કહ્યુંને ઘેર ગયા. કહેાં અબ્યુત્થાનાદિ સત્કાર કરી કહ્યું કે, ભગવન! શામાટે આપનું પધારવું થયું છે ? શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, તમારી માતા અત્યંત દુઃખી છે તેથી તેમ ન થવું જોઈએ, એ માટે આવ્યો છું. કહેાં કહ્યું કે, શી રીતે માતાનું દુઃખ નષ્ટ થાય ? શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, તમારે સુવર્ણના પાત્રમાં ફધપાક ભરી તેમાં એકસો સોનામોહોર નાખી વાયુદ્વારા કુંતીને મોકલાવતા જવું તેમ કરવાથી તમારી માતા પ્રસન્ન રહેશે. એ પ્રમાણે કહી શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકામાં પધાર્યા. શ્રીકૃષ્ણના વચનથી કહેાં તેપ્રમાણે કરતાં કુંતીપાસે ધનની સંપત્તિ થવાથી તેણે " દશાક્ષનત " નો આરંભ કર્યો. તે વ્રતમાટે જે વિધિ, ઉપર કહ્યો છે તેપ્રમાણે અથથી ધતિસુધી તેણે કર્યો. કુંતીએ કરેલા દશ વર્ષપર્યંતના તે વ્રતના પ્રભાવથી પાંડવોએ રાત્રીઓને મારી પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું. કુંતીએ, એ વ્રતનો મહિમા પોતાની પુત્રવધૂ સતીદ્રૌપદીને કહ્યો. તેણે પણ તે પ્રમાણે વ્રત કર્યું અને તેને સુખ પ્રાપ્ત થયું. ત્યારથી તે વિશેષ પ્રચલિત થયું.

દર્શનગ્રહણ.

દર્શન એ શ્રોત, સ્માર્ત, તાંત્ર અને પુરાણોક્ત મર્ચ કર્મોમાં તથા મર્ચ વ્રતોમાં શુદ્ધ હોવાથી તથા ઈંતર પદાર્થોને શુદ્ધ કરનાર હોવાથી મુખ્ય છે

તથા આવશ્યક છે. ખીજા કર્મો તો હીક પણ જિજ્ઞાસુપ્રતિપાદક નિત્ય સંયોગાસનમા તથા ગાયત્રીગત્પમા કુશલવિજ્ઞોપમાહવાણિ । એટલે દર્ભનું પવિત્ર દાઢમા રાખી આચમનાદિ ક્રિયા કરી ઇત્યાદિ સાસ્ત્રવચનોથી દર્ભ એ પરમપવિત્ર છે એ દર્ભનું મહત્ત્વ મુખ્ય પદમા જ વધુ વદિ અમાવાસ્થાને દિવમે કરવાનું છે અથવા કેટલાએકના મતમા બ્રાદ્રપદ વદિ અમાવસ્થાને દિવમે પણ કરવાનું છે તે દિવમે સાસ્ત્રવિધિથી મહત્ત્વ કરેલા દર્ભ આપાતયામ એટલે જેઓમાથી સાર અથવા તત્ત્વ નથી જતું એવા રહેછે. તે દર્ભકુશ, કાષ્ઠ, પવ, દૂર્વા, ઉશીર, કુદ્દક, ગોમ્, નીલિ, મુજ અને બદ્ધવજ એમ કશ પ્રકારના છે પૂર્વ પૂર્વના અભાનમા ઉત્તરોત્તરનું મહત્ત્વ છે. દર્ભના મહત્ત્વ સમયે "દે દર્ભ ! તમે મલાની માથે ઉત્પન્ન થયા છો અને પવિત્ર છો માટે મારા સર્વ પ્રાપોને દર કશે અને મારું કયાણું કરે " એવી પ્રાર્થના કરી પૂર્વમા અથવા ઉત્તરમા મુખ રાખી 'હું કર્' એ મનથી દર્ભનું ઉદ્ધરણ કરવું. પવિત્ર (દર્ભની વીગી) ચાર સવાકાઓથી બ્રાહ્મણને માટે, ત્રણ સસાકા ઓથી ક્ષત્રિયને માટે અને બે સસાકાઓથી વૈશ્યને માટે ચાપછે અથવા બે સસાકાઓની પણ નવે વર્ષોમાટે ધર્મ સકલે તેમજ ગૃધ્રેન તથા નહિ ગૃધ્રેષા પણ ધર્મ રહે છે

શક્તિવર્ધક વ્રત.

ધન વિગા અને સ્ત્રીપુનાલિકા મુખેની પ્રાપ્તિમાટે જેમ જૂદા જૂદા પ્રકારના વ્રતો છે તેમ એ મધ્યમા મુખેના મગરપ સરીર તથા મનની શક્તિની પ્રાપ્તિમાટે જે કાંઈ ઉચામા ઉચું તથા નિમિત્ત રંગ આપનારું શ્રદ્ધા વ્રત દોષ તો તે અત્કનિમિત્ત ગોળીઓનું ઉપાસન છે તે નતનું જગ પ્રત્યક્ષ દોષથી તેમા રહે માનુષવજ્ર નામ એ ન્યાયપ્રમાણે ખીજા મધ્ય વિગા પ્રમાણની જગર નથી

જનમગર આનંદનિમિત્ત આંધાત્મ્યમા જનતી અપાત્કનિમિત્ત ગોળીઓ જે તાન વનરપતિની જ પવિત્ર જનાવટ છે અને લાગી મુગ્ધ થયા અખુટ શક્તિ આપનાર તરીકે જેણે આખી દુનિયામા મોળેટી નામના મેગરી છે તેનું મેવન દરનારને સરીર તથા મનની અને મગજની પૂરતી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પૂર્ણરીતે વધે છે દરમોષ મદિનો, દરમોષ તિથિ અને દરમોષ વાર એ નામોના નેવનનો આરબ કરવામાટે મોગ્ય જ છે ધર્મ તથા વ્રતો કરવામા સરીર અને મનની શક્તિની મોઢા પડેલા જગર છે એ વાત બુદ્ધિવાની નથી

ભાદ્રપદ માસ.

એકભુકતવગેરે.

દ્રપદ માસમાં હમેશાં એક વખત ભોજન કરવારૂપ વ્રતથી ધનની તથા આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે. તેમજ આ માસમાં હાથીકેશ વિષ્ણુની પ્રીતિમાટે પાપસ, ગુરોદન (મીઠા ભાત) અને લવણુવગેરેના દાનથી અબીષ્ટ સિદ્ધિ થાયછે.

હરિતાલિકા વ્રત.

ભાદ્રપદ માસના શુક્લ પક્ષની પરવિદ્યાતૃતીયામાં ‘ હરિતાલિકા ’ એ નામનું વ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં તિલના તથા આમળાના ચૂર્ણથી સ્નાન કરી, રેશમી વસ્ત્ર પહેરી માસ પક્ષાદિનો ઉલ્લેખ કરી “મારાં સમગ્ર પાપોના ક્ષમપૂર્વક સાત જન્મપર્યંત અખંડ સૌભાગ્યવગેરે શુભ ફલોની પ્રાપ્તિમાટે તથા ઉમામહેશ્વરની પ્રીતિમાટે હરિતાલિકા વ્રત કરીશ” એવો સંકલ્પ કરી પ્રથમ ગણપતિપૂજન કરવું; ત્યારપછી પોડશોપચા- રાથી ઉમામહેશ્વરનું પૂજન કરવું. યજ્ઞોથી, વસ્ટ્રોથી તથા દક્ષિણાથી યુક્ત વાંશનાં પત્રોનું દાન કરવું અને પ્રદોષસમયે પૂજન કરી રાત્રિનું જાગરણ કરવું.

એક દિવસે પાર્વતીએ મહાદેવને કહ્યું કે, ભગવન! કોઇને પણ ન કહેણું હોય એવું કોઇ વ્રત કહો કે જેથી સર્વનું કલ્યાણ થાય તથા તે પણ કહો કે મેં પૂર્વકાલમાં શું પુણ્ય કર્યું છે કે જેથી આપની પ્રાપ્તિ થઈ છે ? મહા- દેવે કહ્યું કે, ગુપ્તમાં પણ ગુપ્ત એવું એક વ્રત, કે જે આજ દિવસમુધી મેં કોઇને કહેણું નથી તે તમને કહું છું. જેમ તારાઓમાં ચંદ્ર, ગ્રહોમાં સૂર્ય, વર્ણોમાં બ્રાહ્મણ, દેવોમાં વિષ્ણુ, નદીઓમાં ગંગા, ધનિદાઓમાં ભારત,

વેદોમાં સાંભવેદ અને ઈદ્રિયોમાં મન સુખ્ય છે તે પ્રમાણે સર્વ વ્રતોમાં 'હરિતાલિકા વ્રત' સુખ્ય છે તે વ્રતના પ્રભાવથીજ તમે મને પ્રાપ્ત થયાં છો. પાર્વતીએ કહ્યું કે, દેવ ! તે વ્રત મેં શી રીતે કર્યું હતું ? તથા શામાટે કર્યું હતું તે મર્વ વિષય મારી પામે સવિસ્તર કહો. મહાદેવ—પર્વતોના રાજ્ય હિમાલયને ત્યાં તમારો અવતાર થયો હતો ત્યારે તમે જ્યાંથીજ પરમ તપશ્ચર્યા આરંભી. જાર વર્ષપર્યંત તો નીચા મુખથીજ રહ્યાં, ચોસઠ વર્ષમુધી પાકેલાં પાંદડાં ખાધને રહ્યાં, શીતકાલમાં ઠંઠપર્યંત જલમાં, ઉષ્ણ કાલમાં પંચામિના તાપમાં અને વર્ષામાં અનાટત પ્રદેશમાં રહ્યાં; એ પ્રમાણે તપશ્ચર્યાને દેખી તમા યોગ્યાવસ્થાને દેખી હિમલય ચિંતામાં પડ્યા. તે વખતે નારદમુનિને આવેલા દેખી તેનો સત્કાર કરી કન્યાગ્રામવિષે હિમાલયે પૂછતાં નારદે કહ્યું કે, જગતમાં વિષ્ણુજીવે ખીન્ને કોઈ વર નથી માટે તેને તમારી કન્યા આપો. હિમાલયે કહ્યું કે, તે દીક છે પણ તેની માગણીસિવાય મારાથી કેમ આપી શકાય ? નારદે કહ્યું કે, ત્યારે એવિષેની હું તજવીજ કરું છું. એમ કહી વિષ્ણુપામે આવી તો વાત સમજાવી; ત્યારે વિષ્ણુએ નારદનારૂપે ભાગું દરાવ્યું. હિમાલયે તે વાત કથુલ કરી. પાર્વતીને આ વાતની ખબર પડતાં મૂર્છાથી પીડિત થઈ સખીઓને કહેવા લાગ્યાં કે મહાદેવ-મિવાય ખીજ પતિને હું વરનાર નથી, અને મારા પિતાશ્રીએ ખીન્ને પ્રકાર ગાહ્યો છે માટે હવે તો દેહત્યાગ જ કરીશ. સખીઓએ કહ્યું કે, આપણે અહિંથી કોઈ દૂર પ્રદેશમાં જતાં રહીએ કે જ્યાં કોઈ આવી જ ન શકે, તેનો દરાવ કરી તેઓએ તે પ્રમાણે જ કર્યું. પાર્વતીને નહિ દેખવાથી આતુર થયેલા હિમાલયે શોધ કરવા માંડી કે, પાર્વતી ક્યાં ગયાં ? : શું કોઈ યક્ષ, ગંધર્વ, રાક્ષસ કે દેવ તેને ઠરી ગયો અથવા સિંહવ્યાઘ્રાદિ હિંસક જાનવરોએ તેનું બગાડ કર્યું ? આ પ્રશ્નમાં પાર્વતીએ સખીઓસાથે ઘેર વનમાં જઈ એક નદીને તીરે મોહોટી શુશ્રૂષામાં રહી અન્ન જલનો લાગ કરી નદીની વેણું મોરીસહિત શિવલિંગ કરી ભાદ્રપદ શુક્લ તૃતીયાને દિવસે દરત નક્ષત્રમાં પૂજન કર્યું અને ગીતરત્નાદિ ઉત્તમવસ્ત્રાને ગરુડનું જાગરણ કર્યું. તે વ્રતના પ્રભાવથી મારું આસન અલાયમાન થઈ ત્યારે મેં (મહાદેવે) ત્યાં આવી તમને અંકીષ્ટવર-પ્રદાનનું કર્યું. તમે આશ્ચંદ્રે જો પ્રસન્ન થયા હો તો મારે પત્નીપણાથી સ્તીકાર કરો. મેં તે વાતનો અંગીકાર કર્યો. તમે વ્રતને અતે પારણું કર્યું. હિમાલય સોંપ કરતા ત્યાં આવી પાર્વતીને દેખી રોષ પડ્યા. પાર્વતીએ કહ્યું કે તમારો વિચાર વિષ્ણુને દેવાનો હતો તેથી મારે આમ કરવું પડ્યું છે. હજી પણ જો મહાદેવ મારૂ પાણિગ્રહણ કરે નો આપને ઘેર આવીશ.

હિમાલયે તે સર્વ વાત કબુલ કરી તમને ઘેર તેડી આવી મારીસાયે તમારો-વિવાહ કર્યો. આ વ્રતનું 'હરિતાલિકા' એવું નામ, આલિ એટલે સખીઓ તેઓએ હરિતા એટલે હરી જવાણાં, એથી શબ્દરચનાક્રિપરથી થયું છે. "કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પોથી ગૂંચેલા કેશવાળાં પાર્વતીને અને કપાલની માલાથી યુક્ત સુકુટવાળા સંકરને તેમજ દિવ્ય વસ્ત્રોથી સુશોભિત પાર્વતીને તથા દિગંબર એવા સાક્ષાત્ મહાદેવને નમસ્કાર કર્ણુ" એ મંત્રથી નમસ્કારાદિ કરવા અને મયાશાસ્ત્ર ઉદ્ધાપન કરવું. આ કથા મૂળે શૌનકવગેરે મુનિઓને કહી છે.

સુદ ચોથનો ચંદ્રમા જોવાનું ખરાબ રૂળ.

ભાદ્રપદ માસના શુકલપક્ષમાં ચોથનો ચંદ્રમા જોવામાં આવે તો જોનાર માણસકેવર મિથ્યાભિદ્વેષણ એટલે દોષમાં નહિ છતાં દોષનો આરોપ આવી પડેછે એટલા માટે તે ચોથને દિવસે સિદ્ધિવિનાયકનું વ્રત કરનાર મનુષ્યે ચંદ્રદર્શન કરવું જોઈએ તોપણ તે મનુષ્યે ચોથમાં ઉગેલા ચંદ્રનું પાંચમને દિવસ દર્શન કરવું અને તેમ કરવામાં તેનો વ્રતભંગ થતો નથી. ત્રીજને દિવસ સાયંકાલથી ચોથ ખેસતી હોય તો તે ચંદ્ર ચોથમાં ઉદય પામેલો હોવાથી તેનું દર્શન ન કરવું. કેટલાએક તો કહેછે કે ચોથને દિવસે ચોથ દશખાર ધડી હોય તોપણ ચોથને દિવસ ઉગેલા ચંદ્રમાના દર્શનનોજ દોષ છે. હાલમાં તો મધ્યાહ્નકાળ વ્યાપિની ચોથ કે જે વિનાયક વ્રતમાં લેવાની છે તે દિવસે જ ઉગેલા ચંદ્રનું દર્શન નથી કરતા. જો કદાચ ચંદ્રદર્શન થઈ જાય તો દર્શનજન્ય દોષની શાંતિ માટે "સિંહઃ પ્રસેનમવધીર્સિંહો જાંબવતાહતઃ । સુકુમારક ! મારોદ્રીસ્તથ શ્વેવ સ્પર્મેતકઃ ॥" એ મંત્રનો મયાશક્તિ જપ કરવો તથા ચતુર્થીના દેવતા હોવાથી ગણપતિની મૂર્તિનું નોડશોપચારોથી પૂજન કરી એક મોદકનું નેવેલ ધરાવવું તથા સુગંધિ ચંદનસહિત એકવીસ દર્વાઓ ગણાધિપવગેરે દશ નામોથી બે બે સાથે ચડાવવી. અવશેષ રહેલી એક દર્વા દશ નામોને સાથે બોલી ચડાવવી, દશ મોદક પોતાને જમવા તથા દશ મોદક બ્રાહ્મણને આપવા ઇત્યાદિવિધાન કરવું તથા શ્રીમુદ્ભાગવતના દશમસ્કંધના ઉત્તરાર્ધમાં મણિની કથા કે જેમ શ્રીકૃષ્ણકેવર સત્રાજીત યાદવે મણિની ચોરીનો મિથ્યા વાદ આપ્યો.

તેથી મુક્ત થવામાટે શ્રીકૃષ્ણે વનમાં જઈ સિંહે મારેલા સત્રાજીતના બાધ પ્રસે-
નને જોયો, ત્યાંથી આગળ ચાલતાં સિંહને મરેલો દેખી તપાસ કરતાં જળ-
વાન રીછ કે જે રામાવતારનો યોદ્ધા હતો તેની શુદ્ધમાં જઈ તે સાથે યુદ્ધ
કરી તેણે લીધેલા મણિને તેની પુત્રીના દાનસાથે પાછો લઈ મળ ધણીને
આપ્યો, પ્રતિપદિ વૃત્તાંત છે તેનું શ્રવણ કરવાથી પણ મિથ્યા આરોપની
નિવૃત્તિ થાયછે. કેટલાએક કહેછે કે “ પૃથ્વીઉપર ખૂચેલી ગાંધની ખરીમા
જળ દોષ અને તેમા ચડનું પ્રતિબિંબ પણ દોષ તેના દર્શનથી દોષ છે”
પણ તેની વાત ધર્મસિદ્ધવગેરે યથોમા ન હોવાથી પ્રમાણ નથી. વળી
કેટલાએક મૂર્ખો એની પણ કપોયકાપના કરેછે. કે તે યોધની રાત્રિએ
ગુપ્ત રહી માણુમોના યગ્ગુપર પથ્થરો ફેંકવા કે જેથી ચીડાએલા માણુસો
અશુભ શસ્ત્રોથી ગાળો આપે તેથી તે દોષ મટેછે. પણ તે રિવાજ ધણો દુષ્ટ
તથા દોષને આપનાર જ છે તેથી તેમ નહિ જ કરવું.

ભાદ્રપદ માસના શુક્લપક્ષની ચતુર્થીના ચંદ્રમાના દર્શનથી મિથ્યાકર્મકં
આવેછે એવું પરાશર મુનિનું પણ વચન છે તેથી તે દોષની શાંતિમાટે
શાસ્ત્રોક્ત વિધાન કરવું. આ વિષે નદિકેશ્વરે મનહુમારને કહ્યું છે કે, ભાદ્ર-
પદ શુક્લચતુર્થીનું વ્રત કે જેના મણુપતિ દેવતા છે તે કરવાથી આરોપિત
યથેષુ મિથ્યાકર્મકં દૂર થાયછે. સનહુમારે પૂછ્યું કે, એ વ્રત કોણે કર્યું
હતું તથા કોનું મિથ્યાકર્મકં દૂર થયું હતું તે કહો. નદિકેશ્વરે કહ્યું કે,
જગત્પતી સપ્તિવગેરે કરનાર શ્રીકૃષ્ણે આ વ્રત કર્યું હતું તેથી તે કર્મક-
મુક્ત થયા હતા. જ્યારે પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવામાટે પૃથ્વીમાં અવતરેલા
નારાયણરૂપ શ્રીકૃષ્ણે જરામધરાગ્રમાથે વિલેપ થવાથી મમુદ્રના મધમાં
વિશ્વકર્માપાસે આપંત વિન્તીર્જી નુવર્ણમય દારકાનગરી રચાની તેમાં
મર્વ યાદવોમાથે નિવાસ કર્યો. તે પછી ઉચ્ચ માદવના પુત્ર મત્રાજીતે
સમુદ્રને તીરે જઈ મુ. ઉપર ઉચ્ચ તપશ્વર્પા કરી પ્રમન્ન થયેલા સૂર્યનારાયણે
આની વરદાન યેવનું કહ્યું. મત્રાજીને કહ્યું કે હે સૂર્ય ! તમે જો
પ્રમન્ન થયા હો તો તમારે સ્થમતક નામનો મણિ આપો. સૂર્ય પોતાના
દર્શનાથી ઉનારી તે મણિ તેને આપ્યો અને કહ્યું કે આ મણિમાથી હમેશાં
આજમારે સુખર્ષુ ઉતરેછે તેથી તે મદાપ્રતાપી છે અને પવિત્ર મનુષ્યથી જ
ધારણ કરી શકાયછે. એ પ્રમાણે કહી સૂર્ય અંતર્દિત થયા. અમંતક
મણિને ધારણ કરી મત્રાજીત યાદવ દારકામા આવ્યો ત્યારે સૂર્યસમાન

તેજથી વિસ્મય પામેલા સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ શ્રીકૃષ્ણના દર્શન-
માટે સાક્ષાત્ સર્વ આવેછે કે શું ? શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે આ સર્વ નથી પણ
સર્વે આપેલા મણિવાળા સત્રાજીતયાદવ છે. શ્રીકૃષ્ણે તેની પાસેથી તે મણિ
લેવાની ઇચ્છા કરી પણ કોઈ રીતે તે ઇચ્છા પાર ન પડી. સત્રાજીતે પણ
તેની ઇચ્છા જાણી પોતાના ભાઈ પ્રસેનને તે મણિ આપી દીધા.

એક દિવસે તે મણિનું ધારણ કરી પ્રસેનયાદવ શ્રીકૃષ્ણની સાથે
મૃગયા કરવા ગયો. અપવિત્રાવસ્થામાં હોવાથી પ્રસેનયાદવને સિંહે મારી
નાખ્યો. તે મણિને લઈને જતા સિંહને જાળવાનું રીંછે મારી મણિને લઈ
પોતાની ગુફામાં જઈ પોતાના પુત્રને આપ્યો. પ્રસેનથી છટા પડેલા શ્રીકૃષ્ણ
પણ મૃગયા કરી દારકામાં આવ્યા. પ્રસેનને પાછો નહિ આવેલો જાણી સત્રાજીતે
એથી મિથ્યા વાત ઉગાવી કે મણિને માટે મારા ભાઈને શ્રીકૃષ્ણે મારી નાખ્યો.
આથી દારકામાં મોહોટા વિલેપ તથા શ્રીકૃષ્ણનો અપવાદ ઉઠ્યો. શ્રીકૃષ્ણે વિચાર્યું
કે યદ્યપિ મેં પ્રસેનને માર્યો નથી તથાપિ આ મિથ્યાકલંકને ઉતારવું જોઈએ.
તેથી તે કેટલાક યાદવોસાથે તેની તપાસમાટે વનમાં ગયા, ત્યાં સિંહે મારેલા
વાહનસહિત પ્રસેનને જોયો, ત્યાંથી તેના પગઉપરથી આગળ ચાલતાં
જાળવાનું રીંછે મારેલા સિંહને જોયો, ત્યાંથી આગળ ચાલતાં એક ગુફા
આવી કે જે એકસો મોજનના પ્રમાણવાળી તથા અધકારમય હતી. તેમાં
ખીજ લોકોને સાત દિવસનો અવધિ આપી બહાર બેસાડી પોતાના યોગ-
બલથી એકલા શ્રીકૃષ્ણે જે પ્રવેશ કર્યો. તેમાં આગળ જતાં એક સાત ભૂમિને
પ્રાસાદ આવ્યો, તેમાં જાળવાનું પુત્રી પોતાના ભાઈના પારણાઉપર તે
મણિને ખાંધી ગીત ગાતી હતી કે 'સિંહે પ્રસેનને માર્યો અને તે સિંહને
જાળવાને માર્યો. હે સુકુમાર ! રોદન ન કર આ સ્વર્ગતક તારો છે' તે સંધ્યું
શ્રીકૃષ્ણે જોયું. મુંઝર નેત્રોવાળી તે કન્યાએ શ્રીકૃષ્ણને દેખી કામજવરથી
પીડિત થઈને હારમથી કહ્યું કે, જાળવાનું સત્તા છે તેટલીવારમાં તુરત અંદીથી
પસાર થઈ જાયો. તેણીનાં વચન સાંભળી હાસ્ય કરતા શ્રીકૃષ્ણે શંખનાદ
કર્યો, તેથી જાગેલા અને કોધોંધ થયેલા જાળવાને શ્રીકૃષ્ણસાથે મુદિયુદ્ધ
કર્યું. સાત દિવસો થઈ જવાથી ગુફાની બહાર વાટ જોઈને બેઠેલા લોકો
શ્રીકૃષ્ણનું અનિદ્ર ધારી દારકામાં ભાગી ગયા. તે રીંછસાથે શ્રીકૃષ્ણને
એકવીશ દિવસસુધી યુદ્ધ થયું. જાળવાને પ્રતિપક્ષીનું બળ અપરિમેય જોઈ
કહ્યું કે, હું મરોથી તથા અમરોથી જીતાવેલો નથી પણ આજ તમારાથી

મય મૂર્તિ પૂજનપછી શ્રાદ્ધજ્વન આપી દીધી ત નવાણે ચંદ્રમા બેને નત
કરે તો ગણુલ પ્રમન્ન થશે મવ દવાએ એ વિનયનો ઉપદેશ કરવામાટે
બૃહસ્પતિને ચંદ્રપામે મોકલ્યા તેણ ચંદ્રમાપામે મર્વ જ્વતાન કલ્પો ત્યાં
તેણે ઉપદેશમાણે જ ગણુપતિનું નત તથા જ્વનાવિ કર્યે તે નતથી પ્રસન્ન
થયેલા ગણેશે ૪૬૮ ચર્ચ ચંદ્રમાને વન્દન માગનાનું કહ્યું ચંદ્રમાએ માગ્યું
ક આપના શાપન દૂર કરા ૫ જ્વથી લાગેમા ટું દર્શનીય ચાઉં ગણુપતિએ
કહ્યું ક હે ચંદ્ર ૩ એ વિનયમા તાકયુ બોનગો જ નહિ, ખીનું વરદાન કરા
તે આપુ આ વચન મામળા નાસ પામના પ્રજ્ઞાએ કહ્યું કે બગવન્ !
ક્ષમા કરો અને ચંદ્રને શાપમુક્ત કરો પ્રજ્ઞાનું વચન ગમ્પવામાટે ગણેશે
કહ્યું ૪ જે લોભે ગુરુપત્ની ચતુર્થાને વિષે ચંદ્રનું દર્શન કરશે તેઓ
ઉપર મિથ્યાકલક આવના પણુ તેઓ બે પ્રયક મામની ગુરુપત્ની
ખીજના નાનું દર્શન નહિ કરે તો તે દોષ છે તેથી લોભે મુનિ ખીજને
દિવસે પ્રયત્નથી ચંદ્ર દર્શન કરજ ચંદ્રમાએ પૃથ્વુ ૫ બગવન્ ! કયા ઉપા
યથી સર્વદા તમે પ્રસન્ન થાઓજ ને કહા ગણેશ કહ્યું ૬ મર્દદા કૃષ્ણ
પત્ની ચતુર્થાને વિષે મા વ્રત તથા મોદકથી પૂજન ૭ અને ચત્રો ૫
મમરે તમા તથા ગાદિખીનું પૂજન કર નવર્ણમય મારી મૂર્તિનું શ્રાદ્ધ
જ્વને દાન આપે અને આ લ્લાનું ચનજુ કર તેના સર્વ ક ટોને ૮ દૂર કરીશ
તથા નાપ મામના ગુરુપત્ની ચતુર્થાને વિષે મા' નત તથા મર્વ ૧ તા
વજો ધરી જ્વન કરવાથી તથા ગાદિલ્પીસદિન ચંદ્રનું પૂજન કરવાથી
મિથ્યાકલક દૂર થતા મનુષ્ય મુખ પામેછે એ પ્રમાણે કહી ગણેશ આત
દિન યથા નારના કરવાથી શીઘ્રે પણ યથાચિધિ તે નત કર્યું તેથી
૫જુ પણુ મિન્ના દોષથી મુક્ત થયા આ કયા સ્કંદપુરાનમા નકિશ્વ
તથા મન કમાના મળદરે છે

સિદ્ધિવિનાયક વ્રત.

૧૫૭૪૫મા આ ૫ મારના ગુરુપત્ની મધ્યાહ્નવ્યાપિની ચોથને
દિવસે સિદ્ધિવિનાયક નત કરનું એમ કહ્યું છે તે વિવિધપ્રાત કાળમા લોભા
નિતોથી રાત્રી મારા પમાનિા ઉત્તેમ કરી ૧ પુન, ધન વિગ્રા ૭૫
યશ, શ્રી અને આનુકની પ્રાપ્તિમાટે સિદ્ધિવિનાયક નત કરીશ એવો
મંત્ર કરી યાચિત્ત ગજેશન પૂજન મધ્યાહ્ને કરનું ફેરવ્યાય નમ ૧ એ

મંત્રથી ગણપતિની મૂર્તિ બનાવવામાટે શુદ્ધ મૃત્તિકા લાવવી, સુમુલાય નમઃ । એ મંત્રથી જલાદિયુક્ત કરી મૃત્તિને ઘડવી અને ગૌરીસુતાય નમઃ । એ મંત્રથી સ્થાપન કરવું. પછી તેમાં તંત્રચપ્રમાણે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી તથા ગર્ભાધાનાદિ પોડશ સંસ્કારોમાટે પંદર પ્રણવમંત્રોનો ઉચ્ચાર કરવો. પછી વૈદિક મંત્રથી દેવના નેત્રનું ઉન્મીલન કરી પંચોપચારથી પૂજન કરવું તથા પોડશોપચારથી પૂજન કરવું. અંગ પ્રત્યંગ પૂજન કરવું, એકવીશ મોદકોનું નૈવેદ્ય ધરાવવું, દ્વાર્વાયુઝમથી વિશેષ પૂજન કરવું, એકવીશ મોદકોમાંથી દશ જ્વાલાણુને દેવા, દશ પોતામાટે રાખવા અને એક ગણપતિપાત્રે રાખવો. અવશેષ વિપય કથાઉપરથી જણાય છે.

શૌનકાદિ ઋષિઓએ મૂત પુરાણીને પૃથ્વ્યું કે, હે મન ! મનુષ્યોને નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક કાર્યસિદ્ધિ કયા વ્રતનિયમથી ચાલે ? તે કહ્યો. સત્ત કહે છે કે, હે મુનિઓ ! પૂર્વે જ્યારે કૌરવો તથા પાંડવો યુદ્ધ કરવામાટે કુરુક્ષેત્રમાં આવ્યા હતા ત્યારે સુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૃથ્વ્યું કે, હે દેવકી-પુત્ર ! આ મોહોટા કાર્યના સમારંભમાં કયા દેવતા વ્રતથી તથા પૂજનથી વિજય મેળવી રાજ્યને મેળવી શકાશું ? શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, પાર્થ ! પાર્વતીના શારીરમલ્લથી ઉત્પન્ન થયેલા ગણપતિનું વ્રત તથા પૂજન કરો કે જેથી સર્વે દેવસિદ્ધિ થશે. એ વ્રત ભાદ્રપદ માસમાં શુકલપક્ષની ચતુર્થીને દિવસે કરવાનું છે અથવા માઘમાસમાં, આવણ્ય માસમાં, તથા માર્ગશીર્ષ માસમાં પણ થઈ શકે છે. ઉપર પ્રમાણે રનાનાદિ કરી પૂજન કરવું, શક્તિ હોય તો નિષ્ક-પ્રમાણ્ય સુવર્ણ વગેરેની મૂર્તિ કરવી. એ પ્રમાણે કરવાથી અવશ્ય કલ્યાણ થશે. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

ઋષિપંચમી.

ભાદ્રપદ માસના શુક્લપક્ષમાં આવતી પાંચમી “ ઋષિપંચમી ” કહેવાય છે. તેનું મધ્યાહ્ન સમયમાં વ્યાપ્ત થનારી પાંચમને દિવસે વ્રત કરવામાં આવે છે. તે દિવસે નિત્યકર્મને પોહોંચી લઈવ્રતનો સંકલ્પ કરી મધ્યાહ્ન સમયે સ્થાપિત કરેલા અશ્વત્થીસહિત કસ્યપ, અત્રિ, ભરદ્વાજ, વિશ્વામિત્ર, ગૌતમ, જમદગ્નિ અને વસિષ્ઠ એ મહર્ષિઓનું પૂજન કરવું તથા ખેડ્યા-વગરની પૃથ્વીમાં થયેલા શાસ્ત્રવગેરેનો જરૂર પડે તો આહાર કરવો. અસત્ય વચનાદિ અશિષ્ટચારોનો પ્રયત્નથી ત્યાગ કરવો. આ વ્રત બંને માટે સામાન્ય

છતા પણ સ્ત્રીઓ વિગેપતાથી જે છે નરણુ કે નિહિત રમેદમા, જલ-
ભરવામા, દગવાન, ખાડવામા અને વાસીતમા પ્રમાદથી અને જલુઓની
દિસા સ્ત્રીઓના હાથથી થાય છે તથા રમેદર્શનને પ્રસંગે પણ અપ્રમાદ
અપ્રમાદિ દોષો તેને લાગે છે તેથી તે દોષોની નિવૃત્તિમા આ વ્રત કર-
વામા આવે છે અતિપ્રયોગમાણે તે ઉપર જતાવેલી પાત્ર જતની દિમાની
નિવૃત્તિમા પ્રત્યે વિષે અધિમત્રમાણે વૈશ્વદેવ નામનું કર્મ છે પણ તે તે
ધાર્મિક મરમરો ઓછા થવા લીધે માત્રતમલમા મહા ભાગ્યશાળીજ કરતા
હશે વૈશ્વદેવ કર્મ શુ છે ? તથા તેથી કા કયા ઉત્તમ લાભો છે ? તે વિશે
ધાડ વ ત ધ લેવાથી અહીં આપેતું નથી સ્ત્રિપત્યમીના પ્રભાવવિશે
પૌરાણિક કથા એની છે - યુધિરિ શ્રીકૃષ્ણને સ્ત્રીઓના અધ્યાયમા નતને
પ્રશ્ન આ ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે સ્ત્રીને રમેદર્શન આવે છે તેમા અસાધારણથી
થતા દોષોની નિવૃત્તિમા આ વ્રત અત્યંત છે પૂર્વ જનાસુરને મારવાથી
ઈન્દ્રને સ્વલહત્યા લાગી ત્યારે પ્રજાએ અગ્નિની પ્રથમ જ્વાળામા, નદીના
વસાંતગુમા આવેના નયમ જનમા, પર્વતના અગ્રમા રહેના વૃક્ષોમા અને
સ્ત્રીઓમા અથવા ભાગવતના મત પ્રમાણે પૃથ્વીમા તાર વૃક્ષોમા શુદ્ધ, જલમા
શુદ્ધ અને સ્ત્રીઓમા રમેદર્શનરૂપે એ પ્રમાણે ચાર ઠેમણે તે સ્વલહત્યા
નિનમ્ન મરી ઈન્દ્રને યજ્ઞ કરાવી તેથી મુક્ત કયા ત્યારથી સ્ત્રીઓ રમેદર્શનના
નયમ દિવસે આ લીજેરી, ખીજે વિષે સ્વલહતિની જેરી, નીજે વિષે રજક
શ્રી જેરી અને ચોથે દિવસે પોતાના વર્ણજેરી થાય છે તેથી રજનના
સ્ત્રી મર્વ કર્મમા ત્યાં ન્ય છે તે દેવ તથા પિતૃકર્મમા પાત્રમે દિવસે યોગ
થાય છે તે દશમા અપર્ણા દોષથી મુક્ત થવા તથા ઉપર કહેરી રસોઇ
વગેરેમા થતા પાત્ર પાપોથી મુક્ત થવામા સ્ત્રિપત્યમીનું વ્રત કરતું જોઇએ

મત્યયુગમા નિર્ભદેશમા મેનડત નામના રાજા હતા તેના ગામમા
તેના પારને પટોચેના મુનિનામના સાહ્યનું જયની નામની પત્ની
હતી અને તેના ધધાથી સ્વના હતા તેમ વખતે રમેદર્શન
હતા તે સ્ત્રીએ વ મા ર્વ આ કાગે કરી અને મરણ પછી તે દોષને લીધે
રાખનો તમા કુનગીનો અગ્નિમા પામી પોતાના મુમતિનામના પુત્રને વેર આપ્યા
મુમતિની શ્રી નવની નમની હતી કેટલે દિવસે તે મુમતિ સાહ્યનું પોતાના
પિતાની ક્ષતિધિને દિવસે આદ્ય કુનો હતો અને આમજોને ભોજન આ-
વવામાટે તેની શ્રી દરવાઝ કરતી હતી તેમવામા તે ધધાના પાત્રમા
ઉપરથી નર્પતું વિષ પાત્ર આ વાત સ્ત્રી નજીની નહતી પણ પૂર્વજનમા

રાત્રિવાળી ઘર આગળ ખેડેલી કુતરીએ તે જોઈ અનેક આંહણોને મરણ-
માંથી બચાવી લેવા માટે સ્ત્રી દેખે તેવી રીતે દોડી તે પાત્રનો સ્પર્શ કરી
તે અન્નને અપવિત્ર કર્યું તેથી ક્રોધને લીધે તે સ્ત્રીએ તેને ઘણો પ્રહાર કર્યો.
અને પછીથી બીજી રસોઈ કરી બ્રહ્મ ભોજન કરાવ્યું. બ્રાહ્મણે પણ તે ખેદને
લીધે ખેતીના ધંધાથી ઘેર બાંધેલા બલદને તણુ તથા જલવગેરે કશું પણ
આપ્યું નહિ. રાત્રિના સમયમાં ઘરમાં બ્રાહ્મણ વિક્ષેપથી સૂતો હતો તેટ-
લામાં કુતરીએ બલદપામે જઈ બનેલી સર્વ વાત કરી તથા આપણા પૂર્વ
જન્મના પુત્ર આ બ્રાહ્મણે આપણા ક્ષયાદ શ્રાદ્ધમાં આપણને તો અન્ન જલ કશું
આપ્યું નહિ એમ કહ્યું ત્યારે તે બલદે પણ પોતાના દુઃખની વાત કરી. તે
સર્વ વાત જાગતા બ્રાહ્મણે શ્રવણ કરી તુરત ઉઠી કુતરીને તથા બલદને અન્ન
જલ આપી પ્રાતઃકાલે ઉઠી ત્રિશયદર્શી સર્વ તપા નામના ઋષિની પાસે જઈ
પોતાનાં માતાપિતાના અધમ અવતારનું કારણ તથા તેની મુક્તિ વિશે પૂછતાં
તેણે કહ્યું કે તારી માતાએ પૂર્વજન્મમાં રજોદર્શન છતાં ઘરમાં સ્પર્શ કર્યો
હતો તેથી તેને તથા સ્ત્રીના પાપને લીધે તારા પિતાને આપો અવતાર
આવ્યો છે અને તારેજ ઘેર બન્ને વસે છે. તે દોષની નિવૃત્તિમાટે તમે સ્ત્રી
પુરુષ બન્ને ઋષિપંચમીનું વ્રત કરો અને તેનું પુણ્ય તેઓને આપો તેથી
તેઓની મુક્તિ થશે. આમ કરવાથી તે બન્નેના તેજ અધમ અવતાર દૂર
થયા અને ઉત્તમ લોકની પ્રાપ્તિ થઈ. આ પ્રમાણે ઐહિકપારલૌકિક એક-
માધનમાટે આ વ્રત કર્તવ્ય છે. સાત વર્ષ સુધી આ વ્રત કરી ઉદ્યાપન
કરવું. આગમે દિવસે એકબુક્ત કરી પ્રાતઃકાલમાં સ્નાનાદિ કરી બ્રાહ્મણોને
વસાવી સર્વતોભદ્ર મંડલ ભરી કુંભકૃપર અર્ધતીસલિન સપ્તર્ષિઓની સુવર્ણ-
ભૂતિ સ્થાપી પૂજન કરવું તથા બીજી ઇતિકર્તવ્યતા સર્વ વ્રતના જેની છે.
ઉદ્યાપન આદિમાં, મધ્યમાં તથા અતમાં થાય છે. આ કથા ભવિષ્ય પુરાણમાં
આપેલી છે.

બ્રહ્માંડ પુરાણમાં આ વ્રતની કથા મિતાશ્વ રાજા અને બ્રહ્માના સંવાદ-
રૂપે આ પ્રમાણે છે કે, મિતાશ્વરાજાએ બ્રહ્માને પૂછ્યું કે બ્રહ્મન! સર્વ પાપોનો
નાશ કરે એવું કોઈ વ્રત કહો. બ્રહ્માએ કહ્યું કે રાજન! ઋષિપંચમીનું વ્રત
કે જે સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ કરનાર છે તથા નરકગતિને દૂર કરનાર છે તે
વિષેનો એક જૂનો ઇતિહાસ કહું છું તે સાંભળો. વિદર્ભદેશમાં એક ઉત્તક
નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તેની સુશીલાનામની મતી સ્ત્રી હતી. તેને બે

મતાન હતાં તેમા સુવિજ્ઞાણુ નામનો પુત્ર હતો અને તે સાંગ અને સાર્થ વંદોના પારને પહેચ્છેલો હતો તથા સતમા નામની પુત્રી હતી તેને શ્રેષ્ઠ કુલના પતિઆથે પરણાવી હતી. દૈવયોગથી તે વિધવા થઈ ત્યાં પિતાને ઘેર રહી વૈધવ્યના ધર્મો પાળવા લાગી. પુત્રીના વૈધવ્ય દુઃખથી તપેલા પિતા પુત્રને ઘર નેહી દઈ તે પુત્રીસાથે મંગાના તીર્થપરના વનમાં આવી રહ્યા. હાં પોતે વિદ્વાન હોવાથી કેટલાએક શિષ્યોને વેદ બણાવવા લાગ્યા અને પુત્રીએ સેવા કરવા માગી. કોઈ વખતે એવાથી શ્રાંત થએલી પુત્રી નિદ્રાવશ થઈ ત્યાં અર્ધરાત્રિએ તેના શરીરમા અકસ્માત કીડાઓ પડી ગયા. તેવી રીતની પુત્રીને દેખી તેની માતા રોડ કરવા લાગી. શિષ્યોએ પિતાને ખબર આપતાં તેણે મમાધિધી જાળુ અને કણુ કે આ પુત્રી આ જન્મથી પૂર્વના સાતમા જન્મમાં માફાણી હતી ત્યાં રજસ્વલા છતાં ઘરમા અડકી હતી તેના પાપથી એનું શરીર કૃમિઓથી વ્યાપ્ત થયેલું છે. રજસ્વલા સ્ત્રી પહેલે દિવસે આંડાલી જેરી, બીજે દિવસે અક્ષત્વલા દરનાર જેરી, ત્રીજે દિવસે રજક સ્ત્રી જેવી અને ચોથી ગતિ ગમાપછી પોતાના વર્ણુ જેરી થાયછે તેથી તે પાપવાળી હતી. વળી તેજ જન્મમાં તેણે સખીસાથે ઋષિપત્નીના પ્રતોત્સવનાં દર્શન કરી તેની નિંદા કરી હતી તેથી પણ તેનું શરીર કીડાઓથી વ્યાપ્ત થયું છે. પણ ને ઉત્તરના દર્શન પ્રભાવથી બ્રાહ્મણ કુલમાં આવતરી છે. ત્યારે નુશીલાએ ફડકું કે હે નાથ ! તે વતનો પ્રભાવ તથા વિધિ મારી પામે કહો ઋષિ કહેડે કે હે નુશીના ! ઋષિપત્નીનું વ્રત કરવાથી સ્ત્રીઓનાં સર્વ કાંટાનો નાશ થાયછે તથા રજસ્વલાપણામાં અમાનથી અથવા માનથી કરેલા સ્પર્શોદિ દોષોનો પણ નાશ થાયછે. આ વ્રતની બાકીની હતિકર્ત્તવ્યના ઉપર કાંવા પ્રકારથી જ મમજી લેતી.

સૂર્યવંશી.

ગમમોવિદ્યા બ્રાહ્મણ નરિ પત્રી સૂર્યવંશી કહેવાયછે. તે દિવસે સ્નાન કરી સૂર્યનું પૂજન કરતું અને પવનગત્યનું ગ્રાહન કરતું તેથી અશ્વમેધ યજ્ઞનું દક્ષ મંગેછે અને એજ દિવસે કાર્ત્તિક્યજામીનાં દર્શન કરતાં તેથી જ્ઞાનદનાજેવા પાપો પણ નાશ થાયછે.

ચંપાપટ્ટી.

ભાદ્રપદ માસના શુક્રપક્ષની પટ્ટી એ ચંપાપટ્ટી કહેવાય છે. ૨૬ દુરુણ યુમા કાર્તિકેયમ્વામીએ કહેલું છે કે, કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધમા દૌરવેને જીતી રાજ્યા મનઉપર બેઠેલા યુધિષ્ઠિર રાજપાત્રે કોઈ દિવસે દુર્વાસા મુનિ આવ્યા. તેનો યોગ્ય સત્કાર કરી યુધિષ્ઠિરે પૂજ્યુ કે, બ્રહ્મર્ષિ ! રાજ્યાદિના લાભને આપનારા કોઈ ઉત્તમ નતનો ઉપદેશ કરે. દુર્વાસા બોલ્યા કે રાજન્ ! સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર ચંપાપટ્ટીનું વ્રત ભાદ્રપદ માસના શુક્રપક્ષમા પટ્ટીને દિવસે થાય છે. તેમા ભાદ્રપદ માસ, શુક્રપક્ષ, મંગલવાર, વિશાખા નક્ષત્ર અને વૈધતિ યોગ એઓનો યોગ થાય ત્યારે ‘ચંપાપટ્ટી’ કહેવાય છે. એ ચંપાપટ્ટીનું પર્વ એવું છે કે જેની દેવો, અસુરો અને મનુષ્યો સહ જોતાજ રહે છે, તે વ્રત સત્યયુગમા પ્રાય સાઠ વર્ષે આવે છે, ત્રેતાયુગમા પચ્ચાશ વર્ષે આવે છે, દ્વાપરયુગમા ચાલીસ વર્ષે આવે છે અને કલિયુગમા ત્રીસ વર્ષે આવે છે. પૂર્વકામમા આ વ્રત વિશ્વકર્માએ કરેલું હતું. તેના પ્રભાવથી ધણા જીવો પ્રજાપતિના પન્ને પામ્યા છે. પૃથુરાજએ, દૃતનીર્ધના પુત્ર સહસ્ત્રાર્જુન રાજાએ, નરનારાયણે અને મારી સાથે સકરે પણ આ વ્રત કરેલું છે. યુધિષ્ઠિરે પૂજ્યુ કે તે નતનો વિધિ કહો. દુર્વાસા બોલ્યા કે, આગળ દિવસે એકલુક્ત કરી પછીને દિવસે શ્વેત તિથોથી તથા શ્રુતિકાથી વ્રત રતના કરી પવિત્ર વસ્ત્રો પહેરી ‘હે સર્વનારાયણ ! તમારું આ વ્રત કે જે સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર છે તેને હું કંગ્રહુ તે તમારા પ્રભાવથી પૂર્ણ થતું’ એવો સંકલ્પ કરી આનાં તર્પણ કરી નિત્યતર્પણ કરવું. પછી પોતાને ગ્રેર આવી ચતુરસ્ત્ર મંદલ કરી તેઉપર ઉત્તમ કુભનું ગ્રાપન કરવું. તેમા પચ રત્ન તથા પચ પક્ષવ નાખવા. તે ઉપર સુવર્ણાદિ પાત્રમા કેમરથી બાર દલવાતું કર્ણિકાસહિત કમળ આજેખવું. તે ઉપર રથમા બેઠેલી અને અશ્વ નામના મારચિમહિત સુવર્ણમય સૂર્યની મૂર્તિ કરી તેનું ગ્રાપન કરવું. પોદ્શોપચારથી વ્યાધિકાર પૂજન કરવું; ધનમા મહલની ચોમેર ચાર દ્વાર વાગો, કેળના ત્તભોથી તથા પુષ્પોની માળાઓથી સુતોલિત મહાપ કરવા અને તેને ધૂપ દીપોથી શણગારવા. કમળનાં બાર દવામા આદિત્ય, ભાસ્કર, જાનુ, અર્ધમનુ વિશ્વચક્ર, અનુમત, સહસ્ત્રાશુ, ખગ, સુરાધ, સૂર્ય, હાદ-શાત્મનુ અને પ્રભાકર એ ચતુર્થત નામોથી નમસ્કારમાથે પૂજન કરવું, પછી રથનું તથા અગ્નિનું પૂજન કરવું અને મનમા ગાયનું પૂજન

કરતુ, સાવિત્રી મન્નથી તિનંત્રદ્વારા અગ્રેતર શત હોમ કરવો અને પૂજેલી ગાયનું આનામને સર્વાર્પણ બુદ્ધિથી દાન દેતુ તથા ઓછામાં ઓછા બાર વ્રાત્તણોને ઇચ્છાભોજન કરાવી પોતે મિત્રાદિસાથે બાજન કરતુ. આ નતથી ધન, ધાન્ય, પુત્રાદિ પરિવર રાજ્ય, સુતનાશ રોગનાશ તથા સત્કર્તિ વગેરે ફળો થાયછે આ નત માર્ગદર્શી માસના શુક્રપક્ષની પંચીએ પણ એજ પ્રમાણે થાયછે તેમા માર્ગદર્શી માસ, શુક્રપક્ષ પત્રી, રવિ વાર, શતતામ નક્ષત્ર અને વૈદ્યુતિયોગ આવે ત્યાંજ સંપાદી કહેવાયછે એવો શ્રેય છે.

મુક્તાભરણુ વ્રત.

બાદપત્ની શુક્રપક્ષની મધ્યાહ્નવ્યાપિની મહત્તમાને દિવસે 'મુક્તાભરણુ નત' કરવામા આવછે અખ. સંતતિની પ્રાસિદ્ધિએ ઉમામહેશ્વર દેવતાકે મુક્તાભરણુ નત તથા તદંગે શિવપૂજનાદિ કરીશ એવો સંકલ્પ કરી માત્ર સ્ત્રીવાગો તથા માત્ર અધિવાગો એક દોરો સંકલ્પમા મળી તેસંહિત શરૂ કરી કરતુ તેમા જો શોષચાર કરવા પડી સાતપ્રગરના સામ વેદના મન્નથી મન્નાપેલા અને આ દોરના સાત અધિઓમા રહેના ૮ મ અધિવ. તમારૂં બંધારપે ધાનજી કહુ એની પ્રાર્થના કરીશુવર્ણનો, રૂપાનો અથવા સૂતનો દાગ હાથે બાધવો અને નત ચાતુ હોય તો હે હયાનિધે! સર્વ પાપોનું હરણુ કરો પ્રસન્ન થાઓ અને દાર્દ્ર્ય આધુર્ય તથા પુત્રાદિ પિવારન આપો એ મન્નથી જીના દોરાને ત્યાગ કરવો પછી વાય નતુ બંન કરતુ અને વ્રતમંદિત તથા દક્ષિણામંદિત એકસા અને આગિ પાર વાઓ અથવા માનપુત્રગો કરી હુકળી તથા વેદસાસ્ત્રબોધોના વ્રાત્તણને માનવગુની તુષિત્રાએ આપવા આ નત પૂરું, માસે તથા વર્ષે પણ થાયછે વર્ષે અતેશુનર્ણની નીનીને નાગના પાત્રમા મુખી વ્રાત્તણને આપરી પૂર્વે લોમશ નામના મુનિ તીર્થયાના કરતા કરતા મયુરા નગરીમા વસુદેવને ઘેર આ-આ વસુદેવે તેની પૂજા કરી ટેટલીએ પ્રાસ્તાવિક વાતો કરી પ્રમગ નાના લોમશ મુનિએ દેવમને કહ્યું કે દેવકિ! તમારા ૭ પુત્રોને કમ માર્યા તેથી તમે હુ અચાગા છો માટે જ્યેષ્ઠ નંદુર ૭ મની ચંદ્રમુખી નામની સ્ત્રી તમારા જેવાજ કહેવાળી હતી તેણે

પૂર્વે લોમશ નામના મુનિ તીર્થયાના કરતા કરતા મયુરા નગરીમા વસુદેવને ઘેર આ-આ વસુદેવે તેની પૂજા કરી ટેટલીએ પ્રાસ્તાવિક વાતો કરી પ્રમગ નાના લોમશ મુનિએ દેવમને કહ્યું કે દેવકિ! તમારા ૭ પુત્રોને કમ માર્યા તેથી તમે હુ અચાગા છો માટે જ્યેષ્ઠ નંદુર ૭ મની ચંદ્રમુખી નામની સ્ત્રી તમારા જેવાજ કહેવાળી હતી તેણે

મુક્તાભરણુ વ્રતના પ્રભાવથી મૃતાપત્યનું કષ્ટ નષ્ટ કરી અમૃતાપત્યનું સુખ મેળવ્યું હતું. તમે પણ એ વ્રતથી સુખ મેળવો. દેવકીએ પૂછ્યું કે, ભગ-
વન! તે રાણીની તથા વ્રતની કથા મારી પાસે કહો. લોમશમુનિ બોલ્યા
કે, પૂર્વે અયોધ્યાનગરીમાં નહુપ નામના રાજા હતા તેની અત્યંત રૂપાળી
ચંદ્રમુખી નામની રાણી હતી તથા તેજ પુરીમાં વિષ્ણુગુપ્ત બ્રાહ્મણ રહેતો
હતો તેની સ્ત્રી ઉત્તમ ગુણવાળા ભદ્રમુખી નામની હતી. તે બંને સ્ત્રીઓને
પરસ્પર અત્યંત પ્રીતિ હતી. એક દિવસે તે બંને સખીઓ સ્નાનમાટે
સરયૂ નદીને તીરે ગઈ ત્યાં બીજી ઘણી સ્ત્રીઓ સ્નાન કરી તીરઉપર મંડલ
કરી તેમાં ઉમાસહિત મહાદેવની મૂર્તિને આજેખી ચંદનપુષ્પાદિથી પૂજન
કરતી હતી. તે જોઈને બંને સખીઓએ બીજી સ્ત્રીઓને પૂછ્યું કે, તમે આ
શું કરો છો? તેઓએ કહ્યું કે, અમે મુક્તાભરણુ નામનું વ્રત કરીએ છીએ
અને તેમાં સાંખશિવનું પૂજન કરી દોરો બાંધી અમારો આત્મા
મહાદેવને અર્પણ કરીએ છીએ. આ વ્રત યાવત જીવ કરવાનું છે. તે વ્રતનું
શ્રવણ કરી તે બંને સખીઓએ વિધિપ્રમાણે તે વ્રત લઈ દોરો લીધો.
કેટલેક સમયે રાણી તથા બ્રાહ્મણી તે વ્રતને જૂલી ગઈ તથા દોરાને પણ
અસ્તવ્યસ્ત કરી દીધો. વ્રતભંગને લીધે બીજા અવતારમાં રાણીને વાંદ-
રીનો તથા બ્રાહ્મણીને કુકડીનો અવતાર આવ્યો ત્યાં પણ તેઓ
એક રથગમાં રહેવા લાગી. પછી ગોકુલમાં તે બંનેને જન્મ
થયો તેમાં જ બ્રાહ્મણી હતી તે જૂપણા નામની બ્રાહ્મણી થઈ, તેને
તેના પિતાએ અમિત્રીલ નામના રાજાના પુરોહિતને આપી તથા રાણી હતી
તે ઇશ્વરી નામની રાણી થઈ. પૂર્વની પેઠે તે બંનેને, ત્યાં પણ ઘણો સ્નેહ
થયો. જૂપણાને સર્વ ગુણોવાળા આઠ પુત્રો થયા અને ઇશ્વરીને પ્રથમ તો
સંતાનજ ન થતું પણ કેટલેક કાળે એક પુત્ર આવ્યો પણ તે જન્મથી જ
રોગી, મૂંગો, વિસ્વર અને મૂર્ખ હતો તે પણ નવ વર્ષનો થઈ મૃત્યુ પામ્યો.
ત્યારે પોતાની મખીપાસે પુત્રમરણનો ખેડ દેખાડવામાટે પોતાના આઠ
પુત્રોનું મંડલ માથે લઈ જૂપણા ઇશ્વરીપાસે ગઈ. જૂપણાના પુત્રોને દેખીને
અસહનતાથી ઇશ્વરીએ ઉપર ઉપરથી વાતચિત કરી તેને ઘેર વિદાય કરી
તેણીના પુત્રોને મરાત્રી નાખવાના ઉપાયો કરવા માંડ્યા. ઉપાયો કર્યા છતાં પણ,
જૂપણાના પુત્રોનું અમંગલ થયું નહિ તેથી વિરમ્ય પામેલી ઇશ્વરીએ જૂપણા
સખીને બોલાવી બહુ માનપૂર્વક પૂછ્યું કે, સખી! તમે એવું પુણ્ય શું કર્યું
છે કે જેના પ્રભાવથી તમને મરણાંત કષ્ટોમાંથી પણ મુક્ત થતાં ઘણા શ્રેષ્ઠ

પુત્રો થયા છે બૂલ્યા કહેછે કે, સખી ! તમને આપણા ત્રીજા જન્મનું
 વૃત્તાત વિસ્મૃત કેમ થયું ? આપણે જન્મે સખીઓએ અયોધ્યાનગરીમાં
 મુન્નામરણુ નામના નતનો આરભ કરી પાછળથી છોકી આપ્યું હતું તે
 અપરાધથી આપણો વાદરીનો તથા કુકડીનો અવતાર આવ્યો હતો. તે અવ-
 તારમાં સ્વરૂપ વ્રતના જણ પ્રભાવથી પૂર્વજન્મનું યાન યુ નહિ તેથી
 મેં પૂર્વકૃત પ્રભાદના પશ્ચાત્તાપપૂર્વક તિર્યગ્યોનિમાં પણ મનોવ્યાપારપ્રધાન
 તે વ્રત કર્યું હતું અને તમે પ્રભાદથી તે વ્રતનો ત્યાગ જ કરી દીધો એ
 કારણથી જ આમી સ્થિતિ થઇ છે ખીજી કશું કારણ નથી ઇશ્વરીએ આ
 સંધગા વૃત્તાતના શ્રવણપછી, કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગીને તે વ્રતનો
 ત્યાગ કર્યો તથા પૂર્તિ કરી તેના પ્રભાવથી ઇશ્વરે પુત્રપરિવારવગેરે
 સર્વ મનોરંગોને મેળવી સૌભાગ્યને પામી આ કથા શ્રીકૃષ્ણ યુધિનિરતે જો
 જો કે એ પ્રમાણે ઉપદેશ કરી લોભશમુનિ ગયાપછી દેવકીએ, એ નત
 ક્યું ત્યારે મારો જન્મ થયો છે. તેથી આ નત સ્ત્રીઓએ અવસ્ય કર્તવ્ય છે.

જ્યેષ્ઠાવ્રત.

ભાદ્રપદ માસના શુક્રપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર આવે તો
 જ્યેષ્ઠાદેવીનું પૂજન કરવું. પૂર્વવિદ્યા અટમીમાં જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો
 પૂર્વવિદ્યામાં, નહિનો પરવિદ્યામાં વ્રતપૂજન કરવું ત્રિગુણરાણીમાં કહ્યું
 છે કે, કન્યારાશિના અર્ધ હોય ત્યારે શુક્રપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે જ્યેષ્ઠા
 નક્ષત્રમાં અનશ્વમીના વિનાશમાટે જ્યેષ્ઠા દેવીનું પૂજન કરવું આ વાંચનમાં
 કન્યા સંક્રાંતિનો સંપ્રાપ્ત કેવન સ્ત્રાવ. છે, બાકી આદ્રમાસ પ્રમાણે આવતા
 ભાદ્રપદ માસની જ આવસ્યમતા છે તેમાત્રિયમાં કહ્યું છે કે, એ અટમી
 નવમીવિદ્યા લેવી અને રાત્રિનું પૂજન કરવું, જે દિવસે મધ્યાહ્નથી ઉપર
 એક દાશુમાત્ર પણ અષ્ટમી દોષ તે દિવસે આ નત કરવું પૂર્વ દિવસે
 એવંત અનુરાધામાં આવ્યાહા, જ્યેષ્ઠામાં પૂજન અને શ્રવણ વિસર્જન એ
 પ્રમાણે પણ વિવરન આ નત છે નતને દિવસે તિથિદિનો ઉત્તેષ કરી
 “મૃતાપત્ય તથા વધ્યાપણાવગેરે દોષની નિરતિપૂર્વક પુનર્પીનાની વૃદ્ધિ
 માટે તથા હરિદતાના નાશમાટે યથામિતિ ઉપચારોથી જ્યેષ્ઠાદેવીનું પૂજન
 કરીશ” એવા મહત્ત્વ કરી પણ નેનવાળા, શુક્રન દાવજાળા, કચનમમાન

કાયાવાળાં, ૧૨કત સ્વભાવવાળાં, સમુદ્રમથનથી હિત્રજ થયેલાં અને રક્ત નેત્રાવાળાં જ્યેષ્ઠાદેવીનું ધ્યાન કરી પોહશોષચારથી પૂજન કરવું. આ વિષયની કથામાં યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે, ભગવન્ ! જે સ્ત્રીનાં સંતાન આવી આવીને મરી જતાં હોય, જે સ્ત્રી વંધ્યા હોય, કાકવંધ્યા હોય, ગર્ભઆવવાળી હોય તથા અનેક દોષોથી વ્યાપ્ત હોય તેનાં સર્વ કષ્ટોના નાશમાટે તથા પુરુષોના પશુ દારિદ્ર્યવગેરે દોષોની નિવૃત્તિમાટે કોઈ વ્રતપૂર્વક કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે ભાદ્રપદ સુદિ આઠમને દિવસે જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો પુત્રપૌત્રાદિની વૃદ્ધિ તથા અલક્ષ્મીના નાશમાટે એ વ્રત આરવર્ષપર્યંત અને શક્તિ હોય તો યાવતજીવ કરવાનું છે. યથાવિધિ પૂજન પછી નીરાજનનો દીપ ગુરના હાથમાંથી લઈ તેનું વંદન કરવું. જ્યેષ્ઠાદેવી ભુક્તિને તથા મુક્તિને આપે છે. આ વિષય ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

નીલજ્યેષ્ઠા.

ઉપરના જ વિષયની કથા રકદપુરાણમાં આ પ્રમાણે છે, કે ભાદ્રપદ સુદિ આઠમીને દિવસે સ્વિવાર હોય તથા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો તે 'નીલજ્યેષ્ઠા' એ નામવાળી આઠમી કહેવાય છે. તે ઘણે કાલે આવતી હોવાથી દુર્લભ છે. તે દિવસે જ્યેષ્ઠાદેવીનું પૂજન કરવું. નદીવગેરે જલાશયમાંથી આગને દિવસે પાંચ પ્રાંચ શર્કરાં (પાંચીકા) લાવવી તેમાં અથવા સુવર્ણાદિ ધાતુની પ્રતિમામાં દેવીનું રૂપ કદાપી આવાહનવગેરે પૂજન કરવું. બીજી ઇતિકર્તવ્યતા ઉપર પ્રમાણે જ છે. બ્રાહ્મણોને તથા સુવાસિની (નવી પરણેલી સ્ત્રી) સ્ત્રીઓને જમાડવી, દીન લોકોને તથા અધવગેરે અનાથલોકોને જમાડવા, દેવીની આરાધના લઈ પોતે ભોજન કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું તથા નવમીને દિવસે વિમર્જન કરવું એટલે નદીથી લાવેલી શર્કરાને નદીમાં પધરાવવી. તે દિવસે દહીં તથા ભાતનું નૈવેદ્ય ધરાવવું. બીજીવાર વર્ષ દિવસે વધારાએ તથા મારી અલક્ષ્મીનો નાશ કરતે એવી આર્ચના કરવી. શૂદ્રા તથા વરાં કરી બ્રાહ્મણોને દેવાં અને સાયંકાલે ગીતવાદિવતી ધામધુમ સાથે ભૂતિને પાલખીમાં પધરાવવી અને નદીમાં વિસર્જન કરવું. ઉદ્યાપનમાં જેના રથમાં એક તરફ મિંહ તથા બીજી તરફ વાધને જોડેલા છે અને જેનો અગ્નિજેષ્ઠો વર્ણ છે એવાં જ્યેષ્ઠાદેવીનું ધ્યાન કરું છું એમ કહી

મંડલમાં યથાશક્તિ પૂજન કરી હેવટમાં સર્વ ઉપરકર બ્રાહ્મણોને આપી
બ્રહ્મભોજન તથા ગોદાનાદિ દાનો કરી વ્રતની સમાપ્તિ કરવી.

દ્વર્વાષ્ટમી અથવા ધ્રો આઠમ.

બાદપદ માસના શુક્લપક્ષમાં અષ્ટમી તિથિ દ્વર્વાષ્ટમી કહેવાયછે
તેમાં સાતમ ઉપરાંત આઠમ હોય તે લેવાની છે, અને ત્યાંસુધી તે જ્યેષ્ઠા
નક્ષત્ર અને મૂલનક્ષત્રવગરની લેવી, તેમ ન અને તો તે નક્ષત્રોવાળા પશુ
લેવી; કન્યારાશિના સર્વ હોય તો અને અમરુત્યનો ઉદય થઈ ગયો હોય તો આ
વ્રત થઈ શકતું નથી એવો ધર્મસિદ્ધાંતનો મત છે. આ વ્રત સ્ત્રીઓને
માટે પ્રત્યેક વર્ષે અવશ્ય કરવાયોગ્ય છે. કેવળ અષ્ટમીમાં અથવા જ્યેષ્ઠા
નક્ષત્રવાળા અષ્ટમીમાં જ્યેષ્ઠાદેવીનું પૂજન કરવું. દક્ષિણી લોકો જ્યેષ્ઠા
નક્ષત્ર હોય ત્યારે જ તેનું પૂજન કરેછે. આમ પશુ ચાસે કે અતુરાધા-
નક્ષત્રમાં આવાહન, જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રમાં પૂજન તથા મૂલ નક્ષત્રમાં વિસર્જન
કરવું. અષ્ટમીને દિવસે શુદ્ધ પૃથ્વીપર હોયથી દર્વાનું, ગૌરીનું, ગણેશનું
અને મહાદેવનું પૂજન કરવું તથા અગ્નિથી નહિ પાકેલા પદાર્થો ખાવા.
આગસે દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળી આઠમને દિવસે સ્નાનાદિકથી પવિત્ર થઈ
સ્વસ્તિવાચન કરાવી સ્ત્રીએ સૌભાગ્ય તથા વસુદેવિમાટે વ્રતનો સંકલ્પ
કરી, ગણપતિપૂજનપૂર્વક આવરણ પૂજન કરી, દર્વાનું ધ્યાન કરી
તેનું યોગ્યોપચારથી પૂજન કરવું તથા આઠ ગાંઠવાજો દોરો, ૪જો અને
૧૧જો એ મયજીં તેની પામે ધરવું. પછી પ્રાર્થના કરવી કે હે દુર્ગે ! જમ
તમે સાખાપિસાખાથી વૃદ્ધિ પામેછો તેમ અમારા વંશની પણ વૃદ્ધિ
કરતે. તે પછી નૈવેદ્ય ધરાવી આઠ ગાંઠવાજો દોરો અને હાથે બાંધી કથાનું
અવણ કરવું. આ કથા 'દૂંડામાં બવિલ્લોત્તરપુરાણમાં નીચે સુચન છે.

સુધિદિરે વંશનો ઉચ્છેદ ન થાય એવું વ્રત જણાવવાની માગણી
કરતાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, જે પતિવ્રતા સ્ત્રી બાદપદ માસના શુક્લપક્ષની દ્વર્વા-
ષ્ટમીનું વ્રત કરેછે તેના વંશ દર્વાની જેડે વૃદ્ધિને પામેછે અને કદી
ઉચ્છેદ પામતો નથી. પૂર્વે સમુદ્રમથનવખતે મંદર પર્વતના ધમાવાને
લીધે વિષ્ણુના સરીરનાં દેહસાંએક રૂંવાણંઓ કિનારાપર પડતાં અને તેના
ઉપર અમૃત ઉત્પન્ન થયાપછી અમૃતનું પાત્ર મક્તી વખતે યોગ્ય અમૃતનાં
મિંદુઓ પડતાં તેમાંથી દર્વા થઈ છે, વિષ્ણુનાં રૂંવાણંરૂપ હોવાને લીધે

દૂર્વા પવિત્ર છે અને અમૃતના યોગથી તે અન્નરામર છે. દૂર્વા ત્રિપ્થુના શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાને લીધે પાર્વતીએ, રતિએ, સરસ્વતીએ, ગંગાદેવગેરે દેવીઓએ, દિતિઆદિતિવગેરે ઋષિપત્નીઓએ, મંદોદરીવગેરે રાક્ષસીઓએ તથા કમ્પતીવગેરે મનુષ્ય સ્ત્રીઓએ દૂર્વાગૃહીતું વ્રત કરેલું છે. એ વ્રતને વળતે દિવસે અન્નોથી, ફળોથી અને દૂધપાકવગેરેથી બ્રાહ્મણોને તથા મિત્રસ્વજનાદિકને ભોજન કરાવવું અને બાકી રહેલનું પોતે ભોજન કરવું. વસ્ત્રોથી બ્રાહ્મણોને તથા બ્રાહ્મણીઓને શયુગારવાં અને તેઓને દક્ષિણા આપવી. આ પ્રમાણે આ વ્રતની કથા છે.

કામનાથી કરવામાં આવતું આ વ્રત આઠ વર્ષસંધી થાયછે. આ દૂર્વાગૃહીતું તથા ઋષિપત્નીગૃહીતું વ્રત હાલમાં ધણે ભાગે મૃતમનુષ્યોની સદ્ગતિના ઉદ્દેશથી જ કરવામાં આવેછે, પણ તેમ કરવાનું ક્યાંય શાસ્ત્રમાં જોવામાં આવતું નથી.

મહાલક્ષ્મીવ્રત.

ભાદ્રપદમાસના શુક્લપક્ષની અષ્ટમીથી આરંભી મોળ દિવસપર્યંત ‘મહાલક્ષ્મી વ્રત’ કરવાનું છે. તે અષ્ટમી જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રયુક્ત હોવી જોઈએ અને કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી કે જે ચંદ્રોદયવ્યાપિની હોય તેમાં તેની સમાપ્તિ કરવી. પૂજનવગેરે ઇતિર્કર્તવ્યતા કથાઉપરથી જણાયછે. કાર્તિકેયસ્વામીએ મહાદેવને પૂછ્યું કે, ભગવન! સ્ત્રીઓને સૌભાગ્યાદિ સુખ દેનારૂં તથા પુરુષોને લક્ષ્મી આપનારૂં વ્રત કહો. મહાદેવે કહ્યું કે મહાલક્ષ્મીનું વ્રત તમને કહીશ કે જેથી સ્ત્રીપુરુષોને અભીષ્ટ યલની પ્રાપ્તિ થાયછે. પૂર્વકાલમાં જ્યારે વૃત્તાસુર દૈત્યોના રાજા હતા તથા ઇંદ્ર દેવોના રાજા હતા ત્યારે દેવોને તથા અસુરોને મુદ્દ થયું હતું તેમાં ત્રિપ્થુની સદાપતાથી દેવોએ અસુરોને હરાવ્યા તેથી કેટલાએક પાતાલમાં, કેટલાએક સમુદ્રમાં અને કેટલાએક પર્વતના કિલ્લામાં જઈ વસ્યા. તેઓમાંનો એક કોલાસુરનામનો દૈત્ય કે જે મહાગજવાન હતો તે ગોમત નામના પહાડી કિલ્લામાં રહેતો હતો. તે અસુર જગતમાં સુંદર કન્યાઓને પકડીને પોતાના કિલ્લામાં દાખલ કરતો હતો તેથી લોકોમાં મોટો વિક્ષેપ થયો. તેટલામાં અગત્યમુનિ તથા ગૌતમમુનિ તે પ્રદેશમાં તીર્થયાત્રાના પ્રસંગથી આવ્યા, સમુદ્રનું પાન કરનારા તથા પાતાપિ અને ઇદિવલ નામના બ્રાહ્મણધાતી અસુરોનો નાશ

કરનામ તે અગત્યમુનિનો પ્રભાવ સાંભળી સર્વે યોદ્ધા તે મુનિને શરણે
 ગયા, અને દેવાસુરને કહેલા તોફાનનું નિવેદન કર્યું. મુનિએ કહ્યું કે તમો
 મને પરશુરામના નિવાસસ્થાન મહેન્દ્રાચલમાં લોકોના કલ્યાણના માટે ન્યા
 બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા કદ તપશ્ચર્યા કરેછે તથા ત્રણે મધ્યાધિનાત્રી દેવીઓ
 મહાલક્ષ્મીના રૂપમાં રહી તેઓની મેવા કરેછે ત્યાં જઈ આ વાર્તા કહો.
 લોકોએ તે પ્રમાણે કર્યું ત્યારે ત્રણે દેવોએ ત્રણ સધ્યાદેવીઓને કહ્યું કે
 તમે દેવાસુરને મારો અને તમારી સહાયતામાં તમારા ક્રોધથી ઉત્પન્ન
 થયેલો બૂનનાથ ભરખ આવશે તે આશાથી તે દેવીઓએ દેવાસુરના કિ-
 ન્દાને ઘેરો ધાતી યુદ્ધ શરૂ કર્યું. ક્રોધ પામેલો દેવાસુર મૈત્ર્ય લઈ યુદ્ધમાં
 આવ્યો. પરસ્પર ભય કર યુદ્ધ થતા હેન્ટ મહાલક્ષ્મીએ એ અસુરના એ પગ
 પકડી આકાશમાં ફેરવી પૃથ્વીપર પાડવાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. સર્વ જગત્
 પ્રમત્ત થયું દેવોને મારી મહાલક્ષ્મી ન્યા રાજકન્યાઓને પકડી શકેલી
 હતી ત્યાં આવ્યા. રાજકન્યાઓએ ઘણી પ્રીતિથી મહાલક્ષ્મીની સ્તુતિ કરી,
 પ્રમત્ત થયેલા મહાલક્ષ્મીએ તે કન્યાઓને તમો એસક યોગિનીઓ યશો
 અને જગત્માં મારા પગિવારતરીકે પૂજાઓ એમ કહ્યું અને તે સર્વ યો-
 ગિનીઓસાથે મહાલક્ષ્મી પ્રમત્ત થઈ હત્ય કરવા લાગ્યા. તે સર્વ બૂનાવ
 બાદપદમામતા સુકંતપત્ની અન્તીના વિવશથી મોગ વિવશમાં થયેલો છે
 તેથી તે મોગ વિવશોમાં મહાલક્ષ્મીનું તન કરવાનું છે તે દિવસે સંકલ્પ
 કરી મોગ તત્ત્વોથી બનાવેલો મોગ મહોવાગો રેશમનો અથવા સૂતનો
 દોરો કરી મહાલક્ષ્મીનું આવાહન પૂજન કરી જમણે હાથે બાંધવો. મહા-
 લક્ષ્મીની મુનર્જુમર્તિનું સ્થાપન તથા એસક યોગિનીઓનું સ્થાપન કરી
 પૂજન કરવું અને એ પ્રમાણે મોગ દિવસ કરવું હમેશાં કલાહાર અથવા
 એકનુભવ કરવું, ડેરને વિવે વચ્ચેનો મહાલક્ષ્મી કરી તેમાં દીપમાનાઓ તથા
 મુખપાનાઓથી શોભા કરી જગત્ત્રય કરવું, અર્ધ રાત્રિએ ન્યાત્રે અગ્નિદય
 યાવ ત્યારે લક્ષ્મીઝના મહેન્દ્રાચલ ચંદ્રમાનું અર્ધમંદાનવચેરે પૂજન કરવું
 તથા મહાલક્ષ્મીનું પૂજન કરવું, મહાકાલીનું તેમજ રેણુકાનું પૂજન કરવું,
 નાગીને વિવે સંચારે અગ્નિસ્થાપન કરી ધીસકતથી કમતોનો દોમ કરવો.
 દૂધપાકનો, મિંદવનો અને તેના અનાનમાં ધૂતનો દોમ કરવો તથા મહેન્દ્રો
 માટે સમિત્તો, આન્ધનો, નિતનો અને ચરનો દોમ કરવા, મોગ શરા-
 વેમાં અનેક મુદરે બ્રહ્મ પાર્થો તથા મોપારી બરીને આજ્ઞાને આપવા

તથા સર્વ ઉપરકર બ્રાહ્મણોને દધ દેવો. કાર્તિકેશ્વરામીએ પૂછ્યું કે, ભગવન! આ વ્રત પૂર્વ સમયમાં કોણે કર્યું હતું તેનું આખ્યાન કહો, મહાદેવજીએ કહ્યું કે પૂર્વે કૌઙ્ઘન્યનગરમાં મંગલાર્જુ નામે રાજા હતો તથા તેની પદ્માવતી નામની રાણી હતી. એ રાજાપાસે આજીવિકામાટે કોઈ અસાત દેશનો એક બ્રાહ્મણ આવ્યો. રાજાએ તેનું 'તવદ્વક' એવું નામ પાડ્યું, કોઈ વખતે તે રાજા મૃગયા કરવા વનમાં ગયો, મધ્યાહ્ન સમયે રાજા પાણીની તૃપા લાગતાં વૃક્ષના મૂળમાં બેઠો અને સાથેના નોકરોને પાણીની શોધમાટે એકદમ હુકમ કરતાં સર્વે નોકરો પાણીની શોધમાટે દોડ્યા પણ ક્યાંય પાણી મળ્યું નહિ. પણ સાથે આવેલા તવદ્વક નામના બ્રાહ્મણે પણ પાણીની શોધ કરવા જતાં વનના મધ્યપ્રદેશમાં એક સુંદર સરોવર હતું અને તેને તીરે કેટલીએક દેવાંગનાઓ મહાલક્ષ્મીના વ્રતાંગરૂપે પૂજન કરતી હતી તે જોઈ તેઓને પૂછતા તે સ્ત્રીઓએ મહાલક્ષ્મીના વ્રતનો મહિમા કહ્યો. તવદ્વક બ્રાહ્મણ તે વ્રતનો સ્વીકાર કરી જલ લઈ તુરંત રાજા પાસે આવ્યો. તે જલનું પાન કરી સ્વસ્થ થયેલા રાજાએ તેના હાથ ઉપર બાંધેલા દોરાને દેખી પૂછ્યું કે વિદ્વાન! આ દોરો શાનો છે? બ્રાહ્મણે સર્વ વ્રતાંત કહેતાં રાજાએ પણ તે વ્રતનો સ્વીકાર કરી હાથે દોરો બાંધ્યો. ધેર આવ્યા પછી રાણીએ દોરો દેખી ક્રોધ પામી પૂછ્યું કે આ કંઈ સ્ત્રીએ કામણુ કર્યું છે? રાજાએ કહ્યું કે કામણુ નથી પણ આ તો મહાલક્ષ્મીના વ્રતનો દોરો છે. રાણીએ તે વાત નહિ માનતાં એકદમ તે દોરાને ત્રાડી અગ્નિમાં નાખી દીધો તેથી રાજાએ રાણીનો ધણો તિરસ્કાર કરી તેને વનમાં કહાડી મૂકી. રાણી મહાલક્ષ્મીના અપરાધથી ધણું દુઃખ પામી વનમાં ભ્રમવા લાગી અને વસિષ્ઠમુનિના આશ્રમમાં જઈ ચડી. ત્યાં મુનિના ચરણમાં પડી. મુનિએ તેના દુઃખનું કારણ જાણી મહાલક્ષ્મીનું વ્રત રાણી-પાસે કરાવ્યું. તેના પ્રભાવથી એક દિવસે મૃગયા કરતાં રાજા તે વનમાં આવ્યો. રાણીને નહિ જાણવાથી રાજા તેમાં મોહ પામ્યો. રાણીએ જ્ઞાતંત કહેતાં પ્રસન્ન થઈ રાણીને સાથે લઈ તે પોતાના રાજ્યમાં આવ્યો. મહાલક્ષ્મીના વ્રતના પ્રભાવથી જન્મે સુખી થયાં. આ વ્રત સોળ વર્ષ સુધી કરવાનું છે. એ પ્રમાણે સ્કંદપુરાણમાં આ કથા છે.

ભવિષ્યપુરાણમાં કથા આ પ્રમાણે છે કે, યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભગવન! સ્વસ્થાનની પ્રાપ્તિ, પુત્રલાભ, દીર્ઘ આયુષ્, અને ધન

ધાનપાત્રિ એમર્ષ એઓની પ્રાપ્તિ કરાવનાર કોઈ વત હોય તે કહો. શ્રીકૃષ્ણ
 બોલ્યા કે પાર્થ ! આ વિષયમાં પૂર્વે સત્યયુગની સરઆતમાં પૂર્વદેને નારદ-
 મુનિને પૂછ્યું હતું ત્યારે નારદે ધ્રુવને કહ્યું હતું કે, હે ઈન્દ્ર ! પૂર્વે, એક
 સુરોન્મિત નામે નગર હતું તેમાં મંત્રણનામે સભા હતી તેને એક ચિત્ર-
 દેવી તથા ખીજી ચોલદેવી સણ્ણી હતી. ચોલદેવીકપર રાજની ધણી કૃપા-
 હતી. એક દિવસે ચોલદેવીસાથે ઉચ્ચ મહેલકપર બેઠેલા રાજાએ એક
 સપાટ જમિ બેઠેલ સણ્ણીને કહ્યું કે આ સપાટ પૃથ્વીપર તમારે માટે એક
 બગીચો બનાવી દઉં; એમ કહી અનેક વૃક્ષોથી યુક્ત તથા વિચિત્ર લતા-
 ળોથી ભરપૂર અને પદ્મીઓના દાલાદલથી પાંચોને બોલાવનાર બગીચો
 બનાવ્યો. તેને જોઈ સર્વ પ્રસન્ન થયાં. ત્યારપછી કુટુંબેક દિવસે તે બગી-
 ચામાં એક વિચિત્ર મેઘસમાન કાળો અને મોઢોટા પાણજીવણ શરીરવાસો
 સ્વર આવ્યો. તેણે આવી આખા બગીચામાં તોફાન-મચાવ્યું. વૃક્ષોને ઉડાવી
 ફેંક્યા માંડ્યાં. મોટામાંની કાતરડીથી ચોટી કરનારાઓને કાપવા માંડ્યા અને
 પશુઓને યજ્ઞકથી જ ત્રાસ પમાડવા માંડ્યાં. લોકોએ રાજાને ખબર આપતાં
 રાજા કોપ પામી ધણું મૈન્ય સાથે; લઈ તે બધુંકર સ્વરને મારવા ગયા.
 બગીચાની ચોમેર ઘેરો ધાંધી રાજાએ કહ્યું કે જોની પાસેથી મ્હાર જીવતો
 નિકળી જશે તેનું મ્હારક કાપી નાખીશ. સર્વે બરોબર સ્વરચેત થઈ ઉભા
 રવા પશુ દેવગોત્રથી તે સ્વર રાજાપાનેથી જઃઝપાટાબંધઃ નિકળી ગયો.
 કોધાંધ થયેલો રાજા ધોળાને દોડાવી સ્વરની પાછળ ગયો. ઘોર વનમાં જઈ
 સ્વર, રાજા સામે ધયો ત્યારે રાજાએ જુએક બાણથી તેને વીધી નાખ્યો.
 તરત જ તે સ્વર શરીરને છોડી દિગ્બદ્ધધારી અધર્વ થઈ વિમાનમાં
 બેસી આકાશમાર્ગમાં ઉભી તે મંગલ રાજાને કહેવા લાગ્યો કે રાજા!
 તમારું દલપાત્ર ચળે, તમે મારી મુક્તિ કરી છે. જે કારણથી અને સ્વરનો
 અવતાર આવ્યો હતો તે સંભળો. હું ચિત્રરથ અધર્વ એક દિવસે બ્રહ્મ-
 લોકમાં ગાપન કરતો હતો તેમાં ધ્યાન ચૂકવાને લઈ સ્વરરાજાનો દેવરા-
 થપો તેથી ધ્રુવજીએ સાપ દીધો કે તું પૃથ્વીમાં સ્વરનો અવતાર પામીશ અને
 તુંને મંગલ રાજા મારશે ત્યારે વરી મુક્તિ થશે. એ વાત તે પ્રમાણે ધધ-
 માટે હું તારે પુરુષાર્થને આપનાર મહાવદ્યની પ્રતિષ્ઠા પર આપું છું તેનો
 સ્વીકાર કરો. એમ કહી તે અધર્વ સ્વર્ગમાં ગયો. પછી પોતાની
 મુખીપમાં એક જટકા ઘાઠાનું દેખી રાજાએ પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ?

બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હું તમારા હિતમાટે તમારી સાથે આવેલો તમારા દેશનો બ્રાહ્મણ છું, જે કાર્ય હોય તે કહો. રાજાએ કહ્યું કે તમારું નૂતન એવું નામ પાડું છું અને તમે તુરત જલ લાવો કારણ કે હું તૃપાર્ત છું. બ્રાહ્મણ રાજાને વટવૃક્ષનીએ બેસાડી ઘોડો લઈ જલમાટે ગયો. પક્ષીઓના અવાજ ઉપરથી એક સુંદર સરોવરને દેખી તેમાં ગયો. જલપાન કર્યાપછી તીર ઉપર દિવ્ય કથા કહેતો સ્ત્રીઓનો સમુદાય તેના જોવા આવીયો. તેની પાસે જઈ પૂછ્યું કે તમે આ કથા વિચયની કથા કહોડો તથા સાંભળો છો ? સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે બ્રાહ્મણ ! અમે સર્વ મનોરથને સિદ્ધ કરનાર આ મહા-લક્ષ્મીનું વ્રત કરીએ છીએ તથા તેની કથા કહીએ સાંભળીએ છીએ, એ વ્રત ભાદ્રપદમાસના શુક્રવર્ણની આઠમી સોળ દિવસ સુધી કરવાનું છે. પ્રાતઃ કાલમાં સોળવાર હાથપગ ધોઈ મુખશુદ્ધિ કરી સોળ સુત્રોથી બનાવેલા અને સોળ ગાંઠોવાળા દોરને જમણે હાથે મહાલક્ષ્મીના મંત્રથી મંત્રી બાંધવો. દૂર્વાનાં સોળ દળ લઈ અક્ષતસાથે હાથમાં રાખી કથાશ્રવણ કરવું એ પ્રથમે સોળ દિવસ સુધી કરી છેવટ ભાદ્રપદમાસના દૃષ્ટ્યપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે રાત્રિએ સ્નાન કરી, ધોળાં વસ્ત્રો પહેરી પૂજાગૃહમાં પૂર્વાભિમુખ બેસવું. અષ્ટદલ કમલ કરી તેની કલ્પિતમાં મહાલક્ષ્મીનું સ્થાપન કરવું તથા હંદ્રાદિકલ્પિતપાત્રોનું આઠ પત્રોમાં સ્થાપન કરવું. આવાહનવગેરે પોદશોપચારોથી પૂજન કરવું. ઉદ્યાપનમાં એક પ્રત્યક્ષ ગોદાન કરવું, સોળ બ્રાહ્મણોને ઈન્ધ્રાસોજન કાવવું. હે વિપ્ર ! આ વ્રત તમે કરો તથા તમારા ગામ પાસે પણ કરાવો. આ વ્રતનો ઉપદેશ નાસ્તિકલોકો પાસે કરવો નહિ. એ પ્રમાણે વ્રતનો મહિમા જાણી તે બ્રાહ્મણે સુંદર જલ લઈ રાજાપાસે આવી, તેને જલપાન કરાવી વ્રતનો વૃત્તાંત કહ્યો. વ્રત કરવાનો સંકલ્પ કરી ત્યાંથી દોરો લઈ રાજા ઘોડાઉપર બેસી બ્રાહ્મણ સાથે પોતાના નગરમાં આવ્યો. લોકોએ ઉત્સવથી રાજાનો સત્કાર કર્યો. રાજાના હાથઉપર દોરો લેઈ માનીતી ચોત્રદેવીએ ખીજી સ્ત્રીએ કરેલા વશીકરણની ચંદાથી એકઠમ તેને ત્રોડી નાખ્યો પણ રાજાનું મન ખજા પ્રસંગમાં હોવાથી તે વાત તેના જાણીતામાં ન આવી. ખીજી તરફ રાણીની ઠાસીએ તે નૂતન નામના બ્રાહ્મણ પાસેથી તે વ્રતનો ઉપદેશ લઈ વ્રત કરવા લાગી તે દેખી અજુમાનીતી ચિત્રદેવીએ પણ તે વ્રત કર્યું. વર્ષ પૂર્ણ થયું ત્યારે વ્રતની સમાપ્તિમાં વાદિત્રોનો સંગ થયો તે, રાજાને ધોને પડતાં ગાન

કે આ શું છે ? આહણે વ્રતવિધેની વાત કરતાં રાજાને સ્મરણ આવ્યું કે મેં પણ તે વ્રત લીધું હતું પણ તે દોરો ક્યાં છે ? આહણે વાત કરી કે તમારી ચોલદેવી રાણીએ તે વખતમાંજ તે દોરાને ત્રોરી નાખ્યો છે. રાજાએ કોપથી ચોલદેવીનો ત્યાગ કરી ચિત્તદેવીને ઘેર જઈ મહાલક્ષ્મીનું વ્રત તથા પૂજન કર્યું. એ સમયે મહાલક્ષ્મી દેવી પોતે વૃદ્ધા આહણીનું રૂપ લઈ ચોલદેવીને ઘેર તેની ધાર્મિક શ્રદ્ધાની પરીક્ષામાટે આવ્યાં. ચોલદેવીએ કંઈ પણ ન આપતાં તેનું અપમાન કર્યું. અપમાનથી ક્રોધ પામેલાં મહાલક્ષ્મીએ તેને શાપ દીધો કે જેમ કઠોર શબ્દોવાળા કોલા (સૂકરી) હોય તેવા શબ્દો તું બોલી છે માટે તું કોલાજેવા મુખવાળા થઈ જા. આ શાપપ્રમાણે થવાથી તે નગર પણ 'કોલાપુર' કહેવાયછે. પછી મહાલક્ષ્મીએ સાક્ષાત્ સ્વરૂપ ધરી ચિત્તદેવીને દર્શન આપ્યાં અને વ્રતથી પ્રસન્ન થઈ વરપ્રદાન આપવા તત્પર થયાં. ચિત્તદેવીએ માગ્યું કે હે મહાલક્ષ્મી ! આ તમારું વ્રત જો સોડો કરે તેના ધરને છોડી તમારે જવું નહિ અને મારા પતિની કીર્તિ પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ રહે તથા જેઓ આ કથાનું શ્રવણ કરે તેઓના સર્વ મનોરથો સિદ્ધ થાય, 'તપાસ્તુ' કહી મહાલક્ષ્મી અંતર્હિત થયાં. પછી શોભની અદેખાપથી ચોલદેવી ચિત્તદેવીને ઘેર આવી પણ સ્વરજેવું મુખ દેખી ધરની અંદર કાઢી પેસવા દીધી નહિ. મનમાં મુંઝાયેલી ચોલદેવી પણ સર્વને છોડી વનમાં ચાલી ગઈ. દરતાં દરતાં અંગિરા મુનિના આશ્રમમાં ગઈ ત્યાં તેણીનું બચાંકર મુખ દેખી સમાધિદાશ સર્વ હરીકૃત જાણી તેને આશ્રય આપી તેણે તે પાસે મહાલક્ષ્મીનું વ્રત કરાવ્યું. તે વ્રતના પ્રભાવથી ચોલદેવીનું સ્વરૂપ સુદર થઈ ગયું. ત્યારપછી કેટલેક દિવસે મંગલરાજા શ્રુગપાપ્રસંગે તે વનમાં આવ્યા ત્યાં તે જીને દેખી મુનિને પૂછતાં મુનિએ સર્વ વ્રતાંત કહીો ત્યારે ચોલદેવી રાણીને સાથે લઈ રાજા પોતાના નગરમાં આવ્યા. બંને રાણીઓને પણ પ્રીતિ થઈ અને રાજા સર્વ સુખનું પાત્ર થયા. વ્રતન આહણે પણ વ્રતના પ્રભાવથી રાજાનો મંત્રી થયો અને તે રાજા મનુષ્યાવતાર પછી વિષ્ણુદેવતા ત્રણ નક્ષત્રના દેવતારૂપ થયા. જેમ તીર્થોમાં પ્રયાગ છે, દેવોમાં વિષ્ણુ છે, નદીમાં ગંગા છે તેમ વ્રતોમાં આ મહાલક્ષ્મી વ્રત છે. શ્રાદ્ધેષુ યુધિર્ગિરને કહેછે કે એ પ્રમાણે નારદમુનિના ઉપદેશથી ઇદ્ર દેવતાએ એ વ્રત કરવાથી વાંછિત શ્રાવણ લાભ મેળવ્યો હતો તેમ તમે પણ આ વ્રત કરો કે જેથી તમે મહેલા રાજ્યને પ્રાપ્ત મેળવો.

અદુઃખનવમી.

આ નવમી સૂર્યોદયમાં મૃદ્ધર્ત્ત માત્ર હોય તોપણ પરવિદ્યા લેવી. દેશ-કાલનું સ્મરણ કરી આ લોકમાં તથા પરલોકમાં પતિની સાથે અદુઃખ સ્થિતિપૂર્વક વ્રતખંડ ગ્રંથમાં કહેલા શુભફલની પ્રાપ્તિમાટે તથા શ્રીગૌરી દેવતાની પ્રીતિમાટે અદુઃખનવમીનાં વ્રત તથા પૂજન કરીય. તેમાં પ્રથમ નિવિ-ધનતાની સિદ્ધિમાટે ગણપતિપૂજન તથા પ્રુષ્ણાહવાચન કરીય; એવો સંક-લ્પ કરી ગોમયથી શુદ્ધ કરેલી પૃથ્વીકુપર એક વેદિકા કરી તેઉપર શેઠ-ડીનો માંડવો કરી અંદર પૂડલાઓથી તથા દૂધપાકના ભરેલાં પાત્રોથી મંડલ ભરી મધ્યમાં કલશ સ્થાપન કરી તે ઉપર અગ્ન્યુતારણપૂર્વક સંસ્કાર કરેલી ગૌરીની સુવર્ણમય પ્રતિમાનું સ્થાપન કરી 'નમો વૈદ્યે' એ મંત્રથી આવાહનવગેરે ષોડશોપચાર પૂજન કરવું તથા ગણપતિનું અને ઇંદ્રાદિક દિગ્પાલોનું સ્થાપન અને પૂજન કરવું. આહણ વરણ તથા ખીજ ઇતિકર્ત્તવ્યતા ખીજમાં છે તેમ સમજવું. આ વિષેની કથા આ પ્રમાણે છે કે, નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્રમાં પધારેલા વેદવ્યાસને શૈનકાદિ ઋષિઓએ પૂછ્યું કે, ભગવન ! દુઃખસાગરમાંથી પાર પહોંચાડે એવું કોઈ વ્રત કહો. વ્યાસે કહ્યું કે ઋષિઓ ! ભાદ્રપદ શુક્રનવમી કે જે અદુઃખનવમી કહેવાય છે તેનું વ્રત કરવાથી સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિ થાય છે. તે દિવસે ગૌરીદેવીનું પૂજન કરવું, શક્તિ હોય તો ઉપવાસ કરવો, નહિતો ફલાહાર કરવો, રાત્રિનું જાગરણ કરવું, નવ આહણોને ભોજન કરાવવું, નવ વાચન દેવાં અથવા પાંચ અથવા એક વાચન દેવું તથા તેઓમાં નારિકેલ પણ તેટલાં દેવાં. આ વ્રત નવ વર્ષ કરવાનું છે. ખીજ ઇતિકર્ત્તવ્યતા ઉપર કલાપ્રમાણે છે. પૂર્વે કોઈ મુનિના શાપથી કોઈ બે અપ્સરાઓ વિષમવનમાં એકે દૂકડીનો તથા ખીજ વાનરોનો અવતાર પામી હતી. બન્નેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન હતું તેથી પરસ્પર પ્રીતિથી રહેતી હતી. એમ કરતાં અદુઃખનવમીનો દિવસ આવ્યો ત્યારે દૂકડી વાનરીપામે આવી કહેવા લાગી કે આજ આપણે કાંઈ પણ આહાર કરવો નહિ, કાર-ણ કે આપણે કર્મશોગથી આ અવતાર આવ્યો છે પણ આજ અદુઃખ-નવમીનો દિવસ છે તેથી તેનું વ્રત કરવાનું છે એથી આપણું દુઃખ નષ્ટ થશે. જે ઉપવાસમાં શક્તિ ન હોય તો તું નીચે પડેલાં ફળોનો આહાર કરજે પણ કોઈ પ્રાણીની હિંસા કરીય નહિ, તેથી ગૌરીદેવી પ્રસન્ન થશે. એ પ્રમાણે દૂકડીના વચનનો સ્વીકાર કરી વાનરીએ વ્રતનો સંકલ્પ કર્યો. આખો

દિવમ વ્યતીત કરી રાત્રિમાં મુધાતુર થવાને લીધે તે વનમાં શોધ કરતાં
 મપૂરનાં ઇંડાંઓને દેખી તેઓનું બહુશુ કરી, મોઢાને સાફ કરી પોતાની
 સખીપાસે આની પશુ “પાપ પર્વતઉર ચડીને પોદારેછે” એ નિયમ-
 પ્રમાણે તેની રીતઝાતકેપરથી ફૂકડી જાણી ગઈ અને કહેવા લાગી કે
 અરે દુષ્ટ ! તે અવસ્થા કંઈકે બહુશુ કર્યું છે તેથી તું પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈ
 છો, હવે આપણે બન્ને કેદારનાથને શરણે જઈએ અને ત્યાં જઈ દેહત્યાગ
 કરીએ. એમ કહી તે બન્ને કેદારનાથ મહાદેવના ક્ષેત્રમાં ગઈ. જઈને ફૂકડીએ
 સકલ્ય કર્યો કે હું ધનવાળા બ્રાહ્મણના કુળમાં જન્મ પામ્યું, એમ કહી તેણે
 બગતા અગ્નિના કુડમાં પડી દેહત્યાગ કર્યો. તે પછી વાનરીએ પશુ હું
 રાજપત્ની થઈને અવતરે એવો સકલ્ય કરી અગ્નિમાં દેહનો ત્યાગ કર્યો.
 ફૂકડી ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણના કુળમાં કન્યારૂપે અવતરી અને વિમવરત્ન નામના
 પતિને વરી તેની સેવા કરવા લાગી અને વાનરી હતી તે રાજાની રાણી
 થઈ. એ બન્નેને તત્કાલ પ્રભાવથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન હતું. બ્રાહ્મણની પુત્રીને
 વિમવરત્નમર્યાદા તેજની પચ પુત્રો થયા અને ધનધાન્યની પશુ સપત્તિ
 ધણી થઈ રાજાને રાજ્યસુખ હતું. પશુ પૂર્વજન્મમાં મપૂરના ઇંડાંનો
 નાશ કર્યો હતો તેથી પુત્રસુખ થયું નહિ તેથી અજેખાધને લીધે નોકર
 ભોડા પાસે બ્રાહ્મણી પાસે પુત્રોના માથા કપાવી વાસના પાત્રમાં મુકી
 ગાયે વજ્ર વીંગી દોષ અજ્ઞાનના મનુષ્યદ્વારા તે બ્રાહ્મણીને ત્યાં વાપનરૂપે
 મોકલાવ્યા. બ્રાહ્મણી તો અદ્ભુત જનવર્માના નતમાં તત્પર હતી અને બ્રહ્મવત્સલ
 શ્રીગૌરીદેવીનું જ પૂજન કરતી હતી તેથી ગૌરીદેવીએ તેણીના પુત્રોના મસ્તકો
 લઈ તેઓને બદને સુવર્ણના મળમાં કરી દીધા અને પુત્રોના મસ્તકો તેના
 ઘણેપર મુગી પુત્રોને હવના કરી દીધા. રાણીતરફથી મુનર્થુમય વાપન
 આવ્યું જાણી પોતાના પતિને દેખાડી બ્રાહ્મણી થઈને હર્ષવાળી થઈ. બ્રાહ્મણી
 પુત્રવિયોગથી કેવી શોકગુર થઈ હશે એ જોવામાટે રાણી તેણીને ઘેર
 આવી ત્યાં પાસે પુત્રોને જીવતા અને આનંદ કરતા દેખી પશ્ચાત્તાપથી
 પીગયેલી રાણીએ પોતાના આત્માને વિદ્યારી સખી પાસે પોતાના કુટુંબ
 દર્મને જાહેર કર્યું બ્રાહ્મણીએ કહ્યું કે હવે જોકડું કશું ફળ નથી માટે
 જાલદત્યાનું પ્રાર્થન કરી મુક્ત થઈ અદ્ભુત જનવર્માનું જન કરે. સખીના
 વચનથી તે પ્રમદે રાણીએ કરવાથી તેને પશુ પુત્ર થયો. એમ
 એ બન્ને સખીઓ મર્વ સુખોનું પાત્ર થઈ મર્વ દુખોની મુક્તિ

થઈ. આ વ્રત પૂર્વે સીતાજીએ તથા દમયંતીએ પણ કરેલું છે તેમ બીજી સ્ત્રીઓએ પણ કરેલું છે. જે સ્ત્રી એ પ્રમાણે સાત્વિક અદ્વાધી અદુઃખ-નવમીનું વ્રત કરે છે તે સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થાય છે. આ કથા રત્નદ્રુપરાણમાં છે.

દશાવતારવ્રત.

યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે, ભગવન ! આપે દશ અવતારો લઈ જે જે કાર્યો કરેલાં છે તેઓમાં મેં શ્રવણ કરેલું છે પણ તેવિધેના વ્રતનું શ્રવણ કરેલું નથી માટે તે કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે પાંડવ ! ભાદ્રપદ માસના શુક્લપક્ષની દશમીને દિવસે “ દશાવતાર ” એ નામનું વ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે શુદ્ધ જ્ઞાણમાં સ્નાન કરી નિલ કર્મો કરી લઈ પોતાને ઘેર આવી પોતાની ત્રણ પ્રસૂતિ પ્રમાણુવાળું નરનાતિના ધાન્યનું ચૂર્ણ લઈ ધીમાં પકાવી તૈયાર કરવું તથા ધીયુક્ત દૂધપક તૈયાર કરવો. એ બન્ને પદાર્થો પ્રત્યેક વર્ષે સુખ્યતાથી કરવા અને તે ઉપરાંત પ્રથમ વર્ષે પૂલ્લા, બીજે વર્ષે ઘેવર, ત્રીજે વર્ષે જલેબી, ચોથે વર્ષે ચોંટીયા લાડુ, પાંચમે વર્ષે સુવારી, છઠ્ઠે વર્ષે સાટા, સાતમે વર્ષે ગમનગાંધીયા, આઠમે વર્ષે અર્ધપુષ્પ નામની મીઠાઈ, નવમે વર્ષે માખાનાં ગુંઝાં અને દશમે વર્ષે મંદક એ પ્રમાણે પાંચો બનાવી દશ, દશાવતારભાટે, દશ બ્રાહ્મણભાટે અને દશ પોતાભાટે ગણવા, પછી મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, વૃશ્ચિક, વામન, રામ, પરશુરામ, શ્રીકૃષ્ણ, શુદ્ધ અને કલ્કિ એ દશ અવતારોની સુવર્ણમય મૂર્તિ કરી યથાવિધિ અંદન-પુષ્પાદિથી પૂજન કરી ઉપર તૈયાર કરેલું નૈવેદ્ય ધરાવી ઉપર પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી અને પોતાના ભક્ત્ય પદાર્થને લઈ જ્ઞાણપને તીરે જઈ એક વખત તેનું ભક્ષણ કરવું. એ પ્રમાણે દશ વર્ષપર્યંત આ વ્રત કરવાથી દશે દિશામાં વિજય થાય છે તથા વિષ્ણુની આપામાંથી મુક્ત થવાય છે. સંકલ્પ-વગેરે સર્વ વ્યવસ્થા બીજા વ્રત પ્રમાણે કરવી. આ વ્રત સ્ત્રીપુરુષને સાધારણ રીતે કર્તવ્ય છે અને વ્રત કરનાર સર્વ સુખોનું પાત્ર થાય છે. આ કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં છે.

પાર્શ્વપરિવર્તન.

બાદપ સુદિ એકાદશીને દિવસે અથવા બારમને દિવસે પારણા કર્યા પછી ચાતુર્માસમાં પોટેના નિંહુનો પાર્શ્વપરિવર્તન (પડખા ફેરવવા) નો ઉત્તમ કરવો શાસ્ત્રમાં અવશ્ય નમસ્તના મધ્યમાં તે ઉત્તમ કરવાનું કહ્યું છે. માટે અવશ્ય નમસ્તની ઘડિકાઓના ત્રણ વિભાગ કરી જે દિવસે મધ્ય ભાગનો સંબંધ હોય તે દિવસે આ ઉત્તમ કરવો. બન્ને દિવસોમાં અવશ્ય નક્ષત્રનો યોગ ન આવતો હોય તો બારમને દિવસે જ ઉત્તમ કરવો. ઉત્તમ વને દિવસે સંધ્યાકાને વિષ્ણુનું પૂજન કરી પ્રાર્થના કરી કે, હે વાસુદેવ ! હે જગન્નાથ ! હે ગાધવ ! આજ આપનો પાર્શ્વપરિવર્તનનો દિવસ છે માટે જેમ સુખ થાય તેમ પડખા ફેરવીને ચપલ કરો.

દધિપ્રત તથા દુગ્ધપ્રત.

આતપ. માસના શુક્રપક્ષની દ્વાદશીને દિવસે લીધેલા દધિપ્રતની સમાપ્તિમાં દમિનું દાન કરી દુગ્ધપ્રતનું અર્ચનું કરવું. દુગ્ધ પ્રતમાં દુગ્ધમાથી થતા દૂધપાનગેરે પદાર્થો કે જેઓ દૂધમાં પકાવેના હોય તેઓનો ભાગ કરવો પણ દહીંવગેરે દૂધમાથી થાય છે તેઓ તેઓનો ભાગ ન કરવો.

વામનદ્વાદશી.

બાદપદ માસના શુક્રપક્ષની દ્વાદશી તિથિ (બારમ) એ વામન દ્વાદશી અથવા વામન જયંતી કહેવાય છે. અવશ્ય નક્ષત્રયુક્ત બારમને દિવસે મધ્યાહ્નકાળે શ્રી વામનજીનો અવતાર ચહેતો છે તેથી મધ્યાહ્ન સમયમાં વિદ્યમાન દ્વાદશી મુખ્યત્વે મધ્યાહ્ને અવશ્ય નક્ષત્રવાળી લેવી, તેમ ન બને તો ખીજ કાગમાં અવળાના યોગવાળી દ્વાદશી લેવી અને જન્મે દિવસે અવળાનો યોગ હોય તો પ્રથમની એટલે એકાદશીવાળી લેવી સર્વ પ્રકારે બારમનો અંત અવળાનો યોગ ન આવતો હોય તો જન્મે એકાદશીનો જ અવશ્ય ને યોગ હોય તો મધ્યાહ્નપિની દ્વાદશીનો પરુ ભાગ કરી એકાદશીને દિવસે જ વામન દ્વાદશીનું વન કરવું દશમીના વેગવરની શુદ્ધ એકાદશીમાં અવળાનો યોગ ન હોય તો દશમીના વેધવાળી એકાદશી કે જે અવળાના યોગવાળી હોય તે દિવસ નવ કરવું, ઇત્યાદિ વિષ્ણુસખનયોગવગેરેનો

ધણો વિસ્તીર્ણુ નિર્ણય ધર્મશાસ્ત્રના અર્થો ઉપરથી કરી લેવો તથા મુખ્ય પક્ષથી હાદથી અને અવણુ એ બન્નેના ઉતરવા પછી ને ગૌણ પક્ષમાં એકના ઉતરવા પછી પારણું કરવું એમ બન્ને પક્ષ છે. એ દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે બન્ને નદીના સંગમમાં સ્નાન કરી સુવર્ણની વામનજીની મૂર્તિ બનાવી તેની ષોડશોપચારથી પૂજા કરવી. ઉપવાસ તથા ફલાહારમાંથી જે બને તે કરવું, રાત્રિનું જાગરણ કરવું, ભજન તથા વામનજીના જામની કથાનું અવણુ કરવું અને વળતે દિવસે તે મૂર્તિવગેરેનું દાન બ્રાહ્મણને દાન યથા-શક્તિ બ્રાહ્મણ ભોજન તથા જોદાનાદિ કરી પરણા કરવી. આ વ્રતથી મનુષ્ય સર્વ રાતાસાત પાપોથી મુક્ત થાયછે અને બન્ને લોકમાં કલ્યાણનું પાત્ર થાયછે. વામનાવતારનું પ્રયોજન શ્રીવિષ્ણુભાગવતપ્રમાણે એવું છે કે ભાર્ગવ ગુરુના ઉપદેશવડે યજ્ઞ કરવાથી ત્રૈલોક્યનું રાજ્ય બક્ષિરાજ ભોગવતા હતા ત્યારે રાજ્યબ્રષ્ટ થયેલા દેવોની પ્રાર્થનાથી તથા કશ્યપમુનિએ આદિતિને બતાવેલા બાર દિવસના પયોવ્રતથી વિષ્ણુએ વામનજીનો અવતાર લઈ નર્મદાના તીરઉપર ભૃગુકન્થ નામના ક્ષેત્રમાં યજ્ઞ કરતા બક્ષિરાજપામે ત્રણ પગલાં પૃથ્વી માગી ત્યારે શુક્રાચાર્યે બક્ષિરાજને પૃથ્વી દેવાની ના પાડી છતાંપણુ નહિ માનતા દાન દેવાનું તેણે કષ્ટક કયું એટલે વામનજીએ વિશ્વરૂપ ધારણ કરી બે પગપામાં જ મર્વ જગત્ લઈ લેતાં ત્રીજું પગનું મૂકવાનો અવકાશ ન રહ્યો તેથી તેનું સર્વ રાજ્ય લઈ પોતે દેવેને આપ્યું અને તેને પાતાળનું રાજ્ય આપી વિદાય કર્યો. વામનપુરાણમાં એમ કહ્યું છે કે ધુધુ નામના દૈત્યે બ્રહ્માઉપર તપશ્ચર્યા કરી દેવોથી મરણ ન પામવાનું વરદાન મેળવી સ્વર્ગનું રાજ્ય સ્વાધીન કયું હતું. તેણે પોતાના ભયથી દેવોને બ્રહ્મલોકમાં રહેલા જાણી ત્યાં જવાનું સાધન પૂછતાં શુક્રાચાર્યના કહેવા પ્રમાણે ગંગા નદીને તીરે સો અશ્વમેધ યજ્ઞો કરવાનો આરંભ કર્યો તેથી દેવો વિષ્ણુપાસે ગયા. વ્રતાંત જાણ્યા પછી માયાવીને માયાથી જ જીતવો એ ન્યાયને અવલંબી વિષ્ણુ બળકળેનું વામનરૂપ ધરી તે દૈત્યની તથા બીજા દૈત્યોની નજરે ગંગામાં તણાતા તથા હુબતા શરીરથી દેખાવા લાગ્યા. તેની દયાથી દૈત્યે મોકલેલા બ્રાહ્મણોએ તેને બહાર કાઢી તેની પાસે ઉભા રાખ્યા એટલે તેનું વામનરૂપ જોઈ મર્વે હસવા લાગ્યા. રાજાએ પૂછ્યું કે તમે ગંગામાં કેમ કરતાં પડી ગયા ? વામને કહ્યું કે પ્રભાસ

નામના બ્રાહ્મણના બે પુત્રોમાંના હું ભાગ નામનો પુત્ર છું. પિતાના મરણ પછી જ્યેષ્ઠ બ્રાતાપાસે ભાગ માગતાં તેણે કહ્યું કે તું વામન છે. મારે તુંને કરો ભાગ મળશે નહિ. કુમળાને, વામનને, નપુંસકને, કેદીઆને, ઘેઝાને તથા આંધળાને ભાગ મળી શકતો નથી. તેઓ પોપણ માનના હકાર છે. એન ક્ષેત્રે ચતાં મને પકડી ગંગામાં નાખી દીધો અને તમેએ કાઢ્યો, તમે જ ભાગ સંબંધી છો. હુણુ દેવે તે ઉપર દયા લાવી કહ્યું કે તમારે જે જોતું હોય તે માગો. વામને કહ્યું કે ધણી સંપત્તિને તો હું સાચવી શકું તેમ નથી મારે ત્રણ પગલાં પૃથ્વી આપો. દેવે હસીને તે આપતાં તેણે વિચરૂપ ધરી તેનું સન્ય દરી લઇ દેવાને પાછું આપ્યું એવો વૃતાંત છે.

કદલી વ્રત.

ભાદ્રપદમ સના શુક્રવક્ષની પૂર્વાર્ણવાપિની ચતુર્દશીને દિવસે કદલી વ્રતનો આરંભ થાયછે. તે દિવસે પવિત્ર થઇ પોતાના હાથથી જાંઘે કદલી (કેળ) વૃક્ષને વાવવું તથા એક વર્ષપર્યંત હમેશાં નિયમિતરીતે તે કેળમાં ફળ આવે ત્યાંસુધી જલસેચન કરવું. જે પૂર્વતરફ તથા ઉત્તર-તરફ ફળો આવે તો સારું ફળ થાયછે અને દક્ષિણતરફ તથા પશ્ચિમ-તરફ ફળો આવે તો હાનિ થાયછે. વર્ષ પૂરું ચતાં તેરશને દિવસે એકલુકત કરી બ્રહ્મચર્ય પાળી ઓઢણને દિવસે તીર્થસ્નાન કરી ઉપવાસનો સંકલ્પ કરી પોતાને ઘેર આની ગોમયથા ગોચર્મમાત્ર મંદલ કરવું ગણપતિ-પૂજન તથા સ્વસ્તિવાચન કરવું. તે મંદલમાં વિચિત્ર રંગોથી શોભા કરવી, મધ્ય ભાગમાં સ્વસ્તિકાઉપર અથવા અષ્ટદલઉપર વાવેલી રક્તસહિત ફેળતું સ્થાપન કરવું તથા તેની પામે કુંભનું પણુ સ્થાપન કરવું તે ઉપર તામ્રપાત્રમાં અષ્ટદલઉપર સુવર્ણમય ઉમા મહેશ્વરનું સ્થાપન કરવું, અને કદલી વૃક્ષનું પૂજન કરવું. સંકલ્પમાં માસપક્ષાદિના ઉચ્ચારપૂર્વક સર્વ પાપનો નાશ, સુક્રિ, ઉત્તમ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ, અવૈધવ્ય અને ધનપુત્રાદિની પ્રાપ્તિને મારે પાર્વતીને ત્રિય એવી ફેળનું વ્રતપૂજન કરીશ એમ કહી કલશમાં ગંધ, પુષ્પ, ફળ, પંચપદ્મવ અને પવિત્ર મૃત્તિકા નાખી વસ્ત્રવેષ્ટન કરવું. તે પછી આવાહન વગેરે પોષા.

ધુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે, હે શ્રીકૃષ્ણ ! એવા શુભ વ્રતનો ઉપદેશ કરો કે જે કરવાથી સ્ત્રીને ગમે તેવી આપત્તિમાં અગ્ર, વસ્ત્ર તથા સૌભાગ્યમાં અડચણ ન આવે. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજા ! પૂર્વે એજ પ્રભાણે રૂકિમણીએ મને પૂછ્યું હતું ત્યારે મેં તેને પાર્વતીદેવતાકે ‘કદલી વ્રત’ જતાવ્યું હતું. તેમાં કદલીની પ્રાર્થના કરવી કે હે પાર્વતીને પ્રિય કદલી ! જેમ તમે અનેક શાખાઓથી, પત્રોથી અને સંતાનોથી વૃદ્ધિ પામો છો તેમ મારી પણ વૃદ્ધિ કરજો. એમાં પૂજનાદિ ઉત્સવ કરી રાત્રિનું જાગરણ કરવું. ગીતવાદિઓના શબ્દથી આનંદ કરવો અને પ્રભાતે પુનઃ પૂજન કરી વ્રતની સમાપ્તિ કરી સર્વ ઉપચ્છેદ આચાર્યવગેરે બ્રાહ્મણોને આપવો તથા કેળવું ફળસહિત વૃક્ષ સુવર્ણસહિત બ્રાહ્મણને આપી દેવું. ગોદાનવગેરે દાનો કરી બ્રાહ્મણવગેરેને ભોજન કરાવી પારણા કરવી. આ વ્રતનો આશ્ચર્ય-કારક પ્રભાવ સતી દ્રૌપદીને પ્રત્યક્ષ થયો છે. જ્યારે કૌરવોની સભામાં જંગલી જુગારની રમતથી પાંડવો હારી ગયા ત્યારે સતી દ્રૌપદીને સભામાં લાવી દુષ્ટ દુઃશાસને તેની લાજ છુટવામાટે વસ્ત્રો ખેંચવા માંડ્યાં. તે સમયે તેણીએ મારું રમરણ કર્યું તેથી મેં અદસ્યરૂપે ત્યાં જઈ રૂકિમણીએ કરેલા કદલીવ્રતનું પુણ્ય તેને આપ્યું, તેના પ્રભાવથી તેણીના શરીર ઉપરથી એટલાં બધાં વસ્ત્રો નીકળવા લાગ્યાં કે જેમ કેળના પોટામાંથી એક પછી એક પડ નીકળતાં આવે. દુઃશાસન વસ્ત્રો ખેંચી ખેંચી થાકીને ધરતીઉપર ઢળી પડ્યો. પણ વસ્ત્રોનો પાર આવ્યો નહિ. એપ્રભાણે આ વ્રત ચમત્કારિક હોવાથી સ્ત્રીઓને આવશ્યક કર્તવ્ય છે.

આ વ્રત કાર્તિકમાસની, માઘમાસની અથવા વૈશાખમાસની સુદિ ચૌદશે પણ થઈ શકે છે. આ કથા બલિષ્ઠોત્તરપુરાણમાં છે.

અગસ્ત્યાર્ધ.

વૃષ સંક્રાંતિ થયા પછી સાતમે દિવસે અગસ્ત્યનો અસ્ત થાય છે અને સિંહ સંક્રાંતિ થયા પછી એકવીસમે દિવસે અગસ્ત્યનો ઉદય થાય છે તેમાં કન્યા સંક્રાંતિથી પ્રથમ સાત દિવસોના મધ્યમાં અગસ્ત્યમુનિનું પૂજન કરવું તથા તેને અર્ધપ્રદાન કરવું, એથી ઘણું પુણ્ય થાય છે.

શ્રીમદ્ભાગવતનો દાનોત્સવ.

ભાદરવાની પુર્ણિમાને દિવસે શ્રીમદ્ભાગવતના પુસ્તકને સુવર્ણના સિંહાસનઉપર સ્થાપિત કરી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દાન દેવું એથી પરમગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધમાં કહ્યું છે કે પ્રૌઢપર્ણા વૌર્ણમાસ્વાં હેમસિંહસમન્વિતમ્ ॥ દદાતિ ચો ભગવત્ત સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ॥ કેટલાએક વિદ્વાનોએ હેમસિંહઉપર ચૂકવાનું કહ્યું છે તેથી આ સ્તોક દેવી ભાગવતના દાનવિષેનો છે એમ કહે છે પણ તે પૂર્વાપરંપરાની કથા-શયી છે કા-ણકે હેમસિંહ શબ્દ હેમસિંહામન શબ્દનો જ એક દેશ છે અને તે અત્યંતમા તથા ભામા ધ્યાત્વિ શબ્દોની પેઠે શાસ્ત્રવ્યવહારથી સિદ્ધ છે. ભાગવતના વિષયમાં જાને ભાગવતોમાં અમુક વ્યાસકૃત છે અને અમુક કોઈ આધુનિક ભોપદેવ નામના પદિતે કરેલું છે ક્યાંક વિવાદ ચાલે છે તો પણ 'જગ્માણસ્ય વત્ત' એ વ્યામસન છે તેજ સૂચી ભાગવતનો આરંભ છે તેથી તે વ્યામસ્યએ જ કરેલું હોયુ જોઈએ તથા તેના વિષયો પણ એવા ગંભીર તથા અમહારી છે કે જેઓની ઉપમા પણ ખીજને આપી ન શકાય. તેથી એ ભાગવત જ મુખ્ય વે ઉપાદેય છે.

ઉમામહેશ્વર વ્રત.

શિવરહસ્ય નામના આગમ ગ્રંથમાં આ વ્રતનું મહાત્મ્ય કહેલું છે. શિવમક્ત રાગએ ગૌતમમુનિને પૂછ્યું કે મુનિ ! જેના આચરણથી સર્વેષ્ટ-મિદ્ધિ થાય એવા વ્રતનો ઉલ્લેખ કરો. ગૌતમ મુનિએ કહ્યું કે રાજા ! ભાદ્રપદમામના શુક્રનપક્ષની પૂર્ણિમાને દિવસે ઉમામહેશ્વર એ નામનું નત કરવાથી સર્વેષ્ટમિદ્ધિ થાય છે. ચતુર્દશીને દિવસે પ્રાતઃઆનાદિ કર્મ, શિવપૂજન અને અનન્ય શિવનમન બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરી મહાદેવપાસે સંકલ્પ કરવો કે, દે પ્રભુ ! આવી કાલે હું ઉમામહેશ્વર વ્રત કરીશ તેને આપ કૃપા કરી સંપૂર્ણ કરજો. સાર પછી નં-યા-દે પણ શિવપૂજન કરી દેવોનું તથા ઋષિઓનું પૂ-જન કરવું અને તે દિવસે એવાર હવિષ્માત્રનું ભક્ષણ કરવું. સાયંકાલે પણ શિવ-પૂજન કરી દિવસભરમા જગત્રિ રહેવી, રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરમાં ઉઠી મહાદેવનું અરજી કરી પ્રાતઃકૃત્યપૂર્વક આન કરી સર્વ શરીરે ભગ્મોદ્ધવન કરવું.

તથા રૂદ્રાક્ષનું ધારણ કરવું અને નિલવપત્રોથી શિવપૂજન કરવું, અને
 ત્ર્યંબક મંત્રથી હોમ પણ કરવો. પછી દર્બમાંથી પંદર અંધિવાળો
 એક દોરો કરવો તથા ખીજને સૂત્રમાંથી પંદર અંધિવાળો એક દોરો કરવો
 તથા તેઓની કુંકુમાદિથી પૂજા કરવી. ઉમામહેશ્વરની એક પદ્મનાર (ચાર
 તોલા) સુવર્ણની જે મૂર્તિઓ કરવી અથવા રૂપાની જે મૂર્તિઓ કરવી.
 એકને દર્બના દોરાસાથે તથા ખીજને સૂત્રના દોરાસાથે વસ્ત્રવેષિત કરા
 જૂદા જૂદા કલશઉપર સ્થાપવી. યથાધિકાર આપોહિષ્ઠાવગેરે વૈદિક
 મંત્રોથી અભિષેક કરી તેઓનું ષોડશોપચારોથી પૂજન કરવું. પછી વસ્ત્રા-
 ભરણોથી અલંકૃત થઈ ધામધુમસાથે શિવાલયમાં જવું ત્યાં પૂજન તથા દર્શન
 કરી પોતાને ઘેર આવી ધ્યાન કરી પંદર અંધિઓનું ‘નમઃ સોમાય’ એ
 મંત્રથી પૂજન કરવું અને તે દોરો જમણે બાહુએ બાંધવો પછી પંદર પ્રસ્થ
 ગોધૂમ અથવા ચોખા ગાયના ધીમાં પરિપકવ કરવા અથવા ધીમાં પંદર
 માલપૂવા કરવા અને તેઓનું ઉપાસનરૂપે કલશપાસે સ્થાપન કરવું અને.
 તે શૈવ બ્રાહ્મણોને દાનરૂપે આપી દેવું, પછી ઉત્સવબક્તિ કરી ઉપવાસ-
 સહિત રાત્રિનું શિવકથાશ્રવણથી જાગરણ કરા વગતે દિવસે પુનઃ
 પૂજન કરી બન્ને પ્રતિમાનું શૈવ બ્રાહ્મણને દાન દેવું તથા પંદર શૈવ બ્રાહ્મ-
 ણોને જમારવા. એ પ્રમાણે પંદર વર્ષ કરી સોળમે વર્ષે ઉપાસન કરવું
 તેમાં ગૌરીતિલક મંદલ ભરી સ્થાપનાદિ કરી રાત્રિના ચારે પ્રહરોમાં શિવ-
 પૂજન કરી, ધીસહિત દૂધપાકથી સોમમંત્રોચ્ચારપૂર્વક પન્ચીશ હજાર
 આહુતિઓથી હોમ કરી અને ગોદાન કરી વ્રતની સમાપ્તિમાં બ્રહ્મભોજન
 કરાવવું અને ત્યારપછી ઇંદ્રજનો સાથે પોતે ભોજન કરવું. આ વ્રતની કથા
 આ પ્રમાણે છે કે, પૂર્વે પરમશિવબક્ત દુર્વાસામુનિ, ગરુડઉપર બેસીને
 આવતા વિષ્ણુને મળ્યા ત્યારે તેણે પોતાને શિવજીએ પ્રસાદરૂપે આપેલી
 નિલવપત્રની સુંદર માળા તેને આપી. વિષ્ણુએ તે માળા ગરુડઉપર નાખી,
 તે જોઈ કોપ પામેલા દુર્વાસામુનિએ તેને શાપ આપ્યો કે તમે લક્ષ્મીના
 મઠથી શિવે આપેલી માળાનું અપમાન કર્યું છે માટે તમારી લક્ષ્મી નષ્ટ
 થશે તથા વૈકુંઠમાં નિવાસ પણ નહિ ચાપ એમ કહી મુનિ ચાલી નીકળ્યા.
 તે શાપથી લક્ષ્મી ક્ષીરસાગરમાં પડ્યાં તથા વિષ્ણુએ બળંકર વનમાં બટકવા
 માંડ્યું. ધણે કાળે વિષ્ણુને મારો (ગૌતમમુનિનો) સમાગમ થયો ત્યારે વિષ્ણુએ
 પોતાના શાપજન્ય દુઃખથી મોક્ષનો ઉપાય પૂછતાં તેને આ વ્રત મેં બતાવ્યું

હવું તેના આચરણથી પ્રસન્ન થયેલા સદાશિવે શાપની નિવૃત્તિ કરી લક્ષ્મી, ગરુડ તથા મૈકુન્દતોડ નિપ્પણને આપ્યા તેજપ્રભાણે જ્ઞાસુરના કટખંધી મુક્ત થવામાટે ઘેરે પશુ આ વ્રત કર્યું હતું તથા બ્રહ્માએ પણ આ વ્રત કર્યું હતું તેથી તેને ગયેલી વાણી પાછી પ્રાપ્ત થયેલી હતી, તેમજ ધણુ મુનિઓએ પણ મોક્ષની ઇચ્છાથી આ વ્રત કરેલું છે. પૂર્વે વૈભુત નામના બ્રાહ્મણે પણ આ વ્રત કર્યું હતું તેથી તેને ઇચ્છિત મુક્તિરશ મળ્યું હતું. પ્રથમ આ વ્રત મહાદેવે ઉભાને, તેણે કાર્તિકેશ્વરભાગીને, તેણે નરહિન્દ્રભાગે, તેણે દુર્વાસા-મુનિને, તેણે અગસ્ત્યમુનિને, તેણે મને (ગૌતમને) અને મેં નિપ્પણને આ વ્રત કહેલું છે તથા સર્જને, ચંદ્રને અને કસ્યપવગેરે મુનિઓને પણ મેં કહેલું છે અને તેઓએ આ વ્રત કરી અશ્વીટસિદ્ધિ મેળવેલી છે. કાશીવગેરે શિવજ્ઞેનમા આ વ્રત કંવાથી તુરત જ શ્રેષ્ઠ ફળ થાયછે. ગૌતમમુનિથી આ વ્રતનું શ્રવણ કરી પુત્રસંહિત આ વ્રત કરી સિન્ધુકત રાજ્યએ સર્વ સૌખ્ય મેળવ્યું હતું. આ વ્રત કણોટકદેસમાં ધણુ પ્રસિદ્ધ છે.

ગોત્રિરાત્ર વ્રત.

બાદ્રપદ માસના શુક્રપક્ષમાં ત્રયોદશીથી આરબી ચાર દિવસપર્યંત કરવામાં આવતું આ વ્રત ગોત્રિરાત્ર અથવા ગૌત્રાટ્ર એ નામથી ઓળખાયછે. આમાં ત્રયોદશીને દિવસે રનાન કરી નાખતી સામે હાથ જોડી વ્રતનો સં-કલ્પ કરવો કે " હું ત્રણ ઉપવાસ કરી એથે દિવસે પારણા કરીશ, માટે તમારા પ્રતાપથી માર્કે વ્રત સંપૂર્ણ થએ " પછી ચંદન, પૂર્ણ, દૂધ, દીપ, નૈવેદ્ય આદિ ઉપચારોથી ગામતું પૂજન કરી પ્રાર્થના કરતી કે " મારી આગળ, પાછળ તથા બાજુમાં ગાય રક્ષા કરજો તથા માર્કે હમ્ય ગાયની ભક્તિમાં રહેજો. જ્યારે દેવોએ અને દાનવોઓએ સમુદ્રમથન કર્યું હતું ત્યારે તેમથી ગાય પ્રસૂરની ગાયો ઉત્પન્ન થયેલી છે, તેઓના નદા નામની ગાય જે આ વ્રતની અધિષ્ઠાત્રી દેવી છે તેને હું નમસ્કાર કરું છું. " આમ પ્રાર્થના કરી તેની પામે નાગિયેર, દોળુ, બીજેકે, દાટિય અને હનિષ્પાન નૈવેદ્ય-તરીકે ધરવું. પછી શ્રી લક્ષ્મીનારાયણનું પૂજન કરવું, કથાનું શ્રવણ કરવું. કુબતુ સ્થાપન કરી તેનીપામે ધીનો અખડ દાવો રાખવો, એથે દિવસે ગાયને અવરાવેલા યવ જે તેના છાણમાં નિકળે તે વીણી તેનાથી પારણા

કરતી અને પાંચમે દિવસે અલ્પભોજન કરવું અને મમાસિને દિવસે ગોદાન તથા બ્રાહ્મણભોજનવગેરે કરવું.

આ વ્રત કરવાથી સ્ત્રી વિધવાપણાગેરે સર્વ દુષ્ટોથી મુક્ત થાય છે અને સર્વ મનોરથોની સિદ્ધિને પામે છે. આ વ્રતના મહિમાવિષે સુધિ-ધિર રાજાએ પૂછવાથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું છે કે પૂર્વે મનુતા વશમાં ઉત્પન્ન થયેલ દિલીપ નામે રાજા પોતાની મુદ્ધક્ષિણાનામની સ્ત્રીસદિત રાજ્ય કરતા હતા, સરળા રાજ્યમાં તેને વસ્ય હતા. પણ પુત્ર ન હોનાથી રાજ્યાદિ સુખોને વ્યર્થ ગણી રાજા અને રાણી એ બન્નેએ વમિષ્ઠમુનિના આશ્રમમાં જઈ તેને પ્રણામ કરી પોતાના અપુત્રપણાકે દુઃખનું કારણ તથા નિવારણ પૂછતાં વમિષ્ઠે સમીપિ કરીને કહ્યું કે “ પૂરું તમે ઇંદ્રલોકમાંથી પૃથ્વીકે પર જતા હતા ત્યારે કે’પદ્મ નીચે ઉભેલી કામધેનુને વદન ન કર્યું, તે વંધને અવદનરૂપ દોષ થતાં કામધેનુએ તમને શાપ દીધો કે ‘ આ રાજાને પુત્ર થશે નહિ ’ આ શાપ તમારા માંભજવામાં આવ્યો નથી. પણ હવે એ દોષની નિવૃત્તિપૂર્વક તમે ગોત્રિરાન વ્રત કરો તથા મારી નંદિની નામની ગાયની અવિચ્છિન્ન મેવા કરો, તેથી તમોને પુત્ર થશે. ” આ પ્રમાણે શુકની આજ્ઞા થતા તેણે ગોત્રિરાન વ્રત તથા ગાયની મેવા કરવા માંડી.

એક વખત પોતાના રક્ષણમાટે જનમા પોતાની સાથે રહેતા એ રાજાની પરીક્ષા કરવામાટે એ નંદિની ગાયે એની માયા કરી કે હિમાલયની સમીપમાં આવતા ગાયની ઉપર એક મિલે ઝડપ કરી ભરે રાજાએ ધનુષ અને બાણનો ઉપયોગ કરવા જતા તેનો હાથ સ્પર્શિત થઈ ગયો. વિસ્મય પામેલા રાજાને, ગાયને દબાવીને ઉભેલા મિલે મનુષ્યવાણીથી કહ્યું કે “ રાજા ! તું અત્યંત બલવાન છતાં પણ વાયુ જેમ પર્વતને કસી અડ-ચણ કરી શકે નહિ તેમ તારાંથી મારાપર કશું થવાનું નથી. પાર્વતીએ પોતાના પુત્રરૂપ કરેલ આ દેવદાર વૃક્ષની રક્ષામાટે મને અહીં મહાદેવ-જીએ નીમેક્ષો છે અને જે કોઈ પ્રાણી અહીં આની ચડે તેને મારા આહાર-રૂપ હશે. આટલું આ ગાયને બચાવવાનો આશ્રય છે. ” રાજાએ સિદ્ધને કહ્યું કે “ તારે આહારની જરૂર દોષ તો ગાયને છેડીને મારું નક્ષણ કર. ” સિદ્ધ બોલ્યો કે “ તું આની એકાદ ગાયને બચાવવા અશક્તિ રાજ્ય-સુખને ભોગવનાર પોતાના સરીરને છોડવા તૈયાર થાય છે એ તારી મોહોટી મૂર્ખતા જણાય છે. જીવનો પુત્ર સંવર્ણ સુખ દેખે છે, એ તું કેમ બૂલી

નપછે ?" આમ ઘણું ઘણું સમજાવતાં પણ રાજાએ ન માન્યું ત્યારે તે સિંહ રાજાને મારી નાખવામાટે ગાયને ઊડવા તૈયાર થયો. " ગાય અને શ્વાલુની રક્ષા કરવી. એ ક્ષત્રિયપુત્રનો ધર્મ છે " એવા નિશ્ચયથી રાજા પોતાનું મનતક નીચું નમાવી ઉભો રહ્યો. જરાવારમાં તેના પર સિંહની તરાપ પડવાને બદલે દેવતાઓતરફથી થયેલી પુષ્પની શ્રદ્ધિ આવી પડી અને " પુત્ર હૃદ " એવો શબ્દ થયો. તે સાંભળી રાજા વિરમ પામ્યો અને મરતકે હંચું કરીને જુએછે તો સાં તે વિકરાળ સિંહ તેના જોવામાં આવ્યો નહિ પણ રાજાના ભક્તિભાવથી પ્રસન્ન થયેલી નદિની ગાયે તરત જ તેને કહ્યું કે " વર માગ. " રાજાએ પુત્રની માગણી કરી અને ગાયે તેની તે માગણી સફળ કરી.

રાજા દિલીપે ગુરના આશ્રમમાં આવી તે જતાં જાણવાતાં ગુરુએ પણ તેને આશીર્વાદ આપ્યો, તેને માથે ચત્રાવી તે પોતાની અસહિત અયોધ્યામાં આવ્યા. ત્યાં આ વ્રતના તથા ગાયની સેવાના પ્રભાવથી તેનો મનોરથ સિદ્ધ થયો. એટલે તે પોતાની સુદક્ષિણા નામની રાણીથી લેપન થયેલ રધુ નામના પુત્રનું સુખ ભોગવી અનેક સત્કર્મો કરી છેવટે ઉત્તમ મતિ પામ્યા.

અનંતચતુર્દશી.

બાહ્યપદ્ધતિના શુભલક્ષણની ચતુર્દશી અનંત ચતુર્દશી કહેવાયછે. સૂર્યોદય પછી ૭ ઘડી અથવા છેવટ ચાર ઘડી સુધી ચતુર્દશી હોય તો પણ તે દિવસે આ વ્રત થાયછે. બન્ને દિવસે સૂર્યોદયમાં ચતુર્દશી હોય તો પહેલે દિવસે આ વ્રત કરવાનું છે. વ્રતમાં પૂજનવચ્ચે પૂર્વાહ્ન્યમાં કરવું એ મુખ્ય પક્ષ છે. એ વખતે થઇ શકે તેમ ન હોય તો મધ્યાહ્નસમયે પણ થાયછે. આ વ્રત ચૌદ વર્ષપર્યંત કરવાનું છે. તેનો આરંભ ગુર અથવા શુક્રના અસ્તમાં અથવા તેના બાદ્યમાં અથવા તેના વૃદ્ધતમાં, સિંહરથ ગુરમાં અને અધિક માસમાં થઇ શકેતો નથી.

દર્શનમહત્ત્વની અનંત ભગવાનની સર્પાકાર મૂર્તિ બનાવી જલના પાત્રમાં સ્થાપી તેની પામે ચૌદ સેત તંત્રોએથી બનાવેલો ચૌદ માંડવાળો એક દોરો કેસરથી રંગી તે મૂકવો અને પછી મૂર્તિ અને દોરાનું પૂજન

કરવું. પછી પ્રાર્થના કરી કે “ હે અનંત ! આપાર સસાર સાગરમાં ડૂબી જતા મારા આત્માને, આ દોરો જેના તમે દેવતા છો તે તારીને પાર ઉતારજો ” પછી તેના પરિવાર દેવાનું પૂજન કરવું, પ્રાર્થના કરી, ફના દાર કરવો તથા ગોઠાનવગેરે દાનો કરવા ચૌ. વર્ષ પૂરા થાય ત્યારે ઉધાપન કરવું તેમાં મહત્વ ભરવું અને પૂજનાદિક કરીને બ્રહ્મભોજન કરાવવું.

આ નતનું આહાત્મ્ય બવિષ્યપુરાણમાં આપ્રમાણે વર્ણવવામાં આવ્યું છે કે, ભ્યારે દૌરનોતરફના કંઠને લીધે પાડેના વનમાં રહેતા પિંડતા ત્યારે તેઓની પામે આવેલા શ્રીકૃષ્ણભગવાનને યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું કે આ કંપોટા દૂર થાય એવું કોઈ નત કહો શ્રીકૃષ્ણભગવાને કહ્યું કે, ભાદ્રપદમાસના શુક્રપક્ષની ચતુર્દશીને દિવસે શ્રીઅનંતભગવાનનું નન કરવાથી સર્વ રીતે હૃષ્ટમિદ્ધિ થાયછે આધિરે એવો ઇતિહાસ છે કે સત્યયુગમાં વમિષ્ઠ ગોત્રવાળા સુમત્રુ નામે વેદવેત્તા બ્રાહ્મણની દીક્ષા નામની સ્ત્રી પોતાની શીલા નામની પુત્રીને મૂકી નરી જના પછી તે બ્રાહ્મણે દેવન મુનિની કક્ષ્યા નામની પુત્રીસાથે વિવાહ કર્યો હતો શીલા મોની થતા સુમત્રુએ કૌડિન્ય નામના બ્રાહ્મણની સાથે તેનો વિનાહ કરતી વખતે કક્ષ્યાએ મોટા ક્રોધે કહ્યો જેથી પુત્રી અને જમાઈને નિયમકરતા પણ બહુ જ થેડું ધન આપીને વિદાય કરનામાં આવ્યા.

શીલા તથા કૌડિન્ય પોતાને ગામ જતા હતા ત્યાં રસ્તામાં એક નદીને કિનારે વિત્રાતિ લેતી વખતે ઇચ્છાએક સ્ત્રીપુરપોતે આવત ચતુર્દશીના વ્રતમાં તત્પર જોઈ તેઓને પૂજતા તેઓના કહેવાપરથી વ્રતનો ગદિમાં જણી શીલાએ ભાજ અનંત ભગવાનનો દોરો લઈ નતનો આરબ કર્યો પોતાને ઘેર જઈને પણ એ નત તેણીએ આવું રાખ્યું, જેથી તેના ઘરમાં મર્વ પ્રકારની મપત્તિ થઈ.

એક દિવસે સ્ત્રીને હાથે બાધેના દોરાને જોઈ ખિપરીત દેવયોગથી કૌડિન્યને શકા થઈ કે મારાપર કામણ કરવામાંટે સ્ત્રીએ આ દોરો બાધ્યો છે. આઉપરથી તેણે ક્રોધથી તેનો દોરો ત્રાડી અગ્નિમાં ફેંક્યો શીલાએ તુરત દોડીને દોરાને અગ્નિમાંથી ઉઠાવી લઈ દૂધમાં દારી દીધો.

કૌડિન્યે કરેલ અપકૃત્યથી અનંતભગવાનનો મપ થતા તેની સર્વ સપત્તિ નષ્ટ થઈ તથા ઘરવગેરે પણ મરજી બળી બગ્ગ થયું, ત્યારે કૌડિન્યને ખાત્રી થઈ કે અનંતભગવાનનો દોરો બાળવાથી આ દશા થઈ.

આથી તેને ધણો પચ્છાપા થયો અને તે અનતભગવાનને શોધવા નિર્જન વનમાં ચાલવા લાગ્યો, ચાલતા ચાલતા તેણે રસ્તામાં ફક્તપુક્ત છતાં પક્ષિ-વગરના આમાંના જુદાં, ધાસની વચમાં છતાં ધાસ નહિ ખાઈ શકતી ગાય તથા તરીજ સ્થિતિમાં મુઝાતા બગદને, ગધેવને અને હાથીને તથા કાંઈના હિપ્પોગમાં નહિ આવતા જળવાળા તળાવને જોયા. તે મૌને અનતભગવાન-રિમે પૂગતો ગયો પણ પતો ન મળતાં છેવટ નિગમ થવાને લીધે મૂર્છા ખાઈ જુદીપર પડી ગયો ત્યારે અનતભગવાનને દયા આવતાં તે જૂઠ્ઠા બ્રાહ્મણના રૂપથી ત્યાં આવ્યા અને તેને પાતાળમાં લઈ જઈ પોતાના રત્નરૂપુ દર્શન કરાવ્યું, કૌતુહલે તેની ઘણી મુતિ કરી એટલે અનત-ભગવાને તેના મર્વ મનોરથો પૂરા થવાનું વરદાન આપ્યું.

કૌતુહલે પોતે મર્ગમાં નેચેલ આમાવગેરેની વિપરીત દશાનું કારણ પૂજના તેને ખુલાસો મળ્યો કે પૂર્વજન્મમાં પોતે વિદ્વાનપુરુષ હોવા છતાં કાંઈને નિંદા નહિ બણાવવાને લીધે આમો એ દશા ભોગવે છે પૂર્વ-જન્મમાં ધાન્ય ન ચાલ તેની જુદીનું દાન કરી નારી એ ગાય છે, પૂર્વ-જન્મમાં પોતે રનાવિટ અજ ખાનાર અને ખીજને ખરામ અજ દેનારો એ બળદ છે, પૂર્વજન્મમાં મૂર્ખ હોવા છતાં વિદ્વાનપણાનું અભિમાન રાખતો હતો તે આ જન્મમાં મરડો છે, પૂર્વ જન્મમાં અભિમાની પુરુષ હતો તે એ હાથી થયો છે અને પૂર્વજન્મમાં ધર્માંધર્મનો વિવેક નહિ રાખનાર માણુમ હાન નિરૂપયોગી જગાના તળાવ બન્યા છે. આ સમજી કયા પછી અનતભગવાન ત્યાંથી અન્ય થયા અને કૌતુહલ પોતાના ઘરનજી વળ્યો. રસ્તામાં જુદાવગેરેને તેઓની વિપરીત દશાનું કારણ કહી તેમાંથી છટકામાં અનંતભગવાનની બકિન બતાવી પોતે ઘેર જઈ આ મન કરી કૌતુહલે મર્વ મુખે મેળવ્યા.

મહાલય શ્રાદ્ધ.

પ્રત્યેક વર્ષે ભાદ્રપદમાસના દુષ્ટપક્ષમાં પ્રતિપદ્યથી આરબી અમા-વારપાપવંત નિયિમાં દાય રહિ ન દોષ તો પદર, જદિ દોષ તો સોગ અને દાય દોષ તો ચોંઠા શ્રાદ્ધો કરવામાં મુતિમયોની આજ્ઞા છે. મમર્થ દોષ તેને અધિશયમાં મર્વ નિવેશન શ્રાદ્ધ કરવું અને અસમર્થ

હોય તેણે પંચમીથી અથવા પછીથી અથવા અષ્ટમીથી અથવા દશમીથી અથવા એકાદશીથી અમાવાસ્યાપર્યંત આદ્ય કરવાં. એ અસકૃન્મહાલય કહેવાયછે. અસકૃન્મહાલય કરવાની પણ શક્તિ ન હોય તો નિષેધ નહિ કરેલા ગમે તે દિવસે એક વખત પણ આદ્ય કરવું. તે સકૃન્મહાલય કહેવાય છે. હાલમાં ધણે ભાગે સકૃન્મહાલયનો જ પક્ષ ચાલેછે. તેમાં જેના ઉદ્દેશથી આદ્ય કરવું હોય તેની મરણતિથિએ આદ્ય કરેછે. એકે મહાલય આદ્યમાં મરણતિથિ જ લેવી એવી કશી શાસ્ત્રની આજ્ઞા નથી તો પણ તે વિરુદ્ધ નથી. કારણ કે પંદર દિવસોમાં ગમે તે તિથિ લેવી તોપણ મરણતિથિ શામાટે ન લેવી ? કેમકે પ્રત્યાસત્તિન્યાયથી બીજી તિથિઓ કરતાં મરણતિથિ વધારે લગતી છે.

પંચમીથી આરંભી અસકૃન્મહાલય આદ્યના જે પાંચ પક્ષો બતાવ્યા તે સર્વમાં ચૌદશને છોડી બાકીની તિથિઓમાં આદ્ય કરવું. સકૃન્મહાલયના પક્ષમાં પણ ચૌદશનું આદ્ય ન કરવું. સંન્યાસીનું આદ્ય બારસને દિવસે કરવું. શસ્ત્રથી, જળથી, અગ્નિથી અને એવાં બીજાં કારણોથી થયેલ દુર્મરણવાળાઓનું આદ્ય ચૌદશને દિવસે કરવું. પૂર્ણિમાને દિવસે મરણ પામેલનું આદ્ય અમાવાસ્યા અથવા બારસને દિવસે કરવું, કેમકે અપરપક્ષે આદ્યં કુર્વિત (કૃષ્ણપક્ષમાં મહાલય આદ્ય કરવું) એવું આદ્યસૂત્ર હોવાથી પૂર્ણિમા જે કૃષ્ણ પક્ષમાં નથી તે મહાલય તિથિ ગણાતી નથી. છતાં ધણાં એક લોકો ગતાનુગતિક ન્યાયથી પૂર્ણિમાને દિવસે આદ્ય કરેછે તે નિર્મૂળ છે.

કે.કપણ જાતની અવ્યય હોય તો આ આદ્યો આશ્વિન સુદિ પંચમી સુધી પણ ચાલે અને છેવટ વૃશ્ચિક સંક્રાંતિ બેસે ત્યાંસુધી પણ ચાલે. જેનો વિવાહ થયો હોય તેનાથી બાર માસસુધી બીજાં આદ્યો નથી થતાં પણ મહાલય આદ્ય, ગયા આદ્ય અને માતાપિતાનું ક્ષયાદ આદ્ય કરી શકાય છે. જે દિવસે આદ્ય કરવું હોય તે દિવસે આદ્ય કરનારની સ્ત્રી રસોઇ થયાપહેલાં રજસ્વલા થાય તો તે સ્ત્રીને દૂર રાખી આદ્ય કરવું. અમાવાસ્યાને દિવસે કરવાનું આદ્ય સ્ત્રી રજસ્વલા થવાને લીધે બંધ રહ્યું હોય તો તે આશ્વિન સુદિ પંચમીને દિવસે કરવું. જેની સ્ત્રી ગર્ભવતી હોય તેના પતિએ ગર્ભને માતમો મામ બેસે ત્યાંથી મહાલયવગેરે આદ્ય કરવાં નહિ; પણ માતા પિતાની ઉત્તરક્રિયા કરવામાં આ દોષ નડતો નથી. મરણ પામેલી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીનું આદ્ય નવમીને દિવસે કરવાનું છે. હાલમાં તો સ્ત્રી માત્રનું

આદ્ય નવમીને તિથિએ કરવામા આવેછે પણ તે સમૂહ નથી મહાદયમા ભરણી નક્કર હોય તે તિથિએ ભરણી આદ્ય કરવાથી ગયાઆદ્યતુલ્ય પુણ્ય થાયછે

આ મહાનય આદ્ય પોતાના માતામહને માટે અનુપનીત એટલે જનોઈ નદિ આપેવા દૌહિત્રથી પણ થાયછે આદ્યમા જે યજ્ઞે દર્શના ચટ યથા પવામા આવેછે ત્યા મુખ્યત્વે ઘણાંજોને જોસાવા જોઈએ પણ આદ્યમા જાણીવેલી યોગ્યતાવાળા જ્ઞાણથી ન મળે તો ચટ જોસાડી કામ લેવું એ ગૌણપક્ષ પણ છે

આદ્યવિરોની હિતિર્ત્યજ્યતા ધણી છે, જે પોતાના ગૃહસૂત્રોઉપરથી તથા આદ્યવિધિના બીજા યજ્ઞોઉપરથી જન્યી શકાયછે આદ્યક્રિયા સ્માર્ત તથા ધણી પ્રાચીન છે વેદમા પિતૃનાર્થનાના ધણા મત્રો આવેછે બૌદ્ધ, જૈનવગેરે આદ્યક્રિયાને માટે વાગે લેછે અને જણાવેછે કે મરણ પામેલ પ્રાણીને આદ્યક્રિયાથી તૃપ્તિ થતી હોય તેવું કાઈ માની શકાતું નથી જે આદ્યો કહેના આદ્યજુઓજનથી પરતોકમા એકેના પિતૃઓને તૃપ્તિ મળતી હોય તો પ્રવામે નિમ્નેના પુત્રપને બાતાનો જોલ્લે ઉગવવાની તકલીફમા ન નાખતા તેના પરના માણુઓએ ખાળથી તેવું આદ્ય કરતા રહેવું એટલે તે ગમે તેમ્ને દર હજે ત્યા તેવું પેટ ભરાતું રહેશે આ લોગને જવાબ આપવામા આવેછે કે જીવાત્માનો સંસ્કાર, તેનો પુનર્જન્મ આ જન્મમા કરેલા ગુણાગુણ કર્મોના પરજન્મમા મળતા ફળો અને સ્વર્ગ નરકવગેરે જે સવળા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુનો વિચાર નથી પણ શાસ્ત્રમા દર્શાવેલ હોવાથી જ તમે તેઓને માનો છો તો તેઓને માનવામા જેમ શાસ્ત્રને પ્રમાણુ ગણોછો તેમ આદ્ય પણ શાસ્ત્રવિદિત છે તો આદ્યને માનનામા શાસ્ત્રને પ્રમાણુ ગણવામા તો બાધ છે ? જે વિચાર યુક્તિનો તથા પ્રત્યક્ષનો ન હોય તે વિચારને મત માનવામા જ શાસ્ત્રના પ્રમાણુનો ઉપયોગ છે કહ્યું છે કે—
 ઋગ્દાંઘતાન્દિયગ્તાં વચ ઇવ માન ચનાન્યમાનવિષયા નહિ ત પદાર્થા ॥
 ઉત્તિયોધી ન જાણી શકાય એવા સ્વર્ગવગેરેમાં શાસ્ત્રવચન જ પ્રમાણુ છે કારણ કે તે પદાર્થો બીજા પ્રમાણોના વિચારપ નથી

લલિતાપઘ્ની વ્રત.

મધ્યાહ્ન્યાપિની ભાદ્રપદ સુદિ પછીને દિવસે લલિતા વ્રત કરવાનું છે અને તે હેમાદ્રિઅંશમાં કહેલું છે. આ વ્રત ગૂજરાત દેશમાં વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે, તે દિવસે સ્ત્રીએ પ્રાતઃકાલમાં સ્નાનાદિ ક્રિયા કર્યાપછી પાંચના પાત્રમાં જલમાંથી લીધેલી પાંચ મુઠ્ઠી વેણુની એક મૂર્તિ કરી તેમાં તપોવનમાં રહેનારાં લલિતા દેવીનું આવાહન કરી ધ્યાન કરવું તથા એકસો આઠ કમલનાં, કણ્ઠેરનાં, નેપાલીનાં, માલતીનાં, નીલકમલનાં, કેતકીનાં અને તમરનાં ધુપોની કળીઓ લઈ લલિતા દેવીનું પૂજન કરવું. સારપછી પ્રાર્થના કરવી કે હે લલિતા દેવી ! તમે કે જેણે ગંગાદ્વારમાં, કુશાવર્તમાં, નીલ પર્વતમાં અને કનખલ તીર્થમાં સ્નાનાદિ તપશ્ચર્યાથી મહાદેવરૂપ પતિને મેળવેલા છે તે તમે અને સૌભાગ્ય દેવે. પછી દેવીપાસે ઠાકડી, કેળાં, નાલિકેર, દાડિમ, ખીજેરાં વગેરે ફળો મૂકવાં. જવારા વાધી તેમાં દીવા મૂકી શોભા કરવી અને ધૂપ કરવો. પકવ નૈવેદ્યમાં ધીમાં પકવેલાં મુઠ્ઠીયાં, મોદકો અને ન્હાના મોદકો વગેરે નૈવેદ્યોનો અન્નકૂટ બરવો. ગરિનું જાગરણ કરવું. ગીત, વ્રત તથા વાદિ-ત્રાના શબ્દોથી હૃતસવ કરવો. રાત્રિના ચારે પ્રહરોમાં વ્રતવાળી સ્ત્રીએ નેત્રાને જરા પણ વીંચવાં નહિ. જે જરાપણુ નિદ્રાથી નેત્રમીલન થાય તો દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે. એ પ્રમાણે ગરિ ગયા પછી સપ્તમીને દિવસે હૃતસવ-પૂર્વક પુનઃપૂજન કરી, હોમ કરી, દાનો દઈ, નદીને તીરે જઈ દેવીનું વિસર્જન કરી, નૈવેદ્ય વગેરે બ્રાહ્મણોને આપી દઈ, બ્રાહ્મણોને, દીનોને અને અપાંગ લોકોને ભોજન કરાવી પોતે ભોજન કરવું, અને લલિતાદેવી આ વ્રતથી મને પ્રસન્ન થાશે એમ કહી ક્ષમા માગવી. આ વ્રત પુરપથી પણ ચઢ્યું શકેછે.

કપિલાપઘ્ની.

પુરાણસમુચ્ચયનામના અંશપ્રમાણે ભાદ્રપદમાસનો કૃષ્ણપક્ષ, પક્ષી, મંગળવાર, રોહિણી નક્ષત્ર, વ્યતીપાત યોગ અને દસત નક્ષત્રમાં સર્પની સ્થિતિ એ છ યોગો સાથે આવે ત્યારે તે ‘કપિલા પઘ્ની’ એ નામનું પર્વ કહેવાયછે. બ્રહ્માનાં વચનથી એ છ યોગોમાંના ચાર યોગો સાથે આવે

તોપણ ગૌરુપક્ષથી એ પર્વ માની શકાય છે. આ છ યોગો સૂર્ય પર્વ હોવાથી દિવસના હોય તો શ્રેષ્ઠ છે એમ ગણાય છે. તેમાની ઇતિહાસવત્તા કથાઉપરથી જણાય છે. ચિનાગ રાજાએ અગસ્ત્યમુનિને પૂછ્યું કે, બગવન! મનુષ્યોને સુંદર રૂપ, સપતિ અને પુત્રાદિ સમૃદ્ધિ આપનાર કોઈ પર્વ હોય તેનો ઉપદેશ કરો. અગસ્ત્ય મુનિએ કહ્યું કે સગન! તમારો પ્રશ્ન ઘણો શ્રેષ્ઠ છે. આજન્મથી ગ્રામ રહેલું અને શિવજીએ કાલિકેયસ્વામી પાસે કહેલું અને તેણે મને કહેલું ‘કપિલા પદ્મી’ નામનું પુણ્યપ્રદ પર્વ છે, જેમાં યથાવિધિ સ્નાનાદિ કરવાથી ગુપ્તાગ્રામ ધણું પાપો નષ્ટ થાય છે. પાંચમને દિવસે એકજીવન કરી પછીને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં કૃતવાચન કરી સંકલ્પ કરવો કે હું સૂર્યદેવ! આજ આહારનો ત્યાગ કરી તમારૂં પર્વ હોવાથી ઉપવાસપૂર્વક પૂજનવગેરે કર્મ કરીશ તેથી મારૂં કાર્ય પૂર્ણ કરજો તે પછી નદીમાં અથવા તીર્થમાં દેવદાર, વાળો, કેસર, એળચી, મનશીલ, પદ્મક, પત્રક અને મધુ યાદિ એઓના ચૂર્ણને ગ્રાપના ધીમાથે મિશ્રિત કરી દૂધમાં યોગી નાખેલા તે કલ્કથી શરીરમાં લેપન કરી શુદ્ધ જળથી ગ્નાન કરવું. પચગવ્યથી પણ ગ્નાન કરવું અને પચપક્ષવોથી સમન્તકે ભાગ્યેન કરવું. તે પછી મૃતિકાથી ગ્નાન કરવું, વરણનું પૂજન કરવું અને ઘેર આવી ગોમયથી નિમ્ન પૃથ્વીઉપર ટુકડાથી સર્વતોમદ્ર-મંડલ આગેખવું તેના મધ્યમાં કર્ણિકામદિન અટકવું કમલ આગેખવું. પૂર્વ પક્ષથી આરબી અનુક્રમે સૂર્ય, તપન, સુવર્ણરેતમ્, રવિ, આદિત્ય દિવા-કર, પ્રભાકર અને તીનરશ્મિધર એઓનું સ્થાપન કરવું તથા મધ્ય કર્ણિકામાં અરણ્યનું સ્થાપન કરવું. તે ઉપર સાત ધોણાઓવાળા અને અનૂરૂ સારથિવાળા સુવર્ણમય રથનું તથા તેમાં સુવર્ણમૂર્તિમય સૂર્યનું સ્થાપન કરી, રક્તચંદનવગેરે હિપ્તારોથી તેનું પૂજન કરવું, તથા દીપા, સૂક્ષ્મા, બાળ, ત્રિવિની, વિમલા, અનધા, અમોઘા, વૈદ્યતા અને સર્વતોમુખી એ નામવાળી સૂર્યની નવ શક્તિઓનું પૂજન કરવું પછી શિખામાં બાગ્ગ-ગુ, લલાટમાં સૂર્યનું, અનુમાં બાનુનું, મુખમાં રવિનું, કંઠમાં બાનુમાનનું, બે હાથમાં પદ્મ ફલનું, સ્તનમાં નિમિરક્ષાપદ્મનું, નાભિમાં જાતવેદમૂર્તિ, કટિમાં કાદ્યામૂર્તિ, ગુલ્ફમાં હિરણ્યનું, બે જઘાઓમાં તેજોરૂપનું અને બે પગમાં મર્વ રૂપનું ન્યામદાગ સ્થાપન કરવું અને પછી કંજોરનાં તથા આદ્યાનાં યુધ્ધોને રક્ત ચંદનથી મિશ્રિત કરી પૂજન કરવું. પગ, જઘા,

જાનુ, ઊર, કટિ, નાભિ, વક્ષ સ્થલ અને મસ્તકએ અંગોનું પણ પૂજન કરવું પછી ગોઠાણીયાબર યજ્ઞ અર્ચનાથી પૂજન કરી દિક્ષાતોનું પૂજન કરવું અને રત્નિ કરી. મૃત્તિમ્થ નથી વામ ભાગમાં સ્થાપન કરવું, તે પાસે રૂપામાંથી બનાવેલા ખર્જૂર પુરપનું વક્ષથી વીટેલા લવણઉપર સ્થાપન કરવું છ ધાન્યોનું, તથા છ રસોનું યજ્ઞાન કરવું ખર્જૂરત-પુરપમાં સર્પનું ધ્યાન કરી પૂજન કરવું. રાત્રિનું જાગરણ કરવું સૂર્યોદય-પછી અષ્ટોત્તર ચત્ત ધૃત, તિન, મભિવ્ અને ચરૂથી હોમ કરવો કપિલા ગાયનું વક્ષસંહિત દાન દેવું, આચાર્યને સર્વ ઉપચર દેવો “બ્રહ્માએ અગ્નિના કુંડમાંથી ઉત્પન્ન કરેલા અને મર્ગ દેવોએ વદન કરેલા હે કપિલા! માઈ સસારમાંથી તારણુ કરજો” એવી કપિલા ગાયની પ્રાર્થના કરી તથા બ્રહ્મભોજન કરી પારણા કરી ઉપોષણ, જાગરણ તથા હોમાદિ વિસ્તારવગર સ્નાન તથા રમ્ય સૂક્ષ્મપૂજન આ કપિલાગાયનું દાન કરવાથી પણ આ પર્વનું વ્રત થઈ શકે છે આ કથા રુદ્રપુરાણમાં કહેલી છે.

પિઠારીદર્શ.

પ્રદોષવ્યાપિની ભાદરવા વદિ અમાવાસ્યાને દિવસે પિઠારી વ્રત ચાલે પ્રાતઃકાલમાં નિત્ય કૃત્ય કરી લઈ ‘માસ આ જન્મમાં તથા પર જન્મમાં પુન પૌત્રાદિ શુભ ફતોની પ્રાપ્તિમાટે પિરારી વ્રત કરીશ’ એવો સંકલ્પ કરી દિવસનો ઉપવાસ કરી, સધ્યાકાળે સ્નાન કરી આદિ શક્તિ દેવીનું પોડશોપચારથી પૂજન કરી બ્રાહ્મણોને તથા સુવાસિની સ્ત્રીને જન્માડી પોતે જન્મવું. આ વિષયની કથા આપ્રમાણે છે કે ઇન્દ્રાણીએ એક સમયે પાર્વતીજીને પૂછ્યું કે હે પાર્વતિ! જે સ્ત્રીને પુત્ર આપીને મરી જતા હોય તેણીના પુત્રો જીવતા રહે એનું વ્રત કહા પાર્વતીએ કહ્યું કે પૂર્વે એક શ્રીધર નામનો બ્રાહ્મણ હતો, તેના આઠ પુત્રોમાં મ્હોટો શકર નામનો પુત્ર હતો. તેની વિદેહા નામની સ્ત્રી હતી તેણીના જેજે પુત્રો જન્મ્યા તે તે મૃત્યુ પામતા ગયા એક દિવસે શ્રીધરના પિતાનું શ્રાદ્ધ હતું તે દિવસે વિદેહાને પ્રસવ થયો અને પુત્ર આપીને મૃત્યુને શરણુ થયો ત્યારે શ્રાદ્ધ-ક્રિયામાં નિમ્ન પડવાથી તથા મૃતાપત્યતાથી કંટાળી ગયેલી તેણીની સાસુ સુમિત્રાએ તે વિદેહાને કહાડી જ મૂકી વિદેહા હૃદયચુકત થઈ, વનમાં ગઈ ત્યાં તેણે એક દેવીનો મંદિર જોયો અને તેની પામે પ્રબલા

નદી હતી તેને દેખી જરા શાત થઇ તે મહા નિવામમાટે ગઇ. ત્યાં
 મહા રહેનારી દેવીની પૂજા કરનારી સ્ત્રીઓ આ સુધીને દેખી કહ્યું કે
 ચરે! તું અહીં કેમ આવી? અહીં તો ઓર, મક્ષા તથા અનેક વેતાનો
 આવશે તે તુંને મારી ખાઇ જશે વિદેહાએ કહ્યું કે હું તો તમારા શરણમાં
 છું, મારૂં રક્ષણ કરો, હું ખચી પીગયેલી છું મહાવાળા સ્ત્રીઓ દયાથી
 તો કહ્યું કે અહીં રાત્રિએ ચોમક જોગણીઓ મહેવીના પૂજનમાટે
 આવશે તેઓની પાસે પ્રાર્થના કરજો તેથી તારૂં હું ખ મગી જશે તેઓ
 આવતા સુધી તું આ મિત્ર વૃક્ષમાં શુભરીને બેસી રહે તેના વચન
 પ્રમાણે તે શુભ રહી મધ્યરાત્રિએ ચોસક જોગણીઓ આવી અને તેઓએ
 ભાદ્રપદ માસની અમાવાસ્યા હોવાથી મહેવીનું પૂજન કર્યું અને અતિ
 પ્રિય પૂજનમાટે તમામ કરતા હુરત વિવપત્રોમાંથી બહાર નીકળીને
 હાથ જોડી મૃતગાળકને પાસે મૂકી વિદેહા ઉભી રહી અને પોતાના
 કંઠની વાત કરી ચોસક જોગણીઓએ દયા લાવી પિયેરી અમાવાસ્યાના
 અમાનથી પણ થયેના ઉપવાસાદિ વ્રતને માની લઇ તે નતનો ઉપદેશ કરી તેના
 સર્વ મરેલા પુત્રોના શવતા થવાનું વરદાન આપી તેઓ અતર્હિત થઈ
 શવતા આઠ પુત્રોને સાથે લઇ વિદેહા પોતાને ઘેર આવી અને સર્વે તેની
 પાસેથી વ્રતનો પ્રભાવ સાબળી આનંદવાળા થયા ઘેર આવ્યા પછી તેણે
 પિયેરી દર્શના ચોસક જોગણીઓનું પૂજન કર્યું ચોસક જોગણીઓના નામે આ
 પ્રમાણે છે દિવ્ય યોગિની, મહા યોગિની, મિદ્ધ યોગિની, ગણેશ્વરી, પ્રેતાક્ષી,
 લક્ષ્મી, ગણી કાનરાત્રિ, નિશાચરી ઝંકરી, રોદ્રવેતાલી, ભૂતાક્ષી, ભૂતબરી,
 ગર્ભદેવી, વિરૂપાક્ષી, રુદ્રાંગી, નરભોજની બહારી વીરભના, ધૂમ્રાક્ષી,
 કનકત્રિયા રાખમી ઘેર પ્રેતાક્ષી, વિશ્વરૂપા, બચકરી, ચંદ્રિમ, વી કૌમારી
 વારાક્ષી, મુખારિણી આશુરી રોઝકરી, ભારિણી, નિપુરાનકા, ભેરની,
 ધ્વજિની, કોમિની, દુર્મુખી, પ્રેતવાહિની, ખડ્ગાંગી, દીર્ઘલંગોક્ષી, માનિની,
 મત્રયોગિની, કાનાગ્નિગદિ, ચંદ્રિણી, કલ્કલી, ભુવનેશ્વરી મટકી, કાઠિની
 નેત્રી, વમદતા, કંઠાનિ, ધોરાક્ષી, મર્મુકી, કાકદત્તિ, અધોમુખી, મુલમ
 ધાત્રી, વ્યાત્રી, મિત્રી, પ્રેતભારિણી, કાતરૂપા, કામાખ્યા, ઉદ્યાણી
 યોગપીઠિ, મહાનક્ષત્રી આ મહાવક્ત્રીના રૂપાતર ભૂત એકવીસ કાળરાત્રિ
 તથા પીઠિમાં છે એ ચોમક જોગણીઓને નમસ્કાર કરવા પાવતી છંદાણીને
 કહે છે એ પ્રમાણે પિયેરી દર્શનું નત કહ્યું તેની રોજા જે સ્ત્રીઓ
 કરે છે તેઓ દુર્ઘર્ષ થાય છે આ કથા બનિધ્યપુરાણમાં વેદી છે પ્રેતા
 એક અસાદ વન અમાવાસ્યાને દિવસ પિયેરીદર્શનું વ્રત કહે છે અને
 તેથી એવી પણ કલ્પના કરવામાં આવે છે કે દીવામાંનું મૃગ આ વ્રત છે

આશ્વિન માસ.

નવરાત્ર.

આશ્વિન માસમાં શુકલપક્ષની એકમયા આરબી નવમીપર્યંત નવરાત્ર કહેવાયછે. તેનો આરંભ અમાવાસ્યાથી યુક્ત એકમમાં થઈ શકતો નથી. પોતાની કુલપરંપરા-પ્રમાણે બ્રાહ્મણુવગેરે વર્ણોએ ઘટસ્થાપન, યવાંકુરા-રોપણ, ઉપવાસાદિ નિયમ, અખંડ દીપદાન, તથા

અંડીપાઠવગેરે કૃત્યો તેમાં કરવાનાં છે. ઘટસ્થાપન તથા યવાંકુરારોપણ એટલે જવારા વાવવાનું કૃત્ય મુખ્યત્વે દેવીનાં મંદિરોમાં થાયછે. મહાદેવનાં મંદિરોમાં પણ થાયછે. એકમને દિવસે સવારના નિલકર્મ કરી દશ ઘડીની અંદર અથવા મધ્યાહ્ને અભિજિત મુહૂર્તમાં ઘટસ્થાપન કરી પૂજા કરવી. આમાં દેવીનું શાસ્ત્રોક્તપૂજન કરવું એ મુખ્ય કર્તવ્ય છે તથા ઉપવાસાદિ નેયમો તેના અંગભૂત છે. કુલપરંપરાને અનુસરી ઉપવાસ, ક્ષવાહાર કે એકબુક્ત કરવામાં આવેછે કેટલાએક ત્રોજથી નવમીસંધી અથવા પોંચમ-થી નવમીસંધી અથવા સાતમથી નવમીસંધી અથવા અષ્ટમી અને નવમી અથવા માત્ર નવમીને દિવસેજ ઉપવાસાદિ નિયમો તથા પૂજનપાઠવગેરે કરેછે તે પણ સપ્રમાણ છે. નવરાત્રમાં તિથિનો ક્ષય થતો હોય તો એકજ

દિવસે જે વખતે પૂજન કરી નવમી સૂધીમા નવ પૂજન પૂરી કરી અને તિથિ વધતી હોય તો તેની અડચણ ગણાતી નથી

અધિક શક્તિનાળા લોકો પણ નવરાત્રમા, આલતા રીવાજથી અધિક પૂજનવગેરે કરતા નથી. કારણ કે પાછળથી ન્યૂનતા થાય તો દોષ લાગે છે. ધરમાં અથવા જ્યાં દેવીની મૂર્તિ રેગ ત્યાં મહાપદિક કરીને પૂજન કરવી, નૈવેદ્ય ધરવું તથા જલિદાન દેવુ આ દિવસોમા માર્કંડેય પુરાણોક્ત સમયતી અથવા ચડીપાદનું આહાત્મ્ય ધાતું ગણાય છે એમા ચડીપાદ આલણના હાથથીજ લખાયેલ હોવો જોઈએ તથા પાઠ કરતા વચમા જોલણું નહિ વગેરે ટેલ્લાએક નિયમો પાળવાનુ જણાવેલ છે. બીધાયનમુનિના વચનપ્રમાણે આ દિવસોમા વૈદિક ગ્રાહણો ચારે વેદના પાસાયણ કરેછે આમાં હમેશ કુમારિકાપૂજન પામુ કરવાનો નિધિ છે, વળી નવે દિવસોસૂધી કુમારિકાઓ મધ્યાસમયે દીવા મૂકવી ગરમીઓ મરતકપર ધારણ કરી ગૃહસ્થોને ઘેર દેવીનાં ગીતો ગાવાને જન્ય છે, હેલ્લે દિવસે તેઓને અમુક દ્રવ્ય તથા વસ્ત્ર-વગેરે મળે છે એ આચારપ્રાપ્ત જણાય છે

શરદ્દશમીમા આ નવરાત્ર અધિકમાસમા નથી થતા પણ શુદ્ધ-માસમાજ ચાય છે. સૂતક પડે તો ઘટચાપનવગેરે આલણુદ્વારા કરાવવુ તથા ઉપવાસવગેરે શારીરિક નિયમો પોનેજ કરવા.

નવરાત્રમા જે દિવસે જનનશ્વર આવે તે દિવસે સરસ્વતીદેવીનું કુસ્તકો માં આવાહન કરું, પૂર્વાપાદમા તેનુ વિરોધ પૂજન કરવું, ઉત્તરાપાદમાં ખલિદાન દેવુ અને શ્રવણનક્ષત્રમાં વિસર્જન કરવું એ સરસ્વતીપૂજનના દિવસો કહેવાય છે. તેઓમા વિદ્યાર્થીઓ નહીન અભ્યાસ કરતા નથી અને સપ્તમા આદ્યો ધમ્મી ધામવૃમથી સરસ્વતીની પૂજન કરે છે. આશ્વિનમુદિ આદ્યમા એ મહાદેવી કહેવા તે દિવસે મગગનાર આવે તો તે ઉત્તમ યોગ ગણાય છે કેટલાએક રથોને આધારે આદ્યમાને દિવસે દોમ ચાય છે તેથી તે દવનની આગ. પણ કહેવાય છે. પણ નવરાત્રિસળધી હોમ મહાનવમીને દિવસે કવે એ વિશેષ યોગ્ય છે

નવરાત્રમાં એકમથી આઠમસૂધી રાત્રએ જન, ચામરવગેરે રાત્ર-ચિન્હોને તથા દાથી ધોગ્રવગેરે વાડોને, રથોને અને વાદ્યોને પૂજવાં તથા તેઓનું નીરાજન કરવું. ગૃહસ્થોને પણ જોતાના ધોગ્રઓવગેરેનુ નીરાજન કરવું હાથમા તો મ્વગ વિજ્યાદ્યમીને દિવસેજ નીરાજનવગેરે

થાયછે.

નવરાત્રિનાં પારણા તથા વિસર્જન પરંપરાને અનુસરીને કેટલાએક નવમીને દિવસે તથા કેટલાએક દશમીને દિવસે પણ કરેછે. આ પ્રમાણે ચૈત્રમાસમાં પણ સુદિ એકમથી નવરાત્રનો ઉત્સવ કરવો એમ ધર્મશાસ્ત્રોમાં છે. આપાઠમાસમાં તથા માઘમાસમાં પણ તે પ્રમાણે નવરાત્રનો ઉત્સવ કરવો એવી પરંપરા છે. પણ પ્રસિદ્ધ નવરાત્ર તો કેવળ આશ્વિન માસનાં જ છે. આ દિવસોમાં જો કે બીજા દેશોમાં પણ પાઠપૂજાવગેરે ઉત્સવો થાય-છે તોપણ જામનગરમાં પાઠપૂજા અને રાત્રિએ ગરબીની ધામધૂમ બહુ વિશેષ થાયછે. મોહોટા મંડપોમાં ચરીસાઓ તથા ચંદ્રવાઓ બાંધી હાંડી તથા ગજાસ જુમ્મરવગેરેની રોશની કરી વચમાં દેવીની મૂર્તિવાળા લાકડાંની ગરબી એક મોહોટા પાટણપર અથવા ચણેલા ચત્વરડપર મૂકી ધણા પુરૂષો કેસરીચંદન તથા પુષ્પોની માળા ધરી દેવીની સ્તુતિને સચ્ચ-નારા હાંદો મોહોટા અવાજથી નગારાંના તથા હાથના તાલસહિત ગાતાગાતા પ્રદક્ષિણા કરેછે અને તે ગરબીને જોવામાટે અસંખ્ય મનુષ્યો જોનાં થાયછે અને આઠમને દિવસે દેવીનાં સઘનાં મંદિરોમાં દર્શનની મોહોટી બીડ જામેછે.

ઉપાંગલલિતાવ્રત.

આશ્વિનમાસના શુક્લપક્ષની મધ્યાહ્નકાલવ્યાપિની પંચમીમાં દાક્ષિ-ણાત્મ લોકેના શિષ્ટાચારપ્રમાણે ઉપાંગલલિતા વ્રત કરવામાં આવેછે. ભૂરિજન્મા નામના પંડિત કહેછે કે દેવીનાં સર્વ વ્રતો મધ્યરાત્રિવ્યાપિની તિથિમાં કરવાં જોઈએ, પણ તે પંડિતનું કહેવું તેવી રીતના શાસ્ત્રીય વચ-નના અભાવથી પ્રમાણુ ગણાતું નથી. તે દિવસે ચાલીસ અથવા સાડ કોગળાઓથી મુખશુદ્ધિ કર્યાપછી દંતધાવન કરી નદીએ જઈ દશવિધ સ્નાન કરવું અને પછી શ્વેતવસ્ત્રો પહેરી ઘેર આવી અનેક રંગોથી સર્વતો-ભદ્રમંદલ આજેખી મધ્યમાં વસ્ત્રવેષ્ટિ કલશનું સ્થાપન કરવું. તેમાં પંચ-રત્નો તથા ગંધપુષ્પાક્ષત નાખી જવજરેણું તામ્રનું અથવા વાંશનું પૂર્ણ-પાત્ર તેઉપર મૂકવું. તેનીઉપર વસ્ત્રનું આચ્છાદન કરી તેમાં અટલ કરવું અને તેમાં ઉપાંગલલિતાદેવીની સુવર્ણમય મૂર્તિનું સ્થાપન કરી આચમન પ્રાણાયામપૂર્વક માસપક્ષાદિનો ઉચ્ચાર કરી પુત્ર, ધન, વિદ્યા,

આરોગ્ય, મુખ, પૃથ્વીમા વિન્ય અને દીર્ઘ આયુષ્ય એઓની પ્રાપ્તિમાટે તથા સ્ત્રી હોય તો તેને અરૈધવ્યની પ્રાપ્તિમાટે આ નત કરીશ તથા તેના અગરપે ગજુપતિપૂજનાદિ કર્મો કરીશ એવો સંકલ્પ કરી તે પછી નીલ રેશમી વસ્ત્રોત્રાણા, મુવર્ણસમાન કાલિવાળા, કમનડપર મિરાળેના અને ભક્તોના મનોરથોને પૂર્ણ કરનારા લલિતાદેવીનું ધ્યાન કરીને તેનું પૂજન કરવું. પછી શીસુજાના ખરાથી મોશોપચારો કરવા, અગપૂજન કરવું અને " જેમ દુર્વા પોતાની શાખાઓથી વૃદ્ધિ પામેછે તેમ મારા વંશની અને મુખની વૃદ્ધિ કરે ને " એવી પ્રાર્થના કરી દુર્વાકુરો ચાવવા, વીણવટકથુખા પાવનનું દાન કરવું, ધૂનપકવ અન તથા ફોનું નૈવેદ્ય ધરાવવું, કથાનું શ્રવણ કરવું, નૈવેદ્યના પાચોમાયી અવશિષ્ટ ભાગનું બાધવોસાયે પ્રાશન કરવું અને રાત્રિનું જાગરણ કરવું તેમા ગીત, નૃત્ય તથા વાદિનોના શબ્દોથી ઉત્તમ કરવો.

પૂર્વ દેશામના સિખ હપર મિગલતા છ મુખવાળા કાર્તિકેશ્વરશામીને નરિઓએ પૂજ્ય કે, ભગવત્! માર્ગ દેવીનું વ્રત કહો કે જે મનોભીષ્ટ ફલને આપનાઈ હોય કાર્તિકેશ્વરશામીએ કહ્યું કે, પૂર્વે બચ્ચેશ્વરમા પદ્મશાસ્ત્રમ પત્ર અને ધનવાન ઝોનમનાએ એક બ્રાહ્મણ હતો તેને ઇદાવચ્ચામા શ્રીપતિ તથા ગોપતિ એ નામના ૧ પુત્રો થયા પુત્રોના જન્મપછી ગૌતમ બ્રાહ્મણ તરત જ પરતોમા ગયો તેથી તેની પતિનતા પત્નીએ પણ અગ્નિમા પ્રવેશ કર્યો. માનાપવગરના તે બાળકને તેઓના કાકાએ પોતાના ધરમા રાખ્યા પણ તેની માથે તેઓની બધી મિત્રકત પોતાને કળે કરી લીધી જ્ઞોષ્ય નિધાપછી મગાવદાતાના કહેવાથી તે બે બાઈઓએ પોતાની મિત્રમ્ન માગી ત્યારે કાકાએ કહ્યું કે મારી પાસે કશું છે નહિ અને તમે મારા ધરમાથી ભાગી જાઓ આથી મુઝાએના તે બન્ને બાઈઓ ધર છોડી ગઈને પણ નહિ કરેતા ઉપર દિશામા ચાલી નિકળ્યા મિત્રારતિથી વર્ષન ચગાના તેઓ ફરતા ફરતા વિશાલાનગરી-પાસે પડોઆ ત્યા પડોગી નગરોની નજીકમા એમ મુદ્દર સંગેવર જોઇ તેને તો મેમી પરિચયથી મુદ્દર થયા અને પછી મુદ્દરને લીધે એ બન્ને વિપ્રકુમારો કોઇ વિવેકનામના બ્રાહ્મણને વગ ગયા, ત્યા તે બ્રાહ્મણ વેથ દેવ કર્મને અતે અનિધિની ગદ જ્ઞોના હતો તેથી તેઓની પૂજન કરી તેઓને ઉત્તમ અજનુ બોજન કરાવ્યું અને પછી તેઓના આગમનવગે

રેતું કારણ પૂછ્યું. તેઓએ સર્વ વાર્તા કહી. વિવેક વિષે તેઓને માળાપ-
વગરના અનાથ અને યોગ્ય બાળી પોતાને ઘેર તેઓને રહેવાની ગોઠવણ
કરી આપી અને બીજા શિષ્યોસાથે વેદશાસ્ત્રોત્ અધ્યયન કરાવવા માંડ્યું.
તે બન્ને બાધઓએ પણ ગુરુસેવા કરવા માંડી. કેટલેક સમયે સરદ્ગતુમાં
આશ્વિનમાસ આવ્યો ત્યારે ગુરુએ ઉપાંગલક્ષિતાવત કરવા માંડ્યું તે
જ્ઞેષ્ઠ શ્રીપતિએ પૂછતાં વિવેક વિષે આ વ્રતનો મહિમા કહ્યો એટલે તેઓએ
પણ તે વ્રત શ્રદ્ધાથી કર્યું તેથી તેઓ ધણા વિદ્વાન થયા. વિવેક બ્રાહ્મણે
સંબંધીઓસાથે વિચાર કરી મોટા બાધ શ્રીપતિને પોતાની શુશ્રુષ્વતી
નામની કન્યા પરણાવી ધણું ધન આપ્યું. થોડા દિવસપછી વિવેક વિપ્રની
રજા લઈ તે બન્ને બાધઓ પોતાના ઘરતરફ રવાના થયા ત્યારે વિવેક
વિપ્ર પોતે પણ તેઓને તેમનાં ઘરસૂધી પહોંચાડવા સાથે ચાલ્યો. માર્ગમાં
તે બન્ને બાધઓનો કાકો કે જે સંબંધી લોભના ધિક્કારથી તથા બત્રી-
બાળીના બાગી જવાથી પશ્ચાત્તાપ પામેલો હતો તે શોધ કરવામાટે
ઓમેર ફરતાં ફરતાં તેઓને મળ્યો. બત્રીબાળીને ઘણું કાળે દેખી પૂર્વના
સ્નેહથી તેનાં નેત્રોમાં અશ્રુઓ આવ્યાં અને તે રોધ પડ્યો તથા તેઓને
પ્રેમથી વળગી પડ્યો. પરસ્પરમાં વાર્તાલાપ કરી, પુત્રોના મસ્તકતું આધારણ
કરી, પુત્રોના તથા પુત્રવધૂના હંડવનમસ્કારોથી ગર્જદક થઈ સંતુષ્ટ થયો.
તે સર્વે પોતાના બચ્ચક્ષેત્ર દેશમાં આવ્યા અને સર્વ જ્ઞાતિઓને મલી ઠાકાએ
આપેલા પોતાના ધનને મેળવી પોતાના ઘરમાં સુખથી રહ્યા. પછી પોતાના
શ્વશુર વિવેકવિપ્રને કેટલાએક દિવસ પછી રજા આપી તેથી તે પોતાને
ઘેર ગયો. શ્રીપતિએ ગોપતિનો વિવાહ કર્યો. લોભી હોવાથી ગોપતિ સ્ત્રીની
શીખવણીએ ચડી મોટાબાધથી જૂદો થયો અને ધનથી ભરત થઈ ઉપાંગ-
લક્ષિતાના વ્રતને ભૂલી ગયો. પરિણામમાં થોડા જ સમય પછી તે નિર્ધન થઈ
ગયો ત્યારે તેની સ્ત્રીએ કહ્યું કે તમારા બાધને ત્યાં હમેશાં ધણા બ્રાહ્મણો
જમેછે તે માટે આપણે પણ ત્યાં જમતાં જઈએ. સ્ત્રીવસ્ય ગોપતિએ તે પ્રમાણે
કરવા માંડ્યું. એક દિવસે ગોપતિ જ્યાં જમવા ગયો ત્યાં આસન મળ્યું
નહિ ત્યારે રસોડામાં પેશી જઈ જમવા બેઠો. શ્રીપતિની સ્ત્રીએ રસોડામાં
બેઠેલા દીવરને ઉદડી મૂક્યો ત્યારે તે બન્ને જમ્યાવગર જ બહાર અપ-
માનથી કચવાઈ જઈ ચાલી નિકળ્યાં. ઘેર આવી ગોપતિ સ્ત્રીની પાસે
કહેવા સાગ્યે કે, આમો બન્ને બાધઓ જૂદા થયા ત્યારે સરખું ધન

વેહેચી લીધું હતું છતાં હું મરીન સ્થિતિમાં આવી પડ્યો અને શ્રીપતિની
 સ્થિતિ જોઈ થઈ મધ તેનું કારણ મારા ધારવાપ્રમાણે મેં ઉપાગવલિતાદેવીના
 વ્રતનો ત્યાગ કર્યો તથા તેણે તે ચાતુ રાખ્યું તે જ છે. ગોપતિ એ પ્રમાણે
 ખેદ કરી ધરને છોડી તે ઉપાગવલિતાદેવીના દર્શન થાય તે જ જીવનું
 એવી પ્રતિજ્ઞા કરી આવી નીકળ્યો. શ્રીપતિએ ગોપતિને ન દેખવાથી તપાસ
 કરતા અનેલા વૃત્તાતને જાણી ધણો પશ્ચાત્તાપ કર્યો. ગોપતિ નહીંઓને, વિષમ
 પ્રદેશોને અને વનોને ઉલ્લસી દેરીના દર્શનમાટે લોકોને પૂછતો પૂછતો
 આસવા લાગ્યો. એમ કરતા કરતા પાથમે દિવસે ક્ષુધાપિપાસાથી પીડાયેલો
 તે ગોપતિ, દેરીના દર્શન ન થવાથી મૂઝાં ખાધ પૃથ્વીપર પડી ગયો.
 પોતાના દર્શનમાટે દેહાંત દશામાં આવી પડેલા બ્રાહ્મણને જોઈ ભક્તવ્રતસલા
 ભવાનીદેવીએ અપરાધવાલા પણ તે વિપ્રઉપર અનુગ્રહ કર્યો. એટલે
 મૂઝાં ઉતર્યાપછી તે બ્રાહ્મણે દશે દિશાઓમાં જોતા ફર પ્રદેશમાં ગાયને
 ચારતા એક ગોપને જોઈ તેની પાસે જઈ પૂછ્યું કે, આ કયો દેશ છે,
 કયા ગામની સીમા છે અને કોણ રાજા છે ? ગોપે કહ્યું કે આ ઉપાગ
 નામનું નગર છે તેમાં ઉપાગનામનો રાજા છે તથા ગામમાં ઉપાગલલિતા
 દેવીનું મંદિર છે એ પ્રમાણે શ્રવણ કરી નગરમાં દેરીના મંદિરમાં જઈ
 દેવીની સ્તુતિ કરી માગ સંધ્યા કરી ભોજન ગર્ભા પછી તેણે રાત્રિનું શયન કર્યું
 સ્વપ્નામાં દેવીએ આવી કહ્યું કે, વિપ્ર ! તારી એકામરત્તિથી હું પ્રસન્ન
 થઈશું. હવે તું ઉપાગરાજાપાસે જઈ મારા પૂજનના કરીયાતું લાકણ
 માગજો તે તને મગશે એટલે હમેશા તેના પૂજનથી તને મોહોટી સપત્તિ
 મગશે પ્રાતઃકાંડે ગોપતિ બ્રાહ્મણ દેવીના કહેવાપ્રમાણે રાજાપાસે ગયો
 રાજાએ મંદાર કરી આવવાનું કારણ પૂછતા તેણે કરીયાતું લાકણ
 માગ્યું એટલે તે તેને મળ્યું રાજાએ આપેના તે લાકણને લઈ તે દેરીના
 મંદિરમાં આવ્યો અને દેવીને પ્રણામ કરી ગામનંદાર નીકળ્યો ત્યાં સમી
 પમાં જ પોતાનું ગામ જોઈ શ્વેર પહોંચી ગયો. પછી તેણે મોહોટી સપત્તિ
 મેળવી બ્રહ્મભોજનરૂપ મનનો આરબ કર્યો તેને એક લલિતાનામની
 કન્યા હતી તે હમેશા તે પૂજ્ય લાકણને લઈ રમવા જવા લાગી પણ
 અલ્પત પ્રેમપાત્ર દોવાથી માળાપે તેનું નિવારણ ન કર્યું એક સમયે તે
 કન્યા સખીઓસાથે ગંગામાં સ્નાન કરતી હતી ત્યાં જતમા તણાતા જતમ
 રમને દેખી કંડીયાના લાકણથી જલ ભરી તે ઉપર છાટવા લાગી તેથી

૧૬૬૨થી મરણ પામી રાખ થયેલો તે પ્રથમ દેવીના પ્રભાવથી જીવતો
 યો. અત્યંત તેજસ્વી તે પ્રથમે દેવી લલિતાએ ‘ આ મારા પતિ
 વાય તો સાઈ ’ એવો વિચાર કર્યો અને તેથી તેને બોલાવી પોતાના
 પિતાને ઘેર તેડી જતાં માર્ગમાં તેના કુળનો તથા શીલનો પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે
 તેણે સઘળા હકીકતની સાથે પોતાનું ગુણુરાશિ એવું નામ કહ્યું. લલિતાએ
 કહ્યું કે તમે મારા પિતાને ઘેર જોજન કરવા આવો અને અન્નનું પરિવેપણ
 થયા પછી અપોશાન કરી મારા પિતાપાસે બાર્યામાટે મારી માગણી
 કરજો એટલે તે મારી અનુમતિથી તમને માઈ અર્પણ કરશે. ગુણુરાશિએ તેમજ
 કયું અને તેથી ગોપતિએ તે ગુણુરાશિપ્રાહણની સાથે લલિતાનાં લગ્ન કર્યાં
 અને પોતાની નજીકમાં જ તેઓને રાખ્યાં. લલિતા તે કરંડીયાનું ઢાંકણ
 પોતાને ઘેર લાવી, તેથી ગોપતિના ઘરમાં ધનનો ક્ષય થવા લાગ્યો અને
 ગુણુરાશિ ધનાઢ્ય થયો. માતાએ તે ઢાંકણની ધણી પ્રાર્થના કરી પણ
 લલિતાએ આપ્યું નહિ ત્યારે લલિતાની માતાએ ધનલોભથી ક્રોધાંધ થઈ વનમાં
 સમિધ લેવામાટે ગયેલા જમાઇને મરાવી નાખ્યો. ઓએ દેવીના પ્રભાવથી
 પતિને પૂર્વની પેઠે જીવતો કર્યો. પોતાની ક્રિયા નિષ્ફળ થયેલી જોઈ લલિ-
 તાની માતા પૃથ્વીઉપર પડી ગઈ તથા પશ્ચાત્તાપ કરી તેણીએ પોતાના
 પાપને જાહેર કર્યું. જમાઇએ તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવ્યું. ગોપતિએ જ્યેષ્ઠ
 બંધુને પૂછ્યું કે તમારી પાસેથી લક્ષ્મી જતી નથી તેનું કારણ શું ?
 તેણે કહ્યું કે ઉપાંગલલિતા દેવીનું વ્રત કે જે આપણને ગ્રહો કહેલું છે
 તેના આચરણથી લક્ષ્મી જતી નથી. જ્યેષ્ઠ બંધુના ઉપદેશથી ગોપતિએ
 પણ તે વ્રતનો આરંભ કર્યો અને તેથી તે અવિચલ લક્ષ્મીવાળો થયો.
 કાર્તિકેયસ્વામીએ ઋષિઓને કહ્યું કે, આ વ્રતનો એવો મહિમા છે. આ
 વ્રતના ઉદ્ધાપનમાં વીસ પ્રાહણોનું તથા આચાર્યનું વસ્ત્ર કરી ઉપર કલા
 પ્રમાણે પૂજનાદિ કરી શેલડીના ખડોથી, તિલોથી અથવા દૂધપાકથી
 અણોત્તર રાત આહુતિઓ દઈ બલિદાન દેવું તથા વાયનોનું દાન કરવું
 તેઓમાં ધીથી પકાવેલાં વીસ વટક દેવાં. જેવટ સર્વ ઉપરકર આચાર્યને
 દઈ બ્રહ્મભોજનાદિ કરવું અને પોતાના ઇષ્ટ બંધુઓસાથે પોતે ભોજન
 કરવું. આ કથા રકંદપુરાણમાં છે.

મહાનવમી દેવીવ્રત.

આશ્વિન સુદિ નવમીને દિવસે મહાનવમી દેવીવ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે ઈશાન દિશામાં સુદર મંડપ કરી તેમાં બદ્રકાલી દેવીનું સ્થાપન કરવું અઘાર ભુવનવાળી દેવીની મૂર્તિ યથાશક્તિ સુવર્ણમાંથી અથવા શક્તિ ન હોય તો છેવટ મૃતિકામાંથી કરી ચાર મિહોથી જોડેલા રથમાં સ્થાપવી અઘાર હાથોમાં અનુક્રમથી અક્ષમાલા, ત્રિશુલ, ખર્જ, દાલ, અકુશ, બાણ, ધનુષ, શખ, કમલ, સૂર્ય, સુવ, વેદી, કમરણ, દડ, શક્તિ, પાસ અભિપાત્ર અને અભયમુદ્રા એઓનું સ્થાપન કરવું. દેવીની આગલ રતનના પાત્રમાં બલિ-દાન દેવું. ઉપવાસ કરવો, પૂજન જાગરણ તથા વાદિત્રાદિ ઉત્સવ કરવો અને આધુધાદિનું પૂજન કરી પારખા કરવી બ્રહ્મભોજન, દાન તથા ચડીપાઠ કરવા. એથી સંપત્તિ થાય છે અને અપમૃત્યુનો નાશ થાય છે.

નવરાત્ર વ્રત.

બ્રહ્માએ ઇન્દ્રને કહ્યું કે હે ઇન્દ્ર, બ્રહ્મણ્યેએ યજ્ઞાદિની, રાત્રિયોએ પૃથ્વી-વિજયની, વૈશ્યોએ ગોધનવિજયની અને શત્રોએ પુનઃસુખાદિની પ્રાપ્તિમાટે નવરાત્રનું વ્રત જે આશ્વિન સુદિ પ્રતિપદ્ધથી નવમીપર્યંત થાય છે તે અવશ્ય કર્તવ્ય છે. પૂર્વે શહેરે પણ આ વ્રત કરેલું છે. જ્યારે કન્યા સર્કાં તિમા સર્પ હોય ત્યારે આશ્વિનમાસના શુક્રપક્ષની પ્રતિપદ્ધથી ચારભી નવ દિનમધ્યેત અપામિત ભોજન, એક ભોજન, નક્તભોજન અથવા પચ-પાન કરી આ વ્રત થાય છે પ્રાતઃનાન કરી કામકોધાદિનો ત્યાગ કરી મવાર, બપોર તથા સાંજના ચિવપાર્વતીનું પૂજન કરવું, હમેશ એક કન્યાને જમાવવી. આઠમની રાત્રિમાં અથવા નેામની રાત્રિમાં એક કાઠના પીઠઉપર સુવર્ણાદિની અથવા મૃતિકાની દેવીની દાન તત્તવારવાળી મૂર્તિ સ્થાપી તેની પૂજા કરી, દુર્ગાપાઠ કરી, મધ્યગત્રિએ ધૃતથી તથા ક્રુધપાકવગેરે મિથા ન્નોથી બલિદાન દેવું, અને સારપછી મીઠામાંથી શત્રુની મૂર્તિ બનાવી ખર્જથી તેને વધ કરવો અને દેવીને પચામૃતથી રત્નાન કરાવવું, ચોવટામાં બલિદાન દેવું અને કન્યાઓને જમાવવી આ વ્રતથી અશ્વમેધ યજ્ઞનું રજા થાય છે. આ વ્રતમાં બલિદાનના પ્રમગમાં દેવતાએક પાપી પાખંડીઓ

‘માસ મહિરાના ઉપયોગનું કહેછે પણ તે સર્વથા ત્યાજ્ય છે કારણ કે જેને કર્મો પોતાના કથ્યાણુમાટે હોયછે તેતે કર્મોમા ખીન્ન પ્રાણીઓની શાસ્ત્રોક્ત દાનમાનાદિ ક્રિયાઓજ ચાલે. તથા “ અસ્વર્ગ્ય લોકવિદ્વિષ્ઠ ધર્મમપ્યા ચરેન્નતુ ” એ સ્મૃતિવચનથી જે ક્રિયા અધરપરાથી ધર્મ છે એમ કૂટાતી હોય પણ તેથી વિચાર કરતા નરકપ્રાપ્તિ તથા માલગવાથી પણ નાસ થતો હોય તેનો ત્યાગજ કરવો યોગ્ય છે

મહાનવમી દુર્ગાવ્રત.

બ્રહ્માએ ઈંદ્રને કહ્યું છે કે આશ્વિનમાસની શુક્લ નવમીને દિવસે દુર્ગાવ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે શક્તિપ્રભાણે નવ, આઠ વા સાત કુમારિ-કાઓને ભોજન કરાવી વસ્ત્રો દેવા. નવદુર્ગાના શસ્ત્રોનું પૂજન કરવું, કેમકે શસ્ત્રમા દેવીનો નિવાસ છે. તે દિવસે દેવીની મૂર્તિને પચાશ્રુત સ્નાન કરાવવાનો મહિમા શિવરહસ્યમા ધણો કહેલો છે તેથી તે અવશ્ય કર્તવ્ય છે. પચાશ્રુતથી રાજ્ય, સુવર્ણજલથી વસુલોક અને રત્નોદકથી વિષ્ણુલોક મળે છે ઇત્યાદિ અનેક ઉત્તમ સ્નાનાભિષેકથી ઉત્તમ ફલો કલા છે. ગંગાજલ-વગેરે તીર્થોદકવડે દેવીના અભિષેકથી વાજપેય યમનું શ્લ મળે છે. એપ્રમાણે પોડશોપચાર પૂજા પછી કરતૂરીવગેરેના લેપનાદિ રાત્રેપચારો કરવા. પુષ્પોની માલાઓ આપવી તથા ધૂતના દીપો કરી ફેલો, શ્રીગાંડ તથા મોહન વગેરે નૈવેદ્ય ધરાવવું. સુવર્ણનું તિલક દેવું અને નીરાજન કરવું ત્યારપછી આવશ્ય પૂજન કરવું અને છત્ર, ચામર, પાદુકા અને શ્યાનું અર્પણ કરવું તથા પાત્રો આપવા, ગોદાન કરવું અને બ્રહ્મભોજન કરી વ્રતની મમાપ્તિ કરવી. એથી સર્વેષ્વસિદ્ધિ થાયછે

વિજયાદશમી.

પ્રત્યેક વર્ષે આશ્વિન શુદ્ધ દશમી એ વિજયાદશમી કહેવાયછે તે દિવસે શ્રવણનક્ષત્રનો યોગ હોય તો ઉત્તમ છે તે દિવસે અપરાહણ સમયમાં ગામથી ઇશાન વિદિશામા જઈ પવિત્ર પૃથ્વીપર ગાયના છાણુવડે લીધી તેપર ચંદનવગેરેથી અષ્ટદય કરી “ કુંડુળમહિત મારા કથ્યાણુમાટે હું અપરાહણ ”

જિતાનું પૂજન કરીશ ' એવો સકલ્પ કરી અષ્ટદલના મધ્યભાગથી અપ રાજિતા દેવીવગેરેનું આવાહનાર્થિ પોત્થોપચાર પૂજન કરવું. તે પછી ગામથી ઇશાનતરફ શમી એટલે ખીજડીના વૃક્ષનું પૂજન કરવું. કેટલાએક લોકો તે દિવસે મકરના ચંદ્ર હોવાથી ચંદ્રબળને અનુસરવા ચંદ્રનું ધર સામે રહે તેમાટે શમીપૂજન કરવા ગામથી દક્ષિણ દિશાતરફ જાય છે પણ આમા ચંદ્રબળ જોવાની ક્યાય જરૂર નહોતી નથી એ પછી સીમોલ્લધન કરવું એટલે પોતાના ગામની સીમ ઝોળગીને આગળ વધવું એવો વિધિ છે.

રાત્રિએ ધોગઉપર એસી પુરોહિત બ્રાહ્મણ તથા મત્રી સાથે શમીવૃક્ષ એટલે ખીજડીના ઝાંની પાસે જઈને વાહનઉપરથી ઉતરી 'યાત્રામા વિજય પ્રાપ્તિમાટે શમીપૂજન કરીશ' એવો સકલ્પ કરી સ્વસ્તિવાચનપૂર્વક શમીનું પૂજન કરી જેને નવીન કાર્યો કરવાના હોય તેસમી વાતો મત્રીની સાથે કરતા કરતા શમીની પ્રવક્ષિણા કરવી. શમીના પૂજનપછી દિક્પાલોનું તથા વામુદેવોનું પૂજન પણ ત્યાજ કરવું. પત્ની પ્રાર્થના કરી કે " હે શમિ ! તમે અમગનને દૂર કરનાર છો, અર્જુનના શસ્ત્રોને સાચવનાર છો અને રામચંદ્રના હિતને જાળવનારા છો માટે તમોને નમસ્કાર કરું છું ' શમીવૃક્ષ ન ગમે તો આમોદરાના વૃક્ષની પૂજા કરવી પછી રાત્રિએ શત્રુની મુક્તિ બનાવેલી હોય તેને બાણથી વીંધવી લોભએ શમીના મૂળ પાસેથી મુક્તિકા લઈ તેનો લાડુવાગી ધરમા રાખવો. આવશ્યક પ્રયાણમા જો એ લાડુ માથે રાખવામા આવે તો મુદ્દર્ષ જોવાની જરૂર નથી એવી પરપરા છે.

આ દિવસે મધ્યામમયપછી તરત જ તારાઓનો ઉદય થાય તે વખતે વિજય મુદ્દર્ષમા અથવા અગિયારમા મુદ્દર્ષમા આવતા વિજય મુદ્દર્ષમા વિજયની છટ્ટાવાગીને એ પ્રયાણ કરવું, તો તેથી સર્વ કાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે. આ મુદ્દર્ષમા પ્રયાણ કરનારે ચંદ્રબળવગેરે બીજી કંઈ જોવાની જરૂર નથી વિષ્ણુધમત્રીમા વિજયાદશમીના પ્રકરણમા જણાવે છે કે રામ ચંદ્રની પ્રતિમાને રથમા બેનાડી મોટોટા ઉભરતી શમીવૃક્ષપાસે લાવી તેની પણ પૂજા કરવી અને પૃથ્વીમા રામનું રાજ્ય છે એવા સમ્બો બોલતા વાદિત્રોના સમ્બો સાથે પોતાના સ્થાનમા આવવું હનુમાન સીતાની શોધ કરીને આત્યા ત્યારે રામચંદ્રે વાનરોની માથે શમીના વૃક્ષનીએથી આ દિવસે જ વિજયમુદ્દર્ષમા પ્રયાણ કર્યું હતું.

ત્રિવિદ્યાદશમીને દિવસે રાત્રિએ પોતાના વાહનોનું, હનુમાનરાહિત

બૃહદ્ગૌરીવ્રત.

આશ્વિન વદિ ત્રીજને દિવસે બૃહદ્ગૌરીવ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે શાખા મૂલ પત્ર અને શ્લસહિત ગોરીગણીના વૃક્ષને લાવી વેળુની વેદી કરી તેમાં તે વૃક્ષ રોપી જલથી સેચન કરવું. ચંદ્રોદય થાય સારે મુખ્ય-તાથી સ્ત્રીએ પાંચ સખીઓસાથે સ્નાન કરી વસ્ત્રાલંકારોનું ધારણ કરી આ જન્મમાં તથા જન્માંતરોમાં અખંડ સૌભાગ્ય તથા પુત્ર ધનાદિ ક્ષેત્રોની પ્રાપ્તિમાટે અને શ્રીગૌરીદેવીની પ્રસન્નતામાટે બૃહદ્ગૌરીનું વ્રતપૂજન કરીશ એવો સંકલ્પ કરી પૂજનસામગ્રીને તૈયાર કરી કલશપૂજન કરી ચતુર્થજ, સુવર્ણકાંતિયુક્ત શરીરવાળાં અને ચંદ્રસમાન મુખવાળાં ગૌરીનું ધ્યાન કરી પોત-સોપચારોથી પૂજન કરવું. અને પાંચ સજોથી કરેલો એક દોરો લઇ દેવીસાથે તેને પણ પૂજીને તે કંઠમાં બાંધવો. સ્વારપછી ચંદ્રમાને અર્ધ-પ્રદાન કરવું. વિન્યા દેવીએ ઋષિકન્યાઓની પાસે આ વિપયની કથા કહી છે કે ઉપરપ્રભાણે પૂજનાદિ કરી સવા પ્રથમ ગોધૂમના ચૂર્ણમાંથી પદ્માન્ન બનાવી તેમાંથી આદ્ય આહારીએ આપી અવશેષનો પોતે ઉપયોગ કરવો. એ પ્રભાણે પાંચવર્ષપર્યંત આ વ્રત કરવાથી સર્વ મનો-રથો સિદ્ધ થાયછે એમાં કશો સંશય નથી. ઋષિકન્યાઓએ પૂછ્યું કે એ વ્રત પૂર્વ સમયમાં કયાંથી પ્રકટ થયું છે ? વિન્યાએ કહ્યું કે પૂર્વે પાર્વ-તીએ મહાદેવજીને પૂછ્યું હતું ત્યારે મહાદેવે આ વ્રતનો ઉપદેશ કરી તેના પ્રભાવવિશે આખ્યાન કહ્યું કે હાપરચુગની ઉવટમાં ભરતવંશી પાંડુરાગની પત્ની કુંતીએ યોગ્યાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ સંતાન ન થવાથી પોતાના પતિને કહ્યું કે હે ભગવન ! કયા કર્મના વિપાકથી હું આજ દિવસસુધી અનપત્ય રહી છું. હે પ્રભો ! દેવે કર્મદોષથી યુક્ત થઇ સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય એવો પ્રકાર કહો. પાંડુરાગજીએ કહ્યું કે હે બદ્રે ! મને તો ઋષિને શાપ છે તેથી મારાથી સંતાન નહિ થાય. વર્તાતું વચન સાંભળી કુંતી પોતાને માવતર ગઈ. ત્યાં એક દિવસે પધારેલા વ્યાસમુનિનાં દર્શન થતાં પ્રણામ કરી કુંતીએ કહ્યું કે ભગવન ! પુત્ર સંતાન થાય એવું કશું વ્રત કહો. વ્યાસજીએ કહ્યું કે પુત્ર સંતાનને તથા સર્વ સમૃદ્ધિને આપનારું એક બૃહદ્ગૌરીનું વ્રત છે તેનું શ્રવણ કરો. એમ કહી ઉપરપ્રભાણે વિધિ કહ્યો. ઉદ્યાપનમાં સુવર્ણમય ગોરીગણીનું દ્વજ કે જેમાં ચોસડ બીજ હોય

તેણે કરાવી દેવીની પાસે મૂકી તેણે પૂજન કર્યું આચાર્યનું તથા ઓછામાં ઓછા પાંચ બ્રાહ્મણોનું વરણ કરી શક્તિપ્રમાણે પાંચ સુવાસિની (નની પરણેલી) સ્ત્રીઓનું વસ્ત્રાલંકારોથી પૂજન કરી સત્ત વસ્ત્રોથી વીરેલાં વાદના પાંચ પાત્રો આપવા તેઓમાં મિદ્ધર, જીર, કંકભ અને ગોધૂમના ચૂર્ણોથી બનાવેલાં બોરીંગણીના પાંચ /બો મૂકવા, અર્ધદાન કરી વામ નોતું દાન કરી મૌનવ્રતથી બોજન કરવું અને નતનું દુગ્ધગામાબાધવું પ્રાતઃ કાળે ઉડી ગીલનાંત્રિના રાન્દોસાથે તથા સખીઓમાંથે ગ્ધાપિત વક્ષ મર્ત્તિનું નદીને તીરે જઈ હે દેવિ ! બનીટ રણમાટે તમારે આપ્તાન કરી યથાશક્તિ પૂજન કર્યું છે માટે મને મનોવાહિત દલ દેને, હવે યથાસુખ પ્રધારે એરી પ્રાર્થના કરો વિનંતી કરવું આ વ્રતના પ્રભાવથી પૂર્વે એક બ્રાહ્મણકે યાએ મૃત્યુ પામતા પોતાના પતિને યમરાજના કિકરોનો તિરંગર કરી શ્વતો રાખ્યો હતો આ વ્રતના આગરણથી તથા કથાના શ્રવણથી પણ સર્વેટસિદ્ધિ વાપડે આ નતકથા ભવિષ્યપુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે તથા કર્ણાટક દેશમાં નમ્યાત છે

કરકચતુર્થી વ્રત.

આશ્વિન વર્ષે ચતુર્થીને દિવસે 'કરકચતુર્થી' એ નામનું નત કરવાનું છે આ નતમાં સ્ત્રીને ૮ અધિકાર છે, મરણ કે સ્ત્રીઓને માટેજ રક્તશ્રવણ છે આચરનાર પવિત્રતા કરી મામપ્રશાન્તિ ઉન્નેષ્ઠ કરી સૌભાગ્યની તથા પુત્રપૌત્રાન્તિ અવિનિષ્ક્રિયાટે કરકચતુર્થીનું વ્રત કરી શકે એવો મહત્ત્વ કરી વિનંતી અથવા શુભ કૃત્તીકપર પુનાલથી મેક સુન્દર વ ના વક્ષને આગેખી તેની નીચે મહાદેવ તથા મર્ત્તિન્દ્ર સ્વામીયુક્ત પાર્વતીની મૂર્તિ આગેખરી અને તેઓની પે ગોપવાસોથી પૂજન કરી ત્યારપછી પકવાન અક્ષત તથા દીપમંદિત દશ જલના અથવા દૂધના કમળો દલ લાલણોને આપવા તથા પિટમાંથી બનાવેલું મધુર અ ન નેવેલમાં ઘરાવવું અને ચંદ્રનો ઉન્ન ઘાપ ત્યારે તેને પૂજનપૂજક અર્ચનકરવું આ વિધિની કથા આ પ્રમાણે છે કે યુગાન્તમાં હારેલા પા વે બારે વનવામમાં હતા ત્યારે અર્જુન તપશ્રપ્તામાટે ઉત્ક્રીવ પરિતના ગયા હતા તે પછી દ્રોપદીએ વિચાર કરી અર્જુનને મોઢ જાની અ નવું ન ચાય એવા હેતુથી સ્ત્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે

ભગવત્! મારા પતિને કોઈ જાતના વિધ્નો ન આવે તેવો ઉપાય કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે એ પ્રમાણે પાર્વતીએ મહાદેવજીને પૂછ્યું હતું ત્યારે તેણે કરકચતુર્થાંતુ વ્રત કહેલું છે તે કહીય. પૂર્વે ઇન્દ્રપ્રસ્થ નામના નગરમાં વેદ-સર્મા નામના બ્રાહ્મણ રહેતા હતા તેની લીલાવતી નામની પત્ની હતી. તેને સાત પુત્રો તથા વીરવતી નામની એક કન્યા હતી. તે કન્યાનો વિદ્વાન બ્રાહ્મણસાથે વિવાહ કર્યો તેવામાં તેણીની બાબીવજેરે સ્ત્રીઓ ગોરીદેવ-તાકે કરકચતુર્થાંતુ વ્રત કરવા લાગી. તેઓ સાથે વીરવતીએ પણ ઉપવાસ કરી વ્રત કર્યું હતું. ચંદ્રોદય થયા પહેલાં છુધા તૃપાથી પીગયેલી વીરવતી મૂઝાઈ ખાધ પૃથ્વીઉપર પડી ગઈ, સબધાઓએ રોવા માડ્યું, તેણીના બાતાએ વડના વૃક્ષઉપર ચઢી હાથમાં ચંદ્રમાળેની એક ઉલ્કા સગમાવી દેખાડી અને કહ્યું કે ચંદ્રોદય થઈ ગયો. માટે નતઃકૃતિ કરી ભોજન કરો. તેમ કરવાથી તેણે ભોજન કર્યું પણ તે વ્રતના કષ્ટપૂર્વકે ભગથી વીરવતીનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો. તે જાણી પતિના શરીરને ગધદ્રવ્યોમાં રાખી મૂકી વીરવતીએ અન્નજલના ત્યાગપૂર્વકે સવત્સરપર્યંત તે નત ચાલુ રાખ્યું અને વર્ષને અતે તેણીની બાબીઓએ વ્રત કર્યું તેની સાથે તે પૂરું કર્યું તે વ્રતના પ્રસંગે પૃથ્વીઉપર આવેલી ઇન્દ્રાણી સર્વભૂમના યોગથી વીરવતીપાસે આવી. વીરવતીએ તેને દેવી જાણી દુઃખની વાત કરી. ઇન્દ્રાણીએ કહ્યું કે કરકચતુર્થાંતુ વ્રતમાં ચંદ્રોદયપહેલાં તે ભોજન કરી લીધું તેથી તને વૈધન્ય આવ્યું છે. વીરવતીએ સર્વ વાત જણાવી ત્યારે ઇન્દ્રાણીએ પાર્વતીનું ધ્યાન કરી અમૃતાભિષેકથી તેણીના પતિઉપર સેચન કર્યું કે તુરંત જ વીરવતીનો પતિ જીવતા થયો તથા સર્વ સૌખ્યની પ્રાપ્તિ થઈ. ” શ્રીકૃષ્ણના વચનપ્રમાણે દ્રૌપદી-જીએ કરકચતુર્થાંતુ વ્રત કર્યું તેથી અર્જુનને તપશ્ચર્યામાં મિદ્ધિ થઈ અને ત્યારપછી યજુઓને મારી પાંડવોએ રાજ્ય પણ મેળવ્યું. એ પ્રમાણે જ સ્ત્રી આ વ્રત કરશે તેણીના મૌભાગ્યવજેરે સુખો અખણિત રહેશે. એની કથા વામનપુરાણમાં છે.

અશોકાષ્ટમી વ્રત.

આદિત્યપુરાણમાં આશ્વિન વદિ અષ્ટમીને દિવસે ‘અશોકાષ્ટમી’ એ નામનું વ્રત કરવાનું કહેલું છે. તે દિવસે નકતભોજન કરવું અને અશોક

તેવું કરાવી દેવીની પાસે મૂકી તેનું પૂજન કરવું. આચાર્યનું તથા ઝોઝામાં ઝોઝા પાત્ર બ્રાહ્મણોનું વરણ કરી શક્તિપ્રમાણે પાત્ર સુવાસિની (નની પરજોલી) સ્ત્રીઓનું વસ્ત્રાલંકારોથી પૂજન કરી સૂત્ર વસ્ત્રોથી વીંટલાં વાથના પાત્ર પાત્રો આપવા. તેઓમાં મિદ્ધર, છર, કુકુમ અને ગોધૂમના ચૂર્ણોથી બનાવેલા બોરીગણીના પાત્ર રજો મૂકવાં, અર્ધપ્રદાન કરી વાપનોતુ દાન કરી મૌનનતથી બોજન કરવું અને વ્રતનું દુગ્ધગળામાળાધવું. પ્રાતઃકાળે ઉઠી ગીતશાસ્ત્રોના શબ્દોસાથે તથા સખીઓસાથે સ્થાપિત વૃક્ષ-નર્તિનું નદીને તીરે જઈ હે દેવી ! અનીટ જળમાટે તમારું આર્દ્રાન કરી યથાશક્તિ પૂજન કર્યું છે માટે મને મનોવાછિત ફલ દેજે, હવે યથાસુખ પધારો, એવી પ્રાર્થના કરી વિસર્જન કરવું. આ વ્રતના પ્રભાવથી પૂર્વે એક બ્રાહ્મણકન્યાએ શ્રુત્ય પામતા પોતાના પતિને યમરાજના ક્રિકારોનો તિરસ્કાર કરી સ્વતો રાખ્યો હતો. આ નતના આચરણથી તથા કથાના અવજીથી પણ સર્વેષમિદ્ધિ ધાયઠે. આ વ્રતકથા ભવિષ્યપુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે તથા કલ્યાંટક દેવમાં પ્રખ્યાત છે.

કરકચતુર્થી વ્રત.

તેનું કરાવી દેવીની પાસે મૂકી તેનું પૂજન કરવું. આચાર્યનું તથા ઝોઝામાં ઝોઝા પાચ બ્રાહ્મણોનું વરણ કરી શક્તિપ્રભાણે પાચ સુવાસિની (નની પરણેલી) સ્ત્રીઓનું વસ્ત્રાલકારથી પૂજન કરી સૂત્ર વસ્ત્રોથી વીટલો વાશના પાચ પાત્રો આપવાં. તેઓમા સિદ્ધર, છર, કુકમ અને ગોધૂમના ચૂર્ણમાંથી બનાવેલા ભોરીંગણીના પાચ રંગો મૂકવાં, અર્ધપ્રદાન કરી વાપ- નોતુ દાન કરી મૌનવ્રતથી ભોજન કરવું અને વ્રતનું ફળ ગળામા બાધવું. પ્રાતઃ કાળે ઉઠી ગીતવાદિત્રોના શબ્દોસાથે તથા સખીઓસાથે સ્થાપિત વૃક્ષ- મૂર્તિનું નદીને તીરે જઈ હે દેવિ ! અબીષ્ટ રજમાટે તમારું આર્પણ કરી યથાશક્તિ પૂજન કરું છે માટે મને મનોવાછિત ફલ દેજો, હવે યથામુખ પંધારો, એવી પ્રાર્થના કરી વિસર્જન કરવું. આ વ્રતના પ્રભાવથી પૂર્વે એક બ્રાહ્મણકન્યાએ મૃત્યુ પામતા પોતાના પતિને યમરાજના કિકરોનો તિરસ્કાર કરી છુવતો સખ્યો હતો. આ વ્રતના આચરણથી તથા કથાના શ્રવણથી પણ સર્વેષ્ઠસિદ્ધિ યાચછે. આ વ્રતકથા બવિધ્યપુરાણમા પ્રસિદ્ધ છે તથા કલ્યાટક દેશમા પ્રખ્યાત છે.

કરકચતુર્થી વ્રત.

આશ્વિન વદિ અતુર્થાને દિવસે 'કરકચતુર્થી' એ નામનું વ્રત કરવાનું છે. આ વ્રતમા સ્ત્રીનેજ અધિકાર છે, કારણ કે સ્ત્રીઓને માટેજ રક્તશ્રવણ છે. આચમનાદિ પવિત્રતા કરી માસપક્ષાદિનો ઉદયેષ કરી સૌભાગ્યની તથા પુત્રપૌત્રાદિની અવિચ્છિન્નિમાટે કરકચતુર્થીનું વ્રત કરીશ એવો સંકલ્પ કરી ચિત્રમા અથવા શુદ્ધ પૃથ્વીકંપર ગુલાલથી એક સુદર વડના વૃક્ષને આજેખી તેની નીચે મહાદેવ તથા કાર્તિકેય સ્વામીયુક્ત પાર્વતીની મૂર્તિ આજેખવી અને તેઓની ઘોરશોપચારોથી પૂજા કરની. ત્યારપછી પકવાન, અક્ષત તથા દીપસહિત દશ જળના અથવા દૂધના કમંડલો દશ બ્રાહ્મણોને આપવા તથા પિષ્ટમાથી બનાવેલું મધુર અન્ન નૈવેદ્યમા ધરાવવું અને ચંદ્રનો ઉદય ચાપ ત્યારે તેને પૂજનપર્વક અર્ધપ્રદાન કરવું. આ વિધવતી કથા આ પ્રમાણે છે કે જુગારમાં હારેલા પાંડવો બ્યારે વનવાસમાં હતા ત્યારે અર્જુન તપશ્રર્પામાટે ઉદ્ધૃતિ પર્વતમા ગયા હતા તે પછી દ્રૌપદીએ વિચાર કરી અર્જુનને કોઈ જાતની અડચણ ન યાચ એવા હેતુથી શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે

ભગવન! મારા પતિને કોઇ જાતનાં વિધો ન આવે તેવો ઉપાય કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે એ પ્રમાણે પાર્વતીએ મહાદેવજીને પૂછ્યું હતું ત્યારે તેણે કરકચતુર્થાનું વ્રત કહેલું છે તે કહીશ. પૂર્વે ઇંદ્રપ્રસ્થ નામના નગરમાં વેદ-શર્મા નામના બ્રાહ્મણ રહેતા હતા તેની લીલાવતી નામની પત્ની હતી. તેને સાત પુત્રો તથા વીરવતી નામની એક કન્યા હતી. તે કન્યાનો વિદ્વાન બ્રાહ્મણસાથે વિવાહ કર્યો તેવામાં તેણીની બાબીવગેરે સ્ત્રીઓ ગૌરીદેવ-તાકે કરકચતુર્થાનું વ્રત કરવા લાગી. તેઓ સાથે વીરવતીએ પણ ઉપવાસ કરી વ્રત કર્યું હતું. ચંદ્રોદય થયા પહેલાં કુધા તૃપાથી પીણચેલી વીરવતી મૂર્ચ્છા ખાઇ પૃથ્વીઉપર પડી ગઇ, સંબંધીઓએ રાવા માંડ્યું, તેણીના બાતાએ વડના જૂઠાઉપર ચઢી હાથમાં ચંદ્રમાળેવી એક ઉડકા સળગાવી દેખાડી અને કહ્યું કે ચંદ્રોદય થઈ ગયો મારે વ્રતપૂર્તિ કરી બોજન કરો. તેમ કર-વાથી તેણે બોજન કર્યું પણ તે વ્રતના કપટપૂર્વક ભંગથી વીરવતીનો પતિ જ્ઞાત્યુ પામ્યો. તે જાણી પતિના શરીરને ગંધદ્રવ્યોમાં સખી મૂકી વીરવતીએ અન્નજલના ત્યાગપૂર્વક સંવત્સરપર્યંત તે વ્રત ચાલુ રાખ્યું અને વર્ષને અંતે તેણીની બાબીઓએ વ્રત કર્યું તેના સાથે તે પૂરું કર્યું. તે વ્રતના પ્રસંગે પૃથ્વીઉપર આવેલી ઈંદ્રાણી સર્વગમના યોગથી વીરવતીપાસે આવી. વીર-વતીએ તેને દેવી જાણી દુઃખની વાત કરી. ઈંદ્રાણીએ કહ્યું કે કરકચતુર્થાના વ્રતમાં ચંદ્રોદયપહેલાં તે બોજન કરી લીધું તેથી તને વૈધવ્ય આવ્યું છે. વીરવતીએ સર્વ વાત જણાવી ત્યારે ઈંદ્રાણીએ પાર્વતીનું ધ્યાન કરી અમૃ-તાભિષેકથી તેણીના પતિઉપર સેચન કર્યું કે તુરંત જ વીરવતીનો પતિ જીવતો થયો તથા સર્વ સૌખ્યની પ્રાપ્તિ થઇ. ” શ્રીકૃષ્ણના વચનપ્રમાણે દ્રીપદી-જીએ કરકચતુર્થાનું વ્રત કર્યું તેથી અર્જુનને તપશ્વર્ષીમાં સિદ્ધિ થઇ અને ત્યારપછી શત્રુઓને મારી પાંડવોએ રાજ્ય પણ મેળવ્યું. એ પ્રમાણે જ સ્ત્રી આ વ્રત કરશે તેણીનાં મૌભાગ્યવગેરે મુખે અખંડિત રહેશે. એવી કથા વામનપુરાણમાં છે.

અશોકાષ્ટમી વ્રત.

આદિત્યપુરાણમાં આશ્વિન વદિ અષ્ટમીને દિવસે ‘ અશોકાષ્ટમી ’ એ નામનું વ્રત કરવાનું કહ્યું છે. તે દિવસે નકતબોજન કરવું અને અશોક

વૃક્ષાં તથા તદધિગ્રામી અશોકદેવીનુ મથાશાસ્ત્ર પૂજન કરવું. અશોકવૃક્ષ હોય ત્યા જઈ ઉત્સવપૂર્વક ગીત, નૃત્ય તથા વાદ્યોના ચપ્પેટી ઉત્સવ કરવો. પુષ્પોની માળાઓથી શોભા કરવી અને વિચિત્ર રંગેથી સર્વ પ્રદેશોને શોભાવી ધામધૂમ કરવી આ વ્રત કરવાથી સ્ત્રી તથા પુરુષ કોઈ જાતના શોકને પ્રાપ્ત થતા નથી અને શોકના અભાવથીજ સર્વ સૌખ્ય મળે છે અવશેષ ઇતિ કર્તવ્યતા સર્વવ્રતસાધારણુ છે

દીવાળીના તેહેવારો.

આશ્વિનમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીથી આરબી અનુષ્ટમી પર્યંતના છ દિવસો દીવાળીના તેહેવારો ગણાય છે આ દિવસોમા પ્રાતઃકાળમાં મંગલસ્નાનઆદિ કર્તવ્ય કરી લઈ ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા અનકારો ધારણ કરી ભોક્ષિ દેવદર્શનઆદિ શુભકર્મોમા પ્રવૃત્ત રહે છે નથા ધરને અને ધરમાની વસ્તુઓને સ્વચ્છ સ્થિતિમા રાખે છે. માનવામા આવે છે કે આ દિવસોમા લક્ષ્મીજી પૃથ્વીપર આવે છે અને વિરોપ પવિત્ર તથા ઉસવવાળા સ્થળમા નિવાસ કરે છે

ગોવત્સ દ્વાદશી.

આ તેહેવારોનો આરબ એકાદશીથી કરવામા આવ્યો છે. દેવદર્શનમા બારે માસ એકાદશીનો દિવસ એ મુખ્ય ગણાયો છે તેથી દેવદર્શન અને ઉત્સવપ્રધાન આ તેહેવારોનો પહેલો દિનમ એકાદશી છે તેને બીજો દિવસ આવતી દ્વાદશી એ “ ગોવત્સદ્વાદશી ” કહેવાય છે તે દિવસે વાછડાવાળી તથા વાછડાના જેવાજ રંગનાગી દ્વંજી ગાયનું પૂજન કરવું ગાયના ચરણમા અથ આનવો તથા અરુના વણ કરીને ગાયને અવરાવવા મનુષ્યે પોતે તેનપકવ અન્ન, ગાયનું દૂધ, ગાયના દૂધનું દહીં, ગાયનું ધી અને ગાયની છાશ એ પદાર્થો ખાવા નહિ આ દ્વાદશીની રાત્રિથી પાંચે દિવસોની રાત્રિએ દેવોનું, ગાયોનું, વાહનોનું અને પૂજ્યપોકોનું નીરાજન કરવું એટલે આરતી ઉતારી. એમ નારદમુનિએ કહેલું છે

ધનતેરસ.

આશ્વિનવદિ ત્રયોદશી એ “ ધનતેરસ ” એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તે દિવસે અકાલમૃત્યુની નિવૃત્તિને માટે સંવકાળે યમરાજના ઉદેશથી ધરની બહાર દીવા કરવામાં આવે છે. ધનવાન લોકો ધનનું પૂજન કરે છે, ગાયોનાં શીંગડાંઓને વિચિત્ર રંગોથી રણગારે છે અને સાંધાળે વનમાંથી આવતી ગાયોને બાળકો વાસના બોલોડાંઓથી દોડાવે છે. આ પદ્ધતિ ખારસના દિવસથી છુટી જઈ તેરસના દિવસને લાગુ પડી હોય એમ જણાય છે.

કાળીચૌદશ.

આશ્વિનવદિ ચતુર્દશી એ “ કાળીચૌદશ ” અથવા “ નરક ચતુર્દશી ” કહેવાય છે. તે દિવસની પાછલી રાત્રિમાં ચંદ્રોદય થાય ત્યારે સુગંધ તૈલથી શરીરે અબ્ધંગ કરવો એટલે તે તેલ શરીરે ચોળવું અને હળથી ઉમેડેલી મૃત્તિકા તથા અધેડાના છોડસાથે આન કરવું. એ સમયે તૈલમાં લક્ષ્મી તથા જળમાં ગંગા વમે છે તે પછી યમરાજના ઉદેશથી તર્પણ તથા દીપદાન કરવું. વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરવા ધર્મશાસ્ત્રમાં લખે છે કે આ દિવસે માપપત્રિકાનું શાક ખાવું. માપપત્રિકા એ અડબાઉ અથવા જંગલી અડ-દવેલનું નામ છે. લોકો અડબા વડા કરી થોડા અથવા એકાદ વડું કોડી-યામાં મૂકી તે જૂતપ્રેતવગેરેને બલિદાનના ઉદેશથી ચોવટામાં મૂકે છે અને શરતી જળની ધારાવાડી કરે છે. દેવમંદિરોપર નવી ધ્વજાઓ ચઢાવવામાં આવે છે. હંતુમાનવગેરે સિંદૂરપ્રિય દેવોને સિંદૂર ચઢાવવામાં આવે છે. જે લોકો પોતાને મત્રવાદી જણાવે છે તેઓ રાત્રિના સ્મશાનમાં મત્ર સાધન કરવાનું કહે છે તેમાં પણ જે ચતુર્દશીને દિવસે રવિવાર હોય તો તેને ધણો ઉત્તમ યોગ ગણે છે. આ રાત્રિને “ કાલરાત્રિ ” પણ કહેવામાં આવે છે. તેને શાકત કે વામનાર્ગવાળા લોકો બહુ અગત્યનો પ્રસંગ ગણે છે. આ રાત્રિએ પણ ઉલ્લુકદાન એટલે મેરાયાં ફેરવવાના છે. એ ઉલ્લુક દાનનું નિમિત્ત એ છે કે મહાલયમાં પૃથ્વીપર આવેલા પિતૃઓને માર્ગપ્રદર્શન કરાવવું.

દીવાળી.

આશ્વિનવદિ અમાવાસ્યા એ દીવાળી કહેવાય. તે દિવસે પ્રભાતમાં સ્નાન કરી દેવ તથા પિતૃઓનું પૂજન કરવું તથા રાત્રિએ લક્ષ્મીપૂજન કર્યા પછી ભોજન કરવું. બાળક તથા ગેમીને માટે આ વિધાન નથી. પ્રદોષ

વખતે દેવમંદિરોમાં, યોગદાઓમાં, ગઢઉપર, રાજદ્વારઉપર, ઘોડારમાં, હાથીખાનામાં, મૈત્ર્યસ્થાનમાં, બજારમાં તથા પ્રત્યેક ઘરમાં દીવાઓ કરવા તથા ઉત્તમ મંડપ કરી રાજવગેરે લોકોએ લક્ષ્મીપૂજન કરવું. આ દિવસે બલિરાજ્યને કેદ કરેલા દેવોને તથા લક્ષ્મીને વિષ્ણુએ મુક્ત કરેલ છે તેથી લક્ષ્મીપૂજન થયા પછી દેવોને ઉત્તમ ચપન આપવું તથા લક્ષ્મીને પણ ઉત્તમ ચપન આપવું કમળનાં પૂષ્પોળે પૂજ કરવાથી લક્ષ્મી વિશેષ પ્રમત્ત થાય છે. તે પછી ઉત્તમ મિષ્ટાન્નો લક્ષ્મીને નૈવેદ્ય ધરાવીને પોતે ભોજન કરવું.

ધનતેરસથી માંડી દીવાળીસધીના ત્રણ દિવસોમાં વામનજીએ બલિ-રાજ પાસેથી ત્રણ પગથા ભરીને પૃથ્વી લીધી છે, તે પ્રસંગે તેણે તેની ઉદારતાથી પ્રસન્ન થઇને બલિરાજને વરદાન આપ્યું છે કે આ ત્રણ દિવસમાં સદા ત્રૈલોક્યનું રાજ્ય તમારું જ ગણાશે. એ દિવસોમાં જેઓ દીપકાન કરશે તેઓના ધરમાં લક્ષ્મી સ્થિર થશે અને જેઓ ધરમાં અધિકાર રાખશે તેઓ અવલક્ષ્મીથી દુઃખ પામશે. તે દિવસોમાં સાંચે આનંદથી વર્તવું. કહ્યું છે કે અપરાધુલ્ભમયમાં રાજ્યને પ્રગળે કહેવું કે બલિરાજાનું રાજ્ય જી માટે રૂચિપ્રમાણે આનંદ કરો. બાળકોને ભેગાં કરી તેઓને રમકડા તથા મીઠાઈ દેવા અને રમાડવા. તે વખતે વર્ષના શકુનો જોવાપડે. બાળકો મેરાપાં મળગાવે છતાં સંગે નહિ તો રોગ અને દુઃખનો ભય રહે, બાળકો પરસ્પર લડે તો રાજ્યોને જોશ થાય, રૂદન કરે તો દુઃખ થાય, લાકડી-ઓના ઘેરા કરીને તે ઉપર ચઢીને રમે તો ગભા પ્રભાવને સુખ થાય અને ખાવા આપેલા અન્નને તથા જળને સત્તાડી દે તો દુઃખ થાય. આ સમયે રાજ્યને પોતે જોવાનું છે આ ત્રણ દિવસોમાં હરએઈ દિવસે સ્વાતિ નક્ષત્રનો યોગ આવતો હોય તો ઉત્તમ છે તેમાં પણ દીવાળીને દિવસે સ્વાતિનક્ષત્રનો યોગ વિશેષ ઉત્તમ ગણાય છે.

દીવાળીને દિવસે સાંજના ભોજનપછી પોતાના મિત્રો, સંબંધીઓ અને અધિકારીઓના દર્શન કરવા તથા તામૂલવગેરે આપી ઉત્સવ ખતાવવો; છવહિસા, ચોરી, મિથ્યાવાદ, અગમ્યાગમન, તથા વિશ્વાસવાતનો અવસ્થ ત્યાગ કરવો. દીવાળીની મધ્યરાત્રિપછી નગની ઝીંઝોએ સ્વપ્ન-ઉપર ટકોરો કરતા કરતા ધરમાંથી અવલક્ષ્મીને બહાર કહાડવી તથા લક્ષ્મીનું ધરમાં આવાહન કરવું.

હાલમાં દીવાળીને દિવસે મર્યાદાપછી સારા સુદર્શનમાં રાજ્યો તથા વ્યાપારીઓએ યોગદાઓનું તથા સોના રૂપાના સિક્કાઓનું પૂજન કરે છે અને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા દે છે. એ ચારદાપૂજન અને લક્ષ્મીપૂજન કહેવાય છે. તે ધર્મમિધુવગેરે ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ ન થતાં હોવાથી આચાર્યાત્મ છે.

કાર્તિક માસ.

દૂતખેલન તથા અન્નકૂટ.

તિસ્મુદિ પ્રતિપદ્માં દૂતની રમતવિધેની કથા આ પ્રમાણે છે કે તે દિવસે કૈલાસમાં બિરાજતા શ્રી મહાદેવજીએ દૂતની રમત ઉત્પન્ન કરી પાર્વતીને કહ્યું કે હે પાર્વતિ! કેટલાક લોકોને કાલક્ષેપમાટે તથા કેટલાએકને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિમાટે તથા લક્ષ્મીના ક્ષયમાટે

મેં એક દૂત નામની રમત ગોઠવી છે તે મારી સાથે રમે. રમતમાં પ્રથમ મહાદેવે પૃથ્વીતલને મૂકમાં મૂક્યું ત્યારે પાર્વતીએ હરાવી છીનવી લીધું. બીજી વાર બીજું ભુવન મૂકમાં મૂક્યું તે પણ છીનવી લીધું. ત્રીજી વાર ત્રીજું ભુવન મૂકમાં મૂક્યું તે પણ પાર્વતીએ છીનવી લીધું. ત્યારપછી મહાદેવે પોઠીયાને, વ્યાઘ્રચર્મને, સર્પોનાં બંધનોને, ચંદ્રજેષ્ઠાને અને રુમરને મૂકમાં મૂક્યાં પણ હારી જવાથી તેપણ પાર્વતીએ પડવી લીધાં. નિર્ધન ચવાથી એક લંગોટી પેહેરી મહાદેવજી ગંગાનદીને તીરે આવી વનમાં બેઠા. વિહાર કરવા ગયેલા કાર્તિકેયસ્વામીએ આવી પૂછ્યું કે હે પિતા! આવી સ્થિતિમાં કેમ બેઠા છો? જરા ક્રોધ પામેલા મહાદેવે સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. સ્કંદે કહ્યું કે એ દૂતની રમત મને શીખવો કે જેથી ગયેલા સર્વ પદાર્થો પાછા તમોને લાવી દઉં. મહાદેવે

તે રમત રકડને શીખવી. રકડે આની પાર્વતીને કહ્યું કે માતા, મારા પિતાશ્રી
 ક્યા ગયા ? આ વૃષભ એકલો કેમ છે ? પાર્વતીએ કહ્યું કે પોતે જ ગોદાવેલી
 દૂતની રમતમાં તમારા પિતા સર્વ હારી ગયા છે તેથી તે રીસાઈ
 ગયા છે અને પોતીવો એકલો છે. રકડે કહ્યું કે ત્યારે મારી સાથે રમો.
 પાર્વતીએ હા પાડી રમવા માંડ્યું. રકડે પોતાની ચલાકીથી પોતાના વાહનરૂપ
 મયૂરને મૂકી મૂકી વૃષભને જીતી લીધા. સકિત નામના રાજાને મૂકી મર્ધ-
 બધનો જીતી લીધા એ પ્રમાણે સર્વ પદાર્થો પાર્વતી હારી ગયા. રકડ સર્વ
 પદાર્થો લઈ બધા મહાદેવજી હતા ત્યાં આવ્યા આની મહાદેવને તે પદાર્થો પાછા
 આપ્યા આ બાજુ કૈલાસમાં હારી જવાને લીધે મુગ્ધ ગયેલા પાર્વતીપાસે
 ગણપતિએ આની પૂછ્યું કે માતાજી ! આ પ્રમાણે ખેદમાં કેમ છો ?
 પાર્વતીએ સર્વ વાત કહી, ગણપતિએ કહ્યું કે ત્યારે તે રમત મને શીખવો
 અને પાછળથી શું થાય છે તે જુઓ પાર્વતીએ તે રમત ગણપતિને
 શીખવી ત્યારે બધા રકડ તથા મહાદેવજી હતા ત્યાં જઈ ગણપતિએ
 રમત રમી સર્વ પદાર્થો જીતી લીધા અને પાર્વતીને લારી આપ્યા. પાર્વ-
 તીએ કહ્યું કે હવે સામ વચનોથી મમળની મહાદેવજીને તેડી લાવો તારે
 ગણપતિ મૂકકડપર ચઢી મહાદેવને તેડવા ગયા પછી મહાદેવજી ત્યાંથી
 ગગાદા તરફ આવ્યા ગયા આ વૃષભને જાણી નારદના કહેરાથી વિષ્ણુ
 પછી ત્યાં ગયા વિષ્ણુએ મહાદેવને કહ્યું કે હે શંકર ! તમે અપક્ષ નિધા કરો
 (નથુ પાશાની રમત કરો) તેમાં હું એકાક્ષ યજ્ઞ (એક પાશાનુ રૂપ લઈ)
 તમારો જય થામ તે પ્રમાણે કરીશ તે વખતે પરમરસેવ રાવણ પછી હાજર
 હતો તેથી તેણે એકાક્ષ શબ્દનો અર્થ એક આખવાગો (વણો) સમજી
 કહ્યું કે હે વિષ્ણુ તમે કાણા થાઓ વિષ્ણુએ કહ્યું કે હું બિનાનાની પેઠે
 મારી સામે જોઈ રહોઠે માટે હું બિલાડો યજ્ઞશ ચાલતો આવતો હતો
 ત્યાં નારદે કહ્યું કે હે દેવ ! ગણપતિ આવેઢે માટે તેના વાહન મૂવકને
 પરાજન કરો, એટલે તે, ખટખટમાં પાવાથી આપણા આ સમ્રાટને ન જાણે,
 તેડું સભળી રાવણે બિલાડો શબ્દ ક્યો કે દુરંત જ ગણપતિનું વાહન
 મૂવક બધાની નામી મારો ગણપતિ મુગ્ધ જઈ મહાદેવપાસે આવ્યા
 આનીને કહ્યું કે ભગવદ્ કૈલાસ ! પદાર્થો, જે નહિ પધારો તો પાર્વતીજી
 પ્રાણેનો ત્યાગ કરવો મહાદેવે કહ્યું કે અપક્ષ નિધાને એ ઉત્પન્ન કરી છે
 માટે તે રીતિથી જો પાર્વતીજી રમે તો આનું ગણેશે કહ્યું કે તેવી રીતે

પાર્વતી તમારી સાથે રમે તે વિષયનો જ્ઞેષ્ઠ મારી ઉપર છે અને તમે પધારો. મહાદેવજી તથા વિષ્ણુવગેરે સર્વે દૈવાસનાં આવ્યા. અંતરિક્ષમાં દેવો જોવા આવ્યા. મહાદેવે પાર્વતીને કહ્યું કે મેં ગંગાદ્વારમાં એક વ્રજ પાશાની ઘૂત સંબંધી રમત ગોઠવી છે તેમાં મને હરાવો તો તમને ધન્યવાદ આપું. પાર્વતીએ તે વાતને કબુલ કરી કહ્યું કે મૂક માંડો મહાદેવપાસે કંઈપણ ન હોવાથી મુંઝાતાં નારદે પોતાની લગ્નગીરી કાઢી મૂકમાં મૂકવા આપી અને વીણા તથા યજ્ઞોપવીત પણ આપ્યાં. રમત ચાલુ થઈ. મહાદેવના પાશા અનુકૂળ પડવા લાગ્યા અને પાર્વતીના પાશા પ્રતિકૂળ પડવા લાગ્યા તેથી ગયેલા સર્વ પદાર્થો મહાદેવે જીતી લીધા. ગણપતિએ કહ્યું હે માતા ! રમતમાં હારો છે માટે બંધ કરો. પોતે વિષ્ણુ પાશાનું રૂપ લઈ મહાદેવજીનો વિનય કરે છે. પુત્રના વચનથી પાર્વતી ક્રોધવાળાં યયાં તેટલામાં ગવણે ક્ષતઉપર ક્ષાર જેવું વચન કહ્યું કે હે જગદંબ ! હું જે તમારો બક્ષત છું તેને પણ આ માયાથી વિષ્ણુએ શાપ દીધો છે. પાર્વતીએ કહ્યું કે હવે હું કપટવાળા સર્વને શાપ આપીશ. મહાદેવે સ્ત્રીની સાથે કપટ કર્યું છે તેથી તેનું મસ્તક ગંગાના બારથી પીરિત થશે, નારદે ખટખટ કરી છે તેથી તેને સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ જ નહિ થાય તથા એક સ્થલમાં રહી જ નહિ શકે, વિષ્ણુએ પણ અંગનાની સાથે માયા કરી છે માટે આ રાવણ વિષ્ણુની સ્ત્રીને હરી જશે, રકંદે પણ બાળકપણું બતાવ્યું છે તેથી તે હમેશાં બાલચાવસ્થામાં જ રહેશે અને રાવણે પણ બિલાડના રૂપથી મૂપકને નસાર્યો છે તેથી આ વિષ્ણુ શત્રુ થઈ રાવણને મારશે. પાર્વતીના શાપથી ક્રોધ પામેલા સર્વેએ પાર્વતીને શાપ દેવાનો વિચાર કર્યો તેટલામાં નારદમુનિ બોલી ઉઠ્યા કે કોઈ કોઈ કરશે નહિ. આ સર્વની આદિ માયારૂપ છે અને તેથી તેણે આપેલા શાપને શાપરૂપ ન સમજે. એમ કહી નારદમુનિએ ગીતવૃત્તાદિથી કોઈ પામેલા સર્વ દેવોને તથા પાર્વતીને પ્રસન્ન કર્યા. પાર્વતીએ વરદાન માગવાનું કહ્યું ત્યારે શિવજીએ કહ્યું કે દેવિ ! ક્ષમા કરો અને જે પદાર્થો મેં જીત્યા છે તે તથા હું તમારા જ છીએ. પાર્વતીએ કહ્યું કે સ્વપ્નમાં પણ તમારી સાથે મને વિયોગ ન થાય તેમ ઇચ્છું છું. આજ કાર્તિકમાસના શુક્લપક્ષના પ્રથમ દિવસે મારો જય થયો છે તેથી આજના દિવસે જે કોઈ ઘૂતની રમતમાં જીતશે તેનો વર્ષપર્યંત સર્વ અબીદ બાબતમાં જય થશે. વિષ્ણુએ માગ્યું કે હું જે જે કાર્ય કરું તેમાં મારો જય થાય. રકંદે

માગ્યું કે માફ મન હમેશાં તપશ્વર્ષીમાં જ રહે, બીજા કોઈ નિયમમાં જાય નહિ. ગણપતિએ માગ્યું કે સંસારમાં માંગલિક સર્વે કાર્યોમાં પ્રથમ માફ પૂજન થાય તો જ સિદ્ધિ થાય. સવણે માગ્યું કે વેદોનું વ્યાખ્યાન કરવાની મારામાં શક્તિ આવે તથા સર્વદા સદાશિવની ભક્તિ રહે. નારદે માગ્યું કે દેવો, અસુરો તથા દંતરજનો મારા વાક્યને સત્ય કરી માને. સર્વેને પાર્વતીએ તથાસ્તુ કહ્યું ત્યારે સર્વે પોતપોતાના સ્થાનોમાં ગયા. એ કારણથી એ દિવસે શાસ્ત્રમાં છૂત રમવાની છૂટ આપી છે. ત્યારપછી રત્નેદીઓ સાથે મિશ્રાંત્ર ભોજન કરવું, સ્ત્રીઓને ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા આભરણો આપવાં, રાજાએ નોકર વગેરેને પોતાના નામની નિશાનીવાળા અલંકારો દેવા, મંથક્રિપર બેસી રાજાએ નરોને તથા નર્તકોને રમાડવા અને વૃષભોને તથા મહિષોને પરસ્પરમાં લડાવવા. બપોરપછી પૂર્વ દિશામાં દર્ભની મોહોદી મજાત્મક દોરી કરી બે સ્તંભક્રિપર અથવા વૃક્ષક્રિપર, ભોજનથી તૃપ્ત થયેલા તથા હોમ-વગેરે શાંતિકર્મ કરનારા આદ્યજ્ઞોપાસે બંધાવી તેમાં તદ્દધિષ્ઠાતૃદેવોનું ધ્યાન કરી સ્તુતિ કરવી કે જેમ તમે પવિત્ર તથા અવિચ્છિન્ન સ્વરૂપવાળા થઈ ઉચ્ચસ્થિતિમાં છો તેમ તમારી ઉપાસનાથી અમેને પણ તેવું જ મળજો. તેપછી હાથિવગેરે વાહનોને તેની નીચેથી દર્શન કરાવી પસાર કરાવવાં એ પ્રમાણે કરવાથી વર્ષપર્યંત રાજા પ્રજાનો વિજય થાયછે. પૂર્વવિદ્યા એજ પ્રતિપદાને દિવસે પાંચ રગોથી દેવોના રાજા બલિરાજાને તેની વિધ્યાવલી સ્ત્રીકાથે આજેખવા તથા તેનું પોડરા ઉપચારથી પૂજન કરવું, તેની પ્રસન્નતાના ઉદ્દેશથી કાનો દેવાં. એ ઉત્સવ દિવસોમાં જે જેવા ભાવથી એટલે હર્ષથી કે શોકથી રહેછે તે તેવા ભાવથી જ વર્ષપર્યંત વર્તે છે તેથી તે દિવસોમાં હર્ષશુક્ર જ રહેવું. તે દિવસે વટિકાહર્ષણ કરવું એટલે દર્ભ તથા કાશમાંથી બનાવેલી એક દોરી ચોવટામાં અથવા રાજદારમાં સ્થાપી તેને એક તરફથી રાજપુત્રવગેરે ઉત્તમ વર્ણોએ અને બીજી તરફથી હીનજાતિના લોકોએ પકડી ખેંચવી. ખેંચનાર લોકો બન્ને-તરફ સમાન સંખ્યાવાળા જોઈએ, તેમાં અમુક પ્રદેશમાં એક રેખા કરી. ત્યાંથી જે પક્ષવાલા પોતાની તરફ ખેંચી જાય તેનો જય થાય અને ખેંચાઈ જનારનો પરાજય થાય. સનતકુમાર સહિતામાં કાલિકામાસના શુક્રવપક્ષની પ્રતિપદાને દિવસે અન્નકૂટનો તથા શ્રીગોવર્દનનો ઉત્સવ કરવો એમ કહ્યું છે. એક દિવસે વૃંદાવનમાં નિરાજતા શ્રીકૃષ્ણે ગોપગોપીવગેરે

ઇંદ્રદેવના યમની તૈયારી કરતાં હતાં તે જોઈ તેઓને પૂછ્યું કે આ ઉત્સવ
 કોનો તથા કયા કારણથી કરોછો ? ગોપ લોકોએ કહ્યું કે આ ઉત્સવ
 વૃદ્ધિ કરનાર ઇંદ્રનો છે તથા પરંપરાથી આવ્યો આવેછે. શ્રીકૃષ્ણ
 કહ્યું કે વૃદ્ધિને તથા સુબિક્ષને કરનાર ગોવર્દનગિરિરાજનો ઉત્સવ
 કરવો યોગ્ય છે; તેના જ આશ્રયનીએ આપણે તથા આપણાં ગાય-
 વગેરે પશુઓ આનંદથી વૃત્તિ ચલાવીએ છીએ તેથી તેનો જ ઉત્સવ કરવો
 જોઈએ. ગિરિરાજનો ઉત્સવ પૂર્વે મથુરાવાસી લોકોએ પણ કરેલો છે
 તથા જે અજ ધરશે તેને ગોવર્દન પર્વત પ્રત્યક્ષરીતે આરામશે. શ્રીકૃષ્ણનાં
 વચન સાંભળી સર્વ લોકોએ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને નંદરાયજીને જાહેર કરી
 ગોવર્દનોત્સવની તૈયારી કરી, ગાયોનું તથા બ્રાહ્મણોનું પૂજન કર્યું અને
 ભાત, દાલ, શાક, કાંજ, વગ્ન, રાટલા, પૂરી, લાડુ, મંદક, દૂધ, દહીં, મધ,
 ધી, ચાટવાના તથા ચૂસવાના પદાર્થો ઇત્યાદિ અનેક ભક્ષ્ય પદાર્થો બનાવી
 તેનો અન્નકૂટ ભરી ગોવર્દનપર્વતઆગળ તેની પૂજા કરી નૈવેદ્યરૂપે
 રચાયાં. શ્રીકૃષ્ણે સર્વને કહ્યું કે આ મંત્ર બોલી નેત્રોને બંધ કરી ઐતલે
 સર્વ નૈવેદ્યને ગોવર્દનપર્વત આરાગી જશે. “ હે ગોવર્દન ! હે પૃથ્વીના
 આધાર ! હે ગોકુળરક્ષક ! યજ્ઞા હાયોથી રક્ષણ કરી કાઢિ ગાયો આપો.
 સર્વ લોકોની લક્ષ્મી કે જે ગાયને રૂપે પ્રત્યક્ષ છે તથા યજ્ઞાદિમાટે ધી-
 વગેરે પદાર્થો આપેછે તે આશં પાપોને નષ્ટ કરજો.” ગોપલોકો નેત્રો
 વીંચી ગયા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ પર્વતરૂપમાં પ્રવેશ કરી સર્વ અન્નનું ભક્ષણ કરી
 ગયા. એ વખતે કેટલાક લોકોએ પ્રત્યક્ષ રીતે પર્વતને ખાતો જોયો.
 સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા. કૃષ્ણે કહ્યું કે સર્વ જોઇ લ્યો, આ પર્વત પ્રત્યક્ષ દેવ
 છે તેની આટલા દિવસ પૂજા નહિ કરવાથી ઘણાં કટો આવ્યાં, હવે પ્રત્યેક
 વર્ષે આ ઉત્સવ કરજો. એ સમયમાં ઇંદ્રોત્સવને જોવામાટે આવેલા નારદ
 મુનિએ ગોવર્દનોત્સવ દેખી ઇંદ્રની સભામાં બધા ઇંદ્રને કહ્યું કે તમારું
 ઇંદ્રપણું હાલમાં ગોવર્દનપર્વત જોગવેછે અને યજ્ઞભાગ તથા ઇંદ્રાણી
 પણ તેને જ મળશે એમ તમારા ઉત્સવને બદલે ગોવર્દનનો ઉત્સવ થયો
 તેઉપરથી જણાયછે. જગતમાં જે વિશેષ બળવાન હોય તે જ સર્વના
 હકને છીનવી લે એ સ્વાભાવિક છે. નારદ ગયાપછી ક્રોધ પામેલા ઇંદ્ર
 મેધોને આજ્ઞા કરી કે મુસલજેવી જલધારાઓથી ગોકુલને ઢુખાંવી મારો,
 ગોકુલવાસીઓએ મારું અપમાન કર્યું છે. વજ્રપાતોથી ગોવર્દનપર્વતને

જન્મવાનું છે, આશ્વિ માસની સુદિ બીજને દિવસે આદ્યથી પિતૃત્વ સિ કરવાની છે તથા શ્રધ્ધની અને માસીની દીકરી બહેનને ત્યાં જન્મવાનું છે. આશ્વિબીજને દિવસે પૂર્વે યમુનાજીએ પોતાના બાઈ યમરાજને પોતાને ઘેર ભોજન કરાવ્યું હતું તેથી એ યમદિતીયા એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ દિવસે પોતાને ઘેર ભોજન ન કરવું પણ સહોદર ભગિનીને ઘેર ભોજન કરવું તથા ભગિનીને વસ્ત્રો, અન્નકારો અને ધન સમ્પત્તિપ્રમાણે આપવાં. ભગિની ન હોય તો જીભથી માનેલી ભગિનીને ત્યાં ભોજન કરવું, તે પ્રમાણે દરવાથી આયુષ્ય, બલ, ઉત્સાહ, કીર્તિ, ધન અને સંતતિની વૃદ્ધિ થા. છે. આ વિષયની કથા આ પ્રમાણે છે કે પૂર્વે યમુનાજીએ ગ્રેમને લીધે પોતાના બાઈ યમરાજને પોતાને ઘેર ભોજનનું કહ્યું. યમરાજએ કાર્યપ્રસંગની બીજી આજ્ઞાકાંક્ષ કરતાં ઘણા દિવસો કહાડી નાખ્યા. યમુનાજીએ આત્મા-અહથી જ્યારે કહ્યું ત્યારે પરિવારસહિત યમરાજ યમુનાજીને ઘેર ભોજન કરવા કાર્તિક સુદિ બીજને દિવસે આવ્યા. યમુનાજીએ સત્કાર કરી ઘણા પ્રકારની રસોઈ તૈયાર કરાવી સુવર્ણપાત્રોમાં રચાપિત કરી ભોજન કરાવ્યું. યમરાજએ પણ યમુનાજીને વસ્ત્રાલંકારોથી પસન્ન થયા અને કહ્યું કે હે ભગિની ! વરદાન માગો. યમુનાજીએ માગ્યું કે પ્રતિવર્ષે મારે ત્યાં આ દિવસે જન્મવા આવવું, આજ એક દિવસ નારકી પ્રાણીઓને નરકની પીડાઓથી મુક્ત કરવા અને અજ જે શેઠો ભગિનીના હાથથી અથવા તેને ઘેર ભોજન કરે તથા તેનો સત્કાર કરે તેઓને સૌખ્યાવસ્થા રહે એ માગું છું. યમરાજએ કહ્યું કે આજ યમુનાજીમાં રનાન કરી દેવ પિતૃઓનું તર્પણ કરી ભગિનીને ઘેર ભોજન કરશે તેને યમદારમાં જવું નહિ પડે. કાશીમાં પીરેશ્વર મહાદેવથી તથા બીજા પ્રદેશમાં નદીના ઈશાન કોણમાં યમતીર્થ હોયછે, તેમાં રનાનતર્પણ કરી સૂર્યાભિમુખ ઉભી યમ, નિહંતા, પિતૃરાજ, ધર્મરાજ, વૈવસ્વત, દંડધર, કાલ, ભૂતાવિષ, દત્તકૃતાનુકારી અને કૃતાંત એ દસ નામોનો જપ કરવો અને યમેશ્વર મહાદેવનું તથા યમનું પૂજન કરી સુખ્ય પદમાં પેતાથી ન્હાની બહેનને ઘેર જન્મવું. એ પ્રમાણે કહી યમરાજ સ્વસ્થાનમાં ગયા. તેથી આ ઉત્સવ શ્રેયસ્કર છે. જે સ્ત્રી ભાઈને જન્માડેછે તે વૈધવ્ય પામતી નથી. અજ્ઞાનથી વા પ્રવાસથી કે રોગાદિકથી જે તે ઉત્સવ ન થઈ શકે તો આ કથાનું શ્રવણ કરવાથી પણ શ્રદ્ધ ફલ ચાપછે. આ કથા સનત્કુમાર સંહિતામાં છે.

પણ વીંખી નાખે. ઇંદ્રની આગ્રાથી મેઘોએ આવી મધ્યાહ્નસમયે ગોકુલ ઉપર મોટા અધકાર જમાવી ગાજવીજ કરી વર્ષવાનો આરંભ કર્યો. ગોકુલ ત્રાસમાં પડ્યું અને થોડીવારમાં તો સર્વ જલમય થઈ ગયું. સર્વે કૃષ્ણની શરણે ગયા. કૃષ્ણે કહ્યું કે નેત્રાને બધ દરી ગોવર્દનનું ધ્યાન કરો, તે જ આપણને આ ઇંદ્રના ઉપદ્રવથી બચાવશે એમ કહી પોતે એક અંગુલી ઉપર ગોવર્દનને ઉઠાવી સર્વને કહ્યું કે તમે અહીં નીચે આવી વસો, કોઈ જાતનો બપ થશે નહિ. એ પ્રમાણે કહેવાથી ગોપવગેરે ભોદ્રા તથા ગાયવગેરે પશુઓ ગોવર્દનની નીચે પેશી જઈ સુખથી રહ્યાં. સાત દિવસ તથા રાત્રિ સુધી અવિચ્છિન્ન મેઘ પડ્યા કર્યો. ગોવર્દનના સ્મરણથી જ સર્વને ખાવાપીવા, બેસવા ઉઠવા વગેરેનું અપૂર્વ સુખ થયું. એ સમયમાં નારદે બ્રહ્માને જઈ કહ્યું કે, ઇંદ્ર સદિનો નાશ કરે છે તેને અટકાવો. બ્રહ્માએ કારણ પૂછતાં નારદે સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. ત્યારે હંસઉપર બેસી આવેલા બ્રહ્માએ ઇંદ્રને કહ્યું કે આ શું કરો છો ? એક આંગળાઉપર ગોવર્દનને સાત દિવસ ધરી રાખનાર શ્રીકૃષ્ણને તમે છૂતી ચક્રો ? મોટા સાથે ધુમ્પા કરવી એ અવનતિનું જ કારણ છે. બ્રહ્માનાં વચનથી ઇંદ્રે મેઘોને બંધ કરી કૃષ્ણની ક્ષમા માગી, કૃષ્ણે કહ્યું કે તમે જો રાપવગરના થઈ પ્રસન્ન થયા હો તો આ તમારો ઉત્સવ હમેશનેમાટે શ્રીગોવર્દનને આપો. ઇંદ્ર તે વાતનો સ્વીકાર કરી પેતાના સ્થાનમાં ગયા. કૃષ્ણે પ્રત્યેક વર્ષે અન્નકૃત્તેનો ઉત્સવ ગોવર્દનપર્વત આગળ કરવો એમ ઠરાવ્યું. સર્વ ભોદ્રા નવમે દિવસે પેતાના સ્થાનમાં આવી વસ્યા. આ ઉત્સવથી શ્રીકૃષ્ણ અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે તથા ઉત્સવકર્તા વિપ્લુસોકને પામે છે.

ચમદ્વિતીયા અથવા ભાઈબીજ.

ધાર્મિકભાસના શુકલપક્ષની અપરાહ્ણવ્યાપિની બીજનો દિવસ ચમ દ્વિતીયા અથવા ભાઈબીજ કહેવાય છે. એ બીજ જેમ ઉત્સવરૂપ છે તેમ શ્રાવણમાસની સુદિ બીજ કે જેનું કલુષા એવું નામ છે તેમાં ચાતા ચાત ખાપોમાંથી મુક્તિમાટે સાસ્ત્રોક્ત પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું છે તથા કાકાન દીકરી બહેનને ત્યાં જમવાનું છે. ભાદ્રપદમાસની સુદિ બીજને દિવસે સરસ્વતીપૂજનનો ઉત્સવ કરવાનો છે તથા મામાની દીકરી બહેનને ત્ય

જન્મવાતું છે, આશ્વિમાસની સુદિ બીજને દિવસે શ્રાદ્ધથી પિતૃતૃપ્તિ કરવાની છે તથા શ્રદ્ધની અને માસીની દીકરી બહેનને ત્યાં જન્મવાતું છે. ભાદબીજને દિવસે પૂર્વે યમુનાજીએ પોતાના બાઈ યમરાજને પોતાને ઘેર ભોજન કરાવ્યું હતું તેથી એ યમદિતીયા એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ દિવસે પોતાને ઘેર ભોજન ન કરવું પણ સહોદર ભગિનીને ઘેર ભોજન કરવું તથા ભગિનીને વસ્ત્રો, અલંકારો અને ધન શક્તિપ્રમાણે આપવાં. ભગિની ન હોય તો જીભથી માનેલી ભગિનીને ત્યાં ભોજન કરવું, તે પ્રમાણે કરવાથી આયુષ્ય, બલ, ઉત્સાહ, કર્તિ, ધન અને સંતતિની વૃદ્ધિ થાય છે. આ વિષયની કથા આ પ્રમાણે છે કે પૂર્વે યમુનાજીએ ગ્રેમને લીધે પોતાના બાઈ યમરાજને પોતાને ઘેર ભોજનનું કહ્યું. યમરાજએ કાર્યપ્રસંગની બીડથી આજ્ઞાકાન કરતાં ધણા દિવસો કહાડી નાખ્યા. યમુનાજીએ અત્યાગ્રહથી જ્યારે કહ્યું ત્યારે પરિવારસહિત યમરાજ યમુનાજીને ઘેર ભોજન કરવા કાર્તિક સુદિ બીજને દિવસે આવ્યા. યમુનાજીએ સત્કાર કરી ધણા પ્રકારની રસોઈ તૈયાર કરાવી સુવર્ણપાત્રોમાં સ્થાપિત કરી ભોજન કરાવ્યું. યમરાજએ પણ યમુનાજીને વસ્ત્રાલંકારોથી પસન્ન થયા અને કહ્યું કે હે ભગિની ! વરદાન માગો. યમુનાજીએ માગ્યું કે પ્રતિવર્ષે મારે ત્યાં આ દિવસે જન્મવા આવવું, આજ એક દિવસ નારકી પ્રાણીઓને નરકની પીડાઓથી મુક્ત કરવા અને અજ જે લોકો ભગિનીના હાથથી અથવા તેને ઘેર ભોજન કરે તથા તેનો સત્કાર કરે તેઓને સૌખ્યાવસ્થા રહે એ માગું છું. યમરાજએ કહ્યું કે આજ યમુનાજીમાં સ્નાન કરી દેવ પિતૃઓનું તર્પણ કરી ભગિનીને ઘેર ભોજન કરશે તેને યમદારમાં જવું નહિ પડે. કાશીમાં પીરશ્વર મહાદેવથી તથા બીજા પ્રદેશમાં નદીના ઈશાન કોણમાં યમતીર્થ હોય છે, તેમાં સ્નાનતર્પણ કરી સર્વાભિમુખ ઉભી યમ, નિહંતા, પિતરાજ, ધર્મરાજ, વૈવસ્વત, દંડશ્વર, કાલ, જૂતાવિષ, કાતૃતાનુકારી અને કૃતાંત એ દશ નામોનો જપ કરવો અને યમશ્વર મહાદેવનું તથા યમનું પૂજન કરી મુખ્ય પદ્મમાં પેતાથી ન્હાની બહેનને ઘેર જન્મવું. એ પ્રમાણે કહી યમરાજ સ્વસ્થાનમાં ગયા. તેથી આ ઉત્સવ શ્રેયસ્કર છે. જે સ્ત્રી ભાઈને જન્માડે છે તે દૈધન્ય પામતી નથી. અસ્થાનથી વા પ્રવાસથી કે રાગાદિકથી જો તે ઉત્સવ ન થઈ શકે તો આ કથાનું અવલુ કરવાથી પણ શ્રદ્ધ ફલ પામશે. આ કથા સનત્કુમાર સંહિતામાં છે.

રકંદપણી.

ધુધિરિરાજએ ગયેલા રાજ્યની પ્રાપ્તિમાટે વ્રતવિધે પુજાયેલા શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે કાર્તિકમાસની મુદ્દિ પછી કે જે રકંદપણી એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેના ઉપવાસથી, શ્વાહારથી અથવા નક્ત બોજનથી ગયેલું રાજ્ય પાછું મળે છે. તે દિવસે કાર્તિકેશ્વરવામીને દેવોનું સેનાપતિપણું મળેલું છે તેથી તે વ્રત રકંદને પ્રિય છે. સ્નાનાદિ કૃત્ય કરી લઈ દક્ષિણાભિમુખ બેસી દધિ, અક્ષત, જલ તથા પુષ્પોથી રકંદને આર્પિદાન કરવું. “હે સમર્પિદારજ ! હે રકંદ ! હે સેનાધિપ ! હે મહાબળ ! હે રૂદ્રોમાગ્નિજ ! હે પદ્મકન ! હે ગંગા-ગર્ભ ! તમને નમસ્કાર કરું.” એમ કહી પ્રણામ કરવા, જ્ઞાપણને કાશ્વં અન્ન દાનમાં દેવું અને રાત્રિએ જો બોજન કરવું હોય તો પૃથ્વીઉપર જ અન્નને મૂકી ખાવું. આ વ્રત કાર્તિક વદિ છઠ્ઠામાં પણ થાય છે. આ વ્રતથી ધન, પશુ, રાજ્ય, આયુષ્ય, કીર્તિ તથા પગલોકમાં ઉત્તમગતિ એઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ વ્રતમાં તેમ ખાવું નહિ તથા દિવમનું બોજન કરવું નહિ જેમ બીખપિતામહ ગાંગેય કહેવાય છે તેમ કાર્તિકેશ્વરવામી પશુ ગાંગેય જ કહેવાય છે. દારણ કે તેની ઉત્પત્તિ ગંગાથી છે. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

ગોપાલમી.

કાર્તિક મુદ્દિ અષ્ટમી એ ‘ગોપાલમી’ કહેવાય છે તે દિવસે ગાયોનું પૂજન, ગાયોને પ્રદક્ષિણા અને ગાયોને ઉત્તમ પદાર્થોનું ભક્ષણ કરાવી તેની પાછળ જવું, એમ કરવાથી પ્રાણી સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે તથા અમીઠ દુરોને પ્રાપ્ત થાય છે. ગાયોના શરણાલુથી તથા પૂજનાદિથી જે અસખ્ય લાભો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી મિદ્ધ છે તેજિયે કોઈ માણસ જ વિરદ્દ હશે. ગાય એ સાક્ષાત્ પૃથ્વીરૂપ છે, યજ્ઞાદિ ઉબયલોકહિતકારક કાર્યોમાં અતિ ઉપ-યોગી છે, પ્રાણીમાત્રના નિર્ણાદમા મુખ્ય ઉપકાર કરનાર છે અને સર્વ દેવ-મય છે. એ ઉપરથીજ આર્ચધર્મસાસ્ત્રોમાં પ્રત્યેક ધાર્મિક કૃત્યોમાં ગોદાન મુખ્ય કહેવું છે. આવીને જેટલું લખીએ તેટલું આણું છે.

મથુરાપ્રદક્ષિણા-અક્ષયનવમી.

કાર્તિક સુદિ નવમીને દિવસે મથુરા નગરીને પ્રદક્ષિણા કરવાથી શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થાયછે. આ નવમી યુગાદિ તિથિ પણ છે. તન્નિમિત્ત સપિઠક-શ્રાદ્ધ પૂર્વાહ્નિવ્યાપિની નવમીમાં કરવાનું છે. મથુરાની પ્રદક્ષિણા કરવાનું કહ્યું છે તેઉપરથી એમ સિદ્ધ થાયછે કે બીજા પ્રદેશમાં રહેનારા લોકોએ મથુરાની યાત્રા કરવા જવું અને મથુરાની પ્રદક્ષિણા કરી. આ નવમી અક્ષયનવમી પણ કહેવાયછે. તે દિવસે હાપરયુગની પ્રવૃત્તિ થઇ છે, દાનમાં પૂર્વાહ્નિવ્યાપિની અને ઉપવાસમાં અપરાહ્નિવ્યાપિની લેવી. આ દિવસે વિધ્યુએ કૃષ્ણાઠક નામના દૈત્યને માર્યો છે. તેના રૂવાગઓમાંથી કૃષ્ણાઠક એટલે કાળાના વેશા ઉત્પન્ન થયા છે તેથી તે દિવસે મધ્યથી તથા અક્ષતથી પૂજન કરી પાંચ રત્નો અદર નાખી ગાયના ધીની, પંચાત્તની તથા દક્ષિણાની સાથે તેનું દાન બ્રાહ્મણને દેવું. આ તિથિમાં સ્વસ્થાખોક્ત વિધનથી સુવર્ણમૂર્તિ. મય વિધ્યુની સાથે તુલસીનો વિવાહ કરવો, આ નવમી પૂર્વવિદ્યા મધ્યાહ્નવ્યાપિની લેવી. આ વિધિ ત્રણ દિવસનો છે. તેમજ ધાનીને (આમળાને) તથા પીપળાને એક પ્રદેશમાં રોપી તેઓનો પણ વિવાહ કરવો. આ પ્રમાણે કરવાથી અનંત પ્રુષ્ઠ થાયછે. આ વિષયની કથા આ પ્રમાણે છે કે, વિધ્યુ-કાંચી નગરીમાં કનકસિંહ નામે એક ક્ષત્રિય હતો કે જે ધનાઢ્ય, વૈશ્યવૃત્તિ કરનાર તથા વૈષ્ણવ હતો. તેને સંતાન નહતું. ધણા પ્રતોપવામાંથી ધણે કાળે તેને એક કન્યા આવી તે અત્યંત રૂપાળી હતી, તેનું કિશોરી એવું નામ રાખવામાં આવ્યું. એક દિવસે જન્મપત્રને જોનારો એક બ્રાહ્મણ તેને ઘેર આવ્યો. તેને કિશોરીના જન્માક્ષર દેખાડ્યા. તે જોઇ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે “જો હું આ વાત સત્ય દહીશ તો તમને દુઃખ થશે અને નિમિત્ત કહું તો મને દોષ લાગે, ગમે તેમ થાય પણ સત્ય દહીશ આ તમારી કન્યા જોને પર-ણુરો તેના ઉપર વજ્રપાત થશે.” બ્રાહ્મણનું વચન સાંભળી કનકસિંહ કથ-વાયો અને પુત્રીનો વિવાહ નહિ કરતા તેને બ્રાહ્મણોના પૂજનમાં તથા ધાર્મિક કાર્યોમાં જોડી દીધી તથા ધરના મનુષ્યોને કહ્યું કે “આ પુત્રીને મારી નજરે પડવા દેજો નહિ. કેમકે તેણીના રૂપાદિ ગુણો દેખી અને ખીણ થાયછે માટે તેને બીજા જુદા ધરમાં રાખો” આ પછી વૈશ્યખમાસમાં ચંદ્ર નામનો કોઇ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ વિધ્યુકાંચીની યાત્રામાં આવ્યો હતો તે તેને

ઘેર આવ્યો. તેની કનકસિંહે પૂજા કરી અને ઘર આગળ જ-ને બેઠા. શંકર
 બાલણની પૂજા માટે કિશોરી આવી અને તેનું પૂજન કર્યું. તે કિશોરીને
 અત્યંત રૂપાળી તથા સુવાવર્યાવાળા દેખી તેની ચંદના નામની સખીને
 તેણે પૂછ્યું કે “આ કિશોરીનો હજી સુધી વિવાહ નથી થયો તેનું કારણ
 શું ?” ચંદનાએ સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. શંકરે કિશોરીના પિતાને કહ્યું કે “કિશો-
 રીને હાલ શાકર મંત્રનો ઉપદેશ કરી તેનો ત્રણ વર્ષ પર્વત તેણે જીવ કરવો અને
 કાર્તિકમાસના શુક્લપક્ષની નવમીને દિવસે તુલસીનો વિષ્ણુસાથે વિવાહ
 કરવો, તે મતના પ્રભાવથી કિશોરી વિધવા નહિ થાય.” કિશોરીના પિતાએ
 તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો અને મતના અધિકારમાટે પ્રાપચિત્ત કરાવ્યું.
 કિશોરીએ યથાસ્થિત તે મત ત્રણ વર્ષ કર્યું અને ચોથે વર્ષે તે પ્રાતઃકા-
 લમાં કાર્તિકરનાન માટે જતી હતી ત્યાં એક ક્ષત્રિયકુમાર તેને જોઈ મોહ
 પામ્યો અને તેની પાછળ ભગવા લાગ્યો. જેમ બીજના ચંદ્રને
 જોવામાટે ભોંકા ઉત્સુક રહે છે તેમ તે કિશોરીના મુખચંદ્રને જોવા
 આતુર રહેવા લાગ્યો. એ વિલેપી નામના ક્ષત્રિયકુમારે એક માલ-
 ણને ત્યાં જઈ તેને ધન આપી કિશોરીને મુદાવવાનો મત કરવા
 માંગ્યો. માલણે એક દિવસ તેને કહ્યું કે “મેં ધણી ઉપાયો કર્યા પણ
 કાંઈ લાગુ પડતો નથી.” વિલેપીએ કહ્યું કે મને એક એ ઉપાય ભાસે છે કે
 હું તારી કન્યા ચર્ચ કિશોરીપાસે પુષ્પો લઈ જઈ એમ કરતાં શું થાય
 છે તે જોઈએ. માલણે તે વાતને કમ્પુલ કરી સાતમને દિવસે નિશ્ચય કર્યો
 અને આઠમને દિવસે માલણ કિશોરી પાસે ગઈ ત્યારે કિશોરીએ માલણને
 કહ્યું કે આવતી કાલે નવમી છે તેથી મારે તુલસીનો વિવાહ કરવાનો છે
 માટે પુષ્પોના મુકોટા તથા માળાઓ બનાવી લાવજો. માલણે કહ્યું કે
 “મારી પુત્રી બીજે ગામથી આવી છે તે ધણી ચતુર છે તે સર્વ પુષ્પર.
 ગમી તમારી પાસે લાવશે.” એ પ્રમાણે કહીને તે આવી ગઈ અને તેણે
 વિલેપીપાસે આવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. પછી માલણે રાત્રિમાં અનેક જાતના
 પુષ્પાલંકારો બનાવ્યા. તે સમયમાં વિષ્ણુકંઠીનગરીનો જ્યોત્સેન નામનો
 રાજા હતો અને તેનો મુકુંદ નામનો પુત્ર હતો કે જે સૂર્યનો પરમ ભક્ત
 હતો. તેણે કિશોરીના રૂપવિષેની વાત સાંભળી સંકર્ય કર્યો કે “જો
 કિશોરી મારી બાપા થાય તો જ મારે અગ્ર આતું છે નહિતો મરવું છે.”
 એમ નિશ્ચય કરી તેણે ઉપવાસો માંગ્યા ત્યારે સાતમા દિવસની રાત્રિમાં

સ્વપ્રભાં આવી સૂચે કહ્યું કે “;કિશોરીને તો વિધવા થવાનો યોગ છે માટે તેને બાપાં કરી શું કાપદો કહાડીશ ? ” સુકુંદે કહ્યું કે “ તમે તેણીના બાલવૈધવ્યને દૂર કરવા સમર્થ છો માટે તેમ કરો. ” સૂચે ધણું સમજાવ્યો. પણ તે માન્યો નહિ ત્યારે તથાસ્તુ કહી સૂચે અંતર્હિત થયા. કિશોરીને પણ સ્વપ્રભાં જઈ સૂચે તુલસીવિવાહના વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો. તે જ સ્વપ્રભાં દોષ કન્યા પોતાના પતિસાથે આવી અને તેણે પતિને કહ્યું કે “ કિશોરી મારી માતા છે, એના હાથથી બલિદાન લઈશ ત્યારપછી વિવાહ કરવા હૃદય. ” એવું શ્રવણ કરી કિશોરી ચિતાતુર થઈ વિચારવા લાગી કે હાથશક્ષરની વિધા ક્યાં ? વિધાનું પંજન ક્યાં ? અને નરકમાં લઈ જાય એવું પશુહિંસાથી થનારું બલિપ્રદાન ક્યાં ? સ્વપ્રભાં જવાથી જાગી જઈ તેણે ચંદના સખીને સર્વ વાત કહી. ચંદનાએ કહ્યું કે, સ્વપ્રભાં જણ તમારે માટે સાઈ છે પણ એક જીવનું મરણ અવશ્ય થશે. પ્રાતઃકાલ થવાથી ઉઠી નિત્ય-કર્મ કરી લઈ કિશોરી જ્યાં બેઠી છે ત્યાં વિલેપી ક્ષત્રિયે સ્ત્રીનું રૂપ લઈ પુષ્પો લાવી તેને આપ્યાં. દોષપણ તેને પુરૂષ છે એમ ઝોળખી શક્યું નહિ. કિશોરીની સાથે સંબંધ શીરીતે થાય ! એમ ધ્યાન કરી તે ત્યાં બેઠી રહ્યો. તે દિવસે કામાકાંત સુકુંદ નામના રાજકુમારે પિતાવગેરેની સંભતિ લઈ કાર્યવારીદાર કિશોરીના પિતાપાસે માથું કરાવી તેને પરણવાનો ઠરાવ કર્યો. રાજના કિંકરો વાહનવગેરે લઈ મોહોટી ધામધૂમથી જાન લઈ આવ્યા અને બારસને દિવસે ગોધૂલ લગ્નમાં લગ્નની તૈયારી થઈ. તે કન્યાના રાજપુરોહિતે કહ્યું કે બીજા સર્વ પુરૂષોને બહાર કાઢો કેમકે આ રાજનું લગ્ન છે. તેથી સર્વને બહાર બેઠાડ્યા પણ વિલેપી ક્ષત્રિય સ્ત્રીરૂપ હોવાથી અંદર જ બેસી રહ્યો. જ્યાં થોડીવાર થઈ ત્યાં તો અકસ્માત પવન ઝપાટાબંધ પૂંકવા લાગ્યો. ધૂળ ઉડવા લાગી, દીવાઓ ઠરી ગયા અને અધકાગ થઈ ગયો. સુકુંદે નિશ્ચય કે સૂચનું વચન ખોટું નહિ, હવે શું થશે ! તેની વચમાં કામાધ વિલેપીએ કિશોરીનો હાથ પકડ્યો કે તુરત જ વિલેપીઉપર કડકો થઈ વજ્રપાત થવાથી તે મરણ પામ્યો. લોકોએ ધાધુ કે રાજનો પુત્ર માર્યો ગયો હશે. થોડીવારમાં તોફાન શાંત થતાં તપાસ કર્યો ત્યાં માલણની પુત્રી મરી ગઈ એમ જાહેર થયું. ત્યારપછી રાજકુમારસાથે રીતિપ્રમાણે કિશોરીનો વિવાહ થયો અને મતના પ્રભાવથી કિશોરીનું વૈધવ્ય દૂર થયું. એ પ્રમાણે સર્વ મિદ્ધિ દેનારું આ વ્રન છે. આ કથા સનકુમાર સંહિતામાં છે.

દેવદીવાળી.

કાર્તિક સુદિ એકાદશીને દિવસે ચતુર્માસમાં શયનાવસ્થા થયેલા વિષ્ણુને પ્રબોધેતસવ કરવો, રામાર્ચનચત્રિકા નામના અંથમાં ખારસને દિવસે કરવો એમ કહ્યું છે આ ઉત્સવ 'દેવદીવાળી' એ નામથી અતિ પ્રસિદ્ધ છે. ખારસને દિવસે આ ઉત્સવ કરવામાં ધણા પ્રયોગો મત દેખાય છે. શ્રાવણમાસના શુક્લપક્ષમાં ત્રિપુલે શંખાસુરને માર્યો છે તેના પરિશ્રમથી તે ક્ષીરસાગરમાં પોત્યા છે તેને આ એકાદશીને દિવસે હે ભગવન્ ! હે ત્રેલોક્યાધાર ! હે પરમેશ્વર ! જગત્ત્રિમાં આવો અને ભક્તોને દર્શન આપો. એમ પ્રાર્થનાની સાથે વેદમંત્રાથી, ગીતોથી, નૃત્યોથી અને શંખ, વીણા તથા ઘંટા અને બીજા વાદ્યોના શબ્દોથી જગાડી પુષ્પોથી પુષ્પાંજલિ દેવો. પંચામૃતથી સ્નાનાદિ પૂજન કરી સ્વસ્તિવાચન કરવું. ધૂપ, દીપ તથા અનેક નૈવેદ્યો ધરાવી નીરાજન કરવું. બ્રાહ્મણોને ગોદાન તથા ભોજન દેવું અને ઉપવામાદિ વ્રત કરી રાત્રિનું જાગરણ કરવું. દેટલાએક દેવોમાં સુખ્યત્વે એકાદશીને દિવસે 'તુલસી વિવાહ' નો ઉત્સવ કરવામાં આવે છે અને દેટલાએક મતાતરને આધારે ખારસને દિવસે રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરમાં કરવામાં આવે છે. કાર્તિક સુદિ નવમીથી પૂર્ણિમાસુધીમાં જે દિવસે જ્યોતિઃશાસ્ત્રોક્ત નિવાહનું નક્કર આવતું હોય તે દિવસે તુલસીવિવાહ થઈ શકે છે તોપણ આસતા રિવાજ પ્રમાણે એકાદશીમાં જ તે વિવાહ થાય છે. આપાદ સુદિ એકાદશીને દિવસે વાવેલાં શ્રી તુલસીજીને આ એકાદશીને દિવસે શ્રીવિષ્ણુની એક પક્ષ એટલે ચાર હપિયાબાર સોનાની મૂર્તિસાથે અથવા પ્રતિબિંબ ચલમૂર્તિ સાથે વિવાહિત કરવામાં આવે છે. પ્રથમથી વિવાહની સમના કરી પોતાને ઘેર મંડપાદિ શોભા કરી બ્રાહ્મણાદિ ચિટજનોસાથે વિષ્ણુની મૂર્તિને પાસખીમાં બધરાવી ગાજતે વાજતે મોહોટા ઉત્ખવથી પોતાને ઘેર અથવા દેવમંદિર પધરાવવી. બન્નેતરફથી બ્રાહ્મણોએ મણુપતિપૂજન તથા સ્વસ્તિવાચન માંગલિક કાર્યો કરી પોતેશોપચારથી વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. તુલસીટક્ષ-
ને પધરાવી વિટર આપી અર્ધપાલ આપી આયનમીય જલ સ્નાનથી દધિ, મધ અને ધીને કંઠમાના સંપુટમાં નાખી મધુપકંઠથી જ, જેને દેશાચારો તથા કુલાચારો હોય તે સર્વે કરવા. ગોધૂન-

સમયે મંગલસૂક્તનો પાઠ કરી પોતાના ગોત્ર પ્રવરનો ઉચ્ચાર કરી ત્રિપુરોના નાગોને ખોલી પછી કહેવું કે રાપણુધી તથા પોપણુધી પુત્રીસમાન આ તુલસી કે જે પાર્વતીના ખીજથી ઉત્પન્ન થયેલ છે તથા જંદાના બરમમાં રહેલ છે તેને અનાદિ, અમધ્ય તથા અનંત વિષ્ણુને પત્નીરૂપે અર્પણ કરીશું તેનો હે પ્રભો ! સ્વીકાર કરો. એ પ્રભાણે વિવાહ કરી પૂજન કરી પ્રાતઃકાલે નિસ્કર્મ કરી પુનઃ પૂજન કરી અગ્નિસ્થાપન કરી વિધિપ્રમાણે અષ્ટોત્તરશત દોમ કરવો. ત્યારપછી એમાસમાં જે નિયમો લીધા હોય તેની અલગોના કહેવા પ્રમાણે દાન દર્ષ સમાપ્તિ કરવી; દ્વાદશીયુક્ત રેવતી નક્ષત્રના ચોથા ચરણમાં પારણા કરવી નહિ અને કરે તો મતનું ફલ યાય નહિ. બ્રાહ્મણોને જમાડી પોતાને જમવું. વિષ્ણુઉપરથી પડેલાં તુલસીપત્રોના બક્ષણુધી સર્વ પાપો નષ્ટ થાયછે. સાયંકાલે સેરડીના મંડપમાં વિષ્ણુયુક્ત તુલસીની પૂજા કરવી અને વિસર્જન કરવું. મૂર્તિવગેરે આચાર્યને આપી દેવું. એ પ્રભાણે કરવાથી મનુષ્ય સર્વેષ્વસિદ્ધિને મેળવેછે. સાધારણ મનુષ્યો સેરડીના ચાર સાંઠા લઈ તુલસીની ખાસે મંડપ કરી ત્યાં વિષ્ણુને પધરાવી વિવાહોત્સવ કરેછે અને બાકી ચાલતો દેશચાર કુલાચાર પણ કરેછે. આ એકાદશીને દિવસે વિષ્ણુનો પ્રભોધોત્સવ હોવાથી તથા તુલસીવિવાહનો ઉત્સવ હોવાથી તે દેવોની દીવાળી કહેવાય છે. સર્વ દેવોના મંદિરોમાં દીપમાળા વગેરે ઉત્સવો કરવામાં આવેછે અને ખારમને દિવસ લગભગ ‘અન્નકુટજેટલી સામગ્રી કરી નૈવેદ્ય ધરાવવામાં આવેછે.

લીખપંચક વ્રત.

નારદના પુછવા ઉપરથી બ્રહ્માએ કહ્યું કે બરતકુલમાં પ્રસિદ્ધ ગંગા-જીના પુત્ર બીખપિતામહે શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માની કૃપાથી પોતાના નામવાળું ‘બીખ પંચક’ એ નામનું વ્રત પ્રસિદ્ધિમાં મુકેલું છે. એ વ્રત સર્વ પાપોના નાશને કરનાર છે અને સર્વ પુણ્યોને આપનારું છે. કાર્તિકમાસના શુક્લ-પક્ષની એકાદશીથી પૂર્ણિમાપર્યંત પાંચ દિવસોનું આ વ્રત છે. બાણસ-આમાં મુતેલા બીખે પાંડવોના ઉદ્દેશથી રાજધર્મો, દાનધર્મો અને મોક્ષધર્મો વગેરે ધર્મોનો ઉપદેશ કર્યો તેનું શ્રવણ કરી પ્રસન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે હે બીખ ! તમને ધન્યવાદ ધરેછે. તમો યાનના તથા ધર્મના બાળકો છો.

આજ કાર્તિક સુદિ એકાદશીને દિવસે તમેએ જલપાન માગ્યું છે અને તમારા પુત્ર અર્જુને બાણગંગાનું જલ તમેને પાચું છે. તમારો અંતરાત્મા પ્રસન્ન થયો છે માટે આજથી આરંભી પૃથ્વીમાપર્યંત પાંચ દિવસો બીખ્મ-પંચક એ નામથી પ્રસિદ્ધ થશે. એ દિવસોમાં જેઓ અર્ધપ્રદાનવગેરેથી તમારું પૂજન કરશે તથા પાંચદિવસનું વ્રત કરશે તેઓ ઉપરદુઃપ્રસન્ન થઇશ. જે કાર્તિકમાસનું સ્નાનવગેરે વ્રત કરશે પણ બીખ્મપંચક વ્રત નહિ કરે તેનું પુણ્ય નષ્ટ થશે અને જે અશક્ત હોવાથી આ બીખ્મપંચકનું વ્રત કરશે તેને આખંડ પુણ્યની પ્રાપ્તિ થશે. આપુત્ર મનુષ્ય આ વ્રતથી પુત્રને પ્રાપ્ત થશે. પૃથ્વીમાને દિવસે સુવર્ણવગેરે ધાતુમાંથી યથાશક્તિજનાવેલા પાપ પુરપતું દાન કરવું કે જેથી સર્વ પાપોનો નાશ થાય. વિધિ પ્રમાણે શ્રદ્ધાથી આ વ્રત કરનાર આપુત્ર પુરપ એક વર્ષમાંજ પુત્રજને પામેછે.

કાર્તિક સુદિ ૧૪ વૈકુંઠ ચતુર્દશી.

વાસણિય ઋષિઓ કહેછે કે કાર્તિકમાસના શુકલપક્ષની ચતુર્દશીને દિવસે વૈકુંઠવાસી વિષ્ણુએ સત્યયુગમાંથી કાશીજીમાં આવી પ્રાતઃકાળમાં મણિકર્ણિકાના ધાટઉપર વિધિપૂર્વક સ્નાન કરી એક હજાર હેમ કમલો લઇથી કાશીવિશ્વેશ્વરની પૂજનાટે નિયમ લઇ શિવપૂજન કરી કમળો ચણવવા માંડ્યાં. શિવજીનાં સદૃશ નામોમાંથી એક એક નામનો ઉચ્ચાર કરો એક એક કમલ ચણવવા માંડ્યું તેમાં મહાદેવે વિષ્ણુની શ્રદ્ધાની પરીક્ષામાટે એક કમળને ગુમ કરી દીધું. છેવટમાં એક કમળ ઝોલું થતાં વિષ્ણુએ વિચાર કર્યો કે શિવજીના નામો-ચ્ચારણમાં મને ભ્રમ થયો કે કમળોની સંખ્યામાં ભ્રમ થયો? ક્ષણવાર પછી નિશ્ચય કર્યો કે શિવનામમાં ભ્રમ નથી થયો પણ કમળોની ખાખત-માંજ કંઈક ગરળાઇ થઇ છે. મેં હજાર કમળો ચણવવાનો સંકલ્પ કર્યો છું માટે હવે એક કમળ ઝોલું ચવાથી તે સંપત્તિ શી રીતે પૂર્ણ થશે? જો અહિંથી હરી કમળ સેવા જાઉં તો એકાસનતત્વનો ભંગ થાય માટે હવે શું કરવું? એમ ચિંતા કરતાં કરતાં એવા વિચારપર આવ્યા કે જગતમાં મારું 'સુંદરીકાક્ષ' એવું નામ સુનાશ્વરો કહેછે તેથી મારું નેત્ર કમળસમાન છે માટે નેત્રનુંજ આર્પણ કરું. એમ વિચારી તર્જની આંગળીથી પોતાના એક નેત્રને કઢાડી લઇ તે મહાદેવને ચણવ્યું. એવી અત્યુત્કટ સાદસમરેલી

ભક્તિથી મહાદેવજીએ પ્રસન્ન થઈ વિષ્ણુને કહ્યું કે “હે વિષ્ણુ! ત્રણે લોકોમાં તમારાજેવો બીજો કોઈપણ મારો ભક્ત નથી. તમને ત્રણે લોકોમાં રાજ્ય આપું છું તમારી જે ઇચ્છા હોય તે વરદાન માગો.” વિષ્ણુએ કહ્યું કે ત્રેલોક્યના સંરક્ષણનું કામ મને સોંપાશે તો તેમાં વિદ્ય કરનારા દુષ્ટ દેવોને મારવામાટે કોઈ શસ્ત્ર આપો. મહાદેવે સુદર્શન નામનું ચક્ર લઈ વિષ્ણુને આપી કહ્યું કે આ ચક્રથી દુષ્ટોને મારી ભક્તોનું સંરક્ષણ કરો. હે વિષ્ણુ! આ હેમલંબ નામના સંવત્સરના કાર્તિકમાસમાં શુક્રવત્સની ચતુર્દશીના પ્રાતઃકાળમાં મણિકર્ણિકા પાટે ગંગારનાન કરી તમે સદસ્ય કમળોથી માફૂં પૂજન કર્યું છે તેથી આ તિથિ મને અત્યંત પ્રિય છે અને તે વૈકુંઠ ચતુર્દશી એ નામથી પ્રસિદ્ધ થશે બીજું પણ વરદાન આપું છું કે આ તિથિમાં પૂર્વરાત્રિમાં તમારું (વિષ્ણુનું) પૂજન કરી માફૂં પૂજન કરશે તેને હું પ્રસન્ન થઈશ. વિષ્ણુના પૂજનમાં રાત્રિવ્યાપિની ઔદય લેવી, સાયંકાળે પંચનદ તીર્થમાં સ્નાન કરી જિંદુમાધવની પૂજા કરી હજાર કમળો ચણવવાં સાર પછી મણિકર્ણિકામાં સ્નાન કરી વિશ્વેશ્વરનું સદસ્ય નામ બોલી સદસ્ય પુષ્પોદી પૂજન કરવાથી મનુષ્ય જીવન્મુક્ત થાય છે. અથવા જે મનુષ્ય વિષ્ણુકંઠીમાં સ્નાન કરી અનંતેશની પૂજા કરે અને શિવકંઠીમાં સ્નાન કરી પ્રણવેશ મહાદેવની પૂજા કરે તેને સર્વ ધર્મોની પ્રાપ્તિ થાય છે. કાશીમાં જિંદુમાધવ તથા વિશ્વેશ્વર મોક્ષ દેનારા છે. હરિના પૂજનવિના શિવનું પૂજન તથા શિવના પૂજનવિના હરિનું પૂજન નિષ્ફળ થાય છે. એ પ્રમાણે કહી શિવજી અંતર્હિત થયા. આ કથા સનતકુમાર સહિનામાં છે તેમાં વિશેષ એમ પણ જણાવ્યું છે કે આ શોચાચારથી રહિત કલિયુગમાં મોવીશસો વર્ષ ગયા પછી કાશીમાં રહેલાં શિવલિંગોના પ્રભાવને વિશ્વેશ્વર પાતાકમાં લઈ જશે. અઢતાળીશમે વર્ષ પછી ગંગા તથા કાશીજી પ્રતાપવગરનાં થશે, ચૌદ વર્ષનો દુષ્ટાળ પડશે, મહામાદીના કોપથી લોકો દુઃખી થશે, ગોવધાદિ અદૃત્યો થશે, પૃથ્વી નીરમ થશે, ગંગાદ્વારમાં જે ગંગાજીની ધારા પડે છે તેનો પણ ધીમે ધીમે ઘટારો થશે. ગંગાનું તત્ત્વ ગયા પછી તે નદીના જલમાં દેટલાએક સૂક્ષ્મ કીડાઓ પડશે તથા જળ ગળીના રંગ જેવા રંગવાળું થવા માંડશે. ચાર હજાર વર્ષો પછી પર્વતાદિ પ્રદેશોમાં બિરાજેલા દેવો માનવ સરોવરમાં જઈ રહેશે, રાજ્યો ધૈર્યવગરના થશે, કલિયુગનાં દશહજાર વર્ષો ગયા પછી ઐત રમાર્ત ધર્મનો ધણોખરો લોપ થશે, લોકો

ચોડાં આપુપવાળા, ગંદભાખવાળા અને અનેક ચિંતાઓથી ઘેરાયેલા મશે. દક્ષિણ દેશમાં જે ત્રણ બ્રાહ્મણો વેદને જાણનારા રહેશે. જ્યારે નવીન શક ચલાવનાર પુત્રઃ ધર્મસ્થાપન કરશે ત્યારે તેઓને તેડી લાવશે. એવા કલિયુગમાં પણ આ વૈકુંઠ ચતુર્દશીના પ્રતથી મનુષ્યો કલ્યાણનું પાત્ર થાય છે.

ત્રિપુરાસુરમોક્ષોત્સવ.

પ્રદોષઆપિની કાર્તિક સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે ત્રિપુરાત્સવ કરવામાં આવે છે. તે સમયે મહાદેવના મંદિરમાં સાતસોવીશ વાટોવાળો ધીનો દીવો અવશ્ય મૂકવો જોઈએ. ત્રિપુરાસુરવિષેનું વૃત્તાંત સનતકુમારસંહિતામાં આ પ્રમાણે છે કે ત્રિપુરાસુર નામના દૈત્યે પ્રયાગરાજ તીર્થમાં બ્રહ્માઉપર તપશ્ચર્યા આરંભી. ધણું વર્ષો વ્યતીત થયાં ત્યારે તેના તપોબલથી ત્રૈલોક્ય મુંઝાવા લાગ્યું. એ વખતે બ્રહ્માએ ત્યાં આવી તેને વરદાન માગવાનું કહ્યું ત્યારે ત્રિપુરાસુરે પ્રથમ તો હું મૃત્યુવગરનો થાઉં એવું વરદાન માગ્યું. બ્રહ્માએ કહ્યું કે અરે અસુર! હું પણ મૃત્યુથી મુક્ત નથી તો ખીજની વાત પણ શી હોય? ત્રિપુરાસુરે કહ્યું કે ત્યારે દેવોના હાથથી, મનુષ્યોના હાથથી, રાક્ષસોના હાથથી, સ્ત્રીઓના હાથથી તથા કોઈ રોગથી માફ મૃત્યુ ન થાય એવું વરદાન આપો. બ્રહ્મા તથાસ્તુ એવું વચન કહી અંતર્હિત થયા એ પ્રમાણે વરદાનના લાભથી ઉદ્ધત થયેલા તે ત્રિપુરાસુરે પોતાના સર્વે અસુરોને આગ્રા કરી કે તમે દેવોને ભારી તેઓનાં સર્વ સ્ત્રીઓ તથા રાજ્યવગેરે ખૂંચવી લ્યો અને સૂર્યને સર્વદા પ્રકાશમાટે મારા દ્વારપાસે હાજર રાખો. એવી તેની આગ્રાથી સૂર્ય તેના દ્વારઆમળ ઉભા રહ્યા ત્યારે તેનાં ઉગ્મ તેજ્યી મુંઝાયેલા તે અસુરે સૂર્યને રંગ આપી. પણ ખીજ દેવો નોકર થઈ તેને ઘેર રહ્યા, એ પ્રમાણે ચાલતાં એક દિવસે નારદમુનિ તેની પાસે આવ્યા. નારદનું સન્માન કરી અસુરે પૂછ્યું કે હું મુનિ! હાલમાં મારા જેવો કોઈ છે? નારદે કહ્યું કે હું અસુર! જેજે દૈત્યોને જેજે રથાન-કામાં તમેએ અધિકારી બનાવ્યા છે તે તે લોકો ત્યાં ત્યાં સ્વતંત્ર સત્તવાળા થઈ પડ્યા છે તથા તમારું નામ પણ લેતા નથી અને તમને ગણુતા પણ નથી. આ વાતનું શ્રવણ કરી તેણે દુરત વિશ્વકર્માને બોલાવી આગ્રા કરી કે એકદમ સોનાનું, રૂપાનું અને લોહનું એમ ત્રણ વિમાનો બનાવો.

કે જેથી પાતાલમાં, પૃથ્વીમાં અને સ્વર્ગમાં એકજ સમયે જૂદાં જૂદાં ત્રણ રૂપ ધરી મારાથી રી રી શકાય. તે પ્રમાણે ચતાં તે અસુરે સર્વને ક્રેદ કર્યા અને સર્વે ઉપર વિમાનેભાંથી યજ્ઞોની ઇષ્ટિ કરવાથી ત્રણે લોકોને ધણી પીડા થઇ. નારદે ઇંદ્રને ધણો ધિક્કાર દઇ કહ્યું કે હે ઇંદ્ર ! આ શું થાય છે ઉદય કરો. તેથી સર્વ દેવોએ મળી બ્રહ્માપાસે જઇ પ્રાર્થના કરી ત્યારે બ્રહ્મા પણ સર્વ દેવોસાથે વિષ્ણુપાસે ગયા. વિષ્ણુએ કહ્યું કે હે બ્રહ્મ ! તમેએજ એ દુષ્ટ અસુરને વર આપી આ પીડા ઉભી કરો છે. હવે તેનો નાશ કેમ થાય ? તોપણ તેને મારે એવો એકજ મારા ધ્યાનમાં આવે છે કે જે દેવ નથી, મનુષ્ય નથી, અસુર નથી, રાક્ષસ નથી, પિશાચ નથી, પુરુષ નથી, સ્ત્રી નથી, જડ નથી અને પંડિત નથી. તેનાં માતા પિતા નથી કે કોઇ પુત્રાદિ પરિવાર પણ નથી આ વાત સાંભળી દેવોએ કહ્યું કે એવો કોણ છે ? વિષ્ણુએ કહ્યું કે એવા સાક્ષાત્ મહાદેવજી છે, તેને શરણે ચાલો. એવો વિચાર કરી મહાદેવજીને શરણે જઇ દુઃખની વાત કરી, મહાદેવજીએ કહ્યું કે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરો. ત્યારે વિષ્ણુએ બાણુનું રૂપ લીધું, વામુએ પુ'ખનું રૂપ લીધું, ગૈનાક પર્વતે ધનુષનું રૂપ લીધું, પૃથ્વીએ રથનું રૂપ લીધું, વેદોએ ધોડાનું રૂપ લીધું, બ્રહ્માએ સારથિનું રૂપ લીધું, સૂર્ય ચંદ્રે રથનાં ચક્રોનું રૂપ લીધું અને ગણેશવગેરે સૈન્યરૂપ થયા. ત્યારપછી નરહમુનિએ ત્રિપુરા-સુરપાસે જઇ કહ્યું કે કૈલાસમાં મહાદેવની સમૃદ્ધિપાસે તારી સમૃદ્ધિ ઠાંઈ દિસાળમાં નથી. તેથી તે અસુર કૈલાસમાં મહાદેવની સાથે મુદ્દ કરવા આવ્યો. મહાદેવજીએ મુદ્દમાં એકજ બાણથી ત્રિપુરાસુરને મારી જગતનું કષ્ટ દૂર કર્યું. આ દારણથી કાર્તિક સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે પ્રદોષસમયે મહાદેવજીના મંદિરમાં ઉત્સવ કરવામાં આવે છે.

દશરથલલિતાવ્રત.

કાર્તિક વદ ચોથને દિવસે અથવા સુખ્યત્વે પૂર્ણિમાંત માસપ્રમાણે એટલે આશુ વદ ચોથને દિવસે દેશકાળનું સકીર્તન કરી, હું . પુત્રપૌત્ર-વગેરે સકલ કામનાઓની સિદ્ધિ માટે યથામિશ્રિત ઉપચારોથી લલિતા દેવીનું પૂજન કરીશ અને તેના અંગરૂપે મણુપતિપૂજનાદિ કાર્ય પણ કરીશ; એવો સંકલ્પ કરી, નીલા રંગનાં રેશમી વસ્ત્રોને ધરનારાં સુવર્ણમય દેહ-વાળાં, કમળઉપર બેઠેલાં અને ભક્તોના મનોરથોને સિદ્ધ કરનાર લલિતા-

દેવીનું ધ્યાન કરવું. આસનવગેરે ઉપચારોથી પૂજન કરવું તથા અંગપૂજન કરવું. દશરથલલિતાદેવીનું દશ પુષ્પોથી તથા દશ અક્ષતોથી પૂજન કરવું અને વાપનનું ઘાન દેવું. તેની કથા આ પ્રમાણે છે કે—

વનવાસમાં દુઃખ પામતા પાડવોએ શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરી પૂજ્યું કે ભગવન! દશરથલલિતાદેવીનું વ્રત કહો તથા પૂર્વ દાળમાં કોણે કર્યું હતું તે પણ કહો? કૃષ્ણ કહેછે કે પૂર્વે ત્રેતાયુગમાં દશરથ નામના રાજા હતો અને તેની કૌસલ્યા નામની પત્ની હતી. રાજાને કશું સત્તાન નહતું. એક સમયે ઋષ્યશૃંગ નામના મહામુનિ રાજાપાસે આવ્યા, રાજાએ તેનું પૂજન કર્યું તથા ધણી સ્તુતિ કરી. રાજાની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા મુનિએ વરદાન માગવાનું કહ્યું ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે હું અપુત્ર છું તેથી મુનલાભ કરનાર કોઈ તીર્થ કે વ્રત હેઠળ તે કહો. મુનિએ કહ્યું કે એક ઉત્તમ વ્રત કહું છું તેનું શ્રવણ કરો, ચંદ્રની રોહિણી નામની પત્ની એજ લલિતા દેવી છે. તેનું દશમીથી ચતુર્થાશ્વર્ધી દશ દિવસોનું વ્રત કરવાનું છે અને ચતુર્થાને દિવસે તો વિશેષથી વ્રત કરવું. તે દિવસે સાયકાળે સ્નાન કરી દશ કોળા, દશ બીજોરા વગેરે ફળોથી, જાનિવગેરે દશ પુષ્પોથી તથા દશ મોઢકોથી પૂજન કરવું. ગીત, નૃત્ય તથા વાદિઓથી ઉત્સવ કરવો, ચંદ્રોદય થાય ત્યારે તેની સુવર્ણમય મૂર્તિનું સ્થાપન કરી તેનું ચપ્પમાં ભરેલા જળથી અર્ધ-પ્રદાન કરી જળના દશ ધણોનો ઘાન દેવું. આ વ્રત દશવર્ષપર્યંત કરવાનું છે. શ્રદ્ધાથી કરેલું આ વ્રત પુનઃ, ધન તથા આરોગ્યવગેરે સર્વ પ્રજોને તુલ્ય આપેછે. ઉદ્યાપનમાં કલ્પીના સ્તબોથી ચાર દારોવાળો મંડપ કરી તેને શોભાથી વચમાં પચરગોથી કમળ આગેખી તે ઉપર કળશ ધ્યાપન કરી વસ્ત્રમુગ્ધથી તેને વેષિત કરી ઉપર પૂર્ણપાત્ર મૂકી તેઉપર સુવર્ણમય રોહિણીનું તથા રૌપ્યમય ચંદ્રનું સ્થાપન કરવું ઉપર કહેલા પ્રકારથી પૂજન કરી તિથના એકનીશ મોટા મોઢક કરાવી દશ બ્રાહ્મણોને દેવા, દશ પોતામાટે રાખવા અને એક દેવને દેવો. ગૃહસ્થપ્રમાણે અભિ-સ્થાપન કરી તેમાં તિલનો, પાપસનો અને મોઢકનો અષ્ટોત્તરશત હોમ કરવો. તેમાં ચંદ્રનો તથા રોહિણીનો મન્ત લેવો; આચાર્યવગેરે વસાવેલા દશ બ્રાહ્મણોને અન્નવસ્ત્ર તથા દક્ષિણાથી પ્રસન્ન કરવા. સ્થાપન આચાર્યને દેવું. શ્રીકૃષ્ણ કહેછે કે એ પ્રમાણે ઋષ્યશૃંગે કહ્યું ત્યારે દશરથે તે વ્રત કર્યું અને તેના પ્રભાવથી શ્રી રામચંદ્રવગેરે ચાર પુત્રો તેને આવ્યા. એથી આ

પ્રત પુત્રાર્થીએ કરવાનું છે “દશરથ રાજાએ કરેલું તથા તેને તુરત ક્ષણ મળેલું” તેથી આ પ્રતનું ‘દશરથ લલિતા’ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.” આ કથા બલિષ્ઠોત્તર પુરાણમાં છે.

કાલાષ્ટમી.

કાર્તિક માસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી કાલાષ્ટમી કહેવાય છે. તે મધ્યાહ્ન-વ્યાપિની લેવી. તે દિવસે કાળભૈરવનો જન્મ થયો છે તેથી તે કાળભૈરવની જન્મતી તિથિ છે. માટે કાળભૈરવની પૂજા કરી તેને ત્રણ અર્ધો દેવા, શક્તિ-પ્રભાણે ઉપવાસ અથવા ફલાહારાદિ કરવું, રાત્રિનું જાગરણ કરવું. યજ્ઞાદિ સતકર્મોમાં વિઘ્ન કરનારા રાક્ષસોવગેરે દુષ્ટ સ્વભાવવાળાઓને દૂર કરવા માટે શૂદ્રદેવે કાળભૈરવનું સ્વરૂપ ધરેલું છે.

કાર્તિક માસમાં હમેશાં સ્નાનદાનાદિ ધણા સતકર્મો કરવાનાં છે તે-વિશેની ઇતિ કર્તવ્યતા ધણી વિસ્તીર્ણ હોવાથી “કાર્તિક માહાત્મ્ય” એ નામના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથમાંથી જાણી લેવી

પૃથ્વીપરતું અમૃત.

અકાળ મૃત્યુ, ઘડપણ અને રોગોથી દૂર રાખનાર; સ્મરણશક્તિ, કાંતિ, બળ તથા વીર્યની પુષ્ટિ આપનાર અને આયુષ્યને વધારનાર આતંકનિઘ્ન ગોળીઓ અમૃતની બરોબરી કરે છે. એ ગોળીઓ રોગી તેમજ નીરોગી બન્નેને સેવવાલાયક છે

કિંમત-ગોળી ૩૨ બત્રીશની રૂબી ૧ એકનો રૂપિયો ૧ એક,

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

જામનગર-કાઠિયાવાડ.

માર્ગશીર્ષ માસ.

નાગપૂજાવગેરે.

ર્ગશીર્ષ માસની શુભપક્ષની પંચમીને દિવસે નાગોની પૂજા કરવાની છે. માર્ગશીર્ષ સુદિ પત્રી ચંપાપદી કહેવાય છે. આ પદી રકદપદી પણ કહેવાય છે તથા માર્ગશીર્ષ સુદિ સપ્તમી સ્પર્સપ્તમી કહેવાય છે.

દત્તાત્રેયંતી

માર્ગશીર્ષ સુદિ પૂર્ણિમા એ દત્તાત્રેયતી કહેવાય છે. તે દિવસે દત્તાત્રેયનો પ્રદોષસમયે જન્મ થયેલો છે. અત્રિમુનિના પુત્ર હોવાથી આત્રેય શબ્દવાળું અને વિષ્ણુએ દીધેલા હોવાથી દત્ત શબ્દવાળું, એટલે તેનું દત્તાત્રેય નામ કહેવાય છે. દત્તાત્રેય વિણ્ણુનો અવતાર છે તથા તે મહા સિદ્ધ યોગી છે. આ વિષયની કથા શ્રીમદ્ભાગવતમાં છે. એમણે ચોરીશ મુરઓ કરેલા છે. તે વિષેનું વિષ્ણુર્ણુ તથા ચમત્કરી વ્યાખ્યાન ભાગવતના એકાદશ સ્કંધમાં આપેલું છે. તે દિવસે દત્તાત્રેયનું પૂજન તથા વ્રત ખીન્ન વ્રતોની પેઠે કરવાનાં છે.

સૌભાગ્યસુંદરી વ્રત.

માર્ગશીર્ષ વદિ તૃતીયા, કે જે ચતુર્થીના વેધવાળી હોય, પણ દ્વિતીયાના વેધવાળી ન હોય તેમાં 'સૌભાગ્ય સુંદરી' એ નામનું વ્રત થાય છે. અવશેષ કર્તવ્ય કયા ઉપરથી જણાય છે. કયા આ પ્રમાણે છે કે, નાન્દમુનિએ બ્રહ્માને કહ્યું છે, ભગવન્ ! આંડળ, જરાયુગ, સ્વેદળ, અને ઉર્લિંગ, એ ચાર પ્રકારનાં પ્રાણીઓને તમેજ ઉત્પન્ન કર્યાં છે; છતાં કોઈની સ્થિતિ એક પ્રકારની નથી. તથા ધણાં પ્રાણીઓ તો શારીર માનસ આદિ વિષયોથી ઘેરાએલાં હોવાથી, આપણું શું કર્તવ્યકર્તવ્ય છે તેપર, ધ્યાન પણ દઇ શકતાં નથી. તેનું કારણ તથા તેઓના દુઃખના નાસનું કારણ મારી ઉપર કૃપા કરી કહો. બ્રહ્માએ કહ્યું કે નારદ ! પૂર્વ જન્મોમાં કરેલાં શુભાશુભ કર્મોના પરિપાકને લીધે પ્રત્યેક પ્રાણી સુખદુઃખને પામે છે. જેઓએ પોતાનો ધર્મ પાળ્યો ન હોય, દાન આપ્યું ન હોય, સદાચાર પાળ્યો ન હોય, તથા ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો, પેપાપેયનો કે ગમ્માગમ્યનો વિચાર કર્યો ન હોય, તેઓ દરિદ્ર, દાણા, લૂણા, આંધળા, મૂંગા તથા તેવાજ પ્રકારનાં બીજાં દુઃખવાળા થાય છે. જેઓ સુખાત્રને દાન દેનારા, સ્વધર્મનિષ્ઠ, શ્રદ્ધાવાળા, અને પરમેશ્વરના અસ્તિત્વને માની શાસ્ત્રાગ્ર પ્રમાણે વર્તનારા હોય, તેઓ હ્રતમ રૂપ, ધન, વિદ્યા, કુલ, શરીર, તથા સર્વપ્રકારના આનુકૂલ્યવાળા થાય છે. દુઃખોની નિવૃત્તિ કરનાર એક 'સૌભાગ્યસુંદરી' એ નામનું વ્રત છે. સુનિઓની સંભામાં મહાદેવે વચિષ્ઠને માટે તે કહ્યું હતું. મહાદેવે અરૂંધતીનું સૌભાગ્ય, રૂપ, શીલ તથા મયને જોઇ, આશ્ચર્ય પામી મંદ હાસ્ય કર્યું. વચિષ્ઠે મંદ હાસ્યનું કારણ પુછતાં કહ્યું કે આ અરૂંધતી પૂર્વ જન્મમાં ચંદ્રના દાસ-પણાને કરનારી, ઉચ્છિન્ન બાનારી, નિહિત રૂપવાળી, અને દુર્ભાગ્યવાળી સ્ત્રી હતી. તેણે કોઇ દિવસે એક ગૃહસ્થને ત્યાં બ્રાહ્મણ સૌભાગ્યસુંદરીના મતની કથા વાંચતો હતો, તેનું શ્રવણ કરી પોતે શ્રદ્ધાથી તે વ્રત કર્યું. તે વ્રતના પ્રભાવથી નીચ જાતની છતાંપણ વચિષ્ઠજેવા પતિને અને જન્મ-

૧. વચિષ્ઠની પત્ની અરૂંધતી પ્રથમ અધમ જાતની હતી. તેનું નામ 'અક્ષ માસ' એ પ્રમાણે હતું. પણ હ્રતમ પતિ વચિષ્ઠના સંબંધથી તે પૂન્યત્વને પામી છે. ॥ અક્ષમાલા વચિષ્ઠેન સંયુક્તાઽધમયોનિજા । સારંગી મંદપાલેન જગા માન્યર્હણીયતામ્ ॥ મનુસ્મૃતિ. અપ્યાય. ૧. શ્લોક. ૨૩ । ભાગવતમાં તો અરૂંધતીને કર્દમ મુનિની પુત્રી કહી છે. એ વિરોધની દ્રુપદેવથી વ્યવસ્થા કરી લેવી.

તમાં સર્વોત્તમ પદ્મીને પામેલ છે. નારદે પુછ્યું કે, એ વ્રતનો વિધિ, પૂજન તથા પ્રકાર કહો. જ્ઞાતા બોલ્યા કે, સૌભાગ્યસુંદરી વ્રતનો આરંભ માર્ગ-શીર્ષ માસના અથવા માધ માસના કૃષ્ણપક્ષની તૃતીયાથી થાયછે. તે દિવસે અથેઘનું દંતધાવન કરી, સ્નાનાદિ કરી, ઉપવાસ કરવો. સારપછી “ હુ ઉમે દેવિ ! આપની કૃપાથી આ વ્રત કરીશ તેમાં માંનિધ્ય કરી વ્રતને પૂર્ણ કરજો અને સર્વ જગતને વશ્ય કરજો ” એમ પ્રાર્થના કરીને ત્રોણ પુષ્પોથી અને દાહિમના અર્ધથી પાર્વતીનું પૂજન કરવું. નૈવેદ્યમાં મોદક આપવાં. બીજા માસની એટલે ચોપ માસના કૃષ્ણપક્ષની ત્રીજને દિવસે મિલ્કવૃક્ષનું દાતણ; અરુક પુષ્પોથી પૂજન અને ધાત્રીફલ (આમલા) થી અર્ધપ્રદાન કરવું. નૈવેદ્યમાં ઘૃત તથા ચર્કરાયુક્ત વડાં કરી ધરાવવાં. કકોલનું જલ પીવું. શત્રિએ ઘૃતનો દીપ કરી જગરણ કરવું અને રાત્ર્ય-સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિનો સંકલ્પ કરવો. ત્રીજા માધમાસમાં, વદિ ત્રીજને દિવસે, ભારડીનું દાતણ કરવું, રૂપસૌભાગ્યની પ્રાપ્તિનો સંકલ્પ કરવો. અપરાધ્ય કાળમાં આંગાનાં પુષ્પોથી પૂજન કરવું. નારિકેલના ફલથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં ધીની પૂરીઓ દેવી અને પોતે જરા કસ્તૂરી ખાવી. શાસ્ત્રદ્ધ માસની વદિ ત્રીજને દિવસે મિલીનું દાતણ કરવું, હાંચનારનાં પુષ્પોથી પૂજન કરવું, બી સાકરવાળા માધવાનું નૈવેદ્ય ધરાવવું, યક્ષકર્દમનું ચંદન કરવું અને અગરનો ધૂપ કરવો. આ ચંદન તથા ધૂપ સર્વ તૃતીયામાં સાધારણ છે. બીજોરથી અર્ધ દેવો, ચંદનના જલનું પાન કરવું અને પારણ્યામાં સર્વ બાંધવોને જમાડવા, આ પશુ સર્વ સાધારણ છે. ચૈત્રમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે સુખમૌભાગ્યનો સંકલ્પ કરવો જાંબુના કાજનું દાતણ કરવું, દમનકનાં પુષ્પોથી પૂજન કરવું, અર્ધમાં બિલ્વ વૃક્ષનું ફલ આપવું, નૈવેદ્યમાં ચર્કરા તથા ધીવાળા મંડક દેવો અને હીરાનું પાણી પીવું. વૈશાખમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે ઉપવાસ કરવો, માલતીના કાજનું દાતણ કરવું, પતિસૌભાગ્યપ્રાપ્તિનો સંકલ્પ કરવો. ધોળાં, રાતાં અને મલિકાનાં પુષ્પોથી પૂજન કરવું. દહીં, બાત, કર્પૂર. ચર્કરા અને ધી એઓનું નૈવેદ્ય ધરાવવું. આંગાનાં ફલથી અર્ધ દેવો તથા સુવર્ણના જલનું પાન કરવું. જ્યેષ્ઠમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે ઉપવાસ કરી યુષ્ઠિકાના કાજનું દાતણ કરવું, લાવણ્યસૌભાગ્યનો સંકલ્પ કરવો. મલિકાનાં પુષ્પોથી પૂજન કરવી. યક્ષ-કર્દમના ચંદનથી પૂજન કરવી. કેળાથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં ઘેવર આપવાં.

અને મોતીના પાણીનું પાન કરવું. આપાદમાસના કૃષ્ણચક્ષુની ત્રીજને દિવસે પતિસૌભાગ્યસુંદરી એ નામથી પૂજન કરવું, અશોક વૃક્ષનું દાતણ કરવું, કોમળ બિલ્વપત્રોથી પૂજન કરવું. જાંબુના ફળથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં શર્કરા તથા ધીથી મિશ્ર કરેલો દૂધપાક ધરવો, રાત્રિએ વિદુમ (પ્રવાલ) નાં જલનું પાન કરવું અને હવિષ્યાન્નથી પારણા કરવી. શ્રાવણમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે ઉપવાસ કરવો, બિલ્વનું અથવા બદરીનું દાતણ કરવું, જાતિ પુષ્પોથી પૂજન કરવું, સર્વેશ્વરસૌભાગ્યસુંદરીના નામથી પૂજન કરવી. ઘોળા રંગનું પકવાન નૈવેદ્યમાં ધરવું. ધૂપ-દીપાદિ આગળની પેટે કરવું. કેળાંથી અર્ધ દેવો અને રપાનું જલ પીવું. આ વ્રતથી હાથી, ઘોડા, પરુઓ તથા દાસ દાસીઓનું આધિપત્ય થાયછે. ભાદ્રપદમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે 'સૌભાગ્ય સુંદરી' એ નામથી પૂજન કરવું, ખીજોરાના વૃક્ષનું દાતણ કરવું, ઉત્પલ નામના કમલોથી પૂજન કરવી. કાકડીનું ફળ અર્ધમાં દેવું, નૈવેદ્યમાં 'અશોક વર્તિની' એ નામની મીઠાઈ દેવી. માણિક્યના જલનું પાન કરવું અને કર્પૂર અગુર અને કરતૂરીથી યુક્ત મુખવાસ દેવો. આશ્વિનમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે પીપરના વૃક્ષનું દાતણ કરવું, 'પુત્ર સૌભાગ્ય સુંદરી' એ નામથી પૂજન કરવું, શતપત્રકમલથી પૂજન કરવી, અર્ધમાં નારંગીનું અથવા દાળાનું ફળ દેવું. નૈવેદ્યમાં શર્કરા તથા ધીથી યુક્ત દેધરાં દેવાં અને ઉંજરાનું જલ પીવું. કાર્તિકમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે ઉંજરાનું દાતણ કરવું, કેતકીનાં પુષ્પોવડે 'સંયોગ સુંદરી' એ નામથી પૂજન કરવું. શાલના ચોખાના સુગંધિદ્રવ્યોથી યુક્ત માલપૂવાનું નૈવેદ્ય ધરાવવું. અષોઠનું ફળ અર્ધમાં દેવું અને હવિંગનું ભક્ષણ કરવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક માસમાં વિશેષ પદાર્થો કહેલા ન હોય તેઓ પૂર્વમાસજેવા જ સમજવા. ઉપવ્રતમાં માર્ગશીર્ષમાસની વદિ ત્રીજને દિવસે વિદ્વાન આચાર્યને વરાયી ઉઘાપન કરવું. સુંદરીમંડલ અથવા ગૌરીતિલક નામનું મંદલ ભરી સુવર્ણમય ઉમામહેશ્વરની મૂર્તિ, કે જેનું ખારમાસસુંધી પૂજન કર્યું છે તેનું જ સ્થાપન કરી, સર્વ ઉપચારોથી પૂજન કરવી. રક્ત વર્ણુવાળાં, રક્ત વસ્ત્રોવાળાં, રક્ત આભરણોવાળાં અને રક્ત કુંકુમથી ચર્ચિત ચએલાં દેવીનું પ્યાન કરવું. રાત્રિનું જાગરણ કરવું. ગીત નૃત્ય તથા વાદિત્રોથી ઉત્સવ કરવો અને ઉઘાપનમાં ખારમાસમાં જે જે પુષ્પો, શ્લોકો તથા નૈવેદ્યો બતાવેલાં છે, તે તે સર્વેનો ઉપયોગ

કરવો. વળતે દિવસે પ્રાત કાપમાં સ્નાનાદિ કરી, પાવસથીયુક્ત મધ્વન્નમાય =
કસુંબાનાં પુષ્પોથી અથવા ખાખરાના પુષ્પોથી નામ મત્ર પૂર્વક અષ્ટોત્તરશત
હોમ કરવો. તે પદાર્થો ન મળે તો સતપત્ર કમલોથી હોમ કરવો. સપત્નીક
બાર બ્રાહ્મણોને મિથાજથી જમાડવા અને તેઓને યથાયોગ્ય વસ્ત્રો આપવા.
સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના હાથમાં કુકુમ લવણ, શુદ્ધ, નારીકેલ, નાગરવેલ,
દૂધી, સિંદૂર અને કજૂલ એ આઠ સૌભાગ્ય દ્રવ્યો આપવા. તેથી સૌભ-
ગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. સપત્નીક આચાર્યનું પણ પૂજન કરવું તથા મહાદેવ
પદાર્થોનું અર્પણ કરવું અને દેવીની તથા બ્રાહ્મણોની ક્ષમા માગી મતનું
અર્પણ દેવીને કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી સ્ત્રી સર્વ પ્રકારનાં સૌખ્યને
પામી અતે કૈયામની ગણિતે પામે છે. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે

કાલભૈરવાષ્ટમી.

કાલીખલ્લમાં માર્ગશીર્ષ વદિ અષ્ટમીને દિવસે કાલભૈરવની પૂજા કરી
તેની પાસે ઉત્સવપૂર્વક રાત્રિનું જાગરણ કરવાથી સર્વ પાપોનો નાશ
થાય છે એમ કહે છે. ભૈરવની ઉત્પત્તિ પ્રેલપકાલમાં થઈ છે માટે પ્રેલપ
વ્યાપિની અષ્ટમી લેરી એમ પ્રેલપાએક કહે છે. જિવરદસ્યપ્રમાણે મધ્યાહ્ન
સમયે ભૈરવની ઉત્પત્તિ છે તેથી મધ્યાહ્નકાલવ્યાપિની અષ્ટમી લેરી આ
અષ્ટમીને જિવે ભૈરવનાયની પૂજા અને નતમાં ઉપવાસ તથા ઉત્સવ કર-
વાથી મનુષ્ય વર્ષપર્યંત વિમોના સમુદાયને છતી શરૂ છે. તે દિવસે કાલોદક
નામના તીર્થમાં સ્નાન કરી, પિતૃઓનું તર્પણ કરી, કાલભૈરવના દર્શનથી
પોતે તથા પિતૃઓ નરકમાંથી ઉદ્ધાર પામે છે

કૃષ્ણાષ્ટમી.

નારદમુનિના પૂજાકેપરથી નદિકેશ્વરે કૃષ્ણાષ્ટમીનું મત કહેલું છે.
મેર પર્વતના દક્ષિણસિન્ધુપર ગિરાજતા નદિકેશ્વરના દર્શન કરી નારદે
પૂજા કે જાગરના નિવૃત્ત પુરુષોની તપોદદિ કરનાર અને પ્રવૃત્ત પુરુષોના
મૌમાય, કીર્તિ અને અખલિત સુખ આપનાર કોઈ મન કહો તથા વિષ્ણુ,
ઈન્દ્ર, કુબેર, યમ, ચન્દ્ર, ગણેશ, રુદ્ર અને બીજા દેવો કયા મતના

પ્રભાવથી પોતપોતાના અધિકારને પામ્યા છે તે કહો. નારદના પ્રજા-
ઉપરથી નંદિકેશ્વરે કહ્યું કે. માર્ગશીર્ષમાસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે
'કૃષ્ણાષ્ટમી' એ નામનું. ત્રત કરવાથી અભીષિદિ થાયછે. પ્રાતઃકાંડમાં
પીપગાનું દાતણ કરી, સ્નાન કરી, પિતૃઓનું તર્પણ કરી, પોતાને. ધૈર
આવી, શંકરની પૂજા કરવી. જરા ગોમુત્રપાન કરી ઉપવાસ કરવો. એ
પ્રમાણે કરવાથી અતિરાત્ર નામના યજનું આદમણું થઈ થાયછે. સ્વારપ્દી
પીપમાસની વદિ આદમને દિવસે પીપગાનું દાતણ કરવું, ધૂતનું પાન કરવું
અને શંભુ નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું. એથી આઠ વાજપેય યજનું
ફલ થાયછે. રાધમાસની વદિ આદમને દિવસે વડનું દાતણ કરવું, ગાયના
દૂધનું પાન કરવું અને મહેશ્વર નામથી મહાદેવનું પૂજન કરવું. એથી
આઠ અશ્વમેધ યજનું ફલ થાયછે. દ્વાસ્તુતમાસની વદિ આદમને દિવસે
વડનું દાતણ કરવું, ધૂતનું પાન કરવું અને મહાદેવ નામથી શિવજીનું
પૂજન કરવું. એથી આઠ રાજસ્ય યજનું ફલ થાયછે. ચૈત્રમાસની વદિ
આદમને દિવસે ઉંબરાનું દાતણ કરવું, બુંગેલા યજોનું બક્ષણ કરવું અને
શંભુનામક મહાદેવની પૂજા કરવી. એથી અશ્વમેધ યજનું ફલ થાયછે.
વૈશાખમાસની વદિ આદમને દિવસે ઉંબરાનું દાતણ કરવું, 'શિવ' એ
નામથી મહાદેવનું પૂજન કરવું અને દર્બના જલનું પાન કરવું. એથી
અમિલોમ નામના યજનું ફલ થાયછે. જ્યેષ્ઠમાસની વદિ આદમને દિવસે
પીપરનું દાતણ કરવું પશુપતિ નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું, ગાયના
સુંગોદકના જલનું પાન કરવું, અને શિવાસ્યમાંજ સન્નિશ્યન કરવું. એથી
ક્રોધિ ગોદાનનું ફલ થાયછે. આષાઢમાસની વદિ આદમને દિવસે 'ઉચ્ચ'
નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું, ગોમયનું પ્રાશન કરવું અને દાતણ પૂર્વની
પેઠે કરવું. એથી આઠ સૌત્રાગણિ યજોનું ફલ થાયછે. શ્રાવણ વદિ આદમને
દિવસે ખાખરાનું દાતણ કરવું, 'શર્વ' નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું,
આકાંતા પત્રનું પ્રાશન કરવું, અને અવશેષ કર્તવ્ય પૂર્વની પેઠે કરવું.
એથી કલ્પપર્વત કૈલાસમાં રહેવાયછે. ભાદ્રપદમાસની વદિ આદમને દિવસે
'અપંબક' નામના મહાદેવની પૂજા કરવી, મિશ્વપત્રનું બક્ષણ કરવું અને
બીજી બધી બાબત પૂર્વની પેઠે કરવી એથી સર્વ દીક્ષાનું ફલ થાયછે.
આશ્વિનમાસની વદિ આદમને દિવસે જાજીનું દાતણ કરવું, 'કમ્પર' નામના
મહાદેવનું પૂજન કરવું અને ચોખ્ખાનું પાણી પીવું. એ કરવાથી આઠ

કરવો. વળતે દિવસે પ્રાતઃકાળમાં સ્નાનાદિ કરી, પાવસથીયુક્ત મધ્વન્નમાથ નું કસુંબાનાં પુષ્પોથી અથવા આખરાનાં પુષ્પોથી નામ મત્ર પૂર્વક અટોતરશત હોમ કરવો. તે પદાર્થો ન જો તો શતપત્ર કમલોથી હોમ કરવો. સપત્નીક ખાર બ્રાહ્મણોને મિથ્યાતથી જમાડવા અને તેઓને યથાયોગ્ય વસ્ત્રો આપવાં. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના હાથમાં કુંકુમ, લવણ, ગુલ, નારીકેય, નાગરવેલ, દૂધા, સિદ્ધર અને કઠૂંદા એ આઠ સૌભાગ્ય દ્રવ્યો આપવા. તેથી સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે. સપત્નીક આચાર્યનું પછુ પૂજન કરવું તથા મંદલાદિ પદાર્થોનું અર્પણ કરવું. અને દેરીની તથા બ્રાહ્મણોની ક્ષમા માગી વ્રતનું અર્પણ દેરીને કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી સર્વ પ્રકારનાં સૌખ્યને પામી અતે કૈવાસની ગનિને પામેછે. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

કાલભૈરવાષ્ટમી.

કાથીખડમાં માર્ગશીર્ષ વદિ અષ્ટમીને દિવસે કાલભૈરવની પૂજા કરી તેની પામે ઉત્સવપૂર્વક રાત્રિનું જાગરણ કરનાથી સર્વ પાપોનો નાશ થાયછે એમ કહ્યું છે. ભૈરવની ઉત્પત્તિ પ્રત્યેકકાળમાં થઈ છે માટે પ્રદોષવ્યાપિની અષ્ટમી ભેરી એમ કેટલાએક કહેછે. સિવરહસ્યપ્રમાણે મધ્યાહ્ન સમયે ભૈરવની ઉત્પત્તિ છે તેથી મધ્યાહ્નકાલવ્યાપિની અષ્ટમી ભેરી. આ અષ્ટમીને દિવસે ભૈરવનાથની પૂજા અને વ્રતમાં ઉપવાસ તથા ઉત્સવ કરવાથી મનુષ્ય વર્ષખર્ચેત વિત્રોના સમુદાયને સ્તી શકેછે. તે દિવસે કાલોદક નામના તીર્થમાં સ્નાન કરી, પિતૃઓનું તર્પણ કરી, કાલભૈરવના દર્શનથી પોતે તથા પિતૃઓ નરકભાવી ઉદ્ધાર પામેછે.

કૃષ્ણાષ્ટમી.

નારદમુનિના પૂજાકાંડપરથી નદિકેશવે કૃષ્ણાષ્ટમીનું વ્રત કહેલું છે. મેર પર્વતના દક્ષિણાધિપરકંપર મિરાજતા નદિકેશવના દર્શન કરી નારદે પૂચું કે જગવન! નિવૃત્ત પુરુષોની તપોવૃદ્ધિ કરનાર અને પ્રવૃત્ત પુરુષોને મૌભાગ્ય, કીર્તિ અને અખણિત સુખ આપનાર કોણ વ્રત કહો તથા વિધિ, હિં, કુમેર, ધમ, ચંદ્ર, ગણેશ, રકદ અને બીજા દેવો કયા વ્રતના

પ્રભાવથી પૌતપૌતાના અધિકારને પામ્યા છે તે કહો. નારદના પ્રશ્ન-
 ઉપરથી નંદિદેશ્વરે કહ્યું કે માર્ગશીર્ષમાસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે
 'કૃષ્ણાષ્ટમી' એ નામનું વ્રત કરવાથી અભીષ્ટમિદ્ધિ થાયછે. પ્રાતઃકાલના
 પીપળાનું દાતણ કરી, આન કરી, વિનુઓનું નવણ કરી, પૌતાને ઘંઠ
 આની, શંકરની પૂજા કરવી. જગ ગોવત્રપાન કરી ઉપવાસ કરવો. એ
 પ્રભાણે કરવાથી અતિરાત્ર નામના યજ્ઞનું આર્ઘ્યનું શ્રદ્ધ થાયછે. સારખી
 પીપળાસની વદિ આઠમને દિવસે પીપળાનું દાનણ કરવું, ઘતનું પાન કરવું
 અને શણ નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું. એથી આઠ વાજપેય યજ્ઞનું
 શ્રદ્ધ થાયછે. નાનમાસની વદિ આઠમને દિવસે વડનું દાતણ કરવું, ગાયના
 દૂધનું પાન કરવું અને મહેશ્વર નામથી મહાદેવનું પૂજન કરવું. એથી
 આઠ અશ્વમેધ યજ્ઞનું શ્રદ્ધ થાયછે. દાનુતમામની વદિ આઠમને દિવસે
 વનું દાતણ કરવું, ઘૂતનું પાન કરવું અને મહાદેવ નામથી શિવજીનું
 પૂજન કરવું. એથી આઠ રાજમય યજ્ઞનું શ્રદ્ધ થાયછે. ત્રેતમામની વદિ
 આઠમને દિવસે ઉંબરાનું દાતણ કરવું, ભુજેલા યવોનું બલણ કરવું અને
 શણનામક મહાદેવની પૂજા કરવી. એથી અશ્વમેધ યજ્ઞનું શ્રદ્ધ થાયછે.
 વેશાખમાસની વદિ આઠમને દિવસે ઉબગનું દાતણ કરવું, 'શિવ' એ
 નામથી મહાદેવનું પૂજન કરવું અને દર્બના જલનું પાન કરવું. એથી
 અમિષ્ટોમ નામના યજ્ઞનું શ્રદ્ધ થાયછે. જ્યેષ્ઠમામની વદિ આઠમને દિવસે
 પીપરનું દાતણ કરવું, પશુપતિ નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું, ગાયના
 શંગોદકના જલનું પાન કરવું, અને શિવાલયનાંજ રાત્રિશયન કરવું. એથી
 કોટિ ગોદાનનું શ્રદ્ધ થાયછે. આષાઠમાસની વદિ આઠમને દિવસે 'ઉગ્ર'
 નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું, ગોમયનું ગ્રાસન કરવું અને દાતણ પૂર્વની
 પેડે કરવું. એથી આઠ સોત્રાગણિ યજ્ઞનું શ્રદ્ધ થાયછે. શ્રાવણ વદિ આઠમને
 દિવસે ખાખરાનું દાતણ કરવું, 'શર્વ' નામના મહાદેવનું પૂજન કરવું,
 આકાશના પત્રનું ગ્રાસન કરવું, અને અવશેષ કર્તવ્ય પૂર્વની પેડે કરવું.
 એથી કૃષ્ણપર્વત દેવામમાં ગહેવાયછે. ભાદ્રપદમામની વદિ આઠમને દિવસે
 'અપંબક' નામના મહાદેવની પૂજા કરવી, મિત્રપત્રનું બલણ કરવું અને
 બીજી બધી બાબત પૂર્વની પેડે કરવી એથી મર્વ દાસાનું શ્રદ્ધ થાયછે.
 આશ્વિનમાસની વદિ આઠમને દિવસે જાંશુનું દાતણ કરવું, 'કૃશ્વર' નામના
 મહાદેવનું પૂજન કરવું અને ચોખાનું પાણી પીવું. એ કરવાથી 'આઠ

પોલીટીક યોજાનું રૂઢ મળેછે. કાર્તિકમાસની વદિ આઠમને દિવસે ઇશાન મહાદેવની પૂજા કરવી અને એકવાર પંચગવ્યનું પ્રાસન કરવું. એથી અમિષ્ટોમનું રૂઢ આપછે. વર્ષની સમાપ્તિમાં ઉઘાપન કરવું. તેમાં લિંગતો- ભદ્રમંડલ ભરી પંચરંગી ચંદ્રવો બાંધી, આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોને વરાવી સુવર્ણમય ઉમામહેશ્વરની મૂર્તિ તથા રૂપાનો પોદિયો સ્થાપી કલશસ્થાપન- પૂર્વક પૂજન કરવું. રાત્રિનું જાગરણ કરવું અને વળતે દિવસે એટલે માર્ગશીર્ષ વદિ નવમીને દિવસે પ્રાતઃકાલે અમિસ્થાપન કરી ધૂતવાળા તિલ દ્રવ્યથી અંબુકમત્રિઆરપૂર્વક અણોત્તરચત આકૃતિઓથી હોમ કરવો. ઓછામાં ઓછા બાર બ્રાહ્મણોને દૂધપાક, ધૂત તથા મધથી મુક્ત આનનું ભોજન કરાવવું. તથા તેઓને સુવર્ણ, વસ્ત્ર તથા ગોદાનવગેરે ખીજાં પણ દાનો દેવાં. મહાદેવપાસે દહીં તથા ખાતનું નૈવેદ્ય ધરાવવું. એ પ્રમાણે એક વર્ષપર્યંત વ્રત કરવાથી પ્રાણી સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ, આ લોકમાં સુખનું પાત્ર થઈ પરલોકમાં કૈલાસની ગતિ પામેછે. હે નારદ ! આ કૃષ્ણાષ્ટમીનું વ્રત કે જે પૂર્વે શ્રીમહાદેવે પાર્વતીને કહ્યું હતું, તે મેં તમારી પાસે કહ્યું. આ સાંભળી નારદ નંદિકેશ્વરને નમન કરી બદરિકાશ્રમ- તરફ ગયા. આ વ્રતકથાના પાઠથી તથા શ્રવણથી સર્વ સૌખ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે. આ કથા આદિત્યપુરાણના અગિયારમા અધ્યાયમાં છે.

વૈતરણી વ્રત.

શુદ્ધિવિરાજએ બાણસથામાં મુતેશ બ્રાહ્મપિતામહને પૂછ્યું કે નારી તથા નર કયા વ્રતના પ્રભાવથી યમલોકની વ્યથાઓને ન બોગવે તે કહો. બીજે કહ્યું કે માર્ગશીર્ષ વદિ એકાદશી કે જરૂરું 'વૈતરણી' નામ છે તેના વ્રતથી યમલોકમાં જવું પડતું નથી. તે દિવસે સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મ કરી આજથી બાર માસપર્યંત કૃષ્ણ એકાદશીનું વ્રત કરીશ, અને ઉપવાસ અથવા નક્ત ભોજન દરીશ, એમ સંકલ્પ કરવો. અને રાત્રિ સમયે કૃષ્ણવર્ણવાળી ગાયનું પૂજન કરવું. તે ગાયને પૂર્વાભિમુખ હોવી રાખી આગલા પગથી માંડી પુષ્ટપર્યંત અંગોની પૂજા કરવી. ગાયના પુષ્ટથી પિતૃઓનું તર્પણ કરવું. પૂષ, દીપ તથા નૈવેદ્યોથી ગાયનો સત્કાર કરી, પ્રતિષ્ઠા કરી, અને નરકાદિપ્રપાતનાઓથી મુક્ત કરવું એવી પ્રાર્થના કરી, તે ગાયનું બ્રાહ્મ-

છાને દાન દેવું. આ વ્રતથી ચમલોકનાં માર્ગમાં આવતી રૂધિર તથા પૂષાદિ દુર્ગંધિ પ્રદાર્થોથી ભરપૂર વૈતરણી નદી સુખથી તરી ચકાયછે, માટે આ વ્રતનું 'વૈતરણી' એવું નામ છે. સંવત્સર પૂર્ણ થાય ત્યારે ઉધાપન કરવું. બાર માસોમાં અનુક્રમથી કેશવ, નારાયણ, માધવ, ગોવિંદ, વિષ્ણુ, મધુસૂદન, ત્રિવિક્રમ, વામન, શ્રીધર, હૃદયિકેશ, પદ્મનાભ અને દામોદર એ નામોથી વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. તથા પ્રાતઃકાલમાં અનુક્રમથી કૃષ્ણ, અનંત, અચ્યુત, ચક્રી, વૈકુંઠ, જનાર્દન, ઉપેન્દ્ર, યગ્યપુરૂષ, વાસુદેવ, હરિ, યોગીશ અને મુંડરીકાક્ષ એ નામોનું ઉચ્ચારણ કરવું. તેથી પોતે તથા પિતૃઓ સદ્ગતિ પામેછે. પ્રત્યેક એકાદશીએ બાર તિલપાત્રોનાં દાન દેવાં. છેવટમાં બાર બ્રાહ્મણોને નિમંત્રણ કરી, પીપળાનાં પાનોઉપર શુકલ તંદુલોના પુન્જે ઉપર જુદાજુદા બેસાડી અર્ધપાંદાદિથી તેઓનું પૂજન કરવું. અન્નિ-સ્થાપન કરી આઠ આઠ સન્નિધાનો તથા ધૃતાકૃતિનો હોમ કરવો. પૂર્ણાકૃતિ કરી, બાર, આઠ, છ, ચાર અથવા એક વત્સસહિત પચ્ચિત્તી કાલી ગાયનું દાન કરવું. શય્યાઉપર સુવર્ણમય ગાયત્રી મૂર્તિ સ્થાપી દાન દેવું. પ્રત્યેક માસે તિલપાત્રોસાથે એક જલપૂર્ણ ઘટનું પણ દાન દેવું. ઉધાપનમાં બાર ઘટોનું દાન દેવું એ પ્રમાણે વ્રત કરનાર પુરૂષ, દશ પ્રથમના પુરૂષોને, દશ પછીના પુરૂષોને અને એકવીશમા પોતાના આત્માને સદ્ગતિએ પહોંચાડેછે. આ વ્રતમાં એક-બાર લોકનું તથા દ્રોણ (એકદશમર યોગીશ તોલાબાર) કપાસનું પણ છેવટમાં દાન દેવું. આ કથા ભવિષ્યોત્તરપુરાણમાં છે.

અનંગત્રયોદશી વ્રત.

સુધિષ્ટિરતા પુછવાઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે કે માર્ગશીર્ષ સુદિ ત્રયોદશી અનંગત્રયોદશી કહેવાયછે. એ વ્રતવિષે પૂર્વે પાર્વતીજીએ મહાદેવજીને મુદ્ધયું હતું ત્યારે મહાદેવે કહ્યું હતું કે દુર્ભાગવાળા સ્ત્રીને સૌભાગ્ય દેનારું અને વધ્યા સ્ત્રીને પુત્રફલ દેનારું વ્રત તમને કહું છું. હેમંતઋતુમાં માર્ગ-શીર્ષ સુદિ તેરમને દિવસે ઉપવાસ કરવો. મદિકાનું દાન પણ કરવું. મરવનાં પુષ્પોથી પૂજન કરવું, નારંગીથી અર્ચપ્રદાન કરવું, નૈવેદ્યમાં સુતરરેણી આપવી. એકાગ્ર હૃદયથી અંતઃકરણમાં કામદેવનું ધ્યાન કરી મૂર્તિમાં પૂજન કરવું. ચંદન, યુષ્પ, ધૂપ, દીપથી પુજા કરી " સર્વ લોકોમાં વ્યાપક,

મર્વને વશ કરનાર, અને બમ્તોને ગિદિ આપનાર, અનગદેવને નમને
કરુંછુ ” એ પ્રમાણે કહી પ્રક્ષિણા તથા નમસ્કાર કરવા અને રાત્રિએ
મધ્યનું બપોળું કરવું એ પ્રમાણે પ્રથમ મામમા કરવાથી અશ્વમેધમનનું ફર
થાયછે અને સ્ત્રી રબાજેની મૌમા યવતી થાયછે પછી પૌર મામની
મુદિ તેરમને દિવસે હાલગનું દાનનું કરવું નાટ્યેશ્વર મહાદેવનું જાતિપુષ્પોથી
પૂજન કરવું નામથી અર્ચપ્રદાન કરવું, અગોકર્ષતિમ (ગગનગાહિયા)
ના નૈવેદ્ય રસાવનું અને ગરિએ અદનન પ્રાશન કરવું એ પ્રમાણે કરવાથી
મર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ અપ્રતિમ મામામ્મની પ્રાપ્તિ થાયછે મામમાસની
અદિ તેરમને દિવસે, કુપરામ કરી અતિથી દનશુદ્ધિ કરની યોગેશ્વર
મહાદેવ, ડોલગમા પુષ્પોથી પૂજન કરવું જાળીગના ફરથી અર્ધ દેવો
નૈવેદ્યમા શર્કરા દેવી અને ગરિએ મોતીના જલનું પાન કરવું એથી
વાજપેય યગનું રસ થાયછે. કાશુન માસની મુદિ તેરમને દિવસે બહરી-
કાલનું દાનનું કરન સીરેશ્વર મહાદેવનું જામના પુષ્પોથી પૂજન કરવું.
પ્રતાઓનું નૈવેદ્ય દેવું મોપારીનો અન દેવો અને ગરિએ કમોલનું
બમળું કરવું. એથી સ્ત્રી મીના અમાન ગળાયછે ચૈત્ર મુદિ તેરમને
દિવસે મર્વના દાનનું કરન, નિશ્ચય મહાદેવનું દમન પુષ્પોથી પૂજન
કરવું, જાળીગથી અર્ચના જાળીગનું નૈવેદ્ય દેવું અને ગરિએ વપુનું
બમળું કરવું એથી સ્ત્રી ઉમાનીમમાન ગળાયછે વૈશાખ મુદિ તેરમને
દિવસે અરેલનું દાન કરન, મહાવપનામના મહાદેવનું મર્વના પુષ્પોથી
પૂજન કરવું, અનૂના ફરથી અર્ચ દેવો. નૈવેદ્યમા વટક (વળ) દેવા
ગરિએ જામનું કરન થીનું લયે મામની અદિ તેરમને દિવસે નજોનું
કરવું કરવું પ્રાગેશ્વર મહાદેવનું જોનમગીના પુષ્પોથી પૂજન કરવું
શ્રીગથી અર્ચ દેવો મર્વ નૈવેદ્ય દેવું અને રાત્રિએ લવિગનું બમળું
કરવું એથી આ મા મામામારના દાનનું ફર થાયછે આસાદ મામની
મુદિ તેરમને દિવસે નાગીના કાલનું દાન કરવું ઉમાપતિ મહાદેવનું
મર્વના પુષ્પોથી પૂજન કરવું, નાગિથી અર્ચપ્રદાન કરવું નૈવેદ્યમા
દની ભાત રવ, અને ગરિએ ગિનું કરન થીનું. એથી વાજપેય યગનું
રસ થાય ત્રવનું મુદિ તેરમને દિવસે દનજનું દાનનું કરવું, લવપાણિ
મહાદેવનું મર્વનું મોથી પૂજન કરવું બોજેગથી અર્ચ દેવો. કપપાકનું
નૈવેદ્ય દેવું અને ગરિએ અનુઅદનું બમળું કરી નામનું કરવું. એથી

આઠ સોનામણિ યજ્ઞનુ ૧૫ થાયછે બાદપદ સુદિ તેગ્મને દિવસે કપેલનુ દાતણુ કરવુ, સઘોળત મહાદેવનુ ચપકના પુષ્પોથી પૂજન કરવુ વેવરનુ અથવા ધીની પુરીઓનુ નૈવેદ્ય ધરાવવુ, મગદી લીઝથી અર્ધ દેવો અને રાત્રિએ કેસરનુ ભક્ષણુ કરવુ. એથી દશ અશ્વમેધ યજ્ઞોનુ ૧૫ થાય છે. આધિનમાસની સુદિ તેગ્મને દિવસે કક્તીવૃક્ષનુ દાતણુ કરવુ, ત્રિ દશાધિપતિ મહાદેવનુ પૂજન કરનીરના પુષ્પોથી કરવુ કાકડીના ફનથી અર્ધ દેવો નૈવેદ્યમા ધોળા મરમે દેવા અને રાત્રિમા મુવર્ણનુ જલ પીવુ એથી દશ આતુભાંગ્ય યજ્ઞનુ ૧૫ થાયછે કાર્તિકમાસની સુદિ તેરસને દિવસે કદળનુ દાતણુ કરવુ, જગદીશ્વર મહાદેવનુ ગતા ઝમગેથી ફૂજન કરવુ કૃષ્નાર (કોળા) થી અર્ધ દેવા, નૈવેદ્યમા પૂરીઓ દેરી, રાત્રિમા મોતીનુ જલ પીવુ, જગરણુ કરવુ અને ગીતવાલિનાદિથી મહોટા કામચ કાવે. છેવટમા ઉધાપનવખતે મુવર્ણમય અર્ધનારીશ્વર મહાદેવને શ્યામિપત્ર ગ્રથાથી તેનુ ઘોડાપચારોથી અને તેમા વિશેષે શ્વેત પુષ્પોથી, શ્વેત ચક્રનથી અને શ્વેત વસ્ત્રાદિ ઉપચારોથી પૂજન કરવુ શ્વેત વર્ણુવાળા ગાયનુ સર્વોપરકરચુકત દાન દેવુ જન, ઉપાન તથા પાદુકા વગેરેનુ દાન દેવુ. આચાર્યપાસે નતની સમાપ્તિ બોલાવી, સર્વોપકર આચાર્યને દેરો તથા બ્રાહ્મણોને બોજન કરાવવુ આ નનથી પુત્ર, દ્રવ્ય, વૈદ્ય યનાશ અને આગેગ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે આ કથા બાવિધ્યોત્તર પુગણુમા છે.

બનીશ પૂર્ણિમાઓનું વ્રત.

માર્ગશીર્ષ સુદિ પૂર્ણિમાથી આરબી બનીશ પૂર્ણિમાપયત નીચે પ્રમાણે વ્રત કરવાથી સ્ત્રીવૈધવ્યના ધર્મથી મુક્ત થાયછે મધ્વાદિ ગ્રામિની તે પૂર્ણિમાના દિવસે પ્રાત કાળે દોળા તિરોથી ગાન કરી, સ્વસ્ત્ય વસ્ત્રો ધરી, પૂજના પદ્મયો તૈયાર કરી, લોટના પાત્રમા દીવા કરી “મારા આ જન્મમા તથા જન્માતરે મા પણુ વૈદ્ય ૫ પ્રાપ્ત ન થાય, એ માટે, તથા પુત્રસુખની પ્રાપ્તિમાટે બનીશ પૂર્ણિમાઓનુ વ્રત કરોશ અને તેમા વિદ્વાતભાવમાટે ગણ્યપતિપૂજનાદિ પણુ કરીશ એવો સંકલ્પ કરી ૫૯ વક્ર મહાદેવનુ મુવર્ણમય મૂર્તિમા ઘોડાપચારોથી યથાથાથ પૂજન કરવુ. તેમા ૧ શકર ૨ વિનેન ૩ કાલ્ય ૪ શશુ ૫ મહાદેવ. ૬ રૂદ્ર

મર્ચને વશ કરતાર, અને ભક્તોને સિદ્ધિ આપનાર, અનગદેવને તમને
કરજી " એ પ્રમાણે કહી પ્રદક્ષિણા તથા નમસ્કાર કરવા અને ગરિએ
મધનું ભક્ષણ કરવું. એ પ્રમાણે પ્રથમ માગમા કરવાથી અશ્વમેધયજ્ઞનું ક્ષય
થાયછે અને સ્ત્રી રત્નાગ્રેની મૌભાગ્યવતી થાયછે. પછી પૌષ મામની
મુદિ તેરમને દિવસે હાલગનુ દાતણ કરવું. નાગેશ્વર મહાદેવનુ જ્ઞાતિપુષ્પોથી
પૂજન કરવું શાંતિથી અર્ચપ્રદાન કરવું, અગોકર્ષણ (મમતગાંડિયા)
નુ નૈવેદ્ય રસાવનુ અને ગરિએ ચદનનુ પ્રાસન કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી
મર્ચ પાપોથી મુક્ત થઈ અપ્રતિમ માંભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે. માગમાસની
મુદિ તેરમને દિવસે, ઉપવાસ કરી, શ્રુતિકાવી દત્તગુદ્ધિ કરી યોગેશ્વર
મહાદેવનુ હોવામા પુષ્પોથી પૂજન કરવું, જળીગના ક્ષયથી અર્ચ દેવો.
નૈવેદ્યમા શર્કરા દેની અને ગરિએ મોતીના જલનુ પાન કરવું. એથી
વાજપેય યજ્ઞનુ વલ થાયછે. માગમા મામની મુદિ તેરમને દિવસે બદરી-
કાનુ દાતણ કરવું ત્રીશ્વર મહાદેવનું જ્ઞાતિપુષ્પોથી પૂજન કરવું.
પાશાઓનુ નૈવેદ્ય દેવું. મોપારીનો અર્ચ દેવો અને ગરિએ કંકાસનું
ભક્ષણ કરવું. એથી સ્ત્રી મીતાન્તમમાન ગણાયછે ચૈત્ર મુદિ તેરમને
દિવસે મનિકાનુ દાતણ કરવું, ત્રિશ્વર મહાદેવનુ દમન પુષ્પોથી પૂજન
કરવું, જળીગની અર્ચ દેવો. જનેશીનુ નૈવેદ્ય દેવું અને ગરિએ કપૂરનું
ભક્ષણ કરવું. એથી સ્ત્રી કિમાદેવીમમાન ગણાયછે. વૈશાખ મુદિ તેરમને
દિવસે અરોગનું દાતણ કરવું, મહાપતંગના મહાદેવનુ મનિકાનાં પુષ્પોથી
પૂજન કરવું, અનૂરના ક્ષયથી અર્ચ દેવો. નૈવેદ્યમા વટક (વડા) દેવાં.
ગરિએ જા ને જા પીતું. જ્યેષ્ઠ મામની મુદિ તેરમને દિવસે તગોડનુ
દાનગુ કરવું, પ્રભુજેશ્વર મહાદેવનુ જોયમગીના પુષ્પોથી પૂજન કરવું.
શ્રીકૃષ્ણથી અર્ચ દેવો. મહત્કનુ નૈવેદ્ય દેવું અને ગરિએ લવિગનુ ભક્ષણ
કરવું એથી આક્રમો મોનાગોરના દાનનુ ક્ષય થાયછે. આષાઢ મામની
મુદિ તેરમને દિવસે નાગીના કાનુ દાતણ કરવું, ઉમાપતિ મહાદેવનું
કલ્પના પુષ્પોથી પૂજન કરવું, નાગિની અર્ચપ્રદાન કરવું. નૈવેદ્યમા
દહી ખાન દેવા, અને ગરિએ મિનનુ વલ પીતું. એથી વાજપેય યજ્ઞનુ
વલ થાયછે. શ્રાવણ મુદિ તેરમને દિવસે દરજનુ દાતણ કરવું, શશ્વપાણિ
મહાદેવનુ દમનપુષ્પોથી પૂજન કરવું. શ્રોતેરાથી અર્ચ દેવો. કૃષ્ણપાકનું
નૈવેદ્ય દેવું અને ગરિએ અગ્રકચદનનું ભક્ષણ કરી જાનરણુ કરવું, એથી

આઠ સૌનામણિ યજ્ઞનુ ૧૫ થાયછે બાદપુ સુદિ તેમને દિવસે કઠોલનુ
દાતણુ કરવુ, સધોજાત મહાદેવનુ ચપકના પુષ્પોથી પૂજન કરતુ વેવરનુ
અથવા ધીની પુરીઓનુ નૈવેદ્ય ધરાવવુ, દામદી લીમુથી અર્ધ દેવો
અને રાત્રિએ કેસરનુ ભક્ષણુ કરવુ એથી દશ અશ્વમેધ યજ્ઞોનુ ૧૬ થાય
છે આશ્વિનમાસની સુદિ તેમને દિવસે કક્તીવક્ષનુ દાતણુ કરવુ, ત્રિ-
દશાધિપતિ મહાદેવનુ પૂજન કરવીરના પુષ્પોથી કરવુ કાકડીના ફનથી
અર્ધ દેવો નૈવેદ્યમા ધાળા મળે દેવા અને રાત્રિમા સુવર્ણનુ જલ
પીવુ એથી દશ આતુર્માત્ર્ય યજ્ઞનુ ૧૭ થાયછે ાર્તિકમાસની સુદિ
તેરસને દિવસે કંબળનુ દાતણુ કરવુ, જગદીશ્વર મહાદેવનુ રાતા કમળેથી
પૂજન કરવુ કૃષ્ણાદ (કોળા) થી અર્ધ દેવો નૈવેદ્યમા પૂરીઓ દેરી,
રાત્રિમા મોતીનુ જલ પીવુ, જગરણુ કરવુ અને ગીતવાદિનાદિયો મહોટા
હિસેવ કંગ્રો છેવળમા હિંદાપનવખતે સુવર્ણમય અર્ધનારોશ્વર મહાદેવને
ચંદ્રાઉપચર્યાપી તેનુ ધોરણપચારોથી અને તેમા વિશેષ શ્વેત પુષ્પોથી,
શ્વેત ચંદનથી અને શ્વેત વસ્ત્રાદિ ઉપચારોથી પૂજન કરવુ શ્વેત વર્ણવાળા
માયનુ સર્વોપરકરમુક્ત દાન દેવુ જન, ઉપાન તથા પાદુકા વગેરેનુ દાન
દેવુ આચાર્યપાસે પ્રતની મમાસિ બોલાવી સર્વોપકર આચાર્યને દેવો
તથા પ્રાણીઓને ભોજન કરાવવુ આ પ્રતથી પુત્ર, દ્રવ્ય, વૈધ યનાશ અને
આગેગ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે આ કથા બલિધ્યોત્તર પુરાણમા છે

જનૌશ પૂર્ણિમાઓનું વ્રત.

માર્ગશીર્ષ સુદિ પૂર્ણિમાથી આરબી જનૌશ પૂર્ણિમાપયત નીચે
પ્રમાણે વ્રત કરવાથી સ્ત્રીવૈધવ્યના જનમાથી મુક્ત થાયછે મધ્યાહ્નવ્યાપિની
તે પૂર્ણિમાના દિવસે પ્રાત કાળે જોગા તિનોથી વ્રત કરી, ૨૫-૭ વસ્ત્રો
ધરી, પૂજના પત્રો તૈયાર કરી, નોટના પાત્રમા દીવા કરી “મારા આ
જન્મમા તથા જન્માતરે આ જણુ વૈધ ય પ્રાપ્ત ન થાય, એ માટે, તવા
પુત્રસુખની પ્રાપ્તિમાટે જનૌશ પૂર્ણિમાઓનુ વ્રત કરોશ અને તેમા
વિદ્યાભાવમાટે ગણપતિપૂજનાદિ પણ કરીશ એવો સંકલ્પ કરી પત્ર
વક્ત્ર મહાદેવનુ સુવર્ણમય મુક્તિમા ધોરણપચારોથી યથાશક્તિ પૂજન
કરવુ તેમા ૧ શકર ૨ ત્રિનેન ૩ કાનગપ ૪ શણુ ૫ મહાદેવ ૬ રૂઢ

૭. રવિ. ૮- મૃદ. ૯. ઇશ્વર. ૧૦. શિવ. ૧૧. બ્રૂતેશ. ૧૨. કપર્દિન.
 ૧૩ મૃત્યુન્મય. ૧૪ ઉચ્ચ. ૧૫ શિતિકંઠ અને ૧૬ ચલિત્ર એ સોળ નામોનું
 અનુક્રમે ઉચ્ચારણ કરવું. દિરપ્પસહિત વાપનનું દાન કરવું. આ વ્રતના
 મહિમાવિષે યશોદાજીએ શ્રીકૃષ્ણને -પૂછ્યું કે શ્રીકૃષ્ણ ! તમે સાક્ષાત્
 નારાયણ છો તેથી પૂછું છું કે સ્ત્રીઓને વેધવ્ય ન આવે તથા પુત્રની પ્રાપ્તિ
 પૂર્વક તેનું અખંડ સુખ રહે એવું વ્રત કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે બીજી
 પૂત્રમતા વ્રતથી તમોએ કહેલાં શ્લોકની પ્રાપ્તિ થાયછે. પૂર્વ કાંતિ નગ-
 રીમાં ચંદ્રદાસ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ત્યારે તે નગરીમાં એક ધનેશ્વર
 નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તથા તેની રૂપવતી નામની સતી સ્ત્રી હતી.
 બીજી સપત્તિ છતાં પણ પુત્રસંપત્તિ ન હોવાથી તે દંપતી અત્યંત કષ્ટ-
 વાળાં હતાં. તે નગરીમાં એક ચોગી બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણને ત્યાંથી ભિક્ષા માગી
 નિર્વાહ ચલાવતો હતો. તે ધનેશ્વરને ઘેર કાંઈ દિવસ પણ ભિક્ષા લેવા
 જતો ન હતો. તેથી ધનેશ્વરે તેને પૂછ્યું કે ભગવન ! મારે ઘેર પધારી
 મારો અનુચ્છેદ કેમ કરતા નથી ? ચોગીએ કહ્યું કે અપુત્રનું અન્ન નિષિદ્ધ
 હોવાથી હું તમારે ત્યાં આવતો નથી. તે વાત સાંભળી ધનેશ્વર બ્રાહ્મણ
 મનમાં ધણું ક્રોધવાળો. ચોગીએ કહ્યું કે તમે ચંડી દેવીનું આરાધન કરો
 તેથી તમારી ચિંતા દૂર થશે. ચોગીના કહેવાપ્રમાણે નિશ્ચય કરી, ઘેર
 આવી, સ્ત્રીને કહી, ચંડિકા દેવીને પ્રસન્ન કરવામાટે વનમાં જઈ ધનેશ્વર
 ઉપરાઉપર સોળ ઉપવાસ કર્યા, ત્યારે સ્વપ્નમાં આવી ચંડીદેવીએ કહ્યું કે
 બ્રાહ્મણ ! હું ઘેર જઈ તારી સ્ત્રીપાસે બીજી પૂત્રમનું વ્રત કરાવ. અને
 પ્રત્યેક પૂત્રને એક એક અધિક પિષ્ટપાત્રમાં દીવાઓ કરાવી પૂજન કરા-
 વજો અને પ્રાતઃકાલે વનમાંથી આંગાનું ફલ લઈ તારી સ્ત્રીને ખવરાવજો
 તેથી તુને અલ્પ આયુષ્યવાળો પુત્ર થશે. ચંડીદેવીની આજ્ઞા પ્રમાણે આં-
 બાના વૃક્ષઉપર ચઢવાની તૈયારી કરતાં ઉપર ચઢવાની શક્તિ ન હોવાથી
 ખેદ પામી તેણે ગણપતિની સ્તુતિ કરી ત્યારે શક્તિ આવવાથી વૃક્ષઉપર
 ચડી ત્રણવાર શોધ કરતાં મળેલાં એક શળને લઈ ઘેર જઈ સ્ત્રીને મનો-
 પરેશ તથા ફલ એ, બન્ને આપ્યાં. રૂપવતીએ તે વ્રત કર્યું તથા શલનું
 બાણ ક્યું. તેથી તેને ગર્ભ રહ્યો. સમય પૂર્ણ થતાં દેવદાસ નામનો તેને
 પુત્ર આવ્યો. તેને સમય પ્રાપ્ત થતાં જનોઈ આપી, પણ વિવાહ કર્યો
 નહિ. સ્ત્રીએ પૂછતાં સ્વપ્ન આયુષ્યપણું કહી સમાધાન કર્યું. ધનેશ્વરે તે

પુત્રને વિદ્યાભ્યાસમાટે તેના માતુલસાથે કાશીજીતરફ રવાના કર્યો. મામે ભાણેજ બન્ને માર્ગમાં ચાલતાં એક બ્રાહ્મણના ગામમાં જઈને રહ્યા. ત્યાં તે દિવસે કોઈ બ્રાહ્મણને ઘેર વિવાહનો સમય હતો તેથી વર, કન્યાદાન લેવામાટે આવતો હતો ત્યાં અકસ્માત તે વરને ધનુવાયુનો ઉપદ્રવ થવાથી વરના પિતાવિગેરે મુંઝાઈ ગયા. પછી તેઓએ શુભ વિચાર કર્યો કે જે આ વાતની ખીજઓને ખબર પડશે તો કન્યા જશે, અને આપણા કુલને ખોટ લાગશે. માટે આ પરદેશી બ્રાહ્મણનો ભાણેજ છે તે આપણા વરનેવડો જ છે, તેને સમજાવી ત્યાં લઈ જઈ કામ ચલાવીએ. વરના પિતાએ સર્વ વાત જણાવતાં દેવદાસના મામાએ કહ્યું કે મધુપર્કમાં તથા કન્યાદાનમાં જે કંઈ ધનમાલ આવે તે અમને આપો તો તમારા કહેવાપ્રમાણે કરીએ. તેણે તે વાતને કબુલ કરવાથી દેવદાસ પરણવા ગયો અને પરણ્યો. બ્યારે વધુ વરના મિષ્ટબોજનરૂપ કંસાર ખાવાની તૈયારી થઈ ત્યારે દેવદાસ મુંઝાણો કે હું કંસાર ખાઈશ તો આ મારીજ ભાઈ થશે. એ પ્રમાણે વિચારમાં પડેના દેવદાસને વિવાહિત કન્યાએ કહ્યું કે, કયા વિચારમાં પડોમાં, તમેજ મારા પતિ છો. કારણ કે દેવોના, બ્રાહ્મણોના અને અગ્નિના સાક્ષિપણમાં મારું દાન તમારે માટે થયેલું છે. દેવદાસે કહ્યું કે, તે હીક છે પણ મારૂં આયુષ્ય સ્વસ્થ હોવાથી તમને કષ્ટમાં ઉતારવા હું ધારતો નથી. કન્યાએ કહ્યું કે જેવી તમારી ગતિ થશે તેવી મારી પણ થશે. હોય ! ક્ષુધા લાગી હશે માટે મારી સાથે બોજન કરો. દેવદાસે તેની સાથે બોજન કર્યું અને પોતાની એક વીંટી આપી કહ્યું કે મારા જીવિતના શાનમાટે એક સુંદર બગીચો બનાવી તેનું જલથી સિંચન કરજો. જે દિવસે મારું મૃત્યુ થશે તે દિવસે તે બગીચો સુકાઈ જશે. અને જે દૈવયોગથી હું જીવતો થઈશ તો તે બગીચો ફરીથી નવપલ્લવ થઈ જશે. એ પ્રમાણે કહી માગાસાથે દેવદાસ કાશીતરફ ચાલતો ગયો. પ્રાતઃકાલ યથાપછી વાદિત્રોના શબ્દોસાથે આગલો વર તથા તેના સગાવાળા કન્યાને તેડવા આવ્યા. કન્યાએ કહ્યું કે, આ પુરૂષ મારો પતિ નથી. જે પતિ હોય તો રાત્રિમાં જે બનાવબન્યો છે તે કહી બતાવે અને મધુપર્કમાં તથા કન્યાદાનમાં શું મળ્યું છે તે પણ કહી બતાવે. ઠી વાતની ખબર ન હોવાથી કેટલીક જુકર કરી છેવટ તેઓ પાછા પડવાથી ચાલી નીકળ્યા. દેવદાસ કાશીમાં જઈ, વિદ્યાભ્યાસ કરતો હતો ત્યાં આયુષ્યના ક્ષયથી મરવા પડ્યો. રાત્રિમાં કાળો સર્પ તેને

ખાવા આવ્યો પણ દોની માતાએ બત્રીસ પૂનમનુ વ્રત કરેલું હોવાથી તેને ખાઈ શક્યો નહિ. મધ્યાહ્ન સમયે કાળ પોતે તેને પકડવા આવ્યા. તે સમયે વ્રતના પ્રભાવથી પાર્વતીસહિત સદાશિવ ત્યાં આ-યા. દેવદાસને મરણ-દશામા જોઈને પાર્વતીજીએ પ્રાર્થના કરી કે, ભગવન્ ' આ દેવદાસની માતાએ મત્રીસ પૂર્ણિમાનું અખરિત વ્રત કરેલું છે, તેથી દેવદાસનું મરણ થતું ન જોઈએ. તમારા વ્રત કરનારા મંદોદયમુનિ વગેરે ધણા પુરૂષો મૃત્યુપાશમાંથી મુક્ત થયા છે. હું પ્રભો ! તમે મૃત્યુજ્યેષ્ઠ છો માટે આનો બચાવ કરો પાર્વતીની પ્રાર્થનાથી તથા નતથી પ્રવૃન્ન થએલા સદાશિવે તેને કાળથી મુક્ત કર્યો તે સમયમા દેવદાસની સ્ત્રીએ વાવેલો બગીચો યોડીનાં શુષ્ક ઘા પાછો પુરતજ નવપલ્લવ થયો. તે બનાવ જોઈને દેવદાસની નવવધૂએ પોતાના પિતાને કહ્યું કે તમે મારા જીવતા પતિની પ્રાપ્તિમાટે અનસન કરો. તેણીના પિતાએ તે પ્રમાણે કયું. તેવામા વાસીથી નીકળીને દેવદાસ પણ ત્યાં આવ્યો. તેને જોગખી તેનો અશુર દેવદાસ પોતાને ઘેર લેડી ગયો. લોભ કહેવા લાગ્યા કે દેવદાસનો નતમાતા આ પુરૂષ જ છે એમાં સંશય નથી. જ્યાંએ પણ પોતાના પતિને લક્ષ્ય તથા રહસ્યમંકન વગેરેથી બગેર જોગખ્યો સર્વે સમઘીઓએ ધણુ સાર થયું એમ જોના માલ્યું. ત્યાં દેવદાસ મમય રહી અનુર, માતૃત્વ તથા પત્નીની સાથે દેવદાસ પોતાને જોર આવ્યો. લોભએ પ્રથમથી તેનાં માતાપિતાને તે ખબર આપના તેઓ દહેવા લાગ્યા કે અરે! અમે તો અભાગીયા છીએ, અમેને પુત્ર દર્શન ક્યાથી દોય ? પણ પ્રામાણિક લોભના કહેવાથી સત્ય માની મામે જઈ તેનો પિતા વંસસહિત પુત્રને ઉત્સવપૂર્વક લેડી લા-યો.

એ પ્રમાણે બત્રીસ પૂર્ણિમાના નતના પ્રભાવથી તે આત્મજી પુત્રસુખને પામ્યો તથા અતેન વિદેશમાંથી મુક્ત થયો તેમ જ મનુષ્ય આ નતને શ્રદ્ધાથી કરેછે તે પણ અખરિત સુખને પ્રાપ્ત થાયછે તથા સ્ત્રીઓ વિધવાપણાના દુ ખોથી મુક્ત થાયછે. બત્રીસ મામ પૂર્ણ થાય ત્યાં નતનું ઉદ્વાપન કરવું આ વ્રતનો આરંભ જેમ માર્ગશીર્ષની પૂર્ણિમાથી થાયછે તેમ માર તથા વૈશાખની પૂર્ણિમાથી પણ થઈ રહેછે. કદાચ કેઈ કારણને લીધે ખીજા માસમા આરંભ કવો પડે તોપણ પૌષમા તથા જાત્રપદ માસમા તો કરવોજ નહિ. જ્યેષ્ઠ માસની પૂર્ણિમાએ ઉદ્વાપન કરવું ચતુર્દશીનો ઉપવાસ કરી પૂર્ણિમાને દિવસે આઠ દાયનો મંદુપ ફગી તેમા મંદુપ ભરી કુંભસ્થાપન

કરી તે ઉપર માપપ્રમાણ સુવર્ણમય ઉમામહેશ્વરની મૂર્તિને તથા તેની આગળ
વૃષભને સ્થાપી પોત્તણપચારથી પૂજન કરી ઉત્સવ તથા રાત્રિનું જાગરણ કરવું.
અને કથાનું શ્રવણ કરવું. પ્રાતઃકાળે બ્રાહ્મણોને વરાલી અગ્નિ સ્થાપન કરી
શિવપંચાક્ષર મંત્રથી તિલ, યવ તથા આબ્યથી અષ્ટોત્તરચત હોમ કરવો. જત્રીશ
અંધનોવાળા વાંશના પત્રમાં જત્રીશ દીવા, જત્રીશ દૂધ, નારિયેલ, બીજેઈ, જંબીર,
ખજૂર, અખોડ, દાડિમ, કાગદી લીંબુ અને નારંગી વગેરે ફલો સ્થાપી
તેને વજ્રથી બીટી મીઠિઉપર સ્થાપી એ સંધ્યું આચાર્યને દેવું. જત્રીશ
બ્રાહ્મણોને તથા જત્રીશ સ્ત્રીઓને છ રસોવાળું ભોજન કરાવવું. પ્રત્યક્ષ ગો
દાન કરવું. તથા બીજા પશુ બ્રાહ્મણોને અને દીન અનાથોને પશુ જાડવા.
અને તે પછી ઇષ્ટજનોસાથે પોતે ભોજન કરવું. એ પ્રભાતે કંવાયા
સ્ત્રી વૈધવ્યદુઃખમાં ન આવતાં સર્વ સુખોનું પાત્ર થાય છે. આ કથા
ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

ગૌરીતપોવ્રત.

માર્ગશીર્ષ વદિ અમાવાસ્યાને દિવસે 'ગૌરીતપોવ્રત' થાય છે આ વિ-
પ્રમની ઇતિકર્ત્તવ્યતા કથાઉપરથી જણાય છે. એક વખતે ઇંદ્રાણીએ ઇંદ્રને
કહ્યું કે ભગવન્! સ્ત્રીને પતિના સુખપૂર્વક પુત્રપૌત્રાદિનું સુખ થાય એવું--
કેાઈ મત હોય તે કહો. ઇંદ્રે કહ્યું કે પૂર્વે જુદસ્પતિના પિતા અંગિરાગુનિએ
'ગૌરીતપોવ્રત' એ નામનું વ્રત કહેલું છે. તેથી સર્વ અભીષ્ટસિદ્ધિ થાય છે.
માર્ગશીર્ષમાસની અમાવાસ્યાને દિવસે નિલકર્મ પહોંચી લાઈ શક્તિપ્રભાતે
મતનો સંકલ્પ કરી તેના અંગરૂપે ઉપવાસનો તથા નક્ત ભોજનનો
સંકલ્પ કરવો. સાર પછી ગૃધ્યાર્ક્ સમયે નદીવગેરેમાં સ્નાન કરી સર્ચને
અર્ચપ્રદાન કરી ગૌરીશ્વરનું ધ્યાન કરી સોળ વર્ષપર્યંત ચતા આ વ્રતનો
સંકલ્પ કરવો. ઘેર આવી ઉપચારો તૈયાર કરી શિવાલયમાં શિવપૂજન
કરવા જવું. હાં જઈ મયાત્રિધિ ઇશ્વરનું તથા ગૌરીનું સાંગોપાંગ પૂજન
કરી દક્ષિણમાં ગણપતિનું તથા ઉત્તરમાં સ્કંદનું પૂજન કરવું. તામ્રનું વા
મૃત્તિકાનું પાત્ર લઈ તેમાં આઠ તંતુઓથી બનાવેલી એક વાટ નાખી,
ગાયનું શુદ્ધ ધી પૂરી દીવો કરવો અને તેનું પૂજન કરી ત્રિવસરાત્રિ અખંડ
રાખવો તથા જાગરણ કરવું. બ્રાહ્મ સુદર્તમાં પાત્રાન ગોળ, ફળો, પૂરીયો,

તિલના લાડુ અને આઠ સૌભાગ્ય પદાર્થો યુક્ત ધાતુમય પાત્રઉપર તં
દીપ મુકી તેની તિથિના નામથી પૂજા કરી સર્પને દેખાડી પૂજેલાં બ્રાહ્મ-
ણનાં જોડાંને દાન દેવું. તથા સુવાસિની સ્ત્રીનો આશીર્વાદ લેવો. ઠાંગણ
વગેરે પક્ષીઓનો અવાજ ન થાય તે પહેલાં આ કાર્ય કરી લેવાનું છે.
જો પક્ષીઓનો અવાજ થઈ જાય તો વ્રત નિષ્ફળ થાય છે. બીજો દિવસે
પ્રાતઃકાળે ગોદાન તથા બ્રાહ્મણોજનાદિ કરી ઇષ્ટજીવો સાથે જોજન
કરવું. બીજો વર્ષ એ સર્વ કર્તવ્ય પડવાને દિવસ કરવું. ત્રીજો વર્ગ બીજને
દિવસ કરવું. એ પ્રમાણે પ્રતિવર્ષ એક એક તિથિ આગળ ચાલવું એ પ્રમાણે
સોળ વર્ષ સુધી કરી ઉદ્યાપનમાં માર્ગશીર્ષની પૂર્ણિમાને દિવસે સ્ત્રીસહિત
સોળ બ્રાહ્મણોને નિમંત્રણ કરી મધ્યાર્ધ સમયે અષ્ટદશ કમળમાં ગૌરીનું
પૂજન કરવું. તથા દૂધપાક, દૂત, શર્કરા, મોદક, જલેબી, દંથરાં, માલપૂવા
અને પૂડા એ આઠ પદાર્થોથી આઠ પાત્ર જરી જોજન કરાવેલા બ્રાહ્મણોનાં
પ્રત્યેક જોડાને એક એક પાત્ર દેવું. તથા વસ્ત્રાલંકારો પણ યથાશક્તિ
દેવા. આચાર્યને સુવર્ણમય ગૌરીની મૂર્તિ, પયસ્વિની ગાય અને દક્ષિણા
આપી વ્રતની પૂર્ણતા કહેવરાવવી. એ પ્રમાણે જ સ્ત્રી આ વ્રત કરે છે તે
અખંડ સૌભાગ્યવગેરે મુખોને પામે છે.

સૌર વ્રત.

માર્ગશીર્ષ માસના પ્રથમ રવિવારથી આરંભી બાર માસના રવિવારને
દિવસે ગમે તે ઇષ્ટસિદ્ધિ માટે “સૌર વ્રત” એ નામનું વ્રત કરવાનું છે.
માર્ગશીર્ષના રવિવારોમાં ત્રણ તુલસી પત્રો, પોપમાં ત્રણ વાલ ધી, માધમાં
ત્રણ મુકી તિલ, કાસ્ટુનમાં ત્રણ પલ દધિ, ચૈત્રમાં ત્રણ પલ દૂધ, વૈશાખમાં જરા
ગોમય, જ્યેષ્ઠમાં ત્રણ અંજલિ જલ, આષાઢમાં ત્રણ મરીચક (મરી), શ્રાવણમાં ત્રણ
પલ સાયવો, ભાદ્રપદમાં ગોમૂત્ર, આશ્વિનમાં શર્કરા, અને કાર્તિકમાં ઉત્તમ દવિય
એઓનું ભક્ષણ કરવું, સર્પનું પૂજન કરવું અને બીજા વ્રતોની જે સામાન્ય
પરિભાષા છે તે પ્રમાણે સર્વ કાર્ય કરવું. આથી સર્વસિદ્ધિ થાય છે.

પૌષ માસ.

અષ્ટમીવ્રત

પ માસના શુક્લપક્ષની અષ્ટમી ને બુધવારના યોગવાળી હોય તો તે દિવસે સ્નાન, જપ, હોમ, દેવપિતૃતર્પણ અને બ્રાહ્મણુઓનવગેરે કરવાથી ઘણું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. તેમાં પશુ ને ભરણી નક્ષત્રનો અથવા રે-વિષ્ણીનો તથા આદ્રા નક્ષત્રનો યોગ હોય તો તે

અત્યુત્તમ પુણ્ય પર્વ ગણાયછે.

સુરપદ્માદશીવ્રત.

પૌષ વદિ દ્વાદશીને દિવસે સુરપદ્માદશીવ્રત કરાયછે. તેની ઇતિહાસિક વ્યત્તા કથાઉપરથી જણાયછે. એક દિવસે પાર્વતીએ શંકરને પૂછ્યું કે, “ભગવન! એવું કોઈ ઉત્તમ વ્રત કહો કે જેથી કુરપનો નાશ થાય અને સુરપની પ્રાપ્તિ થાય.” શંકરે કહ્યું કે, “પૌષ વદિ દ્વાદશીને દિવસે ‘સુરપદ્માદશી’

એ નામનું વ્રત કરવાથી મનુષ્યાદિ પ્રાણીનું ખરાબ રૂપ મટી જઇ ઉત્તમ રૂપ પ્રાપ્ત થાયછે. પૂર્વે દ્વાપરયુગના અંતક્રમણે વિષ્ણુએ દેવોના નાશ માટે પૃથ્વીઉપર મયુરાનગરીમાં વસુદેવજીને ત્યાં કૃષ્ણાવતાર લીધો હતો. તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રથમ બીજમક રાજાની પુત્રી રૂકિમણીને પરણ્યા હતા તે રૂકિમણી અત્યંત રૂપાળાં તથા સુશીલ હતાં. હમેશાં સાસુ સસરાની સેવા કરતાં હતાં, છતાં પણ અસ્વભાવને લીધે સાસુસાથી કંઈક વિશેષ થવાથી દેવકીજીએ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, પુત્ર ! જો તમારે માતાઉપર ભક્તિ કે પ્રેમ હોય તો અવસ્થા બીજી જી પરણો. મારા વચનનો અનાદર કરવો યોગ્ય નથી. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, રૂકિમણીનો ત્યાગ કરી બીજી જીને શીરીતે પરણી શકું ! જે પુરૂષ પોતાની પત્નીની જી કે જે શીલવાળી, સ્વરૂપવતી અને ઉત્તમ કુલમાં જન્મેલી હોય તેનો વગરકારણે ત્યાગ કરેછે તે નરકનો અધિકારી થાયછે. દેવકીજીએ કહ્યું કે સર્વ દેવોથી, તીર્થોથી તથા પૂજ્ય વર્ગોથી માતા અધિક પૂજ્ય છે. માટે મારા વાક્યપ્રમાણે કરવાથી તમને કરોડો દોષ સાગવાનો નથી. વિચાર કરો કે ધર્મ સ્મૃતિમાં પણ કહ્યું છે કે, પિતૃદેવગુણં માતા ગૌરવેનાનિરિષ્યતે એટલે “પરમ પૂજ્ય પિતા કરતાં પણ માતાનું પૂજ્યત્વ દશગણું અધિક છે.” તથા જ્યારે દુષ્ટદમનજીએ કરેલા દ્રૌપદીના સ્વયંવરમાં અર્જુને કરેલા લક્ષ્ય બેદથી પ્રાપ્ત થયેલી દ્રૌપદીને સાથે લઈ આવેલા અર્જુને માતા કુંતીને કહ્યું કે માતાજી ! એક મોટા સામ મેળવી અમે આવ્યા છીએ. ત્યારે કુંતીએ કહ્યું કે, તે સામનો પાંચે બધુઓ સરખે ભાગે વહેંચી ઉપભોગ કરો. પાંચે બધુઓએ વિરમમ પામી કહ્યું કે, માતાજી ! સામમાં આ દુષ્ટદમનની પુત્રી દ્રૌપદી મળેલાં છે. તેનો શીરીતે ભાગ પડે ? માતા કુંતીએ કહ્યું કે ગમે તેમ હોય પણ દેવે-આથી જ મારા મુખમાંથી નીકળેલી આચાર્ય વચનોપ્રમાણે તમે પાંચે બધુઓ એક કંપાને પરણશો તેમાં શાઅનો તથા મોડોનો અપવાદ નહીં નહિ. અને તે પ્રમાણે જ થયું. તેથી પણ માતાની આજ્ઞા સર્વોપરિ રુતાવાળી છે. તેમાટે મારા કહેવાપ્રમાણે કરો. માતાનાં આમ્રદમરેલાં વચનોથી મુંઝાવેલા શ્રીકૃષ્ણ વિચાર કરતા હતા તેવામાં નારદમુનિ ત્યાં આવ્યા. સત્કાર પામેલા નારદે પૂછ્યું કે, શ્રીકૃષ્ણ ! શા વિચારમાં છો ? શ્રીકૃષ્ણે સર્વ માનવ જન્માવતાં નારદે કહ્યું કે, એક દિવસે વૈકુંઠમાં કુર્વાસામુનિ ગયા હતા ત્યારે લક્ષ્મીજીએ તેનું બીભત્સ રૂપ જોઈ દાંડી કરી; તે ઉપરથી

દુર્વાસાએ શાપ આપ્યો કે, તમે રૂપના અભિમાનથી મારી હાંસી કરી છે માટે તમે અત્યંત કુરૂપ થઈ જશો. ઘણી રાત્રા માગતાં મુનિએ કહ્યું કે મારું વચન ફરશે નહિ. તેથી તમારો મનુષ્યાવતાર થશે તેમાં તમારું અત્યંત ખરાબ રૂપ થશે, પણ રૂકિમણીની કૃપાથી તમારું રૂપ સુધરશે. એ પ્રમાણે શાપ હોવાથી સદ્ગુણ સંગ્રહિત ચાલવને ઘેર અવતરેલ છે. અને તે વિરૂપ નેત્રોવાળા, વિરૂપ આકારવાળા અને સર્વથા કુરૂપવાળા છે તેનું માગું કરે અને પરણે. રૂકિમણીની કૃપાથી તે શાપ દૂર થશે તથા દેવકીજીનું પણ વચન રહેશે. એમ કહી નારદમુનિ સ્વર્ગમાં ગયા. શ્રીકૃષ્ણે ખતાને ધારણ્યા આપી વિવાહની તૈયારી કરી અને યોગજ વખતમાં તે નવી સ્ત્રીને પરણી, દેવકીજીને પગે પડ્યા. નવી સ્ત્રીને બીભત્સ રૂપવાળા દેખી દેવકીએ કહ્યું કે કૃષ્ણ! આવી સ્ત્રીને ક્યાંથી ઉપાડી લાવ્યા? કેાંઈ જોવા આવશે તો મારે શીરીતે કરવું? કૃષ્ણે કહ્યું કે મેં તો તમારી આજ્ઞાપ્રમાણે કર્યું છે. પછી રૂકિમણી સાસુને ઘેર આવી કહેવા લાગ્યાં કે મારી શોકનું દર્શન તો કરાવે દેવકી-જીએ કહ્યું કે રૂકિમણી! તમે કરેલા સુરપદ્માદશીવતનું પુણ્ય તમારી શોકને આપે તો દર્શન કરાવું. રૂકિમણીએ કહ્યું કે, એવી હૈયાકુટી કાણ હોય કે જે કદ વેડીને મેળવેલા પુણ્યને શોકમાટે આપે? દેવકીજીએ કહ્યું કે જો સર્વ રૂજ ન આપે તો અર્ધ રૂજ આપે અથવા એવો, પાંચમો, છઠ્ઠો કે ઉવટ સોળમો ભાગ પણ આપે. રૂકિમણીએ કહ્યું કે એક તિલ જેટલું પણ સુરપદ્માદશીનું વ્રતરૂજ નહિ આપું. એમ કહી પોતાને ઘેર ગયાં અને ત્યાં જઈ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે નવી પરણેલી સપત્નીનાં દર્શન કરાવે, શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, તે તમારી સપત્ની અદષ્ટકૃત વૈયિગ્યને બીધે વિચિત્ર રૂપવાળા છે પણ હું તમોને તેનું દર્શન કરાવીશ. એમ કહી સત્ય ભાગાની પાસે જઈ તેને શીખવ્યું કે રૂકિમણી તમને જોવા આવે ત્યારે હાર બંધ કરી અંદરથી કહેજો કે સુરપદ્માદશીવ્રતના પુણ્યમાંથી એક તિલ માત્ર પુણ્યનેા છઠ્ઠો અંશ આપે તો હું તમારી સેવા કરનારી થઈને રહું અને યુગ દેખાડું. પછી રૂકિમણી જ્યારે સત્યભામાને જોવા આવ્યાં ત્યારે શ્રીકૃષ્ણના શીખવવાપ્રમાણે સત્યભામાએ કહ્યું કે, હું તમારી ભગિની છું. તમારા ચરણમાં પ્રણામ કરું છું. મારેમાટે સુરપદ્માદશીવ્રતનું યોગ્યપણ રૂજ આપે. રૂકિમણીએ આશ્ચર્ય પામી રનાન કરી વ્રતનું રૂજ દેવામાટે અગ્નિમાં તિલની એક આકૃતિ આપી કે તુરત સત્યભામાનું રૂપ સુધરી ગયું. તે

વળતે આકાશવાણી થઈ કે “ રૂકિમણીએ આપેલા સુરપદાદર્શીમતના પ્રુપ્તી સાપમાનું રૂપ સુંદર થયેલું છે. ”

આ સાંભળી પાર્વતીએ મહાદેવને કહ્યું કે “ મહારાજ ! આ મતનો અમત્કાર તો પછો જણાય છે. તેની ઇતિહાસવ્યવસ્થા કહો. ” મહાદેવજીએ કહ્યું કે “ પૌત્ર વદિમાં પ્રુપ્ત નક્ષત્ર હોય તે દિવસે આખા સરીરમાં ધોળા રંગવાળી ગાયનું અથવા ગમે તે એક રંગવાળી ગાયનું પ્રુધીકરણ પડ્યા પહેલાં ગોમય (છાશ) લઈ તેમાં તિલ નાંખી એકસો આઠ પિડો કરી રાખવા. પૌત્ર વદિ આરમ્ભને દિવસે ઉપવાસ કરી તદોવગેરેમાં સ્નાન કરી કુંભકર પર રહેલી તિલપાત્રમાં સ્થાપેલી વિષ્ણુની સુવર્ણમૂર્તિની પૂજા કરી, તિલમિત્ર નેવેલ ધરાવી અર્ચપ્રદાન કરવું અને નિધિપ્રમાણે સ્થાપેલા અગ્નિમાં ઉપર પ્રમાણે તૈયાર કરી રાખેલા ગોમયના પિડોનો અદ્યોત્તરસત હોમ કરવો તેમજ તિલનો પશુ અદ્યોત્તરસત હોમ યથાધિકાર મંત્રથી કરવો. હોમને અતે વિષ્ણુશ્રાદ્ધ કરવું, બ્રાહ્મણોને જામડવા, પીથી બરેલા ઘઉંનું દક્ષિણાસહિત દાન દેવું, રાત્રિએ કથા શ્રવણ કરી જાગરણ કરવું, સવારે સર્વ ઉપરકર બ્રાહ્મણોને પેહેલી દેવો, હાથા મામવી અને સંપૂર્ણતા કહેવરાવવી. અને પછી પોતે હાથમિત્રોસાથે ભોજન કરવું. એ પ્રમાણે સુરપદાદર્શીનું મત કરવાથી સર્વ દુઃખોનો નાશ થાય છે. તથા રૂપની સંપત્તિ મળે છે. વિશ્વને આ મત સ્ત્રીઓને માટે છે. ” આ કથા બનિયોત્તર પુરાણમાં છે.

અર્ધોદય તથા મહોદય પર્વ.

પૂર્ણિમાંત માસપ્રમાણે માસમાસની અને અમાંત માસ પ્રમાણે પાંચમાસની અમાવાસ્યા રવિવાર, શ્રવણ નક્ષત્ર અને વ્યતીપાત એઓતા ગોમયવાળી હોય તો તે અર્ધોદય પર્વ કહેવાય છે. વ્યતીપાત વગેરેના ચોત્ર દિનમતા હોવો જોઈએ. આ પર્વ કોટિ સુર્યગ્રહણ સમાન છે. આ વિષયમાં અગત્યમુનિએ રક દને પૃથ્વું કે “ ભગવન ? અર્ધોદય પર્વનો મહિમા તથા તેની ઇતિહાસવ્યવસ્થા કૃપા કરી કહો ” રકદે કહ્યું કે, “ અર્ધોદય પર્વ કોઈ સમયે જ આવે છે. અને તેથી તે દેવોને તથા મનુષ્યોને ફલ મળે છે. તે સપ્તગી કામનાઓને પૂરી કરનાર છે આ વ્રતપર્વ પૂર્વે વસિષ્ઠે, પરગુરુએ અને મનમુનિ મુનિઓએ કરેલું છે. પ્રુકરણવગેરે તીર્થોમાં

ગંગાવગેરે નદીઓમાં અને માનસ સરોવરવગેરે સરોવરોમાં સ્નાન કરવાથી ને રૂળ થાય છે તે રૂળ તે દિવસે વિધિયુક્ત સ્નાન દાનથી થાય છે. દસ હજાર અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવાથી, નિર્જલ પ્રદેશમાં જલ સ્નાન બાધાવત્રાથી, જુખ્યાને બોજન દેવાથી, તૃપાવાગાને જલ પાવાથી અને શીતાર્તને વસ્ત્રો દેવાથી ને પુણ્ય થાય છે તે પુણ્ય અર્હોદય પર્વમાં સ્નાનદાનથી થાય છે. અર્હોદય પર્વમાં સધળાં સ્થળનાં જળ ગંગાજળસમાન છે, સર્વ બ્રાહ્મણો બ્રહ્માજેવા છે, અને સર્વ પ્રકારનું દાન મેરુત્રાય ગણાય છે. પૂર્વે સસ-યુગમાં વસિષ્ઠે, ત્રેતાયુગમાં રામચંદ્રે, દ્વાપરયુગમાં યુધિષ્ઠિરે અને કલ્પિયુગમાં પૂર્ણોદરે આ વ્રત કરી અભીજિતિ મેળવેલી છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રૂદ્ર એ ત્રણ આ વ્રતના દેવો છે. એ ત્રણ દેવોની સુવર્ણમય મૂર્તિ કરી તિથોથી શય્ય યંત્ર કરી તેમાં તેઓનું સ્થાપન કરી પોડશોપચારોથી પૂજન કરવું. ત્રણ ગાયોનું દાન દેવું. મધ્યાહ્ન સમયે સ્નાન કરી તિથોનો મોટો પર્વત દરી તે ઉપર ત્રણ દેવોની મૂર્તિઓ સ્થાપી પૂજા કરી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને તેનું દાન દેવું. તિલપાત્ર તથા ઘૂતપાત્રનું અને જનોઘનુ તેમજ વસ્ત્રોનું પણ દાન દેવું. છેવટ બ્રાહ્મણોબોજન કરાવી દક્ષિણા દેવી, સમુદ્ર સર્વ-તીર્થંગમ હોવાથી તેમાં સ્નાન કરવું, હોમ કરવો, ક્રોધાદિ દોષોનો ત્યાગ કરવો અને બ્રહ્મચર્ય, શ્રાદ્ધ તથા ઉપવાસાદિ નિયમો પાળના. ઉપર કહેલા યોગોમાં જરા ઓછો યોગ હોય તો તે મહોદય પર્વ કહેવાય છે તે પણ સ્નાનદાનવગેરેથી ઉત્તમ પુણ્ય આપનાર છે. ખન્ને જાતનાં વ્રતોનાં નામોમાં શંકા થાય એવું છે કે સંપૂર્ણ યોગોમાં અર્હોદય અને ઓગ યોગોમાં મહોદય એવાં નામો કેમ સંભવ ? તેના સમાધાનમાં અર્હોદય શબ્દમાં અર્હ શબ્દ છે તે અર્ધું એવા અર્થવાળો નથી પણ જ્ઞાન ધાતુ ઉપરથી થયેલો છે, એટલે જેમાંથી ઉત્તરોત્તર પુણ્યાદિનો ઉદય થાય તે અર્હોદય. મહોદય શબ્દમાં પુણ્યાદિનો મોહોટો ઉદય થયે એટલો જ અર્થ રહેલ છે તેથી શંકા કરવાજેવું નથી. આ વ્રતનો મહિમા રકંઠ-પુરાણમાં કહેલો છે.

મકરસંક્રાંતિ.

પ્રત્યેક વર્ષે પૌષ માસમાં મકરસંક્રાંતિનું પર્વ આવે છે. મેઘ રાશિ વગેરે બાર રાશિઓમાં અર્ધઅહનો પ્રવેશ એ મક્રાંતિ કહેવાય છે. મધ્યના

સક્રાંતિઓમા મન્દ્રમક્રાંતિ તથા કર્ક સક્રાંતિ એ બન્ને મોહોત્તી સક્રાંતિઓ
 ગણાયછે કેમકે મન્દ્રસક્રાંતિથી સર્વ ઉત્તરાયણના યાયછે તથા કર્કસક્રાંતિથી
 સર્વ દક્ષિણાયના યાયછે ઉત્તરાયણથી દેવોનો દિવસ યાયછે અને દક્ષિ
 ણાયનાથી દેવોની રાત્રિ યાયછે તેથી પ્રાત્ર માનનિક તથા ધાર્મિક કૃત્યો
 ઉત્તરાયણમા યાયછે સુકનપક્ષની સાતમને દિવસે જો સક્રાંતિ થતી હોય
 તો તેનો મહિમા ધણો છે સક્રાંતિને વિશે સ્નાન અવસ્ય કરવું. જો સ્નાન
 ન કરે તો સાત જ મપર્ચન રોગી તથા નિર્ધન યાયછે તથા અધિકાર
 પ્રમાણે પિન્નમરતું શ્રાદ્ધ પણ કરવાનું છે તે દિવસે કરેલા પુણ્યનો કોઈ કાસે
 કાપ થતો નથી મક્રાંતિને વિશે સત્તા રાગરના ગૃહસ્થોએ ઉપવાસ કરવાનો
 છે દાનક્રમનાકર અથપ્રમાણે તિનધેનુનું દાન દેવું મહાદેવના મહિરોમા
 તેનની દાનમાના બરાવરી, તિતોથી તથા તડુતોથી ધિવનુ પૂજન કરવું.
 કાળા તિતોથી સ્નાન કરવું, તિતોનું દાન દેવું, હોમ કરવો, બક્ષણ કરવું.
 ધેળા તિતોથી દેવોનું તથા કાળા તિતોથી પિતૃઓનું તર્પણ કરવું. આ
 પવમા મહાદેવજીકર ધીનો અભિરોક કવાથી મોહોડું પુષ્પ યાયછે.
 સુરર્ણ્યુષ્મા નિનપાત્ર દેવાથી ધણું પુષ્પ યાયછે આ દિવસે શિવપૂજનનું ઘન
 કરવાનું છે તેમા આગતે વિષે ઉપવાસ કરી સક્રાંતિને વિશે તિવરનાન
 વગેરે કરી સિવનિગો ગાયના ધીથી સ્નાન કરાવી, શુદ્ધ જલથી સાંધ કરી,
 ચદન પુષ્પાદિથી પૂજા કરી, સુરર્ણ્ય, કીરે, નીરમણિ આણિમ્મ અને મોતી
 એ પવ સતોનું અર્ચણ કરી, તિનનેનના દીપોથી તથા તડુનમહિત તિતોથી
 પૂજન કરી ધેળા ગાયનું અથના કાળા ગાયનું શુદ્ધ ધી માત્રણસો પ્રસ્થ
 (એક ગેરનો એક પ્રસ્થ યાયછે) લઈ તેને જલમા ઠારી કરણ કરી પૂન
 ન દુધ (ધીનો ધાગો એટલે દાનમા ધીની મહાપૂજા કરેછે તે) નું
 પાનમાસની અમાવાસ્યા રવિવોને જમાડી તિવસદિત પચમન્યનું પાન કરી
 મોગવાળી હોય તો તે અર્દ્ધોચ્ચે એનું, અનોનું, દામનું અને તિતોનું દાન
 નિમના હોતો વેધએ આ પર્વ પૂછે અને દુધથી સર્ષની પૂજા કરવાથી
 અગમ્યમુનિએ રકદને પૂછ્યું કે જો તથા તેનો વળતો દિવસ કરિનિ
 તથા તેની દતિકર્ત્તનના કૃપા કરી કહો નહિ પૂર્વે ચનકર્ણાબ નામના પુરને
 પર્વ માં મમયે જ આવેછે અને તેથી તે તિવમુનિએ મન્દ્રમક્રાંતિને વિશે
 છે તે સવળી કામનાઓને પૂરી કરનાર છે રિનના નામની ધમ્મજાગાએ
 પરશુરામે અને મનમોહ મુનિઓએ કરેલું છે થી અખદિત સીમાન્ય તથા

પુત્રનો સાબ થાયડે. આ વિષયમાં ડોણાચાર્યનાં પત્ની કૃષીએ દુર્વાસામુનિને પૂછ્યું કે “ હે ભગવન! દારિદ્ર્યથી તથા પુત્રના અભાવથી હું પીડિત છું, માટે કોઈ મત બતાવો. મારા પતિ ત્રણ વિકાન છે છતાં તપચર્યાના ભંગના બપથી ધનાદિપ્રાપ્તિને માટે કશો પાત્ર કરતા નથી. મારે ઘેર એક છુટ્ટી ગાય છે. તેની છાસથી ધણે કપ્પે હું શ્વેત મલાવું છું. ” દુર્વાસાએ કહ્યું કે “ મહરત્નકાંતિને દિવસે ગોમયથી મંદિત કરી ધાન્યનો પુંજ કરી તેકપર જોમાં માંખણ તૈયાર હોય એવું છાસનું મોડું ખાત્ર સ્થાપી તેની ઉપર યશોદાચની તથા બાલકૃષ્ણની સુરભિમય મૂર્તિ સ્થાપી રાતા સ્ત્રધી તથા રાતા વસ્ત્રથી તે પાત્રને વીટળી પુષ્પધૂપવગેરેથી પૂજન કરી મંથનના દંડમાં સૂર્યનું આવાદન કરી આઠ દીવાઓ કરી આઠ મોઢકો તથા શેસડીના સાંઠાઓ કરતા સ્થાપી યશોદાસહિન શ્રીબાલકૃષ્ણની દારિદ્ર્યના નાશમાટે તથા પુત્રના સાબમાટે પ્રાર્થના કરી વેદપાત્ર બ્રાહ્મણને બોલાવી તેનું પૂજન કરી તેમાં સૂર્યનારાયણનું ધ્યાન કરી તે મૂર્તિ સહિત દધિમંથન પાત્રનું દાન દેવું. એ પ્રમાણે કરવાથી પૂર્વે નંદનાં પત્ની યશોદાજીએ પણ શ્રીકૃષ્ણજીવા પુત્રને મેળવ્યા હતા. તેથી તમે પણ તે પ્રમાણે કરો. કૃપીએ તે પ્રમાણે કરવાથી પુત્રનો તથા સપત્તિનો સાબ મેળવ્યો હતો.

સંતતિ અને સપત્તિ મેળવવાનું

એક સાધન.

આતંકનિઘ્રહ ગોળીઓ.

સંતતિ થતી અટકાવનારા સઘળા શારીરિક વિકારોને મટાડવામાં આતંકનિઘ્રહ ગોળીઓએ મોહોટી ક્ષેત્ર મેળવી છે, તેમ જ ગોળીઓનું સેવન કરનારાઓ બળ અને ઊંડાદથી ભરપૂર તેમજ એકબી મમજશક્તિવાળા થાય છે તેથી આતંકનિઘ્રહ ગોળીઓને સંતતિ અને સપત્તિ મેળવવાનું એક સાધન મળવામાં આવેલ છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી અણિશંકર ગાવિંદજી.

ભાતગર-કાઠિયાવાડ.

આધ માસ.

વરદચતુર્થી અથવા હુંદિરાજચતુર્થીવ્રત.

ધ માસના શુક્રપક્ષની પ્રદોષકાલવ્યાપિની ચતુર્થીમાં વરદચતુર્થી અથવા હુંદિરાજચતુર્થી એ નામનું વ્રત કરવાનું છે કાશીખંડમાં મહાદેવે ગણપતિને કહ્યું છે કે, બક્ષાલોકો સર્વ કામનાઓની પ્રાપ્તિમાટે તમને હુંદે (શોધે છે) તેથી તમારું 'હુંદિરાજ'

એવું નામ થશે તથા શ્રી અવિમુક્તાપુર, મહાશ્મશાના અને કાશીજી એવાં અનેક નામોથી પ્રસિદ્ધ મારા આ ક્ષેત્રમાં જોઆ પ્રથમ તમારું પૂજન કરશે તેઓનેજ હું પ્રસન્ન થઈશ અને દેહાંતસમયે તારક, બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરીશ. તે દિવસે તમને ધોળા તિવનો મુલાલો મોદક ધરાવી પ્રદોષ સમયે તમારું વિધિપૂર્વક પૂજન કરીને મોદકનું બક્ષણ-કરશે તે સર્વ મનોરથોને પ્રાપ્ત થશે તથા અર્ધ વિદ્યાઓથી મુક્ત થશે.

ગૌરીચતુર્થીવ્રત.

માધશુક્લા ચતુર્થીને દિવસે 'ગૌરીચતુર્થી' એ નામનું વ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે પુરુષોએ તથા વિશિષ્ઠ સ્ત્રીઓએ સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી અભીષેક કામનાનો સંકલ્પ કરી શ્રી ગૌરીદેવીનું ઓલવનાં પુષ્પથી, કુંકુમથી, અલક્ષ્મીકથી, રાતાં સૂત્રો તથા વસ્ત્રોથી, કંકણ વગેરે આભરણોથી, રાત્રી બીજાં પુષ્પોથી, ધૂપ દીપોથી, અને ગુડ, આદુ, દૂધ તથા લવણ એઓને શુભ શ્રુતિના મુક્તિદાતા પાત્રોમાં સ્થાપી બલિદાન દેવાથી પૂજન કરવું. સુવાસિની આહવાણીઓનું તથા વિદ્વાન આહવાણીનું પૂજન કરી તેઓને ભોજન કરાવવું ત્યારપછી પોતે ભોજન કરવું અને મતની સફલતામાટે તે શ્રી ગૌરીદેવીને અર્પણ કરવું એથી સર્વ મનોરથો સફલ થાય છે.

વસંતપંચમી.

પ્રત્યેક વર્ષે માધ માસના શુક્લપક્ષની મધ્યાહ્નવ્યાપિની પંચમી વસંતપંચમી કહેવાય છે. તે દિવસે વસંતઋતુના અધિષ્ઠાતા દેવનો જન્મ થયો છે. કાલિકાપુરાણમાં તેવિગે લખવામાં આવ્યું છે કે વ્યારે મહાદેવે ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરતા માંડી ત્યારે તેમા ભગ પડવામાટે બ્રહ્માએ કામદેવને આજ્ઞા કરી, તે વખતે કામદેવે કન્યુ કે તે કાર્ત્ત્વ સદાચરિના શી રીતે થાય? આ વખતે વિચારમાં પડેલા બ્રહ્માએ મૂકેલા નિશ્વાસમાંથી એક વસંત નામનો દેવ ઉત્પન્ન થયો કે જે પુષ્પોના સમુદાયથી શોભતો તથા કામદશાને ઉત્પન્ન કરનાર હતો. તેણે મંદ, શીત તથા સુગંધી પવન, આશ્રવગેરે વૃક્ષોમાં પુષ્પો, કાવલના કામોદીપક સમ્રોહ, પ્રકૃતિવત કમલોવાળાં સરોવર અને નવા અંકુરોવાળી લતાઓ એઓને ઉત્પન્ન કર્યાં. તેથી ધણી સિદ્ધલોકો કામ-વશ થયા પણ એજ વસંતવગેરેની સદાચરિતાવાળા કામદેવે મહાદેવજીને મોહ કરવા જે જે ક્રિયાઓ કરી તે સર્વ બાગ્યરહિત મનુષ્યના ઉચ્ચમોની પેઠે દેવજી પરિશ્રમરૂપ રૂઝવાળી જ બની કાળના પણ કાળ તથા જગતના ઉત્પાદક, સ્થાપક અને સંહારક, મહાદેવજીને કામદેવ શું કરી શકે? તેતા જેમ પતંગીયો અગ્નિના પરાભવનો યત્ન કરતાં પોતેજ બળી જાય તેમ મહા-દેવજીના કંપાળમાં રહેલા ત્રીજા નેત્રમાંથી નિકળેલા અગ્નિવડે ક્ષણમાત્રમાં બળી બરમ થયો.

વસંતપંચમીનું બીજું નામ “શ્રોપંચમી” પણ છે. મત્સ્યસૂક્ત મં-
થના પાંચમા પટલમાં કહ્યું છે કે, મઠર રાસિના અથવા કુબ રાસિના સર્પ
હોય ત્યારે શુક્લપક્ષની પંચમીને દિવસ પ્રાતઃકાલમાં નદીનાં સુગંધિ પવિત્ર
જળથી લક્ષ્મીસહિત વિષ્ણુને સ્નાન કરાવી પુષ્પો અગ્રવવાં અને વસંત
તથા દામદેવનું તેમજ દામદેવની સ્ત્રી રતિનું પણ પૂજન કરવું. તે દિવસે
એકઝ વખત જમી પ્રત. દરવાથી લક્ષ્મી પ્રસન્ન રહેશે. આ પ્રસંગે લક્ષ્મી-
નારાયણના મંદિરમાં હર્દયવગેરેનાં પત્રોથી તથા પુષ્પોથી મંડપ કરી ધૂપ
દીપ તથા ગુલાલના રંગથી ઉત્સવ કરવો, નીરાળન કરવું તથા ગીત વાદ્ય
અને વાદ્યોથી પ્રભુની પાસે આનંદો સ્વ કરવો. વસંતપંચમીથી આરંભી
વિષ્ણુ પોટે લાંચુધી ગાયનમાં વસંત નામનો રાગ કે જેની સંગીતકામો-
દગ્ના મતપ્રમાણે આંધુલી, ગમકી, પદમંજરી, ગૌડકરી, ધામકલી, અને
દેવશાખા એ નામની છ રાગણીઓ તથા હનુમાનજીના મત પ્રમાણે હિંદોલ
રગ વગેરે આઠ પુત્રો છે તેજ આવનો છે. તે દિવસે વૃંદાવનનાં ઉપવનોમાં
વિહાર કરતા શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન, પૂજન તથા ઉત્સવ મુખ્ય છે. સુમધી તૈલનો
અભ્યંગ કરવો તથા અલંકારોનું ધારણ કરવું એ પણ આવશ્યક છે. આ
દિવસ વસંતના જન્મનો છે પણ તેની બરપૂર અવસ્થા તો મધુચ માધવજ
વામન્તિકાદત્ત એ શ્રુતિપ્રમાણે ચૈત્ર તથા વૈશાખ માસમાં અને વસન્તઃકુન્દમનીનયોઃ
એ પુરાણવગેરેના મત પ્રમાણે શશ્વત તથા ચૈત્ર માસમાં થાય છે.

વસંતઋતુનો સમય સમશીતોષ્ણતાવાળો હોવાથી સર્વ કર્મોમાં
અનુકૂળ તથા યોગ્યતાવાળો છે. વેદમાં પણ અધિકારી વર્ણે અગ્નિહોત્ર
રૂપારે લેવું એ વિધિમાં વસન્તેઽગ્નીનાઽર્ચન એટલે વસંતઋતુમાં અગ્નિ-
ધાન કરવું એ વાક્યથી વસંતનેજ ઉત્તમ ગણેલ છે. તેમજ વૈદ્યકશાસ્ત્રના
મતપ્રમાણે વસંતમાં વમન, નસ્ય તથા લઘુ ભોજનવગેરેથી બપોયામ અને
નૈવાભ્યંગથી, શિશિરઋતુમાં સંચય પામેલા અને ત્યાર પછી સર્પનાં કિરણોના
તાપથી વિક્રિયાને ઉત્પન્ન કરનાર ઠંડને દૂર કરવો. હમેશાં સ્નાન કરવું,
ચંદનથી અનુષેષન કરવું તથા જીના જવ અને ધણવગેરે અન્નોનો
ઉપયોગ કરવો. બારે અન્નનો, ટાંદા અન્નનો, દિવસમાં નિદ્રાનો, સ્તિગ્ધ
પદાર્થોનો, વિશેષ ખાંડા પદાર્થોનો તથા મધુર પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો નહિ.

વર્તમાન સમયમાં વિશેષે કરી પુષ્ટિપ્રવણપમાં, બીજા વૈષ્ણવ
સપ્રણયોમાં તેમજ બીજા દેવોના ઉપામક સંપ્રદાયોમાં પણ વસંતપંચમીને

દિવસે શ્રીષ્ટદેવપાસે વૃક્ષોની વાડી કરી વનજ્યેવી શોભા કરેછે. ગુલાવ તથા અળીસથી ચિત્રચિત્ર મડલો કરેછે તથા દેવ આગળ ગુનીલ ઉડાડે-
છે, પરસ્પરમાં પ્રસાદરૂપ ગુલાવ છાટેછે તથા ગીત વ્રત્ય વાદિન અને બ-
જનથી મોટી ધામધૂમ કરેછે. આ દિવસથી આરબી હોગામુક્તી હમેશાં
હિતરોતર અધિક અધિક હિતસવ આશુ રહેકે અને પ્રમાદરૂપ ધાણી પ્રાપ્ત
તથા સાકર વહેંચાયછે.

પ્રાચીન કાળમાં રાજાઓવગેરે જાગમગીચાઓમા અનેક પ્રકારની
કીડાઓ કરતા એવાં વર્મતવર્ણુને ધણા સંસ્કૃત નાટકોવગેરેમા જોવામા
આવેછે. વળી ભવિષ્યપુરાણમાં એક એવી કથા છે કે સર્વદા હિતસવ અને
આનંદરૂપ રૂળ આપનાર ક્યુ વ્રત છે એમ નારદે પ્રશ્ન કરવાથી શેષગાયો ના-
રાયણની પ્રેરણાપ્રમાણે લક્ષ્મીએ કહ્યું કે પરપચમી વ્રત કરવાથી અગ્રીષ્ટ-
સિદ્ધિ થાયછે. પરપચમીનાત એટલે માધ માસના શુક્લપક્ષની પચમીથી
પ્રત્યેક માસની શુક્લપક્ષની પચમીને દિવસે એક વખત બોજન કરવું અને
એવી રીતે ચાર વર્ષ સુધી આશુ રાખવું. પરેલા બે વર્ષમા વ્રતને અગ્રે
ક્ષત્રણ્ણવગરનું બોજન કરવું અને ૫છીના બે વર્ષમા હવિષ્યાન્ત બોજન
કરવું. પાચમા વર્ષમાં પ્રત્યેક માસની પચમીએ કયાદાર કરવો અને છઠ્ઠે
વર્ષે ઉપવાસ કરવો એમ આ પરપચમીનું વ્રત છ વર્ષપર્યંત કરવાનું
છે વ્રત પૂર થતાં ઓછામાં ઓછા બાગ બ્રાહ્મણોને જમાડવા અને સુવર્ણની,
લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિનું દાન કરવું. આ વ્રત પાર્વતીએ, ઇન્દ્રાણીએ, સાવિ-
ત્રીએ, સરસ્વતીએ તથા ઉર્વશીએ ચદ્રબાગા નદીને કિનારે કરેલું છે. આ
વ્રત કરવાથી મનુષ્ય પોતાના પૂર્વજોનો ઉદ્ધાર કરી મમારમા ઉત્તમ ગિયતિ
મેળવી સ્વર્ગલોકને પામેછે.

રથસસમી વ્રત.

માધ માસના શુક્લપક્ષની અરણોદયકાલવ્યાપિની સમમી “ રથ
સમમી ” કહેવાયછે. રથતિમચક્રમા કહ્યું છે કે તે દિવસે અરણોદય
સમયમા વિધિપ્રમાણે સ્નાન કરવાથી સર્વચક્રણમાં કરેલા તીર્થસ્નાન-
પ્રમાણે પુણ્ય થાયછે અને તેથી આયુષ્ય, આરોગ્ય તથા સંપત્તિની વૃદ્ધિ
થાયછે. અરણોદયપહેલાં ઉડી શક્તિપ્રમાણે સુવર્ણના, રૂપાના, તામ્રના

કે મુક્તિકાના પાત્રમાં કસુંબાથી રંગેલી વાટવાળો તેલનો દીવો કરી મસ્તક-
ઉપર લઈ સૂર્યનું ધ્યાન કરી “૩૬૨૫, રસોના પતિ, અરણ્ય અને હરિશ્ચ
નામવાલા પ્રભુને નમસ્કાર કરું” એમ કહી નદીવગેરે ક્ષણિકામાં તે
દીવોને તરતો મૂકી દેવો ત્યાર પછી સ્નાન કરી દેવપિતૃઓનું તર્પણ કરવું
તથા સૂર્યનું પૂજન કરવું. આ મહામી લોનાઈ રથમહામી તથા માકરી
પણ કહેવાય છે. વામનપુરાણના પદરમાં અધ્યાયમાં લોનાઈવિધેની આ
પ્રમાણે કથા છે કે એક સુપ્રેક્ષી નામનો રાક્ષસ અથવા મતાતરમાં વિદ્યુન્મા-
લી રક્ષસ ભક્તિથી મહાદેવને પ્રસન્ન કરી એક મેહોટા ગામ જેવું સુનર્ણ-
ભય વિમાન લઈ પોતાના ગદ્ગદસોસાચે એમરે ફરવા લાગ્યો. વિમાનના
તેજથી સૂર્ય, ચંદ્ર તથા નક્ષત્રોના તેજો ઉપહત થઈ ગયા. રાત્રિએ પણ
સૂર્યાગતપછી વિમાનના તેજથી દિવસજ દેખાવા લાગ્યો. આ જોઈ સૂર્યે
કોપ અવાધી પોતાના ઉગ્ર કિરણોથી તે વિમાનને પીગળાવી રાક્ષસોને
નીચે ફેંકી દીધા. તે વાતની ખબર પડતા મહાદેવે સૂર્યઉપર કોપ કરી
રથમાંથી સૂર્યને નીચે પાડતા તે કાલીમાં પડ્યા. મર્વ દેવોએ મહાદેવની
મૃતિની કાંઈ સારે પ્રમત્ર થયેલા મહાદેવે કહ્યું કે આજ સૂર્ય સ્વસ્થાનથી
ચપલ થયા તેથી લોનાઈ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થશે અને કાલીમાં એ
નામથીજ પૂજશે એમ કહી સૂર્યને રથમાં બેમાડી દીધા. આ બનાવ આ
મહામીને દિવસે થયેલો હોવાથી આ મહામી લોનાઈ રથમહામી કહેવાય છે
અને મા એટલે લક્ષ્મી તેને આપનારી હોવાથી “ માકરી ” પણ કહેવાય-
છે. આ વ્રતમાં ગંગામાગરમગમના સ્નાનથી સાત જન્મોના પાપોથી
મુક્ત થવાય છે, તેમાં આઠાડીના તથા બઢરીના સાત પત્રો મસ્તકઉપર
સુઠી ગ્લાન કરવું સાર પછી સૂર્યને અર્ધ દેવો અને પોહશોપચારોથી
પૂજ કરવી.

આ વ્રતની કથા આ પ્રમાણે છે કે યુધિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે
ભગવન્ ! ગયેલા ચક્રવર્તિ નાન્યની પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય એવું વ્રત કહો. શ્રીકૃષ્ણે
કહ્યું કે રથમહામીના વ્રતથી ઉક્તાવ્ય થાય છે. પૂર્વે કામેજી દેશમાં યજ્ઞ
વર્ત્તમાં રાજા હતો. તેને વૃદ્ધાવધામાં ધણુ રોગોવાળો એક પુત્ર આ-
તેથી વિચારમાં પડી એક વિનીત નામના વિદ્વાન બ્રાહ્મણને પૂછતા નેણું
કહ્યું કે આ પુત્ર પૂર્વજન્મમાં વૈશ્ય હતો અને તે મહા લોભી હતો તેણે
રથ મહામી નવના ઉત્તમના દર્શન કર્યા તેથી રાજાનો પુત્ર રથોપણુ ધનહતા

યોગ્ય ઉપયોગ ન કર્યો તેથી રોગી થઇ અવતર્યો છે. માટે તેના ઉદ્દેશથી રથ-
સમ્પત્તીનું વ્રત કરે તેથી તેના રોગો નહિ થશે તથા તે ચક્રવર્તી રાજા થશે
એમ કહી વિધિ કહ્યો કે છઠ્ઠે દિવસે દિવસમાં મૌન રાખી તૈલવગરના અન્નનું
એકવાર ભોજન કરવું. દીન, અધ તથા અનાથોને ભોજન કરાવવું. રાત્રિએ
બ્રાહ્મણો સમક્ષ વ્રતનો નિયમ કરવો, સાતમને દિવસે ઉપવાસ કરી શક્તિ-
પ્રમાણે સુવર્ણવગેરેના એક રથને તૈયાર કરી તેને માલાવગેરેથી સુશોભિત
કરો મંડપમાં સ્થાપી સૌંદર સજ્જતો પાઠ કરી સ્વસ્તિવાચન કરવું. સ્વાર
પછી રથમાં સૂર્યની સુવર્ણાદિ મૂર્તિનું સ્થાપન કરી તેની પશ્ચુ પૂજા કરવી.
સારથિની પશ્ચુ પૂજા કરી અનેક જાતનાં નૈવેદ્યો ધરાવવાં. બાનુ, દિવાકર,
આદિત્ય, માર્તંડ, જગત્પતિ, આપાંનિધિ, જૂતભાવન, ભારુર, પ્રણતાર્તિક,
અચિંત્ય, વિશ્વચિંતામણિ, વિભુ, વિષ્ણુ, હંસાદિ, જૂનેશ અને આદિમધ્યાં.
નહીન એ નામોથી પ્રાર્થના કરી ક્ષમા માગવી તથા અબીષ્ટ વસ્તુની પાચના
કરવી. રથપાસે ગીત, નૃત્ય વાદ્યોથી ઉત્સવ કરવો તથા જાગરણ કરવું.
સવારે ચોતાને ઘેરથી સૂર્યનું મંદિર હોય ત્યાંસુધી રથયાત્રા કરવી (વરણાગી
કાઢવી) અને ત્યાં જઈ આચર્યને તે રથનું તથા રાત્રી ગાયનું દાન દેવું. એ
પ્રમાણે કરવાથી સાઈ ફલ થશે. રાત્રિએ એ પ્રમાણે રથસમ્પત્તીનું વ્રત
કર્યું તેથી તેનો પુત્ર રોગમુક્ત થઈ ચક્રવર્તી રાજા થયો. તેથી આ વ્રત
કર્તવ્ય છે.

અયલાસપ્તમી વ્રત.

આ વ્રતની ઇતિહાસિકતા કયાઉપરથી જણાય છે. યુધિષ્ઠિરે પુછ્યું
કે જગદેવ! જીઓ કયા વ્રતથી મુંદર રૂપવાળી, સારી પ્રજાવાળી, અને
અને સૌભાગ્યવાળી થાય તે કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે માધ માસના શુક્ર
પક્ષની સપ્તમી કે જે ‘અયલાસપ્તમી’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેના વિધિ-
પૂર્વક કરવામાં આવેલા વ્રતથી અબીષ્ટસિદ્ધિ થાય છે. પૂર્વે અત્યંત રૂપાળી
ઉદુમતી નામની એક સગરરાજની વેસ્થા હતી. તેણે એક દિવસે વસિષ્ઠના
આશ્રમમાં જઈ વસિષ્ઠને પ્રણામ કરી કહ્યું કે, મેં દાન, હોમ, ઉપવાસ, વ્રત
કે. શિવપૂજનાદિ કર્યું પણ ધર્મકૃત્ય કર્યું નથી તેથી કોઈ ઉત્તમ અને
સુસાધ્ય વ્રતનો ઉપદેશ કરો કે જેથી પાપપંકજથી મારા આત્માને મુક્ત

૬૩ ઇદુમતીઉપર દયા લાગી વસિષ્ઠે કહ્યું કે અચનાસપ્તમીના પ્રતથી તારો મનોરથ સિદ્ધ થશે છકને દિવસે એકબુક્કા ૨૦ સાતમને દિવસે પાંચની રાત્રે જન્મદેવતા જગ્યા ન હોય ત્યાં યથાશક્તિ સુવર્ણાદિ પાત્રમાં કસુંબાથી રંગેલી વાળવાગો દીવો માથે લઈ જન્મદેવતાને જગ્યાડી નદીવગેરેમાં રનાન કરતું દન કરતું, દીવાને જગ્યાશયમાં તરંગે મુકી દેવો ત્યારપછી પવિત્ર પીમડિઉપર પ્રસરીયદનથી આગન કમન કરી મધ્યમાં પ્રણવધુક્ત સામ-શિરનું અને પૂર્વ દનથી કમે કરી રતિનું, બાનુનું, વિવસ્વાતનું, ભાસ્કરનું, મર્ચિતાનું, અર્કનું, સદસકિરણનું અને સર્વાત્મકનું યથાધિકાર પ્રણવ અથવા મયાબીજપૂર્વક તેતે ચતુર્થ ત નામમનોથો, પોરશોપચારથી પૂજન કરતું અને પછી જન્મમાં વિમર્જન કરતું ઘેર આગી તામ્રપાત્રમાં તિલના પિંચેને ગુડ તથા ધત્તસહિત રથાપી તેમાં સુવર્ણનું તાલપન રથાપી તેને રાતા વસ્ત્રથી આચ્છાદિત કરી ચદન પુષ્પાદિથી પૂજા કરી બ્રહ્મણ્યકારા તેને મનિત કરી બ્રાહ્મણને આપી દેવું સૂર્યમહિમાસચક કથાઓનું શ્રવણ કરતું પાખડી તથા નીચ નોકાસાથે ભાવણ કરતું નહિ, ઉપવાસ કે દવાહાર કરી નનને વગતે દિવસે બ્રાહ્મણબોજનાદિ કરી સમાપ્તિ કરવી એ પ્રમાણે નત કરવાથી તથા ગ્નાન વ વાથી સર્વ કામનાઓ મપૂર્ણ થાયછે

પુત્રસપ્તમી પ્રત.

માનસુદિ સપ્તમી એ “ પુત્રસપ્તમી ” એ નામથી પ્રખ્યાત છે આ નિય પુરાણમાં ૨૬ છે કે એ દિવસે ઉપવાસ કરી જે મનુષ્ય સર્વનાશય-ણી વિધિદર્શક પૂજા કરેછે તેને ઘેર સર્વદેવ પુત્રદલ આપેછે આ સપ્તમીથી આરબી એક સવત્સરસુધી પ્રતરેક માસની જન્મે સપ્તમીને દિવસે આ નત કરવાથી પુત્રદન થાયછે પછીને દિનસે જિતેદ્રિષ્ટ રહી નારિતક વગેરે નીચ ભોગના સમગને છોડી ઉપવાસ કરી શ્વેત પુષ્પોથી તથા શ્વેત ચન્તાદિ ઉચ્ચારોથી સર્જનું પૂજન કરી રતિનું જ્ઞમિરાયન કરવું. સપ્તમીને દિવસે પ્રાત કાલમાં રનાનાં નિત્યદ્રિયાઓ કરી લઈ સર્જનું પૂજન કરી નતના સકામ કે નિષ્કામ ૩ વ્યસાથે ઉપવાસ કરવો તથા અગ્નિ-હોત્રમાં હોમ દેવો. પોતે અગ્નિદોની ન હોયને યથાશક્તિ અગ્નિરથાપન ૨૦ ધૃતથી, સર્વમત્રવડે અષ્ટોત્તરશત આહુતિઓ દેવી દહી બાતથી અથવા

દૂધપાકથી બ્રાહ્મણોને યથાશક્તિ ભોજન કરાવવું. કૃષ્ણપક્ષની સાતમને દિવસે તથા છઠને દિવસે ઉપવાસ કરી રક્તપુષ્પોથી તથા ચંદનથી સ્ર્ષવું પૂજન કરવું અને સાતમને દિવસે પૂર્વોક્ત વિધિથી વ્રત કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી સ્ર્ષદેવ પ્રસન્ન થાયછે અને અપુત્રને પુત્રશળ આપેછે તથા બીજા ઇન્ધ્રાવાજાને બીજાં ફળો પણ આપેછે.

સંકષ્ટહર ગણપતિવ્રત.

માધ્ય કૃષ્ણ અતુર્યાને દિવસે સંકષ્ટહર ગણપતિનું વ્રત કરવાનું છે. તે દિવસે દિવસનાં નિત્ય નૈમિત્તિક, ધાર્મિક, કર્મો કરી લઘુ રાત્રિએ પૂજના પદાર્થો લઈ, સ્નાન કરી, પવિત્ર પ્રદેશમાં જેમી ધરાનાદથી છોટિક સુદાપુક્ત ભૂતોત્સારણ મંત્રોથી અને ક્ષેત્રપાલની સ્તુતિથી ક્ષેત્રસાધન કરી, આચમન તથા પ્રાણામામ કરી, “કૃદુંબસદિત કલ્યાણ, આરોગ્ય તથા અભિવૃદ્ધિમાટે સંકષ્ટહર ગણપતિનું વ્રતાંગપૂજન કરીશ એવો સંકલ્પ કરી કલશપૂજન તથા શયપૂજન કરી નામમંત્રથી પડંગન્યામ કરવા. ત્યાર પછી ગણપતિનું ધ્યાન કરી પોડશોપચારોથી પૂજન કરવું. તેપછી ગળાનન, વિંદનરાજ, લંબોદર, શિવા મન્ન, વક્રતુંડ, શુભકર્ણ, કુબ્જ, ગણેશ, વિંદનાશી, વિકટ, વામદેવ, સર્વદેવ, સર્વાર્તિનાશી, વિંદનહર્તા, ધૂમ્ર, સર્વાધિદેવ, ઉમાપુત્ર, કૃષ્ણપિંગલ, બાલચંદ્ર, ગણાધિપ, અને એકકંઠ એ એકવીશ, નમઃસાઘંઠ અતુર્યાંત નામોથી એકવીશ દ્વાર્ તથા રક્ત પુષ્પો અગ્રવર્ના; સાર પછી પગ, જંઘા. જાતુ, હિર, કટિ, ઉદર, હૃદય, કંઠ, રકંઠ, હસ્ત, મુખ, મસ્તક અને સર્વાંગ એ અંગોની નામમંત્રોથી પૂજા કરવી. પછી નામમંત્રોથી પંચાવરણ પૂજા કરવી, તે પછી પાચી (મરકતપત્રી) પત્ર, ભાંગરાનાં પત્ર, બિલ્વપત્ર, શ્વેતદ્વાર્, બહરીપત્ર, ધતૂરપત્ર, તુલસીપત્ર, અધેણનાં પત્ર, ભોરીંગણીનાં પત્ર, શમીપત્ર, ક્યોરનાં પત્ર, વાંશનાં પત્ર, આંકડાનાં પત્ર, આંજણીયાનાં પત્ર, વિષ્ણુકાંતાનાં પત્ર, દાડિ-મીનાં પત્ર, દેવદારનાં પત્ર, મરનાં પત્ર, સિંદૂરવૃક્ષનાં પત્ર, જાતિપત્ર અને કેતકીપત્ર, એ એકવીશ પત્રોથી પૂજા કરવી. પછી જાતિપુષ્પ, શેવંતીપુષ્પ, લવારાનાં પુષ્પ, અંપકપુષ્પ, કલ્હારપુષ્પ કેતકીપુષ્પ, બકુલપુષ્પ, જંઘાપુષ્પ, પુન્નાગપુષ્પ, ધતૂરપુષ્પ, માતુલિંગપુષ્પ, વિષ્ણુકાંતાપુષ્પ, કરવીરપુષ્પ, પારિજાત પુષ્પ, કમલપુષ્પ, એકર્ણિકાપુષ્પ, કમુદપુષ્પ, તગરપુષ્પ, મુગંધરાજપુષ્પ,

અમળીપાનું પુષ્પ, અને ગુલાબનું પુષ્પ, એ એકવીસ પુષ્પો નામમંત્રાથી ચક્રાવર્તો તે પછી વિનાયક, વિઘ્નરાજ, ગૌરીપુત્ર ગણેશ્વર, રક્ષકામજ, અબ્બય, પૂત, દક્ષાધ્યક્ષ, દિગ્વિપ્ર, અગ્નિર્ભવચ્છિદ, છંદ્રગ્રીવદ વાણીપલપદ, સર્વમિદ્ધિ-પ્રદ, સર્વતનય, સર્વપ્રિય, સર્વાત્મક, સૃષ્ટિકર્તા, દેવાનીકાર્યિત, શિવ, શુદ્ધ, બુદ્ધિપ્રિય, શાન્ત, બ્રહ્મચારી, ગગનન, દ્વિમાતુર, મુનિરત્ન, બક્તવિઘ્નનાશી, એકદંત, ચતુર્નાહ, શક્તિમયુત, ચતુર, લંબોદર, સૂર્યમુખી, હેરંબ, બ્રહ્મવિત્તમ, કાલ, મહાપતિ, કામી, સૂર્યસોમાગ્નિસોચન, પાશાંકુશધર, ચંદ્ર, ગુણ્ડાતીત, નિરંજન, અકલમય, સ્વયંસિદ્ધ, સિદ્ધાર્થિપદાંબુજ, બીજપૂરક, અબ્બકલ, વરદ, શશ્વત, કૃતી, વિદ્યોત્પ્રિય, વીતભય, ગદી, ચક્રી, ઇન્દ્રિયાપદ્મ, અબ્બગેતપકર, શ્રીશ, શ્રીપતિ, સ્તુતિરૂપિત, કુસાદ્રિભૂત, જટી, ચંદ્રચૂડ અમરેશ્વર, નાગચત્રોપવીતી, શ્રીકંઠ, રામાર્ચિતપદ, મતી, સ્વૂલ-કંઠ, ત્રીકર્તા, સામધોપપ્રિય, પુર્યોત્તમ, સ્વૂલતુંડ, અમમપ્પ, ગ્રામપ્પ, ગણપ, રિધર, વૃદ્ધિ, સુભગદ, શર, વાગીશ, મિદ્ધિદાપક, દ્વર્વાનિલવપ્રિય, કાંત, પાપહારી, કૃતામ્બ, સમાહિત, વક્રતુંડ, શ્રોત્રદ, સૌમ્ય, બક્તકાંક્ષિત-દાના, અમ્બુન, દેવમ, સિદ્ધિ, સમ્વિદ્યાનદવિચ્છેદ, ગાની, માયાયુક્ત, દાંત, બ્રહ્મકંઠ, ભવવર્જિત, પ્રમત્તદૈત્યભયપ્રદ, વ્યક્તમૂર્તિ, અમૂર્તિક, પાર્વતી-શંકરોત્સંગમેશ્વરોત્સવલાલસ, સમસ્તજગદાધાર, વરદ, મૂલકવાહન, હૃષ્ટ-ચિત્ત, પ્રસન્નાત્મા અને સર્વસિદ્ધિપ્રદાયક એ અષ્ટોત્તરશત નામોથી અષ્ટો-ત્તર શત નમસ્કારો કરવા, કે જે નામોથી, ત્રિપુરાસુરને મારવા વખતે મહા-દેવે પથ ગણપતિની સ્તુતિ કરી હતી. સ્વાર પછી મુવર્ણનું એક પુષ્પ ચક્રા-વર્તું. "નમો હેરંભાય" એ મંત્રથી અર્ધપ્રદાન કરી ઉદય પામેલા ચંદ્રનું પથ રાહિણીમહિત પૂજન કરવું. તથા ચતુર્થી તિથિનું પથ પૂજન કરવું. આચાર્યનું પૂજન કરી વાપનનું દાન હેવું તથા હક્ષિણાસહિત પાંચ મોઢકો પથ દેવા. પ્રતિમા વિગેરે ઉપસ્કરો આચાર્યને દેવા અને કામા તથા મત-સાંગતા બ્રાહ્મણદ્વારા બોલાવવી.

આવિશેની કથા આ પ્રમાણે છે કે- એક દિવસ જુગારની રમતથી રાજ્યને હારી વનવાસમાં રહેવા મુખિષ્ટિર રાજપાસે વ્યાસમુનિ આઠ્યા. યથાવિધિ પૂજન કર્યાપછી મુખિષ્ટિરે કહ્યું કે ભગવન્! અમારી સ્થિતિ તથા તેનું કારણ આપ જાણો. અમારા બધુએ તથા સતી દ્રૌપદી આ કષ્ટ ભોગવ્યા છતાં પણ છેવટ સુખને પામે એવું કાંઈ મત હોય તે કહો.

વ્યાસમુનિએ કહ્યું કે સંકટહરણ ચતુર્થાનું વ્રત કરે તેથી તમારું કષ્ટ નષ્ટ થશે. પૂર્વે એક માનવ નામનો રાજા હતો કે જે પુત્ર પૌત્રોથી, સંબંધીઓથી તથા રાજ્ય સંપત્તિ અને રત્નાવલી નામની રાણીથી પૃથ્વીમાં પણ સ્વર્ગસમાન સુખ ભોગવતો હતો. સંયોગો વિપ્રયોગોંતજ હોયછે. સમુદ્રય્ય એ પતનાંતજ હોયછે અને જીવિત એ મરણાંતજ હોયછે. એ નિયમ પ્રમાણે દેવેચ્છાના પ્રાબલ્યથી યત્રુઓસાથે યુદ્ધ થતાં સર્વ રાજ્ય દુશ્મનોએ લાઇ લીધું ત્યારે રાણી સાથે રાજ્યબદ્ધ થયેલો તે રાજા જંગલમાં ચાલતાં કુધા તૃપાથી પીડા પામવા લાગ્યો અને પહેલેજ દિવસે પરિશ્રમને લીધે કોષ્ઠ સ્થાનકસર નહિ પહોંચવાથી અધવચ માર્ગમાં સ્થસ્ત થઇ ગયો; અકસ્માત્ શુદ્ધિ થઇ અને અધકારમાં સિંહ, વ્યાધ વગેરે ધાતક પ્રાણીઓ ખૂબ મારવા લાગ્યાં. બધાની રાણીની સાથે જેમ તેમ રાત્રિને વ્યતીત કરી પ્રાતઃકાળે વનમાં તેને માર્કડેય મહામુનિનાં દર્શન થયાં, દંડવત્પ્રસન્નકાર કરી રાજાએ પૂછ્યું કે ભગવન! કયા પાપ કર્યાંથી મને આવું અમાધારણ કષ્ટ આવ્યું? મુનિએ કહ્યું કે પૂર્વ જન્મમાં તું એક પારાધી હતો, વનમાં અનેક નિરપરાધી પ્રાણીઓના પ્રાણ લેતો હતો તેવામાં માધ વહિ ચોથની રાત્રિએ મુંડર સરોવરને તીરે અદ્રોહ્ય સમયે સંકટહરણ ચોથનું વ્રત કરતી રાત્રાં વજ્રોવાળા નાગકન્યાઓ કે જેઓ ગણપતિનું પૂજન કરતી હતી તે પાસે જઇ પારાધીએ પૂછ્યું કે તમે આ શું કરોછો? નાગકન્યાઓએ સંકટહરણ ચતુર્થી વ્રતના માહાત્મ્ય સાથે તેનું વ્રત કહ્યું તેનું શ્રવણ કરી તેણે વ્રતનો નિયમ લીધો તેથી ધનધાન્યની તથા પુત્ર પરિવારની સંપત્તિ તે પામ્યો. સુખમાં મોહિત થવાથી તે વ્રતને બૂલી ગયો અને તેવામાંજ શરીર પણ પડી ગયું. તે વ્રતના પ્રભાવથી આ જન્મમાં તું રાજ્યને પામ્યો હતો પણ વ્રતના ત્યાગથી રાજ્યબદ્ધ થયો છે, માટે એ વ્રત યથાવિધિ કરીશ તો સર્વ સાધું થશે. એમ કહી મુનિ અદક્ષ થયા. રાજાએ તે વ્રતનો આરંભ કર્યો. ચોરા વખતમાંજ યત્રુઓ નષ્ટ થવાથી ગયેલું રાજ્ય તેને પાછું મળ્યું. તેથી તમે પણ એ વ્રત કરો કે જેથી રાજ્ય પાછું મળે. આ વ્રત શ્રાવણથી પણ યાયછે. શ્રાવણથી પ્રત્યેક માસની વહિ ચોથને દિવસે સાત લાડુનું બોજન, દધિ બક્ષણ, ઉપવામ, કુંધપાન, જલપાન, ગોમૂત્રપાન, એકસોઆઠ તિથોનું બક્ષણ, ધી સાકર, પંચગવ્ય બક્ષણ, દ્વારસતુપાન, પદમાગ્ર ધૂતપાન અને મધનું બક્ષણ અનુક્રમથી કરી વ્રત કરવું અથવા સાત માસોના

મક્ષણથી આ વ્રત કરવું. તિલના પંદર લાડુ કરી, પાંચ દેવને અને પાંચ બ્રાહ્મણને દેવા અને પાંચ પોતે લેવા. આ વ્રત એક વર્ષ, ત્રણ વર્ષ અથવા સર્વદા કરી શકાય છે. હવેદમાં એકવીસ બ્રાહ્મણોને વસ્ત્ર, અન્ન, તથા ગોદાનોથી સંતુષ્ટ કરી અણેતર સદ્ગત અથવા અણેતરગત, અદ્યાવિંશતિ વા અષ્ટ આહુતિઓ તિલથી તથા ઘીથી અગ્નિમાં આપવી. આચાર્યની પૂજા કરવી અને છત્રાદિ ઉપરકરો દેવા એ પ્રમાણે આ વ્રત કરવાથી સર્વ કષ્ટોનો નાશ થાય છે તથા સર્વ ભુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે. વ્યાસમુનિના ઉપદેશપ્રમાણે આ વ્રત યુધિષ્ઠિરે કર્યું તેથી રાજ્યને પામી તે સુખી થયા. આ કથા નારદીય પુરાણમાંથી સંગ્રહીત કરેલી છે.

અંગારક ચતુર્થી.

માઘ વર્ષે ચતુર્થી એ અંગારક ચતુર્થી કહેવાય છે. આ વ્રતની વિશેષ વ્યવસ્થા કથાઉપરથી જાણાય છે. ઇદ્રે બ્રહ્માને પૂછ્યું કે અંગારક ચતુર્થીનો મહિમા કહો. બ્રહ્માએ કહ્યું કે પૂર્વે અવંતીનગરમાં બરદાજ નામના મુનિ રહેતા હતા કે જે અગ્નિહોત્રાદિ શ્રીન સ્માર્ત કર્મોમાં તથા શિવ-જ્ઞાના ધ્યાનમાં તત્પર હતા તે એક દિવસે નદીને કિનારે સ્નાન કરી ઉભા હતા, ત્યાં એક ઝૂંદર જીને દેખી કામાસક્ત થયા તેથી તેનું વીર્ષ પૃથ્વી ઉપર પડ્યું. તેમાંથી એક જમ્બુદ્વા પ્રબળેવા રંગનો કુમાર ઉત્પન્ન થયો. તેને પુત્રવાત્મ્યથી પૃથ્વી દેવીએ પોષિત કર્યો. તે જ્યારે સાત વર્ષનો થયો ત્યારે તેણે માતાને પૂછ્યું કે મારા પિતાનાં દર્શન કરાવો. પૃથ્વીએ તેની ઉત્પત્તિની વાત કહી, પુત્રને સાથે લઈ બગ્દાજમુનિ પાસે જઈ તે પુત્ર સોંપી આપ્યો. બરદાજમુનિએ તે પુત્રના મન્ત્રકનું આધારણ કરી પ્રસન્ન થઈ શમ મૃદુત્તમાં તેનો ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો. અને વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવી ગણપતિના મંત્રનો ઉપદેશ કરી કહ્યું કે આ મંત્રની ઉપાસનાથી સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ થશે. પિતાશ્રીના ઉપદેશથી તેણે ઇન્દ્રિયોનું સંયમન કરી વાયુનું બદ્ધન કરી એકાગ્ર ઇતિથી મંત્રજપ્તદ્વારા ગણેશની ઉપાસના કરવા માંડી. એજ મહા દારણ તપ એકદહનર વર્ષપૂર્વે કર્યું. ત્યારે માઘ કૃષ્ણ ચતુર્થીની રાત્રિએ ચંદ્રોદય સમયે ગણપતિએ પ્રત્યક્ષ દર્શન કર્યું તે જોઈને કહ્યું કે દે જીમી! ઇન્દ્રાદેવ તે માગો, જોમે સ્મૃતિ કરી

ગણપતિને કહ્યું કે મારી સ્થિતિ સ્વર્ગમાં થાય તથા મહોમાં મારી ગણના થાય અને અમૃતનું ખાન કરું તથા આજનો દિવસ મારા નામથી તમારો મતર પે જગતમાં પ્રસિદ્ધ થાય એ માગું છું. તથાસ્તુ એમ કહી આજનો દિવસ અંગારક ચતુર્થી એ નામથી પ્રસિદ્ધ થશે તમારું મંગળ એવું નામ થશે અને જેઓ અંગારક ચતુર્થીનું મત કરશે તેઓને હું પ્રસન્ન થઈશ એ પ્રમાણે વરપ્રદાન દઈ ગણપતિ અંતર્હિત થયા. પછી મંગલ દેવે ત્યાં એક મોહોટું મંદિર બનાવી તેમાં દસ શુભવાળી, મોટી શુંકાદંડવાળી અને સર્વ અવધવોમાં સુંદર ગણપતિની મૂર્તિ બનાવી સ્થાપન કર્યું તથા પોતાની મૂર્તિ પણ તેમાં સ્થાપી ત્યારથી તે ક્ષેત્ર સિદ્ધિપ્રદ થયું. ગણપતિએ સુંદર વિમાન ઝુપી મંગળને સ્વર્ગમાં બોલાવી લીધો તથા ત્રીજા મહના મંડલમાં તેનું આધિપત્ય કર્યું. અવંતીથી પશ્ચિમ તરફ તે ગણપતિને તથા મંગળને પ્રાસાદ ભક્તોને ચિંતામણિની પેઠે સર્વેષ્ઠસિદ્ધિ આપનાર હોવાથી ચિંતામણિ પ્રાસાદ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. એ પ્રમાણે આ અંગારક ચતુર્થીને દિવસે ગણપતિના, ચંદ્રના તથા મંગલના મત પૂજનથી સર્વ મનોરથો પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપવાસ વગેરે નિર્મો તથા પૂજન એ બીજી ચતુર્થીની પેઠે સમજી લેવાં આ કથા ગણેશપુરાણમાં છે.

મહાશિવરાત્રિ.

પ્રત્યેક વર્ષે માધ માસના કૃષ્ણપક્ષની મધ્યરાત્રિવ્યાપિની ચતુર્દશી તે મહાશિવરાત્રિ એ નામથી પ્રસિદ્ધ મત છે તે દિવસે સનતકુમાર સંહિતા તથા ઇશાન સંહિતાના વચન પ્રમાણે શિવજીની સિંગમય મૂર્તિનું પ્રાકટ્ય થયું છે તેથી તે રાત્રિ મહાપવિત્ર તથા મત કરવાથી મહાદેવજીને સતુષ્ટ કરનાર છે. નાગરખંડ અથ પ્રમાણે આ મનમાં ઉપવાસ, જાગરણ અને શિવ-પૂજન એ ત્રણ કાર્યો સુખ્ય છે. બલાત્કારથી કે અજાનથી પણ આ મત કરવામાં આવે તો પ્રાણી અનેક જન્મોનાં પાપોથી મુક્ત થાય છે. રોગી તથા અશક્તને માટે ફલાહારથી પણ આ મત વિદિત છે.

આ મતમાં આગત્રે દિવસે એકશુક્ત કરી, બ્રહ્મચર્ય પાળી મતને દિવસે માસપક્ષ વગેરે બોલી “ પાપક્ષયપૂર્વક અદિક આયુષ્મિક સર્વેષ્ઠ સિદ્ધિયુક્ત, શ્રીસાંજસદાશિવપ્રીત્યર્થ હું મહાશિવરાત્રિનું મત યથાશક્તિ

કરીય " એવો સંકલ્પ કરી સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મને પોહોંતી સર્થસ્થાપિત સિવસિંગની અથવા પાર્થિવેશ્વરની સાસ્ત્રપ્રમાણે ધોતશોપચારોથી પૂજા કરવી. ગામમાં, વનમાં તથા ગમે તે પ્રદેશમાં જોટલાં સિવલિંગો હોય તેઓની પૂજા કરવાથી અનંત પુણ્ય થાયછે. તેમાં પણ જે સિવલિંગ અપૂજિત રહેતું હોય તેની પૂજાથી ઘણું પુણ્ય છે સિવરાત્રિને દિવસે ભસ્મનું ત્રિપુંડ્ર ધારણ કરી તથા ગમે તેટલી રૂદ્રાક્ષ માળાઓ પહેરી સિવ-જ્ઞતા દર્શનમાં, ભજનમાં, ધ્યાનમાં અને સિવ પંચાક્ષરના જપમાંજ કાળ-નિર્મિત કરવું. સિવની નિદા કરનારા નીચ લોહોસાથે ભાપણ પથ્થુ કરવું નહિ. કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મત્તર તથા મોહનો ત્યાગ કરવો, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરવાં તથા સાંસારિક વ્યવહારથી દૂરજ રહેવું. રાત્રિએ ફરીને નાકી નખેશ્વર, સ્થાપિત લિંગ અથવા પાર્થિવેશ્વરનું આર પ્રદરોમાં પૂજન કરવું. તેમાં પંચામૃતથી, ગંગાજળથી અને શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરાવી દીપમાળા ભરી પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે ચતુરશ્રિય વગેરે વેદમંત્રોથી અથવા સિવ પંચાક્ષરથી અવિચ્છિન્ન અભિષેક કરવો. મધ્યરાત્રિએ અનેક નૈવેદ્યો ધરાવી વાદિઓના સન્દોથી ઉત્સવપૂર્વક નીરાજન કરવું તથા અંગોસહિત પૂજન કરવું.

આ દિવસે જેમ બને તેમ ઘણાં નિશ્વપત્રો મહાદેવજીને ચણવવાં. એક નિશ્વપત્ર એક સુવર્ણના બિલ્વપત્ર જોટલું થળ આપેછે. ધતૂરાનાં અને કલોરનાં પુષ્પો પણ ઉત્તમ છે. આર પ્રદરના પૂજનની શક્તિ ન હોય તેણે મધ્ય રાત્રિનું પૂજન તો અવસ્થ કરવું. તે દિવસે જ્યાં જ્યાં સિવસિંગ હોયછે ત્યાં ત્યાં મહાદેવજીનું વિશેષ સાન્નિધ્ય હોયછે. આ વન તથા પૂજન શ્રી કાશીમાં કરવામાં આવે તો તેનો મહિમા અપાર ગણાયછે. સિવરાત્રિને બીજે દિવસે સ્નાન કરી પ્યાર આહણોને અથવા પોતાની શક્તિ હોય તેટલા આહણોને ભોજન દરાડી તેઓને દક્ષિણાસહિત જલ કુબોનાં ઘન દધ વન સિવાર્પણ કરવું અને પછી ઈષ્ટ મિત્રો સાથે પારણા કરવી.

સત અને ચૌતકના સંવાદરૂપે આ વતની કથા એવી છે કે એક સમયે એકાંતમાં પ્રસન્નતાથી ખિસજેલા મહાદેવજીને પાર્વતીએ પૂછ્યું કે ઘણાં વનો, નિયમો તથા ભક્તિના પ્રકારો મારા માંબળવામાં આવ્યા છે, પણ એ સર્વનું થળ એક વનથીજ મળી શકે એવું મન કહો. મહાદેવે કહ્યું કે મધ્ય માસના ફાલ્ગુણની ચતુર્દશી કે જે મહાશિવરાત્રિ એ તામથી

પ્રસિદ્ધ છે તેના વ્રતથી સર્વ શ્રેયઃસાધનોનું શ્રેય પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનથી કરેલાં ધર્મસાધનો શ્રેય આપે એટલે સર્વ સાધારણ છે, પણ આ શિવરાત્રિનું વ્રત તો અજ્ઞાનથી થઇ જાય તો પણ શ્રેય શ્રેય આપે છે. એટલે બીજાં સાધનો કરતાં વિશેષ છે. પૂર્વે પશ્ચિમતરશ્ચ પર્વતની આસપાસના પ્રદેશમાં જીવહિંસા કરી આજીવિકા ચલાવનાર એક ભિક્ષુ હતો તે પાશ, ધનુષ વગેરે લઈ મૃગયામાં જ મર્યો રહેતો હતો. દેવયોગે તે શિવરાત્રિને દિવસે શિવમંદિરમાં કોઈની પાસે ધન લેવા ગયો ત્યાં તેને પેલા માણસે સાંજ સુધી રોકી રાખ્યો; તે પ્રસંગમાં તેને શિવનાં તથા શિવભક્તોનાં દર્શન થયાં અને શિવનામ તેણે ધણી વખત સાંભળ્યું. સાંજ પછી તે, કુટુંબ અને પોતાના નિર્વાહ માટે જંગલમાં શિકાર કરવા ગયો ત્યાં કોઈ પશુ પ્રાણી નજરે ન પડતાં એમ નજર કરવા લાગ્યો અને તેટલામાં અંધારું પશુ થવા આવ્યું. પછી તે એક જલાશયના કિનારા પરનાં બીલીનાં ઝાડ પર ચડી જઈ પીવા આવેલાં મૃગવગેરે પ્રાણીને શુપ્ત રીતે મારવાની આશાથી બેઠો. એ ઝાડમાં બેસી મૃગાદિક પ્રાણી પર નજર રહે તે માટે આડાં આવતાં બીલીનાં પાંદડાં એને ત્રોડી નીચે નાખવા લાગ્યો. તે પાંદડાં નીચેના ભાગમાં એક સ્વયંભૂ શિવલિંગ હતું તેના પર પડવા લાગ્યાં. રાત્રિમાં જીવહિંસાની આશાથી તે જરાખર નગતો રહ્યો. એક પ્રહર જતાં ત્યાં જઈ પીવા માટે એક હરિણી આવી તેને મારવા માટે ભિક્ષુ બાજુ ચડાવ્યું એ ખડખડાટ થતાં હરિણીએ હચે જોયું અને પોતાના પર આરત આવેલી જોઈ તે બોલી કે “બાજુ છોડીશ નહિ, મને શા માટે મારે છે ?” શિવરાત્રિને દિવસે એક પ્રહરની શિવ પૂજા જો કે અજાણ્યતાં થઈ હતી તો પણ કાંઈ સદ્બુદ્ધિવાળો બનેલો તે ભિક્ષુ બોલ્યો કે “તું કાણ છે ? હરિણીને આમ બોલતાં મેં કદી પણ સાંભળેલ નથી” હરિણીએ કહ્યું કે “પૂર્વે હું સ્વર્ગમાં ઉદ્ધ-ની અપ્સરા હતી. ત્રેલોક્યને જીતનાર હિરણ્યાક્ષ દાનવ મારા પર મોહ પામી મને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો. કોઈ સમય હું કેલાસમાં સંગ્રામનું નૃત્ય જોવા ગઈ ત્યારે સદાશિવે કોપ કરીને કહ્યું કે તું અગાદની પેદે હાલ-માં અહિં ગીત નૃત્ય કરવા કેમ નથી આવતી ? મેં મારી હાલત કહી સંભળાવી. મહાદેવે કહ્યું કે તમે જન્મે બાર વર્ષલગી મૃગના અવતારને પામશો અને તેમાં તને ભિક્ષુના હાથથી મૃત્યુનો ભય થતાં પૂર્વે જન્મે રમરણ થયો અને તે પછી મારા દર્શન મેલ્યો થયો. ભિક્ષુ !

શરીરમાં વિશેષ માંસ મેદ નથી, વળી હું ગર્ભિણી છું. હું મને જવા દે, છેવટે હું કહેતો હો તો હું ઘેર જઈ મારાં નાનાં બચ્ચાંઓની મરી સખીઓને બલામણુ દઈ હું અહિં પાછી આવું. તને માંસ જોઈતું હોય તો માંસ અને મેદથી બરપૂર એક બીજી હરિણી આ માર્ગથી આવનાર છે અને છેલ્લા પ્રદરમાં તેવો એક હરિણુ પણ આવશે અને હું પણ આવીશ તેથી તારો સંકલ્પ સિદ્ધ થશે.” બિંદુ જરા વિચાર કરી બોલ્યો કે “શરીરે આવવાની ખાત્રી માટે સોગન લે તો જવા દઉં.” હરિણી બોલી કે “બ્રાહ્મણના - કુળમાં અવતરો વેદમાર્ગથી વ્રત ચનારા તથા શકને યજ્ઞ કરાવનારા બ્રાહ્મણને, નાસ્તિકને, પરછીનો સંગ કરનારને, વેદનો વિકલ્પ કરનારને, ધૂર્તવૃત્તિ કરનારને, ગામના લોકોને ફાકટ પીણ કરનારને, મૃતાશૌચવાળાનું અન્ન ખાનારને, મરણ પામેવાની પાઠંગ સમ્પાદન લેનારને, માતાપિતાની સેવા નહિ કરનારને, દાન આપતો હોય તેના મનને ફેરવી દઈ દાન દેવાનું અટકાવનારને, દેવદ્રવ્ય, ગુરુદ્રવ્ય તથા બ્રહ્મદ્રવ્યની ચોરી કરનારને, પોષક ધણીનો, મિત્રનો, બાળકનો, ગાયનો, બ્રાહ્મણનો, ગુરુનો, સ્ત્રીનો, પોતાનો અને શરણાગતનો વધ કરનારને, ધર્મ નહિ છતાં ધર્મનો ડોળ ખતાવનારને, કૃતમને, કલ્મને, આડી કરનારને, કન્યાવિકલ્પ કરનારને, પરનિંદાથી રાજી થનારને, અયોગ્યરીતે બ્રાહ્મ ખાનારને, નાસ્તિકપણાથી ધર્મશાસ્ત્રપર કપોલકલ્પિત તર્કો ચલાવનારને, બોટી સાક્ષી આપનારને, બે સ્ત્રીઓ હોય તો તેઓ તરફ વિષમ ભાવથી વર્તનારને, એકને આપેલી કન્યાને શાસ્ત્રોક્ત કાંઈપણુ કારણવગર ખીજીને આપનારને, પરમેશ્વરની કથામાં વિદ્ય પાડનારને, ખીજાં લોકો હાજર છતાં તેઓને છોડી પોતે એકલાંજ મિષ્ટાન્ન ખાનારને, અધિકારવગેરેના મદથી ખીજાનું અપમાન કરનારને, અસાધ્ય વચન બોલનારને તથા તેવાં ખીજાં પાપ કર્મો કરનારને જે પાપ યાપ છે તે પાપ અને લાગતે કે જે હું શરીરે તારી પાસે ન આવું.” આવા સોગનથી વિશ્વાસ પામેલા બિંદુે તેને જવા દીધી. થોડી વાર પછી બીજી હરિણી આવતી જણાઈ તેના તરફ ધ્યાન દોરાવવા તેણે આડે આવતાં ખિલ્લ પત્રો દૂર કર્યાં જે શિવલિંગપર પડ્યાં. હરિણીને મારવાને તેણે ધનુષમાં બાણ ચડાવ્યું તેટલામાં હરિણીનું ધ્યાન તેના પર ગયું અને તે બોલી કે “મને મારીશ નહિ. હું પતિના વિયોગથી ખીણત છું અને વિરહવ્યથાને લીધે મારાં માંસ મેદ પણ શુષ્ક થઈ ગયાં છે. હું મારા પતિને

મળા હટ પુટપણે ફરીને તારી પાસે આનીશ માટે અસારે મને જવા દે” બિંદે પહેલી હરિણીની પેઠે આ હરિણીને પણ મોગન લેવરાવી જવા દીધી.

ત્રીજો પ્રહર થતાં એક હરિણુ આવ્યો તેને મારવાની તૈયારી કરનાં બિંદવપત્રો શિવલિંગપર પડ્યા. તે ખડખડથી હરિણુ ચેલ્યો અને બિંદવને કહેવા લાગ્યો કે “ જરા થોભ, થોડીવાર પહેલાં અહિં મારી બે સ્ત્રીઓ આનીશની કે કેમ ? તે તેઓને જો મારી હોય તો મને પણ મારી નાખ કારણ કે સ્ત્રીવગરનો સસાર શન્ય છે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ પુરુષાર્થો સ્ત્રીની સદાયતાવગર થઈ શકતા નથી. સ્ત્રી સાથે હોય તો જંગમ પણ મંગલરૂપ થઈ પડે છે અને સ્ત્રી ન હોય તો જનન પણ વનમરખુંજ જણાય છે જો તે તેઓને મારી ન હોય તો મને તેઓને મળી આવવા દે. હું ફરીને અહિં આનીશ અને તે મમ્મે તું મને સુખેથી મારી નાખજો. ” હરિણીઓની પેઠે મોગન લેવરાવી બિંદે તેને પણ જતો મુક્યો.

ચોથો પ્રહર થતાં સાનાં બધાઓથી ઘેરાયેલી ત્રીજી હરિણી સાં આની. તેને મારવાની બિંદે તૈયારી કરી તે ગમ્મત પણ થોડાં બિંદવપત્રો શિવલિંગપર પડ્યાં. પેલી હરિણીએ પોતાનો નાશ કરવા તૈયાર થયેલ બિંદવમામે જોઈ કંઈ કે “ ગમે તેવા નિર્દય માણુમને પણ મારા બધાઓની દયા આવે તેવું છે છતાં પણ જો તું મને મારવાનોજ નિશ્ચય ધરાવતો હો તો આ બધાઓને હું કોઈ મારાં મંબધીઓને ગોંધી આવું તારે મને મારજો. ” બિંદે તેને પણ મોગન લેવરાવી જવા દીધી.

આવી રીતે શિવરાત્રિના ઉપવાસથી, જગરણથી તથા બિંદવપત્રોથી અવધૂ શિવલિંગની પૂજા કરવાને લીધે શુદ્ધ જીવિવાળો બનેલો તે બિંદવ તરતજ વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ આ પશુઓ છતાં પણ પાપથી ફર રહે છે અને હું મનુષ્ય છતાં પણ આવા નીચ કામમાં લાગેલો છું તો મારી શી ગતિ થશે ? ” તે આમ વિચાર કરે છે તેટલામાં પેલી ત્રણ હરિણીઓ તથા એક હરિણુ એઓ ચારે અલવાદી ગ્રાણીઓ પોતાનાં વચનપ્રમાણે સાં આવી પહોંચ્યા. તેઓને જોઈ બિંદવ વિમ્મય પામ્યો અને જોડ્યો કે ‘ તમે મૌ કેવળ મત્ય પાળવાને પોતાના ગ્રાણીની પણ દરદાર ન કરતાં કાળનો કોળીઓ થવા આવ્યા છો તેથી તમે મન્યવાદીઓમાં શિરોમણિ છો. નમારાં દર્શનથી આજ માગે ઉદ્ધાર થયો છે. હવે મે’

શસ્ત્રોનો ત્યાગ કર્યો છે, શ્રવણે અભય આપવા સરખું બીજું કોઈ ઉત્તમ પુણ્ય નથી એમ હું સમજ્યો છું માટે તમે સૌ પોતાનાં સ્થાનપર પાછાં ફરી સુખી રહો, તમે આરા ગુરૂને દેકાણે છો.” આટલું બોલી તે બિંદો પોતાની પાસેનાં ધનુષ બાણ તથા પાંચ વગેરેને બાંગી ચોડી બાળી નાખ્યાં. તરતજ તેના મસ્તકકેડપર પુષ્પદટ્ટિ યથા અને સિવના અનુચરો વિમાન સહિ ત્યાં હાજર થયા. અનુચરે કહ્યું કે “ બિંદુરાજ ! તમે શિવ-રાત્રિનું વ્રત કર્યું છે અને તેમાં વળી શ્રવણે અભયદાન આપ્યું છે માટે તમે તથા હરિણકુંડળ સૌ આ વિમાનમાં બેસો.” એ સાંભળી તેઓ સૌ વિમાનમાં બેસી શિવલોકને પામ્યાં. શિવની કૃપાથી તેઓ નક્ષત્ર મંડળમાં સ્થિતિવાળાં થયાં જેઓ આદ્યશમા મૃગશીર્ષ નક્ષત્રના સ્થાનમાં આગમના બાગમાં હરિણીઓ તેની પાછળ હરિણ અને તેની પાછળ બિંદુ એવી રીતે જોવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે શિવરાત્રિનો મહિમા વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

આ મન કામનાપરતંત્ર ચૌદ વર્ષ કરી ઉદ્યાપન કરવામાં આવે છે. ઉદ્યાપનમાં મુંદર મંડપની આંદર સિમ્નોભદ્રમંદલ અથવા સર્વતોભદ્ર મંડળ ભરી ચૌદ બ્રાહ્મણોનું વસાવેને પંચાદશ મંત્રનો જાપ કરાવી શુભર્ચુમય ઉમામહેશ્વરની દયમકેડપર બેસાડેલી મૂર્તિને સ્થાપિત કુંભકેડપર રાખી યથાવિધિ પૂજા કરી ઉત્સવ કરાય છે. ગત્રિનું જાગરણ તથા કથાશ્રવણ અને સવારે દોઢ કરી બ્રાહ્મણોને જમાડી ગોદાનવગેરે દાને આપીને પારણા કરવી તથા જસમરેલા ચૌદ કુંભો મોદક વસ્ત્ર અને દક્ષિણાસહિત બ્રાહ્મણોને દેવા અને હેવટ દામા માગી વ્રતની પૂર્ણતા બ્રાહ્મણોપામે બોલાવી સર્વ સિવાર્ષભુ કરતું એવો વિધિ છે.

પુષ્ટિ આપનાર પવિત્ર આપધ.

આતંકનિઘ્રાદ ગોળીઓ.

કોઇપણ જાનના અપવિત્ર પદાર્થના મસર્ગવગરની શુદ્ધ વનસ્પતિની જ બનાવટરૂપ આ પ્રખ્યાત ગોળીઓ સરીરમાંથી નબળા જાનની આસક્તિને દૂર કરી જગ તથા પુષ્ટિ આપે છે.

કિમત—ગોળી ૩૨ નીકમી ૧ નો રૂપિયો એક.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકનિઘ્રાદ આપધાતય.

અમનગર—કાઠિયાવાડ

કાલગુન માસ.

પયોવ્રત.

કાલગુન માસના શુક્લપક્ષની પ્રતિપદથી આરંભી કાલધી-
પર્યંત બાર દિવસોનું પયોવ્રત કહેવાયછે. તે કર-
વાથી પુત્રની પ્રાપ્તિ થાયછે. આ વ્રતની ઇતિ-
હાસિકતા તથા મહિમા આ પ્રમાણે છે કે ન્યારે
દેવયોગથી દેવોનો રાજા બલિ, બાર્ગવ ગુરુની
કૃપાથી યજ્ઞ યાગ વગેરે કરી ત્રેલોક્યનો અધિપતિ

થયો ત્યારે દુર્રવગેરે દેવોએ પોતાના ગુરુ બૃહસ્પતિપાસે જઈ પોતાનો
પરાભવ જાહેર કર્યો. બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે એ વાત મારા જાણવામાં
છે. વર્તમાન સમય એને અનુકૂળ તથા આપણને પ્રતિફલ છે.
સપત્તિઓ તથા વિપત્તિમાં કલનું આનુકૂલ્ય અને પ્રાતિકૂલ્ય મુખ્ય કારણ
છે. પ્રત્યેક ગ્રાહીના મંમંધમાં વિપત્તિઓ થતા જિજ્ઞાસુ કાલના આનુ-
કૂલ્યનું તથા પ્રાતિકૂલ્યનું સામાન્ય વિગેષ કારણ ને તે ગ્રાહીએ કરેલાં સદ-

સુન્નિમ કર્મોનાં કર્મોને તદનુસાર આપેલો પરિપાક છે. અનુક્રમથી કરવામાં આવેલા કર્મોનાં ફળ અનુક્રમથી મળવાનો સામાન્ય સંભવ છતાં પણ અત્યુત્કટ કર્મોનાં ફળો, અનુક્રમની અપેક્ષાવગરજ થવાનો વિશેષ સંભવ છે. તે પણ દેવાપરપર્યાય અદૃષ્ટ કર્મ તથા પુરુષકારણપરપર્યાય યત્ન એઓના સંબંધમાં ત્રાતર્ય અને પારતર્યવિધે પ્રનિતત્રસિદ્ધાંત પ્રમાણે અનેક મતાનરો છતાં પણ સર્વતત્રસિદ્ધાંત પ્રમાણે પૂર્વ અદૃષ્ટ કર્મ જેવા પ્રલને દેનાર હોય તદનુસાર પ્રવૃત્તિમય યત્નરૂપ પરિણામ પામી ફતિહ થાય છે. યત્નને સર્વથા સ્વતંત્ર માનનાકરતા અદૃષ્ટતાજ એક ક્ષણભિમુખ પરિણામરૂપ માનવામાં આવે તો કરી અસ્થણુ નથી. શાસ્ત્રોમાં સંગ્રા-વગેરેનો યત્ન કરનાનો ડોકો ઉપદેશ દિયમાણુ કર્મોને માટે સાવકાશ હોવાથી અમાધિન રહે છે. આ પ્રમાણે છે માટે અનુસલ સમયની રાહ નેહ પચા-દ્યગિત સમયને બીજીન કંગ. ગુરના ઉપદેશપ્રમાણે દેવા પચાવકાશ પર્વા લાન્ધા ત્યાર પછી એક દિવસે પ્રજપતિ કર્તવ્યમુનિ પોતાની પત્ની અદિતિના આશ્રનમાં આવ્યા. અદિતિએ તેનો સત્કાર કર્યો કરપરે અદિતિને ક્ષણ પ્રશ્ન પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે આપ જન્મોડો છતાં કેમ પૂડોડો ? મારી સપત્નીના પુત્ર દેવોએ મારા પુત્રોનું રાજ્ય તથા ઐશ્વર્ય ઊંડી લીધું છે તેથી હું હુ ખસાગરમાં હુણુ છું. માટે મારું સરક્ષણ કરો અને દેવોનું મગેનું રાજ્ય પાછું અપાવો. અદિતિની પ્રાર્થનાથી કર્તવ્યમુનિએ તેને પયોત્રતનો ઉપદેશ કર્યો. કા'ન માસના ગુરુપક્ષની પ્રતિપદથી આરંભી દ્વિતીપર્વન બાર દિવસોનું આ યત્ન છે માત્ર મામની અમાવાસ્યાને દિવસે, વરાહે ઉમેરેલી મૃત્તિકાના લેપનપૂર્વક આત્મ કરી નિત્ય કર્મો કરી લઈ સદાશિવથી અભિન્ન સ્વરૂપવાળા વિષ્ણુની મર્ત્યાદિકમાં મધાધિકાર મોડમોપચારોથી દશકાર મનવડે પૂજા કરી દૂધપાકહું નેવેલ ઘસાવવું તથા તેનો દો. કરવો નેવેલ રેખ્યુનને દેવુ અથવા પોતે લેવુ. સુખવામાં હઈ અંગેનગ્યન દાન્ધાતર મનનો જપ કરે. પ્રતિષ્ઠા તથા દંતવ્રતમગ્ગા કરી તમા મામની ઝોગમાં ઝોગ એ આહારોને દંપકાકથી જમાડી, પોતે ભોજન કરવું. તે રાત્રિએ અત્યર્થ પાળવું. પ્રતિપદના પ્રાત્ર કામમાં આનાદિ કર્મ કરી લઈ વિષ્ણુની મૃત્તિને પચસ્નાનપૂર્વક આનાદિ ઉપચારોથી પૂજા પોતે બારે દિવસ સુધી કેવળ દંધનું પાન કરીનેજ રહેવું. ઉપર પ્રમાણે દમેશ દોમ તથા આનાયુનોજન

વગેરે કરાવવું, તથા વખત સ્નાન કરી પૂજન કરવું, નારિકક વગેરે નીચ લોકો સાથે બાપણુ ન કરવું, સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કોષ્ઠપણુ જીવની હિંસા ન કરવી અને વિધ્યુના ધ્યાનમાંજ તત્પર રહેવું. ક્રાદ્યુન સુદિ ત્રયોદશીને દિવસે પચામૃતથી વિધ્યુને સ્નાન કરાવી મહાપૂજા કરવી. યથાવિધિ દૂધનો ચર કરી હોમ કરવો. આચાર્ય વગેરે ઋત્વિજોને યથાયોગ્ય ગોદાન વગેરે દક્ષિણા દેવી. અધ, અનાય, તથા દીન લોકોને અન્ન વસ્ત્રોથી તમ કરવાં અને સર્વ તત્ત્વં ક્ષણ પરમેશ્વરને અર્પણુ કરવું. ત્યાર પછી છટખંધુઓ સાથે મુજમાને બોજન કરવું. આ વ્રતથી સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ થશે. સર્વધન તથા ભવં પ્રત એવા બીજા નામવાળું આ પચોત્રત બ્રહ્માએ મને કહેલું હતું અને મેં તમને કહ્યું છે ગાટે અદ્વાથી કરો. પતિનાં વચનથી અદિતિએ એ વ્રત કર્યું તેથી ભગવાને પોતે અદિતિથી જ શ્રી વામનજીનો અવતાર લઈ તથા પગલાં પૃથ્વી લેવાના બાનાંથી બહિરાગ્રપાસેથી રાજ્ય લઈ દેવોને પાછું આપી અદિતિના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કર્યાં. આ વ્રત શ્રીમદ્ભાગવતના અષ્ટમ સ્કંધમાં છે.

હોળી અને હોળીના પડવો.

શાગણુ સુદ પૂનમ એ હોળીનો દિવસ કહેવાય છે. એ દિવસ મન્વાદિ તિથિ પછી કહેવાય છે. પ્રદોષસમયે હોળી પ્રગટવી નેધએ. હોળી પ્રગટવાના વખતમાં વિદિ ન હોવી નેધએ, ને વિદિ હોય તો વિદિના પુમ્મ ભાગમાં હોળી પ્રગટી શકાય છે અને અદ્ય હોય તો અદ્યુના મધ્ય ભાગમાં પ્રગટાય છે. આ દિવસે કેટલાએક લોકો એકબીજા કરે છે અને કેટલાએક લોકો હોળીના દર્શન કર્યા પછીજ બોજન કરે છે.

રાત્રિએ સ્નાનવગેરેથી શુદ્ધ થઈ આહારોપામે સ્વસ્તિવાચન કરાવી હોળી કે જોને દુંદા રાક્ષસીની ચિતારૂપ માનેલી છે તેની પૂજા કરવી. બાળકો તથા રંક લોકોને વસ્ત્ર, સુવર્ણ તથા ખાવાના પદાર્થો દેવા, હોળીને તથા પ્રદક્ષિણા કરવી અને હેવટ થીસહિત દૂધથી છાંટીને હોળીને શાંત કરવી. માનેશું છે કે હોળીના દોગથી રાજોની અને બીજા પછી ઉપદેવોની શાંતિ થાય છે.

વર્ષમાન સમયમાં ચાલતી હોળીના દારૂ દેવાની રીત આગ્રેને ઉપર

પ્રમાણે દેવાના રાચક પદાર્થોના પ્રતિનિધિ રૂપે હોય એમ જાણાય છે. રહિત્તે લીધે કેટલાએક લોકો સરીરમાં નિકળતા વાળાના દરદની સાંતિને માટે રૂપાનો વાળો કરાવીને હોળીમાં નાખે છે. હોળીના ઉત્સવને અંગે ધણા લોકોમ ધામ્મી, દાળીયા તથા સાથવો ખાવાનો ચાલ છે.

વૈષ્ણવ મતપ્રમાણે શ્રી મહાદેવજી જન્મવાનમાં રહેતા શ્રીબાલકૃષ્ણનું દર્શનમાટે આ હોળીને દિવસે પધારેલા છે તેથી જુસાઈજીની હવેલીઓએ હોળીને દિવસે સાંજે એક પુરુષ શ્રીમહાદેવજીનો વેપ લઈ નાચે છે તથા રાંખના શબ્દો કરે છે. એ સંપ્રદાયમાં વસંતપંચમીથી આરંભી હોળીમુદ્દ હમેશાં શુભાક્ષ, અખીલ તથા વિચિત્ર રંગો ઠાકોરજી પાસે ઉરાડે છે. જૂના જૂના દેશોમાં હોળીનો ઉત્સવ જૂની જૂની રીતે ઉજવવામાં આવે છે. હોળી પહેલાંના આઠ દિવસો જે હોળાટક એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમાં કોઈ શુભ કર્મો કરી શકાતાં નથી. હોળીનો તથા તેનો વળતો દિવસ એ પાશુપત કર્મમાં સ્થાન્ય છે. પાંડવો દિવસે તૈલાભ્યંગ કરી, નાહી છાણુદ લીપેલ ધરના આંગણમાં ઉગમજે મોડોડે એસી આંગણો મોઢોર ચંદ્ર સાથે મેળવી તેનું ગુલાસિનીના હાથથી તિલક કરાવવું તથા બક્ષણુ કર તેથી ધર્મિજીત રજા મળે છે. કાશ્યુન વદિ બીજાને દિવસે રાત્રીએ કચે ભરી પ્રગ્નને શુભાક્ષ તથા ચંદનવગેરે છાંટી લાંબૂલ આપી નૃત્ય, ગીત તથા વાદ્યોના શબ્દોથી ઉત્સવ કરવો એમ પણ કહ્યું છે.

હોળીસંબંધી કથા આ પ્રમાણે છે કે, શ્રીકૃષ્ણને યુધિષ્ઠિર રાત્રી પૂજ્યું કે શામગુનની પૂર્ણિમાને દિવસે લોકો ઉન્મત્તપણે ઉત્સવ કરે છે તે કારણ શું છે? શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે પૂર્વે સત્યયુગમાં રથુ રાત્રીના રાત્ર્ય એક દુંદા નામની રાક્ષસી જૂઠાં જૂઠાં રૂપ ધરી લોકોના ઘરમાં પેસી તેમ બાળકોને મારી નાખતી હતી, તેથી સુવર્ણી પ્રગ્ન એકલી રૂઢ રાત્રીપા શરિયાદ કરવા ગઈ. રાત્રીએ એ વાળનમાં વસિષ્ઠમુનિની સલાહ પૂછી. વસિષ્ઠ મુનિ બોલ્યા કે એ દુંદા રાક્ષસી માલી નાખના રાક્ષસની પુત્રી છે, તે ઉન્મત્તપણથી મહાદેવને પ્રસન્ન કર્યા ત્યારે મહાદેવે વરદાન માગવાનું કહ્યું. દુંદા રાક્ષસી બોલી કે મમવના જે પ્રમન્ન થયા હો તો દેવોથી, રાક્ષસોથી કે મનુષ્યોથી તેમજ શસ્ત્રોથી, અશ્ત્રોથી કે મંત્ર પ્રયોગોથી મારું મરણુ ન થ તથા દિવસમાં કે રાત્રિમાં, વનમાં કે ઘરમાં, શ્રીત સમયમાં, ચોમાસામાં ઉનાળામાં પણ મારું મરણુ ન થાય અને તમારી કૃપાથી અભય થાય એ

વરદાન આપો. મહાદેવે કહ્યું કે ભવે, એ સધળું તારા કહેવાપ્રમાણે થશે પણ ઉન્મત્ત બાળકોથી તને ભય થશે અને તે ઋતુસધિમા એટલે ઉનાળા શિયાળો કે ચોમાસાનરીકે ન ગણતાં યજ્ઞનમામમા મધ્યાસમયે ગામના ચત્વરમા અગ્નિથી થશે. એ પ્રમાણે કહી મહાદેવજી આંતરિહિત થયા. તે પછી દુદા રાક્ષસી વરદાનથી ભસ્ત બની અને પોતાને માન બાળકોથી વેર છે એમ ગણી બાળકોને દુદી દુદીને મારી નાખવા લાગી છે માટે દાશ્યુનની પૃથ્વીમાને દિવસે કાટવગેરે એકઠા કરી તેમા અગ્નિ મૂકવો અને પછી બાળકોએ મોટી જુઓ નાખની અને હુ તે વળતે રક્ષાક્ષમત્રે ભણીશ તેથી તે રાક્ષસી જરૂર તેમાં ઝડપાઈ જશે અને યોદ્ધાના બાળકોની રક્ષા થશે. આની રીતે વસિષ્ઠના વચન માનની તુરંતજીએ તે પ્રમાણે કર્યું અને લોકોનો ભય દૂર થયો. યુધિષ્ઠિર ! ત્યારથી ડોળીનો આવો ઉન્મત્ત ઉત્સવ ચાલુ થયો છે. આ કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમા છે

દોલોત્સવ.

દાશ્યુન માસની પૃથ્વીમા અથવા પૂર્વાશ્વિનની નક્ષત્રમા શ્રીકૃષ્ણનો દોલોત્સવ કરવો. પદ્મપુરાણના પાતાલ ખડમાં કહ્યું છે કે દાશ્યુન સુદિ ચૌદશને દિવસે આકાશ પ્રદગ્ધમા અથવા પૃથ્વીમાના અને પ્રતિપદના સધિમા અથવા પૂર્વાશ્વિનની નક્ષત્રમા શ્રીકૃષ્ણની ચત્વર પ્રતિમાને દીડોળામા બેમાડી ઉત્સવ કરવો. જ્યોતના ડગમાં રાત્રિને છેડે પહોરે દીડોળામા દક્ષિણાભિમુખ મિરાજતા શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી સર્વ પાપોથી મુક્ત થનાય છે તે જાનને કપૂરથી મુગધવાળા ઘોળા, રાતા તથા પીળા વગેરે ચુનાસોથી પ્રજ્વળી પૂજા કરવી. દોલોત્સવમા ભગવાનનું ગોવિંદ એ નામથી પૂજન કરવું દોલોત્સવમાટે મોળા ત્ર્યંભોવાળો, ચાર દાગવાળો, ચતુરસ્ત્ર, મધ્યમા વેદિકાવાળો, ઉપર ચત્રવાળો અને પુળોથી, ડગથી તથા ધ્વજાઓથી સુગોભિત એક મંડપ કરવો તેમા મધ્યવેદિકાઉપર શ્રીપર્ણના કાટમાથી જનાવેલું એક મિહાસન સ્થાપવું. ચતુર્દશીના પ્રદોષસમયે મંડપની પૂર્વ દિશામા વજ્રિને ઉત્સવ કરવો. મથનથી ઉત્પન્ન કરેલા અગ્નિનું આચાર્યદાગ સ્થાપન કરી તેમા કૃષ્ણાવિધિથી હોમ કરવો, ત્યારપછી ગોવિંદ ભગવાનની પૂજા કરી તેને માત્ર પ્રદક્ષિણા દેવરાનની. તે અગ્નિને ઉત્તમવર્ણત જાળની રા-

ખવો અને પ્રભુને રત્નના હિંડોળામાં બેસાડી રત્નન મંડપમાં પધરાવવા તથા ચખવગેરે વાદિઓના ચન્દ્રોથી, વેદમંત્રોથી અને નયસન્દોથી વધાવવા; તેમજ પંચામૃતથી અને ગ્રાહિક તીર્થનાં વળથી રત્નાનાભિષેક કરવો અને પુષ્પદટ્ટિ કરવી. આન પછી મુખ્ય સિંહાસનપર અધિવાસન કરી પૂજન કરવું, પછી વસ્ત્ર અને અવકારોથી સુશોભિત કરી નીરાજન કરી દોહામંડપ કે જ્યાં હોડોળો દોપ ત્યાં પ્રભુને લાવવા અને હિંડોળામાં બેસાડી પૂજન વગેરે ઉત્સવ કરવો. આ ઉત્સવ પ્રથમ વૃન્દાવનમાં થયેલો છે અને બ્રહ્માના કહેવાથી ઇન્દુજ રાજાએ લોકોમાં ચત્રાવેલો છે. આ દો-લોત્સવ શ્રાવણ સુદ ૧૨ થી વદ ૫ સુધી એટલે દસ દિવસ સુધી કરવાનું પણ કહેવું છે. હાલ માત્ર એકજ દિવસ અને તે પણ માત્ર પુષ્કિમ પ્રદાપ-માં જ થાય છે.

શાસ્ત્રીય ગ્રંથો.

૧ પાંડવ અને દૌરવ—કદ ટેમી આઠ પેશ ૭૬ શર્મ.

કિંમત—રૂપિયા ત્રણ.

૨ દામ અને રાવણ—કદ ટેમી આઠ પેશ ૫૫ શર્મ

કિંમત—રૂપિયા એક.

૩ શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર—કદ ટેમી આઠ પેશ ૧૦ શર્મ.

કિંમત—રૂપિયા બે.

૪ પાંડવાધિમેધ—કદ ટેમી આઠ પેશ ૩૫ શર્મ.

કિંમત—રૂપિયા બે.

વંદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

હતમનગર—કાઠિયાવાડ.

એકાદશીનાં વ્રતો.

મોક્ષદા એકાદશી.

ધિષ્ઠિત રાજના પૂજાઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે માર્ગશીર્ષમાસના શુક્લપક્ષની મોક્ષદા એ નામથી પ્રસિદ્ધ એકાદશી છે. તે દિવસે દામોદર ભગવાનની પૂજા કરવી તથા ઉપવાસવગેરે મથાશક્તિ નિપમે લેવા. આ એકાદશીના વ્રત-પ્રભાવવિષે એક પ્રાચીન

ઇતિહાસ છે તેનું અવલુ કરો. પૂર્વે ગોકુલનામના નગરમાં પુત્રનીપેટે પ્રજાનું પાલન કરનાર વૈષ્ણવ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એક દિવસે રાત્રિમાં તે રાજાએ સ્વપ્નમાં પોતાના પિતાને નરકમાં પડેલો અને હે પુત્ર ! મને નરકમાંથી છાડવો એ પ્રમાણે બોલતો જોયો. પિતાની દુર્ગતિથી ઉદ્ધગ પામેલા રાજાએ પોતાના દેશના વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને તેડવી જતાંત નિવેદિત કર્યો. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે, રાજન ! આપના ગામથી સમીપમાં પર્વતમુનિનો આશ્રમ છે ત્યાં આપણે જઈ આ વિષયનો નિર્ણય કરીએ, કારણ કે તે તપો-બલથી ત્રિકાલસ હોવાને લીધે સર્વજ્ઞ છે. રાજા વૈષ્ણવ તે વચનને માન

આપી, તેઓસાથે પર્વતમુનિના આશ્રમમાં ગયા, કે બ્યાં મુનિના શિષ્યો ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ તથા અથર્વવેદ ભણતા હતા. રાજાએ દંડવત પ્રણામ કરી મુનિની તપોવૃદ્ધિ પૂછી અને મુનિએ રાજાનું અર્ધથી પૂજન કરી સાતે અંગોનું કુશલ પૂછ્યું. પછી રાજાએ પોતાના બીજા સર્વ સૌખ્યનું આરોગ્ય કહી પિતાશ્રીની અધોગતિવિષે કારણ તથા નિવારણ પૂછ્યું. પર્વતમુનિએ સુદર્શ માત્ર સમાધિરથ થઈ રાજાને કહ્યું કે હે રાજા! તારા પિતાને એ પત્નીઓ હતી. તેઓમાં એક ઉપર અત્યંત પ્રેમને લીધે ઋતુદાનનો સમય છતાં પણ બીજી સ્ત્રીને ઋતુદાન આપ્યું નહિ, તે પાપથી તારો પિતા નર-કમાં પડેલ છે. હવે તે પાપમાંથી તેને મુક્ત કરવામાટે તમે રાજા પ્રજા સર્વે માર્ગશીર્ષભાસના શુક્લપક્ષની મોક્ષદાનામની એકાદશીનું વ્રત કરો અને વ્રત કરી તેનું પુણ્ય તમારા પિતાને આપો તેથી તેની સર્જિતિ અવ-સ્ય થશે. મુનિના વચનપ્રમાણે રાજાએ અંતઃપુર, પુત્રો, અમાત્યો, કિંકરો અને પ્રજા સાથે મોક્ષદા એકાદશીનું વ્રત કરી તેનું પુણ્ય પોતાના પિતાશ્રીને આપ્યું. તેજ સમયમાં વૈષ્ણવસ રાજાના પિતાશ્રી વિમાનમાં બેસી પુત્રને ધન્ય-વાદ આપી સ્વર્ગ લોકમાં ગયા અને આકાશમાંથી પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ. એ પ્રમાણે જે કોઈ પ્રાણી અધોગતિથી મુક્ત થવા ઇચ્છા ધરાવતા હોય તેણે આ વ્રત અવસ્ય કરવું. આ એકાદશીના વ્રતથી તથા માહાત્મ્યશ્રવણથી વાજપેય નામના યજ્ઞનું ફળ થાયછે. એપ્રમાણે બ્રહ્માંડપુરાણમાં માર્ગશીર્ષ-ભાસના શુક્લપક્ષની મોક્ષદા એકાદશીનું માહાત્મ્ય કહેલું છે.

સફલા એકાદશી.

અમાંત માસપ્રમાણે માર્ગશીર્ષ વદિ અને પૂર્ણિમાંત માસપ્રમાણે પૌષ વદિ એકાદશીના મહિમાવિષે મુદિષ્ટિર રાજાએ. શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માને પૂજતાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, રાજા! તમે આરા પરમ રતેહી છો, તેથી તમોને કહું છું કે યજોષી, તપસ્વી, દાનથી તથા તેવાં અનેક ધાર્મિક કૃત્યોથી તેવી રીતે હું તમને યજો નથી, કે જેવો એકાદશીના વ્રતથી થાઉં છું. પૌષ માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનું સરલા એવું નામ છે તેના નારાયણ અધિષ્ઠાતા છે તથા તે દિવસે શ્વેતોષી મારી પૂજા કરવી. નારિકેલ, બીજેરાં, જંબીરાં, દાડેમ અને સોપારીવગેરે શ્વેત અને અર્પણ કરવાં. ધૂપ, દીપ તથા બીજા ઉપચારોથી પૂજન કરવું. રાત્રિએ વિશેષથી વિષ્ણુમંદિરમાં દીપદાન કરવું

તથા નગરણુ અવિચ્છિન્ન કરવું. આ વ્રતના પ્રભાવવિષે એક પ્રાચીન ઇતિ-
હાસ છે તેનું શ્રવણ કરો. પૂર્વે ચંપાવતી નગરીમાં માહિષ્મતનામનો રાજા
રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચાર પુત્રો હતા. તેઓમાં જ્યેષ્ઠ પુત્ર દૈવયોગથી
રાજ્યનો અધિકારી છતાં પણ પાપનો અધિકારી હોવાથી પિતાના સર્વ દ્રવ્યને
વેશ્યા, શુભાર, પરસ્ત્રી અને જીવહિંસામાં વાપરી ખલાસ કરવા લાગ્યો.
રાજાએ તે વ્રતાંત જાણી પુત્રરૂપી તે શત્રુને ગામમાંથી ભાગી જવાનો હુકમ
કર્યો. તે ત્યાંથી ભાગી વનમાં આવી એક અતિ પ્રાચીન વિષ્ણુરૂપ પીપ-
ળાના વૃક્ષ નીચે રહ્યો. દિવસે વનમાં મૃગયાથી આહાર કરી રાત્રિએ પિતાના
નગરમાં પેશી જઈ ચોરી કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે કરતાં કરતાં પૌપ મા-
સની સફલા એકાદશીનો દિવસ આવ્યો. દશમની રાત્રિમાં વસ્ત્ર તથા આહાર
ન મળેલો હોવાથી તથા અત્યંત શીત હોવાથી નિમેષ થઈ ગયો. સૂર્યોદય
થયો તોપણ ઉઠ્યો નહિ. મધ્યાહ્ન સમયે શીત શાંત થતા ઉડી હિંસામાં
અસમર્થ હોવાથી સ્વયંપતિત ફેલોને એકલાં કરી પીપળાના મૂળમાં મુક્યાં.
તે દિવસે અન્ન જળનો લાગ કરી આ શ્વેતોથી ભગવાન તૃપ્ત થઈને એવો
તેણે સંકલ્પ કર્યો. રાત્રિએ પણ નિરાહાર હોવાથી નગરણુ થયું. નારાયણે
તે રાજપુત્રનું અગ્નિ વ્રત તથા ફલપૂજન માની લાઈ તેના ઉદ્ધારમાટે
ઠાઠશીનો પ્રાતઃકાલ થયો ત્યાં એક દિવ્ય અશ્વ હાજર કર્યો તથા દિવ્ય વ-
સ્તુઓ પણ હાજર કરી આકાશ વાણીદારા કહ્યું કે રાજપુત્ર ! તારાં પાપો
તો અસંખ્ય છે છતાં પણ સફલા એકાદશીના વ્રતથી તું અકલ્પ રાજ્યને
પ્રાપ્ત થઈશ. માટે આ અશ્વપર બેસી તારા પિતાપાસે જા. એ પ્રમાણે વચન
સંભળી તે રાજપુત્ર દિવ્ય ઘોડાઉપર બેસી પિતાપાસે જઈ ઉભો રહ્યો.
એકાદશીના વ્રતના પ્રભાવથી પુત્રને પરમ વૈષ્ણવ તથા સદાચારી
દેખી પોતાના રાજ્યનું અર્પણ કરી તેનો પિતા વનમાં તપશ્વર્મામાટે ગયો.
તે રાજપુત્રે માવતજીવ એકાદશીનું વ્રત પરમ શ્રદ્ધાથી કર્યું તેથી તે ધણું
વર્ષો રાજ્ય કરી અતે વૈકુંઠની ગતિ પામ્યો. અનેક દુષ્ટ કર્મોના કરનાર
તે રાજપુત્ર અગ્નિ વ્રતથી પણ કલ્યાણનું પાત્ર થયો. તો પછી શ્રદ્ધાથી
વ્રત કરે તેની સર્જિતિ થાય તેમાં શું કહેવું ? આ વ્રત સર્વોત્તમ હોવાથી
સર્વ જનોએ કરવાનું છે.

એકાદશીને દિવસે સ્નાનમાં, ઉદ્ધર્તનમાં, હોમમાં, જલમાં, બોજનમાં અને દાનમાં એ પ્રમાણે છ ઠેકાણે તિલોનો ઉપયોગ કરવાથી મનુષ્ય સર્વ પાપોર્થ મુક્ત થાય છે. એ કારણથીજ આ એકાદશીનું પદ્ધતિલા એવું નામ છે. આ વિષયમાં એક પ્રાચીન ઇતિહાસ આ પ્રમાણે છે. પૂર્વે પૃથ્વીઉપર એ આદ્યજી હતા કે જે વ્રતમાં, વિષ્ણુની પૂજનમાં તથા માધ માસના અવિચ્છિન્ન ઉપવાસ વગેરેમાંજ તત્પર રહેતી હતી અને દીન, આદ્યજી તથા અનાથ વગેરેને પણ યથાસક્તિ દાન દેતી હતી અને ઉપવાસાદિથી સરીરને શુષ્ક કરી રહેતી હતી. તેણે બીજાં સર્વ કૃત્યો કર્યાં પણ કોઇ દિવસે અન્નદાન કર્યું નહતું. એ વાત જાણી હે યુધિષ્ઠિર ! વૈકુંઠમાંથી શ્રદ્ધ આદ્યજીનું રૂપ લઇ બિદાનું પાત્ર હાથમાં લઇ તેને ત્યાં હું ધ્યાનમાટે ગયો અને કહ્યું કે હે સુંદરિ ! અન્ન આપો. તે આદ્યજીએ કોપાક્રાંત થઇ એક માટીનો પિંડ મારા પાત્રમાં નાખ્યો, ત્યારે હું તે લઇ સ્વર્ગમાં ગયો. ત્યાર પછી ધણે કાળે તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી તે તાપસી સ્વર્ગમાં ગઈ, ત્યાં આપેલા માટીના પિંડ-માંથી તેને માટે એક સુંદર ઘર બનાવી રાખ્યું હતું તેમાં તે રહી પણ અન્નદાન ન કરેલું હોવાથી ઘરમાં ખાવા પીવાનું કશું પણ નહિ હતું તેથી ચિંતાતુર થઇ તુરતજ મારી પાસે આવી ક્રોધથી કહેવા લાગી કે, મેં ધણું વ્રતો, નિયમે તથા મદાયારો પાળ્યા છે છતાં મારા ઘરમાં કશું પણ અન્ન નથી તેનું કારણ શું ? મેં તેને કહ્યું કે તું તારા ઘરમાં જઇ ઘરને બંધ કરી બેસી રહે, ખમર પડતાં દેવાંગનાઓ તુને જોવા આવે ત્યારે તું તેઓને કહેજે કે જે તમે પદ્ધતિલા એકાદશીનું પુણ્ય આપો તો દાર ઉઘાડું તથા માંદ મુખ દેખાડું મારા વચનપ્રમાણે તેણીએ કર્યું. આશ્ચર્યથી જોવા આવેલી દેવાંગનાઓને તે માનવીએ કહ્યું કે તમે જે પદ્ધતિલા એકાદશીનું પુણ્ય આપો તો મુખ દેખાડું. દેવીઓએ તે પ્રમાણે પુણ્ય આપ્યું ત્યારે તે આદ્યજી મતના પ્રભાવથી અસૌકસિક રૂપવાળી તથા ઘરમાં ધનધાન્યની સંપત્તિવાળી થઇ તથા અનંત સુખ પામી સ્વર્ગમાં રહી. એ પ્રમાણે જે મનુષ્ય પદ્ધતિલાનું વ્રત કરેછે તે મહા પુણ્યને પામી અર્વેષ્ટ સિદ્ધિને પામેછે.

આ વ્રત બાવિપ્યુરાણમાં કહેલું છે.

જયા એકાદશી.

યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે ભગવન ! સ્વેદન, અંતર, ઉર્જિત અને જરાયુજ એ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનાં સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓના તથા અપ્રાણીઓના ઉત્પત્તિ વચેરના તમેજ કારણરૂપ હો, માટે તે પ્રાણીઓના કલ્યાણમાટે માધમાસના શુકલપક્ષની એકાદશીનો નામાદિ મહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજેન્દ્ર ! માધમાસના શુકલપક્ષની એકાદશીનું “ જયા ” એવું નામ છે. તે નામ સર્વ પાપોમાંથી મુક્ત કરી ઐહિક તથા આમુખિક ઈષ્ટ સંપત્તિને આપે છે તેથી અન્વર્થ છે. આ એકાદશીનો મહિમા મેં પદ્મ-પુરાણમાં વિસ્તારથી કહેલો છે. એક સમયમાં સ્વર્ગ લોકનું રાજ્ય ઇંદ્રદેવ કરતા હતા તથા સર્વ દેવો સુખથી વસતા હતા તેવામાં એક દિવસે ઇંદ્ર-દેવે અપ્સરાઓને નૃત્ય કરવાનું કહ્યું તેથી સર્વ અપ્સરાઓ નૃત્ય કરવા લાગી અને મધવો વાદિત્રોના નાદો કરવા લાગ્યા. તેઓમાં ચિત્રસેન નામના ગંધર્વની માસિની નામની સ્ત્રીમાં પુષ્પવાન અથવા પુષ્પદત નામનો પુત્ર થયો તેનો માસ્યવાન નામનો પુત્ર થયો તે ઉપર પુષ્પવતી નામની એક અપ્સરા મોહ પામી તેથી કામગાણાથી વિદ્ધ થઈ. માસ્યવાન પણ પુષ્પ-વતીનું અલૌકિક રૂપ જોઈ મોહ પામ્યો. ઇંદ્રની સભામાં નૃત્યગાન ચાલતું હતું તે સમયમાં તેઓ પરસ્પરમાં આસક્ત થવાથી પોતાના તાલમાંથી ભ્રષ્ટ થવા લાગ્યાં, સંગીતમાં ભંગ થવાનું કારણ જોતાં તેઓના નિર્લજ્જપણાને ધિક્કારી ઇંદ્રે તેઓને શાપ આપ્યો કે તમે પિશાચના અવતારને પામે અને પૃથ્વી લોકમાં જઈ રહો. ઇંદ્રના શાપથી તેઓ હિમાલયના સમીપમાં પિશાચ યોનિને પામી એવાં અસહ્ય શારીર દુઃખોને પામવા લાગ્યાં, કે જોથી એક ક્ષણપણ શાંતિને પામતાં ન હતાં. શીતથી ખીણ પામેલાં તે બન્ને પ-રસ્પર કહેવા લાગ્યાં કે આપણે એવકું શું મહા પાપ કર્યું હશે કે જોથી આવા અત્યંત દુઃખને પામ્યાં છીએ. એ પ્રમાણે કાલ નિર્ગમન થતાં માધ માસની જયા એકાદશીનો દિવસ આવ્યો. દેવયોગથી તે દિવસે તે બન્ને કશોપણ આદાર તથા જલપાન પણ કર્યાવગરનું પીપળાને મૂળે પડ્યાં રહ્યાં અને તેથીજ તેઓએ કોઈ પ્રાણીની હિંસા પણ કરી નહિ. સ્પર્શિત થઈ ગયો, રાત્રિના શીતથી કંપ થવા લાગ્યો અને નિદ્રા નહિ આવવાથી જાગરણ પણ થયું. એ પ્રમાણે અજ્ઞાત રીતે પણ જયા એકાદશીનો ઉપવાસ .

તથા જગરણુસદિત વ્રત થવાને લીધે હાદશીને દિવસે મર્યોદય થતાં તેઓનો પિશાચનો અવતાર નષ્ટ થયો અને પુણ્યવતી તથા માત્યવાનને પોતાનો દિવ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયો. વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં જઈ તેઓ ઇંદ્રના ચરણમાં પડ્યા. ઇંદ્રે પ્રશ્ન કરતાં તેઓએ કહ્યું કે, શ્રીવાસુદેવની દયાથી તથા જ્યા એકાદશીના વ્રતપ્રભાવથી અમો પિશાચાવતારથી મુક્ત થઈ સ્વર્ગમાં આવ્યાં છીએ. ઇંદ્ર દેવ પણ જ્યા એકાદશીના વ્રતનો અર્ધાંકિક પ્રભાવ મોંબળી ચકિત થયો એ પ્રમાણે હે રાજન્! જે મનુષ્ય શ્રદ્ધાથી આ જ્યા એકાદશીનું વ્રત કરશે તે પણ ઘોર પાપોથી મુક્ત થઈ સફળિતને પ્રાપ્તશે. સર્વ તીર્થોમાં, સર્વ વ્રતોમાં અને સર્વ દાનોમાં જેટલું ફળ છે તેથી પણ અધિક આ જ્યા એકાદશીના વ્રતથી ચાપછે માટે સ્ત્રીઓએ અને પુરૂષોએ આ વ્રત અવશ્ય કર્તવ્ય છે. આ એકાદશીના માહાત્મ્યના શ્રવણથી તથા પઠનથી પણ મનુષ્ય દુર્ગતિમાંથી મુક્ત થાયછે.

વિજયા એકાદશી.

સુધિષ્ટિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને કહ્યું કે ભગવન્! અમાંત માસ પ્રમાણે માધમાસના કૃષ્ણપક્ષની તથા પૂર્ણિમાંત માસપ્રમાણે શાશ્વત માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનો મહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજન્! આ વિમાયમાં પૂર્વે નારદમુનિએ જ્ઞાતાનને પૂછ્યું હતું ત્યારે જ્ઞાતાએ કહ્યું કે પુત્ર નારદ! માંય કૃષ્ણા એકાદશી 'વિજયા' એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તે પોતાના વ્રતચારીને સર્વ મનોરથો આપેછે. પૂર્વે જ્યારે અયોધ્યાપતિ પૂર્ણાવતાર શ્રી રામચંદ્રજી પિતાની આજ્ઞાને સત્ય કરવામાટે લક્ષ્મણજી તથા સીતાજી સાથે ચૌદ વર્ષમુધી વનવાસમા પધાર્યા હતા ત્યારે કેટલાક સમય-મુધી પંચવટીમા ગિરાજ્યા હતા ત્યાંથી રાવણે સીતાજીનું હરણ કર્યું હતું તેથી અત્યંત વિશેષમાં પડેલા રામચંદ્ર સીતાના શોધને માટે વનોમાં ફરતા હતા ત્યાં પોતાના પિતાના મિત્ર જટાયુ પક્ષી કે જે સીતાને જોડાવવા માટે રાવણસામે યથાશક્તિ યુદ્ધ કરી છેવટમાં કંઠ પ્રાણુ થઈ પડેલા હતા તેને તેણે જોયા. તેના મુખથી સર્વ વ્રતંત જાણી મરણુ પછીની તેની સગળી ક્રિયા કરી આગળ આવતાં કળધને ગારી મુગ્ધીવની સાથે મિત્રતા કરી વાનરોનું સેન્ય એકઠું કર્યું. હનુમાનજીના દિવ્ય યત્નથી લંકામાં સીતાજીની સ્થિતિ તથા

સમાચાર જાણી પોતે સમુદ્રને તીરે આવી સમુદ્રનું શી રીતે ઉલ્લંઘન કરવું એવા વિચારમાં પડી રામે લક્ષ્મણજીને કહ્યું કે લક્ષ્મણ ! આ અપાર સમુદ્રને તરી આપણે શી રીતે લંકામાં પહોંચીશું ? બુદ્ધિમાન લક્ષ્મણજીએ વિચાર કરી કહ્યું કે ભગવન્ ! અહિંથી અર્ધ યોજન છે બ્રહ્માલય નામના મુનિ રહે છે તે મહા તપસ્વી છે તથા તેણે અનેક બ્રહ્માને જોયા છે તેની પાસે જઈ ઉપાય પુછીએ. રામચંદ્ર લક્ષ્મણનું વચન સાંભળી ધણા પ્રસન્ન થયા અને પોતે બ્રહ્માલય મુનિપાસે ગયા. ત્યાં જઈ ચરણમાં દંડવત પ્રણામ કરી પાસે બેઠા. મુનિએ વિષ્ણુના પૂર્ણાવતારરૂપ રામચંદ્રને આવેલા જાણી કહ્યું કે રામચંદ્ર ! તમે પરમેશ્વર છતાં લોકોના શિક્ષણ માટે સાધારણ જનની પેઠે આચરણ કરો છો, કહો શું પ્રયોજનથી અહીં પધાર્યા છો ? રામે કહ્યું કે ભગવન્ ! સમુદ્રને તરી લંકામાં જવું છે તેનો ઉપાય કહો. મુનિએ કહ્યું કે રામચંદ્ર ! તમે વિજયા એકાદશીનું સર્વસાથે સાંગવત કરો તેના પ્રભાવથી સમુદ્રમાં પાજ બાધી લંકામાં જઈ સત્રુનો વધ કરી સીતાને મેળવી વિજય પામશો. રામે કહ્યું કે મહારાજ ! તે વ્રતનો વિધિ કહો. મુનિ કહે છે કે દશમીને દિવસે રનાનાદિ નિત્યકર્મ કરી શક્તિપ્રભાણે સુવર્ણનો, ચૌધનો, તામ્રનો અથવા મૃત્તિકાનો જલસંહિત કુંબ સ્થાપવો. તેમાં પંચ પક્ષવ તથા પૂર્ણપાત્ર સ્થાપી તે ઉપર સુવર્ણમય નારાયણમૂર્તિનું સ્થાપન કરવું. એકાદશીને દિવસે પ્રાતઃકાલમાં પવિત્ર યજ્ઞ તેનું યોગ્યોપચારથી પૂજન કરવું તથા ઉપવાસાદિ નિયમો લઈ રસો અને સાત ધાન્યોનું અર્પણ કરવું. ભગવર્જનમાં દિવસને વ્યતીત કરી રાત્રિએ દીપમાળા, ગીત, નૃત્ય અને કથાશ્રવણથી જાગરણ કરવું, દ્વાદશીને દિવસે ઉત્થાપન કરી નદીમાં જઈને પધરાથી મૂર્તિસંહિત કુંબવગેરેનું બાહ્યથાને દાન દેવું તથા બાહ્યોને ભોજન કરાવી પોતે કુટુંબ સાથે પારણા કરવી અને વ્રતનું દક્ષ શ્રી નારાયણને અર્પણ કરવું. એ પ્રમાણે વ્રત કરવાથી સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ થાય છે. રામચંદ્રે બ્રહ્માલય મુનિના ઉપદેશપ્રમાણે સર્વ પ્રિવારસાથે વિજયા એકાદશીનું વ્રત કર્યું. તેના પ્રભાવથી તે સમુદ્રમાં પાજ બાધી લંકામાં જઈ રાવણને મારી સીતાજીને તેડી અયોધ્યામાં આનંદથી પધાર્યા. એ પ્રમાણે જે મનુષ્ય આ વિજયા એકાદશીનું વ્રત કરે છે તે સર્વ કષ્ટોમાંથી તથા પાપોમાંથી મુક્ત થઈ દિવ્ય સુખ પામે છે. આ વ્રતમાહાત્મ્યના ભવણથી તથા પાનથી વ્રતનું દક્ષ થાય છે. આ કથા રકંદપુરાણમાં છે.

આમલકી એકાદશી.

માધાતા રાજાએ વસિષ્ઠમુનિને કહ્યું કે બ્રહ્મનું મારા કલ્યાણમાટે કૃપા કરી કોઈ રહસ્ય વ્રત કહો. વસિષ્ઠમુનિએ કહ્યું કે રાજનું શાશ્વત માસના શુક્રપક્ષની આમલકી એવા નામની એકાદશી છે. તેનું વ્રત મહા પાપોનો નાશ કરનાર તથા મહા પુણ્યોને દેનારું છે. આવિષે એક જુનો ઇતિહાસ છે તેનું શ્રવણ કરો. પૂર્વે વૈદ્ય એ નામનું નગર હતું તેમાં બ્રાહ્મણવગેરે પોતપોતાના ધર્મમાં તત્પર વર્ણો ધણા સુખથી રહેતા હતા. કોઈ નાસ્તિક કે પાખંડી જન તેમાં અવકાશ પામતો ન હતો. તે નગરમાં ધર્માત્મા, સત્યપ્રતિષ્ઠ, દશહજાર હાથીના બળવાળો, શાસ્ત્રોપર આર્યા-વાળો અને પ્રભને પુત્રવત્પાલનાર ચદ્રવશી શશર્બિંદુ નામથી પ્રખ્યાત ચૈત્રવ્ય નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. રાજના નીતિવાળા આચારને લીધે હર્ષિક્ષ, ઇતિ, રોગાદિ ભય તથા ચોરાદિની ખોશ કોઈને પણ બાધ કરતી નહિ. માસની બન્ને એકાદશીઓના વ્રતમાં રાજપ્રજા તત્પર રહેતા હતાં. એ પ્રમાણે કાલ નિર્ગમન થતાં આમલકી એકાદશીનો ઉત્સવ આવ્યો. ત્યારે સર્વે ઉપવાસાદિ નિયમો લઈ આનંદનાદિ વ્રતાચરણમાં તત્પર થયા. વિખ્યાતા મંદિરમાં રાજપ્રજા વગેરે સર્વ લોકો જઈ મથાધિકાર પૂજન કરવા લાગ્યા. કુંભરથાપન કરી તેમાં પંચ પક્ષવ તથા પંચ રત્નો નાખી તે ઉપર વિખ્યાતું રથાપન કરી આમલીના વૃક્ષ નીચે ગીત નૃત્યવાદિત્રાથી મોહોરો પૂજોત્સવ કર્યો, દીપમાળા કરી ત્યાં પરશુરામની પૂજા કરી; કારણ કે પરશુરામનો નિવાસ આમલીના વૃક્ષ નીચે છે. “હે જનમહત્મા હે રેણુકા-નંદવર્દન ! તમોને નમસ્કાર કરું છું. તથા હે ધાત્રીવૃક્ષ ! તમે બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલ છો અને મર્વ રોગોનો તથા પાપનો નાશ કરનાર છો. તેથી તમને નમસ્કાર કરું છું” એમ કહી અર્ધોદિ પૂજન કર્યું, તે સમયે કોઈ પારાધી કે જે ક્ષુધા તૃપાયા અત્યંત પીડાયેલો હતો તથા જીવેલો મહા દિવસક હતો તે ત્યાં આવી સર્વ ઉત્સવ દેખી આ શું હશે ? એવા વિચ્છેદમાં પડી સર્વના દર્શન કરવા લાગ્યો અને એકાદશીના માહાત્મ્યને સાંભળવા લાગ્યો. સર્વની માથે તેણે પણ નિરાદારપણે જનગરણ, દર્શન, કથા-શ્રવણ તથા ધાત્રીવૃક્ષ નીચે નિવાસ કર્યો પ્રાતઃકાલે લોકો પોતપોતાના રથાનમાં ગયા અને વ્યાધે પણ પોતાને ઘેર આવી બોજન કર્યું. સાર, પછી કાપ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તે વ્યાધ મરણને યરણ થયો અને ખીજ અવતા-

રમાં આમલકીના વ્રતપ્રભાવથી જન્મતીનામની નગરીમાં વિદ્વરથ નામનો રાજા થયો તથા તેને મહારથ વસુરથ નામનો પુત્ર થયો. જે, પૃથ્વીમાં સકી-
ર્તિનું પાત્ર યથોં તથા મોહોટી રાજ્યસંપત્તિથી પ્રસિદ્ધિને પામ્યો. તે એક દિવસે મૃગયા કરવા ગયો ત્યાં દેવયોગથી માર્ગભટ્ટ યદ્દ દિગ્મૂઢ યદ્દ ગયો.
પરિશ્રમથી, ક્ષુધાથી તથા તૃષાથી આકાંત યદ્દ કિંકર્તવ્યમાં વ્યામોહ પામી ઉભો હતો ત્યાં પર્વતોમાં રહેનારા કેટલાએક મહેન્દ્રો આવી ચડ્યા. તે મહેન્દ્રો રાજાના શત્રુ હતા તેથી રાજાને ઘેરી લઇ મારવામાટે તત્પર યદ્દ વાણીથી, ખડગોથી, ગોદાણીથી અને એવાં ધણાં શસ્ત્રોથી રાજા ઉપર પ્રહાર કરવા લાગ્યા. પણ પૂર્વ જન્મકૃત એકાદશી વ્રતના પ્રભાવથી રાજાના શરી-
રમાં શત્રુઓનાં શસ્ત્રો હતબાગ્યના ઉઘમોની પેઠે વ્યર્થ થયાં એટલુંજ નેહિ પણ તેઓ જ્યાં ઉભા હતા ત્યાંજ હાથ પગ વગેરે અંગો સાથે પાશથી બધાએલાની પેઠે સ્તંભિત થઇ ગયા. તે સમયમાં રાજાના શરીર-
માંથી એક સ્ત્રી નીકળી, કે જે નેત્રોના કોધાગ્નિથી દુસ્મનોને બાળી ના-
ખતી તથા હાથમાં રહેલા ચક્રથી યમને પણ ત્રાસ દેનારી હતી. તેણે એક-
ક્રમતે દુષ્ટ મહેન્દ્રોને મારી નિર્મલિક કપુ. રાજાએ શત્રુઓને મરેલા દેખી આ સમયે મારી સહાયતા કાણે કરી એવો વિચાર કરનાં આકાશ-
વાણીએ કહ્યું કે કેશવભગવાનવંશર ખીન્દુ કાંઇપણ સહાય કરનાર નથી.
ભગવાનને નમસ્કાર કરી રાજા પોતાના નગરમાં આવ્યો અને ધણા કાલ પર્યંત રાજ્ય કરી મહા સુખી થયો. વસિષ્ઠમુનિ કહેછે કે એ પ્રમાણે જે પ્રાણી આ આમલકી એકાદશીનું વ્રત કરશે તે સર્વ કષ્ટોથી મુક્ત થઇ ઇષ્ટ કામનાઓને પામશે. આ કથા બ્રહ્માંડપુરાણમાં છે.

પાંપમોચની એકાદશી.

યુધિષ્ઠિરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભગવન! કાલ્યુનમાસના કૃષ્ણ પક્ષની એકાદશીનો મંહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજેન્દ્ર! પૂર્વે આ વિષયમાં માંધાતારાજાએ લોમશમુનિને પ્રશ્ન કર્યો હતો ત્યારે તેણે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે તમને હું કહું છું. કાલ્યુનમાસના કૃષ્ણપક્ષમાં એકાદ-
શીનું પાંપમોચની એકું નામ છે. તે સર્વ પાપોમાંથી બક્ષતે મુક્ત કરેછે. પૂર્વે ચૈત્રરથ નામના, દેવોના બગીચામાં વસતત્રાસુના સમયમાં,

તથા ગધર્વો ક્રીડા કરતાં હતાં તથા ઉદ્રવજેરે દેવો પશુ, રમણ કરતા હતા. તે વનમાં એક મેઘાવીનામના મુનિ એક પ્રદેશમાં તપશ્ચર્યા કરતા હતા તેને દેખી મુનિને મોહ પમાડવામાટે મંજુધોષા અપ્સરાએ મુનિના બપથી એક કોથ માત્ર છોટે રહી, ઓચરિત્રા કરવા માંડ્યાં, કામદેવે પશુ સિવજીઉપર દેખને લીધે સિવભક્ત તે મુનિને દુઃખ દેવામાં ખામી રાખી નહિ. કામાર્કાંત ધયેલી મંજુધોષાએ એવા હાવભાવ તથા કટાક્ષાદિ કામોપચાર કર્યા કે, તે અપ્સરાનું સ્વરૂપ, સ્તનની શોભા, વેણીથી દુઃકાયેલો પૃથ્વ ભાગ, કાનસુધી લાખાં નેત્રો, કોકિલાસમાન સ્વર, નાભિનું સૌંદર્ય, અને નિતાંબ ભાગનું સુદર સ્થૈત્ય, એઓને દેખી તે મુનિ કામપાશમાં સપડાવા લાગ્યા. અતુરતાવાળી તે અપ્સરાએ મુનિના આકાર વગેરેથી મોહ પામેલા જાણી એકદમ દોડી તેને આલિંગન કર્યું. મેઘાવીમુનિ મોહ પામી અપ્સરાસાથે કામક્રીડામાં ડૂબી ગયા. તપશ્ચર્યા, સુમાધિ તથા સિવપૂજન એઓને છોડી દઈ, રાત્રિ દિવસના પશુ બાન વગરના થઈ તે મુનિ રમવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે કરતાં કરતાં થલો કાલ વ્યતીત થયો ત્યારે મંજુધોષાએ પોતાના સ્થાનમાં જવા માટે મુનિની રજા માગી. મેઘાવીમુનિએ કહ્યું કે પ્રિયે ! તુંને મારી સાથે રમણ કરતાં અત્યંત દુઃક સમપજ થયો છે છતાં હટકવંટક કેમ કરેછે ? મુનિના શાપના બપથી અપ્સરાએ ખીજે પશુ કેટલોક સમય મુનિને રમાડ્યા. ફરીવાર મુનિની રજા લેતાં મુનિએ કહ્યું કે હજી થોડો સમય રહી પછી જ. મુને તમિ થઈ નથી. અપ્સરાએ કહ્યું મુનિરાજ ! વિચાર તો કરો કે, મારી સાથે કામક્રીડા કરતાં કરતાં સત્તા વનસો વર્ષ આલ્યાં ગયાં, તે તમારા ધ્યાનમાં પશુ નથી. મુનિને આ વાતની ખબર પડતાં અત્યંત ખેદ પશ્ચાત્તાપ તથા ક્રોધ ઉત્પન્ન થયા, નેત્રોમાંથી ક્રોધાગ્નિના વિસ્ફુલિંગ કરવા લાગ્યા, શરીર કંપવા લાગ્યું અને પોતાના આત્માને પણ ધિક્કાર કરતા તે મુનિએ મોહના કારણરૂપ તે અપ્સરાને “ તું પિદામી થા ” એવો શાપ દીધો. ત્યારે વિનયવાળી થઈ અપ્સરાએ કહ્યું કે મુનિરાજ ! આ વિષયમાં કેવલ મારોજ દોષ નથી. તોપણ શાપ આપો છો તેને માથે ચડાવું; પણ એ શાપનો અનુચ્છ કરવો જોઈએ, કેમકે સત્યરૂપના સંગથી કોઈપણ જાતનો શાપ ન થાય તે જોગ્ય નથી. મુનિએ કહ્યું કે હે અપ્સરા ! તારા સંગથી મારું સર્વ તપોબલ તો નષ્ટપ્રાય થયું છે તોપણ તું કાશ્યપમાસના કૃષ્ણપક્ષની પાપમોચની એકાદશીનું વ્રત

કરીય તે તારું પિત્રાચપણું નિવૃત્ત થશે. એ પ્રભાણે કહી મેધાવીમુનિ પોતાના પિતાના આશ્રમમાં ગયા. પુત્રને નિસ્તેજ દેખી પિતાએ કહ્યું કે પુત્ર! આ શું થયું? મેધાવીએ જનસૌ વૃત્તાંત કહી પ્રાર્થના કરી કે ભગવન! એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપો. અવનમુનિએ કહ્યું કે પુત્ર ક્ષત્રુનમાસના કૃષ્ણપક્ષની પાપમોચની એકાદશીનું સાંગવત કર એટલે તું પાપોમાંથી મુક્ત થશે. એ પ્રભાણે પિતાના વચનનું અવણુ કરી મેધાવિમુનિએ પાપમોચની એકાદશીનું સાંગવત અલંત અદાથી કર્યું. તેના પ્રભાવથી તે પાપમુક્ત થઈ શુદ્ધ થયા તથા મંજુધોષા પશુ તે વ્રતથીજ પાપમુક્ત તથા શાપમુક્ત થઈ સ્વર્ગમાં ગઈ. લોમશમુનિ માંધાતા રાજાને કહેછે કે રાજા! એ પ્રભાણે જે કોઈ મનુષ્ય આ એકાદશીનું વ્રત કરશે તે સર્વ પાપોમાંથી મુક્ત થશે. આ વ્રતના માહાત્મ્ય અવજાણી પશુ ધણા મુદ્દમો લાભ યામછે.

કામદા એકાદશી.

સત પૌરાણિક યૌનકવગેરે મુનિઓને કહેછે કે હે મુનિઓ! શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને નમસ્કાર કરી, મુધિષ્ટિર પામે શ્રીકૃષ્ણે જે પ્રભાણે કહ્યું છે તે પ્રભાણે ચૈત્રમાસના શુક્લપક્ષની કામદા એકાદશીનું વ્રત કર્હું, તેનું અવણુ કરો. શ્રીકૃષ્ણ મુધિષ્ટિરને કહેછે કે આ વિષય પૂર્વે વસિષ્ઠમુનિએ પ્રશ્ન કરનાર દિલીપરાજાને કહ્યો હતો. પૂર્વે ભોગિપુર નામના નગરમાં પુંડરીક નામનો રાજા હતો. તેમાં નાગો રહેતા હતા તેઓની સાથે ગંધર્વો, કિન્નરો અને અપ્સરાઓ પશુ ત્યાં રહેતાં હતાં. તેઓમાં લલિતા નામની અપ્સરા તથા લલિત નામનો ગંધર્વ કે જેઓ પરસ્પરમાં અલંત કામાસક્તિને લીધે ક્ષણ માત્ર પશુ જુદાં પડતાં ન હતાં. એક દિવસે તે લલિત ગંધર્વ રાજાની સભામાં સર્વે ગંધર્વોના વારા પ્રભાણે કામકલદને લીધે પોતાની પ્યારીવગર ગાયન કરવા ગયો, પશુ પોતાનું ચિત્ત પ્રિયામાં હોવાથી વૃત્તમાં તથા ગાયનમાં ભ્રષ્ટ થવા લાગ્યો. વારંવાર તે પ્રભાણે થતાં સભામાં બેઠેલા કઠોટક નાગે રાજાને ચેતવણી આપતાં રાજાએ સંભાનું અપમાન યામછે એમ જાણી કામાતુર તે લલિત ગંધર્વને તું રાક્ષસ થા એવો બચકર શાપ દીધો. તે શાપથી તે ગંધર્વ તુરંતજ રાક્ષસ થયો. તે વ્રાતની ખબર પડતાં તેની પ્રિયા લલિતા ત્યાં આવી. જ્યાં નજર કરે લાંતો

પોતાના પતિ મહા ભયંકર રૂપવાળા ભોવામાં આવ્યો. એમ તેમ ચાપાખણ
 મારે મારા પતિને છોડવો નથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી લલિતા. પોતાના કથા
 પણ સુખની અપેક્ષા રાખ્યાવગરજ તે રાક્ષસ પાછળ ફરવા લાગી. રા-
 ક્ષસ પણ નિર્દય, પાપી અને જીવોની હિંસામાં તત્પર થઈ સુખ પામે-
 વગર જંગલોમાં રવાણાગ્યો. કોઈ દિવસે શરતાં શરતાં લલિતા વિશ્વામ-
 સની તલેટીમાં ક્રમ્યશુંગમુનિના આશ્રમમાં જઈ આશ્રમમાં જઈ
 તેણે વિનયપૂર્વક મુનિને દંડવત પ્રણામ કર્યા. મુનિએ પૂછ્યું કે-તું કોણ
 છે? તથા અહીં શા માટે આવી છે? તારા લલિતાએ કહ્યું કે હું પીર-
 ધનવા ગંધર્વની પુત્રી છું, લલિતા માઈ નામ છે અને શાપને લીધે રાક્ષ-
 સપણાને પામેલા મારા પતિને માટે વનમાં ફરતી ફરતી આપના આશ્રમમાં
 આવી છું. હે ભગવન! તમે તપઃ પ્રભાવથી સર્વ શક્તિમાન છો, માટે
 મારા પતિનું રાક્ષસત્વ નષ્ટ થઈ અમોને સુખ થાય તેવો માર્ગ બતાવો.
 લલિતાનાં દીનતાભરેલાં વચનોનું અર્થજ્ઞ કરી મુનિએ કહ્યું કે તમે ચૈત્ર-
 માસના શુકલપક્ષની કામદાનામની એકાદશી, કે જે વ્રત કરનાર પ્રાણીની
 સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરે છે તેનું સાંગ અને સંપૂર્ણ અદ્યાધી વ્રત કરો
 અને તે વ્રતનું ફલ તમારા પતિને આપો તેથી તેનું રાક્ષસત્વ નષ્ટ થઈ
 ગંધર્વત્વ પ્રાપ્ત થશે. એ પ્રમાણે મુનિનું વચન સાંભળી લલિતાએ કામદા
 એકાદશીનું વ્રત મુનિના વચનપ્રમાણે કરી વિષ્ણુની તથા બ્રહ્માણી પાસે
 પોતાના પતિને તે વ્રતનું ફલ અર્પણ કર્યું. અર્પણ કરેલા વ્રતફલથી
 લલિત-ગંધર્વનું સાપજન્ય રાક્ષસત્વ તુરતજ નષ્ટ થયું તથા ગંધર્વત્વ પ્રાપ્ત
 થયું. પોતાના પતિને દિવ્ય દેહવાળો દેખી હર્ષ પામેલી લલિતા વિભોનમાં
 બેસી પતિ સાથે સ્વર્ગમાં ગઈ. એ પ્રમાણે ઉત્તમ સ્વભાવવાળાં આ પોતાના
 પતિને કુર્ગતિથી તારે છે માટે તેવી સ્ત્રીઓને ધન્યવાદ છે. જે મનુષ્યો
 આ કામદા એકાદશીનું વ્રત તથા માહાત્મ્ય અર્થજ્ઞ કરશે તેનાં સર્વ કેટલો
 નષ્ટ થશે અને તે ઐહિક તથા પારલૌકિક ઉત્તમ મતિને પામશે. માહાત્મ્યના
 અવજુથી તથા પાનથી પણ વાળપેર્યાનામનાં વ્રતનું ફલ મેલે છે, આ વ્રત
 વારાહપુરાણમાં દેહ્યું છે.

વરૂચિની એકાદશી.

યુધિષ્ઠિરરાજના પૂછવા ઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજા! ચૈત્ર-
માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી વરૂચિની એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. વ્રત-
કર્તાને પુણ્યોના વરૂચ એટલે યોજાને અથવા સમુદાયને આપે છે તેથી તે
નામ અન્વર્થ છે. તે સ્ત્રીઓને તથા પુરૂષોને દારિદ્ર્ય, રોગભય, શત્રુભય તથા
રાજભય વગેરે કષ્ટોભાથી મુક્ત કરી સૌભાગ્ય તથા સંપત્તિને આપે છે.
આ વરૂચિની એકાદશીના વ્રતપ્રભાવથીજ માધાતા, રાજા તથા હુકુમાર
વગેરે ધણા ખીજા રાજાઓ પણ સર્જીતિને પ્રાપ્ત થયા છે, તે પ્રભાણે સાક્ષાત્
સદાશિવ પણ બ્રહ્મકપાલથી મુક્ત થયા છે. જે પુરૂષ દસ દહ્મર વર્ષો પર્યંત તેપત્રવર્ષો
કરે તેને જેટલું ફળ થાય છે તેટલું ફળ વરૂચિની એકાદશીના વ્રત કરનારને થાય છે.
અશ્વના દાનથી હાથીનું દાન ઉત્તમ છે, તેથી પૃથ્વીનું દાન ઉત્તમ છે, તેથી
તિસોનું દાન ઉત્તમ છે, તેથી સુવર્ણનું દાન ઉત્તમ છે તેથી અન્નદાન ઉત્તમ
છે. અન્નદાનથી અધિક કાષ્ટ પણ દાન નથી. કારણ કે પિતૃઓને, દેવોને,
મનુષ્યોને અને પશુ પક્ષીવગેરે સર્વ પ્રાણીઓને અન્નથીજ તૃપ્તિ થાય
છે. અન્નદાનજેતુનું કન્યાદાન પણ ગણેલું છે તથા ગોદાન અને વિદ્યાદાન
પણ ગણેલું છે. એ સર્વ દાનોનું જે કદ ઉત્તમોત્તમ તથા અવિનાશિ ફળ
શાસ્ત્રમાં કહેલું છે તે સર્વ ફલ આ વરૂચિની એકાદશીના શ્રદ્ધામુક્ત સાગ
વ્રતથી થાય છે. જેઓ કન્યાનો વિક્રય કરે છે તેઓ તે મોહોટા મૂર્ખો
તથા 'નરક' ગતિમાં જનારા છે એમ સમજવું. જે મનુષ્ય લોકને લીધે
કન્યાનો વિક્રય કરે છે તે ખીજા જન્મમાં બિલાડીના અવતારને પામે છે.
શુભ્રદોષી અલક્ષ્મી કન્યાનું સુપાત્ર વરને માટે વિધિપ્રમાણે દાન આપે
તેનું જે સત્કર્મ થાય છે તેજ ફલ વરૂચિનીના વ્રત કરનારને થાય છે.
દશમીને દિવસે કાંસાના પાત્રમાં ભોજન, ચીણા, અડદ, મસૂરની દાળ, કાંદો,
સાક, મધ, પરાજ, પુનર્ભોજન અને સ્ત્રી એ દસ પદાર્થોનો ત્યાગ
કરવો. એકાદશીને દિવસે ઉપરના પદાર્થો સાથે દૂત, નિદ્રા, તાબૂલ, દાતણ,
પરનિંદા, ચાડી, પતિત લોકો સાથે ભાષણ, ક્રોધ અને મિથ્યા વચન છતાં
દિનેત્યાગ કરવો. બ્રહ્મચર્યોદિ નિયમો પાળી ત્યાગ વ્રત કરે તો ઉત્તમ ફલ
થાય છે. એકાદશીને દિવસે કાસ્ય પાન, માપાન, મસૂરાન, મધ; અસત્ય ભાષણ,
કસરત, પુનર્ભોજન, મૈથુન, મુડને અને પરાજ એઓનો ત્યાગ કરવો. હે

રાજા ! જનાર્દન ભગવાનની પૂજા કરી ઉપવાસાદિ નિયમો પાળી રાત્રિનું જાગરણ કરી બ્રહ્મભોજ કરાવી એ પુણ્ય વરધિની 'એકાદશીનું' વ્રત કરેછે તેનાં પુણ્યોની સંખ્યા ચિત્ર ગુપ્ત પણ કરી શકતા નથી. યમરાજના બપોળા ત્રાસ પામનારા લોકોએ અવશ્ય વરધિની 'એકાદશીનું' વ્રત કર્તવ્ય છે. આ એકાદશીના વ્રતથી, માહાત્મ્યના શ્રવણથી તથા પઢનથી પણ હજાર ગોદાનનું પુણ્ય મળેછે અને છેવટ વૈકુંઠ લોકની ગતિ પ્રાપ્ત થાયછે. આ વ્રતમાહાત્મ્ય ભવિષ્યપુરાણમાં લખેલ છે.

મોહિની એકાદશી.

મુધિધિરરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભગવન ! વૈશાખમાસના શુક્લ પક્ષની એકાદશીનો વ્રતમહિમા કૃપા કરી કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે ધર્મરાજ ! આ વિષય પૂર્વે વસિષ્ઠમુનિએ રામચંદ્રપાસે કહ્યો હતો. રામચંદ્રે પૂછ્યું કે શું? સર્વ વ્રતોમાં ઉત્તમ વ્રત હોય તે કહો. મેં સીતાના વિયોગથી થયેલાં ધણાં કષ્ટો ભોગવેલાં હો તેથી હવે કાંઈ કષ્ટ ન આવે તે માટે આ પ્રશ્ન કર્યું. વસિષ્ઠમુનિએ કહ્યું કે હે રામચંદ્ર ! તમારા નામગ્રહણથી પણ પ્રાણી સંસારને તરી જાયછે, તમે પરોપકાર માટે આ પ્રશ્ન કરોછો તેથી તમને ધન્ય છે. વૈશાખમાસના શુક્લ પક્ષની મોહિની એકાદશી છે તેના વ્રતથી પ્રાણી સાંસારિક મોહજાલમાંથી મુક્ત થાયછે તથા સર્વ પ્રાણીમાંથી પણ મુક્ત થાયછે. આ વિષયમાં એક પ્રાચીન ઇતિહાસ છે તેનું શ્રવણ કરો. પૂર્વે સરસ્વતી નદીને તીરે ભદ્રાવતીનામની નગરી હતી તેમાં દૂતિમાનનામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે રાજા ચંદ્રવંશના હતા; ધૈર્યવાળા, સત્યપ્રનિય, તથા આસ્તિક હતા. તે નગરીમાં ધનધાન્યોની સમૃદ્ધિવાળો તથા પરમ ધાર્મિક અને જલાશયો તથા અન્નસત્ર વગેરેને પ્રવર્તાવનારો ધનપાલનગ્રામનો વૈશ્ય રહેતો હતો. તેને સુમના, દુતિમાન, મેધાવી, મુકુતી અને પાચમો ધૃષ્ટશુદ્ધિ એ નામના પાંચ પુત્રો હતા. તેઓમાં ધૃષ્ટશુદ્ધિ પોતાના નામ પ્રમાણેજ દુર્મુલ્યોનો નિધિ હતો. પાપી, વૈશ્યાનો સંગ કરનાર, શુભારી, પરસ્પરી લાલચ અને એવાંજ દુષ્ટ કૃત્યોનો કર્તા હતો. દેવોની, આદ્યજોની, વૈદ્યોની અને વેદોની નિંદા કરનાર હતો. અન્યાયથી ધનનું હસ્થ કરનાર તથા ગોતાની કીર્તિમાં કલંક લગાડનાર તે પુત્રને શુભારવાના ઉપાયો કરતા છતાં પણ તે પ્રપત્નમાં નિષ્પજ જ.

વાથી તેના પિતાએ તેને દૂર કર્યો. પોતા પાસે જે કંઈ ધન હતું તેને વેચ્યાના પ્રસંગમાં ઉઠતી દીધા પછી નિર્ધન હોવાથી વેચ્યાએ પણ તેને કહાડી મૂક્યો. ત્યારપછી ચિંતાતુર થયેલા તે ધૃષ્ટમુદ્ધિએ વિચાર કર્યો કે હવે શું કરવું ? કુધારથી ખીલિત ચાલુધુ, પહેરવામાટે વસ્ત્ર પણ નથી માટે તરકરવૃત્તિ વગર ખીજે ઉપાય નથી એમ ધારી ચોરીનું કામ શરૂ કર્યું. ધણીવાર રાજદૂતોએ પકડી પાડ્યો પણ તેના પિતાની દયાથી છોડી દીધો. છેવટ રાજાને ખબર પડતાં પકડી કારાગૃહમાં ફેદ કરી ફરકાના મારથી તેને હત આપ્યો અને કહ્યું કે દુષ્ટ ! હવે પછી મારા દેશમાં પણ રહીશમાં એ પ્રમાણે કહી રાજાએ તેને દેશનિકાલ કર્યો તેથી તે ધોર વનમાં ગયો, ત્યાં મુધા તૃપાથી ખીણ પામતે ઇયોની હિસા કરતો વર્તવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે કેટલોક કાલ ગયા પછી તે કૌશિન્યમુનિના આશ્રમમાં જઈ ચડ્યો અને હાથ જોડી મુનિસામે ઉભો રહી બોલ્યો કે બ્રહ્મન ! હું અત્યંત પાપી છું માટે સ્વરૂપ પરિશ્રમથી થઈ શકે એવું પ્રાપ્તિત કહો દૈવયોગથી તેને તેવી સદ્બુદ્ધિ આવી જોઈ ત્રાપિએ કહ્યું કે તું વૈશાખ સુદિ મોહિની એકાદશીનું વ્રત કરવાથી પાપપાશમાંથી મુક્ત થશે માટે તેનું વ્રત કરજો. એ પ્રમાણે કહી વ્રતનો વિધિ કહ્યો. તે ધૃષ્ટમુદ્ધિએ તથાસ્તુ કહી તે એકાદશીનું યથાર્થ વ્રત કર્યું. તેના પ્રભાવથી તે પાપમુક્ત થઈ દિવ્ય દેહ ધરી ગરૂડઉપર બેસી વિષ્ણુ સોકની ગતિ પામ્યો. હે રામચંદ્ર ! એ પ્રમાણે ધોર પાપોમાંથી મુક્ત કરનાર તથા મોહને ત્રોડી સદ્ગતિ આપનાર આ મોહિની એકાદશી છે તેથી તેનું વ્રત અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

પગો, દાનો અને તીર્થોના સેવનથી જે ફલ થાય છે તેથી સોમગણ્ય ૧૪૧ આ વ્રત કરવાથી થાય છે. આ વ્રતના માહાત્મ્યશ્રવણથી તથા પઠનથી હજાર ગોદાનનું પુણ્ય થાય છે. આ કથા કૃમ્ પુરાણમાં કહેલી છે.

અપરા એકાદશી.

પુષ્કિરરાજાને પૂછવાઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે વૈશાખમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી અપરા નામની છે. એથી બીજી કોઈપણ એકાદશી અધિક નથી, એટલા માટે એનું અપરા એવું નામ પ્રસિદ્ધ છે આ એકાદશીનું વ્રત કરવાથી શાંતાશાંત અનેક પાપો નષ્ટ થાય છે. પરનિદા, પરબીન્દ્ય

સેવા, ઘાટો તોલ કરવો, ઘાટો વેદ બજાવો, ઘાટુ શાસ્ત્ર ઉજી કરવું અને આ
 શાસ્ત્રીય વૈદ્યપણું કરવું, એઓ ઘાટી સાક્ષી આપવાબરાબર પાપ દેનાર
 છે તેવા પાપોથી પણ અપરા એકાદશીના વ્રતથી મુક્ત થવાય છે. આ
 દાનિય યુદ્ધમાં જીત પવાવન કરે તે નરકગતિ પામે છે તેપણુ જો અપર
 એકાદશીનું વ્રત કરે તો નરકમાં નહિ પડતાં સ્વર્ગમાં જાય છે. જે બ્રાહ્મણ
 શર પામેથી વિદ્યાભ્યાસ કરી શુરની નિદા કરે તે મહાનરકમાં પડે
 તેપણુ જો અપરા એકાદશીનું વ્રત કરે તો પાપમાથી મુક્ત થાય છે. કાર્તિક
 પૂર્ણિમાને દિવસે ત્રિપુષ્કર તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી જે ફલ થાય છે તેય
 સિદ્ધરાસિના જૃહસ્પતિમાં ગોદાવરીની સ્નાનયાના કરનારને જે ફલ થાય
 છે, કુબ સકાતિમાં દેહારનાય મહાદેવના દર્શન કરવાથી જે ફલ થાય છે
 બદરિકાશ્રમમાં નરનારાયણના દર્શનથી જે ફલ થાય છે, અર્ધ પ્રસૂતા મા
 યના દાનથી જે ફલ થાય છે, પૃથ્વીના દાનથી, હાથીના દાનથી તથા
 તેવા ખીજાં ઉત્તમ કર્મોથી જે ફલ થાય છે તે કળ અપરા એકાદશીના
 વ્રતથી થાય છે અપરા એકાદશીનું વ્રત પાપરૂપી વૃક્ષને કાર્પવામાં કુદા
 છે, દુષ્ટકૃત્યજન્ય દુષ્ટરૂપ વનનો દાહ કરવામાં દાવાનલ છે અશુભ કર્મ
 રૂપ અધકારને દૂર કરવામાં સૂર્ય છે, નરકપ્રદ કર્મોરૂપ મૃગોને હણવામાં
 દેસરીસિંહ છે આ અપરા એકાદશીના વ્રતવગર જેનો જન્મ જ્યાં
 તેનો જન્મ જલમાં થતાં યુદ્ધપ્રદ જેવો તથા ક્રીડ પતંગ જેવો વ્યસ
 જયો એમ સમજવું. અપરા એકાદશીને દિવસે ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુનું પૂજન
 કરવું. ખીજા નિયમો સર્વ એકાદશીઓમાં કહેલા છે તે પ્રમાણે પાલવા
 છે. લોકોના કલ્યાણમાટે મેં તમારી પાસે આ વ્રતનો પ્રકાર કર્યો છે. વ્ર
 કરનાર મનુષ્ય બન્ને લોકમાં સૌખ્યને પામી શાશ્વતપદનો અધિકારી થા
 છે આ એકાદશીના માહાત્મ્યવશાથી પણ મનુષ્ય સર્વ પાપોથી મુક્ત
 થાય છે. આ કથા બ્રહ્માપુરાણમાં છે.

નિર્જલા એકાદશી.

બીમસેને વ્યામજીને કહ્યું કે પિતામહા! યુધિષ્ઠિર, કુતી, દ્રૌપદી, અ
 જુન, નકુલ અને સહદેવ એઓ સર્વદા એકાદશીને દિવસે ભોગ્યન કર
 નથી અને મને તે પ્રમાણે કરવા માટે ઉપદેશ કરે છે પણ હું તેઓને કહું

કે મારાથી કુધા સહન થતી નથી માટે ઉપવાસવગર બીજો દાનવગેરે ધર્મ
 બતાવો. તે કહું; માટે હે વ્યાસજી ! ઉપવાસવગર એકાદશીના વ્રતનું ફલ
 મળે તેવો ઉપાય કહો. વ્યાસજીએ કહ્યું કે હે ભીમ ! જે નરકમાં પડ-
 વાની ધૃત્વજાન હોય અને સ્વર્ગમાંજ જવાની ધૃત્વજા હોય તો એકાદશીનો
 ઉપવાસ કરો. ભીમ કહેછે કે ભગવન ! હું એકજુટ કરવામાં પણ સમર્થ
 નથી ત્યારે ઉપવાસ તો શી રીતે થાય ! મારા હૃદયમાં જક નામનો અગ્નિ
 છે તે ધણું અત્ર ખાતાથી પણ શાંત થતો નથી. વ્યાસે કહ્યું કે ભીમ-
 સેન ! કલિયુગમાં માનવધર્મો તથા વૈદિકધર્મો પૂર્ણરીતે પાળી શકાતા
 નથી માટે સ્વલ્પ પ્રયાસથી ઉત્તમ કલ્યાણના લાભમાટે એકાદશીઓનું વ્રત
 કરવું. વ્યાસના વચનથી પીપલાના પત્રની પેઠે ક'પેલા ભીમસેને કહ્યું કે
 ભગવન ! એકથી વધારે ઉપવાસ શી રીતે કરી શકું ! માટે એક ઉપવાસથી
 સર્વ એકાદશીઓનું ફલ થાય એવું વ્રત કહો. ત્યારે વ્યાસે કહ્યું કે નિર્જલા
 એકાદશી કે જે વૃષ સંક્રાંતિમાં અથવા મિથુન સંક્રાંતિમાં જ્યેષ્ઠ શુકલપ-
 ક્ષમાં આવેછે તેના એક. ઉપવાસથી એવીસ. એકાદશીઓના વ્રતોનું ફલ
 થાયછે માટે તે વ્રત કરો. તે દિવસે માપમાત્ર આયમનના જલ વગર
 સૂર્યોદયથી ઠાદશીના સૂર્યોદયપર્યંત જલ પણ પીવું નહિ આખો દિવસ
 વિષ્ણુનું ભજન, હરિકથાનું શ્રવણ તથા બ્રહ્મણીની સેવાભક્તિ કરવી,
 અસત્ય બોલવું નહિ, નીચનો સંસર્ગ કરવો નહિ, દામોદરની પૂજા કરવી
 અને મોહોટા ઉત્સવખાસે રાત્રિનું જાગરણ કરવું. ઠાદશીને દિવસે સ્ના-
 નાદિ નિત્ય ક્રિયા કરી લઘુ વિષ્ણુનું પૂજન કરી બ્રહ્મણીને ભજન કરાવી
 ગોદાનવગેરે દાન તથા જલધેનુનું દાન કરવું. એ પ્રમાણે આ એકાદશીના
 વ્રતને સાંગ તથા સંપૂર્ણ અદાથી કરનાર, પ્રાણી મદા કાપાવાળા, તીક્ષ્ણ
 દાદેવાળા અને સુક્રૂર, પાશ તથા દંડને હાથમાં ગ્રહણ કરી પાપીને શિક્ષા
 કરનારા ધમદ્વેતોને વશ થતો નથી. તે તો અંતકાળે વિષ્ણુ દતોદારા વિમા-
 નમાં બેસી વૈકુંઠની ગતિ પામેછે. હે ભીમ ! સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણે મને શ્રીમુ-
 ખથી કહ્યું છે કે કલિયુગમાં યૌત, સ્માર્ત, સંસ્કારો, કર્મો અને વ્રતાદિ
 કર્તવ્યો મર્યાદા રીતિથી થતાં નથી, એટલામાટે માર પૂજન એ સર્વ
 કર્મોનું તથા મર્યાદા સંકલ્પાઓનું રજ દેનાર છે અને એકાદશીનું વ્રત એ
 સર્વ વ્રતોનું ફલ. દેનાર છે, વ્યાસજીનાં આ વચનો સાંભળી મુખ્યતાથી
 ભીમસેને તથા પાંડવોએ નિર્જલા એકાદશીનું વ્રત કર્યું અને તેથી આ

એકાદશીનું જીમએકાદશી એવું બીજું પ્રસિદ્ધ નામ થયું. એકાદશીને દિવસે વ્રત, અન્ન તથા સુવર્ણથી મુક્ત. જલના ઘટો યથારક્તિ ધાસણને દેવા. આ એકાદશીમાં જે કંઈ સ્નાન, દાન, જપ, હોમ, પૂજન તથા ભજન થાય છે તે અક્ષયરૂપે રહે છે. જે પ્રાણી નાસ્તિક યદિ આ એકાદશીમાં ભોજન કરે છે. તે દુર્ગતિને પામે છે. આ વ્રતમાં જલચાપી ; વિષ્ણુનું પૂજન, જલધનુ અને પૂતળનું દાન કરવાથી ધણું પુણ્ય થાય છે. કમંદુલ, હ્રત, ઉપાનહ, વ્રત, જલપાત્ર તથા અન્ન એઓનું અવશ્ય દાન હેવું. નિર્જલાનું વ્રત કરનાર પ્રાણી પેતાની સલાસો પેદીને નરકમાંથી તારે છે. સૂર્ય, ચંદ્રના મહત્ત્વમાં કુરુક્ષેત્રની તથા કાશીની યાત્રાથી જે રક્ષ થાય છે તેથી અધિક રક્ષ નિર્જલાના ઉપવાસથી થાય છે. આ એકાદશી સર્વ એકાદશીઓમાં અધિક તથા પ્રસિદ્ધ છે. આ કથા જ્ઞાવેવર્તપુરાણમાં છે.

ચોગિની, એકાદશી.

યુધિષ્ઠિરાજએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભગવન! પૂર્ણિમાંતમાસપ્રભાણે આપાદ કૃષ્ણ અને અમાંતમાસપ્રભાણે જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ એકાદશીનું વ્રત સેતિકર્તવ્યતાક કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે જ્યેષ્ઠમાસના કૃષ્ણપક્ષમાં ચોગિની નામની એકાદશી છે. તે સર્વ શાતાચાત પાપોને નષ્ટ કરે છે, ત્રણે જગતમાં સારભૂત છે. એ વિપવમાં એક પૌરાણિક કથા કહું તેનું અવશ્ય કરો. અંસકાનગરીના અધિપતિ શિવજીના મિત્ર કુબેરજીની પુષ્પાદિ સંમંત્રી તેપાર કરનાર હેમમાલીનામનો એક યક્ષનો બહુકે હતો તેની અત્યંત રૂપાળી વિશાલાક્ષી નામની સ્ત્રી હતી તેમાં કામપાશથી બંધાયેલો હેમમાલી એક દિવસે કામક્ષીદામાં તત્પર હોવાથી શિવપૂજનમાંટે વીણેલાં પુષ્પો કુબેરજીને દેવામાંટે જઈ ગયો નહિ. કુબેરજી પુષ્પોની રાહ જોતા હતા; પૂજનનો સમય વ્યતિકાંત થયો, પણ હેમમાલી આવ્યો નહિ, ત્યારે કુબેરજીએ યક્ષોને કહ્યું કે અરે દુરાત્મા હેમમાલી ક્યાં ગયો? આજે મારા શિવપૂજનમાં ભંગ પાડ્યો છે માટે તેનો તપાસ કરો કે શું અવરથા છે? યક્ષોએ કહ્યું કે ભગવન! તે હેમમાલી સ્ત્રીમાં આસક્ત હોવાથી પેતાને યે પડ્યો છે. યક્ષોનું વચન સંભળી કુબેરજીને અત્યંત ક્રોધ થયો અને દૂતદ્વાર એકદમ તેને જોલાવ્યો. હેમમાલીએ કુબેરજીના દૂતને દેખી વિચાર કર્યો :

આજે મેં મોહરો પ્રમાદ કર્યો છે તેનો આ ઉપદ્રવ આવ્યો છે. હવે જો ય-
વાનું હશે તે યશે. ત્યારપછી તુરત હાથ જોડી કુબેરજીઆગળ આવીને ઉભો,
તેને દેખાડો. મોઢ પામેલા કુબેરજીએ કહ્યું કે “અરે પાપી ! દુષ્ટ ! તેં જીમાં
આસક્ત યદ્યપિ અપરાધ કર્યો છે તેથી તને જીના વિયોગ સાથે એન
કુશળી વ્યથા યશે.” તું અહીંથી દૂર ચા.” એ પ્રમાણે કુબેરજીનાં શાપથી તે
મક્ષ મોહની પીડા પામી વનોમાં શરવા લાગ્યો. તેને ક્યાંય પશુ સુખ વળતું
નહોતું, “અજ કે જમ પશુ રક્ષતું નહોતું અને દિવસે કે રાત્રિની નિદ્રા
પશુ તેને આવતી નહિ, પશુ સિવભક્તના હાસત્વના પ્રભાવથી તેની પૂર્વની
સ્મૃતિ ગઈ નહિ. તેને લીધે એક દિવસે ફરતાં ફરતાં તે હિમાલયપર્વતમાં
જઈ ગયો. ત્યાં બ્રહ્માના સાત દિવસ પર્વત આયુષવાળા માર્કંડેયમુનિના
આશ્રમમાં જઈ માર્કંડેયના અરણ્યમાં પડ્યો. તે મુનિએ તેનું દુઃખ જોઈ
પરોપકારયુક્ત હયાતુદ્ધિથી તેને કહ્યું કે તુંને આ કષ્ટ શી રીતે આવ્યું છે ?
હેમમાલીએ બનેલો સર્વ જતાંત કલો અને કહ્યું કે ભગવન્ ! હવે તો તમા-
રૂં શરણ છે માટે દુઃખયુક્ત કરો. માર્કંડેયમુનિએ કહ્યું કે તમે જ્યેષ્ઠ
માસના કૃષ્ણપક્ષની યોગિનીએકાદશીનું વ્રત કરો તેથી તમારું કષ્ટ નષ્ટ
યશે. એ પ્રમાણે મુનિના ઉપદેશથી તે મહે યોગિનીએકાદશીનું વ્રત કર્યું
કે તુરત તેનો કુષ્ટ રોગ નષ્ટ થયો અને દિવ્યદેહ થયો. શાપની નિવૃત્તિ થવાને
લીધે તે પોતાના સ્થાનમાં આવ્યો અને જીના વિયોગથી થયેલા તેના દુઃખનો
નાશ થયો. એ પ્રમાણે હે રાજન્ ! સર્વ મોહને મટાડે છે, વિયોગ મટાડી
સ યોગસુખ આપે છે તથા મહા રોગોને પશુ દૂર કરી દિવ્યદેહને લાભ
દે છે તેથી યોગિની એ નામ અન્વય છે. આ વ્રત કરવાથી અકપારીહનર
બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવાથી જોઈકું પુણ્ય મળે છે તેટલું પુણ્ય મળે છે; માટે
આ વ્રત અવશ્ય કર્તાવ્ય છે. આ કથા બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણમાં છે.

દેવશયની એકાદશી.

(જુલો શયનોત્સવ ૫૯ ૩૯)

કામિકા એકાદશી.

યુધિષ્ઠિરાજએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે આપાદમામના - કૃષ્ણપક્ષની એકા-
દશીનું વ્રત, નામ તથા ફલ કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજન્ ! આ વ્રત જે

પ્રભાતે, પૂર્વે, અઘ્લાએ નારદમુનિને કહ્યું હતું તે પ્રભાતે હું કહીશ. આ એકાદશીનું કામિકા એવું નામ છે. તે દિવસે શ્રીધરનામના દેવની પૂજા કરવી. ગંગાની, કાશીની, નેમિષારણ્યની અને પુષ્કરની યાત્રાથી જે પુણ્ય થાય છે, તે પુણ્ય કામિકા એકાદશીના ત્રતથી થાય છે. જે મનુષ્ય, કંઠારની, કુરક્ષેત્રની અને સિંહરથ ગુરમાં ગોદાવરીની યાત્રા કરે, સર્વમહાથુમાં દાન કરે તથા પૃથ્વીનું દાન કરે તેને જે ફળ થાય છે તે ફળ કામિકાના ત્રતથી થાય છે. આ એકાદશીમાં જે શ્રીધરવિષ્ણુની પૂજા કરે છે તેને, સર્વ દેવોને, તથા પિતૃઓને પૂજવાનું ફળ મળે છે, તેથી અવસ્થપણે કામિકાનું ત્રત તથા શ્રીધરની પૂજા કરવી. કામિકાના ત્રતથી સંસાર-સાગર તુરંત જ તરી જાય છે. હૃપવાસાદિ નિયમો, રાત્રિનું જાગરણ તથા વિષ્ણુપૂજન અત્યંત અદ્વાયી કરનાર મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય છે. જેમ જલમાં રત્ના છતાં કમળપત્રને તેની અસર લાગતી નથી તેમ કામિકાનું ત્રત કરનાર સંસારથી બાધિત થતો નથી. પૂર્વે ઘણા યોગી પુરોહિતો આ ત્રતના પ્રભાવથી મોક્ષગતિને પામ્યા છે. આ ત્રત કરનાર કદી પણ યમત્રોકમાં જતો નથી. તે દિવસે તુલસીથી વિષ્ણુપૂજન કરનાર તથા તુલસીની સેવા કરનાર મનુષ્ય અનંત પુણ્યને પામે છે. તુલસીવડે કરેલા પૂજનથી વિષ્ણુ જેવા પ્રસન્ન થાય છે, તેવા સુવર્ણના એક ભારથી તથા રીપ્પના ચાર ભારથી પૂજન કરતાં પણ પ્રસન્ન થતા નથી.

તુલસી દર્શનથી સર્વ પાપોને દૂર કરે છે, સ્પર્શથી શરીરને પવિત્ર કરે છે, વંદનથી રોગોને મટાડે છે, જલસેચનથી યમભયને નષ્ટ કરે છે, રીપ્પ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણના સામિધ્યને આપે છે અને વિષ્ણુના ચરણમાં પોતાના અર્પણથી સુક્રિત આપે છે. એકાદશીને દિવસે તુલસીપાસે તથા વિષ્ણુના મંદિરમાં દીપદાન કરવાથી પરલોકના માર્ગમાં પ્રકાશ થાય છે તથા પિતૃઓ પણ અધઠારથી સુક્રા થાય છે. આ એકાદશીના ત્રતથી સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ થાય છે તેથી તેનું કામિકા એવું નામ અર્થ છે. આ કથા બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણમાં છે.

પુત્રદા એકાદશી.

મુધિદિરરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પુછ્યું કે ભગવન! આવશ્યમાસના શુકલપક્ષની એકાદશીનું નામ, માહાત્મ્ય તથા ત્રતનું ફળ કૃપા કરી કહેા. શ્રીકૃ-

પણ કહે છે કે 'હે ધર્મરાજ ! જેના શ્રવણ માત્રથી પણ, વાળપેય યશનું
 ફળ થાયછે એવી આ વિષયની કથાનું શ્રવણ કરો. પૂર્વ દ્વાપરયુગના આ-
 રંભમાં માહિર્મતી નગરીમાં મહીજિતનામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો.
 પ્રેમને પુત્રની પેઠે પાળતો હતો પણ દેવયોગથી તે રાજાને પુત્ર ન હો-
 વાથી 'કપાય' પણ સુખ મળતું ન હતું, કારણ કે પુત્રવગરના પ્રાણીને
 આ લોકમાં મુખ્ય વારસના અભાવથી તથા પરલોકમાં પિંડદાનના અ-
 ભાવથી 'શાંતિ' મળતી નથી. એ પ્રભાણે રાજા જદુ યથો ત્યાંસુધી પણ
 પુત્રસુખ ન મળ્યું, ત્યારે સભામાં બેઠેલા પ્રજાના અગ્રેસર લોકોપાસે
 રાજાએ કહ્યું કે હે લોકો ! આ જન્મમાં તો મેં કાંઈ પાતક કર્યું હોય
 એમ જાણવામા નથી. તેમ અન્યાયથી મેળવેલું ધન બંધારમાં નાખ્યું નથી
 તથા 'અલ્પધન' કે દેવધન મેં લીધું નથી, કેમની યાપણ ઓળખી નથી,
 ન્યાયવાળાને કંડ આપ્યો નથી, અન્યાયવાળાને સિક્ષાવગર છોડ્યો નથી,
 પૂજ્યોની પૂજા કરી છે અને ધર્મથીજ મારી વૃત્તિ ચલાવી છે, છતાં હું
 પુત્રસુખનું પાત્ર ન થયો તેનું કારણ શું ? એ પ્રભાણે રાજાનું વચન સા-
 બળી વણીના ગુરુ બ્રાહ્મણો તથા ખીજાં વણી એકદા મળી કાંઈ મહાત્માને
 પૂછવામાટે વનમાં ગયા. ત્યાં અનેક મુનિઓના આશ્રમોનાં દર્શન લેતા
 લેતા લોમશમુનિના આશ્રમમાં ગયા, ત્યાં જઈ ઉચ્ચતપ કરનારા, આત્મા-
 નંદમાં નિમગ્ન, નિરાહાર, જિતાત્મા, જિતક્રોધ અને ધર્મતાવને જાણનાર
 તથા એક કરૂપ પૂર્ણ યાગ ત્યારે શક્ત જેનું એકજ રૂપાકૃતિ પડે એવા દી-
 ર્ઘજીવી લોમશમુનિનાં દર્શન કરી ધણી હર્ષયુક્ત થયા. મુનિએ તે લોકોને
 વિનયથી શરણાગત થયેલા જોઈ પૂછ્યું કે, તમે શા માટે અહીં આવેલા
 છો ? મારાથી જે બનશે તે હું અવશ્ય કરીશ કારણ કે મનુષ્યજન્મ
 પરોપકારમાટેજ છે. લોકોએ કહ્યું કે ભગવન ! તમે સાક્ષાત ખીજાં બ્રહ્મા
 છો તથા દિવ્યતાનના નિધિ છો તેથી અમે આપને શરણે આવ્યા છીએ.
 માહિર્મતીનગરીના મહીજિતનામના રાજા છે તેની અમે પ્રજા છીએ.
 તે અમારા રાજાને પુત્ર ન હોવાથી દુઃખ પામી આપજેવા મહાત્મા
 પાસેથી પુત્રપ્રાપ્તિમાટે આવેલ છીએ; માટે અમારા રાજાને પુનઃજન યાગ
 તેવો ઉપાય કહો. મહાત્માનાં દર્શન સફલજ થવાં જોઈએ, એ પ્રભાણે
 પ્રજાની વિનતિ સાંભળી તેણે મુહૂર્તમાત્ર સમાધિ દર્શન કરી રાજાનો પૂર્વ
 જન્મ જોયો અને પ્રજાને કહ્યું કે તમારા રાજા પૂર્વજન્મમાં ધન વગ-

રતો વૈશ્ય હતો. તે એક ગામથી બીજો ગામ ફરી વ્યાપાર કરતો હતો. કોઈ વખતે જ્યેષ્ઠભાસના શુક્લપક્ષની કાતીને દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે કોઈ ગામના સ્ત્રીમાઝામાં પહોંચતા અત્યંત જલ તૃષ્ણાથી તે એક પીરડા પાસે ગયો. તેમાં જળ, એક પ્રાણીને તૃપ્તિ થાય તેટલું હતું. પોતાની પહેલા તુરતમાજ પ્રસવેલી એક તરસી ગાય ત્યાં આવી જલ પીવા જતી હતી. પણ એ વૈશ્યે તેને અટકાવી પાણી પી લીધું. તે પાપથી આ તમારો રાગ અપુત્ર થયો છે. પ્રજાએ કહ્યું કે સુનિરાજ! તે પાપની નિવૃત્તિમાટે ઉપાય તથા પુત્ર થાય તેવો માર્ગ કહો. લોમસમુનિએ કહ્યું કે આવશ્યભાસના શુક્લ-પક્ષની પુત્રદા એકાદશીનું નામ પ્રજા સર્વે મત કરે અને તેનું રજ તમે રાજને આપો તેથી રાજને પુત્ર થશે સુનિતુ વચન સામળી પ્રજા તેને નમસ્કાર કરી ગામમાં આવી સુનિએ કહેલા વિધિપ્રમાણે સર્વેએ પુત્રદા એકાદશીનું મત કર્યું અને તેનું રજ રાજને આપ્યું. તેના પ્રભાવથી રાજને સમય આવવા પુત્રરજની પ્રાપ્તિ થઈ અને સર્વેને આનંદ થયો. એ પ્રમાણે હે રાજના આ પુત્રદા એકાદશીનું મત પુત્રવગેરેની સર્વ કામ-તાઓને પૂર્ણ કરે છે. મતના નિયમે સર્વ એકાદશી પ્રમાણે છે માહાત્મ્યના શ્રવણથી તથા પાઠથી પણ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે આ મત કથાણે સુનને અવશ્ય કર્તવ્ય છે આ કથા અવિધ્યપુરાણમાં છે. । ।

અન્ય એકાદશી.

યુધિષ્ઠિરાજાએ પૂછ્યું કે ભગવન્! આવશ્યભાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીને મહિમા તથા તેનું નામવગેરે કહો શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજન્! આવશ્ય તૃષ્ણા એકાદશીનું અન્ય એકાદશી એવું નામ છે. મત કરનારના જન્મમરણનો ફેરો મટાડે તેથી તે નામ અનર્થ છે, તે દિવસે હપોકેશ નામના વિષ્ણુનું પૂજન કરવું તથા બીજા મત નિયમે સર્વ એકાદશી પ્રમાણે સમજવા. પૂર્વે હરિશ્ચંદ્રનામનો રાજા કે જે ચક્રવર્તી તથા સત્યવાદી હતો તે પૂર્વે કર્મના યોગથી રાજ્યભ્રષ્ટ થઈ બીનો તથા પુત્રનો પણ વિકલ્પ કરી પોતે પણ ચાણકને ઘેર વહેંચાણો હતો અને ચાણકનો દાસઅર્ધ સ્મ-શાનમાં સજની અર્ધ વસ્ત્રને લેતો હતો, એ પ્રમાણે કેવળ સત્યમાટે તે રાજાએ આપાર કદ વેઠવા માગ્યું એ પ્રમાણે કરતા કરતા ધણો સમય

વ્યતીત થયો ત્યારે તે સસવાદી રાજને એવા અપાર કષ્ટમાં પડેલો દેખી મહા દયાળુ ગૌતમમુનિ તેની પામે આવ્યા, ત્યારે રાજાએ તેને પ્રણામ કર્યા તથા પોતાનાં દુઃખોની પરંપરાની વાર્તા કહી. ગૌતમમુનિએ સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિપૂર્વક સર્વ દુઃખોની પ્રાપ્તિમાટે તેના સાધનરૂપ આવણમાસના કૃષ્ણ-પક્ષની અઞ્જ એકાદશીના વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો, અને કહ્યું કે રાજા! અઞ્જ એકાદશી તારા ઉત્તમ ભાગ્યથી આજથી સાતમે દિવસેજ પ્રાપ્ત થવાની છે માટે તેનું સાંગત્ય કરજે તેથી સર્વ દુઃખોને તરી નહીં મુખનું પાત્ર થઇશ. એ પ્રમાણે કહી ગૌતમમુનિ ચાલી નીકળ્યા. રાજા હરિશ્ચંદ્રે ગૌતમમુનિના ઉપદેશ પ્રમાણે અઞ્જએકાદશીનો દિવસ પ્રાપ્ત થતાં ઉપવાસ, રનાન, વિષ્ણુ-પૂજન, ભગવદ્ભજન, ઉત્સવ અને રાત્રિભગવદ્ગુણ વગેરે કૃત્યો કરી પરમ શ્રદ્ધાથી વ્રત કર્યું. તેના પ્રભાવથી હરિશ્ચંદ્ર પત્નીનો સંયોગ, પુત્રનું જીવન અને રાજ્યની પ્રાપ્તિવગેરે સર્વ દુઃખોને પ્રાપ્ત થયો. અને એવી રીતે આ લોકમાં સુખ પામી પરલોકમાં પણ સદ્ગતિને પામ્યો. એ પ્રમાણે જે પ્રાણી અઞ્જ એકાદશીનું વ્રત કરેછે તેનાં મહા કષ્ટો નહીં થાયછે અને તેને સુખ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાયછે. આ એકાદશીના માહાત્મ્યના શ્રવણથી પણ અન્ધમેધ યગનું ફળ થાયછે માટે અઞ્જએકાદશીનું વ્રત અવશ્ય કર્તવ્ય છે તથા ઉપદેશ્ય છે. આ કથા બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણમાં છે.

પરિવર્તિની એકાદશી.

બુધિરિરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભાદ્રપદમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશીનો નામવગેરે વ્રતમહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજા! ભાદ્રપદ-માસના શુક્લપક્ષની એકાદશી પરિવર્તિની એકાદશી એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જેના વ્રતથી તથા માહાત્મ્ય શ્રવણથી સર્વ પાપોનો ક્ષય થાયછે, તથા વાજપેયયગનું ફળ થાયછે. આ એકાદશીથી બીજી કોઇ એકાદશી અધિક નથી. એ કારણથી આ એકાદશીનું વ્રત અવશ્ય કર્તવ્ય છે. આ એકાદશીને દિવસે ચોમાસામાં રાધનાવસ્થા વિષ્ણુ પોતાના પડખાને ફેરવેછે તેથી આ એકાદશીનું નામ પરિવર્તિની એ-પ્રમાણે કહેવાયછે. તે દિવસે સુખ્યતાથી શ્રીરામનજની પૂજા કરવી. જે મનુષ્ય અધિકારપ્રમાણે પરિવર્તિની એકાદશીને દિવસે કમલનાં પુષ્પોથી વાગનભગવાનનું પૂજન કરેછે.

તેને ત્રેલોકપ્રાંના સર્વ દેવોની પૂજનું ફલ મળે છે. સુધિશિરસાળ પૂછે છે કે બગવન! મને એક સંસય થાય છે કે, તમે વામનાવતાર શામાટે લીધો હતો? અને બલિરાજને શામાટે ખાંધ્યો હતો? તથા તમે શયનાવસ્થા યાત્રો ત્યારે શું શું કર્યા હતા? એ ત્રિપથ વિસ્તારથી કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજન! પૂર્વે ત્રેતાયુગમાં એક બલિનામનો દાનવ હતો. તે મારો પરમ ભક્ત અને સત્યવાદી હતો. સર્વદા મારું પૂજન, જપ, ભજન, બ્રાહ્મણોને દાન, યજ્ઞો અને બીજાં પણ ધાર્મિક કૃત્યો કરતો હતો પણ ઇંદ્રનો શત્રુ હોવાથી દેવલોકને છતી સ્વર્ગનું રાજ્ય કરતો હતો. પોતાનું રાજ્ય જવાથી ચિંતાતુર થયેલા દેવોએ મારી પાસે આવી પોતાના દુઃખનિવેદન પૂર્વક વિનંતિ કરી ત્યારે મેં વામનજનો અવતાર લઈ બલિરાજના યજ્ઞમાં જઈ વિશ્વરૂપ ધરી ત્રણ પગલાં પૃથ્વીની ચાચના કરી. શુદ્ધાર્યો તે દાનનો નિષેધ કર્યો છતાં પણ સત્યવાદી હોવાથી તેણે દાન દેવાનો સ્વીકાર કરી દાન આપ્યું. ત્યારપછી મેં એક પગલામાં પૃથ્વી અને બીજા પગલામાં સ્વર્ગાદિ લોકો ભરી લીધા. તેથી ત્રીજા પગલાનો અવકાશ ન રહેવાથી મેં કહ્યું કે બલિરાજ! ત્રીજા પાદનો અવકાશ બતાવ. ત્યારે તેણે પોતાનું મસ્તક બતાવ્યું તે ઉપર મેં ત્રીજો પગ સ્થાપ્યો અને તેને પ્રસન્ન થઈ રસાતલમાં મોકલ્યો. તથા તેના સત્યવાદીપણાથી વરદાન આપ્યું કે તારા ધરના આંગણ આગળ હું હમેશાં રહીશ. તેથી આ પરિવર્તની એકાદશીને દિવસે એક સ્વરૂપથી હું બલિરાજને પેર જઈ રહું છું અને બીજા મૂર્તિથી ક્ષીરસાગરમાં ગેયનાગઉપર શયનમાં રહું છું. 'શયની એકાદશીથી પ્રબોધિની એકાદશી' સુધી સત્કર્મોનાં જ કંઈ દાનપુણ્ય તથા મત કરવામાં આવે છે તેનું અનંત ફલ થાય છે. આ એકાદશીમાં સૌખ્ય તથા તંદુલ સંહિત દધિનું દાન દેવાથી ધણું પુણ્ય થાય છે અને રાત્રિનું જાગરણ કરવાથી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. બીજા નિયમો સર્વ એકાદશીઓમાં કરવાના કલા છે તે કરવાના છે. આ એકાદશીના આદાર્થવ્રતવળથી પણ અમ્બેધ યજ્ઞનું ફલ થાય છે. આ એકાદશીમાં સુખ્યત્વે કરી પૂજ્ય દેવ વામનજનો વિતીર્ણ ઇતિહાસ શ્રીમદ્ભાગવતના અષ્ટમ સ્કંધમાં અર્ચિત છે તેથી વિશેષ વ્યાખ્યાનની ઇચ્છાવાળાએ ત્યાંથી જાણી લેવો. આ કથા સ્કંધપરાજમાં છે.

ઈંદિરા એકાદશી.

મુધિછિરરાજ્યએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભગવન ! મારી ઉપર કૃપા કરી અમાંતમાસ પ્રમાણે, બાદપદમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનો, નામાદિવ્રત-મહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે ધર્મરાજ ! બાદપદમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનું ઇંદિરા એકાદશી એવું નામ છે. તેના વ્રતથી સર્વ પાપો નષ્ટ થાયછે. આ વિષયમાં એક પ્રાચીન ઇતિહાસ છે, તેનું શ્રવણ કરો. પૂર્વે સત્યયુગમાં મહા પરાક્રમી ઇંદ્રસેનનામનો એક રાજા હતો, તે માહિષ્મતી-નામની નગરીમાં ધર્મનીતિથી રાજ્ય કરતો હતો. તે મહા વૈષ્ણવ તથા આત્મજ્ઞાની હતો, અને પરમેશ્વરનાં નામોનો સદા જપ કર્યા કરતો હતો. તે રાજા એક દિવસે સભામાં બેઠો હતો ત્યાં આકાશમાર્ગથી બ્રહ્માના મહા બુદ્ધિમાન પુત્ર નારદમુનિ પધાર્યા. તેને આવેલા બેઠા અનુપ્રત્યાન કરી રાજાએ આસન તથા પૂજનવગેરેથી તેનો સત્કાર કર્યો. નારદે તે પૂજ-દિનો સ્વીકાર કરી રાજાને તેનાં સાતે રાજ્યાગેતુ કુશલ પૂછ્યું. રાજાએ કહ્યું કે ભગવન ! આપની કૃપાથી સર્વ કુશલ છે. આજ આપનાં દર્શનથી મારી સર્વ પ્રકારની ધાર્મિક ક્રિયાઓ સફળ થઈ છે. હે મુનિરાજ ! જે પ્રયોજનથી દર્શન આપી આ સેવકને અનુગૃહીત કર્યો તે કહો. નારદ-મુનિએ કહ્યું કે હે રાજસિંહ ! હું બ્રહ્મલોકમાંથી યમલોકમાં ગયો હતો ત્યાં યમરાજાએ મારો સત્કાર કર્યો. એ યમરાજાની સભામાં તમારા પિતા કે જે વ્રતમાં દોષને લીધે ધણા પશ્ચાત્તાપવાળા હતા તેણે મારી સાથે તમને એક સંદેશો મોકલાવ્યો છે તેનું શ્રવણ કરો. “હું કાષ્ઠપણ પૂર્વ-કૃત પાપોને લીધે યમલોકની ગતિ પામ્યો છું. માટે હે પુત્ર ! ઇંદિરા એકાદશીનું પુણ્ય આપી મને સ્વર્ગમાં મોકલો તો ધણું સાફ.” હે રાજા ! આ સંદેશો દેવા માટે તમારી પાસે આવ્યોછું. એટલા માટે તમારા પિતાની સદ્ગતિ થાય તેમ ઇંદિરાએકાદશીનું વ્રત તુરત કરવું યોગ્ય છે. રાજાએ કહ્યું કે ભગવન ! તે ઇંદિરાનું વ્રત તેના વિધાનસહિત કહો. નારદે કહ્યું કે પૃથ્વીમાંતમામપ્રમાણે આશ્વિન વદિ અને અમાંતમાસ પ્રમાણે બાદપદ વદિ એકાદશી એ ઇંદિરાએકાદશી કહેવાયછે દશમીને દિવસે પ્રાતઃ સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મ કરી મધ્યાન્હ સમયે નદીવગેરે જલાશયમાં સ્નાન કરી પિતૃઓનું તર્પણ કરવું તથા શ્રાદ્ધ કરવું. એકલુક્ત અને ભૂશયન બ્રહ્મચર્ય-પાળવું. પ્રાતઃકાલે ઉઠી નિત્યકર્મ કરી ઉપવાસાદિ નિયમોનો વિધાન.

પામે સંકલ્પ કરવો. મધ્યાહ્ન સમયે શાલિમામભગવાનનું પૂજન કરી તેની પાસે પિતૃઓનું હસ્તશ્રાદ્ધ કરવું. ત્યારપછી વેદપાત્ર, શ્રાદ્ધત્રોતે યથાશક્તિ ભોજન કરાવી દક્ષિણાથી તથા વચ્ચેથી પ્રસન્ન કરવા તથા પિતૃરોપ અન્નનું આગ્રાણુ કરી તે ગાયેને દધ દેવું. રાત્રિનું ભગવણુ કરવું અને હરિ-ભજનમાં રાત્રિદિવસ વ્યતીત કરવાં. દ્વાદશીને દિવસે શ્રદ્ધભોજન, ગોદાન, સુવર્ણદાન તથા અન્નદાન કરી ઇંદ્રમિત્રાને, જૈદ્રોને, દીનોને, અનાથોને, અધવગેરે વ્યંગોને તથા પશુપક્ષિઓને યથાયોગ્ય અન્નાદિ આપી પોતે પારણા કરવી અને તે પુણ્ય પિતૃઓના ઉદ્દેશથી અર્પણ કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી તારા પિતાની સદ્ગતિ થશે. એમ કહી નારદમુનિ અંતર્હિત થયા. રાજા હંદ્રેસેને અંતપુર, પુત્રો, અમાત્યો તથા પ્રજાસાથે તેજ પ્રમાણે ઇંદ્રિશએકાદશીનું વ્રત કરી પિતાને પુણ્ય આપ્યું, તેથી તે સ્વર્ગગતિને પામ્યો તથા તેણે પુત્રને આશીર્વાદ આપ્યો. રાજા હંદ્રેસેન પણ ધણા કાળ સુધી રાજ્ય કરી પુત્રને રાજ્ય આપી એકાદશીના વ્રતપ્રભાવથી સ્વર્ગને પામ્યો. આ કથા શ્રદ્ધવૈવર્તપુરાણમાં છે.

પાર્શ્વકુંડા એકાદશી.

સુધિહિરરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે હે મધુસૂદન ! આશ્વિનમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશીનો નામાદિવ્રતમહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજેન્દ્ર ! આશ્વિનમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશીનું પાર્શ્વકુંડા એવું નામ છે. કારણ કે તે વ્રત કરનારનાં પાપોને પાશથી બાંધી લેતે તથા અંકુશથી પરાસ્ત કરેછે. તે દિવસે પદ્મનાભ નામના વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. તેથી મર્ચ અબીષ્ટ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થાયછે. ધણા કાળ સુધી ઇંદ્રિયોને વશ કરી ઘોર તપશ્ચર્યા કરનાર યોગીપુરુષને જે મિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાયછે તેવી સિદ્ધિ યમાર્થ રીતે પાર્શ્વકુંડા એકાદશીનું વ્રત કરનારને થાયછે. પૃથ્વીમાં જેટલાં તીર્થો છે તેઓની યાત્રા કરવાથી જે પુણ્ય થાયછે તે પુણ્ય આ વ્રતથી થાયછે. જાનથી અથવા અજ્ઞાનથી પણ પાર્શ્વકુંડાના વ્રતથી પ્રાપ્ત થાયછે અને સ્વપ્નમાં પણ દેખતો નથી. જે મનુષ્ય વૈષ્ણવ ધર્મ શિવની અને શૈવ ધર્મ વિષ્ણુની નિદા કરેછે તેને જેટલું પાપ થાયછે તેટલું પાપ આ એકાદશીનું વ્રત શક્તિ જતા ન કરે તેને થાયછે સ્વપ્નથી, ભયથી તથા તેવાં

ળીળાં કારણોથી પણ કરેલું' વ્રત નરકમાંથી તારેછે. પુન, સ્ત્રી, ધન, પ્રતિષ્ઠા, રાજમાન અને કીર્તિવગેરે સુખો આ વ્રતથી મળેછે. 'રાત્રિનું' જાગરણ, ઉપવાસ, વિષ્ણુપૂજન, ક્રોધાદિકનો ત્યાગ અને હરિભજન, એ એકાદશીના વ્રતમાં અવશ્ય કર્તવ્ય છે. આ વ્રત કરનાર મનુષ્ય દશ માતૃપક્ષનાં કુલોને તથા દશ પિતૃપક્ષનાં કુલોને તારેછે. જાનપણ્યામાં, વૃદ્ધપણ્યામાં તથા યુવાવસ્થામાં આ 'એકાદશીનું' વ્રત હોવાનું નથી. મુખ્ય પક્ષમાં ઉપવાસ અને ત્યાર પછી શ્લાહાર તથા એકબુક્ત પણ કરવાથી વ્રત થાયછે. કાશીક્ષેત્ર, પુષ્કરજી, પ્રયાગરાજ તથા કુશક્ષેત્ર એઓમાં જઈ નિવાસ કરવાથી જે ફળ થાયછે તેથી સોલગણ ફળ એકાદશીના વ્રતથી થાયછે. એકાદશીને દિવસે ગાયનું, અન્નનું, પૃચ્છીનું, ઉપાનહનું, છત્રનું તથા વસ્ત્રનું દાન દેનાર મનુષ્ય દુર્ગતિને પામતો નથી. જે મનુષ્ય એકાદશીના વ્રતવગર જીવિતને જવા દેછે. તે ભસ્મા (ધમણ) ની પેઠે ફેંકાઈ જાય. આસો-અઘાસ લેછે એમ સમજવું. દાનમાં, સ્નાનમાં, ભગવદ્ભજનમાં તથા વિધાવ્યાસમાં દિવસને વધ્ય જવા દેવો નહિ. આ પાશાંકુશાના વ્રતથી બન્ને લોકની સિદ્ધિ મળેછે. આ કથા બ્રહ્માંડપુરાણમાં છે.

રમા એકાદશી.

મુધિદિરરાજાએ પ્રશ્ન કર્યો કે હે જનાર્દન ! આશ્વિનમાસના કૃષ્ણ-પક્ષની એકાદશીનું શું નામ છે ? તથા તેના વ્રતથી શું ફલ થાયછે ? તે મારી ઉપર કૃપા કરી કહો. શ્રીકૃષ્ણ કહેછે કે હે રાજાશ્રદ્ધેશ ! તમારી પાસે આશ્વિનમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનો મહિમા ઠંડુંછું તેનું શ્રવણ કરો. એ એકાદશીનું રમા એકાદશી એવું નામ છે. તેના વ્રતથી સર્વ પાપોનો નાશ થાયછે અને ઉત્તમ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાયછે. પૂર્વે અસુકૃદ નામનો એક રાજા હતો કે જોને ધર્મ વશળ, કુભેર, વિભીષણ તથા યમરાજા સાથે મિત્રતાનો સંબંધ હતો. પોતે પરમ વૈષ્ણવ, સત્યવાદી, હૃદય, અને નિષ્કંટક રાજ્ય કરનાર હતો. તેને ચંદ્રભાગા નામની એક પુત્રી હતી તેણીના ચંદ્રમેનના પુત્ર શોભન સાથે સંબંધ કર્યો હતો. કોઈ વખતે પત્નીને તે-વા માટે તે શોભન પોતાના શ્વશુરને ઘેર આવ્યો. તે દિવસે રમા એકાદશી હતી. પોતાના નિયમપ્રમાણે રાજા અસુકૃદે દશમને દિવસે જામમાં

હઠેરા, પીટાળેા હતો કે એકાદશીને દિવસે કોઇએ પણ ભોજન કરવું નહિ. ચંદ્રભાગાએ વિચાર કર્યો કે મારો પતિ અત્રવગર રહી શકેના નથી અને મારા પિતાની આજ્ઞા શરે તેમ નથી. માટે હવે શી રીતે થશે ? તેટલી વારમાં પટકનો ઉદ્ઘોષ સાંભળી શોભને પોતાની પત્ની ચંદ્રભાગાને કહ્યું કે પ્રિયે ! આજ મારે શું કરવું ? ચંદ્રભાગાએ કહ્યું કે મારા પિતાના ગામમાં પશુપક્ષિઓ પણ આહાર લઈ શકતાં નથી ત્યારે ખીજની શી વાત ? શોભને કહ્યું કે હવે ગમે તેમ થાય. પણ એકાદશીનું ત્રત મારે કરવું જ પડશે. 'હવે જે ધારું' હશે તે થશે એવો નિશ્ચય કરી શોભને પણ ત્રત કહ્યું તથા ખીજ સર્વ લોકોએ પણ ત્રત કહ્યું. મૂર્ખનો અસ્ત થયો. રાત્રિમાં વૈષ્ણવોએ જગરણોત્સવ કર્યો. હુધાથી અત્યંત વ્યથિત થયેલા શોભને એકાદશીનો અર્ચોદય ચતાં પ્રાણુનો ત્યાગ કર્યો. રાત્રિએ ખેડ પામી તેની ઘણાકિ ક્રિયા કરાવી. પતિ સાથે સતી થતી પુત્રીને પિતાએ અટકાવી. રમા એકાદશીના ત્રતપ્રભાવથી ગોભન મંદરાચલ પર્વતની તળેટીમાં એક દેવ-પુરનો રાગ થયો અને મોહોટા સિંહાસનઉપર બેઠો. તે મુકુટ, બાણુબંધ, છત્ર તથા ચમરોથી શોભવા લાગ્યો. ત્યાર પછી મુચુકુંદરાજના ગામનો એક મોમશર્મા બ્રાહ્મણ તીર્થયાત્રા કરતાં કરતાં તે સ્થલમાં જઈ ચડ્યો. જન્માતર થયા છતાં પણ ત્રતપ્રતાપથી પૂર્વ જ્ઞેવાજ સ્વરૂપ તથા રમરણુવાળા શોભનને દેખી તે બ્રાહ્મણે ઝોળખી આસીર્વાદ આપ્યો. શોભને પણ પોતાના શ્વશુરના ગામના બ્રાહ્મણને ઝોળખી આસન આપી સર્વ સમાચાર પૂછ્યા. બ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે હે શોભન ! આ અપૂર્વ સમૃદ્ધિ શી રીતે મળી તે કહો. શોભને કહ્યું કે જગતકારથી પણ કરેલા રમા એકાદશીના ત્રતપ્રભાવથી આ સંપત્તિને પામ્યો છું. બ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે તમારું નગર સ્થિર થઇને રહેતું નથી તેનું કારણ ? શોભને કહ્યું કે મેં રમા એકાદશીનું ત્રત ત્રદાવગર કહ્યું હતું તેથી આ મારું નગર સ્થિર થઇને રહેતું નથી. હવે મુચુકુંદરાજની પુત્રી ચંદ્રભાગાને આ વૃત્તાંત કહો તો તે મારા નગરને ક્રુવ કરશે. તે વાર્તાનું શ્રવણ કરી મોમશર્મા બ્રાહ્મણે ચંદ્રભાગા પાસે આવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. વિપ્રતાં વચન સાંભળી અત્યંત વિરમય પામેલી ચંદ્રભાગાએ પૂછ્યું કે અરે વિપ્ર ! તું આ શું વાર્તા કરે છે ? સ્વભામાં બેઘે છે ? કોઈ જૂતપ્રેતના આવેશથી બેઘે છે કે દગવાના હેતુથી બેઘે છે ? તમે પ્રત્યેક્ષ જોયું કે પરોક્ષની વાત કરો છો ?

સોમશર્માએ કહ્યું કે પુત્રિ ! મેં પ્રત્યક્ષ રીતે તારા પતિને જોયો છે. તું કશી શંકા કરમાં. ચંદ્રભાગાએ કહ્યું કે મને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ દેખાડો તો વિશ્વાસ આવે. વિપ્ર ચંદ્રભાગને સાથે લઈ જ્યાં શોભનનું નગર હતું ત્યાં ગયો. વચમાં વામદેવમુનિના આશ્રમમાં જઈ બ્રાહ્મણે સર્વ જ્ઞાતાં કહ્યો. મુનિએ ચમત્કારી વેદમંત્રોથી ચંદ્રભાગનો અભિષેક કર્યો. તેથી તથા એકાદશીના વ્રતના પ્રભાવથી દિવ્યદેહવાળી થઈ તે પતિ પાસે આવી. પત્નીને દેખી હર્ષથી વિકસ્વર નેત્રોવાળા શોભને હાથ પકડી તેને પોતાના વામભાગમાં ખેસાડી. ત્યારે ચંદ્રભાગાએ કહ્યું કે સ્વામી ! હું જ્યારે આઠ વર્ષની હતી ત્યારથીજ એકાદશીનું વ્રત કરું છું તેના પુણ્ય પ્રભાવથી હવે તમારું નગર અસ્થિર નહિ રહે અને સર્વ અનુકૂળતા થશે. એ પ્રમાણે કહીને ખાનને ત્યાં ધણા કાળ સુધી રાજ્યસુખ તથા સંસારસુખ ભોગવવા લગ્યાં. મોટે આ રમા એકાદશી સર્વથી અધિક પુણ્ય દેનારી છે. આ એકાદશીના માહાત્મ્યશ્રવણથી પણ સર્વ પાપોનો નાશ થાય છે તથા સદ્ગતિ થાય છે.

પ્રબોધિની એકાદશી.

બ્રહ્માએ નારદમુનિને કહ્યું છે કે મુનિવર્ષ ! કાર્તિકમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશી કે જે પ્રબોધિની એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેના માહાત્મ્યનું શ્રવણ કરો. ત્યાંસુધી પ્રબોધિની એકાદશી આવેલી નથી હોતી ત્યાંસુધી ગંગા-વગેરે તીર્થો “ અમે પ્રાણીઓનાં પાપોને નષ્ટ કરવામાં સમર્થ છીએ. ” એવા અભિમાનથી ગર્જના કર્યા કરે છે. પણ જ્યારે સર્વના પાપનો ક્ષય કરનાર પ્રબોધિની એકાદશી આવે છે ત્યારે તેઓની ગર્જના બંધ પડી જાય છે. નારદમુનિએ પૂછ્યું કે ભગવન્ ! તે એકાદશીના વ્રતનો વિધિ કહો. તે દિવસે એકબુક્તથી, નક્તબોજનથી અને ઉપવાસથી શું ફળ થાય છે ? બ્રહ્મા કહે છે કે નારદ ! તે દિવસે જે અશક્ત માણસ એકબુક્ત કરે તેના એક જન્મનું પાપ નષ્ટ થાય છે. નક્તબોજન કરે તેના બે જન્મોનાં પાપો નષ્ટ થાય છે અને ઉપવાસ કરે તેનાં સાત જન્મોનાં પાપો નષ્ટ થાય છે. આ પ્રબોધિની અથવા હરિબોધિની એકાદશીના વ્રતથી ચયેલો પુણ્યરાશિ અનંત થાય છે. તે વ્રતમાં રાત્રિના જાગરણથી પાપોના મેરૂ-માન, દગલાઓ ઠાણમાત્રમાં નષ્ટ થાય છે. તે દિવસે ચોમાસામાં લીધેલાં

વ્રતોની સમાપ્તિમાટે જે જે દાનો દેવાનાં છે તે સુપાત્ર બ્રાહ્મણોને આપનાં, પણ કુપાત્રને આપવાં નહિ. જે બ્રાહ્મણ કાળત્રયમાં સંધ્યા કરતો ન હોય, વ્રત બ્રષ્ટ હોય, નાસ્તિક હોય, શક હોય, શુષ્કતર્કવાદી હોય, વેદશાસ્ત્રનિંદક હોય, પરસ્ત્રીગામી હોય, મૂર્ખ હોય, કૃતદ્રુ હોય, જગ-ભક્ત હોય, ગુરુદ્રોહી હોય / અને બ્રહ્મદેવી હોય એવા દુરાચારી બ્રાહ્મણ કુપાત્ર કહેવાયછે. તેવા કુપાત્રને આપેલું દાન 'નિષ્ફળ' થાયછે. જેના કુળમાં એક પણ મનુષ્ય આ પ્રભોધિની એકાદશીનું વ્રત વિધિપૂર્વક કરેછે તેના પૂર્વજો સદ્ગતિને પામેછે. અશ્વમેધવગેરે વિકૃતિ યજ્ઞો અને જ્યો-તિષ્ઠામ વગેરે પ્રકૃતિ યજ્ઞો કરવાથી જે પુણ્યફળ થાયછે તેવુંજ પુણ્યફળ આ એકાદશીના વ્રતથી થાયછે. સર્વ તીર્થોમાં યાત્રા કરવાથી, અનેક ગો-દાનથી, સુવર્ણદાનથી પૃથ્વીદાનથી, તથા બીજાં ઉત્તમ દાનોથી જે ધર્મ થાયછે તેવોજ ધર્મ આ એકાદશીના વ્રતથી થાયછે. કાયિક, વાયિક અને માનસિક પાપો આ વ્રત કરવાથી નષ્ટ થાયછે. જે માણસ સમર્થ હતાં પ્રભોધિની એકાદશીનું વ્રત નથી કરતો તે દુઃખી અવસ્થાને પામેછે. કાર્તિકમાસમાં હમેશાં શાસ્ત્રપુરાણવગેરે ધાર્મિક ગ્રંથોનું શ્રવણ કરવું આવશ્યક છે તથા આ એકાદશીનું વ્રત પણ આવશ્યક છે. તે દિવસે બ્રાહ્મ-સુદર્શનમાં ઉડી દંતધાવનપૂર્વક નદીમાં, તક્ષાવમાં, કૃપમાં અથવા ઘર આ-ગળ રનાન કરી નિત્યકર્મ કરી લઈ કેશવ વિષ્ણુની પૂજા કરવી, કથાનું શ્રવણ કરવું અને હાથ જોડી સંકલ્પ કરવો કે ભગવત્ ! ઉપવાસવગેરેથી આ વ્રત તથા જાગરણ કરી હાદશીને દિવસે પારણા કરીશ. પછી આખો દિવસ ભગવત્સમરણ કરવું. અગમીઆના પુષ્પથી, બિલ્વપત્રોથી, તુલસીદંતોથી દંબનાં પુષ્પોથી, આંગૂળનાં પુષ્પોથી, શુભામનાં પુષ્પોથી, બોલસરીનાં પુષ્પોથી, આંગૂળનાં પુષ્પોથી, દૂવોથી અને બીજાં વિષ્ણુપ્રિય પુષ્પોથી તથા ચંદન વગેરે ઉપચારોથી કેશવભગવાનનું પૂજન કરવું. દર્શન, સ્પર્શ, ધ્યાન, કીર્તન, નમસ્કાર, સ્તુતિ, રોપણ, મેવન અને પૂજન એ પ્રમાણે તુલસીની નવપ્રકારની ભક્તિથી મોક્ષ મળેછે. જે ઘરને આંગણે તુલસી વાવેલી હોય તે ઘર તીર્થની ચેડે પવિત્ર છે. એ પ્રમાણે એકાદશીને દિવસે વ્રત નિયમ પૂજન તથા જાગરણ કરી હાદશીને દિવસે નિત્યકર્મ તથા વિષ્ણુપૂજન વગેરે કરી બ્રાહ્મણોને જન્મ-દીન અનાથ વગેરેને અન્ન આપી વ્રત નારાયણને અર્પણ કરવું. ત્યાર પછી આગુર્ભાસમાં જે જે નિયમો લીધેલા હોય તેઓની

સમાપ્તિ આ પ્રમાણે કરવી. ચોમાસાના ચાર માસ સુધી જેણે નક્તબોજન કર્યું હોય તે યથાશક્તિ બ્રહ્મબોજન કરાવવાથી, અયાચિતબોજન કરનાર સુવર્ણસહિત વૃષભના દાનથી, અડદનો ત્યાગ કરનાર સુવર્ણસહિત ગોદાનથી, આમળાથી હમેશા રનાન કરનાર દધિના તથા મધના દાનથી, રળ-બમણનો ત્યાગ કરનાર જે રૂળ છોડી આપ્યું હોય તેના દક્ષિણાસહિત દાનથી, તૈલમણાણનો ત્યાગ કરનાર ધીના દાનથી તથા ધીનો ત્યાગ કરનાર દુધના દાનથી, ધાન્યોનો ત્યાગ કરનાર ચોખાનું દાન દેવાથી, ગૃધ્રી-ઉપર રામન કરનાર સપ્થાનું દાન કરવાથી, પનાવલીમા બોજન કરનાર ધીથી ભરેલા પાત્રના દાનથી. વાણી બધ કરી જમનાર સુવર્ણ તિન તથા દક્ષિણા સહિત ઘટાના દાનથી, ધી તેલવગરના અમનુ બક્ષણ કરનાર ઘૃતપ્લુત અન્નથી અને દુપતીને બોજન આપવાથી, પચકેશ રામનાર દર્પણના દાનથી, પગરખા નહિ પહેરનાર પગરખાના દાનથી, લવણ (મીઠું) નો ત્યાગ કરનાર શર્કરાના દાનથી, હમેશા વિપ્લુના મંદિરમાં દીપદાન કરનાર તામ્રપાન વા સુવર્ણપાન, મોનાની વાટ તથા ત્રતથી પૂર્ણ કરી બ્રાહ્મણને દેવાથી અને એકાંતરોપવાસ કરનાર જળથી ભરેલા, વજ્રથી શણગારેલા અને સુવર્ણથી યુક્ત આઠ ઘડાઓનાં દાન દેવાથી, પોતાના વ્રતની સંપૂર્ણતાને પામેછે. અશક્ત હોય તેણે યથાશક્તિ દાન દઈ બ્રાહ્મણ પાસે પોતાના વ્રતની સમાપ્તિ કહેવરાવવી. તેથી પછી નનપૂર્તિ થાયછે. એ પ્રમાણે ચોમાસાના ચાર માસના નિયમોને સંપૂર્ણ કરી પારણા કરવી. આવી રીતે જે મનુષ્ય પ્રબોધિની એકાદશીનું વ્રત અઠ્ઠાથી કરેછે, તે અઠ્ઠાય શુભ રળને પામેછે તથા દેહાંતે વૈકુંઠગતિને પામેછે. જે સીધેલા વ્રતની સમાપ્તિ નહિ કરી નતને છોડી દેછે તે મહા પાપને પામેછે. માટે તેમ કરવું નહિ એ પ્રમાણે કાર્તિકમાસના શુક્લપક્ષની “પ્રબોધિની” એકાદશીનું વ્રત તથા આઠાત્મ્ય કહેલું છે. તેના અવણથી, પાઠથી તથા વ્યાખ્યાનથી ગોદાનનું રળ થાયછે. આ કથા સ્કંદપુરાણમાં કહેલી છે.

ઉત્પત્તિ એકાદશી.

સૂતપુરાણી શૌનકવજેરે ઋષિઓને કહેછે કે યુધિષ્ઠિરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પુછ્યું કે ભગવન! એકાદશીના વ્રતથી શું રળ થાયછે તથા એકા-

દશીની ઉત્પત્તિ શી રીતિથી થઇ છે તથા તેના વ્રતનો પ્રકાર કેવો છે તે કૃપા કરી કહો. શ્રીકૃષ્ણ કહેછે કે રાજન! પૂર્વે સત્યયુગમાં મુરનામનો દૈત્ય હતો તે મહા પ્રસાદથી હોવાથી તથા કૂર હોવાથી સર્વ દેવોને હિતી લઇ ત્રેલોક્યનું રાજ્ય કરતો હતો. રાજ્યપ્રદ થયેલા દેવો મહાદેવજી સાથે ક્ષીર-સાગરમાં પોટેલા વિષ્ણુને શરણે ગયા. ત્યાં જઈ ધણી સ્તુતિ કરી પોતાનું દુઃખ જણાવ્યું. દેવોનું વચન સાંભળી વિષ્ણુએ પૂછ્યું કે તે દૈત્ય કોનો પુત્ર છે? કહે કહ્યું કે ભગવન! તે નાડીજય નામના દૈત્યનો પુત્ર છે અને અંધ-વતી નગરીમાં રહેછે. તેને યુદ્ધમાં કેતપણ પહોંચે તેમ નથી માટે આપ-જગર અમારૂં રક્ષણ ખાતરે કરે તેમ નથી. ત્યારે દેવોને સાથે લઈ વિષ્ણુ સુરદૈત્યસાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા. હજાર વર્ષપર્યંત યુદ્ધ કર્યા છતાં પણ દૈત્યનો પરાજય થયો નહિ. આંત થયેલા વિષ્ણુ ત્યાંથી નીકળી જઈ અક-રિકાશ્રમમાં હૈમવતીનામની શુદ્ધ છે તેમાં જઈ નિદ્રાવશ થયા. પાછળથી વિષ્ણુને શોધતો તે દુષ્ટ દેવ તે શુશમાં આવ્યો તેવામાં વિષ્ણુના અંગ-માંથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઈ, કે જે દિવ્ય શસ્ત્રાસ્ત્રોને ધરનારી અને મહા બળવાળી હતી, તેણે દૈત્યની સામે એવું યુદ્ધ ચલાવ્યું કે જેથી દૈત્ય ચોડીવારમાંજ કાયર થઈ મૃત્યુ પામ્યો. નિદ્રામાંથી જાગર્ણિમાં આવેલા વિષ્ણુએ પૂછ્યું કે દેવિ! કોઈથી પણ પરાજય ન પામે એવા આ દૈત્યને કોણે માર્યો? દેવીએ કહ્યું કે ભગવન! હું આપના તેજમાંથીજ ઉત્પન્ન થયેલી છું, મેં આ દૈત્યને માર્યો છે. વિષ્ણુએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે હું પ્રસન્ન થયો છું માટે વર માગો દેવીએ કહ્યું. કે મને સ્થાન તથા નામ આપો અને મારો પ્રતાપ વેધારો કે જેથી તમારા શરણમાં રહી લોકોને પાપભયમાંથી મુક્ત કરું. વિષ્ણુ બોલ્યા કે તમો તિથિઓમાં એકાદ-શીની અધિષ્ઠાત્રી દેવી થશો. તમારૂં એકાદશી એ સામાન્ય નામ થઈ જન્મવગેરે વિગેય નામો થશે. જે પ્રાણી ઉપવાસ, ઇલાદાર, નક્તભો-જન અને એકમુક્ત વગેરે કરી એકાદશીનું વ્રત કરશે તેને હું સર્વ પા-પોમાંથી મુક્ત કરી વૈકુંઠની ગતિ આપીશ. એ પ્રમાણે કહી વિષ્ણુ અંત-ર્હિત થયા. ત્યારથી જગતમાં એકાદશીનું વ્રત પ્રસિદ્ધ થયું. આ વ્રતમ વૈષ્ણવ અને સ્માર્ત અર્થે સિવભક્તનાં જુદાં મંત્રથી જે નિર્ણય થાય તે ધણી વિમ્બીજ હોવાથી અહીં લખેલો નથી. જેમ કાળી ગાયના તથ ધોળા ગાયના દુધમાં અંતર નથી તેમ જન્મે પક્ષની એકાદશીમાં અંત

નથી. દશમીને દિવસે એકવાર નકામોજન કરવું, બ્રહ્મચર્ય, પાળવું અને એકાદશીને દિવસે પ્રાતઃકાલે તીર્થમાં, નદીમાં, સરોવરમાં, વાપીમાં, કૂપમાં અને છેવટ ધરઆમળ પવિત્ર જળથી સ્નાન કરી નિત્યકર્મ કરી વિધ્યુતી પૂજા કરી વ્રતનો શક્તિપ્રમાણે સંકલ્પ કરી નીચ, પાખડી, નાસ્તિક અને ભગવતદેવી લોકો સાથે ભાષણ પણ કરવું નહિ. સત્ય વચન, અહિંસા અને બ્રહ્મચર્યવગેરે નિયમો પાળી પાઠપૂજામાં દિવસ વ્યતીત કરવો. રાત્રિનું જાગરણ કરી કથાશ્રવણ કરવું. દ્વાદશીને દિવસે નિત્યકર્મ કરી બ્રાહ્મણોજન કરાવી જ્ઞાનદક્ષિણા આપી પોતાને પારણા કરવી. કુરુક્ષેત્રમાં સૂર્યમુલક સમયે જ્ઞાનપુષ્પથી, વ્યતીપાત તથા સંક્રાંતિવગેરે પર્વોમાં કરેલા સુવર્ણવગેરેના જ્ઞાનથી, હમેશાં લક્ષ બ્રાહ્મણોજન કરાવવાથી, અશ્વમેધ વગેરે યજ્ઞો કરવાથી, સહજ જોદાન કરવાથી, વિદ્યાજ્ઞાનથી તથા તેવાં પુણ્યોથી જે ફળ યાચછે તેથી સહઅગણ્ય ફળ એકાદશીના વ્રતથી યાચછે. આ એકાદશીના વ્રતમાં જે સામાન્ય નિયમો છે તેજ સર્વમાં છે. આ કથા બધીયોત્તર પુરાણમાં છે. એકાદશીનું વ્રત જેમ પુરાણધર્મશાસ્ત્રોક્ત હોવાથી અવશ્ય કર્તવ્ય છે તે પ્રમાણે આયુર્વેદના સિદ્ધાંતપ્રમાણે પણ એક પક્ષમાં એક દિવસ ઉપવાસ કરવામાં આવે તો અશ્વર્થાદિ દોષોની નિવૃત્તિ થવાથી શરીર સંરક્ષણ માટે પણ અવશ્ય કર્તવ્ય છે. ધર્મશાસ્ત્રની આગા અને આયુર્વેદની આગા ધણે અશે એમવાળી છે.

હિન્દી એકાદશી.

મુષિધિરશભએ શ્રીકૃષ્ણને પુછ્યું કે હે જનાર્દન ! અધિકભાસ કે જે પુર્યોત્તમભાસ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેના શુક્લપક્ષની એકાદશીનું નામ વ્રત, વિધિ તથા રજા શું છે ? તે કૃપા કરી કહો. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે પુર્યોત્તમભાસના શુક્લપક્ષની એકાદશીનું પદિની એવું નામ છે અને તેનો હું (પુર્યોત્તમ) દેવતા છું. તેના ઉપવાસયુક્ત વ્રતથી વૈકુંઠની ગતિ મળેછે. આ વિષય પૂર્વે બ્રહ્માએ નારદમુનિને કહ્યો છે. દશમીને દિવસે એકાદશીના વ્રતનો આરંભ યાચછે. તે દિવસે કાંત્યપાત્ર, ગડદ, મસૂર, ચણા, કોદરૂ, શાક, મધુ અને પરાન્ન એઓના ત્યાગ કરવો. હવિષ્યાન્ન તથા ક્ષાર લવણવગરનું એકવાર ભોજન કરવું પ્રત્યેક દિવસ એવું અને

પાળવું. એકાદશીને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી નિત્ય કૃત્યો કરી લાઘ ગોમપથી, મૃતિકાથી તથા આમલાના ચૂર્ણથી તેને મંત્રો બણી કાઢી તીર્થમાં સ્નાન કરવું, વરુણદેવતાકે મંત્રોનો જપ કરવો, શુદ્ધ વસ્ત્ર ધરી વિષ્ણુની પૂજા કરવી તથા આધકાર હોય તો સધોપાસન કરવું. આપઘમાણ્ય સુવર્ણની શાખાધૃષ્ટ્યની મૂર્તિનું કુંબ ઉપર પૂર્ણ પાત્રમાં સ્થાપન કરી તથા ઉમા મહેશ્વરની સુવર્ણમય મૂર્તિનું સ્થાપન કરી યથાગિજિત ઉપચારોથી પૂજન કરવું. અનેક પ્રકારના ઉત્તમ દૂધ, દીપ તથા નૈવેદ્યો અર્પણ કરવાં. વ્રત, ગીત તથા વાદિત્રોથી ભગવાન આગળ ઉત્સવ કરવો । મુખ્યતાથી ઉપવાસ અથવા દુધના પાનથી વ્રત કરવું. રાત્રિમાં ચારે પ્રહરોમાં અનુક્રમે નારિકેલ, શીશળ (મિશ્કેશળ) ખીન્નેર અને પૂગીશળ તથા નારંગીથી અર્ધપ્રદાનપૂર્વક પૂજન તથા ઉત્સવ કરવો તથા ભગવદ્બજન કરી રાત્રિનું નાગરણ કરવું. મૂર્ષોદય થાય ત્યારે તીર્થવર્ગે જસાસ્યમાં સ્નાન કરી પુનઃ પૂજન કરી મતની સમાપ્તિમાં બ્રહ્મણેને જમાડવા તથા સ્થાપનાદિ ઉપરકર સુપાત બ્રાહ્મણને દેવો એ પ્રભાણે કરી પારણા કરી મતની પૂર્તિ કરી. આ વિષયમાં એક જુનો કલિદાસ આ પ્રભાણે છે.

પૂર્વે ત્રેતાયુગમાં માહિષ્મતી નામની નગરીમાં કૃતવીર્ય રાજા રાજ્ય કરના હતા તેની એકકન્યાર સ્ત્રીએ હતી. છતાં પણ પુત્ર નહતો તેથી તે ઉદ્દેશ પરી મંત્રીને રાજ્યધુસ એંધી તપ કરવા ગયા. મુખ્ય પટ્ટરાણી સતી પશ્ચિની પણ તેની પાછળ ગઈ. ગર્ભમાદન પર્વતની તળેટીમાં તે રાજાએ પુત્રની આશ્ચર્યથી દેહકન્યાર વર્ષો સુધી તપ કર્યું તોપણ પરમેશ્વર પ્રસન્ન ન થયા ત્યારે રાણીને એક દિવસે મહા સતી અનસુયાનાં દર્શન થયાં એટલે તેના ચરણમાં પડી તેણે પોતાનો તથા પતિનો સર્વ જ્ઞાંત કલ્લો ત્યારે દપાઈ અંતઃકરણવાળો અનસુયા સતીએ આ પુરુષોત્તમમાસની પશ્ચિની એકાદશીના મનો ઉપદેશ કર્યો. તે પ્રભાણે રાણીએ તથા રાજાએ તે એકાદશીનું સ્વર્ણ મન કર્યું તેથી વિષ્ણુ ગરુડ ઉપર ચડી દર્શન દેવા પધાર્યા અને કર્યું કે હે રાજા! જે માત્રું હોય તે માત્રો, કારણ કે તમે મને તમને મને અનંત દિવસ એવા પુરુષોત્તમ માસની પશ્ચિની એકાદશીનું મન કર્યું છે તેથી હું પ્રથમ યજ્ઞે કું. પ્રસન્ન વચન સાંભળી રાજાએ "દેવોષી, મનુષ્યોષી, નાગોષી, દેવોષી અને રાક્ષસોષી હતી સદાય નહિ એવો અપૂર્વ જાવાન પુત્ર આપો" એવી આગણી કરી. તથાસ્તુ કહી વિ-

પણ અંતર્હિત થયા. રાજા ધણે કાળે પુત્રનુ-વરદાન લઈ સતી રાણીની સાથે પોતાના રાજ્યમાં આવ્યા પછિની રાણીમા સદસ્રાર્જુન નામનો પુત્ર રાજાને ત્યાં આવ્યો. તે વિષ્ણુના વરથી સર્વને જીતી ચક્રવર્તી થયો. તેણે એક દિવસે લંકાધિપતિ રાવણને પકડી રૂદ્રમાં નાખ્યો હતો. ત્યારે પુલસ્ત્ય મુનિએ સમજાવી રાવણને છોડાવ્યો હતો. રાવણ કે જે સર્વ દેવાને જીતનાર હતો તેને પણ કેદ પકડનાર સદસ્રાર્જુન રાજાનું અલૌકિક સામર્થ્ય થયું તે આ પછિની એકાદશીના વ્રતનાજ પ્રભાવ સમજવો. એ પ્રમાણે જે મનુષ્ય આ અધિક્રમાસની એકાદશીનું વ્રત શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી કરે છે તે અભીષ્ટ સુખને પામે છે.

પરમા એકાદશી.

ધૃષ્ટિદિગ્ગજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે હે જગત્પતે ! અધિક્રમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનું નામ-વ્રત તથા જળ વગેરે મહિમા કહો શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે રાજા ! પુરુષોત્તમભાસના કૃષ્ણપક્ષની પરમા એવા નામની એકાદશી છે. તે અત્યંત પવિત્ર છે તથા પાપોના રાક્ષિને હરનારી છે તેનું વ્રત શુક્લપક્ષની પછિની એકાદશી પ્રમાણેજ કરવાનું છે. તે દિવસ નારાયણ-દેવનું પૂજન કરવું અને પરમ શ્રદ્ધાથી હરિભજન કરવાનું છે. આ વ્રતના પ્રભાવમાં એક જીનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે છે કે પૂર્વે કાપિલ્ય નામના નગરમાં સુમેધા નામનો એક પરમ ધાર્મિક બ્રાહ્મણ હતો તેની પત્નિના નામની સતી પત્ની હતી. તે બ્રાહ્મણ પૂર્વદિશ યોગથી ધનધાન્યવગેરેની મપતિવગરનો હતો તેથી રજ્યા લોકો પાસે માથના કરતો પણ કોઈ અભીષ્ટ વસ્તુને પામતો નહિ. અત્યંત ક્લેશથી નિર્વાહ ચલાવતો હતો છતાં પણ ઉત્તમ કુળની તેની સ્ત્રી પરમેશ્વરની પેઠે પતિની સેવા કરતી હતી. કોઈ સુપાત્ર અતિથિ આવી ચડે ત્યારે પોતે ઉપવાસ કરીને પણ તેને બોજન આપતી હતી અને હું ક્ષુધિત છું એમ જણાવતી પણ ન હતી ઘરમાં અમુક પદાર્થ નથી એ પ્રમાણે કતી કોઈ દિવસ પતિને બેદગયુક્ત કરતી નહિ. એક દિવસ પોતાના ભાગ્યની નિદા કરતો તે બ્રાહ્મણ સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો કે પ્રિયે ! કોઈ ઉપાયથી ધનનો લાભ થતો નથી માટે હવે શું કરવું ? હવે તો રજા આપો તો પરસ્થમા જાઉં. ઉદ્યોગવગર ભાગ્યની

ખબર પડી શકતી નથી. પતિનું વચન સાંભળી અનુધાનાપુત્રાં નેત્રોવાળી તે સ્ત્રીએ હાથ નેડીને કણું કે ભગવન! આપ તો વિદ્વાન છો. તોપણ વિપત્તિમાં બુદ્ધિમાનને પણ વ્યામોહ થઈ જાય છે તેથી-કહું છું કે પ્રાણી જે કંઈ લાભાલાભને પામે છે તે પૂર્વજન્મકૃત શુભાશુભ કર્મોના પરિપાકથીજ પામે છે. પૂર્વકાળમાં આપેલ ધન, વિદ્યા અને કન્યા ઉત્તરકાળમાં દાતાને મળે છે. આપ્યાવગર મળતું નથી એ સિદ્ધાંત છે. પૂર્વજન્મમાં મેં તથા આપે કોઈને કંઈ આપ્યું નથી તેથીજ આપણે આ જન્મમાં સંપત્તિવગરનાં છીએ. પૂર્વ અદૃષ્ટપ્રમાણે વિધાતાએ જે અક્ષરો બાલમાં સંખ્યા છે તેઓને અન્યથા કરવા કાણુ સમર્થ છે? હે પ્રભો! તમારા વગર એક કાણુ માત્ર પણ હું રહીશ નહિ, તળી વિશ્વંબર તો જ્યાં જશે ત્યાં આપનાર એકજ છે. જે કર્મનો શુભ પરિપાક હશે તો વગર મરનેજ કોઈ માર્ગ દ્વારા આવી જશે. એ પ્રમાણે પત્નીનાં વચનોનું શ્રવણ કરી તે બ્રાહ્મણ સંજ રહ્યો. એ સમયમાં મહર્ષિ કૌટિલ્યમુનિ ત્યાં આવ્યા. તેને દેખી બ્રાહ્મણે અનુધાનાદિ સત્કર કર્યો તથા બોલન કરાવ્યું. સાર પછી બ્રાહ્મણની પત્નીએ કણું કે મહર્ષે! હારિદ્રમનો ક્ષય થાય એવો કોઈ માર્ગ બતાવો, મારા પતિ ધનમાટે પરદેશ જવા તૈયાર થયા છે પણ મેં કેટલાં એક સહેતુક વચનોથી અટકાવ્યા છે, ત્યાંતો મારા સદ્ભાગ્યથી આપન દર્શન થયા. હવે હું જાણું છું કે અમારા કષ્ટને નહિ થવાનો સમય આવ્યો છે. હંપતીની ઉપર કૃપા કરી કૌટિલ્યમુનિએ કણું કે તમે પુરષોત્તમ માસના કૃષ્ણપક્ષની પરમાએકાદશીનું વ્રત કરો તેથી સર્વ અભીષ્ટ કાર્ય થશે. આ વ્રત પૂર્વે કુબેરશાસિએ કર્યું હતું તેથી પ્રસન્ન થયેલા મહાદેવશાસિએ તેને ધનના સ્વામી કર્યા છે તેમજ હરિશ્ચંદ્રરાજાએ પણ કર્યું હતું તેથી તે વિપત્તિને ત્યાં હતા તે માટે તે વ્રત તમે કરો. એ પ્રમાણે કહી કૌટિલ્ય મુનિએ તેનો વિધિ જણો તથા પુરષોત્તમમાસની એકાદશીથી છેલ્લા પાંચ દિવસોનું વ્રત પણ કણું. જે મનુષ્ય પાંચ દિવસ ઉપવાસ કરે તે પોતાના પિતૃઓ સહિત વૈકુંઠમાં જાય છે, એક ભુક્ત કરે તે સ્વર્ગમાં જાય છે, બ્રહ્મ-ભોજ કરાવે તે સર્વદા તૃપ્ત રહે છે, જલભૂત કેમનુ દાન કરે તેના દેવ પિ-તૃઓ તૃપ્ત થાય છે. તિલપાત્રનું દાન કરે તે તિનની સંખ્યા પ્રમાણે વર્ષો-સુધી સ્વર્ગમાં વસે છે. ધૂતપાત્રનું દાન કરે તે ભોગ ભોગવી સર્વલોકની ગ-તિને પામે છે. અને બ્રહ્મચર્ય રાજે તે ઉત્તમ સ્ત્રીઓને પામે છે. એ પ્રમાણે વ્રત-

વિધિ ઠહી મુનિ અંતર્હિત થયા પછી તે બ્રાહ્મણે સ્ત્રી સાથે વ્રત કર્યું તેના પ્રભાવથી એક દિવસ ઇશ્વરે તેણી કરાચેલી જીવિવાળો રાજાનો પુત્ર બ્રાહ્મણને મામે મળ્યો. બ્રાહ્મણે આશીર્વાદ આપ્યો તેથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈ નનીન ઘર વસો ધનધાન્યો તથા એક ગામ એ સંધજી તે બ્રાહ્મણને આપ્યું તેથી તે બ્રાહ્મણ દારિદ્ર્યથી મુક્ત થઈ મોહોટી સપત્તિવાળો થયો. એ પ્રભાણે જે કોઈ વ્રત કરેછે તેને પ્રભુ સર્વ સુખો આપેછે આ એકાદશીનું વ્રત સર્વ તીર્થોની યાત્રાનું, ગયાત્રાનું તથા યજ્ઞોનું ફળ આપેછે. જેમ દેવોમાં ઇશ્વર, ચતુષ્પદોમાં ગાય તથા જાનમાં અન્નદાન ઉત્તમ છે તેમ માણસોમાં પુરુષોત્તમભાસ તથા વ્રતોમાં એકાદશી ઉત્તમ છે તેથી તે અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

વ્રતોનું પરિશિષ્ટ.

સોમવતી અમાવાસ્યા.

જે તે મામની અમાવાસ્યાને દિવસે સોમવાર હોય તો તે સોમવતી અમાવાસ્યા કહેવાય છે. એનો યોગ દુરત આવતો નથી તેથી તે દુર્લભ છે. તેમાં શ્રાદ્ધ કરવાથી ધણું પુણ્ય થાય છે એવું શાસ્ત્રમુનિતુ વચન છે તે દિવસે ગંગા, પુષ્કર, કપિલ તથા બીજા ઉત્તમ તીર્થો

મર્વ નદીઓમાં નિવાસ કરે છે. સોમવારનો અમાવાસ્યા સાથે, રવિવારનો સપ્તમી સાથે, મંગલવારનો ચોથની સાથે અને બુધવારનો આઠમની સાથે દૃષ્ટ્યપદ્ધતિ યોગ થાય તો તે સર્વમહત્વ સમાન ગણાય છે તેઓમાં સ્નાન, દાન, જપ તથા હોમ વગેરે જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તેનું અક્ષય ફળ થાય છે.

સોમવતી અમાવાસ્યાને દિવસે પોતાના અધિકારપ્રમાણે વૈદિક કે તાત્ત્વિક પૂજન કરવી. તેમાં પ્રથમ પુરૂષ હોય તો આ પ્રમાણે મહત્વ કરવો કે પુત્ર પૌત્રાદિ શુભ ફલોની પ્રાપ્તિને માટે હું પીપળાના મળમાં સદ્ભી-સદિત વિષ્ણુનું, સિવનું, બ્રહ્માનું અને તેના અંગ રૂપે અમાવાસ્યાનું, સોમનું તથા પીપળાનું પૂજન કરીશ. જી હોય તો તેણે સકલપદ્ધતિ “ વિ-

ધવાપણું ન થાય તે માટે ” એટલું વિશેષ બોલવું. પછી જમણા હાથમાં રત્ન, કંઈ ધાતુ અથવા રજ લઈ પીપળાને એકસો આઠ પ્રદક્ષિણા દેવી. વાચનનું દાન દેવું તથા કથાનું શ્રવણ કરવું.

મહાભારતના યુદ્ધ પછી બાણસથામાં બિરાજેલા બીષ્મપિતામહને યુધિષ્ઠિરરાજાએ પૂછ્યું કે ભગવન ! કૌરવોનાં કૃત્યોથી કોપેલા ભીમ તથા અર્જુનના સહપ્રહારથી આપણું કુલ નષ્ટ થયું છે. તેને લીધે મને આ ચક્રવર્તીપણું પણ ગમતું નથી. છવવું પણ અણુગમાવાળું થઈ પડ્યું છે. વળી અશ્વત્થામાના અહ્યાત્યથી ઉત્તરાનો ગર્ભ પણ હઘપ્રાપ્ત થયો છે. માટે હવે મારો વંશ વિચ્છેદ ન પામે તેવું કોઈ મત કહો. બીષ્મ બોલ્યા કે રાજા ! સાંભળો. જ્યારે સોમવાર અને અમાવાસ્યાનો યોગ થાય ત્યારે તે અમાવાસ્યા મોમવતી અમાવાસ્યા કહેવાયછે. તે દિવસે પીપળાને ખૂળે લક્ષ્મીસહિત વિધ્યુનું, રૂદ્રનું, બ્રહ્માનું, ચંદ્રનું, અને અમાવાસ્યાનું પૂજન કરી પીપળાને એકસોને આઠ પ્રદક્ષિણા દેવી. પ્રત્યેક પ્રદક્ષિણા પૂરી થતાં મૂળપાસે રણવગેરે કંઈપણ ચક્રવું અને છેવટ તે સુપાત્ર બ્રાહ્મણોને દેવું. તે દિવસે ઉપવાસ કરવો, તે ન બની શકે તો ફલાહાર અથવા એક-શુકલ કે નક્તબોજન કરવું, અને બ્રાહ્મણોને બોજન કરાવવું.

પૂર્વે કાંચીનગરમાં રત્નસેનરાજાના સમયમાં દેવસ્વામીનામનો બ્રાહ્મણ હતો. તેને પોતાની ધનવતીનામની સ્ત્રીથી સાત પુત્રો થયા હતા તથા શુણ્વતી નામે એક કન્યા થઈ હતી. પુત્રોનો વિવાહ થઈ ગયો હતો પણ પુત્રીનો વિવાહ નહોતો થયો. કોઈ વખતે તેને ત્યાં કોઈ તપસ્વી બ્રાહ્મણ ભિક્ષા લેવા આવ્યો ત્યારે સાતે પુત્રોની સ્ત્રીઓ તથા શુણ્વતીએ તેને ભિક્ષા આપી, એટલે તે બ્રાહ્મણે સાતે પુત્રવધૂઓને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું કે, સૌભાગ્યવાળી રહેજો અને શુણ્વતીને આશીર્વાદમાં એમ કહ્યું કે ધર્માચરણ કરનારી થજો. આ સાંભળી ધનવતીએ તે બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે “ સૌભાગ્યવતી થજો ” એવો આશીર્વાદ આ કન્યાને કેમ ન આપ્યો ? બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો કે તમે પૂછ્યું એટલે મારે કહેવું પડે છે કે હું એ શબ્દો વિચારીનેજ બોલ્યો છું. તમારી પુત્રીને વિવાહમાં સપ્ત-પદી નામની ક્રિયા થતી વખતેજ વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થવાનું છે અને વિધવાને એવોજ આશીર્વાદ આપવો જોઈએ.

ધનવતીએ પ્રજ્ઞામ કરી

ઉપાય જાણતા હો તો કહો. આલસ્ય બોલ્યો કે ઉપાય અશક્ય જેવો છે તોપણ કહ્યું કે સિંહલદ્વીપમાં સોમાનામની એક ધોળણ રહે છે તે જો તમારે ઘેર આવે તો આ તમારી પુત્રીનું વૈધવ્ય દૂર થાય. આમ કહી તે આલસ્ય ચાલી નિકળ્યો.

ધનવતીએ સર્વ પુત્રોને બોલાવીને કહ્યું કે આ તમારી બેહેનને વૈધવ્યરૂપ ફાવાનજમાથી બચાવવાને માટે સિંહલદ્વીપમાં જઈ સોમા નામની ધોળણને બોલાવી લાવો. તમારામાંથી જે અમારું માન જાળવવાને પોતાનો ધર્મ મનજતો હોય તેણે આ ગુણવતીને પોતાની સાથે ત્યાં તેડી જવી અને આ કાર્ય પાર પાડવું જોઈએ. માતાનું વચન સાંભળી છ પુત્રોએ જવાબ આપ્યો કે એક પુત્રીને માટે તમે અમને મોટા જોખમમાં ઉતારવા માગો છો, તે અમારાથી બને તેમ નથી. કારણ કે વચમાં સો યોજનનો સમુદ્ર છે. આ સાંભળી દેવગ્રામી બોલ્યો કે અરે ! સાત સાત પુત્રો છતાં હું તો અપુત્રજ રહ્યો. મારે કાંઈની જરૂર નથી. પુત્રીને માટે સિંહલદ્વીપમાં ટુંટ જઈશ. પિતાના આ વચનો સાંભળી સૌથી નાહાના અને વિચારશીલ પુત્ર શિવગ્રામીએ વિચાર કર્યો કે પિતાનો અભિપ્રાય સમજી જઈનેજ તેનું કાર્ય કરી આપનારો પુત્ર ઉત્તમ ગણાય છે, પિતાની આજ્ઞા થયા પછી તે કાર્ય કરે તે મધ્યમ કહેવાય છે, પિતાના કહેવા પછી અણગમો બતાવી કાર્ય કરે તે અધમ કહેવાય અને પિતાના કહ્યા છતાં પણ છેવટ કહેલું કાર્ય ન કરે તે પુત્ર નહિ પણ પિતાના મળરૂપજ ગણાય છે. વળી પિતા જીવતા હોય સાંસુધી તેની આજ્ઞાપ્રમાણે ચાલે, પિતાના સ્વર્ગવાસ પછી તેની ક્ષયાતિથિને દિવસે શ્રાદ્ધપૂર્વક ઘણા સુપાત્ર આલસ્યોને જમાડે અને ગયાજીમાં જઈ પિંડદાન કરે. એ ત્રણ કાર્યો કરવાથી પુત્રનું પુત્રપણું સરળ થાય છે. માટે ગમે તેમ ચાલ, ગમે તેવું કંઈ પડે અથવા છેવટ સરીર ન રહે તો પણ માટે પિતાશ્રીની આજ્ઞાપ્રમાણે કરવું જોઈએ. એમ નિશ્ચય કરી તે માતાપિતાની આજ્ઞાને માથે ચઢી બેહેનની સાથે સિંહલદ્વીપતરફ ચાલતો યો.

શિવગ્રામી સિંહલદ્વીપતરફ રવાના થઈ કેટલેક દિવસે સમુદ્રને કિનારે પહોંચ્યો. સમુદ્રને જોઈ વિચારમાં પડ્યો કે પેલે પાર શીરીતે જવું ? આ વિચારમાંને વિચારમાં ગતિ પડી અને તે ત્યાં એક વઝા જાડ નીચે બેઠો. યોડી વાર થઈ ત્યાં એક શૂંઘળની આસો લઈ એ જગ્યામાં રહેલાં પોતાનાં

બચ્ચાંઓ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે હ્યો આ આહાર કરો. બચ્ચાં
જોડ્યાં કે નીચેના ભાગમાં આ બાઈ બેઠેન બૂખ્યાં બેઠાં છે અને આપણાથી
આહાર કેમ થાય ? જેને ઘેર આવેલો. અતિથિ નિરાશ થાય તે ધરવાળાનું
પુણ્ય અતિથિને જાય છે અને અતિથિનું પાપ ધરવાળાને ચોંટી છે, એવું :
ધર્મશાસ્ત્રનું વચન છે. બચ્ચાંઓનાં આવા ધાર્મિક વચનો સાંભળી તે ગૃધ્ર
પક્ષી ખુશી થયો અને શિવસ્વામીપાસે આવી સત્કાર કરી બોલ્યો કે
કેમ આવવું પડ્યું છે ? શિવસ્વામીએ સઘળા ઉઠીકત કહી સંભળાવી. ગૃધ્ર
પક્ષીએ કહ્યું કે કંઈ ફિકર કરશો નહિ. અત્યારે મારે ત્યાં આહાર કરો.
સવાર થતા હું તમે બન્નેને સિંહલદ્વીપમાં પહોંચાડીશ. ગૃધ્રના કહેવાથી
શિવસ્વામીને ધીરજ આવી અને પછી આહાર કરી તે બન્ને બાઈબેઠેન
ત્યાં નિદ્રાવશ થયાં. સવાર પડતાં ગૃધ્ર પક્ષીએ તે બન્નેને ઉચ્છ્રી સમુદ્રને
પેલે પાર સિંહલદ્વીપમાં પહોંચાડ્યાં.

શિવસ્વામી અને શુણ્વતી સિંહલદ્વીપમાં પહોંચ્યાં એટલે તેઓએ
સોમા ઘોળણું ધર ખોળી કહાડ્યું અને પછી તેઓ શુભ રીતે હમેશાં
તેના ધર આગળના ભાગને સ્વચ્છ કરી ગોમયથી લીંપી સુશોભિત કરવા
લાગ્યાં. આ પ્રમાણે થતું જોઈ વિરમય પામેલી સોમાએ પોતાના દીકરાની
વહુઓને પૂછ્યું કે આ કામ કોણ કરે છે ? પણ તે સઘળાઓએ પોતાનું
અજળપણું બતાવ્યું. ત્યારે પછી સોમાએ છુપી રીતે તપાસ કરવા માંડ્યો.
તો એક દિવસે આ બાઈ બેઠેનને તે કામ કરતાં જોયાં. તુરત પાસે જઈ તેણે
પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ? શિવસ્વામીએ સઘળો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો.
સોમા બોલી કે અરે ! તમે બ્રાહ્મણ છતાં મારા ધરનું ઘસતવ કર્યું તેથી
મારી શી ગતિ થશે ? હવે બસ કરો. ચાલો, હું તમારે ઘેર આવું છું. આમ
કહી ધરની બલામણુ પોતાના દીકરાની વહુઓને આપી તથા “મારી ગેરહા-
જરીમાં અહીં કોઈ મરણુ પામે તો તેના શરીરને બાળશો નહિ પણ મારા
આવતાં સુધી સુગંધ દ્રવ્યોમાં સાચવી રાખજો. ” એમ પણ તેઓને સમ-
જાવી શિવસ્વામી તથા શુણ્વતી સહિત તે સમુદ્રને કિનારે આવી આકાશ
માર્ગે કાંચી નગરમાં આવી પહોંચી.

ધનવતી અને દેવસ્વામીએ સોમાનો ધણો સત્કાર કર્યો અને પછી
ઉજ્જવિનીથી રૂદ્રશર્મા નામના બ્રાહ્મણને બોલાવી સારા મુહૂર્તમાં વિધિ પ્ર-
માણે શુણ્વતીનો વિવાહ કરવામાં આવ્યો. એમાં લાજલહેમની મિયા પૂરી

યઇ અને સમપદીની ક્રિયા થવા લાગી કે રૂદ્રશર્મા અચાનક ચકરી. ખાઈ પડી ગયો અને મરણ પામ્યો. જ્યારે કાલાહલ યઇ રહ્યો. આ વખતે સોમાએ પોતે કરેલ સોમવતી અમાવાસ્યાના વ્રતનું પુણ્ય આપ્યું કે તુરંત રૂદ્રશર્મા જીવતો થયો. લોકો અતિ આશ્ચર્ય પામ્યા અને પછી સોમા સૌની રમ લઇ પોતાના ઘર તરફ ચાલતી યઈ.

સોમાએ આ તરફ રૂદ્રશર્માને જીવતો કર્યો એ અરસામાં સોમાના પુત્રો, પતિ અને જમાઇ મૃત્યુ પામ્યા. સોમાને માર્ગમાં સોમવતી અમાવાસ્યાનો દિવસ આવ્યો. તે દિવસે એક વૃદ્ધ સ્ત્રી રૂની પોટલી માથે લઇ તેને મળી દહેવા લાગી કે પુત્રી ! હું બહુ દુઃખગ્રસ્ત છું. મારા માથાપરનો આ બોળો નીચે ઉતરાવ. સોમા બોલી કે ગમે તેમ હોય, પણ આજ સોમવતી અમાવાસ્યા છે મારે હું રૂનો સ્પર્શ નહિ કરું. એમ કહી તે આગળ ચાલી. તેટલામાં વળી એક બીજી ડોસી મળી કે જેનાપર વૃદ્ધોનાં મૂળનો બોળો હતો. તેણે પણ તે ઉતરાવવા કહ્યું. “ સોમવતી અમાવાસ્યા હોવાથી હું મૂળનો સ્પર્શ નથી કરતી ” એમ કહી તેનો તે બોળો ઉતાર્યા વગર આગળ ચાલતી યઇ. એક નદીના કિનારે સુંદર પીપળાનું વૃક્ષ હતું ત્યાં આવી. અહીં તેણે નદીમાં સ્નાન કર્યું અને વિધિ સંહિત તે વૃક્ષનું પૂજન કરી નદીમાંથી એકસો આઠ પાંચીકા વીણી તેનાથી તેને એકસો આઠ પ્રદક્ષિણા દીધી. તેના પ્રભાવથી તેને ઘેર તેના પુત્રો, પતિ અને જમાઇ એ સૌ જીવતા થયા. સોમા જ્યારે ઘેર આવી અને આ સંબંધો બતાવ તેના જાણવામાં આવ્યો ત્યારે તે બહુ આશ્ચર્ય પામી, અને સોમવતી અમાવાસ્યાના ગમાકારિક રૂજની તેને ખાતરી થઇ. તેની પુત્રવધૂઓએ તેને પૂછ્યું કે તમારી ગેરહાજરીમાં તમારા પતિપુત્રો તથા જમાઇ મરણ કેમ પામ્યા તથા પાછા જીવતા આવી થયા ? સોમાએ જવાબ આપ્યો કે બ્રાહ્મણના જમાઇને જીવતો કરવામાં મારું અમાકરનું સોમવતી અમાવાસ્યાના વ્રતનું પુણ્ય અર્ચાઇ ગયું હતું તેને લીધે તેઓ મરણ પામ્યા તથા તે પછી માર્ગમાં તે વ્રતપુણ્યનો જે સંચય થયો તેના પ્રભાવથી તેઓ જીવતા થયા. આમ કહી પછી તેણે સૌને સર્વદા તે વ્રત કરવાનો ઉપદેશ કર્યો. તેના પ્રભાવથી તેઓ સૌ આ લોકમાં સંપૂર્ણ મુખી થયાં અને અતિ મોક્ષ પામ્યાં.

બીજાપિતામહ બોધ્યા કે યુધિષ્ઠિર ! તમે પણ ઉત્તરાપામે આ વ્રત

કરાવેા. તેના પુણ્યથી ઉત્તરાનો ગર્ભ સજીવ રહેશે અને સધળા ઉપદ્રવો નાશ પામશે. યુધિષ્ઠિરે તેમજ કયું અને પરિણામમાં ઉત્તરાના ઉદરથી પરીક્ષિત જેવા પુણ્યશાળી અને પ્રતાપી પૃથ્વીપતિનો જન્મ થયેા.

આ વ્રતના ઉઘાપનમાં સર્વતોભદ્ર મંડળ ભરી કુંભનું સ્થાપન કરી ત્યાં સુવર્ણથી બનાવેલું પીંપળાનું વૃક્ષ, પચ્ચરત્નમય તેની પીઠ તથા વિઘ્ન, લક્ષ્મી, બ્રહ્મા તથા શિવ એઓની સુવર્ણની મૂર્તિઓ એ સધળાનું પશુ સ્થાપન કરવું, અને તેઓની પોડશોપચારથી પૂજા કરવી, પછી અગ્નિમાં પીંપળાની સમિધોથી, તલથી અને ઘીથી અષ્ટોત્તર શત આહુતિઓ આપી ગોદાન હેવું તથા બાર મુવાસિની સ્ત્રીઓને અન્ન, વસ્ત્ર તથા સુવર્ણનું દાન હેવું તથા બાર બ્રાહ્મણોને ધૃતયુક્ત પાપસામ જમાવું. આ વ્રત બાર વર્ષ પર્વત કરવાનું છે. ઉઘાપન આદિમાં, મધ્યમાં કે છેવટ ગમે ત્યારે થઇ શકે છે. ઉપરકર સધળો કર્મ કરાવનાર આચાર્યને દેવો અને વ્રતની સંપૂર્ણતા તેના મુખથી કહેવરાવવી. આ કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં છે.

સોમવાર વ્રત.

સોમવારના વ્રતની ઇતિહાસિકતા કથાઉપરથી જણાય છે. મહાદેવજી પાર્વતીને કહે છે કે આ માયામય સંસારમાં પશુ શિવભક્તિ કરનાર તથા સોમવારનું વ્રત કરનાર મનુષ્ય આપત્તિઓમાંથી મુક્ત થઇ અમર સુખને પામે છે. આ વ્રતનો આરંભ શ્રાવણમાસમાં, ચૈત્ર માસમાં, વૈશાખ માસમાં, કાર્તિક માસમાં અને માર્ગશીર્ષ માસમાં થાય છે. શુક્લપક્ષમાં ઉપર કહેલા માસના પ્રથમ સોમવારે પ્રાતઃકાલમાં સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મ કરી મહાદેવનું ધ્યાન કરી વ્રતનો સંકલ્પ કરી ઉપવાસ કરવો. શિવપૂજન કરવું. બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ, પતિવાળી સ્ત્રી, વિધવા તથા ઠગ્યાવગેરે મનુષ્યે આ વ્રત કરવાનું છે. આ વ્રતના પ્રભાવવિશે પૂર્વનો ઇતિહાસ કહ્યું તેનું શ્રવણ કરો. પૂર્વે આર્યાવર્ત દેશમાં ધર્માત્મા ચિત્રધર્માનામનો એક રાજા હતો કે જે ધર્મ-મર્યાદાનો રક્ષક, અધર્મનો બાદક, તરકરોનો કાલ, સદાચારીનો આધાર, યજ્ઞોનો કર્તા અને પાપકરોનો હતો. તેને અનુકૂલ ઘણી સ્ત્રીઓ છતાં પણ પુત્રનું સુખ ન હતું માત્ર એક પુત્રી હતી તેના ભાવિક્ષણને જાણવા માટે રાજાએ એક દિવસ જ્યોતિર્વેતા પડિતોને જોવાની જાનમથકો ઉપરથી પ્રથમ કરતાં એક બ્રાહ્મણે કહ્યું કે આ તમારી પુત્રી કે જેનું સીમંતિની એવું

નામ છે. તે ઉમા જેવી માંગલ્યવતી, હમયંતી જેવી રૂપાળી, સરસ્વતી જેવી વિદુષી, લક્ષ્મી જેવી શુભવાળી અને સીતા જેવી સતી થશે. દશહત્તર વર્ષ સુધી પતિ સાથે સુખ ભોગવશે. રાજ્યએ તેનું પ્રિયપ્રલ સાંભલી તેનું વસ્ત્રાલંકારોથી પૂજન કર્યું તેવામાં એક બાટક બોલેા જેથી બોલી ઉઠેા કે રાજન ! હું મારા જ્ઞાનથી કહું છું કે આ તમારી પુત્રી ચૈદમે વધે વિધવા થશે. વળજે તેનું વચન સાંભળી રાજ ઘણી ચિંતામાં પડેા. પણ બાવિ ઉપર આધાર રાખી કાર્યમાં પ્રવૃત થયો. સીમતિનીએ પણ કહ્યુંકર્ણિથી પોતાનું માવી વૈધવ્ય બાણી યોગીધારવક્ત્રપના પત્ની મૈત્રેયીને શરણે જઈ પૂછ્યું કે ભગવતિ ! સૌભાગ્યને અખણિત રાખે એવું વ્રત કહો. મૈત્રેયીએ કહ્યું કે હું પરમશ્રદ્ધાથી શ્વશુર્ય સદાશિવની પ્રસન્નતામાટે એક વર્ષસુધી સોમવારનું વ્રત કરે છેવટ ઉદ્યાપનમાં સાંખ સદાશિવનું સુવર્ણમૂર્તિમાં આવાહન કરી રૂપાના વ્યભઉપર તેને સ્થાપી કલશઉપર બિરાજીત કરી લિંગતોમ્રદ્રમંડલ ભરી તેનું યથાશક્તિ પૂજનાદિ કરી અણોત્તરશત ધૃતનો, તિલનો, અને ચરનો હોમ કરવો, અને અલ્પભોજ કરવો. એ પ્રભાણે કરવાથી મનોરથ પરિપૂર્ણ થાયછે, સદાશિવઉપર અભિપ્રેક કરવાથી પાપનો ક્ષય થાયછે. સદાશિવના પીઠની પૂજનથી સામ્રાજ્ય મળેછે, ચંદન પૂજનથી સૌભાગ્ય મળેછે, અક્ષત ચગ્રવવાથી આયુષ્યવૃદ્ધિ થાયછે, ધૂપ કરવાથી શરીરમાં સૌગંધ્ય થાયછે, દીપપ્રદાનથી કાર્તિ થાયછે, નેવેદ્ય દેવાથી મોહોટા ભોગની પ્રાપ્તિ થાયછે, તાંબૂલ દેવાથી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાયછે, નમસ્કાર કરવાથી ધર્માંદિ પુરુષાર્થોની પ્રાપ્તિ થાયછે પંચાક્ષર મંત્રના જપથી આઠ સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાયછે, હોમથી સર્વ સુખોની પ્રાપ્તિ થાયછે અને જિતેન્દ્રિય બાલબોને ભોજન દેવાથી સર્વ દેવોને સંતોષ થાયછે. આ પ્રભાણે સોમવારનું વ્રત કરવાથી આપસિઓના નાશપૂર્વક અભીષ્ટ સિદ્ધિ થાયછે. મૈત્રેયીનાં આવાં વચનો સાંભળી તે રાજપુત્રીએ એ વ્રત કરવા માંડ્યું.

કેટલાક વખત પછી ચિત્રવર્મા રાજ્યએ નલ રાજના પૌત્ર ચંદ્રાંગદને બોલાડીને તેની સાથે પોતાની પુત્રી સીમતિનીનો વિવાહ કર્યો. વિવાહ થયા પછી ચંદ્રાંગદ પોતાના સસરાના આગ્રહથી કેટલાએક દિવસો સુધી સાંજ રહ્યો. એક દિવસે તે યમુના નદીમાં વહાણમાં બેસી વિહાર કરતો હતો તેટલામાં વહાણ રૂપી ગયું અને તેની સાથે ચંદ્રાંગદ પણ જળમાં અદસ્થ થયો. આ અગર સહેરમાં પડેાવતાં મોહોટા દાહાકાર વર્તી રહ્યો,

રાજ પેાતે શેકસાગરમાં ડૂબી ગયેા અને સીમંતિની મૂર્છા ખાધ પૃથ્વીપર પડી ગઇ. સંસાર પ્રાપ્ત થતાં તે પોતાના પતિ પાછળ બળા મરવા તેપાર થઇ પણ રાજ્યે તેને મુશ્કેલીથી અટકાવી. સીમંતિની વૈધવ્ય પામ્યા પછી પણ સોમવાંરનું વ્રત તો હમેશની માશક કરવા લાગી.

આ તરફ યમુનાના જળમાં અદસ્ય થયેલો ચંદ્રાંગદ. જલકેડાખાટે આવેલી નાગકન્યાઓના ખેંચી જવાથી પાતાળમાં પહોંચ્યો. ત્યાંના નાગ-દેવો તેને તક્ષકની સમામાં તેડી ગયા અને તે વખતે તક્ષકના પૃછવાથી તેણે પોતાની હકીકત કહી સંબળાવી. તક્ષકે તેનું આશ્વાસન કરતાં કહ્યું કે કઇપણ ભય નાખીશ નહિ, તું કયા દેવનું આરાધન કરેછે ? ચંદ્રાંગદે જવાબ આપ્યો કે હું સર્વેશ્વર શ્રીમહેશ્વરનું આરાધન કરનાર છું. એ સાં-ભળી પ્રસન્ન થયેલા તક્ષકે તેને રત્નો, આભરણો તથા ખેસવાખાટે એક સારો ઘોડો અને દેટલાએક અનુચરો આપી રત્ન દેતાં તે, એ સધળું લઇ યમુનાના જળમાંથી બહાર નિકળ્યો, વિધવા વેપવાળી સીમંતિની પોતાની સખીઓસહિત એ વખતે ત્યાં રનાન કરવા ખાટે આવી હતી. તે ચંદ્રાંગદને આવી રીતે જોઇ વિસ્મય પામી. ચંદ્રાંગદે પૂછ્યું કે તમે કોણ ? કોની પુત્રી અને કોની પત્ની છો ? તથા આમ દુઃખી કેમ છો ? અપાર શોકને લીધે પ્રત્યુત્તર દેવાને અસમર્થ સીમંતિની સખીએ તેને સધળા વૃત્તાંત કહ્યો. તે સાંભળી ચંદ્રાંગદે સીમંતિનીને કહ્યું કે મે તમારા પતિને જોયો છે, હું તેનો મિત્ર છું. તમારા વ્રતના પ્રભાવથી તે કુશળ છે અને તે તમમાં તમારું દુઃખ મટાડશે. આ વાત જો હું ખોટી કહેતો હોઉં તો મને શિવજીના ચરણના શપથ છે, હાલમાં તમારે ક્યાંય આ વાત પ્રસિદ્ધ કરવી નહિ. ચંદ્રાંગદે આમ કહ્યા છતાં સીમંતિની તો તેને જાણી ગઇ. તરતજ તે વાત તેણીએ પોતાના પિતાની પાસે પહોંચાડી અને તેના પિતાએ ખાત્રી કરી સાનેયાંની ધામધૂમથી ચંદ્રાંગદને ગામમાં લાવી આવશ્યક કર્તવ્ય સંસ્કારો કરાવી પુત્રી અને જન્માદને તેમના દેશ તરફ વિદાય કર્યાં અને સર્વ લોકોમાં અતિશય આનંદ વર્તી રહ્યો. સોમવારના વ્રતને આવેા અપૂર્વ અને અદ્ભુત પ્રભાવ લોકોમાં જાણીતો થયો અને સીમંતિનીને મૈત્રેયીનાં વચનોપર દૃઢ-શ્રદ્ધા થઇ. પોતાના દેશમાં ગયા પછી પણ સીમંતિનીએ જીવિતપર્યંત તે વ્રત કર્યું. તેને આઠ પુત્રો થયા અને અંતે તે સ્ત્રીપુરુષ દેવાસને પામ્યાં. આ વ્રત ચૌદ વર્ષ પવંત કરી તેનું

કરવું; શ્રાવણ, કાર્તિક, જ્યેષ્ઠ, વૈશાખ કે માર્ગશીર્ષમાં સોમવારને દિવસે સ્નાનાદિ કરી કામકોધાદિનો ત્યાગ કરી મુંઝર મંઠપમાં લિંગતોમ્ર મંદિર અથવા સર્વતોમ્ર મંદિર ભરી મધ્યમાં કુંભનું સ્થાપન કરી પૂર્ણ પાત્રમાં રૂપાના વૃષભ ઉપર ઉમા મહેશ્વરની સુવર્ણમય મૂર્તિનું સ્થાપન કરવું. પછી આચાર્ય વગેરે ચૌદ બ્રાહ્મણોનું વરણ કરી તેઓનું પૂજન કરવું. અને આચાર્યની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉમા મહેશ્વરનું ઘોડશોપચાર પૂજન કરવું. બ્રાહ્મણો પામે શિવ પંચાક્ષર મંત્રનો જપ કરાવવો તથા આખરાનાં સમિધ, યવ, મીઠિ, તિલ અને ધૂતવડે ચંબકમંત્ર અને ગૌરીમંત્ર એ બન્નેમાં પ્રત્યેકથી એકમોઆઠ આહુતિઓ અગ્નિમાં આપવી. હેવટ સ્વિષ્ટકૃત હોમ અને પૂર્ણાહુતિ કરી ગુરતું પૂજન કરવું પછી સ્થાપિત દેવોનું વિસર્જન કરી સર્વ ઉપરકર આચાર્યને દેવો. ગોદાન, સુવર્ણદાન તથા વસ્ત્રદાન કરવાં અને બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું તથા દીન અને અનાયોને પણ ભોજન કરાવવું. શિવાલયમાં દીપમાળા ભરાવવી અને ગીત નૃત્યાદિથી મોહોટો ઉત્સવ કરી વ્રત શ્રી શિવજીને અર્પણ કરવું અને છેલ્લે પોતે પોતાનાં ઇષ્ટજનો સાથે ભોજન કરવું. ઉદ્યાપનવગર વ્રત પૂર્ણ થયું ગણાતું નથી માટે આદિમાં, મધ્યમાં કે સમાપ્તિમાં ગમે ત્યારે પણ ઉદ્યાપન કરવું આવશ્યક છે.

આ સોમવારવ્રતની કથા શ્રી સ્કંદપુરાણમાં છે.

સોમવારવ્રતનો વિશેષ મદિમા આ પ્રમાણે પણ છે કે કોઇ ગધર્વ-રાજે ગાદ્યગમુનિને પૂછ્યું કે ભગવન્! સોમવારના વ્રતનો મદિમા કહો. મુનિએ કહ્યું કે સોમવારનું વ્રત સર્વ રોગોનો નાશ કરનાર તથા સર્વ શ્રેષ્ઠ ઇચ્છાઓને પરિપૂર્ણ કરનાર છે. એ વ્રતને આરંભ ગમે તે માસના શુક્લ-પક્ષના સોમવારથી થઇ શકે છે. ઇક્ષના શાપથી જ્યારે ચંદ્રને ક્ષયરોગ થયો હતો ત્યારે તેણે પ્રભાસક્ષેત્રમાં જઈ તપશ્ચાર્યાપૂર્વક સોમવારનું વ્રત કર્યું હતું તેથી પ્રસન્ન થયેલા શ્રી સદાશિવે તેને વરદાન મગવાનું કહેતાં તેણે માગ્યું કે મારા ક્ષયરોગની નિવૃત્તિ થાય અને મેં અહીં સ્થાપેલું આ શિવલિંગ સદા મારા નામથી પ્રસિદ્ધ રહે. “એમજ થશે” એમ કહી મહાદેવ ત્યાંથી ગયા અને ચંદ્ર પણ તે સોમનાથ નામના શિવલિંગને પ્રણામ કરી પોતાના લોકમાં ગયા. એ સોમનાથ પ્રભાસપાટણમાં જ્યોતિર્લિંગ ગણાય છે. સત્પ-ભામાના પુત્ર સાંબે જ્યારે સ્ત્રીનો વેપ ધરી પિંડારક ક્ષેત્રમાં મુનિઓની મરકરી કરી ત્યારે તે મુનિઓએ યાદવકુળના નાશનો શાપ આપ્યો તેથી

હારકામાં ધણા ઉત્પાતો થવા લાગ્યા. તેની શાંતિને માટે શ્રીકૃષ્ણે પ્રભાસની પાત્રા કરવાની જરૂર જણાવી હતી. એ પ્રભાસક્ષેત્રમાં સોમવારનું વ્રત કરી ચંદ્રે સ્થાપેલ શિવલિંગ તેજ સોમનાથ છે.

સોમવારનું વ્રત કરનારે આરંભમાં બ્રાહ્મ મુદ્દર્શન સ્થપન છોડી દંતધા-
વનપૂર્વક સ્નાનાદિ કર્મ કરી પવિત્ર ગોમયોપલિપ્ત પ્રદેશમાં કુંભરથાપન
કરી તેમાં પાંચપક્ષાવ મૂકી, તેને ચેત વસ્ત્રથી આવેશિત કરી તે ઉપર
પૂર્ણ પાત્રમાં સાંજ સોમનાથ શિવની સુવર્ણમય મૂર્તિને સ્થાપવી, અને તેનું
ધોડશીપચાર પૂજન કરવું. વિષ્ણુશરવગેરે પરિવાર દેવોનું પણ પૂજન
કરવું. નૈવેદ્ય ધરવું, બીજોસથી અર્ધ દેવો તથા હોમ કરવો. રાત્રિએ
પ્રદોષપૂજન કરી હર્ષશ્યાપર બેસી સોમનાથનું ભજન કરવું. એ પ્રમાણે
પહેલા સોમવારના વ્રતથી કુષ રાગનો નાશ થાયછે. બીજો સોમવારે કર-
જનું હાતથું કરવું, જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર, ચંદ્ર તથા સદાશિવનું હાતપત્ર કમલોથી
પૂજન કરવું, કેવળ મધનું પ્રાશન કરવું, નારંગીથી અર્ધ દેવો અને
બાકીનું સધળું પ્રથમના સોમવારની પેઠે કરવું. એ પ્રમાણે બીજા સોમ-
વારનું વ્રત કરવાથી લક્ષ ગોદાનનું ફળ થાયછે. ત્રીજો સોમવારે વડનું
હાતથું કરવું, ભઠનાં પુષ્પોથી રોડી શકિતયુક્ત સદાશિવનું પૂજન કરવું,
રાત્રિએ કેવળ ગોમૂત્રનું પાન કરવું. શુદ્ધ ભક્ષ્યભોજ્યનું નૈવેદ્ય દેવું,
બાકીનું કર્તવ્ય પૂર્વની પેઠે કરવું. એથી કોટિ યગનું ફળ મળેછે. ચોથો
સોમવારે બ્યધેડાનું હાતથું કરવું, પ્રદોષસમયે પૂજન કરવું, ક્ષીર શર્કરા
તથા હાડિમનું નૈવેદ્ય દેવું અને હધિનું પ્રાશન કરી રાત્રિનું હર્ષશ્યાપર
ભગરથું કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી હસહજાર યજ્ઞોનું ફળ થાયછે. પાંચમે
સોમવારે પીપળાનું હાતથું કરવું, એકે રૂઢ મહાદેવનું પૂજન કરવું. હઠી
ભાતનું અને કુંભાંડ ફળનું નૈવેદ્ય દેવું, કેવળ ધૂતનું પ્રાશન કરવું અને
આચાર્યનું પૂજન કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી સાતે જન્મનાં મહાપાપો પણ
નષ્ટ થાયછે. છઠ્ઠો સોમવારે નગોડનું હાતથું કરવું, ત્રિમૂર્તિ મહાદેવનું રક્ત
પુષ્પોથી પૂજન કરવું, કલાવિકરિણી દેવીનું પૂજન કરવું, ફળો તથા મંડ-
કનું નૈવેદ્ય ધરવું, એકે વખત કુશનું જળ પીને રહેવું અને ગીત વ્રત
સાથે ભગરથું કરવું. એ પ્રમાણે કરવાથી પડખ પ્રાપ્તિ કરવાનું ફળ
થાયછે. સાતમે સોમવારે પીપળનું હાતથું કરવું, કામળ બિંદુપત્રોથી
શીકંઠ મહાદેવનું પૂજન કરવું, બલ્લપ્રમથિની દેવીનું પૂજન કરવું, નાલિકે-

રથી યુક્ત અનેક જાતનાં ભક્ત્યભોજ્યોતું નૈવેદ્ય દેવું અને એકવાર કેવળ દૂધ પીને રહેવું. એ પ્રમાણે કરવાથી સમસાગર દાનતું રજા મળેછે. આદ્યે સોમવારે ખેરતું દાતણ કરવું, સર્વશૂતદમ નામના મહાદેવતું સુગંધિ પુષ્પોથી તથા યક્ષકર્દમ ચંદનથી પૂજન કરવું, કદલીફળ વગેરે ભક્ત્યભોજ્યતું નૈવેદ્ય દેવું, રાત્રિએ જરા ગોમયનું પ્રાશન કરવું અને જગરણ કરવું. એ કરવાથી ગંગાસ્નાનતું તથા સર્વગ્રહણ હોમ ત્યારે કુરુક્ષેત્રમાં દશદળર ભાર સુવર્ણતું દાન દેવાતું રજા મળેછે. નવમે સોમવાર આવે ત્યારે ઉદ્યાપન કરવું. તેમા ચાર દારોવાળો અને દેવજનપતાકાઓથી સુસોભિત મંડપ કરી મધ્યવેદીમાં તંદુલોથી અષ્ટદલ કમળ આલેખવું. આઠે દિશાઓમાં સુવર્ણસહિત આઠ કળશોનું સ્થાપન કરવું. વસ્ત્ર, અલંકાર, છત્ર, ચામર, દર્પણ દીવો, ચંદ્રવો અને ઉપરકર સહિત શય્યા એ પણ મકવું. અષ્ટદલમા વાગાવગેરે શક્તિઓતું પૂર્વાદિ દિશાથી સ્થાપન કરવું, મધ્ય કર્ણિકામાં શ્રીસોમનાથનું તથા પ્રસન્નાદેવીની મૂર્તિનું સ્થાપન કરવું અને હોમપાત્ર વગેરેમાં મધ ભરી તે ઉપર ત્રિકોણ કે પદ્મોણ પત્ર કરી તેની ઉપર સુવર્ણશય્યામાં બિરાજેલા સદાશિવનું પૂજન કરવું. દેવતી સમીપમાં રાત્રિનું જગરણ કરવું તથા પંચગવ્યનું પ્રાશન કરવું. વળતે દિવમે પ્રાતઃકાળે સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મ કરી લઈ એક ગોદાન દેવું. નૈવેદ્યમાં ખાંડવાળા ખીર તથા ભક્ત્યભોજ્ય પદાર્થો દેવા, હોમ કરવો, આઠ બ્રાહ્મણોતું વરણ કરી, પૂજન કરી તેઓને દક્ષિણાથી સંતુષ્ટ કરવા, આચાર્યને ઉપરકર દઈ પ્રસન્ન કરવા તથા છેવટ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી પોતે પોતાના ઇંદ્રિયો સાથે ભોજન કરવું.

આ પ્રમાણે સોમવારનું વ્રત કરવાથી સર્વ સુખો મળેછે અને વ્રત કરનારના વંશમાં કોઈ દુસાચારી, દનિ કે દરદી થતો નથી. આ કથા રકદપુરાણમાં છે.

વિશેષ પ્રકાર આવો પણ છે કે—ગ્રાવણમાં, ચૈત્રમાં, વૈશાખમાં, જ્યેષ્ઠમાં અથવા માર્ગશીર્ષમાં પ્રથમના સોમવારથી એકબુક્ત સોમવારના વ્રતનો આરંભ થાયછે. જ્યારે ગ્રહ થાય ત્યારે એ વ્રત કરવામાં આચાર્યને અગ્રેસર કરી તે દિવમે સ્નાનાદિ નિત્યકર્મપૂર્વક ચૈતપુષ્પો તથા કમલોવડે શ્રી માંજસતાશિવનું પૂજન કરવું. પૂજન વખતે કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓને દૂર રાખવા, શુભરતો ધૂપ કરવો અને શિવપંચાક્ષર મંત્ર અથવા 'ઝંઘકં

મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવો. પછી પ્રત્યગ પૂજામાં શંકરાય નમઃ । એમ કહી ચ-
રણુસહિત જ્ઞાપતું, શિવાય નમઃ । એમ કહી જાનુનું, શૂલપાણયે નમઃ ।
એમ કહી શુભનું, શંભવે નમઃ । એમ કહી કટિનું, સ્વયંભુવે નમઃ । એમ
કહી શુભનું, મહાદેવાય નમઃ । એમ કહી નાભિનું, વિશ્વકર્ત્રે નમઃ । એમ
કહી ઉદરનું, સર્વતોમુખાય નમઃ । એમ કહી પાર્શ્વનું, સ્થાણવે નમઃ । એમ
કહી રતનનું, નીલકંઠાય નમઃ । એમ કહી કંઠનું મહામ્મને નમઃ । એમ
કહી મુખનું, ત્રિનેત્રાય નમઃ । એમ કહી નેત્રનું, નાગમૂષળાય નમઃ । એમ
કહી મરતકનું અને દેવાધિદેવાય નમઃ । એ મંત્ર જોલી સમગ્ર અંગનું
પૂજન કરવું. તથા પછી એક વખત જમવું. એ પ્રમાણે એક વર્ષ પંચેત
અથવા હમેશ સોમવારનું વ્રત કરવાથી સાતે જન્મોના પાપો નાશ પામે
છે. આ વ્રતનો જે માસમાં આરંભ કર્યો હોય તે માસમાં તેનું ઉદ્ધાર્પન
કરવું. ઉદ્ધાર્પનમાં સિંગતોમ્ર મંડલ ભરી જલથી ભરેલા અને સ્વેત વસ્ત્ર
વટિકા કુંભનું સ્થાપન કરી તે ઉપર ચર્કરાથી ભરેલ પુર્ણપાત્ર રાખી વંચમાં
સાંખશિવનું સ્થાપન કરવું અને યથામિલિત ઉપચારોથી પૂજન કરવું, સ્વેત
પુષ્પોથી વિશેષ પૂજન કરવું. દર્પણ તથા શ્યામ મંડલમાં મૂકવો. ખાખ-
રાની સમિધથી અષ્ટોત્તરશત હોમ કરવો તથા પૃથ્વ્યાન્યનો હોમ કરવો.
યવનો, તિલનો અને ધીનો પણ હોમ કરવો, આચાર્યનું પૂજન કરવું, સ્વેત
અથવા કપિલા ગાયનું દાન દેવું, તેર બ્રાહ્મણોને ઇચ્છા ભોજન કરાવવું,
તેર ધંટાઓનું તથા તેર વાંશનાં પાત્રોનું દાન દેવું. અવશિષ્ટ કર્તવ્ય સર્વ
વ્રત સાધારણ છે. આ વ્રતથી પુત્ર, સૌભાગ્ય, રોગનાશ તથા સર્વ અભીષ્ટ
સિદ્ધિ થાયછે. "

આવી કથા પણ છે કે કોઈ વખતે દેશાસમાં બિરાજેલા સદાશિવને
હાતિદેવવામિએ પૂછ્યું કે કોઈ ઉત્તમ વ્રત કહો મહાદેવ જોલ્યા કે સોમ-
વારનું વ્રત સર્વ શ્રેષ્ઠ જોને દેનાર છે અને હું તેથી બહુ પ્રસન્ન થાઉં છું.
ન્યારે ચૈત્રમાસમાં શુક્લપક્ષની સોમવારી અષ્ટમી હોય ત્યારથી આ વ્રતનો
આરંભ થાયછે. એમાં પ્રાતઃકાળમાં કાળા તથા મરતક ઉપર મૂકી નાહી
પવિત્ર ઘઘ આચાર્યને અગ્રેયર કરી પૂર્વાહ્ણમાં ઉમામહેશ્વરનું પૂજન કરવું,
બ્રાહ્મણોને જમાડવા, શિવકથાનું શ્રવણ કરવું, રાત્રિએ દર્ભશમ્પાઉપર સવું
અને બ્રહ્મચર્ય પાળવું. આવી રીતે આઠ સોમવારનું વ્રત કરી ઉદ્ધાર્પન
કરવું. માહ, ક્રાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ કે જેઠ એ પાંચમાંથી હરકોઈ એક માસમાં

ઉઘાપન થઇ શકેછે. તેમાં યજ્ઞમાનને માટે ચંદ્રજલ પથ્થુ જોવાની જરૂર છે. તે દિવસે સ્નાનાદિથી શુદ્ધ થઇ વેદશાસ્ત્રપત્ર એક બ્રાહ્મણને આચાર્ય રૂપે વરાવી ઉપવાસ કરી સાયંસંધ્યોપાસન પછી શિવાલયમાં, વિષ્ણુ મંદિરમાં કે પોતાને ઘેર પવિત્ર પ્રદેશમાં બે વેંત લાંબી પોહોળી અને આઠ અંગળ હાંચી એક વેદી કરવી. તે પર તંડુલથી સોળ પાંખડીનું ઠમળ આજેખવું. મંડપને વિચિત્ર રંગોથી, પતાકાઓથી, દેવજાઓથી અને ચંદ્રવા તથા તોરણોથી શોભાવી ઠમળના મધ્ય પ્રદેશમાં ઘટનું સ્થાપન કરવું. ઘટને મ્વેતવસ્ત્ર વીંટવું અને તેની ઉપર અક્ષતથી ભરેલ પૃથ્વીપાત્ર મૂકવું. સુવર્ણમય ઉમામહેશ્વરનું પંચામૃતથી ઘોડશોપચાર પૂજન કરી તેનું એ પાત્રમાં સ્થાપન કરવું. પૂર્વપત્રથી માંડી જગ, અગ્નિ, યજ્ઞમાન, સર્પ, ચંદ્ર, વાયુ, પૃથ્વી, આકાશ, અનંત, સદ્ગત, સિવ, ત્રિનેત્ર, રૂદ્ર, ત્રિમૂર્તિ, શ્રીકંઠ અને શિખંડમંડન એ સોળ નામવડે તે તે દેવનું આવાહનાદિ પૂજન કરવું અને તે પછી દિક્ષાસોતું પૂજન કરવું. વેદીની નીચે સર્વતોભદ્ર મંડલ ભરવું તેમાં બ્રહ્માવગેરે દેવોનું યથાવિધિ પૂજન કરવું, રાત્રિનું જાગરણ કરવું અને સોમવારની કથા સાંભળવી. વળતે દિવસે હોમ કરી ગાયત્રું જાન દેવું, આચાર્યનો સત્કાર કરવો તથા સોળ બ્રાહ્મણોને ઇન્દ્રિયભોજન કરાવવું. એ સોળ બ્રાહ્મણોનું અનુક્રમે સોમનાથ, ઇશાન, શંકર, ગિરિજાધર, મહેશ, સર્વભૂતેશ, સ્મરારિ, ત્રિપુરાંતક, સિવ, પશુપતિ, શંભુ, અંબક, શશિશેખર, મંગાધર, મહાદેવ અને વામદેવ એ નામોથી પૂજન કરવું, તથા તેઓને જલકુંભ, વસ્ત્ર, ઉપવીત, દક્ષિણા અને દૂધો આપવાં. દેવોનું વિસર્જન કરી સર્વ ઉપરકર આચાર્યને દેવો અને છેવટ પોતે ભોજન કરવું. આ મતથી પુત્ર, વિધા, ધન, આરોગ્ય અને મુક્તિ મળેછે. આ કથા ભવિષ્ય-પુરાણમાં છે.

મંગલવાર વ્રત.

મંગળવારને દિવસે ગ્રીર્ણપહેલાંજ અધેડાનું દાતણ કરી તલ તથા આમળાના ચૂર્ણના ઉદ્ધર્ષન પછી સ્નાન કરવું. ધોધેણું રાતું વસ્ત્ર પહેરવું તથા ઓઠનું અને ગુલાલ નાખેલ ગોમયથી લીંપેલી પૃથ્વીપર આસન નાખી તેપર બેસી કરજ તથા વ્યાધિના નાશના હૃદયવાજો સંકલ્પ કરી એકવીસ

કોઠાવાળા પત્રમાં અથવા સુવર્ણ મૂર્તિમાં સ્થાપેલા મંગલદેવનું પૂજન કરવું. પછી ત્રાંખાના પાત્રમાં જળ ભરી રત્ન તંદુલો, રત્ન પુષ્પો અને રત્નચંદન નાખી અગ્નિમૂર્દાં એ મંત્રથી એકસો અને આઠ અર્ધો આપવા. રાતાં પુષ્પો તથા રાતાં વસ્ત્રો ધરનાર, શક્તિ અને શક્તને ધારણ કરનાર, આર ભુજવાળા, મેષ ઉપર બેઠેલા, ભડોળે વર દેનારા એ પૃથ્વીના પુત્ર મંગલદેવનું ધ્યાન કરવું. મૂલ મંત્રથી અથવા મંગલ ગાયત્રીથી ન્યાસ કરવા. પછી પ્રાર્થના કરવી કે મંગલ મારી શિખાનું રક્ષણ કરજો. તેમજ ભૂમિપુત્ર મસ્તકનું, ઋણહર્તા લલાટનું, ધનપ્રદ ચક્રનું, સ્થિરાસન શ્રોતનું, મહાકાપ નાસિકાનું સર્વ કામાવરોધક મુખ, દંત, ઓઠ અને જિહ્વાનું, લોહિત શરીરનું, ભૂતિ ઉદરનું, જ્વલનંદન નાભિનું, અંગારક ગુચ્છનું, યમ ઊરનું, રોગપહારક જાનુનું, વૃષ્ટિકર્તા જંઘાનું, વૃષ્ટિકર્તા ગુદનું અને સર્વકામ-રક્ષક પાદગુહનું રક્ષણ કરજો. વળી શક્તિ પૂર્વતરફ, શક્ત દક્ષિણતરફ, ધનુષ પશ્ચિમતરફ, બાણહિતરતરફ, પડાનન ઉપરની દિશામાં અને પૃથ્વી નીચેની દિશામાં મારી રક્ષા કરજો. એ પ્રમાણે અંગરક્ષણ કરીને પછી તેનું પોડશોપચાર પૂજન કરવું, ઉપરનાં સોળ નામોમાં શરીરે લોહિત, લોહિતાક્ષ, સામગોપર કૃપા કરનાર, ધરાત્મજ તથા કુજ એ પાંચ નામો ઉમેરી કુલ એકવીશ નામોથી એકવીશ વખત નમસ્કાર કરવા. પછી ખેરના અંગારાથી પૃથ્વીપર ત્રણ રેખા કરી હે અંગારક ! મહીપુત્ર ! ભગવન્ ! ભક્તવત્સલ ! તમને નમસ્કાર કરુંછું, મારા ઋણને અને ક્ષેત્રને નષ્ટ કરી મને પુત્રાદિ સંપત્તિ આપે, એમ પ્રાર્થના કરી તે ત્રણ રેખાઓને ડાબા પગથી બૂંસી નાખવી. શરીરે પ્રાર્થના કરવી કે ઉજ્જયિનીમાં ઉત્પન્ન થયેલ ભરદ્વાજ કુળમાં જન્મેલ સર્વશક્તિમાન મંગલ ! માફ કલ્યાણ કરજો. આ પછી વાયનનું દાન કરીને તલના કે ઘઉંના એકવીશ લાડુ ફળ તથા દક્ષિણાસહિત આલસોને દેવા.

કથા આ પ્રમાણે છે કે, ગૌતમઋષિએ મંગલદેવને પૂછ્યું કે હું મંગલદેવ ! એવું વ્રત તથા પૂજનાદિ આરાધન કહો કે જેથી કરજ તથા આપત્તિનો નાશ થાય અને ધન પુત્ર વગેરે શુભ ફળોની પ્રાપ્તિ થાય. મંગલદેવ જોવા કે ગૌતમ ! પૂર્વે અંગસહિત વેદોના અધ્યયનથી કૃતાર્થ સર્વશ નામે બ્રાહ્મણ હતો, તેને મુનંદાનામે સ્ત્રી હતી. એ બ્રાહ્મણ પદ થયો ત્યાંસુધી પોતાને કંઈ સંતાન ન થવાને લીધે કોષ ખીજ બ્રાહ્મ-

છુની પુત્રીને પોતાની પુત્રી કરી તેનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એ કન્યાએ પૂર્વજન્મમાં વિધિપ્રમાણે માફ પૂજન કર્યું હતું તેથી તે કન્યાનાં આંદે અગોમાંથી હમેશાં સુવર્ણ ઝરવા લાગ્યું. તેને લીધે સર્વજ્ઞ બહુ ધનાઢપ થયો અને ધણે સમયે તે કોટિધ્વજ યજ્ઞ પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયો અને તેટલામાં તે કન્યા મોહોટી થતા તેણે કાઈ સોમેશ્વર નામના બ્રાહ્મણની સાથે તેનો વિવાહ કરી દીધો. સોમેશ્વર કેટલોક વખત ત્યાં રહી પોતાની સ્ત્રીને માથે લઈ પોતાના દેશ તરફ જવા લાગ્યો. ત્યાં વચમાં કોઈ નિર્જન પ્રદેશ આવતાં હુટારાઓએ સોમેશ્વરને મારી નાખ્યો અને સઘળું ધન ભૂંડી તેઓ ચાલ્યા ગયા. સોમેશ્વરની સ્ત્રી પોતાના પતિની પાછળ સતી થવા તૈયાર થઈ પણ મેં ત્યાં હાજર થઈ તેને વરદાન લેવા કહ્યું. તે બોલી કે દેવ ! જો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મારો પતિ જીવતો થાય. મેં તેના પતિને જીવતો કરી વિશેષ વરદાન લેવા કહ્યું ત્યારે તે વિપ્રપત્નીએ માગ્યું કે જો સો મંગળવારને દિવસે રક્ત ચંદનથી અને રક્ત પુષ્પોથી તમારું પૂજન કરે અને તમારું વ્રત કરે તથા તમારી સ્તુતિભક્તિપૂર્વક દાનજપ કરે તેઓનાં કષ્ટો કપાઈ જાય અને તેઓને પૂર્ણ સંપત્તિ મળે એમ હું માગું છું. મેં કહ્યું કે તથાસ્તુ. જો મનુષ્ય માત્ર ગોધૂમથીજ અથવા ક્ષામ અન્નથી એકબુક્કા વ્રત કરી નિતેન્દ્રિયપણે ચારે દિશાઓમાં ધીના દીવાઓ મૂકી માફ અર્ધાદિ પૂજન કરશે તથા સતા રંગના વૃષભનું અને સુવર્ણનું દાન દઈ એકવીસ મંગળવારનું વ્રત કરશે તેની ગ્રહજન્ય સમગ્ર પીડાઓ નાશ પામશે, તેમના જીવિતેના દિકને લગતા સઘળા ઉપદ્રવો નાશ થશે, તેઓ કરજમાંથી મુક્ત થશે તથા પુત્રજનને પામશે. આવી રીતે વરદાન દઈ હું અંતર્હિત થયો અને તે સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે પોતાના દેશમાં જઈ મુખસંપત્તિને પામી.

એકવીસ મંગળવારનાં વ્રત થયા પછી તેનું ઉદ્ધાપન કરવું. તેમાં પન્નમાનતા પંચમાંસરૂપ એક હાથ થાય તેવા આઠ હાથનો એક મંડપ કરવો, તેમાં વચમાં એક હાથનું રથ દિલ કરવું અને રક્ત તંદુલોથી મંગલારવનું મંડલ ભરવું અને મંગલનાં ઉપર કહેલાં નામોથી પૂજન કરવું. મંડલમાં એકવીસ ખંડ કરવા, દરેક ખંડમાં ચાર ચાર દીવા અને એક એક કુંભ મૂકવો. કુંભને રતાં વસ્ત્ર વીંટવાં તથા તેમાં સુવર્ણની મૂર્તિ મૂકવી. તેનું રક્તચંદન અને રક્તપુષ્પોથી પૂજન કરવું. તે પછી મહિમુંદાં

એ મંત્રથી ખેરની એકસોઆઠ સમિધોથી હોમ કરવો. દિશ્પાલોના ઉદે-
શથી હોમ તથા અંગપૂજા કરી એકવીસ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું અને
તેઓને કુંભ આપવા તથા આચાર્યને સર્વ ઉપરકરો સાથે એક ગાય
આપવી. દીન તથા અનાથને ભોજન આપ્યા પછી પોતે ભોજન કરવું.
આ પ્રમાણે ઉઘાપન કરવાથી દરિદ્રતાનો નાશ થઈ સંપત્તિ મળેછે. આ
કથા પદ્મપુરાણમાં છે.

વરદ લક્ષ્મીવ્રત.

શ્રાવણમાસના શુક્રવારે સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી વરદલક્ષ્મીની સુવર્ણ-
મય મૂર્તિની આવાહનાદિ ઉપચારોથી પૂજા કરવી. વરદલક્ષ્મી, કમલવાસિની,
પદ્માલયા, શ્રી, હંદિશ, હરિપ્રિયા, લોકધાત્રી, વિધાત્રી, ધાત્રી, સરસ્વતી,
પદ્મનિધિ, માંગલી, ક્ષીરસાગરજા, શ્રીવરદલક્ષ્મી, અને શ્રીમદ્દાકાલી એ પંદર
નામોથી નમસ્કાર પૂર્વક અનુક્રમે ચરણ, શુદ્ધ, જલધા, જાતુ, ગરુડ, નાભિ,
રતન, કંઠ, નાસિકા, મુખ, નેત્ર, કર્ણ, લલાટ, મસ્તક અને સર્વાંગ એ પંદર
અંગોના ન્યાસ કરવા, બિલવપત્રો ચણવવાં, દોરો લઈ તેની પૂજા કરી તે
જમણે હાથે બાંધવો અને પક્વાન તથા દક્ષિણા સહિત પાંચ વાપતોનું
દાન કરવું. તે બ્રાહ્મણ, યતિ, દેવી, બ્રહ્મચારી તથા સુવાસિની સ્ત્રી એઓને
એક એક આપવું. જન, આમર, પગરખાં તથા અરીસાનું દાન પણ કરવું
અને પછી કથાનું શ્રવણ કરવું.

સૂતપુરાણી શૌનકમુનિને કહેછે કે, એક દિવસે કૈલાસપર્વત ઉપર
મહાદેવ તથા પાર્વતી પાશાથી રમતાં હતાં ત્યાં પાર્વતીએ કહ્યું કે ભગવન!
મેં તમોને છુટા છે. મહાદેવ બોલ્યા કે હું છુટ્યો છું. આમ પરસ્પર વિવાદ
ચાલતાં ચિત્રનેમિનામનો કિંકર જે પાસે બેઠો હતો તેને પૂછતાં તે જુદી
રીતે મહાદેવજીના પક્ષમાં બોલ્યો. ક્રોધ પામેલાં પાર્વતીએ તેને શાપ આપ્યો.
કે તું અસલ વચન બોલ્યો મારે તને કાઢ થશે. મહાદેવ બોલ્યા કે ચિત્રનેમિને
શાપમુક્ત કરો. પાર્વતીએ કહ્યું કે જ્યારે રમ્યસરોવરમાં સ્વર્ગની અપ્સ-
રાઓ વરદલક્ષ્મીના વ્રતને માટે સ્નાન કરવા આવશે ત્યારે તેઓને જોઈ
ચિત્રનેમિ પણ વરદલક્ષ્મીનું વ્રત કરશે એટલે તે શાપથી છૂટશે.

પાર્વતીના શાપથી કાઠરાગવાળો યજ્ઞ પૃથ્વીપર પડેલો ચિત્રનેમિ કાઠ
વખતે એક સરોવરના કિનારાપર વરદલક્ષ્મીના વ્રતને દિવસે સ્નાનને માટે

આવેલી અપ્સરાઓને જોઇ તેની પાસે ગયો અને પૂછવા લાગ્યો કે કયા કારણથી આ સરોવરમાં સ્નાન કરવા તમે આવ્યા છો ? માફ આ દુઃખ નાશ પામે તેવો કાંઈ ઉપાય છે ? અપ્સરાઓ બોલી કે કર્કસંક્રાંતિવાળા શ્રાવણમાસના શુક્લપક્ષના શુક્રવારથી વરદક્ષમીના વ્રતનો આરંભ થાય છે. ગંગાચક્રના સંયોગવાળા પ્રદેશમાં અથવા તુંગભદ્રા નદીના કિનારા પર આ વ્રત કરવામાં આવે તો વિગેષ ફળ થાય છે. વરદક્ષમીની સુવર્ણમૂર્તિ ચારભુજવાળી કરવી અને પછી ચંદ્રવાઓથી તથા રંગની વેશોથી અને તોરણોથી સજ્જગારેલા પ્રદેશમાં ઇશાનઘુણાતરફ એકપ્રસ્થ તંદુરોત્તમ કમલા પર કલસાનું સ્થાપન કરી તેમાં તીર્થનું જળ ભરી તેમાં ફળો, પંચપમ્પલો તથા સુવર્ણ નાખી, તેને વસ્ત્ર વીંટી તે ઉપરના પૂર્ણપાત્રમાં તે મૂર્તિનું સ્થાપન કરવું. અગ્ન્યુત્તરણુપૂર્વક તે મૂર્તિનું યથાવિધ પૂજન કરવું. તેમાં પંચામૃતથી સ્નાન કરાવી અદ્યગ્રંથથી લેપન કરવું તથા પીપળાનાં, વડનાં, બિલ્વનાં, આંબાનાં, માલતીનાં તથા દારિભનાં એકવીસ પત્રો તથા પુષ્પો ચડાવવાં. દૂધપાક તથા એકવીસ પૂદલાઓનું નેવેલ દેવું. એમ કરી પ્રાર્થના કરી પાંચ વારોથી આરતી કરી પાંચ વાવનોનું દાન હથિ મૌનવ્રતથી જળ કરી એક સોભારી તથા કેવળ નાગરવેલનું પાન ચાવી જોવું, કે મુખ રાત્રું થયું કે નહિ! જો રાત્રું થાય તો એ વ્રતની દેવીની અનુમતિ છે એમ સમજવું અને રાત્રું ન થાય તો અનુમતિ નથી એમ સમજવું. આ પ્રમાણે થતું વરદક્ષમીનું વ્રત અમો કરીએ છીએ. તું પણ તે વ્રત કરશે તો કોઢથી મુક્ત થશે. ચિત્રનેમિએ એ વ્રત કર્યું અને તે કોઢ રોગથી છૂટો થઈ દેશાસની ગતિને પામ્યો.

પાર્વતીએ પણ આ વ્રત પુનઃપ્રાપ્તિમાટે કર્યું હતું તેથી તેને કાર્ત્તિકેયરવામીએવા પુત્ર થયા હતા. નંદરાજ તથા વિક્રમાદિત્ય પણ આ વ્રતના પ્રભાવથીજ મોહોટા પ્રખ્યાત પ્રભાવવાળા થયા હતા. સીવગરના નંદરાજ ઉત્તમ સ્ત્રીને પામ્યા હતા. અને સ્ત્રીની સાથે આ વ્રત કરવાથી ચંદ્રચુપ્ત પુત્રને પામ્યા હતા. આ કથા ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં છે.

શનિવાર વ્રત.

શનિવારનું વ્રત શ્રાવણમાસના પ્રથમના શનિવારથી ચરૂ થાય છે. શનૈશ્વર મંદિરે યમન કરવા હું આ વ્રત કરીશ. એવો સંકલ્પ કરી પછી

શનિની પૂજા કરવી. તેમાં કૃષ્ણાંગ, નીલ, શ્વેતકંઠ, નીલમધ્ય, નીલોત્પલદેહ, નીલદેહ, કુન્ડલ, શનૈશ્વર, દીપ્યમાન, જટાધર, પરપગાત્ર, સ્વલોક, નિત્ય, ધૂર્ત, સદાતૃપ્ત, મંદ, નિરુદ્ધ, તામસ, નીલોત્પલકૃષ્ણચુરુ, દીર્ઘદેહ, મંદગતિ, જ્ઞાનનેત્ર અને સૂર્યપુત્ર એ ચતુર્થાંક નામોથી પોડશોપચાર પૂજન તથા ઉપચારો કરવા. પછી પીપળાના વૃક્ષપામે જઈને કોણસ્ય, પિંગલ, બ્રહ્મ, કૃષ્ણ, રીડ, અંતક, યમ, સૌરિ, શનૈશ્વર, મંદ અને પિંધ જાદસંસ્તુત એ અગિયાર નામોથી શનિને નમસ્કાર કરવા તથા માત પ્રદક્ષિણા કરવી.

આ વિધેની કથા એવી છે કે પૂર્વ દશરથ રાજાએ અનેક પીડાઓથી મુક્ત થવામાટે શનૈશ્વરની સ્તુતિ કરી ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા શનૈશ્વરે કથું કે દશરથ રાજા! હું પ્રસન્ન થયો છું માટે ઇચ્છિત વર માગો. દશરથે માગ્યું કે પિંગાક્ષ! તમે હુદય રથાનમાં હો તોપણ તમારે મને પીડા કરવી નહિ. તેમ ત્રણે લોક તમારી દૂર દૃષ્ટિથી પીડિત છે તેના ઉપર પણ કૃપા કરી તેને સુખ આપો. શનૈશ્વરે બોલ્યા કે સધળા મહો મારા મંત્રમાં જ અને હું સૌ કરતાં પ્રચંડ પરાક્રમી છું. તમે મારી ભક્તિ કરી છે તેથી હું તમને પીડા નહિ કરું અને ખીળ પણ જે લોકો મારી ભક્તિ કરશે તેઓને પીડા નહિ કરું. દશરથે પૂછ્યું કે તમારી ભક્તિ કેવી રીતે કરવી તે કહો. શનૈશ્વરે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે આવણુમાસના શનિવારથી મારા મતના આરંભરૂપ મારી ભક્તિ કરવી. તે દિવસે વંતધાવન, સુગંધતેલથી અભ્યંગ અને સ્નાન કરી વિશુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી સમીપૃક્ષ પામે જઈ તે વૃક્ષમાં પોડશોપચારથી માઈ પૂજન કરવું કહાય તે વૃક્ષ ન મળે તો પીપળાના વૃક્ષમાં પૂજન કરવું. તેને સાત પ્રદક્ષિણા દેવી અને સાત સત્તતંતુઓ વાંટવાં. એમ ત્રીશ શનિવારસુધી વ્રત કરી તે પછીને શનિવારે ઉદાપન કરવું.

ઉદાપનમાં ઓન્નિષ આલણુને આચાર્ય કરી સુવર્ણતું સમીપૃક્ષ અથવા પીપળાનું વૃક્ષ કરાવી તેની પામે જે હાથવાળા દીર્ઘશરીરવાળા અને ઠંડ તથા પાશને ધારણ કરનારી શનૈશ્વરની ચૂર્તિનું સ્થાપન કરવું, તેને કાળા રંગનાં સાત વસ્ત્રો ઝોડાડવાં. પછી પિંગાક્ષ, સ્વલ દેહ, શ્વેતગ્રીવ અને રક્તપત્ર એ નામોથી વૃક્ષનું તથા શનૈશ્વરનું પૂજન કરી તે પછી જમન્નિં ૦ એ મંત્રથી તક્ષની ખીચડીની, અગ્નિમાં એકમો આઠ આહુતિ દેવી અને

બલિહાર દેવું. દુઝળી અને વાકડાવાળી ગાયનું દાન કરવું તથા સત
બ્રાહ્મણોનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરી તેઓને નમ્ર તથા અન્નમાંથી બનાવેલ
પંડાવ્રતનું ભોજન કરાવવું તથા દક્ષિણા દેવી. પછી તેઓનો આશીર્વાદ લઇ
બંધુજનોસાથે પોતે ભોજન કરવું. વૃક્ષ વસ્ત્રાદિ ઉપરકર આચાર્યને અર્પણ
કરવો. આ પ્રમાણે જેઓ વ્રત કરેછે તેઓને શનૈશ્વરની પીડા થતી નથી
એટલે સાક્ષતા મહામાં, જન્મ લગ્નમાં અને મહાદશા તથા અંતર્દશામાં
તેઓ શનિને લીધે પીડિત થતાં નથી.

શનૈશ્વરે હસરથરાત્રને કહ્યું છે કે, જો હું પ્રસન્ન થાઉં તો રાજ્ય, ગૌર
મંપત્તિ આપી રંકને રાજ બનાવુ છું અને જો અપ્રસન્ન થાઉં તો રાજને
રંક બનાવું છું. દુષ્ટ સ્થાનમાં આવવાથી મેં બ્રહ્મા, શિવ, વિષ્ણુ, સનકાદિ
મુનિઓ, લક્ષ્મી, પાર્વતી, સાવિત્રી અને બીજાં પણ અસંખ્ય રાજ રાણી-
ઓને દુઃખી કરેલ છે. મારી કૂર દષ્ટિમાં આવેલા દેશો, નગરો તથા હાથી
ચોરાઓ હેરાન થઈ ગયા છે. જેઓને હું ઝપાટામાં લઉં છું તેઓને બ્રહ્મા
આદિ દેવો પણ છોડાવી શકતા નથી. પણ તેઓ જ્યારે મારી ભક્તિ કરેછે
ત્યારેજ છૂટી શકે છે આ પ્રમાણે સાંભળી હસરથરાત્રએ શનૈશ્વરની
ભક્તિ કરી અને તેઓ મુખી થયા. આ કથા શ્રીસ્કંદપુરાણમાં છે.

રવિવાર વ્રત.

માંધાતારાજએ વસિષ્ઠમુનિને પૂછ્યું કે ભગવન્ ! સર્વ સિદ્ધિઓને
આપનારા કોઇ ઉત્તમ વ્રતનો ઉપદેશ કરો. વસિષ્ઠે કહ્યું કે રાજન્ ! સૂર્ય-
નારાયણનું વ્રત કે જે માર્ગશીર્ષ માસના રવિવારથી આરંભી પ્રત્યેક રવિ-
વારે એક વર્ષપર્યંત કરવાનું છે. તે કરવાથી કોઈવગેરે રાજોપી તથા
બીજાં કપટોપી વ્રત કરનાર મનુષ્ય મુક્ત થાયછે. પ્રાતઃકાલમાં સ્નાનાદિ
નિત્યકર્મ કરી લઈ ત્રાંજાના ગુદ તથા સ્વચ્છ પાત્રમાં રક્તચંદનથી અષ્ટ-
દશ કમલ કરી તેમાં સૂર્યનારાયણનું પૂજન પોષ્ટોપચારોથી કરવું. માર્ગ-
શીર્ષ માસના રવિવારોમાં મિત્ર નામના સૂર્યનું પૂજન કરવું તેમાં નારિકેલથી
અરે દેવો. નૈરેલમાં ગોલ તથા ધીમહિન તંડુલો દેવા. વ્રત કરનારે વ્રત-
મીનાં તથા પચોનું બજણ કરી ઉપવાસ કરવો અને બ્રહ્મચર્ય પાળી
બ્રાહ્મજીને દક્ષિણામદિન ભોજન દેવું. પૌષ માસમાં વિષ્ણુનામના મર્ચનું

પૂજન કરવું, ખીજોરાથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં તલની ખીચડી દેવી, ત્રણ પક્ષ એટલે ખાર રૂપૈયાબાર ધીનું પ્રાશન કરી ઉપવાસ કરવો અને બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવું. માઘમાસમાં અરજુનામના સર્પનું પૂજન કરવું, બ્રહ્મતીશલ (પતકોળું) નો અર્ધ દેવો; નૈવેદ્યમાં ધી તલ તથા ગોળનો મોદક દેવો. ત્રણ મુદી તિલ ખાઈ ઉપવાસ કરવો અને બ્રહ્મભોજ કરવો. શલ્કાન માસમાં મર્ય એ નામથી મર્યનું પૂજન કરવું, જખીરાનો અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં ધીસહિત દહીં દેવું, ત્રણ પક્ષ દહીંનું પ્રાશન કરી ઉપવાસ કરવો અને બ્રાહ્મણને દહીં તથા ભાતથી ભોજન કરાવવું. ક્રિત્ર માસમાં ભાનુનામના સર્પનું પૂજન કરવું. દાડમના દુલથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં ધી તથા પૂરીઓ દેવી, ત્રણ પક્ષ દૂધનું પાન કરી ઉપવાસ કરવો અને બ્રાહ્મણને દક્ષિણાસહિત ભોજન દેવું. વૈશાખ માસમાં તપતનામના સર્પનું પૂજન કરવું, દાહ્યાથી અર્ધ દેવો; ધૂતસહિત અડદનું અન્ન નૈવેદ્યમાં દેવું, જરા ગોમયનું પ્રાશન કરી ઉપવાસ કરવો અને બ્રાહ્મણને અડદીયા લાકુ જમાડી દક્ષિણા દેવી. જ્યેષ્ઠ માસમાં ઇન્દ્રનામના સર્પનું પૂજન કરવું, આંખાના ક્ષયથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં કરંબ (દહીંવાલો સાથે) દેવો, ત્રણ અંજલિ જલનું પાન કરી ઉપવાસ કરવો અને દહીંભાતથી બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવું. આષાઢ માસમાં રવિનામના મર્યનું પૂજન કરવું; આંખાના ક્ષયથી અર્ધ દેવો, નૈવેદ્યમાં મધ દેવું, ત્રણ મરી ખાઈ ઉપવાસ કરવો અને બ્રાહ્મણને ભોજન દેવું. શ્રાવણ માસમાં મનસ્વિનામના મર્યનું પૂજન કરવું, ત્રપુસી (કાકડી) ક્ષયથી અર્ધ દેવો. સાથવા તથા પૂરીઓનું નૈવેદ્ય દેવું, ત્રણ મુદિ સાથવો ખાઈ ઉપવાસ કરવો અને દક્ષિણાસહિત બ્રહ્મભોજ કરવો. ભાદ્રપદ માસમાં યમનામના મર્યનું પૂજન કરવું, ત્રપુસી શળનો અર્ધ દેવો, ધૂતસહિત ભાતનું નૈવેદ્ય દેવું, ગોમૂત્રનું પ્રાશન કરી ઉપવાસ કરવો અને બ્રહ્મભોજ કરવો. આશ્વિન માસમાં દિરગ્ધરેતનામના મર્યનું પૂજન કરવું. દાઠિમથી અર્ધ દેવો. શકં ૧નું નૈવેદ્ય દેવું, ત્રણ પક્ષ ખાંડ ખાઈ ઉપવાસ કરવો અને ખાંડવાળા દૂધપાકથી બ્રાહ્મણને ભોજન દેવું, તથા તાંબૂલ અને દક્ષિણા દેવી. કાર્તિક માસમાં દિવાકરનામના મર્યનું પૂજન કરવું, દાઠિમથી અર્ધ દેવો, દૂધપાકનું નૈવેદ્ય દેવું, ત્રણ પક્ષ ખાંડનું બક્ષણ કરી ઉપવાસ કરવો અને દૂધપાકથી બ્રાહ્મણને જમાડી દક્ષિણા તથા તાંબૂલ દેવાં. એ પ્રમાણે વ્રત કરી-છેવટ ઉઘાપન કરવું. મર્યની સુ-

વર્ણમય મૂર્તિને રૂપાના પીઠઉપર રક્ત તંદુલોથી કઢેલા ઠાઠસપત્રાત્મક કમલઉપર સ્થાપેલા તંદુલપૂરિત તામ્રના પૂર્ણપાત્ર અને પંચરત્નવાળા બે કુંભ વચ્ચે રૂપાથી તેની યથાવિધિ પૂજા કરવી. મર્યાદા સંસ્થાને માટે કમુંદાનાં વચ્ચે દેવાં, ઉપરનાં બાર નાભોથી સ્પર્શતું પૂજન કરવું. મધ્યમાં સંસ્થાસ્થિતિન સહઅકિરણતું પૂજન કરવું, નારિકેલથી અર્ધ દેવો, મિષ્ટાન્નથી બાર આઠણુને ભોજન કરાવવું તથા દક્ષિણ દેવી અને વચ્ચે દેવાં, તથા વનની સાંગતામાટે મર્યાદા પ્રાર્થના કરવી, પોતે પારણા કરી. બે પ્રમાણે વ્રત કરવાથી મર્વ ઇંદ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે અને મર્વ કષ્ટો નહીં થાય. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

આશાદિત્ય વ્રત.

આશ્વિનમાસના પ્રથમ રવિવારથી બાર વર્ષ પર્વત અથવા એક વર્ષ પર્વત પ્રત્યેક રવિવારે આશાઓને મંપૂર્ણ કરનાર આશાદિત્ય એ નામનું વ્રત કરવાતું છે. વ્રતારંભને દિવસે સ્નાનાદિ નિત્ય કરી અગ્નીષ્ઠ સિદ્ધિ-માટે સ્પર્શનારામણની પ્રીતિના ઉદ્દેશથી આશાદિત્ય વ્રત કરીશ એવા સંકલ્પપૂર્વક પૂજા કરી મર્યાદા ધ્યાનમાં રહેવું. કોઈ એક બ્રાહ્મણે કાર્તિકેય સ્વામીને પૃથ્વી કે મહારાજા દારિદ્ર્યના નાશપૂર્વક સર્વ આશાઓ પાર પડે એવું વ્રત કહ્યું. રકટે કહ્યું કે તેવું સ્પર્શનારામણનું વ્રત કે જે અત્યંત શુભ છે તે કહ્યું સમુદ્રને તીરે હાથવતી નામની નગરી હતી કે જેમાં શ્રીકૃષ્ણ રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાં એક દિવસે દુર્વાસામુનિ આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણે તેમની પૂજા કરી ભોજન કરાવ્યું. સતોષ પામી એ મુનિ જતા હતા તેવામાં માર્ગ કે જે કૃષ્ણને સત્યબામાથી યથેસા પુત્ર હતો તેણે દુર્વાસાનું કુરૂપ જોઈ હાંપી કરી તેથી દુર્વાસાને ઘણું ક્રોધ થયો, પણ કૃષ્ણે કરેલી પૂજાથી શરમમાં પડી દગાવી દીધો. નારદને મળી દુર્વાસાએ માંગને શિક્ષા દેવાતું કહેતાં નારદમુનિ હારકમાં આવ્યા કૃષ્ણે સંહાર કર્યો. નારદે કહ્યું કે ભગવન્ ! તમારું મૈત્ર્ય જોવાની મને ઇચ્છા છે તે દેખાડો. શ્રીકૃષ્ણે ગ્રામદેવીની યાત્રાને પ્રસંગે સર્વ મૈત્ર્યને બહાર કાઢ્યું તેમાં માંગને નહિ દેખવાથી નારદે કહ્યું કે આમાં માંગ કેમ નથી ? નારદે જઈ તપાસ કરતાં અત્યંત કપાળો દેવાથી કૃષ્ણની સ્ત્રીઓ માંગનું ગ્રેમથી ચુંચાત કરતી

હતી. તે દેખી કૃષ્ણપામે જાહેર કર્યું; કૃષ્ણે સાંજને જોવાની શાપ દીધો કે, તું કુદ રોગી થઈશ. તેથી તે કોદીયો થયો. સાંમે કશું કે બગવન! શા માટે શાપ આપ્યો? તમે તો સર્વજ્ઞ છો માટે કહો. કૃષ્ણે દુર્વાસાનો પ્ર-પંચ જાણી સાંજને કશું કે પુત્ર! આશાદિત્યનું વ્રત કર કે જેથી તારો રોગ મટી જશે. સાંમે તે વિગેનો વિધિ પૂછતાં કૃષ્ણે કશું કે આશ્વિન માસના રવિવારથી આ વ્રત કરવાનું છે, અને તેનું પૂજન ઉપરપ્રમાણે મમજવું. રાત્રિએ એકવાર નક્ત જોજન કરવું. એ પ્રમાણે એક વર્ષપયંન કરવાથી સર્વ આશાઓ સિદ્ધ થાયછે. જેવઠમાં પૂડલાઓથી તથા દૂધપાકથી બ્રાહ્મણોને જોજન કરાવી દક્ષિણા ફેરી તથા બાર દલસો વસ્ત્રસદિત ફેરા. પિતાના વચનપ્રમાણે એ વ્રત કરવાથી સાંજ કુદ ગેમથી મુક્ત થયો અને મર્વ સુખોને પામ્યો. આ કથા ઝકંદપુરાણમાં છે.

દાનકલ્પ વ્રત.

આશ્વિનમાસના શુક્લપક્ષના છેવા રવિવારથી માઘમાસના શુક્લપક્ષની સપ્તમી પર્વત દાનકલ્પ એનામનું વ્રત કરવાનું છે. સ્વર્ણમય મર્તિમાં શંખ ચક્રને ધરનારા, કમળાસનઉપર બેઠેલા, બાણબંધ, મહારાટ્ઠિ કુલ્લ, મુકુટ અને હાર એઓથી મુશોગિત, સુવર્ણમય શરીરવાળા મર્વનું ધ્યાન કરવું. જગન્નાથ, પદ્મામન, મહાપતિ, તમોદત્તા, મિત્ર, વિશ્વતેજમ્, સવિતા, જગત્પતિ, ત્રિમૂર્તિ, હરિ, સૂર્ય, બારકર, અહરપતિ, અગ્નિનાશી, લોકેશ, રવિ, બાતુ, પૂષા, ખમ અને સર્વાત્મા એ નામોથી ગોદશોપચાર પૂજન કરવું. મળમત્રથી બાર ચાર દેવા અને બ્રાહ્મણનું પૂજન કરવું. આ વિગેની કથા આ પ્રમાણે છે કે, પિતાને ઘેર વસતાં કુંતીજીએ પધારેલા વ્યાસ-મુનિની પૂજા કરી પૂછ્યું કે બગવન! આ જન્મમાં પતિનું, સંતાનનું અને અન્નવસ્ત્રનું સુખ દેનાર તથા પરલોકમાં મોક્ષ દેનાર એવું કોઈ વ્રત કહો. વ્યાસે કહ્યું કે દાનકલ્પ નામનું વ્રત કે જે શંકરે પાર્વતીને કહેલું છે તે સાંભળો. શંકરે પાર્વતીને કહ્યું કે તમે બરતખંડમાં યમુના નદીના તીર ઉપર ઋષિપત્નીને સમૃદ્ધ વ્રત કરવામાટે આવેલ છે, ત્યાં જઈ તેઓની પાસેથી એક ઉત્તમ વ્રતનું શ્રવણ કરો. શંકરની આજ્ઞાથી પાર્વતી યમુનાને તીરે જતાં દતાં ત્યાં માર્ગમાં જનકપુરની રહેનારી, અત્યંત દરિદ્ર, પતિના-

વિયોગવાળી અને દુઃખ પામતી એક કુસુમાવતીનામની સ્ત્રીને દેખી ક્યાને લીધે તેને સાથે લઈ આગળ ચાલ્યા. ત્યાં માર્ગમાં એક બીજી સ્ત્રીપણ પતિના વિયોગવાળી તથા પુત્રગગની મળી તેને પણ સાથે લઈ પાર્વતી રવિવારને દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે યમુના નદીને તીરે પહોંચ્યા. કન્યા ઋષિપત્નીઓ દાનકૃત વ્રત કરતી હતી પાર્વતીએ ઋષિપત્નીઓને પૂછ્યું કે, આ વ્રતની મર્મ વ્યવસ્થા કહો તેઓએ કહ્યું કે આ સૂર્યનારાયણ વ્રત છે પતિનું પુનરુત્થાન અને અનાદિનું સુખ આપનાર છે આ વ્રત કરવાથી હનુમાર કન્યા દાન ત્રણ લાખ જોદાન, રૂઢીદાન, તિલપુજનું દાન અને સુવર્ણવૃત્તાદાન એઓનું ફળ મળે છે તેથી દાનગ્રહ એનું આ વ્રતનું નામ અનર્થ છે એમ કહી પૂર્વપ્રમાણે પૂજનાદિ વિધિ કલ્પી તેમ, વળણ તથા ક્ષાર પદાર્થો વગરનું તથા જેમાં ધણું બીજ હોય તેવા ફળવગરનું ભોજન એકવાર તેવું અથવા કદ, મગ, ફળનોજ આહાર કરી નત કરે તો વિશેષ ફળ થાય છે નીવાર (નાનવી) ધાન્ય તથા દધિનું પણ બાજણ કરી નત થાય છે. એ પ્રમાણે આશ્વિનમાસા છેલ્લા શુકલ રવિવારથી માધ્યમાસની સુદિ સાતમ પર્વત પ્રત્યેક રવિવાર આ વ્રત કરન રીતને વિવેક ઉપવાસ કરી સપ્તમીને દિવસે સૂર્યની પ્રતિમાનું પૂજન કરી વજ્રસદિત તે પ્રતિમાનું આલ્લણને દાન દેવું આચાર્યદ્વારા જોમયોપનિષદ ભૂમિકાપર યથાવિધિ અભિસ્થાપન કરી રતસહિત પાપક્ષથી, સૂર્યમનવડે હોમ કરવો અને સમાપ્તિ કરી એ પ્રમાણે પાંચ વર્ષપર્વત આ નત કરવાનું છે પ્રથમ વર્ષે પાંચ પ્રથમ મીઠી બીજે વર્ષે જોડૂમ, ત્રીજે વર્ષે ચણા, ચોથે વર્ષે તિલ અને પાંચમે વર્ષે આદિ આલ્લણને દાનમાં દેવા અને બાર આલ્લણોને ભોજન દેવું એ પ્રમાણે નત કરવાથી પદ્માવતી તથા દમયંતી પોતાના પતિના સંયોગને પામી અને સુમિત્રાને પુનઃ પ્રાપ્ત થયો છે પાર્વતી એપ્રમાણે શ્રવણ કરી દૈતાસતર/ આનતા માર્ગમાં એ પરમ શિવબક્ત આલ્લણે રતુતિ કરી, તેથી પાર્વતીએ વનમાંથી લીધેના મ્વર્ણમાધુ (ફલ વિશેષ) રસને તે નતપ્રભાવથી અગ્નિમંત્રિત કરી તે આલ્લણને આપ્યું આલ્લણે તે ફલ લઈ થેર આવી સ્ત્રીને આપ્યું ધરમાં ધન ધાન્યની સંપત્તિ અપાર થઈ પડી સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે આ ફલ તમને કોણે આપ્યું? વિષે કહ્યું કે મહાદેવી પાર્વતીએ આપ્યું છે સ્ત્રીએ કહ્યું કે આપણે દૈનાસમાં જઈ સર્વ વૃત્તાત જાણીએ, સ્ત્રીના વચનથી આલ્લણે પત્નીમાંયે દૈલાસમાં જઈ પાર્વતીને

તે યજ્ઞનો અપૂર્વ મહિમા પૂજ્યો. પાર્વતીએ દાનશક્તિ વ્રતનો મહિમા ધતિ-
કર્તવ્યતા તથા તેથી યુક્ત દક્ષ ત્રિમેનો વ્રતાંત કહ્યો. દિગ્દંપતીએ એ
વ્રત કર્યું તેથી સર્વ સૌખ્ય પામી પરલોકમાં સદ્ગતિ પામ્યાં. વ્યાસજીએ
કુંતીને કહ્યું કે તમે પણ આ વ્રત કરો કે જેથી સર્વ મનોરથો સંપૂર્ણ
થાય. કુંતીએ તે વ્રત કરવાથી અભીષિષિદિ મેળવી. આ કથા રૂક-
પુરાણમાં છે.

વ્યતીપાત વ્રત.

યુધિષ્ઠિરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે ભગવન! વ્યતીપાતની ઉત્પત્તિ
તથા તેનો મહિમા કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે રાજન! પૂર્વે શુકદેવજીના પૂજ-
વાથી વ્યાસે પૃથ્વી તથા વરાહના સવારૂપે એ વ્રત કહેલું છે તે સાંભળો.
જ્યારે ચંદ્રમાએ બૃહસ્પતિની તારાનામની 'ત્રીનું' હરણ કર્યું ત્યારે
મર્ષે મિત્રપણાથી ચંદ્રને ધણો સમજાવ્યો પણ તે સમજ્યો નહિ,
એટલુંજ નહિ પણ તેણે મર્ષક્રોધ ક્રોધદષ્ટિ કરી. તેથી મર્ષે પણ ચંદ્રક્રોધ
ક્રોધ દષ્ટિ કરી. આમ બન્નેની ક્રોધ દષ્ટિ પરસ્પર મળતાં તેમાંથી પીંગળાં
નેત્રો અને તેવાજ કેમોવાળો, લાંબા દાંતોવાળો, ડાંચ ઉદરવાળો, લાંબી
શુભવાળો તથા યમજેષો બંધકર એક પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો. તેણે જંગમને
ખાધ જવાની તૈયારી કરતાં મર્ષ તથા ચંદ્રે તેને ચાટકાવ્યો. તેણે પોતાનું
નામ, નિવાસ તથા બદ્ધવતી માગણી કરતાં તે બન્ને દેવોએ તેને વ્યતીપાત
એવું નામ આપ્યું. સપ્તજા યોગોમાં રાજનરૂપે સ્થાન આપ્યું અને વ્યતી-
પાતને દિવસે જોયો સ્નાનઘનાદિ ન કરે તેઓના પુણ્યરૂપ ભક્ષ્ય આપ્યું.
સારથી વ્યતીપાત ત્રણે લોકમાં પ્રખ્યાત થયો.

પ્રથમ માર્ગશીર્ષમાસના વ્યતીપાતને દિવસે સહુદ્રમાં મળનારી નદીમાં
સ્નાન તથા ઉપવાસ કરી આહુત્તે ઋગ્વેદના પચ્ચમાન સૂક્તનો જપ કરવો
અને બીજા વર્ણોએ યજ્ઞોપાનમ નમઃ એ મંત્રનો જપ કરવો, સાકરથી
ભરેલા અને વસ્ત્ર વીંટલા ત્રાંબાના કુંબકર પૂર્ણપાત્રમાં વ્યતીપાતની
ચારાર સુખનાળી સુવર્ણમૂર્તિનું સ્થાપન કરી પંચામૃતસ્નાનાદિ પોડશો-
પચાર પૂજન કરવું. પંચરત્ન તથા અક્ષતસહિત પુષ્પાંજલિ આપવો અને
કુપરકરમદિત ચંપાનું દાન દેવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક માસે આવતા વ્યતી-

પાતનું' વ્રત પૂર્ણ કરતા ચૌત્તો વ્યતીપાત આવે ત્યારે ઉધાપન કરતું તેમા વ્યતીપાતાય સ્વાહા એ મનથી ક્ષીરજ્વોની એકસો આઠ સમિધ અગ્નિમા હોમવી. ધી, દુધ, તથા ફળની પણ એટલી આકૃતિ આપવી આચાર્યને સમજાવે ઉપસ્કર અર્પણ કરવો અને એક ગોદાન દેતું તથા બીજા શાલ જોને પણ દીપ, ઉપાનહ, હવ્ર અને અન્ન તથા વસ્ત્ર આપનાં.

સાધારણ દિવસે કરેલા દાનકરતા અમાવાસ્યાને દિવસે કરેલું દાન દશગણુ ફળ આપેછે, તેના કરતા ક્ષય દિવસે કરેલું દાન મોગણુ ફળ આપેછે, તેનાથી સોગણુ ફળ સંક્રાંતિને દિવસે કરેલું દાન આપેછે, તેનાથી મોગણુ ફળ વિનુવસંક્રાંતિ કે જે મેઝ તથા તુલાસંક્રાંતિ કહેવાયછે તેમા કરેલું દાન આપેછે તેના કરતા યુગાદિ તિથિઓમા કરેલું દાન દશગણુ ફળ આપેછે, તેના કરતા અયનસંક્રાંતિ એટલે કર્ક તથા મકરસંક્રાંતિમા કરેલું દાન સોગણુ ફળ આપેછે, તેનાથી ચંદ્રગ્રહણમા કરેલું દાન હજારગણુ ફળ આપેછે, તેથી સૂર્યગ્રહણમા કરેલું દાન સોગણુ ફળ આપેછે અને તેના કરતા વ્યતી પાતને દિવસે કરેલું દાન તો અસંખ્યગણુજ વધારે ફળ દેજે. વ્યતીપા તમા પણ પ્રથમની બાવીસ ધડી હૃત્પત્તિ અવસ્થાની ગણાયછે તેથી તેમા કરેલું દાન લક્ષગણુ ફળ દેછે તે પછીની એકતીસ ધડી ભ્રમણાવસ્થાની કહેવાયછે તેમા કરેલું દાન મટિગણુ ફળ દેછે, અને તે પછીની સત્તર ધડી પતનાવસ્થા કહેવાયછે તેમા કરેલું દાન અર્બુદગણુ ફળ દેછે છેવટની બે ધડી તો પતિતાવસ્થા કહેવાયછે તેમા કરેલા દાનનું ફળ તો અક્ષયજ્ઞ આ વ્રતને સમાપ્ત કરી અનતપુણ્યને મેળવનાર મનુષ્ય, ઐહિક તથા પારલોકિક મર્વ પુરુષાર્થોને પામેછે અને કયાના અવલુધી પણ પુણ્ય થાયછે આ કથા વરાહપુરાણમા છે

નારદીયપુરાણમા વ્યતીપાતનું માહાત્મ્ય આ પ્રમાણે છે કે, યુધિષ્ઠિરે માર્કંડેયમુનિને પૃછ્યું કે કયા નતથી તથા દાનથી યમરાજાનો ભય ન થાય ? માર્કંડેયમુનિએ કહ્યું કે પૂર્વે હર્ષશ્રાવણે વ્યતીપાત યોગનું વ્રત કરી તેનું પુણ્ય એક સંકરને આપી તેનું કંઈ કાંઈ હતું એક દિવસે હર્ષશ્રાવણ મૃગયામાટે વનમા રહેતા હતા ત્યાં ઘાટી ગયેલા શરીરવાળા એક જંગલી સૂકર તેના જોવામા આ પેા અને તેથી દયાની લાગણીને લીધે હર્ષશ્રાવણને વિચાર થયો કે કયા કર્મનું ફળ આ પ્રાણી ભોગવતો હશે ? પછી તેણે પૃછ્યું કે સૂકર ! તને આ અવસ્થા સાથી આવી છે ? સૂકર જોતો ?

રાગ્ન ! હું પૂર્વજન્મમાં એક ધનાઢ્ય અને તેથી ગર્વિષ્ઠ વૈશ્ય હતો. ધનવાન છતાં પણ મેં યાચના કરનારાઓને તથા આશા રાખનારાઓને કંઈપણ આપ્યું નહિ. ધનની આશાવાળા વિદ્વાન બ્રાહ્મણોએ ધર્મશાસ્ત્રોનું, પુરાણોનું તથા ઇતિહાસોનું શ્રવણ કરાવ્યું પણ તે તપાવેલા લોદાપર પડેલા જલજિંદુની પેઠે મારા અંતઃકરણમાં જરાપણ ટક્યું નહિ. એક સમયે વ્યતીપાતને દિવસે ડાઘ બ્રાહ્મણે આવી મારી પાસે યાચના કરી પણ મેં તેને કશું આપ્યું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ ખરાબ સમ્પ્રદાયી તેને તરછોડી કહાડ્યો. બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે, અરે વૈશ્ય ! આજે વ્યતીપાતનો દિવસ છે માટે કંઈપણ દાન આપ. વ્યતીપાતને દિવસે તિલમાત્ર આપેલું દાન મેરુત્વસ્ય થાયછે. આમ કહ્યા છતાં પણ મેં તેનો ફરીને તિરસ્કારજ કર્યો. ડાપ પામેલા બ્રાહ્મણે મને શાપ આપ્યો કે જેમ દુર્વચનોથી તેં મારું અંતઃકરણ બાળ્યું છે તેમ તું દગ્ધશરીરવાળો થઈ અરુપમાં સૂકરના શરીરથી મોહોટા કંઈને પામીશ. શાપ પામ્યા પછી હું જરા નરમ પડ્યો અને મેં તેની ક્ષમા માગી, ત્યારે સ્વાભાવિક રૂપાવાળા તે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે એ અવતારમાં ડાઘ રૂપાળુ રાગ તારો ઉદ્ધાર કરશે. એમ કહી તે ચાલ્યો ગયો. અને મારો આ અવતાર થયો છે.

સૂકરનું વચન સાંભળી રાગએ તેને પૂછ્યું કે હવે તારો ઉદ્ધાર કયા પ્રકારથી થાય એમ છે ? સૂકરે જવાબ આપ્યો કે તમે પૂર્વે વ્યતીપાતનું જે કાંઈ વ્રત તથા દાન કરેલ હોય તેનું ફળ મને આપો તો મારો ઉદ્ધાર થાય. આવા અધમ અવતારમાં મને આટલી પણ રમ્ભતિ રહેવાનું કારણ એજ છે કે, મેં પૂર્વ જન્મમાં એક વખત વ્યતીપાતની કથાનું શ્રવણ કર્યું હતું. માતા જેમ સર્વ રીતે પોતાના સંતાનનું હિતજ કરેછે તેમ વ્યતીપાતનું વ્રત સર્વ પ્રકારે વ્રત કરનારને સુખીજ કરેછે. ઉદય પામેલો સર્વ જેમ અધઃકારનો નાશ કરેછે તેમ વ્યતીપાતનું વ્રત સમગ્ર પાપોનો નાશ કરેછે. સર્વ અને સોમનો યુગ વ્યતીપાત સંખજેવા કર્ણવાળો, લાંબા હોઠવાળો, લાંબી બુકુટિ તથા નાસિકાવાળો, આઠ નેત્રોવાળો, ચાર મુખવાળો, અટાર ભુજવાળો અને સાત યૌજન વિસ્તારવાળો છે. માધ, શંકુન, માર્ગશીર્ષ, વૈશાખ કે શ્રાવણમાસમાં જે દિવસે વ્યતીપાત હોય તે દિવસે તેના વ્રતનો આરંભ કરવો. પંચગવ્ય, તિલ તથા આમળાંથી સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી વ્રતનો સંકલ્પ કરવો. વ્યતીપાતની સુવર્ણચૂર્તિનું પૂજન કરવું, ઉપવાસ કરવો અને સુવર્ણ, તમ તથા ધીનું દાન કરવું. એ પ્રમાણે એક

વપસુંથી કરી છેવટમાં ચૌદમે વ્યતિપાતે વિદ્વાન બ્રહ્મણને તેણીને સર્વ-
 તોમદ મંડલ ભરી ચક્રસાવાળા પૃથ્વીપાત્રયુક્ત કુંભનું સ્થાપન કરવું. ગોળ
 તથા તળથી ભરેલા શરાવનું દાન દેવું. ચંબ્ર, ચક્ર, ગદા અને પદ્મને ધર-
 નારા વિભુની સુવર્ણમૂર્તિની પોશ્ણોપચાર પૂજા કરી પ્રાર્થના કરવી કે
 હે ભગવન! વ્યતિપાત તમારા હાથકપ છે, વૈદ્યુતિ તમારા ચરણરૂપ છે,
 મહાંતિ તમારું હૃદય છે, અમાવાસ્યા તમારી નાભિ છે, પૃથ્વીમા તમરું
 પૃથ છે, પગાંગ એટલે તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને કરણ એ તમારા
 પાંચ પર્વ છે, તથા દ્વાદશી તમારું મુખ છે. અમાવાસ્યા એ પિતૃતિથિ
 કહેવાયછે, મન્વાદિ એ માનૃતિથિ કહેવાયછે દ્વાદશી એ ભગિની તિથિ કહે-
 વાય છે તથા વ્યતિપાત એ સહોદર તિથિ કહેવાયછે. પિતૃતિથિમાં આપેલું
 દાન સોગાલું ફળ આપેછે, માનૃતિથિમાં આપેલું દાન હજારગણું ફળ દેછે,
 ભગિનીતિથિમા આપેલું દાન દસહજારગણું ફળ દેછે તથા સહોદરતિથિમા
 આપેલું દાન અક્ષય ફળ દેછે. આપ મારા વ્રતને સફળ કરો. આમ પ્રાર્થના
 કરી શક્તિપ્રમાણે દાન આપીને પછી અકલ્પની સમિધની એકસો આઠ
 આહુતિ ઝાળને દેવી અને ખીપળાની સમિધની આહુતિ વ્યતિપાતને દેવી.
 વિષ્ણુના ઉદેશથી પાંચસ તથા કળોનો હોમ કરવો. સર્વ ઉપરકર આચાર્યને
 દેવો, તેર બ્રાહ્મણોને સાઠ તથા દૂધપાકનું ભોજન કરાવવું અને ગોદાન દેવું.
 ચક્રના કહેવાથી રાત્રિએ પોતે કરેલા વ્યતિપાતનું ફળ તેને
 આપું, જેથી તે શાપ અને પાપથી મુક્ત થઈ દિવ્યગતિને પામ્યો.

વૈદ્યુતિયોગ.

ધૈર તથા બ્રાહ્મણોની ભક્તિ કરનાર અંબરીપરાજ્ઞએ વસિષ્ઠમુનિને
 પૂછ્યું કે ભગવન! સર્વ યોગોમાં હેનટના વૈદ્યુતિયોગના વ્રતનો તથા દાનનો
 મહિમા કહો. વસિષ્ઠે કહ્યું કે જેવો વ્યતિપાતનો મહિમા છે તેવોજ વૈદ્ય
 નિનો મહિમા છે. વૈદ્યુતિ યોગ હોય તે દિવસે સુવર્ણ, ધાન્ય, તલ તથા
 પાત્રનું દાન દેવામાં આવે તેનું ફળ અમુલ્ય થાયછે. જે દ્વાદશીને દિવસે
 વૈદ્યુતિયોગ હોય તો તેનું પુણ્ય વિશેષ છે. માત્રમાસ, શુકલપક્ષ, રવિ, સોમ
 કે બુધ અને વૈદ્યુતિયોગ એમ ચાર યોગો એકા હોય તો તે સર્વોત્તમ
 યગ આપનાર છે. તે દિવસ દૂધપાક, ધી, માકર અને મધ્યથી બ્રાહ્મણોને

બોજન કરાવવું. આ વ્રત કરવાથી સ્ત્રી વૈધવ્યના કષ્ટમાંથી મુક્ત થાય. વૈધતિને દિવસે પચગવ્ય, તલ અને આમળાં શરીરે ચોળી પવિત્ર જળથી સ્નાન કરી પવિત્રપણે નિત્યકર્મ કરી વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને તેડાવી તેઓનું પૂજન કરી તેઓને બોજન કરાવવું તથા તિથપાત્ર, ધૂતપાત્ર, સુવર્ણ, રીંપ અને અન્નાદિ પદાર્થોનું દાન દેવું. વૈધતિયોગમાં કરેલું દાન મર્ત્ય જાતના દારિદ્ર્ય વગેરે પાપોમાંથી મુક્ત કરે. વ્યતીપાતની પેઠે વર્ષિયન ઉપવાસાદિ નિયમો પાળી છેવટ ઉઘાપન કરવું. તેમાં સર્વતોમદ્રમંદ્ય ભરી ઉમામહેશ્વરની સુવર્ણમય મૂર્તિનું આપન કરી પૂજન કરવું, અને શર્કરા-પૂરિત પૃથ્વીપાત્રવાળા કુબજા વૈધતિયોગનું આવાહન કરવું તથા યથાવિધિ હોમ કરવો. ગોદાન કરવું, તામલ સોપારી તથા ખીજ મુખવાસોનું દાન દેવું અને સોગ બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા પછી પોતે જમવું. મહાભારતમાં બીષ્મ-પિતામહે દુર્યોધનને કહ્યું છે કે જેમ વૈધતિયોગમાં કરેલું એકગણું દાન શ્રદ્ધાવગેરેના યોગથી દશગણું, મોગણું અને હજારગણું થાય તેમ આપના મૈત્ર્યપર આવતાં આશુનનાં બાણો એક એકમાંથી દશગણાં, સોગણાં અને હજારગણાં થઈ પડે. આ ઉપરથી પણ જણાય છે કે વૈધતિયોગમાં કરેલું દાન ઘણું જ આપનાર છે.

માસોપવાસવ્રત.

આશ્વિનમાસના ગુરૂત્તમપક્ષની એકાદશીથી આરભી કાર્તિકમાસના શુક્રત્તમ પક્ષની એકાદશીપર્યંત એક માસના ચાલુ ઉપવાસો કરનારપ માસોપવાસ એ નામનું વ્રત વિષ્ણુરક્ષતામના આગમ અથવા કહેવું છે. નારદમુનિએ બ્રહ્માને પૂછ્યું છે કે, ભગવન! માસોપવાસવ્રતનું માહાત્મ્ય કહો. બ્રહ્માએ કહ્યું કે નારદ! દેવોમાં જેમ વિષ્ણુ, તેજસ્વીઓમાં સૂર્ય, પર્વતોમાં મેશ, પક્ષીઓમાં ગરુડ, તીર્થોમાં ગંગા અને વર્ણોમાં બ્રાહ્મણો ઉત્તમ છે તેમ વ્રતોમાં માસોપવાસ વ્રત ઉત્તમ છે. વ્રત કરનારા અધિકારગ્રાહે શરીરના અને મનના સામર્થ્યનો વિચાર કરી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ અતિદૃઢ, પરાક્રમી થઈ ૬૨૭, ચાદ્રાવણ વ્રત કરવું. આ વ્રતના મુખ્ય અધિકારી વાનપ્રથ્ય, મન્યાસી તથા દિવન સ્ત્રી છે. પણ આ વ્રત ગૃહસ્થે કરવાનું નથી આર-ભમાં આશ્વિનમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશીનો ઉપવાસ કરી ત્રીસ દિવસના

આ નતનુ ગ્રહણ કરતુ વિષ્ણુના મંદિરમાજ નિવાસ કરી ઉપવાસ કરનાર પ્રાણી સર્વે પાપોથી મુક્ત થઇમોક્ષને પામેછે ત્રણે કાળમા સુગંધિ પુષ્પોથી, કેસરી ચંદનથી નેવેઘથી તથા દૂપદીપથી વિષ્ણુની પૂજા કરવી આખો વિવસ વિષ્ણુના નામોતુજ પઠન તથા સ્મરણ કરવુ. મિથ્યાવાદ, નીચતો સસર્ગ તથા કામક્રોધાદિનો ત્યાગ કરવો. યાજ્ઞ પણ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહિ શરીરતુ તેવાદિથી મર્દન, તાડન, વિતેપન તથા અજમજાણની વાર્તા એએનો ત્યાગ કરવો વિચાર કરવો કે, અરે છવ ! તે અનાદિ કાળથી અનંત અવતારોમા આખી પૃથ્વીમા પણ ન સમાય તથા મેરુપર્વતથી પણ જેનો ઢગનો માપી ન શકાય એવું અજ ખાધેનુ છ તથા અસખ્ય સમુદ્રોમા પણ ન સમાય એવું જળપાન કર્યું છે તોપણ તને સતોપ થયો નથી. માટે આ નતમા એક માસમાટે તેમા હેયમુદ્ધિ કર તો સાર ધર્માનિ વિચારથી ક્ષુધાનૃપાની ઇચ્છાની શાન્તિ કરવી. એ પ્રમાણે કરી હેવગમા દાદ શીને દિવસે વિપાતને પચામૃતથી સ્નાન કરાવી મહાપૂજા કરી ત્રીણ ખાદ્ય જોાને જમાડવા દક્ષિણા દઈ વસ્ત્રો આપવા આસન, કમડનુ, ચોગપદ, જનોઇ, શંખા છત્ર, પાકુકા, ઉપાનહ અને ગાય એએનોના દાન દેવા

આ વ્રત કરનાર પોતાના પિતૃઓસહિત વૈકુઠની ગતિ પામેછે વ્રત કરનાર ઘણા ઉપવાસોને લીધે ભરવાની દશામા આવી જાય તો તેને ગરમ દૂધ પાનુ, ફળો ખવરાવવા અને જળપાન પણ કરાવતુ. અને પાઞ્ચથી તે બાબતનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ તો તેથી તેના નતનો ભગ થતો નથી

ધારણપારણા વ્રત.

આ નત આસાદમાસના સુકનપની એકાદશીથી ચારબી કાર્તિક મામના સુકનપની એકાદશીપર્વત યાયછે મહાભારતના યુદ્ધપ્રસંગપછી બાધવેાની હિંસાથી તથા અશ્વત્થામાએ કરેલા પુત્રોના નાશથી પીવ પામેવા યુવિદિરાગ્નએ શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યુ કે ભગવન ! બાધવોના નાશજન્ય પાપથી મુક્ત કરનાર તથા પુત્રપૌત્રાદિ સતતિને વધારનાર અને ઇદ્રિયોને વશ કરી મસારમાગરમાથી તોરે એવુ કોઈ વ્રત દોષ તો તે કહો શ્રીકૃષ્ણે જોલ્યું કે “ધારણપારણા” એનામનુ નત તમારા કહેવા પ્રમાણે શુભ ફળો આપેતે તેના આરબ આશા સુદિ એકાદશીને દિવસે યાયછે તેમા પુણ્યાહવાચ

કરી નતનો સકલ ક વો આ નત જેમ ચોમાસાના આદિમા યજ્ઞ શક્ય છે તેમ તેના અતમા પણ યજ્ઞ શક્ય છે અને વચમા પણ યજ્ઞ શક્ય છે અર્થાત્ ચોમાસામા ગમે સારે થાય એવો પણ પક્ષ છે એક માસની એકાદશીમા મતની ધારણા એટલે તેનો સ્વીકાર કરવો અને બીજા માસમા એકાદશીને દિવસે પારણા એટલે સમાપ્તિ કરવી એથી આ મતનુ ધારણાપારણા એવું નામ છે. આ મતમા એક માસના સતતઉપવાસ કરી છેવટ એટલે સમાપ્તિમા ઉદ્યાપન કરવું એ પ્રમાણે ચાર માસ ધૃષ્ટી કરવાનું છે આરભને દિવસે વિષ્ણુની પોડશોપચાર પૂજા કરી અટાક્ષર મન્તનો જપ કરવો દિવસ રાત્રિએ ૧૫ આનુ રાખવો અને બ્રહ્મચર્ય આદિ નિયમો પાળવા ઉદ્યાપનમા આચાર્યનું વરણુ કરી સુવર્ણમય લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિને પચામૃતથી સ્નાન કરાવી તેની પુષ્પ, ચન્દન અને તુલસીથી પૂજા કરવી અટાક્ષરમન્તથી એકસો આઠ અર્ધ આપવા, રાત્રિનું જાગરણ કરવું અને તેમા પુરાણકથાનું શ્રવણ કરવું પછી સવારના પદર અથવા નીચ બ્રાહ્મણોને નિમંત્રણ કરી તિસો દન, ઘૃતોદન અને પાચસથી યથાવિધિ હોમ કરવો, પૂર્ણાંતિ કરી નિમન્ત્રિત બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા વગેરેથી સતુષ્ઠ કરી ભોજન કરાવવું અને પોતે પણ ભોજન કરવું એ પ્રમાણે મત કરવાથી બ્રહ્મહત્યાજેવા પાપોથી પણ મુક્ત થવાય છે.

આ નતનુ બીજું નામ “ મહાવત ” પણ કહેવાય છે પૂર્વે શ્રી રામચદ્રજીના ઉપદેશથી સુગ્રીવે પેતાના બાળને મારી નાખવાના પાપમાથી મુક્તિવામાટે આ નત કર્યું હતું નારદમુનિ પણ જે અનંતાશ્રમા ઘરનીના પુત્ર હતા તે અવતારમા તેણે શ્રદ્ધાવાળી મુક્ત થવા અને ઉત્તમ ગતિ મેળવવામાટે આ નત કર્યું હતું, અને તેનો ઉપદેશ તેને અતુર્ભાસપત્ત એક રથગે રહેના સન્ધ્યાસીઓ તરફથી મળ્યો હતો યુધિષ્ઠિર! તમે પણ આ મત કરશો તો સર્વ હિસાબનિત પ્રત્યવાયના નાશપૂર્વક મતતિના અ વિચ્છેદને મેળવી જિતેન્દ્રિયપણાને લીધે શોકનિવૃત્તિની સાથે અનુપમ સુખ શાંતિને પામશો જે મનુષ્ય દૃઢ ચિત્ત રાખી આ ધારણાપારણા મત કરે છે તે ત્રિવિધ પાપોથી અવગ્ર્ય મુક્ત થાય છે અને પરલોકમા સદ્ગતિ પામે છે આ નતકથા ભવિષ્યપુરાણમા છે.

મલમાસ વ્રત.

લક્ષ્મીશ્વરે શ્રીકૃષ્ણને પૂજ્યું કે જગત્પતિ ! લોકો સુખના વિગેરેને ન પામે તેવું કોઈ ઉત્તમ વ્રત કહો. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે દેવિ ! બાર માસોથી જુદા સ્વરૂપવાળો મલમાસ કે જેમાં ચૈત્ર, મૌઁશ્વરધ અને વિશાલ વિગેરે શુભ કર્મો કરવાનો શ્રાવણમાસે નિયેધ છે, પણ હું તેનો અધિકારતા જેવ હોવાથી તે પુરોગતમમાસ કહેવાયજે, એમાં સંક્રાંતિપ્રવેશ થતો નથી. તે માસમાં જે કંઈ દાન, વ્રત, તપ તથા હોમવિગેરે કરવામાં આવે છે તે અક્ષય ધાયછે. મલમાસની પ્રરતિ થતી હોય તેને પહેલે દિવસે પ્રાનાનૃત્ય કરી એકલુક્તનો, ઉપવાસનો, ફલાહારનો, નક્તમોજનનો અથવા કેવલ પપ:પાનવગેરેનો નિયમ લેવો. માંકેયમુનિએ યુધિષ્ઠિરાજને કહેલું છે કે અધિક માસના શુક્રવર્ણની પ્રતિષ્ઠાથી અમાવાસ્યા પર્વત જે નિયમો લીધા હોય તે અખંડિત પાળવા જોઈએ. હમેશાં ધૃત શર્કસથી યુક્ત અપૂર્ણાનું દાન કરવું તથા વિધ્યુતું પૂજન કરવું. જ્વતીપત, કાલશી, પૌર્ણમાસી, ચતુર્દશી, નવમી તથા અષ્ટમીને દિવસે વ્રત તથા દાન કરનાર દરિદ્રતાના દુઃખથી મુક્ત ધાયછે. અપૂર્ણાનું દાન હમેશાં ન જાની શકે તો એકજ દિવસે તેત્રીસ અપૂર્ણાનું દાન કરવું. તેની માથે પાત્રો દેવાં તથા દક્ષિણા પણ આપવી.

પૂર્વે એક કૌશિકનામનો વેદવેતા બ્રાહ્મણ હતો. તેને મૈત્રેય નામનો પુત્ર થયો એ પુત્ર મોટોટો થતાં પૂર્વના કોઈ ખરાજ સંસ્કારને લીધે મહા કૂર, નીચ સ્વભાવનો અને ધાનકી થયો. તેણે શુદાગ્નોની ટાળી જમાવી અને તેના આગેવાનતરીકે મૌસામનગરમાં જઈ કોઈ બ્રાહ્મણને મારી નાખ્યો. બ્રાહ્મણના મરણથી ક્રોધ પામેલા તે નગરના લોકોએ તેને ઘેરી લેઈ મારી નાખ્યો. મૈત્રેય પગલોકમાં ગયો. ત્યાં તેનાં કુટુંબોને અતુમરતી અતેક નરકયાતનાઓ તેને ભોગવતી પડી. જ્યારે કૌશિકને પોતાના પુત્રની દુર્ગતિના ખજર નારદમુનિપાસેથી મળ્યા ત્યારે તેણે તેને પૂછ્યું કે મારા એ પુત્રની સદ્ગતિ કેમ થાય ? નારદે કહ્યું કે તેની સદ્ગતિ થવા માટે તમે પુરોગતમમાસનું વ્રત કરો. તેના નિયમો પાળી છેવટ ચૈત્રને દિવસે તેત્રીસ બ્રાહ્મણોને ઈચ્છાભોજન જમાવવું. ૫૬યાન્હ સમયે પુષ્પમંડપ કરી તેમાં મર્વતોમર્મલ બરી વચમાં કુંભધાપન કરવું. તેની અંદર

પંચરત્ન તથા પંચપક્ષવ નાખી ઉપરના પૂર્ણપાત્રમાં દેવતું સ્થાપન કરવું. પછી સ્વસ્તિવાચનવગેરે કરી ઘોઘોપચારથી તેની પૂજા કરવી અને જિપ્ણુ, વિપ્ણુ, મહાવિપ્ણુ, હરિ, કૃષ્ણ, અધોક્ષજ, કેશવ, માધવ, રામ, અમ્યુત, પુરુષોત્તમ, ગોવિંદ, વામન, શ્રીશ, શ્રીકૃદ, વિશ્વસાક્ષી, નારાયણ, મધુરિપુ, અનિરુદ્ધ, ત્રિવિક્રમ, વાસુદેવ, જગદ્ધોનિ, શેષતલ્પગત, સંકર્ષણ પ્રદ્યુમ્ન, દૈત્યારિ, વિશ્વનોમુખ, જનાર્દન, ધરાધાર અને શ્રીધર એ ત્રીશ નામોથી નમસ્કાર કરવા. યજ્ઞોપવીત, પીતલચ્છો તથા નૈવેદ્યાદિથી વિશેષ પૂજન કરવું વીણા, મૃદંગ, પટક, ભેરી તથા તાલાદિ વાદ્યોથી, ગીત વૃત્તાદિથી અને વેદ્યોપથી મોહોટો ઉત્સવ કરવો. નારિંગ, નાનિકેર, અને પંચરત્ન એઓથી અર્પપ્રદાન કરવું. પછી અભાવાસ્થાના પ્રાતઃકાલમાં વિપ્ણુનું પૂજન કરી, સમિધથી, તિલથી અને ચરથી દશ હજાર અથવા એક હજાર આહુતિ અગ્નિમાં આપવી. પૂર્ણાહુતિ પછી આચાર્યવગેરેનો સત્કાર કરવો. ગોદાન કરવું, કાંસાના પાત્રમાં ત્રીસ માલપુલ્યો ભરી તેનું દાન કરવું, એક પાત્રમાં દધિપાક ભરી તેમાં ધી નાખી, સર્પના ઉદેશથી તેનું દાન દેવું. પછી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી સીમાસુધી વળાવી વ્રતની પૂર્ણતા કહેવરાવવી અને ક્ષમા માગવી. પોતે ભોજન કરવું, દીન, અંધ તથા આનાથોને તેમજ પશુવગેરેને પણ ભોજન દેવું. આ પ્રમાણે ઉપદેશ દઈ નારદમુનિ ચાલી નિકળ્યા. અને કૌશિકે તે વ્રત કરતાં તેના પુત્રની સદગતિ થઈ. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

સ્વસ્તિક વ્રત.

આપાઠમાસની પૂર્ણિમાથી આરંભી કાર્તિકમાસની પૂર્ણિમાપર્યંત સ્વસ્તિક વ્રત ચાલે. યુધિષ્ઠિરાજને શ્રીકૃષ્ણે કહેલું છે કે સ્વસ્તિક વ્રત કરનાર મનુષ્ય રાજ થાયછે. ચતુર્માસમાં હમેશ લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિનું પૂજન કરી તે આગળ ગોમયોપલિપ્ત ભૂમિકંપર વિચિત્ર રંગોથી એકસો આઠ સ્વસ્તિક એટલે સાથીયા આજેખી ચોમેર દીવા, પુષ્પો તથા દૂપ વગેરેથી શોભા કરી ભગવાનઆગળ ઉત્સવ કરવો. એ પ્રમાણે કરવાથી સેકડો જન્મનાં પાપો નાશ પામેછે. વિપ્ણુના મંદિરમાં તથા શિવમંદિરમાં પણ ઉપરપ્રમાણે માથીયાવગેરે ચંદ્ર શકેછે. હિતમ તંદુલો તથા ધાન્ય વગે-

રેથી પણ સાધીયા થાયછે. હજાર સાધીયા કરનાર પુરુષ તથા સ્ત્રી પૌત્રાદિ સતતિના અવિચ્છેદને પામી સ્વર્ગને પામેછે. દશહજાર સાધીયાનું અર્પણ કરનાર મનુષ્ય ભયંકર રોગોથી મુક્ત થાયછે અને સ્ત્રી વૈધવ્યને પામતી નથી. એક લાખ સ્વરિતકનું અર્પણ કરનાર મનુષ્ય અનંત સુખનું પાત્ર થાયછે. આપાદમાસની પૂર્ણિમાથી આરંભી આશ્વિનમાસની પૂર્ણિમામાં પણ સમાપ્તિ થઈ શકેછે. શક્તિને અનુસરીને તેના આદિમાં તથા અંતમાં ગોદાન કરવું, કબ્બાનાં આસનો દેવાં અને સોના અથવા રૂપાના સાધીયા પણ આપવા. વળી અમિહોત્ર કે આવસથવાળા બ્રાહ્મણને હોમમાટે ધી દેવું. પોતાની શાખામાં કહેલા વિધિપ્રમાણે પાયસ તથા ઘૃતથી હોમ કરવે અને બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું આ વ્રત પૂર્વે શાંડિકીનામની ઋષિપત્નીએ, સગર રાજાએ, દિલીપ રાજાએ અને હમયંતી સતીએ કરેલું છે. આ વ્રતની સમાપ્તિ એક માસે પણ થઈ શકેછે. આ વ્રત અર્ખદિત રીતે સંપૂર્ણ થાય તો મિત્ર, ધન, આરોગ્ય અને પુત્રનો લાભ મળેછે તથા અંતે સદ્ગતિ થાયછે. વળી ક્ષત્રિય આ વ્રત કરે તો તેને પોતાનું 'મયેલું' રાજ્ય પાહું મળેછે. આ કથા ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

ધાન્યસંક્રાંતિ વ્રત.

રકંદુપુરાણમાં નક્ષિત્રવરે કહ્યું છે કે અપનમંક્રાંતિ (કર્ક તથા મકર) એના પ્રવેશદિવસમાં તથા વિપુલસંક્રાંતિ (મેષ તથા મૃગશ) એના પ્રવેશદિવસમાં યથાવિધિ રનાન કરી મૂર્ધનું ધ્યાન કરી તેની પ્રાર્થના કરવી કે ભગવન્નાં કૃપા કરીને આ વ્રતને વગરવિદ્ધે પૂર્ણ કરજો. તે પછી કેસરના ચંદનથી અટપટ કમળ બાળેખી તેના પૂર્વ ખતમાં બારકરનું, અમિકાણમાં રવિનું, દક્ષિણમાં વિવસ્વતનું, નૈર્ઋત્યમાં પૂષાનું, પશ્ચિમમાં આદિત્યનું, વાયવ્યમાં તપનનું, ઉત્તરમાં માર્ત્તેન્દ્રનું, ઇરાનમાં બાનુનું અને મધ્યમાં વિશ્વાત્માનું પૂજન કરવું, પછી અર્ધ આપવો અને તેની પાસે પ્રથમપ્રમાણ કેઈ ઉત્તમ ધાન્ય મળી પૂજા કરીને પછી તે દક્ષિણાસહિત બ્રાહ્મણને દેવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક માસે કરવું. એમ કરતાં કરતાં જ્યારે વર્ષ પૂરું થાય ત્યારે ઉવાપન કરવું. તેમાં સુવર્ણનું અર્ધપાત્ર કરાવવું અને મંડપ બરી બે જુગલવાળી અને રક્ત વસ્ત્રથી વેદિત મૂર્ધની સુવર્ણમય મૂર્તિ

કરી મધ્યમાં સ્થાપી તેનું પૂજન કરવું, અને છેવટ તે દ્રોણ પ્રમાણ (એક હજાર ચોવીસ તોલાભાર) ધાન્ય સાથે આચાર્યને દેવી. ગોદાન કરવું, હોમ કરવો તથા આહારોને ભોજન કરાવવું અને વ્રત સ્પર્શનારાયણને અર્પણ કરવું. આ વ્રતથી અગ્નિદ્યોત્તમ પરાતું રણ થાયછે, દરિદ્રતા આવતી નથી અને રોગ તથા દુર્ભાગ્ય થતાં નથી. આ કથા રકંદપુરાણમાં છે.

લવણસંક્રાંતિ વ્રત.

ગમે તે સંક્રાંતિને દિવસે યથાવિધિ સ્નાન કરી વસ્ત્રાલંકાર પહેરી કેસરી ચંદનથી કર્ણિકાસહિત અષ્ટપત્ર કમળ આગેખી મધ્યમાં બાસકરનું પૂજન કરી પ્રસ્થ માત્ર ધાન્યના રાશિને તથા પ્રસ્થમાત્ર લવણથી બરેલા એક પાત્રને પૂજી તેનું દાન આહારણે દેવું. એ પ્રમાણે એક સંવત્સર-પર્યંત કરી છેવટમાં સુવર્ણમય સર્પની મૂર્તિ કરી તેની રક્ત વચ્ચેથી, રક્ત ચંદનથી અને રક્ત પુષ્પોથી પૂજા કરી એક કંબલ, લવણનું પાત્ર અને ગાયનું દાન દેવું. એ વ્રત કરવાથી લવણના પર્વતનું દાન દવા જેટલું રણ થાયછે, સર્વ સંપત્તિનો લાભ થાયછે, સર્વ રસની પ્રાપ્તિ થાયછે અને અંતે સર્વલોકની પ્રાપ્તિ થાયછે. આ વ્રત રકંદપુરાણમાં કહ્યું છે.

ભોગસંક્રાંતિ વ્રત.

ગમે તે સંક્રાંતિને દિવસે સ્નાનાદિ નિલકર્મ કરી સૌભાગ્યયોગ્ય વસ્ત્રો, કુંકુમ, ઠાજલ, સિંદૂર, પુષ્પો, સુગંધિ દ્રવ્યો, તાંબૂલ, તંદુલ અને ગોળ એ સઘળા પદાર્થો સુવાસિની સ્ત્રીઓને દેવા. દંપતીને ભોજન કરાવીને જે વસ્ત્રો દેવાં. એ પ્રમાણે વર્ષપર્યંત કરી છેવટમાં પૂર્વની પેઠે ઉઘાપન કરવું તથા દક્ષિણાસહિત ગાયનું દાન દેવું. આવી રીતે વ્રત કરવાથી મનુષ્ય અનેક સુખોનું પાત્ર થાયછે. આ વ્રત રકંદપુરાણમાં છે.

રૂપસંક્રાંતિ વ્રત.

સંક્રાંતિને દિવસે તૈલાભ્યંગપૂર્વક સ્નાન કરી પૂર્વનીપેઠે સર્પનું

પૂજન વગેરે કરી સુવર્ણના પાત્રમાં ગરમ ધી બી તેમાં પોતાનું મુખ જોઈ દક્ષિણામુખિન તે પાત્રનું દાન માલ્યજીને દેવું અને એક વખત જમવું. આમ પ્રત્યેક મહાતિએ એક વર્ષ સૂઝી કરવું અને છેવટ ઘૂતધેવું તથા સુવર્ણનું દાન દેવું અને મહત્વ વગેરે ઉદ્યાપન સર્વત્રતસાધારણ સમજવું આ નત રકેદપુરાણમાં છે.

તેજઃસંક્રાંતિ વ્રત.

સકાલિને દિવસે પૂર્વની પેઠેજ સૂર્યપૂજનાદિ કરી સક્રિયને અનુસરી નુવર્ણ ૩ ખીજ નાં ધાતુનો કુબ કરાવી તેમાં ચોખ્ખાનો લોટ બરી તેમાં ધીનો દીવો ગરવો અને ધણની ઉપર એક મોહોટો મોહક મૂકી તેનું દાન માલ્યજીને દેવું. સૂર્યને ચર્ચ દેવો તથા એક વખત જમવું. એક વર્ષ પૂર્ણ થાય ત્યારે ઉદ્યાપનમાં પૂર્વની પેઠે કુબવગેરેનું તથા કપિતા ગાયનું દાન દેવું તથા માલ્યજીને ભોજન કરાવવું. આ નત રકેદપુરાણમાં છે.

સૌભાગ્યસંક્રાંતિ વ્રત.

મહાલિને દિવસે રાનાનાં આવસ્યક કમ કરી સૂર્યનારાયણનું પૂર્વનીપેઠે પૂજન કરવું. ગુલાસિની સ્ત્રીને સૌભાગ્ય દ્રવ્યોનું દાન દઈ માલ્યજીને ભોજન તથા વસ્ત્રો દેવાં એ પ્રમાણે પ્રત્યેક મહાતિને દિવસે કરી વર્ષ પૂરું થાય ત્યારે લવણનો નગરો કરી તેની પામે સુવર્ણ જમવામાં સૂર્યનું પૂજન કરી તે ગળે માલ્યજીને આપી દેવાં તેની માથે મેનડી, બનાવેલું તાલટા, આંગા, ધાળા, હડક, કમુબો, કુકુમ અને લવણ એ પદાર્થોના દાન પણ દેવાં આ નવમી સૌનાનની ગિયરના થાયછે. આ કથા રકેદપુરાણમાં છે,

તાંબૂલસંક્રાંતિ વ્રત.

મહાલિને દિવસે પ્રાતઃકાળે કમ થયાવિધિ જ્ઞાન કરી સુગંધિ ગદન વગેરે ઉપચારોથી મર્દન પૂજન કરી તથા માલ્યજીનું પચાસમી પૂજન કરી

પછી પૂજિત તાંબુલનું દક્ષિણાસહિત દાન દેવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક સંક્રાંતિએ કરી વર્ષ પૂરૂં થાય ત્યારે એક સુવર્ણનું કમળ, સોપારો રાખવાનો પોટલીયો, કાચો ચુનો રાખવાનું નાનું પાત્ર, સુડી તથા મુખવાસના બીજા પણ ઉપસ્કરો તૈયાર કરાવી બ્રાહ્મણ દપતીને ભોજન કરાવી તે સઘળા પદાર્થો તેને દેવા. આ પ્રમાણે વ્રત કરનાર સ્ત્રી પતિપુત્રાદિના વિયોગને પામતી નથી. આ કથા રકેદપુરાણમાં છે.

મનોરથસંક્રાંતિ વ્રત.

પ્રત્યેક સંક્રાંતિને દિવસે ગોળથી બરેલા ઘડનું દાન કરવું. એ પ્રમાણે વર્ષ પૂર્વે કરી છેવટ બીજાં સંક્રાંતિ વ્રતોની પેઠે ઉદ્યાપન કરવું. તેમાં ગોળના ઢગલાપર વસ્ત્ર તથા રાત મૂકી ઉત્તરાયણને દિવસે તેનું દાન કરવું. આ મનોરથ સંક્રાંતિ વ્રત કહેવાય છે.

અશોકસંક્રાંતિ વ્રત.

કર્ક સંક્રાંતિ, મકર સંક્રાંતિ, મેષ સંક્રાંતિ અને તુલા સંક્રાંતિ એઓ. માંથી જે સંક્રાંતિને દિવસે વ્યતિપાત હોય તે દિવસે એકજુકત કરી તલનું દાન દેવું અને સૂર્યની સુવર્ણમય મૂર્તિનું પંચગવ્ય વગેરે તથા પંચામૃત વગેરેથી સ્નાનપૂર્વક અંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ તથા નિવેદ્યવગેરેથી પૂજન કરવું. પછી બાસ્કર, રવિ, આદિત્ય, દિવાકર, અર્ધમન, બાનુ, પૂપન, મિત્ર, વિવસ્વત્, સહસ્ત્રાંશુ, તમોહંતા, તેજોરાશિ અને અરુણસારથિ એ ચતુર્થીત તથા નમઃશબ્દાંત નામોથી પાદ, જઘા, જાતુ, બિર, કટિ, હિર, બાહુ, રતન, કંઠ, સુખ, તેજ, શિર અને સર્વાંગ એઓનું પૂજન કરવું તથા અર્ધપ્રદાન કરવું. એ પ્રમાણે વર્ષપૂર્વે કરી પછી ઉદ્યાપન કરવું. તેમાં પૂર્વવત્ પૂજનાદિ કરી સૂર્ય મંત્રથી હોમ કરવો. બાર કપિલા ગાયોનું દાન દેવું. અશક્તિ હોય તો છેવટ એક કપિલા ગાયનું દાન કરવું તથા બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. આ વ્રત કરવાથી મનુષ્ય શોક માત્રથી દૂર રહેછે.

આયુઃસંક્રાંતિવ્રત.

સંક્રાંતિને દિવસે પ્રાતઃકાલમાં સ્નાન કરી નિત્યકર્મપૂર્વક સૂર્યનું પૂજન કરવું. પછી કાંસારા પાત્રમાં ક્ષીર, ઘૃત અને સુવર્ણ નાખી તેનું પૂજન કરી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને તેનું દાન આપવું. ઉદ્યાપનવગેરે કર્મ ધાન્ય-મંક્રાંતિની પેઠે કરવું. આ વ્રત કરવાથી આયુષની વૃદ્ધિ થાયછે, રોગોનો નાશ થાયછે, તેજની વૃદ્ધિ થાયછે, કીર્તિ ફેલાયછે, અપમૃત્યુનો તથા શત્રુનો નાશ થાયછે અને સપૂર્ણ સૌ વર્ષનું જીવન થાયછે;

ધનસંક્રાંતિ વ્રત.

પ્રત્યેક સંક્રાંતિને દિવસે સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી જળથી ભરેલા કુંભ ઉપર સુવર્ણની સૂર્યમૂર્તિનું સ્થાપન કરી પૂજન કરી તેનું દાન બ્રાહ્મણને દેવું તથા એકબુક્કા કરવું. એ પ્રમાણે વર્ષપર્યંત કરી ઉદ્યાપનમાં અશ્વ-જોડાયેમમયે સ્નાન કરી સૂર્યનું પૂજન કરી તલવાળી ખીચડી, પકવાન તથા ધીધી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. સુવર્ણના કળશ ઉપર પૂર્ણપાત્રમાં સૂર્યની સુવર્ણમૂર્તિનું સ્થાપન કરી પૂજનમાં સુવર્ણનું અષ્ટાંગ કમળપુષ્પ અર્પણ કરવું. તેની સાથે ગોદાન કરવું તથા બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું અને વ્રત સૂર્યદેવને અર્પણ કરવું. આ વ્રત કરવાથી નિર્ધન ધનવાન થાય છે તથા ધનવાન વિશેષ ધનવાન થાયછે, તેમજ દીર્ઘાયુ, આરોગ્ય અને પુત્રાદિ પરિવારને પામેછે.

ધનુર્માસવ્રત.

બાર સંક્રાંતિઓમાં બ્યારે ધનુઃસંક્રાંતિ આવેછે ત્યારે તેને ધનુર્માસ એ પ્રમાણે કહેછે. તે ધનુર્માસમાં હમેશ અશ્વજોડાયે સમયે નદીમાં સ્નાન કરી નિત્યકર્મ પછી સૂર્યનો ઉદય થતાં મુદ્ગર્તમંત્રમાંજ બ્રાહ્મણોને ખીચડી અને ધી અથવા લાડુથી ભોજન કરાવવું અને પછી તેઓને દક્ષિણ તથા ઉર્ણાવત્ર વગેરે આપવાં. ત્યારબાદ યજમાને પોતે ભોજન કરવું. આખો મહિનો આ પ્રમાણે ન બની શકે તો ધનુઃસંક્રાંતિના પ્રત્યેક રવિવારને દિવસે

એ પ્રમાણે કરવું. આવી રીતે ધનુર્માસસંબંધી વ્રત તથા બ્રાહ્મણબોજનના પ્રભાવથી મનુષ્ય ધનધાન્ય, આરોગ્ય અને પુત્રપરિવારને પામેછે.

સર્વસંક્રાંતિવ્રત.

નારદમુનિના પૂછવાથી નંદિકેશ્વરે કહ્યું છે કે વિપુલસંક્રાંતિના દિવસથી કે અપ્પનસંક્રાંતિના દિવસથી સર્વસંક્રાંતિવ્રત થાયછે. એમાં વ્રતને પહેલે દિવસે એકબુક્ત કરી બ્રહ્મચર્ય પાળવું તથા બ્રશ્મચન કરવું. વ્રતને દિવસે દંતધાવનાદિ નિત્ય કર્મ કરી તિલથી સ્નાન કરવું અને પછી શુદ્ધ પૃથ્વીઉપર કેસરી ચંદનવડે અષ્ટદશ કમળ આજેખી ઠંઈકામાં તથા હોમાં રવિ, આદિત્ય સોમાચિપ્ત, ઋગ્મંડલ, સવિત્ર, તપન, મિત્ર, માર્તંડ અને વિષ્ણુ એ નામોથી પૂર્વની પેઠે આવાહનાદિ વોડ્શોપચારોથી પૂજન કરવું. બ્રાહ્મણને જળથી ભરેલા કુંભનું દાન દેવું. સુવર્ણના પાત્રમાં તિલ ભરીને તેનું પશુ દાન દેવું. દેવને સુવર્ણનું કમળપુષ્પ અર્પણ કરવું. ચંદન, જળ તથા પુષ્પોથી અર્ધપ્રદાન કરવું. એ પ્રમાણે બાર માસ કરી છેવટ ઉદ્યાપન કરવું. તેમાં સૂર્યની બાર મૂર્તિઓ કરાવી તેનું પૂજન કરવું. ધીથી તથા દૂધપાકથી અગ્નિહોમ કરી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. બાર જલકુંભ તથા બાર ગાયેનું દાન દેવું. એટલી શક્તિ ન હોય તો સાત, ચાર કે છેવટ એક ગાયનું દાન દેવું. સુવર્ણની, રૂપાની, ત્રાંબાની, પિંછની અથવા તિલની પૃથ્વીનું દાન દેવું. એ પ્રમાણે સર્વસંક્રાંતિવ્રત કરનાર મનુષ્ય, કદીપણ દુઃખ ન પામતાં સર્વદા સુખીજ રહેછે.

ધૃતસ્તપન વ્રત.

ઉત્તરાયણને દિવસે સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી સુવર્ણની મૂર્તિમૂર્તિને એક પ્રત્ય ધીથી સ્નાન કરાવી તે મૂર્તિ બ્રાહ્મણને દેવી. બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવું તથા ધૃતધેનુનું દાન દેવું. આ પ્રમાણે કરવાથી મનુષ્ય સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થઈ સુખોને પામેછે.

ઘૃતકંબલ વ્રત.

મકર સંક્રાંતિમાં અથવા ગાંધ માસમાં ઘૃતકંબલવડે મહાદેવની પૂજા કરવાથી અર્થાત્ મહાદેવની ધીની મહાપૂજા ભરવાથી અનંત પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે. આ ઘૃતકંબલ દાનના પુણ્યથી ઘણા શુભો ચક્રવર્તિ રાજ થયા છે, પૂર્વ જન્મના જ્ઞાનવાળા થયા છે અને શિવભક્ત થઈ મોક્ષને પામ્યા છે. પૂર્વે જન્માશિષુનિને ગયકર્ણાબ રાજ્યે પૂછ્યું કે મહારાજ ! દારિદ્ર્યના નાશનો ઉપાય કહો. મુનિએ કત્યું કે કાળી અથવા ઘોળી ગાયનું શુદ્ધ ધી સાદા ત્રણસો ગ્રંથ લઈ તેને ખુબ જમાવીને પછી ધીથી અભિષેક કરાવેલા શિવલિંગઉપર તે જમાવેલા ધીનો ઘૃતકંબલ ચઢાવવો. પછી તિલ, સર્પ, કામળ ખાલીપત્ર અને સોનેરી રંગનાં કમળો ચઢાવવાં, તેમજ દૂધ, દીપ, નૈવેદ્ય, નીરાજનવગેરેથી પૂજન કરી શિવપંચાક્ષરનો જપ કરવો અને શિવભક્તોને જમાડવા. રાત્રિનું જાગરણ કરવું તથા પ્રાતઃકાલે સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી શિવલિંગપરથી તે ઘૃતકંબલ ઉતારી તેનું પૂજન કરવું. આવી રીતે પ્રત્યેક વર્ષે કરવાથી મનુષ્ય દરિદ્રતાથી મુક્ત થાયછે. આ વ્રત શિવરહસ્ય નામના આગમગ્રંથમાં કહેલ છે.

દધિમંથનદાન વ્રત.

મકરમંક્રાંતિને દિવસે " મારા આ જન્મમાં તથા પરજન્મોમાં પુત્ર પૌત્રાદિ તેંથા ધનધાન્યાદિ મંપત્તિના અર્ખડ લાભમાટે સૂર્યનારાયણરૂપ બ્રાહ્મણને દધિમંથનનું દાન દઈશ " એવો સંકલ્પ કરી તિલના ઉદ્ઘર્તન પર્વદ સ્નાન કરી પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી યશોદાશ્રુ તથા શ્રીકૃષ્ણની સૂવર્ણમર્તિની પૂજા કરવી અને પછી દહીંથી બરેલી તથા દહીં વસોવવાનાં તમામ સાધનોમહિત દહીં વસોવવાની ગોળીનું દાન દક્ષિણાસહિત બ્રાહ્મણને દેવું.

અર્ધાંડ પુરાણમાં રંગદાનમાહાત્મ્યના વિવરણમાં આ વ્રતની કથા એવી રીતે છે કે કૃષ્ણએ દુર્વામાસુનિને પૂછ્યું કે હે તપોધન ! હું દરિદ્રતાથી તથા અપુત્રપણાથી બદ્ધ પીડિત છું, માત્ર સ્વામી દ્રોણાચાર્ય ત્રિદામ્યાસ તથા તપશ્વર્ણનો ભંગથવાના બચથી કમો અપદારિકા લગ્ન કરના નથી. મારે શેર

માત્ર એક ગાય છે તે પણ ધણી બાંક અને અવસ્થાથી વૃદ્ધ છે. તેના ગો-
રમમાંથી છાશ કરી નેમતેમ આજીવિકા ચલાવું છું. માટે કૃપા કરી દરિ-
દ્રતાનો નાશ થાય એવો કાઈ ઉપાય કહો.

દુર્વાસામુનિ બોલ્યા કે કૃષિ મકરસંક્રાંતિને દિવસે દધિમંચનનું
દાન કરો. એ દાનના પ્રભાવથી નંદરાયજીનાં પત્ની યશોદાજીને શ્રીકૃષ્ણ-
સરખા પુત્ર તથા દૈવી સંપત્તિનો લાભ થયો હતો. એ દાનના વિધિમાં
પ્રાતઃસ્નાનાદિ કર્તવ્ય કરી ઘરમાં ગોમયથી ઉપલિપ્ત કરેલી જૃથ્વીઉપર સા-
થીયો કરી એક દ્રોણ (એક હમ્મર ચોવીસ તોલા) પ્રમાણ ઘઉંનો ડગલો
કરી, તે ઉપર દહીંની ગોળા કે જેમાં માખણ ચાવ તે પ્રમાણે મંચન કરેલ
હોય તે રાખી, પછી શ્રીકૃષ્ણ તથા યશોદાજીની મુવલુમર્તિનું પૂજન કરી,
દહીંની ગોળીનું પણ હરિદ્રા, કુંકુમ તથા પુષ્પમાળાઓથી પૂજન કરવું,
અને તેને રક્ત સ્ત્રવ તથા રક્ત વસ્ત્ર વીંટી, રવૈયામાં મર્ચનું આવાહન કરી
તેનું પણ પૂજન કરવું. પછી આઠ દીવા કરવા અને નૈવેદ્યમાં લાડુ, પવા,
શાગની ધાણી અને શેલડી મૂકી છેવટ એ સઘળો ઉપરકર ખાણીને
અર્પણ કરવો. કથાશ્રવણ તથા ગીતવાદિત્રથી ઉત્સવ કરવો અને ખાત્મ-
લોને ભોજન કરાવી પોતે ભોજન કરવું. દુર્વાસામુનિના આ પ્રમાણે ઉપ-
દેશથી કૃષી અશ્વત્થામા નામના પુત્ર તથા મોહોટી સંપત્તિને પામ્યાં.

તાંજૂલદાન વ્રત.

યુધિષ્ઠિરરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને જુલ્યું કે ભગવન! સર્વ કામનાઓની
મિદ્ધિને માટે તાંજૂલદાન વ્રત તથા તેનું ઉદ્ધાપન કહો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે,
તાંજૂલદાન વ્રતથી દીર્ઘાયુ, સૌમનસ્ય, પુષ્ટિ, સૌભાગ્ય અને વિદ્યા એઓની
પ્રાપ્તિ થાયછે. તાંજૂલ દાનને તથા પિપાસાને હરનાર છે, સૌભાગ્ય દેનાર
છે, સ્વાદિષ્ટ છે, નિર્મલ છે, અને મુખરોગોને મટાડનાર છે. હમેશાં
સોપારી, લવિંગ, એલચી અને કર્પૂરસહિત જત્રીશ તાંજૂલપત્રોનું દાન દેવું,
અથવા બની શકે એટલાં તાંજૂલપત્રો આપવાં. એ ખાણીને દેવાનો યોગ
ન આવે તો સુવાસિની સ્ત્રીઓને આપવાં, અને તેઓને દેવાનો યોગ ન
આવે તો કુમારિકાઓને આપવાં. એ પ્રમાણે વર્ષપર્યંત કરી પછી કાઈ
વિવાહ નક્કરના શ્રેષ્ઠ દિવસે તે વ્રતનું ઉદ્ધાપન કરવું. તેમાં પાંચ અથવા

સાત સપત્તીક બ્રાહ્મણોને બોધાવી પૂર્વ રાત્રિએ તેઓનું પૂજન કરવું. લક્ષ્મીનારાયણનું, ઉમામહેશ્વરનું, શ્રદ્ધા સાવિત્રીનું, રતિ કામદેવનું, ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ સહિત ગણેશનું, તથા લોકપાલેશનું પણ પૂજન કરવું. પછી તાંબૂલ-દાનના ઉપરકરો એટલે પાન રાખવાની સુવર્ણ વગેરેની પેટી, ચુનાકાથાની પેટી, સોપારી, સુડી, એલચી, લવિંગ તથા બીજા સુગંધ પદાર્થોને તૈયાર કરી તેઓનું પણ ચંદન પુષ્પાદિથી પૂજન કરી પ્રદ્યોત્તમ સાર્દાર્પણ, ગર-લંબળ, અનંત, યશપુરૂષ, પુહરીકાક્ષ, નિત્ય, વેદગર્ભ, ગોવર્દનધર, સુબ્રહ્મણ્ય, શૌરિ અને હથુર એ બાર નામોનું ચતુર્થ્યંત તથા નમઃશબ્દોંત ઉચ્ચારણ કરી પૂજન હવનવગેરે કાર્યો કરવાં. ધીનો, પાપસનો, પંચામૃતનો અને તિલોદનનો અકૂલીશ આદિતિથી હોમ કરવો. પૂર્ણાહુતિપછી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. તાંબૂલપત્રનાં દાનમાં ખેરવું ચૂર્ણ નાંખવું. ખેરના ફલથી શ્રદ્ધા, પત્રથી હરિ અને ચૂર્ણથી રૂઢ પ્રસન્ન થાય છે. જલદાન કરનારો અનંત સુખને પામે છે. અન્નદાન દેનારો રાજ્યને પામે છે. દીપદાન કરનારો નેત્રગળને પામે છે અને તાંબૂલદાન કરનારો એ ત્રણેને પામે છે. આ વ્રત વાલ્મીકીયજુમાં કહેલું છે.

મૌનવ્રત.

નારદમુનિએ શ્રદ્ધાને પૃથ્વું કે ભગવત્ ! મૌનવ્રતથી થતાં ફળો તથા તેના ઉદ્ધાપનનો વિધિ કહ્યો. શ્રદ્ધા બોધ્યા કે મૌનવ્રત વિશેષે ચોમાસામાં કરવાનું છે. નિર્દોષી કંઈપણ શબ્દનું ઉચ્ચારણ ન કરવું એ મૌનવ્રતનું લક્ષણ છે. એમ કરવાથી વાગ્દિપ્તિના જપને લીધે કંઈપણ પ્રાણીને વાંચિક પીડા ન કરવાથી ઘણું પુણ્ય થાય છે. આદિમાં, મધ્યમાં અથવા અંતમાં તેનું ઉદ્ધાપન કરવું. તેમાં સર્વતોમદ્રમંદલ ભરાવી લક્ષ્મીસહિત વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. શ્રદ્ધાવગેરે અંગદેવોનું અને હાર પ્રદેશમાં પુણ્યથીલ તથા સુશીલનું તેમજ જય વિજયનું અને મદાવગેરે આયુષ્યોનું અને ધંડાનું પૂજન પણ કરવું. પછી ધીની એકસો આઠ આહુતિ અગ્નિમાં દહ બ્રાહ્મણોભોજન કરાવી પીટનું તથા ધંડાનું દાન કરવું અને દીપદાન પણ કરવું. નારદ ! જમતની ઉત્પત્તિના સમયમાં મેં પણ આ વ્રત કર્યું હતું.

પ્રપાદાનવ્રત.

યુગધિરરાજાએ શ્રીકૃષ્ણને પૃછ્યું કે ભગવન ! સંસારસાગરમાંથી સ્વલ્પ સમયમાં સદ્ગતિ મળે એવો કોઈ ઉપાય કહો. શ્રીકૃષ્ણ ગોલ્લા કે રાજના પ્રપાદાન નામનું વ્રત કરવાથી મનુષ્ય અસાધારણ પુણ્યને પામે છે. જે માર્ગમાં જલાશય ન હોય તથા નજીકમાં પણ જલાશય ન હોય ત્યાં જલાશય કરાવવાથી અથવા ઉનાળાના સમયમાંજ પાણીનું પરબ બાંધવાથી અનંત પુણ્ય થાય છે. આવી રીતે પાણીનું પરબ શિવરાત્રિના દિવસથી ચાલુ થાય છે. પાણી પાવાના સ્થળમાં ચાર દ્વારવાળો અને ધાટી તથા શીતળ છાયાવાળો એક સુશોભિત મંડપ કરવો. એસવાને માટે પણ સારી ગોઠવણ કરવી અને શક્તિ હોય તો શીતળ બદલ પદાર્થો, ફળવગેરે પદાર્થો તથા શર્કરા, લવણ અને મુખવાસં એ પણ દેવાં. ત્રાંખાનાં અને મૃતિકાનાં મોહોટાં પાત્રો શીતળ જળથી ભરી રાખવાં. ઉપર વસ્ત્રો વીંટી રાંખવાં અને ચારે વર્ણોમાટે નિશાનીવાળાં જૂઠાંજૂઠાં જળપાત્રો અને જળપાન કરાવવાનાં પાત્રોની ગોઠવણ રાખી સૌને પવિત્રતાથી જળપાન કરાવવું. જળપાન કરાવનાર પવિત્ર બ્રાહ્મણને પૂરતો આશ્રય આપી તે સ્થળમાંજ રાખવો. એ પ્રમાણે વર્ષાઋતુનો આરંભ થાય ત્યાંસુધી ચાલુ રાખવું. જે મનુષ્ય આવી રીતે જલાશય કરાવવારૂપ નિત્ય પ્રપાદાન કરે છે, અથવા મંડપ બાંધવી જળપાત્રો રાખી ચાર માસસુધી પ્રપાદાન કરે છે તેના પિતૃઓ સદ્ગતિને પામે છે, દેવતાઓ તેને પ્રસન્ન થાય છે, લોકોમાં તેની કીર્તિ અને પુત્રપૌત્રાદિ સંતતિ અવિચ્છિન્ન રહે છે અને તે મોહોટા યશના ફળને પામે છે. આરંભાસનું પ્રપાદાન પૂરું થાય ત્યારે જળનાં પાત્રો પવિત્ર તથા નિર્ધન બ્રાહ્મણોને આપી દેવાં અને બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. દુકાળના વખતમાં એક કોળીયા જેટલા અન્નનું પણ દાન દેવાથી અને ઉનાળામાં એક બિંદુ જેટલું પણ જળ આપવાથી અનંત પુણ્ય થાય છે. આ વ્રત બલિધ્વપુરાણમાં કહેલું છે.

લક્ષ્યવ્રત.

યુગધિરે શ્રીકૃષ્ણને પૃછ્યું કે ભગવન ! સ્ત્રીઓનાં સર્વ દુઃખોનો નાશ

કરનાર અને તેઓને સુકિત આપનાર કોઈ વ્રત કહો. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે લક્ષ્મણ નામનું વ્રત સ્ત્રીઓને સર્વદુઃખોથી હોઠાવનાર અને સર્વ મનો-
રથોને પૂર્ણ કરનાર છે. તેનો આરંભ ગુરુશુક્રાસ્તવગરના શુભ મુહૂર્તમાં થાય છે. તેમાં સૂર્યનારાયણની પ્રતિમાની પાસે હમેશાં સમાન સંખ્યાથી વિચિત્ર રંગોનાં કમળો આળેખી શ્વેત ચંદનથી તથા અક્ષતવગેરેથી તેઓનું પૂજન કરવું. એવાં કમળોની જ્યારે લક્ષ સંખ્યા પૂર્ણ થાય ત્યારે આ વ્રતનું ઉદ્ધાપન કરવું. ઉદ્ધાપનમાં વેદિકા ઉપર સ્વસ્તિક કરી તેના ઉપર અણ્ણ કમળ આળેખી તેઉપર રક્ત વચ્ચી વેદિત કલશઉપર સુવર્ણમય સૂર્યની પ્રતિમાનું સ્થાપન કરી પોડશોપચારથી પૂજન કરવું અને સુવર્ણનું કમળ પુષ્પસ્થાનમાં અર્પણ કરવું. મૃગ મંત્રવડે આચાર્યદ્વારા ગોળ, ધી અને પાપ-
સથી અદ્યોત્તર સદક્ષ અથવા શતત્રયસંખ્યાક હોમ કરવો. ગોદાન કરવું અને બ્રાહ્મણોને પ્રાપ્તમાત્ર જમાવવું. આ વ્રતથી સ્ત્રી સર્વ સુખોનું પાત્ર થાય છે. આ વ્રત સૌરપુરાણમાં જણાવેલ છે.

લક્ષ્મીપદાનવ્રત.

કાર્તિકેય સ્વામીએ કહ્યું છે કે શ્રીમહાદેવજી પાસે પ્રત્યેક દિવસે સમાન સંખ્યાથી કરવામાં આવેલા ધીના લાખ દીવાઓ મનુષ્યને પ્રકાશમય સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. ધીની શક્તિ ન હોયતો તેલના તેલના દીવાઓ પણ થઈ શકે છે. કમળાના તથા અતસીના તેલના દીવાઓ પણ થાય છે. દીવાઓ કર્યા પછી કપૂરથી આરતી કરવી. એ પ્રમાણે લક્ષ્મીપદાન પૂર્ણ થાય ત્યારે ઉદ્ધાપન કરવું. ઉદ્ધાપન કરવામાં આગરે દિવસે ઉપવાસ કરી કળશઉપર ઉમામહેશ્વરની સુવર્ણની મૂર્તિને પોડશોપચારથી પૂજા કર્યા પછી સ્થાપિત કરવી. રાત્રિનું જનરણ કરવું અને ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે તિલથી, ધૂતથી, વવથી, ચરથી તથા ગિરવપત્રોથી સવોજાતો મંત્રવડે અદ્યોત્તરશત હોમ કરવો. ગોદાન કરવું અને બ્રાહ્મણોને ભોજન આપવું. આ વ્રતથી પ્રાણી નિષ્પાપ થઈ જ્ઞાન પામે છે. આ વ્રત રકંદપુરાણમાં કહેલું છે.

લક્ષદ્વૈપૂજન વ્રત.

આવશ્યમાનની ચતુર્થાને દિવસે મંગળવાર હોય તો તે દિવસથી ગણ-પતિકેપર લક્ષ દ્વૈપ ગડાવવારૂપ આ વ્રતનો આરંભ કરવો. દ્વૈપ ગડાવ-વાથી ગણપતિ અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. પૂર્વે અર્ચા લોકોને તૃપ્ત કરવાના અભિ-માનથી ઘરેલુ થયેલા જનકરાજની પરીક્ષામાટે ગણપતિએ દરિદ્ર બ્રાહ્મ-જનો વેપ લઈ રાજપાસે જઈ કહ્યું કે હું સુધાતુર છું માટે મને તૃપ્તિ થાય એવો કોઈ પદાર્થ આપો. રાજાએ તેને ઘણા પદાર્થો ખાવા આપ્યા પણ તેની તૃપ્તિ થઈ નહિ. અને ત્યાંથી નિકળી તે પોતાની ભક્તિ કરનાર વિરાયના તથા ત્રિશિરનામના દંપતીને ત્યાં જઈ જનકરાજનો વૃત્તાંત સંભળાવી બોલ્યા કે મારી સુધાને ચાંત કરો. તે દંપતીએ જવાબ આપ્યો કે જ્યારે જનકજેવા તમારી સુધાને ચાંત ન કરી શક્યા તો પછી અમે-જેવાં દરિદ્ર તમારી સુધાને ચાંત કેવી રીતે કરી શકીએ ? સમુદ્રને જ્યારે મોહોદ્રી મોહોદ્રી નદીઓના મળવાથી પણ તૃપ્તિ નથી થતી ત્યારે તેને નાનાસરખાં જગમિંદુથી તૃપ્તિ કેવી રીતે થાય ! બ્રાહ્મચરૂપધારી ગણપતિ બોલ્યા કે હાતૃત્વના અભિમાનથી, દંભથી તથા અભક્તિથી નહિ પણ ભક્તિથી આપેલું સ્વસ્થદાન પણ મને તૃપ્તિ દેનાર છે. ત્યારે તે દંપતી બોલ્યાં કે અમારા ઘરમાં તેવો કોઈ ભક્ત્ય પદાર્થ હાજર નથી પણ શ્રીગણપતિના પૂજનમાટે લાવેલ દ્વૈપકુશમાંનો પૂજવશિષ્ટ એક દ્વૈપકુર છે તે જોઈએ તો આપીએ. બ્રાહ્મજીવેપધારી ગણપતિએ તે લેવાની આનંદથી હા કહી ત્યારે વિરાયનાએ તે દ્વૈપકુર તેને આર્પણ કર્યો. તે દંપતીના દેખતાંજ એ દ્વૈપકુરમાંથી ઘણા ઘણા અતિ ઉત્તમ ભક્ત્ય પદાર્થો થઈ પડ્યા અને તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મજી પૂણું તૃપ્ત થયો. પછી તે વેપનો ત્યાગ કરી ગણપતિએ તેઓને પોતાનું દર્શન દીધું અને પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે વર માગો. તે સ્ત્રીપુરૂષે તેમની ભક્તિ અને મુક્તિ માગી. તે પ્રભાણે વર આપી તથા દ્વૈપકુરથી પોતાની પૂજાનું માહાત્મ્ય કહી ગણપતિ અંતર્હિત થયા.

આ કથા કૌડિન્યમુનિએ પોતાની સ્ત્રી આશ્રયાને કહી ત્યારે તેને દ્વૈપપૂજનના તેવા માહાત્મ્યમાટે સંશય થતાં કૌડિન્યે કહ્યું કે, આશ્રયા ! જો તને સંશય થતો હોય તો ગણપતિમંત્રથી અભિમંત્રિત કરેલા એક દ્વૈપકુરને લઈ ઘું ઇંદ્રની પાસે જ

સુવર્ણની માગણી કર. આશ્રયાએ ઇંદ્રની પાસે જઈ દૂર્વાકુરના બદલામાં સુવર્ણ માગ્યું. ત્યારે ઇંદ્રે તેને કુબેરની પાસે જવા બલામણુ આપી. આશ્રયાએ કુબેરની પાસે જઈને દૂર્વાકુરના બદલામાં તેટલાજ સુવર્ણની માગણી કરી. કુબેર બોલ્યા કે, બાઈ ! મારી પાસે એવી હલકી માગણી હોય નહિ. મારી પાસે તો બધી મોટી માગણી કરવી જોઈએ. આમ કહી પોતાના કાપાધ્યક્ષને કહ્યું કે આ બાઈને આપણા સુવર્ણભંડારમાં તેડી જઈ તેને ત્યાંથી જોઈએ તેટલું સુવર્ણ આપો. કુબેરની આજ્ઞાપ્રમાણે તેનો કાપાધ્યક્ષ આશ્રયાને સુવર્ણભંડારમાં તેડી ગયો અને ત્યાંથી જોઈએ તેટલું સુવર્ણ લઈ લેવા કહ્યું. એટલે આશ્રયાએ એક ત્રાજવું માગી તેના એક પક્ષમાં પેસી દૂર્વાકુર મૂક્યો અને બીજા પક્ષમાં સુવર્ણ મૂકાવ્યું, પણ દૂર્વાકુરનું વજન વિશેષ થયું અને સામેના પક્ષમાં સુવર્ણ સમાયું નહિ ત્યારે તેનાથી મોઢોટું ત્રાજવું લીધું. તેમાં પણ તેમજ થયું. એમ કરત મોઢોટામાં મોઢોટું ત્રાજવું બાંધતાં પણ દૂર્વાકુરના વજનપ્રમાણે સામ પક્ષાનું સુવર્ણ ન થતાં વિરમય પામેલા કુબેરજીએ એ પક્ષમાં પોતાના પત્નીને બેસાડી અને છેવટ પોતે બેઠા, તોપણ દૂર્વાકુરની બરાબર વજન થતાં તેણે દૂતદ્વારા ઇંદ્રને બોલાવ્યા. પોતાના ઐશવ્ય હાથીપર ચડી ઇંદ્ર ત્યાં આવ્યા અને એ હાથીની સામેજ તુલામાં બેઠા. પણ રિયતિમ ફેરફાર થયો નહિ. ત્યારે તેઓએ હરિ અને હરનું ધ્યાન કર્યું. તેઓ ત્યાં આવ્યા અને એ તુલામાં બેઠા, તોપણ તેઓનું વજન દૂર્વાકુરની બરાબર ન થતાં સંધ્યા દેવો આશ્ચર્ય પામ્યા અને કૌંસિયમુનિની પાસે આવ બોલ્યા કે, ભગવન ! તમારી પાત્રીએ દેવોનું સર્વ ધન હરી લીધું છે. અગણપતિને ચણવેલા તથા મંત્રથી અભિમંત્રિત કરેલા દૂર્વાકુરનો અપા મહિમા અમોએ આજેજ જાણ્યો. એમ કહી તેઓએ ગણપતિની સ્તુતિ કરવા માંડી; અને ગણપતિને પ્રસન્ન કરી સર્વ દેવો પોતાપોતાના સ્થાન પર ગયા. આશ્રયાએ ગણપતિનો આવો પ્રભાવ જોયો, તેથી તે પરમ આશ્ચર્ય પામી તેનીજ અક્તિમાં પરાયણ થઈ,

પૂર્વે રાસબના મુખમાંથી ગણેશ ઉપર પડેલી તથા. આંદાલે શીતનારા માટે આણેલા તુલ્યમાંથી નાયુએ ફેંકીને ગણેશ પર નાખેલી દૂર્વાચી પણ ગણેશ પ્રસન્ન થયા હતા. લાખ દૂર્વાકુરોથી પૂજન કરનાર મનુષ્ય અપૂર્વ સુખને પ્રાપ્ત થાયછે. માધમાં, કાર્તિકમાં, લાદ્રપદમાં આપાદમાં અથવા

શ્રાવણમાં તેનું ઉઘાપન કરવું. તેમાં સર્વતોભદ્ર મંડલ ભરી મધ્યમાં કલશ-
સ્થાપન કરી તેઉપર સુવર્ણચૂર્તિનય ચતુર્માહુ તથા એકંત ગણપતિનું
સ્થાપન તથા પૂજન કરવું. તેમાં શમીપત્રો તથા સુવર્ણના દૂર્વાકુરો ચડા-
વવા અને વિધિપ્રમાણે હોમ કરવો. બલિદાન દેવું અને વિવિધ નૈવેદ્યો
ધરાવવાં. આ વ્રત ગણેશપુરાણમાં કહેલું છે.

શિવલક્ષપ્રદક્ષિણા વ્રત.

પૂર્વે નૈમિષારણ્યવાસી શૌનકાદિ ઋષિઓ તીર્થયાત્રાના પ્રસંગથી
શ્રી ગંગાદ્વારમાં ગયા હતા. ત્યાં સ્નાનદાનાદિ કરી આનંદમાં બેઠા હતા તે
સમયે સતપુરાણી આવ્યા. ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા અને તેઓએ તેનો સ-
ત્કાર કર્યો. સતપુરાણી ઋષિમંડલને પ્રણામ કરી સુબેઘી બેઠા. ઋષિઓએ
પ્રશંસા કરી તેને કહ્યું કે, તમેએ વ્રતાદિના ધણા મહિમા કહ્યા છે તોપણ
સામાન્ય ધન છતાં શારીર કષ્ટથી બની શકે અને અનંત પુણ્ય આપે
એવું કોઈ વ્રત કહો. સતપુરાણીએ જવાબ આપ્યો કે શિવલક્ષપ્રદક્ષિણા વ્રત
શારીર કષ્ટથી બની શકે એવું અને અનંત પુણ્ય આપનાર છે. યુધિષ્ઠિર
રાજાના પૂછવા ઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે તેને એ વ્રત કહેલું છે. એ વ્રત કરવાથી
મહાદેવજી પ્રસન્ન થાયછે અને સકલીકરણ તથા મલિનીકરણ વગેરે પાપો
નષ્ટ થાયછે. અગમ્યાગમન, વિશ્વાસઘાત, દેવાદિદ્વિપાહાર, બ્રાહ્મણાદિદ્વેષ,
વૃત્તિચ્છેદ, શ્રીતકર્મભાગ તથા અવધ્યવધ વગેરે પાપોમાંથી મુક્ત કરી આ વ્રત
સર્વ ઇષ્ટસિદ્ધિને આપેછે. મહાદેવે પાર્વતીને આ વ્રતસંબંધે કહ્યું છે કે શ્રાવ-
ણમાં, વૈશાખમાં, કાર્તિકમાં અથવા માધમાસમાં શિવચિંતને લક્ષ પ્રદક્ષિણા
કરવાના વ્રતનો આરંભ થાયછે. એ વ્રત ચાલે ત્યાંસુધી પ્રતિઘટ, પરાત્ત-
ભક્ષણ, પરદારસાયે બાપણ, નીચલોકોનો સંસર્ગ અને શિવત્રોહીનો સંગ
એઓનો ત્યાગ કરવો. હમેશાં યથાશક્તિ અને યથામિલિતોપચારથી શિવ-
પૂજન કરી નિરાહાર રહી એકાગ્રચિત્તથી શિવને પ્રદક્ષિણાઓ દેવી. હમેશ
સમાનસંખ્યાથી પ્રદક્ષિણાઓ કરવી. શિવપ્રદક્ષિણાનો પ્રકાર એવો છે કે
૪૪ ચંદ્રં ૪૪ ચંદ્રં ચૈવ સોમસૂત્રં પુનર્વૃષમ્ । ચંદ્રં ચ સોમસૂત્રં ચ પુનર્ચંદ્રં પુનર્વૃષમ્ ॥
એટલે પ્રથમ વૃષની પાછળ ઉભી પ્રણામ કરવા, પછી ઇશાનમાં ચંડનામના
રૂદ્રગણને પ્રણામ કરવા. તે પછી પાછા વળી વૃષસમીપમાં આવી પ્રણામ

કરવા. ત્યારબાદ દક્ષિણાભિમુખ થઈ પશ્ચિમમાં જઈ ઉત્તરતરફ જળાધારીને છેડે જઈને પ્રણામ કરવા. તે પછી પાછા વળી વૃષભીષમાં આવીને પ્રણામ કરવા. તે પછી ચડને પ્રણામ કરવા. તે પછી ઉત્તરાભિમુખ થઈ પશ્ચિમમાં જઈ જળાધારીને છેડે પ્રણામ કરવા અને ત્યાંથી પાછા વળી ચડને અને છેવટે વૃષને પ્રણામ કરવા. એ પ્રમાણે નવ નમસ્કારથી એક પ્રદક્ષિણા થાય છે. આવી લક્ષ પ્રદક્ષિણા પૂર્ણ થયા પછી તેના ઉદ્ધાપનમાં પુષ્પાહવાચન કરી દેવમંદિર વગેરે પવિત્ર સ્થાનમાં મંડપ કરી તેમાં લિંગતોભદ્ર મંડલ ભરી કુંભસ્થાપન કરી તેકડપર વૃષભકંડપર બિરાજેલા, મહેશ્વરની મુવર્ણ-મૂર્તિ મૂકી દક્ષિણમાં બ્રહ્મા અને ઉત્તરમાં વિષ્ણુનું સ્થાપન કરી તેઓની પૂજા કરવી. ઉપવાસપૂર્વક જાગરણ કરવું અને બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે શતાંશ હોમપૂર્વક બ્રહ્મભોજન કરાવવું. આ વ્રત કરવાથી મુક્તિ મળેછે. આ વ્રત રકંઠપુરાણમાં કહેવું છે.

અશ્વત્થપ્રદક્ષિણા વ્રત.

ઋષિઓએ વાલ્મીકિય મુનિઓને પૂછ્યું કે, બ્રહ્મા પક્ષાદ્ય એટલે ખાખરાના વૃક્ષરૂપ, વિષ્ણુ બીપળાના વૃક્ષરૂપ અને રૂદ્ર વડના વૃક્ષરૂપ કેમ થયા ? તે કહેા. વાલ્મીકિયોએ કહ્યું કે પૂર્વે ઇન્દ્રાદિ દેવોએ અજન્મા રૂદ્રદેવનાં દર્શન કરવાની પોતાની ઈચ્છા બ્રહ્માની પાસે જણાવી. ત્યારે તે સૌને પોતાની સાથે લઈને ટેલાસમાં ગયા. શિવમંદિરના દ્વારમાં દ્વારપાળ નહોતો તેથી આઘાવગર અંદર કેમ જવાય ? એમ ધારી તેઓ દ્વારપાસે અટકી રહ્યા. તેટલામાં નારદમુનિ ત્યાં આવ્યા તેણે તેઓને કહ્યું કે તમે ચંદ્રનાડીમાં નાસિકા હતી તે વખતે પોતાના સ્થાનથી નિકળ્યા છો તેથી કંઈ વિધન થવા સંભવ છે. હું ધાંરું કે રૂદ્રદેવ રહસ્યમાં હશે. ઇન્દ્ર બોલ્યા કે હું સાથે છું છતાં વિધન કેમ થશે ? નારદ મનમાં બોલ્યા કે માફ વચન સાચું થયું જોઈએ. જો તેમ થશે તો હું લક્ષ્મીનારાયણનું વ્રત કરીશ. પછી ઇન્દ્રે અમિદેવને કહ્યું કે તમે બિશુકવિપ્રનું રૂપ લઈ અંદર જાઓ. બ્રાહ્મ-જનો વેપ દોવાથી તમને કશી આડ્યણ આવશે નહિ. અગ્નિ એવી રીતે અંદર ગયા. તે વખતે કીટમાં તત્પર દોવાથી તેને જોઈ પાર્વતી લગ્નિજત થઈ બોલ્યાં કે આરે ! તું કોણ છે ? અગ્નિએ કહ્યું કે હું સુધાતુર, વૃદ્ધ

અને અધ બિશુક આહણુ છું. અન્નમાટે આવ્યો છું. તેનાં વચન સાંભળી પાર્વતીના મનનું સમાધાન થયું કે આ આહણુ અધ હોવાથી તેણે અમારી રહસ્યક્રીડા જોઈ તથી. પછી તેને ભોજન કરાવ્યું. ભોજન કરી બહાર આવી અગ્નિએ એ સઘળો વૃત્તાંત દેવોને કહ્યો. એ જોઈ નારદ અંદર ગયા અને પાર્વતીને તેણે કહ્યું કે વિપ્રવેષધારી અગ્નિએ અહીં આવી સઘળો વૃત્તાંત જાણી બહાર આવી તે દેવોને કહેવાથી તેઓ તમારી હાંમી કરેછે. આ સાંભળી પાર્વતી ક્રોધ પામી બહાર આવ્યાં અને તેણે દેવોને કહ્યું કે તમે સર્વ સ્ત્રીસુખોથી ભ્રષ્ટ થશો. દેવોએ પાર્વતીની સ્તુતિ કરી ત્યારે તે પ્રસન્ન થયાં અને બોલ્યાં કે તમે એક એક અશ્વથી વૃક્ષપણાને પામી મારા શાપને ભોગવશો. આ વચનથી જહા પક્ષાશરપ, વિપ્લુ પીપળાશરપ, ઈંદ્ર યોરશરપ અને રૂદ્ર વડશરપ થયા અને દેવોની સ્ત્રીઓ માલતી વગેરે લતાશરપ થઈ. આવી રીતે પીપળો વિપ્લુનો અંશ હોવાથી પીપળાને લક્ષ પ્રદક્ષિણા કરવાથી વિપ્લુ અત્યંત પ્રમત્ર થાયછે. પીપળાનો સ્પર્શ તથા પૂજન શનિવારને દિવસે કરવા. બીજે દિવસે તેનો સ્પર્શ કરવાથી દરિદ્રતા આવેછે. પીપળાના સેવન તથા પૂજનથી ત્રિવિધ ઉત્પાત, દુર્ભિશ, સંગ્રામ, મારીનો ભય, રોગભય અને શત્રુભય વગેરે મટેછે. સ્નાનાદિ કરી પીપળાને ગેરવગેરેથી રંગી, મત્ર વીંટી, પુષ્પાહવાચન કરી યથાભિલિત ઉપચારોથી પૂજન કરવું. તથા તેની પાસે શાલિગ્રામસ્થ વિપ્લુની પણ પૂજન કરવી, અને એક લાખથી બાર લાખ પર્યંત યથાશક્તિ પ્રદક્ષિણા કરવી. જહાચર્યાદિ નિયમો પાળવા અને છેવટ ઉદ્યાપન કરવું. ઉદ્યાપનમાં સર્વતોભદ્ર મંડલ ભરી કુંભસ્થાપન કરી લક્ષ્મીનારાયણની સ્વર્ણમય મૂર્તિનું સ્થાપન તથા પૂજન કરી હોમ કરવો, તથા રૂપાના પીંડપર એક દ્રોણ તલ મૂકી તેના ઉપર સ્વેત વસ્ત્ર ઢાંકી તેના ઉપર પીપળાની સ્વર્ણમૂર્તિ મૂકી તેનું પૂજન કરવું. છેવટ સઘળો ઉપસ્કર આહણુને ઈર્ષ ગોદાન કરવું અને 'આહણુને ભોજન કરાવવું. આથી સર્વ મનોરથો સિદ્ધ થાયછે. આ વ્રત ભવિષ્યપુરુષમાં કહેલું છે.

વિષ્ણુલક્ષપ્રદક્ષિણા વ્રત.

યુધિષ્ઠિરાજાએ વ્યાસજીને પૂછ્યું કે જાતિવધના પાપમાંથી તેમજ

બીજાં પણ ઝાતાઝાત પાપોમાંથી મુક્ત કરનાર ત્રત કહેા. વ્યાસજીએ કહ્યું કે યુધિષ્ઠિર રાજા । વિષ્ણુને લક્ષ પ્રદક્ષિણા કરવારૂપ ત્રત સધળાં પાપોનો નાશ કરનાર છે. એ ત્રત બ્રહ્માજીએ નારદમુનિને કહેલું છે અને તે ચાતુર્માસમાં આરંભીને પૂરું પણ તેમાંજ કરવાતું છે. હમેશાં નિત્યકર્મપૂર્વક વિષ્ણુપૂજન કરી ભોજન પહેલાંજ વિષ્ણુને પ્રદક્ષિણાઓ કરવી. લાખ પ્રદક્ષિણાઓ પૂરી થાય ત્યારે ઉદ્યાપન કરવું. તેમાં પૂર્વ દિવસે વિષ્ણુની સુવર્ણમૂર્તિનું અધિવાસન કરવું. ઉદ્યાપનને દિવસે તે મૂર્તિનું કમલઉપર સ્થાપન તથા પૂજન કરવું. હોમ કરવો, કપાસ, લવણ તથા ગાયત્રી જાન દેવું અને પચ્ચીસ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. આ ત્રત કરવાથી સર્વ પાપોનો નાશ થાયછે. આ ત્રત ભવિષ્યપુરાણમાં કહેલું છે.

તુલસીલક્ષપ્રદક્ષિણા ત્રત.

નારદમુનિએ મહાદેવને પૂછ્યું કે તુલસીને રોપવાનો, પૂજવાનો તથા પ્રદક્ષિણા કરવાનો વિધિ તથા મહિમા જણાવવા કૃપા કરો. મહાદેવે કહ્યું કે, શુભ મુહૂર્તમાં વિષ્ણુપૂજનના ઉદેશથી ધરની પાસે કે વાડીવગેરેમાં તુલસીનું વૃક્ષ વાવવું. મૂળમાં સુંદર ક્યારો કરી આરે બાજુ અત્યંત પવિત્રતા રાખવી. પ્રાતઃકાલે સંધ્યાવદન વગેરે કરી પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્તરાભિમુખ બેસી તુલસીનું પૂજન કરવું. પછી સ્નાન વર્ણવાળાં, કમળપુષ્પ નેત્રો વાળાં, આર ભુજવાળાં, શ્વેતવસ્ત્રોવાળાં અને કિરીટવિગેરેથી શોભિત સ્વરૂપવાળાં તુલસીદેવીનું ધ્યાન કરવું. વૈશાખમાં, કાર્તિકમાં, માઘમાં અને ચાતુર્માસમાં તુલસીનું પૂજન વિશેષ પુણ્ય આપનાર છે. તુલસીને પચ્ચાસ પ્રદક્ષિણા કરવાથી લક્ષ્મી મળેછે. એ પ્રદક્ષિણા કરવાથી વિજય મળેછે. હજાર પ્રદક્ષિણા કરવાથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થાયછે. દસહજાર પ્રદક્ષિણા કરવાથી સર્વ સંપત્તિ મળેછે અને લક્ષપ્રદક્ષિણા કરવાથી સર્વેષસિદ્ધિ થાયછે. તેના ઉદ્યાપનમાં વિષ્ણુ, લક્ષ્મી અને તુલસીની સુવર્ણની મૂર્તિ કરી તેને કુંબપર સ્થાપી તેનું પૂજન કરવું. રાત્રિનું જગરણ કરી વળતે દિવસે હોમ કરવો અને એક હજાર, એકસો અથવા અઠવાવીસ બ્રાહ્મણોને જમાડી દક્ષિણા આપી ત્રતની સમાપ્તિ કરવી તેથી વૈકુંઠની ગતિ મળેછે. આ ત્રત ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

અગ્નિ, ગાય, બ્રાહ્મણ અને હનુમાનને

લક્ષપ્રદક્ષિણાનું વ્રત.

પુષ્કિલિ રાજાએ વ્યાસને પૂછ્યું કે ભગવન! મર્ષતાથી થયેલાં પાપો મુરત નહ યાય એવું કોઈ વ્રત કહો. બસે કહ્યું કે અગ્નિને, ગાયને, બ્રાહ્મણને અને હનુમાનને લક્ષપ્રદક્ષિણા કરવાથી સર્વ પાપોનો નાશ થાયછે, અને સર્વ કલ્યાણોની પ્રાપ્તિ થાયછે. આપાકભાસની શુદ્ધ એકાદશીથી, દ્વાદશીથી અથવા પૂર્ણિમાથી આ વ્રતનો આરંભ કરવો. અગ્નિને પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે નમસ્કૃતે ગાદ્યંત્યાય નમસ્કૃતે દક્ષિણામયં । ચમ આહવાનવાય મહાવૈષ્ઠી નમોનમઃ ॥ એ મંત્ર બોલવો. ગાયને પ્રથમ દત્તમ નૈવેદ્ય આપી પૂજન નમસ્કાર કરી પછી પ્રદક્ષિણા કરવી. વિદ્યાન બ્રાહ્મણને પૂજન અને દક્ષિણાપૂર્વક પ્રદક્ષિણા કરવી, અને જૂતપ્રેતાદિના બધની નિવૃત્તિને માટે હનુમાનજીને પણ પૂજનનમનપૂર્વક પ્રદક્ષિણા કરવી. ઉદ્યાપનમાં તે તે દેવની અને ગાયની શુભર્થમતિ કરી લિંગોત્તર મંડળમાં કલસકપર સ્થાપન કરી પૂજન કરવું અને આવગેય કર્તવ્ય પીળાં વ્રતોની પેઠે કરવું. આ વ્રત અવિધ્યપુરાણમાં કહ્યું છે.

લક્ષબિલ્વપત્રપૂજનવ્રત.

વ્યાસમુનિએ પૂછવાથી બ્રહ્માએ કહ્યું કે પૂર્વે વિહર્ષદેવમાં એક મહા કામાંધ રાજા હતો. તે વ્યભિચારી હોવાથી પ્રદવ્ય બેગું કરવામાં પણ ન્યાયાન્યાયનો વિચાર કરતો નહોતો. તેના હાથથી બ્રહ્મહત્યાવગેરે મહાપાપો થયાં હતાં. તેનો મત્રી પણ તેવોજ હતો. કોઈ વખત તે જાને મુગડા કરવા વનમાં ગયા હતા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં માર્ગમાં એક શિવમંદિર આવ્યું કે જેમાં દક્ષરચરાજાએ પુત્રપ્રાપ્તિમાટે વસિષ્ઠમુનિદ્વારા શિવલિંગ સ્થાપેલું હતું તેમાં જઈ તેઓએ શિવનાં દર્શન કરી ક્રોમળ બિલ્વ પત્રોથી તેવું પૂજન કર્યું. કાલ પ્રાપ્ત થતાં મરણ પામી તેઓ યમલોકમાં ગયા. ત્યાંથી અનેક નરકો ભોગવી, યશુ વિગેરેના અવતારમાં આવીઆવીને છેવટ મત્રી રાક્ષસ અવતર્યો અને રાજાને બિધનો અવતાર આવ્યો.

વખત વનની આંદર તે બન્ને બેગા ચઢ ગયા કે તુરત રાક્ષસ તે બિલ્લને
 ખાવા દોડ્યો. બિલ્લ ત્રાસ પામી પાંસેના બિલ્વવૃક્ષ ઉપર ચડી ગયો. ત્યાં
 ચડ્યા પછી તે બિલ્વપત્રો ત્રોડીત્રોડીને નીચેના એક શિવલિંગપર નાખવા
 લાગ્યો અને પેલો રાક્ષસ તે જોવા લાગ્યો. આવી રીતે અભણતા કરેલી
 પૂજના પ્રભાવથી તેઓના ઉપર મહાદેવજી પ્રમત્ર થયા અને તે બન્નેને
 દુર્ગતિમાંથી છોડી સારી મનિ પમાડ્યા. આવી રીતે તેઓ નિયમપૂર્વક
 કરેલા બિલ્વપત્રપૂજનથી પણ સારી મતિને પામ્યા, તો પછી જેના સં-
 કલ્પ અને નિયમપૂર્વક લક્ષબિલ્વપત્રોથી શિવપૂજન કરે તેઓની સદ્ગતિ
 થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું? બિલ્વવૃક્ષનું બીજનું નામ શ્રીવૃક્ષ છે, માટે લક્ષ્મીની
 ઇચ્છાવાળાએ પણ લક્ષબિલ્વપત્રોથી મહાદેવનું પૂજન કરવું જોઈએ. વિદ્યા-
 ખ્યા, શ્રાવણથી અથવા કાર્તિકથી લક્ષબિલ્વ ત્રોથી પૂજા કરવાનો આ-
 રંભ કરવો. હમેશાં એક સદ્ગતિ બિલ્વપત્રો શિવસદ્ગતિ નામોથી અથવા
 પચાસર મંત્રથી ચલાવવાં. સુખ્યાને પવિત્રપણે પ્રાર્થનાપૂર્વક પોતાના હાથ-
 થી ઉતારેલાં બિલ્વપત્રોથી પૂજન કરવું. નત પૂર્ણ થયે લિંગનો ભેદ મંડળ ભરી
 વચમાં એક વેદિકાઉપર અક્ષતનો મોહોટો ઢગલો કરી તેનાપર કેસાસ-
 જેની રચના કરી તેઉપર સુવર્ણમય ઉમામહેશ્વરનું સ્થાપન કરી પરિવાર
 દેવો સાથે તેઓના સ્થાપનપૂજનપૂર્વક શિવજીઉપર સુવર્ણનું બિલ્વપત્ર
 ચલાવવું. રત્નિનું જાગરણ કરી ધાતકાએ હોમ કરવો. તથા ઉવટ શ્રદ્ધા-
 પ્રભાણે બ્રાહ્મણોને જમાડવા. આ વ્રતથી પુત્રપૌત્રાદિ વંશ તથા લક્ષ્મી
 વગેરે ઇષ્ટ શ્રેયો પ્રાપ્ત થાયછે. આ વ્રત રકંડપુનાથમાં કરેલું છે. આવીજ
 રીતે અગરલ્યમુનિના પૂજવાથી કાર્તિકેશ્વરનામીએ શિવલક્ષપુષ્પપૂજનવ્રત ક-
 રેલું છે આપુષની ઇચ્છાવાળાએ રંપકપુષ્પોથી, વિદ્યાની ઇચ્છાવાળાએ
 અર્કપુષ્પોથી, પુત્રની ઇચ્છાવાળાએ જૃહતીનાં પુષ્પોથી તથા ધણરાનાં પું-
 પોથી, ધનની ઇચ્છાવાળાએ કરવીરનાં, જાતિનાં, નામકેશ્વરનાં, ખડકનાં,
 તિલનાં અને પુત્રાગ્રનાં પુષ્પોથી, સ્વપ્નની સાંતિની ઇચ્છાવાળાએ ત્રોણપુ-
 પોથી, મહારાગની નિરતિમાટે પારિજાતનાં, પાટલાનાં અને કંઠવનાં
 પુષ્પોથી અને વશીકરણની ઇચ્છાવાળાએ સૌવીરનાં પુષ્પોથી મહાદેવનું
 લક્ષપૂજન કરવું તેનું ઉદાપન બિલ્વપત્રપૂજનના ઉદાપન પ્રમાણેનું કરવું.
 વિષ્ણુનું લક્ષતુલસીપત્રથી તથા કલ્પ વગેરેનાં પુષ્પોથી પણ ઉપર પ્રમાણેનું
 પૂજન થાયછે. નુશ્ચીપત્ર શાલિગ્રામ વિષ્ણુની ઉપર ચડે છે અને ચતુ-

જુનિ વિષ્ણુના ચરણમાં તથા માલારેપે ચડે છે. ઉદ્યાપનમાં વિષ્ણુનું પૂજન તથા સુવર્ણમય તુલસીદલનું અર્પણ ઇત્યાદિ ઇતિકર્ત્તવ્યતા બીજાં યજ્ઞો પ્રમાણે કરવી. ઉપરનાં યજ્ઞોનાં ઉદ્યાપનદોષની ભરમ સર્વ ગંગોત્રી તથા જૂનપ્રેતાદિ ઉપદ્રવોનો નાશ કરેછે.

બિલ્વવર્તિવ્રત.

મતી દ્રૌપદીએ દુર્વાસામુનિને પૂછ્યું કે ભગવન! બિલ્વવર્તિવ્રતનો તાર કહો. દુર્વાસાએ કહ્યું કે કપાલમાથી પોતાના હાથે તંતુ બનાવી ત્રણ અંગુલિ જેવડી લાંબી તથા ત્રેવડી વાટ કરવી એ બિલ્વવર્તિ કહેવાયછે. બિલ્વવ્રત જેમ એક ગ્રંથામાં ત્રણ હોયછે તેમ એકમાં ત્રણ વર્તિ હોવાથી અન્વયસંગ્રહ છે એવી વર્તિઓ કરી યુગમાં અથવા તેલમાં બીજવી શાવણમાં, દેશાબમાં, માધમાં અથવા કાર્તિકમાં પૂર્ણ ચાપ એવી રીતે એક હજાર વર્તિઓ એક તામ્રના અથવા ચુલ્લિકાના પાત્રમાં રથાપી અપંગદેશર મહાદેવનું ધ્યાન ધરી મહાદેવની પાસે, ગંગાતીરે, ગોવલમાં અથવા 'બ્રાહ્મણ સમીપે તેઓને પ્રબલિત કરવી. એ પ્રયોગે એક લક્ષ-વર્તિ કર્યારે પૂર્ણ ચાપ ત્યારે યથાશક્તિ અભિષેક, તર્પણ, વદન અને હોમ એ મધ્યમ કરવું. એક દિવસે પણ લક્ષવર્તિઓનું પ્રબલન યદ્ય શક્ય છે. ઉદ્યાપનમાં પવિત્ર સ્થાને સિંગતોબદ્ધ મંત્ર બરી તેથી હયાન કાલમાં વેદિકા ઉપર વસ્ત્ર પાથરી તે ઉપર તંતુવતું અટકલ કરી કલસ મૂકવો. કલસ ઉપર સુવર્ણમય મહાદેવનું સ્થાપન કરી રૂપાના પાત્રમાં સુવર્ણમર્તિ મળી દીપક કરવો. યથાવિધ પૂજન-કર્મા પછી ગોદાન કરવું અને બ્રાહ્મણોને ઝમાલવા. સુવર્ણવર્તિસંહિત રૂપાનું પાત્ર અને ધીમરેણું હાંસ્યપાત્ર બ્રાહ્મણને દેવું. આ વ્રતથી દાન્ડિયરૂપ અધકાર નષ્ટ થાયછે. પૂર્વે સતી દમયંતીએ પતિના દશનચાટે આ વ્રત કર્યું હતું. દુર્વાસાના કહેવા પ્રમાણે દ્રૌપદીએ આ વ્રત કરવાથી તેનાં સર્વ દુઃખો નષ્ટ થયાં હતાં આ વ્રત નિમિત્તીય આરણ્યકપર્વમાં છે.

રૂદ્રવર્તિપ્રત.

નારદમુનિના પૃથ્વીયાથી મહાદેવે રૂદ્રવર્તિપ્રત કહેલું છે, જે તેની પહેલા પાર્વતીને કહેવામાં આવ્યું હતું. પૂર્વે ઉદ્દ્યોગિની નગરીમાં મુગંધા નામની એક વેશ્યા રહેતી હતી. તેણે ઘણા ધનવાન પુરુષોને નિર્ધન બનાવ્યા હતા. તે એક દિવસે ફરતી ફરતી શિખાનદીને કિનારે ગઇ. ત્યાં કેટલાએક મુનિઓ સ્નાનસંધ્યા તથા પાદપૂજા કરતા હતા તેઓમાં વસિષ્ઠમુનિ પણ હતા. સત્પુરુષોના દર્શનથી સદ્બુદ્ધિ થાયછે તેને લીધે તે વેશ્યા વસિષ્ઠમુનિને કંડવત્રણામ કરી બોલી કે ભગવન! હું પાપિણી છું તેનો ઉદ્ધાર કરે. વસિષ્ઠમુનિએ પરોપકાર કરવાની યોજનાની સ્વાભાવિક રીતિને અનુસરીને તેને ઉપદેશ આપ્યો કે પ્રયાગ ક્ષેત્રમાં જઈ તું રૂદ્રવર્તિપ્રત કર. કપાસમાંથી યોજાને હાથે તંતુઓ કરી અગિયાર તંતુઓથી એક વર્તિ કરવી અને પછી તેને ધીમાં બાંજવી શુવર્ણના, રૂપાના, ત્રાંજાના અથવા મૃતિકાના પાત્રમાં મૂકી દીવો કરવો. આવી એકલાખ વર્તિઓના દીવા શિવાલયમાં કમેકમે મૂકવા લક્ષદીપદાન પૂર્ણ થતાં કાર્તિક, માધ, વૈશાખ અથવા શ્રાવણમાં તેનું ઉદ્યાપન કરવું. તેમાં સર્વતોભદ્રમંડલ ભરી મધ્યમાં આદ્યક્ષ કમલ કરી તે ઉપર પૂર્ણપાત્ર મહિત કલશનું સ્થાપન કરવું અને તેની ઉપર વૃષભાશ્વ ઉભામહેશ્વરની શુવર્ણમૂર્તિને એ વચ્ચે વાંટી તેનું સ્થાપન તથા પૂજન કરવું. હોમ કરવો અને આહ્વાણને બોળન કરાવવું તથા ગોદાન વગેરે કરવું. વસિષ્ઠમુનિના ઉપદેશ પ્રમાણે તે વેશ્યાએ પ્રયાગમાં જઈ એ પ્રત કર્યું તેથી તે પાપોથી મુક્ત થઈને દેશામની ગતિને પામી. આ પ્રત અવિધ્યપુરાણમાં કહેલું છે.

માણિક્યવર્તિપ્રત.

ગ્રીને જારમાં વર્ષથી પચ્ચાસમા વર્ષસંધી પ્રત્યેક માસે રજોદર્શન થાયછે તેમાં અંગાનઆદિ દારણને લીધે સ્પર્શાદિથી થતા પાપવડે તે મોહોટા દોષનું પાત્ર થાયછે. તેમાંથી મુક્ત થવામાટે માણિક્યવર્તિપ્રત કરવામાં આવેછે. આવીને એક પ્રાચીન પ્રતિહાસ છે કે આર્યાવર્તમાં લક્ષણાનામની એક વેશ્યા હતી તે ઋતુથી પાંચમે દિવસે ગોદાવરીને તીરે સ્નાન કરવા આવી ત્યાં એક બ્રાહ્મણી પતિના મરણથી બાળવૈધવ્યને પામી વિલાપ કરતી હતી. તેને જોઈ માળકનામના મુનિપામે આવી તે વેશ્યાએ એ બ્રાહ્મણીના

બાળવૈધવ્યનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે દૈવકર્મોમાં તથા પિતૃકર્મોમાં
 અને અકરમાત્ રજોદર્શન યતાં સ્પર્શાદિકના પાપને લીધે બાળવૈધવ્ય-
 આદિ દુર્ગતિ થાયછે. પરપુરુષની લાલસાથી સાસુ સસરાની સેવા નહિ કરનારી
 સ્ત્રી પણ તેવાંજ દુઃખો પામેછે. તેની શાંતિભાટે માણિયવર્તિનામનું વ્રત કરવું
 જોઈએ. એ વ્રત કર્ત્તિકમાં, માધમાં અથવા વૈશાખમાં પ્રાર્થના થાય એવી
 રીતે તેનો આરંભ કરવો. હમેશાં ધીમાળી હળર વાટાથી દીવા કરી શ્રીવિ-
 પ્લુને આરતી ઉતારવી અને તેના મધ્યમાંથી પ્રભુનાં દર્શન કરવાં. એક-
 બ્રહ્મ આદિ નિયમો પાળવા તથા પૂજનવચેરે કૃત્યો કરવાં. ઉદ્યાપનમાં
 સર્વલોભદ્રમંદલ બરી કસરાસ્થાપન કરી તેઉપર મુર્તિનું સ્થાપન કરી તેની
 પૂજા કરવી અને પૂર્ણાહુતિ પછી રૂપાના પાત્રમાં ધી પૂરી સુવર્ણવર્તિ સહિત
 તેનું દાન દેવું. કાશ, વિપ્લ, વન્દિ, રવિ, દામોદર, હરિ, રૂઢ, શેષ, જગદ-
 બ્યાધી, તેજેશ્વી, નિશાકર, નિરંજન, કલાધ્યક્ષ, વિશ્વેશ્વી, જગદ્રાજુ, સ્વ-
 પ્રકાશ, સ્વમંલ્યોત્તિ, ચતુર્બ્રહ્મ, જનામય અને પરબ્રહ્મ એ વીસ નામોથી
 વિપ્લુનાં મસ્તક આદિ અંગોનું પૂજન કરવું. રૂપાના પાત્રની શક્તિ ન
 હોય તો કાંસાના પાત્રમાં ધી પૂરી સુવર્ણની વર્તિમહિત તેનું દાન દેવું.
 અને બ્રાહ્મણોને જમાડવા.

બાળકમુનિનું વચન સાંભળી વેશ્યા બોલી કે જો મને કંઈ ચમત્કાર
 દેખાડો તો તમારા વચનઉપર વિશ્વાસ આવે. મુનિએ કહ્યું કે કેવી જાતનો
 ચમત્કાર દેખાડું તો વિશ્વાસ આવે? વેશ્યા બોલી કે આ બ્રાહ્મણીનો પતિ
 છવતો થાય તો મને વિશ્વાસ આવે. મુનિએ એ વેશ્યાપાસે આ વ્રત
 કરાવી તેનું પુણ્ય એ બ્રાહ્મણીને આર્પણ કરતાં તેણીનો પતિ છવતો થયો.
 વેશ્યા તથા સર્વ લોકો આશ્ચર્ય પામ્યાં. તે પછી એ વેશ્યાએ એ વ્રત કર્યું
 અને તેથી બીજા જન્મમાં તે ગયરાજની રાણી થઈ. આ વ્રત વાલુપુરાણમાં
 કહેલું છે.

વિળશુવર્તિવ્રત.

સર્વ પાપના હ્રયપૂર્વક સર્વ મનોરથને પૂર્ણ કરે એવા વ્રતવિશે
 સુધિધિરે ગ્રન્થ કરવાથી પરમાત્મા શીઘ્રજે તેને જાણાવ્યું કે વિળશુવર્તિ ના-
 મનું ગ્રન્થ વ્રત કરવાથી સર્વ પાપો નાશ પામેછે તથા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ

યામછે. કપામમાંથી પોતાને હાથે સ્ત્રી બનાવી પાંચ મહત્તંતુઓથી ચાર આંગળની બેઠ્ઠીએ વર્તિઓને ધીમાં બીજીવી કપાના પાત્રમાં પ્રલ્લક્ષિત કરી વિષ્ણુપસે મૂકવી. એમ પચ્ચાસ દિવસે લક્ષવર્તિ પૂર્ણ થાય ત્યારે તેવા પ્રકારનાં બીજાં ત્રનોત્સવો પેઠે ઉદાપન કરવું. આ મત વિષ્ણુરદ્ધ્ય નામના અથમાં રહેલું છે.

દેહવર્તિમત.

પાર્વતીએ પ્રસ્ન કરતાં થી મહાદેવજીએ કહ્યું છે કે કાલિકામાં, માર્ગ-શીર્ષમાં અથવા માધ માસમાં એકાદશી, ત્રયોદશી અથવા ચતુર્દશીને દિવસે ઉપવાસ કરીને પોતાને હાથે શુદ્ધ કપાસમાંથી સ્ત્રી બનાવી પોતાના પગના અંગુલથી સિખાપર્વત બરેલા ત્રિવળ સત્રથી એક વર્તિ કરી ધીમાં બીજીવીને હમેશ એક એક દીપદાન સિવાલપમાં કરવું. એવી રીતે આશુ-ર્ધ આપુ રાખવું. અથવા એક મામમાં ત્રણમેા સાઠ દીપદાન કરવાં અને પછી ઉદાપન કરવું. જ્યાં પાંડવો દ્રૌપદીની સાથે વનવાસમાં હતા ત્યારે તેઓએ પોતાના કપના નાથનો ઉપાસ પૂજતા થ્રાપૃષ્ઠ ભગવાને તેઓને ત્રણ આ મત કહ્યું હતું, તે કરવાથી તેઓ પોતાના સંભવને આપ્યા હતા. આ મત રકંદપુરાજીમાં કહેલું છે.

મંગલાગૌરીમત.

આ મત સ્ત્રીએ પોતાના વિવાદથી પહેલાં એક વર્ષે આરંભવું અને વિવાદપછી ચાર વર્ષે પૂર્ણ કરવું. આવૃત્તિમાસના આગે મંગલવારેને દિવસે પુત્રપીતાદિ શુભ રજોની પ્રાપ્તિને માટે તથા સૌભાગ્યની મિથિતિને માટે મંગલાગૌરીદેવતાક આ મનનો સંકલ્પ કરી ગણપતિપૂજનાદિપૂર્વક સુવર્ણમય મૂર્તિમાં મંગલાગૌરી-દેવીનું તથા અધિકાર ગોત્રોપચાર પૂજન કરી સૌભાગ્યવ્યવહાર વાવતનું દાન દેવું તથા મેળ સુવાસિની સ્ત્રીઓને જમોડીને દક્ષિણ દેવી. ઘઉંના લોઠનાં, ધીમાં પકવેલાં મેળ કરડાઓમાં દીવા કરી તેનાથી નીરાજન કરવું, અને મર્વ કપરકર આચાર્યને દધ પછી લવણવગરનું જોજન મોતપણું કરવું.

શ્રીને વિધવાપણું ન આવે તેમાટે કરવાના પ્રતિષે યુધિષ્ઠિરા-
જના પ્રવ્રનના ઉત્તરમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને આ પ્રત દહી તેને મહિમા
વર્ણવ્યો છે કે, પૂર્વે કુંભિ નગરમાં ધનપાલ નામના પુત્રરહિત એક વૈશ્ય
ના ઘરની પામેથી ભસ્મ, રૂદ્રાક્ષ અને જટા ધરનાર કાંઈ બિશુક બિક્ષા-
માટે હમેશાં નિકળતો. તેને એ વૈશ્યને ત્યાંથી બિક્ષા લેવાને કહેવામાં
આવતું, પણ તે લેતો નહિ. પોતાની સ્ત્રીના મુખથી ધનપાલના જાણવામાં
જ્યારે આ વાત આવી ત્યારે તેણે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે એક કપડામાં
થોડી સેનામેણેરા બાંધી, એ બિશુક અહીંથી નિકળે ત્યારે તેની ઝાળી-
માં તે નાખી દેજે. સ્ત્રીએ તે પ્રમાણે કર્યું. તેથી ક્રોધ પામેલા એ બિશુકે
એને શાપ આપ્યો કે ભારી જ્વલિવિરૂદ્ધ તે આ કામ કર્યું માટે તને સ-
તાન થશે નહિ તે સ્ત્રી એના પગમાં પડી અને બોલી કે, ભગવન!
આપના નિર્દોષપણાની પરીક્ષા કરવામાટે મેં આ કૃત્ય કર્યું છે, માટે
મારો અનુગ્રહ કરે. ત્યારે તે બિશુકે તેને કહ્યું કે, તારો પતિ કાળાં વસ્ત્રો
પહેરી કાળા ધોરા ઉપર બેસી વનમાં જાય અને જો જગાએ ધોરાને ડોકર
લાગે તે જગાએ યોજી તેણે બોલ્યું, એટલે ત્યાં એક મુદર મુવર્ણમય દેવાસય
નીકળશે. તેમાં ભગવતી મંગલાગૌરીની મૂર્તિ છે. તેનું તમે આરાધન ક-
રજો તેથી તમારું કલ્યાણ થશે. એમ કહી તે બિશુક અદશ્ય થયો. ધર્મ-
પાલ વૈશ્યે એ પ્રમાણે કર્યું અને તે વપતીએ મંગલાગૌરી દેવીનું યથા-
વિધિ પૂજન કર્યું. તેથી પ્રસન્ન થયેલાં દેવીએ તેઓને વર માગવાનું કહેતાં
તેઓએ સંતાનની માગણી કરી. દેવીએ કહ્યું કે તમારા ભાગ્યમાં મતાનનું
મુખ નથી, તેપણ તમારી ઇચ્છા હોય તો વૈધવ્યવાળી કન્યા અથવા
અર્ધઆયુષવાળો પુત્ર આપુ, ધર્મપાથે વિચાર કરી વૈધવ્યવાળી કન્યા ન
માગતાં અર્ધઆયુષવાળો પુત્ર માગ્યો. દેવીએ કહ્યું કે મારા દક્ષિણ ભાગમાં
ગણપતિ છે. તેની નાભિઉપર ચડી પાસેના આંખાનું ફળ લઈ તારી સ્ત્રીને
ખવરાવજો, તેથી તારે ભાં પુત્રપ્રાપ્તિ થશે. વૈશ્યે તે પ્રમાણે ઘણું ફળ નીચે
નાખ્યાં અને પછી નીચે ઉતરી જીવેછે તો એકજા ફળ દીકું. વળી તે
ઉપર ચડ્યો અને ઘણું ફળ ત્રાટ્યા પણ નીચે આવીને જીવે તો એકજા
ફળ પડ્યું હોય. આમ તે વૈશ્યે મોળ વખત કર્યું ત્યારે છેવટ ગણપતિએ
ક્રોધથી તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું કે હવે આ ફળ લઈ જા, તેનાથી તને
પુત્ર થશે અને તે મોળ વખત કપટ કર્યું તેથી તારો પુત્ર મોળ વર્તે.

યતાં મૃત્યુ પામશે. ધર્મપાળ ખિત્ર યદને ઘેર આવ્યો અને તે દુશ પોતાની
 સ્ત્રીને ખવરાવ્યું તેથી સમય આવતાં તેને એક પુત્ર આવ્યો. જાતસંસ્કાર
 વગેરે કરી તેનું શિવ એવું નામ રાખ્યું. આઠમે વર્ષે જનોઈ આપી અને
 એ પુત્રને દશમું વર્ષ બેઠું કે તેની માતાએ સ્ત્રીસ્વભાવપ્રમાણે તેના
 વિવાહનો વિચાર કરવા માંડ્યો પણ ધર્મપાળ બોલ્યો કે પુત્રને વિદ્યાભ્યાસ-
 માટે કાશીમાં રાખવો છે માટે હાલ વિવાહ કરવો નથી, એમ, કહી તે
 પુત્રને તેના મામાની સાથે કાશીતરફ મોકલ્યો. માર્ગમાં પ્રતિજ્ઞાનનગર
 આવ્યું તેના પાદરમાં કેટલીએક કન્યાઓ રમતી હતી તેમાં એક સુશીલા-
 નામની કન્યાને તેની કાંઈ સખીસાથે કાંઈ ક્લેશ યતાં તે સખીએ તેને
 અમાગણી રાંડી એવા રાખ્દો માંડ્યા. સારે સુશીલા બોલી કે છું મને
 વિધવા થવાની ગાળોં માંડેછે પણ મારી માતાએ મંગળાગૌરીનું વ્રત
 કર્યું છે તેથી મને કદી પણ વિધવાપણું આવવાનું નથી એ કન્યાની
 આવી ચતુરાઈ તથા શ્રદ્ધા જોઈ શિવના મામાએ વિચાર કર્યો કે
 મારાં બાણેજનો વિવાહ આ કન્યાની સાથે થાય તો તે દીર્ઘજીવી
 થાય. આના વિચારથી તે પોતાના બાણેજને સાથે લઇને તે કન્યાની
 પાછળ નગરમાં ગયો અને તેના પિતાના ઘરની પાસે તેણે કાંઈ
 સ્થળમાં ઉતારો કર્યો. એ કન્યાનું વાગ્દાન એજ ગામના કાંઈ હરનામના
 વરસાથે થયું હતું. પણ હર પોતે રોગાદિકારણથી અસુખ થઈ હતો તેથી તેનાં
 માતપિતાએ હરને જાહેરે તેના જેવગ્રજ સિદને જોઈને તેના મામાપાસે
 તેની માગણી કરી કે આ શિવકુમારને યોગ્ય વખતમાટે અમારા સ્વાધી-
 નમાં મેંપો, વિવાહ થઈ ગયાપછી તેને અમે તુરત તમારી પાસે હાજર
 કરીશું. તેઓના ઉપર દયા આવવાથી શિવકુમારના મામાએ એ વાત
 કબુલ કરી. તેથી સુશીલાનું લગ્ન શિવકુમારની સાથે થયું. તે રાત્રિમાં મંગ-
 લાગૌરીએ સુશીલાને સ્વમામાં ચેતવણી આપી કે તારા પતિને મારવામાટે
 મર્ષ આવ્યો છે, માટે ઉઠ અને તેને પીવા દુધ આપ તથા પછી તેની
 પાસે એકં ધડો મૂક અને તેમાં તે પેસે એટલે તારી કાંચળીથી તેનું
 મુખ જાંધી-દેજે. સવારના ઉઠી તે ધડો તથા તેની સાથે એક વીંઝણો
 માતાને અર્પણ કરજે. આમ કહી દેવી અદસ્ય થયાં. સુશીલાએ
 દેવીના કહેવાપ્રમાણે સપથું કર્યું. એ વખત શિવકુમાર બોલ્યો કે મને
 ક્રુધા લાગેલી છે, માટે કાંઈ બોજન આપો. સુશીલાએ શુવર્ણના પાવમાં
 મોઢક આવ્યો તેનું બક્ષણ કરી શિવકુમારે પોતાના નામવાળી વીંટી તેમાં

મહી તથા એ પાત્ર ઘરમાં તુરત કોઇને ન મળે એવે ગુપ્ત રથળે મહી દીધું. પ્રાતઃકાળે શિવકુમાર પોતાના મામાપાસે આપ્યો અને સુશીલાએ પેસા ઘડા માતાને અર્પણ કર્યો. માતાએ તેમાં દ્રષ્ટિ કરી તો સર્પને બદલે તેમાં મોતીનો હાર જોયો તેથી તે હાર તેણે સુશીલાને આપ્યો. એ આશ્ચર્ય-હારક બતાવ જોઇ સુશીલાને સ્વપ્નમાં કહેલાં દેવીનાં વચનોપર દૃઢ શ્રદ્ધા થઇ. બીજે દિવસે જ્યારે કીડાનો સમય થયો તે વખતે શિવકુમારને બદલે હર હાજર થયો ત્યારે સુશીલા પોતાના સંબંધીઓપાસે આવી કહેવા લાગી કે જેણે માઈ પાણિમહણ્ય કર્યું છે. તે પુરુષ આ નથી. પુત્રીના વચનથી તેનો પિતા ચિંતાતુર થયો અને ખરા ઘરની ગોઠમોટે તેણે અન્નમત્ર સ્થાપ્યું.

શિવકુમાર પોતાના મામાની સાથે કાશી ગયો. ત્યાં ગંગાસ્નાનવગેરે કરી તેઓએ બ્રાહ્મણોને રેશમી વસ્ત્ર આપવા માંડ્યા. જેમાં ધણા ધણા અતિ ઉત્તમ સત્પાત્રોત્તરદ્વયી શિવકુમારને ચિરંજીવી થવાના આશીર્વાદ મળ્યા. શ્રીવિશ્વેશ્વર જ્યોતિર્લિંગનું નિત્ય મેવન કરી તથા યથાશક્તિ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શિવકુમાર પોતાના મામા સાથે પાછો ફર્યો. રસ્તામાં અત્યાનંદ તેને અપૂર્વ બધા થવા લાગી, અને તે ગૃધીઉપર પડી ગયો. થોડી વાર પછી જાન આવતાં તેણે પોતાના મામાને કહ્યું કે મારા પ્રાણ હેવા માટે આવેલા યમદુતોને મંગલાગૌરી દેવીએ આવીને હરાવ્યા તથા મને છોડાવ્યો એ મેં બરાબર જોયું. મામાએ જવાબ આપ્યો કે જે થયું તે ધણું સાઈ થયું. હવે ચાલો. એમ કહી તે શિવકુમાર સાથે પ્રતિજ્ઞાન નગર પાસે પહોંચ્યો, અને સરોવરને કાંઠે રસોઇની તજવીજ કરવા લાગ્યો. પણ તેટલામાં રમતી કન્યાઓએ તેઓને કહ્યું કે ખાલી શ્રમ શા માટે કરો છો ? ગામમાં ઉત્તમ અન્નસત્ર છે. આથી તેઓ ત્યાં ગયા કે જ્યાં આવેલા અ-નિયમોના પગ ધોવાનું કામ સુશીલા કરતી હતી, તેઓને જલ આપવાનું કામ સુશીલાની માતા કરતી હતી, તેઓને ચંદન કરવાનું કામ સુશીલાનો માધ કરતો હતો. તથા જગી રહ્યા પછી તેઓને સુખવાસ આપવાનું કામ સુશીલાનો પિતા કરતો હતો. શિવકુમારનો પગ ધોવાનો સમય આવતાં તેના ઉપર દ્રષ્ટિ પડવાથી સુશીલા બોલી ઉઠી કે વિવાહસમયમાં માઈ પા-ણિમહણ્ય કરનાર તે આ પુરુષજ છે. સુશીલાના બાપે તેની ખાત્રી. માગતાં શિવકુમારે પોતાના નામવાળી વાંટી નાખેલું સુવર્ણપાત્ર જે જગાએ પોતે રાખ્યું હતું તે જગાવિયે કહ્યું અને તપામ કરતાં તે પાત્ર વાંટીમદિત

ત્યાંથી મળી આવ્યું ત્યારે પોતાની ખાત્રી થતાં સુધીલાના બાપે સતકાર-
પૂર્વક વસ્ત્રાલંકારથી સંતુષ્ટ કરીને પોતાની પુત્રીને તેની સાથે સાસરે વિદાયે
કરી. માર્ગમાં શ્રાવણમાસનો મંગળવાર આવતાં તેને પોતાની માતાનો
ઉપદેશ માઠ આવ્યો અને તેણે મંગલાગૌરીનું વ્રત તથા પૂજન પૂરી શ્રદ્ધાથી
કયું. એ સ્ત્રીપુરુષ કુંડિન નગર પહોંચ્યાં ત્યારે તે ખબર મળતાં ધર્મપાલ
ધણો ખુશી થયો, અને તેણે મંગલાગૌરીની ઘણી મુતિ કરી.

પાંચ વર્ષ પૂરાં થાય ત્યારે આ વ્રતનું ઉદ્ઘાપન કરવું. શ્રાવણમાસના
છેલ્લા મંગળવારના દિવસે નિત્યકર્મ કર્યા પછી એક સુંદર મંદિરમાં બ્રાહ્મણોનું
વરણ કરી મંગલાગૌરીનું સ્થાપન કરવું. અને પછી લિંગતોમક મંદિરમાં
એક દોહાપ્રમાણ એખાના દગંધાકિપર કલ્પશ સ્થાપન કરી યથાવિધિ પૂજન
કરવી. તેમાં ઘઉંના લોટનાં કુરંગંઓમાં દીવા કરવા. અપામર્ગ, દ્વર્વા તથા
ધપૂરનાં સોળ પત્રો અને પાંચ ગિલ્લપત્રો ચઢાવવાં. એળા દીવાઓથી
નીરાજન કરવું, સુવાસિની સ્ત્રીઓને વાપતનું દાન દેવું, બ્રાહ્મણોને ભોજન
કરાવવું તથા પોતે લવણુરક્તિન ભોજન કરવું. આ વ્રત ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

મૌન વ્રત.

નંદિકેશ્વરે કાર્તિકેશ્વરનામીને પૂછ્યું કે મહાદેવ પ્રમત્ર ધાપ એવું કાઢ
વ્રત કહો. કાર્તિકેશ્વરનામી બોલ્યા કે પૂર્વે શાકલ્ય નગરમાં સોમશર્મા નામે
બ્રાહ્મણ હતો. તે નિર્ધન હોવાથી દુઃખી હતો. તેને રૂપવતી અને સુપ-
ર્ણિકા નામની બે પુત્રી હતી. તે એક દિવસે વાહરણ ચારવામાટે સરાવર-
કિનારે ગઈ હાં કેટલીએક અપ્સરાઓને જળમાં સિવલિંગની પૂજન કરતી
બેઠાં પૂછવા લાગી કે આ પૂજન તથા વ્રત કયા ઉદ્દેશથી કરાછો? અપ્સરાઓ
બોલી કે મહાદેવને પ્રસન્ન કરવામાટે અમે આ મૌનવ્રત કરીએ છીએ. એ
વ્રતથી સર્વદમિદિ થાયછે. આ વ્રતમાં મૌનપંજે એળા આંદોવાઓ દોરે
તેપાર કરી જમણે હાથે બાંધી સોળ દર્વાકુરોથી તથા ગુપ્તોથી, મહાદેવની
પૂજન કરવી તથા દર્દા, ખાત અને લાટુઓનું નૈવેદ્ય તેને ધરવું. મૌનપંજે
એકવખત ભોજન કરવું. આમ કરી અપ્સરાઓએ એ બન્ને બહેનોને વ્ર-
તના ઉપદેશપૂર્વક એ નૈવેદ્યમાંના થોડા પ્રસાદ આપ્યો. તે લઈ એ કન્યા-
ઓ પોતાને ઘેર આવી અને નૈવેદ્ય એક જગ્યાએ સાચવ્યું. બીજા દિવ-

સની રહવારે એ નૈવેદ્ય સુવર્ણરૂપ બનેલું તેઓના જ્ઞેવામાં આપ્યું અને તેથી આશ્વર્થ પામી પોતાના પિતાને એ વૃત્તાત કહ્યો. બીજે દિવસે બને કન્યાઓ નહીના કિનારાપર વાછડાને ચરાવવા માટે ગઇ. મધ્યાહ્ન થતાં એ ગામનો રાજા જે મૃગયામાટે નિકળ્યો હતો તે ક્ષુધા અને તૃપાથી ખીરિત બની ત્યાં આવ્યો. અને કાંઈ ખાવાપીવાનું આ બહેનોપાસે માગ્યું. તેઓએ તેને પોતાની પાસેના જાત અને શીતળ જળ આપ્યું. સ્વચ્છ થયેલા રાજાએ પૂછતાં કન્યાઓએ તેને પોતાની હકીકત કહી. રાજાએ દરબારમાં આવ્યાપછી મોમસર્ગાપાસે રૂપવતીનાં લગ્ન પોતાની સાથે કરી દેવાની માગણી કરી. મોમસર્ગાએ તેમ કહ્યું, અને ન્હાની પુત્રી સુપર્ણિકાનો વિવાહ પણ કાંઈ યોગ્ય બ્રાહ્મણકુમારની માથે કર્યો. રાજ્યસુખમાં પડેલી રૂપવતીએ મૌનવ્રત વિસારી મધ્યુ તેથી તે પોતાના પતિસહિત રાજ્યસુખથી બ્રહ્મ થઈ કુંજાલજેવી બની ન્હાની બહેનને ઘેર ગઇ. પોતાની મોટી બહેનની દુઃસ્થિતિ જોઇ ન્હાની બહેને તેમ ચવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે રૂપવતી બોલી કે મૌનવ્રતના બંધથી આ સંઘર્ષ થયું હોય એમ હું ધારૂં છું. દયા આવવાને લીધે સુપર્ણિકાએ તેને યોગ્ય ધન આપ્યું તે લઈ તે બીજે ગામ જતી હતી. ત્યાં માર્ગમાં ચોર લોંડાએ તે છીનવી લીધું. એમ બે વખત થતાં સુપર્ણિકાએ વ્રતભંગથી કોપેલા મહાદેવની મુનિ કરાવી પોતાની મોહોટી બહેનપાસે તે વ્રત પૂર્ણ કરાવ્યું. ત્યારે તેનું ગયેલું રાજ્ય તથા પૂર્વથી પણ વિશેષ સુખ ફરીથી તેને પ્રાપ્ત થયું.

આ વ્રતના ઉદ્ધાપનમાં ક્ષિંગતોભદ્ર મંડલ બરી ક્ષણરથાપનવગેરે કરી પિટ્ટનાં સોળ જળ ધીમાં પકાવીને તે સોળ બ્રાહ્મણોને વજ્ર, કમંડલ તથા દક્ષિણાસહિત દેવાં. રત્નિનું જગરણ કર્યું તથા પ્રાતઃકાળે હોમ કર્યો, આ વ્રત ભવિષ્યપુરાણમાં છે.

પંચધાન્યલક્ષપૂજાવ્રત.

‘ પાર્વતીએ મહાદેવને પૂછ્યું કે મેં એવું કયું વ્રત કર્યું હશે કે જેના પ્રભાવથી મને આપની મેવા કરવાનો અવસર મળ્યો. મહાદેવજી બોલ્યા કે પંચધાન્યલક્ષપૂજાવ્રતના પ્રભાવથી તમને મારી પ્રાપ્તિ થઈ છે. શ્રાવણમાં, કાર્તિકમાં, માધ્યમાં અથવા વૈશાખમાં સિવલિંગની પ્રત્યેક પાંચ ધાન્યો

ના લક્ષ લક્ષ દણોથી પૂજા કરતી. એ “ પચધાન્યલક્ષપૂજા ” એ નામનું વ્રત કહેવાય છે. તમે પૂર્વ જન્મમાં એ વ્રત કર્યું હતું. ચોથા દિવસે નિત્ય કર્યું કરી આ વ્રતનો આરંભ કરવો. જળથી સ્વચ્છ કરેલા તંડુલો મુદિથી, તિલો મૃગીમુદાથી, યવો અદ્યોત્તર સંખ્યાથી અને ગોધૂમ તથા મુદ્ગ આ-સાર્દ પ્રમાણથી ખંચાક્ષર મંત્ર અથવા ત્ર્યંબકમંત્રવડે સિવલિંગપર ચઢાવવા. એ પ્રમાણે પાંચે ધાન્યોમા પ્રત્યેકની લક્ષ લક્ષ સંખ્યા પૂર્ણ થાય ત્યારે વ્રત પૂર્ણ ગણાય છે. તિલો ચણવવાથી તેજની ઇચ્છા, ગોધૂમ ચણવવાથી ઉત્તમ સ્ત્રી મળવાની ઇચ્છા, યવો ચણવવાથી પુત્ર પ્રાપ્ત થવાની ઇચ્છા, મુદ્ગ ચણવવાથી વરીકરણની ઇચ્છા અને તંડુલ ચણવવાથી સર્વ પ્રકારની ઉત્તમ ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ થાય છે. આ વ્રતની મહાપ્રિમાં પુષ્પ-મંડપની અદર સુવર્ણમય ઉમામહેશ્વરનું રૂપાના વૃષભઉપર સ્થાપન કરી પૂજન કરવું, અને તેના ઉપર રૂપાના તંડુલો તેના બાકીનાં ચાર ધાન્ય સુવર્ણનાં કરીને ચણવવાં, છેવટ હોમ કરવો અને પચીસ બ્રહ્મજોનો જન્મ દી વ્રત સિવાર્પણ કરવું. આ વ્રત કરવાથી મોહોદા પાપો નષ્ટ થાય છે, આ વ્રત ભવિષ્યપુરાણમાં છે

શિવામુદિવ્રત.

પાર્વતીના પૃથ્વાથી સદાસિવે કવ્યું કે શિવામુદિ નામનું વ્રત સર્વ મનોરથોને સિદ્ધ કરનાર તથા મને પ્રમત્ત કરનાર છે. પૂર્વે મરણનીને તીરે વિમુક્તા નામની નગરી હતી. તેમાં ચંદ્રપ્રભ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે કોઈ દિવસે : પોતાની સ્ત્રીપાને સિવપૂજનનું બાહ્યત્વ કહેવા મંડપુ કે હે દેવિ ! એક રાત્રને સાત પુરો હતા, તેઓમા એક પુત્રની સ્ત્રીને બે પુત્રો તથા એક પુત્રી અલ્યા પડી તે તેણીના પતિને અગ્નિય યજ્ઞજવાથી દુઃખ પામી વનમાં ચાલી ગઈ. ત્યાં સિંદ-વાય વગેરેથી ત્રાસ પામતી અને ક્રુધા તૃણથી પીગતી તે મુંઝાર્ધ બગતી હતી તેટલામા એક સુદર સગેવર તેના જોવામાં આવ્યું. તેમાં લગ્નપાન કરી કિનારા ઉપર કેટલીએક આસ-રાઓ પ્રવૃજ્જન કરતી હતી. તેઓને એ રાણીએ પૂછ્યું, કે આ શું કરો છો ? આસરાઓએ કવ્યું કે શિવામુદિવ્રત કરીએ છીએ. તેનો અ-રભ શ્રાવણ માસના પહેલા મોમવારથી થાય છે અને તેની મહાપ્રિ પાંચ વર્ષે થાય છે. વ્રતવિધિ એવો છે કે મોમવાગને દિવસે આનાદિ નિયતર્થો

કરી દોઢ મુદિ માત્ર તંદુલ, ગોધૂમ, મુદ્ગ અને ફળોથી ઉમામહેશ્વરનું પૂજન કરવું. એ ધાન્યોમાં તંદુલ રૂપાના અને બીજાં ધાન્યો સુવર્ણનાં કરવાં. તેટલી સક્તિ ન હોય તો બને તેટલા તેવા કહો. તે તે ધાન્યોમાં નાખવા. બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું અને પોતે કથાનું શ્રવણ કરી એકભુક્ત કરવું. ઉદ્યાપનમાં ચાર ઠારોવાળો મંદપ કરી મધ્યમાં ચંદ્રવો બાધી તેની નીચે પાર્થિવેશ્વરનું સ્થાપન કરી પૂજન કરવું તથા બ્રાહ્મણોદ્ધાર પંચાક્ષર મંત્રનો જપ કરાવવો. છેવટ હોમ કરી બ્રાહ્મણોને ભોજન તથા દક્ષિણા દઈ પોતે જમવું. આ વ્રતથી સર્વ સુખોની પ્રાપ્તિ થાયછે.

અપ્સરાઓના ઉપદેશ પ્રમાણે રાણીએ તે વ્રત કર્યું, જેથી તે કટોથી મુક્ત થઈ મર્વોત્તમ સુખોને પામી. આ વ્રત ભવિષ્યપુરાણમાં કહેલું છે.

હસ્તિગૌરીવ્રત.

જ્યારે વનમાં પાંડુરાજનું મરણ થયાપછી કુતી પોતાના પાંચે પુત્રોને લઈને હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા ત્યારે તેનાં તે દુઃખમાં આશ્વાસન આપવામાટે શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં પધાર્યા. એ વખતે કુતીએ તેનો સત્કાર કરીને પૂછ્યું કે ભગવન! એવું કોઈ વ્રત કહો કે જે કરવાથી મારા પુત્રોને રાજ્ય મળે. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે તમે હસ્તિગૌરીનંત કરો. એ વ્રતના મળધમાં ઇતિહાસ એવો છે કે પૂર્વ કૈલાસપર વસતાં પાર્વતી હસ્તનક્ષત્રના સ્પર્શ હતા ત્યારે કોઈ વખત દિવસના નિદ્રાવશ થયાં તેમાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું. જેમાં મહાદેવજીનું અર્ધસ્વરૂપ જોયું. તરત જાગી જઈ તે મહાદેવજી પાસે ગયાં અને સ્વપ્નવૃત્તાત જણાવતાં મહાદેવજી બોલ્યા કે દેવિ હસ્તનક્ષત્રના દિવાચયનની મેં તમને ના પાડી હતી, છતાં તમે દિવાચયન કર્યું તેને લીધે મારું ખરું તરૂપ તમે જોયું છે. વળી અગાઉ તમે હસ્તિગૌરીવ્રત આરંભ્યું હતું તે ખરું કહ્યું છે તેનું પણ એ પરિણામ સમજો. હવે તમે ૧૪ીંથી એ વ્રત કરો. હસ્તનક્ષત્રમાં સર્વોદય થાય એટલે આ વ્રતનો આરંભ કરવો. તેમાં સુવર્ણનો હાથી કરી તે ઉપર ઉમામહેશ્વર તથા ગણપતિની સુવર્ણ-મયમૂર્તિનું સ્થાપન કરી ચૌદ દિવસ સુધી યથાશાસ્ત્ર પૂજન કરવું અને કથા સાંભળવી તથા ઉપવાસાદિ યથાશાસ્ત્ર કરવું. ચૌદમે દિવસે મ્વેતવજો

વગેરે પદાર્થો નૈવેદ્યમાં ધરવા, અને સાણતેરસો દીવા કરી સુવાસિની ઓ-
 ઝોને દક્ષિણાસહિત તે અર્પણ કરવું. આવી રીતે પ્રત્યેક વર્ષે કરતાં તેર
 વર્ષો પૂરાં કરવાં. વર્ષે વર્ષે નૈવેદ્યના પાત્રનું પણ દાન કરી દેવું. ચૌદમે
 વર્ષે ઉધાપનમાં ઉપવાસ કરી પ્રદોષપૂજન કરવું અને સત્યાવીર્ય પાત્રોમાં
 જૂદા જૂદા પદાર્થો ધરાવવા અને પુષ્પાદિ ખીજ સામગ્રી પણ સત્યાવીર્ય
 ની સમ્યામાં લેવી. પાર્વતિ ! આ વ્રતમાં તમારી પોતાની પૂજા ચામણે
 તેથી “ મારી પોતાની પૂજા હું કેમ કરું ” જોમ સંકલ્પ કરશે નહિ. આ
 વ્રત તથા તેના દેવ અનાદિ છે. શક્તિ ન હોય તો છેવટ મૂર્તિ અને પાત્રો
 મૂર્તિધારી કરીને પણ આ વ્રત કરવું. એ પ્રમાણે મહાદેવજીના કહે-
 વાથી પાર્વતીએ એ વ્રત કર્યું અને તેથી ધન્વિજીત રૂળ મેળવ્યું હતું. માટે
 કૃતિ ! તમે પણ એ વ્રત કરો. શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશથી કુંતીએ એ વ્રતનો
 આરંભ કર્યો. એ બળ્ધર ગાંધારીપાસે આવતાં તેણે પોતાના સો પુત્રોપાસે
 મૂર્તિકા મંગાવી મૂર્તિઓ બનાવી એ વ્રત કરવા માંડ્યું. કુંતીને વિચાર થયો
 કે ગાંધારી પોતાના સમર્થ પુત્રોની સહાયતાથી આ વ્રત કરેછે તો પછી
 મારા પુત્રો તો હાલ અસમર્થ છે અને હું આ વ્રત કરું તો તેમાં મને
 એના જેવું રૂળ ક્યાંથી મળે ? પોતાની માતાને આમ ખેડ કરતાં જોઈ
 અર્જુને કહ્યું કે માતા ! જરા પણ મુંઝાઓ માં. આપણે માટીની મૂર્તિ-
 નું પૂજન શા માટે કરીએ ? હું એ સર્વ દેવોને ઐરાવત હાથીઉપર
 બેસાડી પધરાવી લાવીશ. આમ કહી અર્જુને ગંગાતીરે જઈ મહાદેવજીની
 દિવ્ય સ્તુતિ કરતાં તે પ્રસન્ન થયા અને અર્જુને કહ્યું તે રીતે પરિવાર-
 મહિત પદાર્થો, કુંતીએ પોતાના વ્રતમાં તેઓની પૂજા કરી સ્તુતિ કરી
 અને ધધરની પાસેથી મર્વ મનોરથ પૂરા કરવાનું વરદાન મેળવી તે કૃતાર્થ
 થયાં. આ કથા ભવિષ્યોત્તરપુરાણમાં છે.

કૂખમાંડીવ્રત.

સુધધિરના પૃથ્વાથી શ્રીકૃષ્ણે સંતંતિવગેરે શુભ ફળોની પ્રાપ્તિ-
 માટે કૂખમાંડીવ્રત કહેલું છે. કથા એવી છે કે એક દિવસે નારદમુનિ ચંદ્ર-
 સેન રાજાની પાસે આગ્યા લાગે. તે રાજાએ તેનો પૂજનાદિ સત્કાર કરી
 કહ્યું કે ભગવન ! હું અપુત્ર હોવાથી આ રાજ્યાદિ સુખસંપત્તિ મને જરા
 પણ ગમતી નથી માટે પુત્રરૂપ રૂળ આપે એવું કોઈ વ્રત કહો. નારદ ગોત્રના

કે પોતાની રાણી સુરચિની સાથે તમે કૃષ્ણાંડી વ્રત કરો. એ વ્રત પુત્રદાન આપનાર છે. નારદના ઉપદેશથી ચંદ્રસેન રાજાએ એ વ્રત કર્યું અને તેથી તેને આઠ પુત્રો થયા. માટે સુધિદિર ! તમે દ્રૌપદીની સાથે એ વ્રત કરો. તેથી સુખનું પાત્ર થશે. વૈશાખ માસના કૃષ્ણ પક્ષની ચતુર્દશીને દિવસે પવિત્ર થઈ પવિત્ર પ્રદેશમાં કૃષ્ણાંડીની લતાને વાવવી અને ૭ માસપર્વત તેને જલસેચન કરવું. જ્યેષ્ઠ માસમા સૌભાગ્યદા, આપાદમાં સર્વકામપ્રદા, શ્રાવણમાં પુત્રદા, ભાદ્રપદમાં ધનદા, આશ્વિનમાં કૃષ્ણાંડી અને કાર્તિકમાં મોક્ષદા એ નામથી તેનું પૂજન કરવું. ૭ માસ પૂર્ણ થાય ત્યારે ચતુર્દશીને દિવસે સુવર્ણનાં ફળોવાળા કૃષ્ણાંડી લતા બનાવી સુશોભિત મંડપમાં સર્વતોભદ્ર મંડલ ભરી આચાર્યોદિ બ્રાહ્મણોનું વરણ કરી કલશસ્થાપનપૂર્વક તેનું પૂજન કરવું, રાત્રિનું જાગરણ કરવું, કયા સાંભળવી અને પૂર્ણિમાની પ્રભાતે જ્યોતેશ્વરી. એ મંત્રપઠે તિલ-ધૂતથી અદ્યોત્તરચત હોમ કરવો. સધળા ઉપેક્ષક આચાર્યને આખી જોદાન કરી બ્રાહ્મણોને બોજન કરાવી વ્રત સમાપ્ત થયું ગણવું. આ વ્રતથી પુત્રપૌત્રોદિ સંતતિની અભિવૃદ્ધિ થાયછે. આ વ્રત પદ્મપુરાણમાં કહેલું છે.

કંકેટીવ્રત.

શ્રીઓને વૈધવ્યદુઃખથી દૂર રાખનાર આ કંકેટીવ્રત સૌનકમુનિના પૂજવાથી સ્તુતપુરાણીએ કહ્યું છે કે આ સંસારનો વ્યાવહારિક તથા પારમાર્થિક આધાર શ્રીઉપર છે. ઉત્તમ આચારવાળા શ્રી બન્ને કુળને તારેછે. પતિની સેવા કરનારી પતિનતા શ્રીને પોતાના કરથી રક્ષા કરતાં સર્વ પશુ ભય પામેછે. શ્રી જો સૌભાગ્યવતી હોય તો કોઈ વખત તેનાથી અમૃત્ય પુત્રરતન વા પુત્રીરતનની ઉત્પત્તિ થાયછે, અને તે ધણું પ્રાણીઓનું મોહોટી આપત્તિમાંથી પણ રક્ષણ કરેછે. જલવગરની નદી, પ્રાણુવિનાનું શરીર, દર્ભવિનાનું સંધ્યાવદન, સત્યવગરની વાણી અને રાજવગરનું નગર એઓની પેઠે પતિવિનાની શ્રી જમે તેવા સૌંદર્યવગરે ગુણોવાળા હોય તોપણ જોખતી નથી. માટે આ વ્રત શ્રીઓએ અવસ્ય કરવાનું છે. પૂર્વે અવંતી નગરીમાં કૌશિકજોત્રવાળા સમર્થ પડિત હરિદોક્ષિત નામના એક બ્રાહ્મણ હતા તેને ગુણવતી નામની મતી શ્રી હતી.

તેને દેવયોગેથી ઉપસાદિપર ઇલા, અમૃતા, શુચિ, સાંતા, ગુણુતા, માલિની. અને ધ્રુવા એવી સાત પુત્રીઓ થઈ કે જે એક બીજીથી વધારે વધારે રૂપ અને ગુણુવાળી હતી. તેઓમાંથી મોહોટી પુત્રીનો સત્ય નામના વર સાથે વિવાહ કર્યો કે પાંચ છ દિવસે અકસ્માત આવેલા શીતજ્વરથી વર મૃત્યુ પામ્યો. હરિદીક્ષિતે આ દુઃખથી ઘણો વિલાપ કર્યો કે અરે ઇશ્વર ! મારી વિદ્યાસામે નહિ જોતાં આવા મહા ઉમ્મ દુઃખના પાતરીકે મને શોધી કઢાવ્યો ? આમ વિલાપ કરતાં જમાઈની ઉત્તરક્રિયા કરી. કેટલેક વખતે અનુક્રમે છએ કન્યાઓનાં વિવાહ કર્યા અને ફરફેને લીધે તે સઘળા વિવાહ પછી તુરત તુરત વિધવા થઈ. તેથી સાતમી કન્યા ધ્રુવાને પરણવામાટે કોઈપણ આહુત્ય તૈયાર ન થયો, ઇશ્વર કે સૌના મનમાં ખીક પેદી ગઈ હતી કે હરિદીક્ષિતની સઘળા કન્યાઓ પતિધાતના યોગવાળા જણાયછે, અને તેથી છ કન્યાઓને પરણનારા મૃત્યુ પામ્યા છે તેમ આ સાતમી કન્યાને પરણે તેને પણ જીવવું સુશકલ થઈ પડે. આથી હરિદીક્ષિત આજુન મુંઝાવા લાગ્યા. પુત્રીનો કન્યાકાળ જવાની તૈયારી થઈ ત્યારે પછી તેને પોતાની સાથે લઈ તે એક નિર્ગન અરણ્યમાં ગયા, અને ત્યાં મુર-ગામૃતિ એક કાળા પાણુની સાથે તેનો વિવાહ કરી તેને ત્યાં જ ખેસાડી ને પોતાને ઘેર આવ્યા. ધ્રુવા એકલી પરતાં રૂદન કરવા લાગી અને રૂદન કરીને યાકી ત્યારે મરણ તરણને સિખવે એ કહેવત પ્રમાણે હવે શું કરવું? તેનો વિચાર કરવા લાગી. તેણે ધાર્યું કે જો હું ત્રદાથી આ પાપાણુમૂર્તિનું મેવન કરીશ તો તે પણ કાંઈક ફળલપક થશે. એમ ધારી તે તેનું સેવન કરવા લાગી. પણ યોગ દિવસો બાદ એક વખત આકાશમાં વર્ષા-થડી આપ્યો અને તે વખતે કશકાસાથે વિજળી પરતાં તે પાપાણુમૂર્તિના બૂકેબૂકા થઈ ગયા. આ જનાવથી ધ્રુવા તો પોતાનું બાનજ બૂલી ગઈ. પણ યોડી વાર પછી જ્યારે તેને બાન આવ્યું ત્યારે વિલાપ કરવા લાગી. એ વખતે આકાશમાર્ગે લાંથી નિકળેલાં શિવપાર્વતીમાંથી પાર્વતીએ શિવને ધ્રુવાની વ્યામણી હાલતવિશે પૂછતાં શિવે ઉત્તર આપ્યો કે આ ધ્રુવા તથા તેનાથી મોહોટી તેની છએ જહેનો પૂર્વજન્મમાં ગુણુતાળા નામના પતિને વરી હતી. ત્યાં તેઓએ પરસ્પર મોહનના દ્રવ્યને લીધે પતિસેવા ન કરતાં તેને દેશન કર્યો. તથા સૌ પોતપોતાના આવશ્યીવાની સગવડ કરી લઈ ગુણુતાળાનો આવ પણ પછતી નહોતી. ગુણુતાળા એજ દુઃખમાં મરણ પામ્યો અને આ માને જોહેનો પોતાનાં પાપનાં જળ ભોગવી હરિદીક્ષિતને

ત્યાં અવતરી. પણ તેમનું પાપ એવું જળઈ હતું કે તેની અસર હતી તેનાપર ચાલી આવેછે. ગતજન્મમાં તેણીઓએ પોતાના પતિને છેતરેલા હોવાથી આ જન્મમાં તે સઘળા પોતાના પતિથી છેતરાઈ મહાદુઃખને પામી છે. મહાદેવનું વચન સાંભળી ક્યાણુ પાર્વતી દેવીએ મહાદેવને આગ્રહ કર્યો કે ગમે તેમ હોય પણ આપણી નજરે પડેલી આ આલ્મણીને વૈધ-વ્યના કટ્ટથી મુક્ત કરો. એ વખતે મહાદેવે તેને માટે આ કટ્ટદીપ્ત પ્રસિદ્ધ કર્યું.

શ્રાવણ માસમાં કંકનાં સર્પ હોય ત્યારે પ્રત્યેક સોમવારને દિવસે આ વ્રત કરવાનું છે. આરંભને દિવસે આનાદિ નિલકર્મ કરી આર કારવાળા મંડપમાં બ્રહ્મીઉપર રૂપાનો વૃષભ મૂકી તેની ઉપર સુવર્ણમય ઉમા-મહેશ્વરનું સ્થાપન કરવું અને સુવર્ણમાંથી બનાવેલ કંકદીની વેલને તેની પાસેજ એક કુંભઉપર મૂકવી. પછી એ સોનું પૂજન કરી અગિયાર રૂળ-સહિત વાંસની છાબનું દાન દેવું, અને પ્રાર્થના કરવી કે વિધાતાએ જગતના કંધાણુમાટે ઉત્પન્ન કરેલ કંકદીને હું નમસ્કાર કરું છું. તે માહારા પતિને લાંબા આયુષવાળા અને સુખી કરજો. આમ પ્રાર્થના કરીને ગીત, શ્લોક તથા વાદિત્રોથી ઉત્સવ કરવો. આલ્મણોપાસે પંચાક્ષરમંત્રનો જપ કરાવવો, રાત્રિનું જગરણ તથા કથાશ્રવણ કરવું, પ્રાતઃકાળે હોમ કરવો તથા ગોદાન દેવું અને કંકદીવગેરે સઘળો ઉપસ્કર આચાર્યને દેવો. છેવટ અગિયાર આલ્મણોને ભોજન કરાવી વ્રતની સમાપ્તિ ગણવી.

પાર્વતિ આ વ્રત વૈધવ્યને દર રાખી સઘળાં મુખે આવે છે. વન-નો મહિમા સાંભળી ક્યાણુ પાર્વતીદેવી વિમાનમાંથી ઉતરી મુવાની પાસે આવ્યાં અને તેને કંકદીવ્રતનો ઉપદેશ કર્યો. કુવાએ વનમાં મુનિજનોના સાહામ્યથી એ વ્રત કર્યું. વ્રતની સમાપ્તિમાં એ પાપાણુવાળા જગામાંથી એક ઉરામ પુરૂષ પ્રગટ થયો, જે પૂર્વજન્મમાં તેનો પતિ હતો અને પા-પયોગને લીધે પાપાણુ થયો હતો. તેણે કુવાનું પાણિમદલ્ય કર્યું. કુવા સુખી થઈ અને અને કૈલાસની ગતિ પામી. આ વ્રત ચંદ્રપુરાણમાં કહેલું છે.

વિષ્ણુપંચક્રવ્રત.

હાપરમુગના અંતમાં મહાભારતયુદ્ધ પૂરું થયું ત્યારે તેમાં સગાં, સં-બંધીઓ અને ધણા રાજાઓનાં મરણ થવાથી તે પાપ પોતાને લાગ્યું છે એમ માની અતિશય ખેદમાં દેવાદ ગયેલા યુધિષ્ઠિર રાજા શ્રીકૃષ્ણ ભગ-

વાનની પાસે જઈ પૂજવા લાગ્યા કે પ્રભુ બીખ-દ્રોણ જેવા ગુરુજનો અને બીજાં પણ ઘણાં સગાં સંબંધીઓનો વધ મારા નિમિત્તથી થયો છે માટે એ મોહોટાં પાપોમાંથી મારો છૂટકારો કરો. શ્રીકૃષ્ણે તેને વિષ્ણુપંચક નામનું વ્રત કરવાનું કહી જણાવ્યું કે બાદપદમાસના શુક્લપક્ષની દ્વાદશી અથવા અવધુ નક્ષત્ર હોય તે દિવસથી અથવા માગશીર્ષ માસથી આ વ્રતનો આરંભ કરવો. દરેક પખવાડિયામાં એકાદશીને દિવસે તથા અવધુનક્ષત્ર હોય તે દિવસે ઉપવાસ કરી વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. એમ એકવીસ વર્ષ સુધી કરવું અને છેવટ વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ અને લક્ષ્મી એ પાંચ દેવોનું પૂજન કરવું. પ્રત્યેક માસના અવધુ નક્ષત્રનાં અનુક્રમથી પુરષોત્તમ, શારંગ, ના, ગરુડ, ગોવર્દન, અનંત, પુંડરીકાક્ષ, નિત્ય, વેદગર્ભ, મગપુરુષ, સુબ્રહ્મણ્ય. ૮૫ અને શૌરિ એમાંના એક એક નામથી અનુક્રમે પૂજન કરવાનું છે. પ્રત્યેક પુર્ણિમાને દિવસે વિદ્યુ, સશી, સશોક, ચંદ્ર, સોમ, ઉદુપ, મનોહર, અમૃતાંશુ, હિમાંશુ. પાવન નિશાકર અને ચંદ્રમા એ બાર નામોથી પૂજન તથા હોમ કરવો તેમજ અમાવાસ્યામાં મહીધર, જગન્નાથ, દેવેન્દ્ર, દેવકીસુત, અનુર્જન, ગદાપાણિ, સુરમીઠ, સુભોચન, ચાર્વંગ, ચક્રપાણિ, સુરમિત્ર અને અસુરાંતક એ બાર નામોથી પૂજન કરવો. શુક્લપક્ષ તથા કૃષ્ણપક્ષની બાર દ્વાદશીઓમાં દેશવ સંકર્ષણ આદિ ગમે તે બાર નામોથી પૂજન કરવું અને હોમ કરવો. એમ આખા વર્ષમાં સાઠ નામોથી પૂજન તથા હોમ કરવો. છેવટ આચાર્ય વગેરેનું વંદન કરી પુરુષીનું, દ્વજણી ગાયનું તથા ગોમેદ, પુષ્પરાગ, વૈદુર્ષ, હૃદ્ગીનીલ અને માણિક્ય એ પંચગતનું ડાન દેવું અને આદિ બ્રાહ્મણોને જમાડવા. આ વ્રતથી મનુષ્ય ધણાં મોહોટાં પાપોમાંથી પણ મુક્ત થાય છે.

પૂર્વે ત્રેતાયુગમાં અયોધ્યાના રાજા હશરથ સરસ્વ નદીને કિનારે મૃગયા કરવામાટે દુરતા હતો. કોઈ સિકાર નહિ મળતાં તેની રાહ જોતાં જોતાં મધ્યરાત્રિ થવા આવી તેવામાં એક અવધુ નામનો બ્રાહ્મણકુમાર કે જે પોતાનાં અપ્પ તથા અપાંગ માતાપિતાને કાવડમાં બેસાડી તે કાવડ કાંધપર લઈ તેઓને તીર્થયાત્રા કરાવતો હતો તે કિનારાથી જરા દૂર પોતાનાં માતાપિતાને બેસાડી તેઓને પાવામાટે જળ બરવાસાર નદીપાસે આવ્યો. તેજે પોતાની પાસેનો ધડો જલમાં મૂકી તેમાં જળ બરવા માંડ્યું, જેને સમ્રદ કોઈ જાનવર પાછી પીતું હોય તેવો સંભળાતાં એ અધારી રાત્રિ-પાં સિકારના લોભી રાજાએ એ જગાપર સમ્રદવેધી બાણ દેખ્યું. જાનવરને

બદલે એ બાણુ અવણુને લાગતાં “ નારાયણ ” એવો શબ્દ બોલતો તે પૃથ્વીઉપર પડ્યો. મનુષ્યવાણી સાંભળતા ગભરાયેલો રાજા ત્યાં આગ્યો અને એ વખતે થયેલી તેની સાથની હેવટની વાત ઉપરથી પોતે બ્રહ્મહત્યારૂપ મહાપાપ કર્યું એમ જાણી રાજાને જખરો શોક થયો. પછી તેણે મોહોટા મુનિઓની આગળ એ હકીકત જણાવી ત્યારે તેઓએ તેને વિષ્ણુ-પંચક વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો. રાજા એ વ્રતના પ્રભાવથી પાપરહિત થયા. શ્રીકૃષ્ણનું વચન સાંભળી મુદિહિર રાજાએ પણ એ વ્રત કર્યું અને તેથી તેનાં પણ સર્વ પાપો નાશ પામ્યાં.

પાર્થિવેશ્વરપૂજાવ્રત.

મહાદેવે નારદમુનિને કહ્યું છે કે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને સિદ્ધ કરનાર આ વ્રતનો આરંભ માધ વદિ ચતુર્દશીના અથવા આવળ્ય ગાસના સોમવારથી કરવો. શિષાણ નમઃ । એ મંત્રવડે પવિત્ર પ્રદેશમાંથી મૃતિકા લઇને પવિત્ર જલથી તેને આદ્ર કરી મહેશાય નમઃ । એ મંત્રવડે તેનું ધટન કરીને પછી તેમાંથી એક અગિયાર, એકવીસ, તેત્રીસ, એકસો આઠ અથવા એક હજાર આઠ શિવલિંગ કરી તેનું શુદ્ધ પીઠ તથા વસ્ત્રપર સ્થાપન કરીને. કાંમલે નમઃ । એ મંત્રથી તેની પ્રતિષ્ઠા કરીને વિનાયકે નમઃ । એ મંત્રથી પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી. પછી કાશિનોભરાય નમઃ । એ મંત્રથી પૂજા કરવી. વામદેવાય નમઃ । એ મંત્રથી દૂપ કરવો. વિરૂપાક્ષાય નમઃ । એ મંત્રથી દીપ કરવો. કર્ણકે નમઃ । એ મંત્રથી તાંત્રીલ દેતું અને ક્ષાતિકંઠાય નમઃ । એ મંત્રથી દક્ષિણા આપવી. આવી રીતે એક વર્ષપર્યંત પૂજા કરવી અને હેવટ ઉઘાપન કરવું; તેમાં લિંગતોભદ્રમંદલ ભરી તેમાં ફલચતુર અને તેઉપર હમામહેશ્વરનું સ્થાપન કરી તેનું પોડશોપચારથી પૂજન દરવું. પાર્થિવેશ્વરની જોટલી સંખ્યા થઈ હોય તેના દશાંશ હોમ મૃત્યુંજય મંત્રવડે પાપસથી કરવો અને તર્પણ તથા માર્જન-વગેરે કરી બ્રાહ્મણોને જમાડી પારણા કરવી. વ્રત ચાલે ત્યાંસુધી બ્રહ્મચર્ય, ભૂમિશયન, તથા પરાજત્યાગ આદિ નિયમો ખરાબર પાળવા. આ વ્રતથી સદાશિવ તુરંત પ્રસન્ન થાયછે અને સર્વ મનોરથો સિદ્ધ થાયછે. આ વ્રત અવિષ્ણપરાજામાં કહેલું છે.

આતંકનિગ્રહ ઔપધાલયના ખાસ નિયમો.

૧ ચાર રૂપિયાની દવા એકદમ સાથે લેનારને રાત્રી રવિવર્માની કલમથી તૈયાર થએલ " શ્રીકૃષ્ણવિષ્ટિ " નામનું સુંદર મોઢું પિકચર બેટ આપવામાં આવેછે. અથવા એક રૂપિયાની દવા વધારે આપવામાં આવેછે.

૨ ચાર અથવા તેથી વધારે રૂપિયાની દવા સાથે મગાવતાં બેટમાં નો દવા મગાવે અને પૈસા અગાઉથી મોકલે તો ટપાલખર્ચ લેવામાં આવતું નથી. આ નિયમ માત્ર હડિઆ, બરમા અને મિલોનને માટેજ છે.

૩ પાંચ રૂપિયાની દવા સાથે મગાવનારને અમાસ તરફથી પ્રસિદ્ધ ધ્યેસ પાંડવકૌરવ, રામરાવણ, મુક્તા, ચિકિત્સાબિંધ, આર્ષનાર્થ ઔપધ, પાંડવાધમેધ, શુભરાત્રી યથો અને અંધકારો, તથા ડા. વીરજી ત્રીશુ રાવળ એસ. એમ. એન. એસ. હૃત વંધ્યાવનિવારણ. એ પુસ્તકોમાંથી મગાવનારની મરજીમુજબ હરકોઈ એક પુસ્તક બેટ આપવામાં આવેછે.

૪ ૭ રૂપિયાની દવા માથે મગાવનારને અમાસ તરફથી પ્રસિદ્ધ ધ્યેસ મૂળ ભાષાન્તર તથા અત્યંત વિસ્તારવાળી ટીકાવાળું શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું મોઢું પુસ્તક બેટ આપવામાં આવેછે.

૫ કંઈ પણ બેટ ન લેતાં બાર રૂપિયાની દવા સાથે મગાવનારને તે ૨. નવમાં આપવામાં આવેછે.

૬ સંક્ષિપ્ત કાદંબરી મૂળ તથા માત્ર શુભરાત્રી ભાષાન્તરવાળી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, આપુર્વેદમાર્ગોપદેશિકા, અને રાત્રી રવિવર્માની કલમથી તૈયાર થએલ ૨૩ ત્રેવીશ સુસોનિત પિકચરનું આદનમ એ બધું સાથે, પાંચ રૂપિયાની દવા સાથે મગાવનારને બેટ આપવામાં આવેછે. આ કલમમાં દર્શાવેલ પુસ્તકો બેટમાં લેનારને દક્ષમ ત્રીજામાં દર્શાવેલ પુસ્તકોપર હક રહેતો નથી.

વેદશાસ્ત્રી.

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલયની

આ તં ક નિ ગ્ર હ ગોળીઓ,

વાજકરણુ તેલ અને

બીજા દવાઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

બળ તથા પ્રુષ્ઠિ દેનાર, વીર્યની વૃદ્ધિ કરનાર, લોહીને સુધારનાર તથા કમતાકાતને દૂર કરનાર આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ હાથ પગની કળતર, લોહીનો બગાડ, નબળાઈ, જ્ઞાનેતંત્રુઓની નબળાઈ, પેમાળમાં કે સ્વપ્નમાં ધાતુનું જલું, પાદદાસ્તનું કમી થવું, પેસાબનું ચારંવાર થવું, વગેરે દરદેનો એકસ ઇલાજ છે.

સખત અબ્યાસથી નબળા પડેલા વિદ્યાર્થીઓને બળ, કૌંતિ અને પૂરતી સ્મરણશક્તિ આપવામાં આ ગોળીઓ અમતકારિક કામ બજાવે છે.

કિંમત...ગોળી ૩૨, ની ૪૫ ૧ નો રૂ. ૧ એકે.

વાજકરણુ તેલ.

અતિશય વિષયવાસના અને કુટેવથી આરોગ્ય તદ્દન નાશ પામીને નપુસકપણું આવી જાય છે, તેને દૂર કરવામાં આ તેલ કંદી પણ નિષ્ફળ નિવડતું નથી. શક્તિ આપનારા બહાવ લગાવવાનાં કોઈ પણ તેલ, ધી કે પટ્ટીઓમાં આ તેલ રાત્રિધિશનપણું ભોગવે છે, પુરુષની તદ્દન આલી ગયેલી શક્તિમાટે આ તેન ખાસ ગુણ ધરાવે છે એટલે કે ગયેલા પુરુષાતનને ફરીથી લાની આપવું એ આ તેલની પ્રતિજ્ઞા છે. તેનાથી થએલ કાંપદો ઉમેશ ટકી રહે છે. જેલેજ દિવસે તે ગોતાની અમતકારિક અસર દેખાડી આપે છે. પૂરતો કાંપદો થવામાટે અરધા તોલાની એક બાટલી પૂરતી છે. આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ અને વાજકરણુ તેલ એ બન્ને દવાઓનો એક વખતે સાથે ઉપયોગ કરનાર પોતાનાં તે તે દરદની ધારતીમાંથી હમેશને માટે મુક્ત થાય છે.

વાજકરણુ તેલ—તો. ૮૫ ની બાટલી ૧ ના રૂ. પાંચ.

બાળમિત્ર.

તોવ, ઉધસ, ઝાડો, ઉલટી, બરાધ આવડું, પેટનું વધવું, શરીરનું પીણું પડવું તથા ગળી જવું વગેરે, બાળકોને થતાં દરદોષપર આ ગોળીઓ એક એકસ ઇલાજ છે, વળી આ ગોળીઓના સેવનથી બાળકોની ચાલાકી અને તેજમાં વધારો થવાની સાથે તેના શરીરનો બાંધો પણ મજબૂત થાય છે.

કિંમત—ગોળી ૩૦૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

નેત્રાનંદમંદાર.

આંખોનાં દરદોને માટે આ એક બાદશાહી ઉપાય છે. આંખની ઝાંખ, પડાળ, કુહું, ઊરી, આંખનું ઉદી આવડું વગેરે કોઈ પણ જાતનું દરદ રહેવા પામતું નથી. બાળક, સ્ત્રી કે પુરુષ, બધાંને માટે તે એક સરખી ઉપયોગી છે. આંખે દેખતા બંધ થએલા ધણા દરદીઓતરફથી અમને પત્રદાર તથા ફળદ ખબર મળી છે કે તેઓ, એ દવાના પ્રતાપથી ફરી દેખતા થયાં છે. મોટા કે નાના કુટુંબવાળા દરેક ગૃહસ્થના ઘરમાં આ દવા અવશ્ય રહેવી જ નેહએ. કારણ કે તેની વખતોવખત જરૂર પડે છે.

કિંમત—તોલા ૯૦ ની સોગડી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

કાસાંતક.

ખાલી અથવા કફના બરાવાવાળી તેમજ દમવગરની કે દમસાથેની હાથરસને કાણુમાં સમ તેની જડ કઢાડનારી આ ગોળીઓ, ગળાનાં, છાતીનાં ફેફસાંનાં, તથા હંડીનાં દરદોને દૂર કરે છે.

કિંમત—ગોળી ૫૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

અદ્રમલા.

પ્રમેહ, મૂત્રકૃમ્મ, વધરાવળ, હરસ તેમજ સ્ત્રીઓનાં દરેક જાંતનાં પ્રદર અને સુવાવડના રોગ સહાયબંધ મૂત્રાંગ્વામાં પૂરતી ફત્તેહ મેળવે છે.

કિંમત—ગોળી ૧૬ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

જપરાંતક.

પાચનશક્તિનું મંદ પડવું અને દરતનું સાર નહિ આવવું એ બે તાવનાં મૂળ કારણો છે. આ ગોળીઓ પાચનશક્તિને તેજ કરે છે, પેટ માંસ લાવે છે અને કોઈ પણ જાતનો તાવ, પછી તે રાજીદો હોય, એકાં-ત્રી હોય, તરીયો હોય, ચોથીયો હોય, કે મેલેરીઅસ હોય તેને પણ એકદમ કલાડી નાખે છે.

કિંમત—ગોળી ૪૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

કૉલેરા પીલ્સ.

સાધારણ ઝાડો, ઉલટી અને અછર્જવગેરેપર આ ગોળીઓ સવાર માંજ એક એક ટાઢા પાણી સાથે લેવી. કૉલેરાના દરદર્માં તેની શરવાત જથ્થાતાંજ બે ગોળી એકી વખતે ટાઢા પાણી સાથે લેવાથી તેમજ તે પછી પણ નેપતી અસર થતાં સુધી દર એક એક અથવા બુખે કલાકે એક એક ગોળી ટાઢા પાણીસાથે ચાલુ રાખવાથી કૉલેરા મટી જાય છે. કૉલેરા જેવા ભયંકર દરદર્માં આ દવાની અમો બલામણુ કરીએ છીએ તે કપરથી સમજાશે જ કે, એ દરદરે પર એ ગોળીઓ અંકસીર ઇલાજ છે.

કિંમત—ગોળી ૩૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

કર્ણતૈલ.

કાનમાંથી પર નિકળવું, અસકા આવવા, ગણુગણાટ થવો, તંથા સાંભળવાની શક્તિ મંદ પડવી, વગેરે દરદો આ તેલનાં ટીપાં નાખવાથી અરસ્ય મટે છે.

કિંમત—તોલા ૨ ની શીશી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

આયુધ્ય અને ઓરોઝ્યવર્ધક તૈલ.

ચરખીથી જાડાં થઇ ગયેલાં માણસો જે આ તેલ સરીરે લગાડે તો શરીરનું બેટાળપણું મટી શરીર મજબુત બાંધવાળું થાય છે; અને સુકલ-લકડીજેવાં દુખળાં માણસો તે લગાડે, તો તેઓ હટપુટ થાય છે, વળી આ તેલથી માથાના વાળ લીસા અને ચળકતા થવાની સાથે ઘણા વધે છે. તથા તેમાં આવતી સફેદી અટકી, ચળકતી કાળાશ કાયમ થાય છે.

કિંમત—તોલા ૫ ની શીશી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

વાતગજકેસરી તૈલ.

સઘિવા, હાથપગનું રહી જવું, અકકાર્ધ જવું, ચસકા, શળ અને માથાનો દુખાવો, તથા વાયુના દરેક વિકારઉપર આ તેલ, એક આખાદ, ચોકસ, રામગ્રાણ, અને કદી પણ નિષ્ફળ ન જાય એવો ઉપાય છે. એ તેલ થોડું લઇને દુખતા ભાગપર ધમવું.

કિંમત—તોલા ૫ ની શીશી ૧ ના રૂ. ૧ એક.

શુદ્ધ મેતીનો સુરમો.

સુરમો હમેશાં આંખમા આંજવાથી આંખમાં કોઈ પણ જાતનું દરદ થતું નથી. અને આંખમાંથી પાણી ઝરવું, આંખની જળતરા, ખરજવગેરે આંખનાં દરદો ધણી સરાઈથી મટી જાય છે.

કિંમત—કાળો સુરમો તોલા ૧ ના રૂ. ૧૫ દોઢ.

ઘોળો સુરમો તોલા ૧ ના રૂ. ૨ એ.

આ સિવાય “ આતંદનિમહ ઐપધાલય ” માં તોલા એકની કિંમત રૂ. ૨૪ ચોવીસવાળો ધણોજ ઉચો સુરમો તૈયાર કરવામાં આવે છે. એ સુરમાની કિંમતજ તેના અમૂલ્ય ગુણોની ખાત્રી આપે છે. આ સુરમા રૂ. ૩ ત્રણ કરતાં ઓછી કિંમતનો મોકલવામાં આવતો નથી.

અમૃતાર્ણવ.

આ એક પાકના રૂપમા ચાટણુ છે, ધાતુ ગ્વાદિષ્ટ છે, ધણું લેજત. કાર છે અને ધણા લાંબા વખતનો દમ, ઉધરસ, ક્ષય, સંમહણી, ઉરઃક્ષત તથા વાતરક્ત, એ દરદોઉપર આખાદ ધલાજ છે. હંમેશાં ધસાર્ધ જતાં બાગકો, પુરો તથા શીઓ, આ દવાના ઉપયોગથી જોઈએ તેવાં મજબૂત થાય છે, વખત વગર ખુદાં થયેલાં માણસો પણ એ દવાના ચાટુ સેવનથી પાછાં જીવાન જેવાં થઈ જાય છે.

સવાર સાંજ એક એક તોલા ખાઈ ઉપર થોડું દૂધ પીવું.

કિંમત—તોલા ૨૦ ના રૂ. ૧ ના રૂ. ૨ એ.

રેચક ગોળીઓ.

રાત્રે સૂતી વખતે બે ગોળીઓ પાણી સાથે લેવાથી સવારે એક સાફ પેટ આવેછે તથા શરીર આગસરકિત થાયછે. આ ગોળીની કિંમત બહુજ ઘોડી છતાં તેના ગુણો ઘણા કિંમતી છે.

કિંમત—ગોળી ૩૨ ની રીશી ૧ ના આના આઠ.

મધુમર્દન

જખમ, નહિ રૂઝાતાં ચાંદાં, છોકરાંઓના માથાનું સડી જતું, ખસ, સૂકું કે લીધું ખરજતું. નહિ રૂઝાતાં ગુમરાં વગેરે આમડીનાં દરદોને આ મધમ ઘણી ઝડપથી મટાડી દેછે.

કિંમત—ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

દાદરની સોગડી.

ગમે તેટલા વરસની કાળી યા લાલ, આખે શરીરે ફેલાયલી કે થોડા ભાગમાં ફેલાયેલી દાદર ઉપર આ સોગડી પથ્થરપર પાણી સાથે ધરી ચંદ-નની માફક દરદવાળા ભાગપર લગાડવાથી ખાર કલાકમાં કાયદો માલમ પડેછે.

કિંમત—તોલા ૨ ની સોગડી ૧ ના આના ૪ ચાર.

દાંતમંજન.

એ મંજન લગાડવાથી દાંત સડતા નથી. દીલા હોય તો મજબુત થાયછે. દાંતપર ખેરી બાઝતી નથી, દાંત ચકચકિત થાયછે, દાંતનાં પારાં ચડતાં નથી, તેમ તેમાંથી લોદી નીકળતું નથી, મોઢામાંથી નીકળતી ખરાબ વાસ બંધ થાયછે, અને તેથી ખોરાક સેવામાં પણ મારી રચિ થાયછે.

કિંમત—તોલા ૮ ના પડીકા ૧ ના આના ૪ ચાર.

કેસરાદિ ગોળીઓ.

શરીરમાં ગરમી ટુટી નીકળેલી હોય, અને ગરમીની અસરથી શરીરનું લોહી ઝેરી બનેલું હોય અને તેને લીધેજ શરીરના સાંધા અકડાઈ ગયા હોય, તો આ દવા વાપરવામાં ખીલકુલ દીલ કરવી નહિ.

સવારસાંજ બખ્ખે ગોળી ધીની સાથે લપેટી ગળી જવી. દૂધ, ભાત, રોટલી સાકર વગેરે મોળા ખોરાક લેવો. તેજ, મરચું મીઠું વિગેરે નજ લેવું.

કિંમત—ગોળી ૧૦૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

મંડૂરપટક.

ખરોળ વગેરે પેટનાં દરદો તથા કમળો અને પાંડુરાગનો નાશ કરવામાં આ દવા બહુ ફતેહમદ નીવડેલ છે.

કિંમત—ગોળી ૧૦૦ ની ડબી ૧ ના રૂ. ૧ એક.

ઉંધની ગોળીઓ.

કોઈપણ જાતનાં દુઃખદરદથી ઉંધ ન આવતી હોય તો રાતના સુતી વખતે બે ગોળીઓ પાણી સાથે લીધાથી છ થી આઠ કલાક મંધી સ્વપ્ના વગરની ધણી સરસ ગુલાબી ઉંધ આવેછે.

કિંમત—ગોળી ૧૬ ની ડબી ૧ ના રૂ. ૧ એક,

સીફીલીસ પાઉડર

ખરાબ સોમતથી લાગુ પડતાં ચાંદીના દરદ ઉપર આ બુટ્ટી જેમ અને તેમ થોડી માત્રામાં દીવમમાં પાચ છ વખત મુકવાથી ચાંદી ધણી થોડી મુશ્કેલીમાં નાશ પામે.

કિંમત—તોલા ૧ એકનો રૂ. ૧ એક.

સહસ્રપુટી અમ્બિકલસમ.

આ બચ્ચનો નિન્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે તો, જીવાની કઠી જતી નથી. શરીર દૃઢ થાયછે, અને તેથી કોઈ પાંડુરાગ, મોઝાનાં દરદો, લમ્પનું દરદ તથા નરુમકપણાનો નાશ થાયછે.

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦) પચાસ.

લોહલસમ

આ ભસ્મ બહુ ઉચ્ચ પ્રકારથી તૈયાર કરવામાં આવી છે. બેદો પોતાની દવામાં જ્યાં લોહભસ્મનો ઉપયોગ કરેછે, ત્યાં જો અમારી લોહ-ભસ્મ વાપરેછે તો તેઓને બહુ ફતેહ મળેછે. આ ભસ્મનો ઉપયોગ કરનાર મનુષ્યનું લોહી સાર થાયછે, વધેછે અને તે લોહી જેવા મજબુત બાંધાનો થાયછે.

કિંમત—તોલાના રૂ. ૫ પાંચ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આત્મકનિબદ્ધ આપવાસય

જામનગર—કોઠીયાપાડ.

શ્રીકૃષ્ણવિદિ.

પ્રખ્યાત રાજા રવિવર્માની વખણાતી કલમથી તૈયાર થયેલ આ એક સર્વોત્કૃષ્ટ પવિત્ર રંગીન ચિત્ર છે જેમાં પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ-ભગવાન પાંડવોનીતરફથી કૌરવોની મનામાં સલાહ કરવા ગયા છે એ વખતનો પરમ સુંદર દેખાવ છે.

આંધ્રો રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર પોતાના ઉદ્ધત પુત્ર દુર્યોધન અને દુઃશાસન તથા તેના પ્રપંચી મોખતી કબુ અને શકુનિવગેરે જેઓ શ્રીકૃષ્ણને કેદ કરી સેવા તૈયાર થઈ ગયા છે તેઓનાથી બીંટાઈને બેઠો છે. કાનિયોમાં સિરોમણિરૂપ મહાપ્રભાવ ધરાવનારા ભિખ્મપિ-તામહ, આચાર્યોમાં શ્રેષ્ઠ દ્રોણ તથા મન્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ વિદુર વગેરે ઉત્તમ પુરૂષો પણ ત્યાં હાજર છે. શ્રીકૃષ્ણભગવાન સર્વોત્તમ સિંહાસનપર પ્રસન્ન મુખથી પરમ નિર્ભયપણે બેઠા છે અને તેનો અંગરક્ષક સાત્યકિ, દુર્યોધનવગેરેની નીચ ખટપટ જણી લાલચોળ આંખો કરી તેને શિક્ષા કરવા તૈયાર થઈ ગયો છે, પરંતુ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ તેનો હાથ ઝાલી તેને અટકાવે છે.

નિર્ભયપણું, પ્રસન્નપણું, આશ્ચર્ય, અનાદર, ક્રોધવગેરે વિવિધ ભાવોને મૂલ્યવનારી મુખાકૃતિવાળા ૨૧ પુરૂષોનો યથાર્થિત અસર-કારક દેખાવ આપનારાં આ ચિત્રની લંબાઈ પહોળાઈ ૨૮x૨૧ ઇંચની છે. રંગ ભાવ તથા છાપમાં જે ક્ષણતા દેખાડવામાં આવી છે તે અવર્ણનીય છે.

આ ચિત્ર અમારે ત્યાંથી રૂ. ૪ ની સામટી દવા મંગાવનારને મેટ આપાય છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

જામનગર—કાઠીયાવાડ.

મંડૂરપટક.

ખરોજ વગેરે પેટનાં દરદો તથા કમળો અને પાંડુરોગનો નાશ કરવામાં આ દવા બહુ ફતેહમંદ નીવડેલ છે.

કિંમત—ગોળી ૧૦૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

ઉંઘની ગોળીઓ.

કોઈપણ જાતનાં દુઃખદરદથી ઉંઘ ન આવતી હોય તો રાતના સુતી વખતે બે ગોળીઓ પાણી સાથે લીધાથી છ થી આઠ ઠલાક સંધી સ્વપ્ના વગરની ઘણી સરસ ગુલાબી ઉંઘ આવેછે.

કિંમત—ગોળી ૧૬ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

સીફીલીસ પાઉડર

ખરાબ સોજતથી લાગુ પડતાં ચાંદીના દરદ ઉપર આ ભૂટી જેમ અને તેમ થોડી માત્રામાં દીવમમાં પાચ છ વખત મઠવાથી ચાંદી ઘણી થોડી મુશ્કેલીમાં નાશ પામે.

કિંમત—તોલા ૧ એકનો રૂ. ૧ એક.

સહસ્રપુટી અબ્રકભસ્મ.

આ ભસ્મનો નિત્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે તો, જુવાની કદી જતી નથી. શરીર દૃઢ થાયછે, અને તેથી કોઈ પાંડુરોગ, સોજનાં દરદો, ક્ષય-નું દરદ તથા નરુસકપણાનો નાશ થાયછે.

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦) પચાસ.

લોહભસ્મ

આ ભસ્મ બહુ કિંચા પ્રકારથી તૈયાર કરવામાં આવી છે. બૈદો પોતાની દવામાં જ્યાં લોહભસ્મનો ઉપયોગ કરેછે, ત્યાં જો અમારી લોહ-ભસ્મ વાપરેછે તો તેઓને બહુ ફતેહ મળેછે. આ ભસ્મનો ઉપયોગ કરનાર મનુષ્યનું લોહી સાર થાયછે, વધેછે અને તે લોહ જેવા મજબુત બાંધાનો થાયછે.

કિંમત—તોલાના રૂ. ૫ પાંચ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકનિચેદ ઔષધાલય.

જામનગર-કાંઠીયાવાડ.

શ્રીકૃષ્ણવિદિ.

પ્રખ્યાત રાજા રવિવર્માની વખણાતી કલમથી તૈયાર થયેલ આ એક સર્વોત્કૃષ્ટ ખવિત્ર રંગીન ચિત્ર છે જેમાં પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ-ભગવાન પાંડવોનીતરફથી કૌરવોની મભામાં સલાહ કરવા ગયા છે એ વખતનો પરમ સુંદર દેખાવ છે.

આંધળો રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર પોતાના ઉદ્ધત પુત્ર દુર્યોધન અને દુઃશાસન તથા તેના પ્રપંચી સોબતી કણ્ઠ અને શકુનિવગેરે જેઓ શ્રીકૃષ્ણને કેદ કરી લેવા તૈયાર થઈ ગયા છે તેઓનાથી વીંટાઈને બેઠો છે. કાનિયોમાં શિરોમણિરૂપ મહાપ્રભાવ ધરાવનારા બિખ્ખપિ-તામહ, આચાર્યોમાં એક દ્રોણ તથા મન્ત્રીઓમાં એક વિદુર વગેરે ઉત્તમ પુરૂષો પણ ત્યાં હાજર છે. શ્રીકૃષ્ણભગવાન સર્વોત્તમ સિંહાસનપર પ્રસન્ન મુખથી પરમ નિર્ભયપણે બેઠા છે અને તેનો અંગરક્ષક સાત્યકિ, દુર્યોધનવગેરેની નીચ ખટખટ ભણી લાલચોળ આંખો કરી તેને શિક્ષા કરવા તૈયાર થઈ ગયો છે, પરંતુ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ તેનો હાથ ઝાલી તેને અટકાવે છે.

નિર્ભયપણું, પ્રસન્નપણું, આશ્ચર્ય, અનાદર, ક્રોધવગેરે વિવિધ ભાવોને સૂચવનારી સુખાકૃતિવાળા ૨૧ પુરૂષોનો યથાસ્થિત અસર-કારક દેખાવ આપનારાં આ ચિત્રની લગભગ પહોળાઈ ૨૮x૨૧ ઇંચની છે. ૨૩ બાવ તથા છાપમાં જે કુશળતા દેખાડવામાં આવી છે તે અવર્ણનીય છે.

આ ચિત્ર અમારે ત્યાંથી રૂ. ૪ ની સામટી દવા મંગાવનારને બેટ અપાય છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

જામનગર—કાઠીયાવાડ.

સુંદર પિકચરોનું આલ્પન.

સુંદર મળંગ છીંટથી બાધેલા આ આદમની અંદર જોનારનાં આત્મકરણમાં બહિરમ ઉપજાવનારાં ૨૩ સ્મરણીય ચિત્રો છે. આ ચિત્રો નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે ઇશ્વરાવતાર તથા તેના બક્તોનાં જૂઠા જૂઠા સમયના મનોહર દેખાવો અને આનંદ તેમજ ઉપદેશ આપનાર ઇતિહાસોનું સ્મરણ દે છે.

(૧) મગોદાવિશ્વરૂપદર્શન.	(૧૩) માર્કતિ-પર્વતોદ્ભવ.
(૨) કૃષ્ણવીણા.	(૧૪) મીના-અશોકવન.
(૩) રામદીપ.	(૧૫) રામપંચાવતન.
(૪) હાસિયમર્દન.	(૧૬) વામન-બિંબ.
(૫) હમવધ.	(૧૭) તુલસિદાસગવાન.
(૬) સુદામદેવ.	(૧૮) વસાહતગવાન.
(૭) મૈત્રેયી-ક્રીડક.	(૧૯) કૃષ્ણગવાન.
(૮) કિષ્કિન્ધા.	(૨૦) મત્સ્યગવાન.
(૯) રામવનવાસ.	(૨૧) શેષનારાયણ.
(૧૦) મીનાપંચવટી.	(૨૨) ગજેન્દ્રમોક્ષ.
(૧૧) મીના-સુવર્ણમૃગ.	(૨૩) ઉર્વશી-પુરુરવા.
(૧૨) હનુમાન સમુદ્રકર્મધન	

૬મી જાતનાં ચિત્રોનો મગ્ન કરવો એ ધરમાં આનંદ, સંતોષ અને આશાગ્યને દાખલ કરવા જગજગ છે, કારણ કે તેવા ચિત્રો જોવાથી મનને નિરોધ આનંદ અને મંતોષ મળે છે, તેમ યવાથી મન હમેશ પ્રકૃષ્ણિત રહે છે, અને મન પ્રકૃષ્ણિત રહેવાથી શરીર રોગરહિત રહે છે.

કિંમત—આઠ આના

જોમને જોઈએ તેમજ આ આદમગ આગાધીજ કિંમત મોકલી મગાતી રહેતું.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિરાકર ગોવિંદજી.

જામનગર-કાઠીયાવાડ.

અગત્યનું જ્ઞાન આપનારાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

ચિકિત્સાશિષ્ય—(સંપૂર્ણ આર્યવૈદ્યક્રમ અથવા આરુષિ ચોથી કદ ડેમી આઠ પેજ ૪૯ શરમ, પુઠું પાકું, કિંમત રા. ૨ બે). આ પુસ્તકમાં દેશી વૈદ્યક સંબંધી જાણવાજોવી તમામ જાણતો આવી જાયછે આ એકજ પુસ્તકનો સારી રીતે અભ્યાસ કરનાર ઉત્તમ વૈદ્યતરીકે લેખાયછે ગુજરાતી બાપામાં આજ નિવમ સૂઝીમાં દેશી વૈદ્યક્રમબંધી આના જેવો ખીજો કોઈપણ ગ્રંથ બહાર પડ્યો નથી.

આર્યોનાર્યઓપધ—(દેશી અને અગ્રેજી ઔષધોનો અપૂર્વ વૈદ્યક સમહક્રમ, આરુષિ ત્રીજી કદ ડેમી આઠ પેજ, ૪૭ શરમ, પુઠું પાકું, કિંમત રા. ૨, બન્ને ભાગ સાથે) પહેલા ભાગમાં તમામ ઉપયોગી દેશી ઔષધો બનાવવાની તથા જુદા જુદા રોગોપર વાપરવાની રીત સ્પષ્ટ સમજાય તેવી રીતે લખત કરવામાં આવી છે, અને ખીજા ભાગમાં તેરીજી રીતે તમામ ઉપયોગી અગ્રેજી ઔષધોની હકીકત લખત કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકનો વાંચ દર ઉપયોગ કરનાર દેશીવૈદ્યતરીકે અને ડાક્ટરતરીકે એમ બન્ને રીતે દેશી અને અગ્રેજી ઔષધો વાપરવામાં કાબેલ થાયછે.

પાંડવ અને કૌરવ—(ઇતિહાસ ગ્રંથ આરુષિ ચોથી, કદ ડેમી આઠ પેજ ૭૬ શરમ, પુઠું પાકું, કિંમત રા. ૩ ત્રણ). આ પુસ્તકમાં પાંડવોની બાળએટા, જુગારની રમત, દ્રૌપદીવત્સાહરણ, અરાળ ચોકડીની મસલત, અહાર દિવસનું બપકર સુદ વગેરે અનેક રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક જાનતો સમાવવામાં આવેલ છે. પાંડવ અને કૌરવનો રમીયો ઇતિહાસ જાણવાનું સાધન ગુજરાતી બાપા જાણનારાઓને આ પુસ્તક સિવાય ખીજું કોઈ નથી.

રામ અને રાવણ—(ઇતિહાસગ્રંથ આરુષિ ત્રીજી કદ ડેમી આઠ પેજ, ૫૫ શરમ, પુઠું કાચુ, કિંમત રા. ૧ એક). નીતિનો આબેદુબ ચિતાર, કરણારસનો નમુનો, દુષ્ટ સ્ત્રીનો દુરાચર, પવિત્ર પુરોહિત આચરણ, સતીનો પ્રભાવ, સેવકનો ધર્મ અને દુકામાં શીરામચંદ્રના ગુણ અને પરાક્રમનું સંપૂર્ણ વર્ણન વાચવા, ફરેક ગૃહસ્થે આ પુસ્તક પોતાની ખાનગી લાયબ્રેરીમાં અવશ્ય રાખવું જોઈએ.

પાંડવાધ્યમેધ— (ઇતિહાસ, અંથ, આયત્તિ ખીજી, કદ ડેમી આઠ પેજી ૩૫ શરમ, પૂંઠું પાકું, કિંમત રા. ૨ જે). આલૌકિક પરાક્રમો, લવ અને કુશનું આખ્યાન, ચંદ્રહાસનું આખ્યાન, મહા યોદ્ધાઓનાં યુદ્ધ, વીર પુરોહીની વીરતા તથા અનેક અદ્ભુત આખ્યાનોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં દાખલ થયો છે.

શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર— (ઇતિહાસઅંથ. કદ ડેમી આઠ પેજી ૬૦ શરમ, પૂંઠું કાચું, કિંમત રા. ૨ જે). આ પુસ્તક પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણમગવાનનાં ચિત્તાકર્ષક ચરિત્રોનું એક સુંદર સંગ્રહરચાન છે. એટલે શ્રીકૃષ્ણમગવાન-સંબંધી મધ્યમી હકીકતથી ભરપૂર છે.

મુક્તા— (સાહિત્યઅંથ. કદ ડેમી આઠ પેજી ૫૭ શરમ, પૂંઠું પાકું કિંમત રા. ૩ ત્રણ). ધર્મ નીતિ અને વ્યવહાર સંબંધી જ્ઞાન આપવાની માથે સંસાર સુધારો, રહિ, રાજ્યપ્રકરણી વિષયો, ચાર પુરુષાર્થ, નવરમ તથા અલંકાર વગેરેનાં આમેલુખ વર્ણનો તેમજ રસીકી વાર્તાનાં પ્રસંગમાં, રોહિત, જંગલ, ખગીયા, જલાશય, આશ્રમ, ઋતુઓ, શિકાર, શુશ, પાતાળ તથા યુદ્ધનાં વર્ણનો પૂરાં પાડનાર હોવાની માથે ઉચ્ચ ગુજરાતી બાપા સીખવાનું અને સમજવાનું આ પુસ્તક ઉત્તમ સાધન છે.

ગુજરાતી અંથકારો અને અંથો— (સાહિત્યઅંથ. કદ ડેમી આઠ પેજી ૪૧ શરમ, પૂંઠું કાચું, કિંમત રા. ૧૧ દોઢ). આ પુસ્તકમાં ૬૯ અંથકારોનાં જીવનચરિત્રો અને તેઓએ બનાવેલાં ૨૧૨ પુસ્તકોનો હેવાલ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે.

સંક્ષિપ્ત કાદંબરી— (સાહિત્યઅંથ આયત્તિ ત્રીજી કદ ડેમી આઠ પેજી ૧૨ શરમ, કિંમત આના ૮ આઠ). બાણમહે સંસ્કૃત બાપામાં લખેલ કાદંબરીનું ગુજરાતી બાપામાં મહેનું અને દ્રેકે ૩૫ આ પુસ્તક વાંચવાથી ધ્યાનમાં આવેછે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા— (આર્થતત્ત્વજ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર કદ ડેમી આઠ પેજી ૨૫ શરમ, કિંમત રૂપિયા ૧) મૂળ મોક્ષો સહિત આ અતિ-સવ શુદ્ધ ગુજરાતી બાપાંતર, પરમ પુરુષાર્થનું સાધન કરવાની ઇચ્છા પાત્ર પાડવા દરેક મનુષ્યે નિત્યપાઠ કરવા યોગ્ય છે.

આચાર્યે દેખાડે શિક્ષા—વૈદ્યક્રમ, કદ ઉગી અકારપેશ દશ દારમ કિંમત આના (૮૦) આલુ દરદો અકારાદિ ક્રમથી લઈ તેનાં કારણ અને સ્વરૂપ વગેરેનો અભ્યાસ કરવો વર્ણન આપ્યા પછી તે દરેક દરદની નીચે તેના ધલાનેનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, જે ઈલાજો સાધારણ માણસ પણ સહેલાઈથી તેમને સારી રીતે કરી શકે તેવા છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા—શુદ્ધ ભાષાંતરકૃપરાંત તાત્વિક બોધમાટે પુષ્કળ વ્યાખ્યાન સહિત ગીતા વિદ્યાનોએ છેવટનો નિર્ણય કર્યો છે, કે ધર્મનાં પુસ્તકોનો પાઠ, જો કે દલદાથી નથી પણ પાઠની સાથે તેનો અર્થ તથા તાત્પર્ય પૂરેપૂરો સમજાય તેજ તે દલદાથી નિવડે છે. આ પ્રમાણે ગીતા પુસ્તક તેના વાંચનારને પૂરેપૂરું દલદાથી નિવડે એવા હેતુથી તે તે મૂળ ભાષાંતર તથા પૂરેપૂરો વ્યાખ્યાન સહિત અમોએ બહાર પાડ્યું છે. મૂળ તથા ભાષાંતરસહિત ગીતાનાં પુસ્તકો યોગજ બહાર પડ્યાં છે પણ પૂરતાં વ્યાખ્યાનવાળા ગીતાનાં પુસ્તકો યોગજ બહાર પડ્યાં છે અને જે બહાર પડ્યાં છે તેમાં પણ ઘણે ઠેકાણે ભૂદી ભૂદી ખામીઓ જોવામાં આવે છે. અમો નિશ્ચયપૂર્વક જાહેર કરીએ છીએ કે અમારા તરફથી બહાર પડેલ આ ગીતા પુસ્તકમાં તેવી ખામી નજરે નહિ પડે. શ્રીશંકરાચાર્યવાળું ભાષ્ય તથા શંકરાનંદ, નીલકંઠ, અને શ્રીધરવગેરે પડિતાનાં વ્યાખ્યાનોઉપર નજર રાખીને તત્ત્વવિષયનો એક પણ અંશ ન જવા દઈ આ સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાનવાળું પુસ્તક અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. વિવેકી વાંચનારાઓ, ખીજા વિદ્યાનોતરફથી બહાર પડેલાં ગીતાનાં ખીજાં પુસ્તકો તથા આ પુસ્તકવચ્ચેનો તફાવત પ્રત્યક્ષ જોઈ શકશે. આત્મશ્લાધાથી નહિ પણ સત્ય વાત પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવાના આશયથી અમારે કહેવું જ પડે છે કે શાસ્ત્ર-વિષયોમાં બિલકુલ નહિ ખેડાયેલી મુજરાતી ભાષામાં આજસુધી ગીતાશાસ્ત્રના મૂળ વિષયમાં પ્રવેશ કરાવે એવું આ સિવાય ખીજું એક ગીતાનું પુસ્તક બહાર પડ્યું નથી.

આ પુસ્તકમાં પ્રત્યેક શ્લોકના અર્થની સાથે વ્યાખ્યાનમાં તે અર્થનું વિશદીકરણ, તેમાં આવતા આણેપોનાં સરલ અને સચોટ સમાધાનો તથા ઉંડા બાવાર્યો આપવામાં આવેલ છે, જેમાં પ્રસંગોપાત્ત યોગશાસ્ત્રની પદ્ધતિ તથા ન્યાયશાસ્ત્રના અનુમાનાદિ વિષયો પણ સમજાવેલા છે, એટલું જ નહિ પણ જે જે શાસ્ત્રના વિષય જ્યાં જ્યાં આવેલા છે, ત્યાં ત્યાં તે ઉપયુક્ત અંશથી ગોઠવેલા છે. આટલું છતાં તેની વાક્યરચના ધણી સરલ હોવાથી વાંચનારને તેમાં બિલકુલ કંટાળો આવે તેવું નથી. ટૂંકમાં ગીતા પુસ્તકના દરેક અધિકારીએ આ પુસ્તક રાખવાનું અને મનન કરવાનું છે. કદ ઉગી આકારપેશ લગભગ ૮૦ દારમ. કિંમત ટપાલખર્ચ સહિત રૂ. ૪-૫-૦